

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра кримінального права і процесу

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР**

Матеріали Міжнародної конференції

м. Львів, 30 жовтня 2020 року

Відповідальні за випуск матеріалів конференції:

Гумін О.М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»;

Гузела М.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(Протокол № 5/20 від 16 листопада 2020 року)*

Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: збірник матеріалів Міжнародної конференції (2020; Львів).

Матеріали Міжнародної конференції "Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір", 30 жовтня 2020 року; кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : СПОЛОМ, 2020. – 428 с. – Бібліографія в кінці публікації.

Вміщено тези виступів учасників Міжнародної конференції щодо актуальних проблем вдосконалення правового механізму забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції України.

Для науковців, науково-педагогічних працівників вищих юридичних навчальних закладів, наукових установ, студентів, аспірантів, докторантів, практичних працівників.

Тези подаються у авторській редакції.

Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

ЗМІСТ

Вітальне звернення до учасників конференції	8
Ортинський В., Марисюк К. Політика в сфері боротьби із злочинністю та її місце в структурі державної політики.....	9
Гумін О., Гуцул Р. Механізм забезпечення та захисту прав людини в Україні: розвиток в умовах європейської інтеграції.....	11
Аблякімова Е., Гузела М. Кіберзлочинність в умовах глобалізації інформаційного простору.....	13
Андріюк А., Зелених О. Характеристика предметів, речей і речовин, зберігання яких засудженим до позбавлення волі забороняється.....	15
Андріюк А., Коваль М. Відбування покарань неповнолітніми в країнах західної та східної Європи в порівнянні з Україною.....	18
Антонович М-М., Гумін О. Правовий статус осіб засуджених до позбавлення волі в Україні.....	20
Бабій Я., Байк О. Принципи здійснення захисту суб'єктів господарювання.....	23
Бабій Я., Якімова С. Основні деструктивні явища та сфери впливу на криміналізацію поведінки неповнолітніх.....	25
Байк О. Про участь адвоката у податкових спорах.....	28
Бараняк В. Особливості роботи із запаховими слідами на місці події.....	30
Басараб М., Гузела М. Запровадження інституту кримінального проступку в Україні.....	33
Башук К., Ортинський В. Морально-психологічна характеристика насильницького злочинця.....	35
Беньо М., Канцір В. Короткий історичний нарис становлення доказового права України (після судової реформи 1864 року).....	37
Богуцький Р., Крижановський А. Сучасні напрямки розвитку та досягнення вітчизняної криміналістичної техніки у розслідуванні кримінальних правопорушень.....	39
Боднар Ю., Гузела М. Кіберзлочинність у кримінальному праві.....	41
Боровик А., Рубіс О. Щодо аналізу міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють питання запобігання кримінальним корупційним правопорушенням.....	44
Бромберг О., Коваль М. Перспективи реформування пенітенціарної політики України.....	46
Бурбило Г., Гумін О. Особливості застосування покарань щодо неповнолітніх в Україні...	49
Варуха М., Кушпінт В. Необережність та її види.....	51
Василенко Н., Гузела М. Проблема корупції в Україні.....	54
Васильків О., Гузела М. Вина як ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та види.....	57
Василькевич Е., Якімова С. До питання кримінологічного вивчення детермінації жіночої злочинності.....	59
Вашкевич А., Сорока С. Освідчування особи: теорія та практика.....	61
Венгліньська А., Коваль М. Правове забезпечення та реалізація права засудженого на особисту безпеку.....	64
Веремчук Т., Якімова С. Загальна характеристика кримінально-правової охорони власності в Україні.....	67
Візняк Д., Байк О. Свобода підприємницької діяльності та ініціативи у межах суспільного господарського порядку.....	69
Візняк Д., Якімова С. дослідження детермінації домашнього насильства крізь призму окремих соціолого-психологічних теорій.....	72
Ганик В., Крижановський А. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів.....	75
Ганик В., Якімова С. Загальносоціальні заходи у сучасній системі запобігання злочинності.....	77
Гап'як С., Сибірна Р. Зміни у процесуальному статусі спеціаліста у кримінальному провадженні.....	80

Гінда А., Зеленюх О. Механізм правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі.....	81
Головенко Д., Коваль М. Сутність заходів виховного впливу у кримінально-виконавчому праві України.....	83
Гордейчик К., Зеленюх О. Право засуджених на особисту безпеку як одне з головних прав осіб, які відбувають покарання.....	85
Грень Р., Слотвінська Н. Попередження злочинності пов'язаної з елементами цифрової економіки.....	88
Гриб І., Цилюрик І. Забезпечення права на захист особи у межах кримінального провадження.....	91
Груба Х., Гумін О. Правова характеристика принципів кримінально-виконавчого права.....	94
Гузела М. Застава як захід забезпечення кримінального провадження та захід примусу в кримінальному процесі.....	96
Дерев'янний В-І., Цилюрик І. Шпигунство: особливості кримінально-правового регулювання.....	99
Деркач М., Сорока С. Питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство.....	101
Дерюгін І., Зеленюх О. Становлення органів та установ виконання покарань в Україні: перспективи їх реформування.....	104
Дмитрів В., Кушпін В. Сучасні тенденції злочинності серед неповнолітніх осіб та їх профілактика.....	106
Добрянський М., Кушпін В. Особливості та проблеми притягнення до кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали, постанови.....	109
Добрянський М., Цилюрик І. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб.....	112
Довгань О., Марисюк К. Методологія дослідження кримінально-правових норм.....	114
Долід Д., Гузела М. Смертна кара: за чи проти?.....	117
Друк С., Коваль М. Визначення поняття принципів кримінально-виконавчого права.....	119
Дуда С., Баїк О. Поняття, ознаки та функції цінних паперів.....	122
Дуда С., Крижановський А. Криміналістичне дослідження слідів пальців рук (дактилоскопія).....	123
Дудар Н., Слотвінська Н. Етико-правові та історичні аспекти аутопсії.....	126
Дущак О., Слотвінська Н. Поняття «доведення» у контексті статті 120 КК України.....	128
Дьолог Е., Гумін О. Проблема призначення покарання в Україні.....	131
Журавель М., Марисюк К. Неправомірна вигода у кримінальному законодавстві України.....	133
Зубейко Г., Ортинський В. Правовий статус експерта у кримінальному провадженні.....	136
Зубик В., Коваль М. Підстави для застосування до засуджених заходів фізичного впливу, спецзасобів та зброї.....	139
Льків Н. До питання протидії аграрному рейдерству.....	141
Калинич М., Якимова С. Актуальні питання запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх.....	144
Kaliparcsiuk A. Historical development of the probation system in Slovakia.....	147
Канцір В. Конституційні гарантії особистої автономії під час кримінального провадження.....	150
Kohut P., Marysyk K. Samobójstwa w zakładach karnych i aresztach śledczych.....	152
Кличко Ж., Сорока С. Особливості допиту неповнолітніх осіб.....	154
Коваль Д., Сорока С. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.....	157
Ковальська М. Міжнародний досвід щодо запобігання та протидії корупції.....	160
Колесник О., Коваль М. Особливості виконання покарання у виді арешту відносно військовослужбовців.....	161
Колякіна В., Бараняк В. Поняття дактилоскопії і її значення для розкриття злочинів.....	164
Колякіна В., Гумін О. Торгівля жінками.....	166

Костишена М., Марисюк К. Покарання у вигляді громадських робіт в законодавстві України та держав Європейського Союзу.....	169
Костів Х., Бараняк В. Судово-фоноскопічна експертиза як вид криміналістичної експертизи.....	172
Костів Х., Гузела М. Загальний аналіз експертизи зброї та слідів її використання.....	175
Костюкевич К., Гузела М. Особливості та характеристика ідентифікації людини за ознаками зовнішності.....	177
Котуха О., Олашин М. Окремі аспекти кримінально-правової охорони життя та здоров'я дітей у медичній сфері.....	180
Кравець Ю., Коваль М. Обмеження прав і свобод засуджених.....	183
Крась Ю., Гузела М. Кримінальне право Японії: сутність, принципи, функції.....	185
Красько С., Ортинський В. Окремі аспекти особливостей проведення допиту щодо неповнолітніх та малолітніх осіб.....	187
Красько С., Слотвінська Н. Особа поручителя у кримінальному провадженні.....	190
Кратко Т., Баїк О. Ліцензування як один із важелів державного регулювання підприємницької діяльності.....	192
Кретович У., Гузела М. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірних відомостей.....	194
Крижановський А., Єсімов С. Кримінально-правові аспекти відповідальності за проституції в країні Європейського Союзу та КНР.....	197
Криленко М., Марисюк К. Кримінально-правовий захист адвокатської діяльності в Україні.....	200
Крікало О., Коваль М. До питання про проблему встановлення кримінальної відповідальності за згвалтування неповнолітніх.....	203
Крук І., Марисюк К. Поняття дії кримінального закону України в просторі та його дія на тимчасово окупованих територіях України.....	205
Кухта М., Коваль М. Поняття виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.....	208
Кушпін В. Про деякі аспекти регламентації застосування спеціальної конфіскації майна...210	210
Леоненко Т., Леоненко М. Специфіка національних та релігійних відносин у дослідженні сутності релігійних конфліктів.....	213
Лесяк Н., Баїк О. Про проблеми та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні.....	215
Лесяк Н., Якімова С. Кримінологічні аспекти вивчення латентності злочинності.....	218
Лисенко О., Марисюк К. Регламентація загальних засад призначення покарання у кримінальному законодавстві зарубіжних держав.....	220
Лісник О., Марисюк К. Окремі аспекти захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні.....	223
Лукачат М., Гузела М. Проблема домашнього насильства.....	226
Марисюк К. Інститут діяння, пов'язаного з ризиком, у законодавстві зарубіжних країн.....	229
Марчак Р., Марисюк К. Застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які захворіли психічним розладом після вчинення злочину.....	231
Март'янов С. Історія становлення кримінальної відповідальності за найманство.....	233
Мацюпа В., Коваль М. Органи наглядової пробації в Сполучених Штатах Америки.....	235
Мельник Ю., Гузела М. Загальна характеристика кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні.....	237
Могіш Н., Марисюк К. Поняття «новонароджена дитина» за чинним КК України.....	242
Нарбут І., Кушпін В. Проблема контрабанди та її взаємозв'язок з правоохоронними органами в Україні.....	245
Несімко О. Проблемні питання адвокатури щодо захисту прав і свобод у кримінальному процесі.....	247
Несміла І., Палюх А. Функції режиму в установах виконання покарань.....	252

Огерук І. Особливості розмежування кримінальної відповідальності за ст. 368 та ч.2 та ч. 3 ст. 369 ² КК України.....	254
Однороз Ю., Гузела М. Кримінально-правова характеристика зґвалтування в чинному Кримінальному кодексі України.....	257
Олійник Х., Канцір В. Планування та підготовка агресивної війни як форми вчинення злочину, передбаченого ст.437 кримінального кодексу України.....	259
Осташевська І., Баїк О. Про особливості господарсько-правової відповідальності.....	262
Осташевська І., Якімова С. Про систему запобігання злочинності неповнолітніх.....	265
Острогляд О. Недоліки законодавчої техніки в класифікації кримінальних правопорушень згідно нової редакції КК України.....	267
Паляниця В., Ортинський В. Соціальний захист у контексті запобігання злочинності неповнолітніх.....	270
Палюх А. Суть діяльності адвоката як представника цивільного позивача і цивільного відповідача; представника третьої особи щодо майна якої вирішується питання про арешт.....	272
Парасюк М. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: окремі проблемні аспекти.....	275
Парасюк М., Гузела М. Проблема кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами в стані сп'яніння: реалії та перспективи.....	278
Пашук А. Історія становлення кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.....	282
Пилипенко М., Слотвінська Н. Кримінально-правовий захист нотаріальної діяльності.....	285
Пиль Н., Баїк О. До поняття захисту прав суб'єктів господарювання.....	288
Пиль Н., Якімова С. Про поняття злочинності та її ознаки.....	291
Підгурська Ю., Гузела М. Проблеми судово-експертної діяльності в Україні.....	293
Підгурська Ю., Крижановський А. Проблеми судово-криміналістичної експертизи холодної зброї в Україні.....	295
Підгурська Ю., Якімова С. Про мотиваційну характеристику жіночої злочинності.....	296
Попруженко М., Зелених О. Загальна характеристика засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.....	298
Прийма Ю., Канцір В. Законодавче закріплення засади презумпції невинуватості в Україні та республіці Молдова: порівняльний аналіз.....	301
Прокулевич М., Коваль М. Досвід застосування позбавлення волі в США.....	303
Протиняк А., Баїк О. Права суб'єктів господарювання: поняття, підстави та способи захисту.....	306
Протиняк А., Якімова С. Криминологічний аналіз рецидивної злочинності жінок.....	308
Рудак О., Гумін О. Закріплення правового статусу засуджених до позбавлення волі в законодавстві України.....	311
Рудницька Ю., Коваль М. Інститут позбавлення волі - своєрідний механізм захисту суспільства від осіб, які вчиняли кримінальне правопорушення.....	313
Сарахман Ю., Гузела М. Помилки та їх значення для кримінальної відповідальності.....	316
Свищо В., Цилюрик І. Терористичний акт: особливості суб'єктивної сторони.....	319
Сибірна Р., Вагна А. Концепція «рівності можливостей» у формуванні правової держави в умовах Євроінтеграції.....	321
Сиплива А., Коваль М. Загальна характеристика та класифікація міжнародно-правових стандартів поведінки із засудженими.....	323
Сідоренко К., Коваль М. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок.....	326
Слотвінська Н. Інформація про стан досудового розслідування розпочатого за заявою чи повідомленням викривача корупції.....	328
Сологуб М., Коваль М. Правове регулювання виконання покарання у виді арешту.....	330
Сосніна О. Щодо змін у кримінальне законодавство в зв'язку з легалізацією грального бізнесу.....	332

Смерик М., Сорока С. Суд присяжних в кримінальному процесі як гарантія дотримання прав і свобод людини і громадянина.....	335
Сорока С. Особливості правового статусу потерпілого в кримінальних провадженнях, пов'язаних з торгівлею людьми.....	338
Тарапата Т., Гузела М. Поняття та ознаки покарання як форми реалізації кримінальної відповідальності.....	341
Тимчук О. Кримінологія як наука: окремі дискусійні аспекти.....	344
Ткачук А., Бараняк В. Проблемні аспекти використання поліграфа у розкритті та розслідуванні злочинів.....	347
Томчишин І., Гузела М. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування.....	351
Трофимчук В., Кушніт В. Чи потрібно відновити дію смертної кари в Україні?.....	354
Трускавецька Н., Марисюк К. Проблематика булінгу в школі.....	357
Туз Н. Поняття дитини як потерпілого у злочині відповідно до кримінального законодавства України.....	360
Тютіна Л., Гузела М. Проблема наркоманії у сучасному суспільстві та питання легалізації канабісу в Україні з медичною метою.....	362
Федитник М., Коваль М. Проблемні питання, що виникають при виправленні і ресоціалізації осіб засуджених до позбавлення волі.....	365
Федиців М., Марисюк К. Загальна характеристика кримінальних правопорушень в терористичній сфері.....	367
Філей Ю. Поняття кримінально-правової санкції.....	370
Хом'як Х., Гузела М. Проблема судимості: погашення та зняття.....	372
Цилюрик І. Сутність діяльності адвоката щодо надання правової допомоги свідку.....	375
Ціхоцька А., Сорока С. Кримінальний проступок: історико-правовий аспект.....	378
Ціхоцька А., Цилюрик І. Щодо поняття кримінального проступку.....	380
Черепушак В., Кушніт В. Реалізація засад кримінального процесу під час судового провадження у першій інстанції.....	383
Чикальська З., Коваль М. Позбавлення волі неповнолітніх: негативні і позитивні соціальні наслідки.....	387
Швед І., Байк О. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання.....	389
Швед І., Канцір В. Поняття та основні принципи інституту екстрадиції.....	391
Швед І., Ортинський В. Особа злочинця як об'єкт кримінологічного аналізу.....	394
Швець О., Канцір В. Ефективність застосування інформаційно-комунікативних технологій під час кримінального провадження: режим відеоконференції.....	396
Шевчук С., Марисюк К. Міжнародне співробітництво України з Європейськими державами у сфері боротьби зі злочинністю.....	399
Шендерова К., Гузела М. Причини зростання правопорушень серед неповнолітніх.....	402
Шийка З., Несімко О. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.....	404
Шиян Д., Шиян О. Відмежування кримінального правопорушення, передбаченого статтею 210 КК, від заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.....	407
Шмиговська В., Кушніт В. «Групи смерті» та проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства.....	412
Шмілик О., Гумін О. Торгівля дітьми.....	413
Шмілик О., Крижановський А. Проблеми питання розвитку науки криміналістики в Україні.....	415
Юзьків С., Байк О. Особливості діяльності підприємств як суб'єктів господарювання в умовах пандемії Covid-19.....	416
Ясінська Ю., Кушніт В. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.....	418
Jasiński W., Канцір В. Процесуальні запобіжники недоторканності права власності під час здійснення провадження: окремі міжнародні аспекти.....	422
Szajna A., Huzela N. Okazanie oskarżonego w kontekście reguły <i>nemo se ipsum accusare tenetur</i>	424

Вітальне звернення до учасників конференції

Шановні учасники конференції, колеги, закордонні гості, аспіранти, студенти магістратури та бакалаврату, які заявили про свою участь у нашій Міжнародній конференції, присвяченій актуальним проблемам кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав людини і громадянина в умовах інтеграції України в європейський простір!

Дозвольте щиро привітати Вас з відкриттям Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір», яка відбувається на базі кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного Університету «Львівська політехніка»!

Будь-яка наукова конференція є не тільки можливістю обміну думками та апробуванням своїх теоретичних напрацювань її учасниками, але і прекрасною нагодою для нових знайомств. Тому сподіваюся, що у вас буде можливість для неформального спілкування, отримання незабутніх вражень. Це важливо для молоді, зокрема, для аспірантів, з метою їх становлення як дослідників юридичної науки і гідних громадян своєї країни. Тому, проведення подібних наукових конференцій буде активно підтримуватися, буде розширюватися і географія місць проведення таких наукових форумів.

Шановні учасники Міжнародної конференції «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». Хочу щиро побажати Вам плідної дискусії, тому що, на мій погляд, це тема для глибокого, серйозного, а найголовніше – публічного обговорення. Дуже позитивно є можливість кожного з вас висловити власні, можливо, дискусійні точки зору на проблему, анонсовану конференцією, що є цілком позитивним і нормальним.

Особливо мені приємно, що сьогодні зібралось дуже багато молоді та студентів, адже саме їм доведеться в найближчій перспективі визначати й реалізовувати стратегію розвитку держави.

Хочу побажати всім учасникам Міжнародної конференції творчої наснаги, наполегливості у шляху до обраної мети, подальших успіхів у науковій та практичній діяльності.

З повагою,

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного Університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор **Гумін О.М.**

Володимир Ортинський
директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

Костянтин Марисюк
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЇЇ МІСЦЕ У СТРУКТУРІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Термін «політика» у науковій літературі вживається у науковій літературі у різноманітних значеннях: етичному, субстанційному, конституційному, діяльнісному та ін.

Деякі вчені не розрізняють ці значення і включають діяльнісні, інституційні та інші засади у ознаки політики, стверджуючи, що політика містить у собі динамічний елемент (виступає як політична діяльність, сукупність раціональних діянь, спрямованих на задоволення політичних потреб та інтересів соціальних суб'єктів) та інституційний елемент (відносини, сукупність теорій, ідей, поглядів, концепцій, точок зору, які мають політичний характер).

Видів державної політики є надзвичайно багато. Можна виділити, наприклад, соціальну, культурну, економічну, національну та інші види державної політики. Правова політика також є частиною та видом державної політики.

Центральним завданням правової політики можна вважати правове забезпечення всього спектру соціальних реформ, стабільності і правопорядку в державі, або, на думку Є. Левченкової, «встановлення загальнозначимих правил поведінки, які в сукупності складають правову систему сучасності; забезпечення реалізації цієї системи; вирішення за допомогою права спірних ситуацій та притягнення до відповідальності за порушення норм права» [1, с. 12].

Серед різновидів правової політики можна виділити нормотворчу, судову, кримінальну, слідчу, наглядову, правоохоронну, цивілістичну та ін.

З наведеного вище переліку окремо потрібно виділити так звану кримінальну політику, яку ще у науці називають політикою у сфері боротьби зі злочинністю.

У науці найбільш традиційно протягом багатьох років використовувалось поняття «кримінальна політика». На сьогодні ж доволі поширеною є думка, згідно з якою термін «кримінальна політика» є не надто коректним у буквальному тлумаченні. Зокрема, В. Номоконов зазначає, що він буквально означає злочинну, кримінальну політику [2, с. 29]. Саме тому зараз все більшої популярності набуває термін «політика у сфері боротьби зі злочинністю».

Що ж прийнято розуміти під поняттям кримінальної політики (політика у сфері боротьби зі злочинністю) і які структурні елементи їй притаманні?

На сьогодні фактично сформувались три підходи до цього питання.

Першу групу складають погляди науковців, які включають до сфери кримінальної політики всі заходи кримінально-правового, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та кримінологічного характеру з впливу на винного. Наприклад, І. Александрова пропонує під кримінальною політикою розуміти соціальний фактор організації кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства з однієї сторони і цілеспрямовану діяльність відповідних суб'єктів кримінальної політики, побудована на науково-обґрунтованих правових рішеннях по боротьбі зі злочинністю з іншої сторони [3, с. 22–23]. Такого роду підхід можна вважати доволі логічним та аргументованим. За об'ємом правовідносин, які включаються представниками цієї групи до кола правового регулювання, останній умовно можна назвати «широким підходом».

Дві інші групи умовно можна назвати «вузьким підходом». Обом їм притаманне виключення зі сфери кримінальної політики кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих правовідносин. Відмінність же між ними полягає у тому, чи потрібно включати до неї питання попередження злочинності, чи ні.

З цього приводу, наприклад, М. Ковальов пише, що кримінальна політика за своїм змістом є значно ширшою за кримінальне право, оскільки вона визначає не лише кримінально-правові методи і засоби боротьби зі злочинністю, але й покликана вирішувати проблеми, пов'язані з профілактикою правопорушень, оскільки науці і практиці притаманним є профілактичний напрямок у боротьбі зі злочинністю, а він передбачає не лише правові, але й соціальні, організаційні, ідеологічні та інші заходи [4, с. 70].

Представники другої групи, наприклад, М. Загородніков, М. Беляєв, В. Комісаров, А. Наумов твердять, що предметом кримінально-правової політики можуть виступати лише питання, пов'язані з найкращою організацією кримінальної репресії, натомість проблеми попередження злочинів є предметом вивчення інших наук. наприклад, М. Беляєв вважав, що кримінальна політика являє собою напрям діяльності законодавчих і правозастосовчих органів та організацій з вироблення загальних положень кримінального законодавства, встановлення кола злочинних діянь і системи покарань, розроблення санкцій у конкретних складах злочинів і обрання справедливих та доцільних заходів впливу до осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів [5, с. 23].

Як видається, жоден з запропонованих підходів не можна вважати помилковим. Проблема ж знаходиться радше у сфері термінології. Очевидним є те, що представники кожної з груп науковців під одним терміном розуміють різне коло правовідносин.

На нашу думку, під кримінальною політикою (політикою у сфері боротьби зі злочинністю) потрібно розуміти цілеспрямовану діяльність держави, спрямовану на розроблення та реалізацію засобів кримінального циклу у сфері

боротьби зі злочинністю, тобто фактично те, що розуміють під цим поняттям представники «широкого підходу».

1. Левченкова Е. А. *Правовая политика государства и ее приоритеты в сфере правоохранительной деятельности органов внутренних дел (теоретико-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.01 / Елена Анатольевна Левченкова. СПб., 2004. 234 с.*
2. Номоконов В. *Некоторые проблемы правовой политики. Правовая политика субъектов Российской Федерации : материалы круглого стола (26 сентября 2001 г.). Владивосток, 2002. С. 28–30.*
3. Александрова И. *Новая уголовная политика российского государства в сфере противодействия экономической преступности и коррупции. Юридические науки и образование. 2012. №10. С. 22–28.*
4. Ковалев М. *Соотношение уголовной политики и уголовного права. Советское государство и право. 1978. № 12. С. 69–73.*
5. Беляев Н. А. *Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л. : Издательство Ленинградского университета, 1986. 176 с.*

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

Роксолана Гуцул

аспірантка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: РОЗВИТОК В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Прагнення України до європейської спільноти зобов'язує не лише встановлення світових стандартів демократичного розвитку, проголошення прав і свобод людини, але й створення системи їх надійної реалізації, охорони та захисту. В цілому, за останні роки, зміни суспільної свідомості значно вплинули на вимоги громадян до діяльності держави й насамперед, згідно з Конституцією України, до утвердження і забезпечення їхніх прав і свобод (ч.2 ст.3). Люди пізнали правду про порушення закону і свавілля, що існували в радянському суспільстві, порушення задекларованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина під час кримінального провадження (права на повагу гідності; свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; повагу особистого і сімейного життя) [1, с. 385; 2].

Основними науково-теоретичними джерелами, крім законодавчої бази, є праці вчених, які активно розробляли і розробляють теорію прав людини та громадянина, механізм забезпечення прав і свобод людини, досліджують національні та міжнародні стандарти захисту прав людини.

Зазначеним питанням приділяли увагу В.Т. Маляренко, О.М. Бандурка, О.Н. Ярмиш, Т.В. Варфоломєєва, В.М. Тертишник, О.Д. Святоцький, В.С. Кульчицький, М.М. Михеєнко, Я.О. Мотовиловкер, О.А. Мартиненко, П.М.

Рабинович, М.І. Хавронюк, М.В. Джига, О.Р. Михайленко, С.В. Слинко та інші. Проте окремого, повного, комплексного дослідження проблематики механізму захисту прав особи у кримінальному провадженні ще не робилося.

Сьогодні люди прагнуть до можливості користуватися своїми правами і свободами як у повсякденному житті, так і при залученні чи допуску у кримінальне провадження. Слід зазначити, що це природне прагнення людини – захистити свої права і законні інтереси, домогтися створення суспільства, заснованого на принципах справедливості і законності, прийнятті законів, які забезпечували б їхні бажання. Не є виключенням і наше суспільство, в якому приділяється велике значення юридичному механізму забезпечення конституційних прав громадян [1, с. 385].

Вважаємо, що на основі Конституції та кримінально-процесуального законодавства України, між особистістю і державою повинні створюватися міцні і захищені правовідносини або ціла система таких правовідносин, що підпорядковують у підсумку державу суспільству.

Серед усіх міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, доступних на теренах Європи, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) справді можна вважати найефективнішим засобом захисту прав та свобод людини. По-перше, його рішення, на відміну від рішень інших інституційних механізмів, доступних країнам Європи, мають зобов'язальний характер, тобто є обов'язковими до виконання державами-членами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)) [3].

Як підтверджує історія, держави не завжди сумлінно ставляться до взятих на себе згідно з міжнародним правом зобов'язань, тому дуже важливо, щоб існували контрольні-наглядові механізми, покликані підвищити ефективність виконання державами взятих на себе зобов'язань. У механізмі захисту прав і свобод людини, створеному Європейською конвенцією з прав людини, відповідна роль належить Комітету Міністрів Ради Європи. Саме цей орган, відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, здійснює нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини [3; 4, с. 98].

Виконання рішень Європейського суду з прав людини вимагає від України не лише наявності в Державному бюджеті коштів для виплати заявникам присудженого Судом відшкодування, але й проведення ґрунтовних реформ з метою виправлення тих системних проблем, що являють собою джерела порушення прав людини в Україні. На жаль, наглядові функції Комітету Міністрів Ради Європи не стимулюють Україну до належного й повного виконання рішень Європейського суду з прав людини, що свідчить також і про те, що нинішніх повноважень Комітету Міністрів недостатньо для підвищення ефективності виконання державами рішень ЄСПЛ.

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Сьогодні найчастіше права людини розглядаються

як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині належне існування.

Слід зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини.

1. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. Форум права. 2009. № 1. С. 385-391. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. X-aiМатяшова М. В. Ефективність механізму захисту прав людини згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2015. Т. 168. С. 98-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2015_168_25

Ельмаз Аблякімова

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Людство протягом усього свого існування змінювалося, прогресувало; проходило різні етапи та ери. Сьогодні у світі панує нова ера під назвою «інформаційна». Тепер людина має неймовірно широке коло засобів доступу до будь-якої інформації і, здавалося б, для інформаційного простору не існує державних кордонів або законів. І саме тому питання про інформаційну безпеку актуалізується. Як контролювати, регулювати та охороняти права людини і громадянина у безмежному просторі? Чи діють у інформаційному всесвіті ті ж правила і закони, що й у реальному вимірі?

Технічно, жодна держава не в змозі повністю ізолювати свій інформаційний простір, тобто про події у країні (політичні, економічні, соціальні, культурні тощо) можуть знати не тільки її громадяни, але й більш широка аудиторія. Тому важливою умовою для захисту державної таємниці, її

територіальної цілісності та конституційного ладу є ефективна та комплексна інформаційна політика [1]. Взагалі, під державною інформаційною політикою розуміється сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації [2]. На нашу думку, інформаційний простір України є досить уразливим і, у першу чергу, потребує удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері; урахування міжнародного досвіду, його обробці під вимоги власної держави та імплементація у національне право [3].

Забезпечення інформаційної безпеки на національному рівні зобов'язує державу боротися з пропагандою сепаратизму, з дезінформацією, які націлені на створення антиукраїнських настроїв у суспільстві.

З одного боку, можливості людей у сфері захисту своїх прав значно виросли із глобалізацією інформаційного простору: можна отримувати юридичні консультації онлайн, або ознайомитися з конкретним законом на відповідному Інтернет-ресурсі, або дистанційно подати документи у відділ соціального захисту. З іншого боку, користувачі не мають можливості фільтрувати інформацію, яка надходить із різних джерел. І цей обов'язок покладається на державу, який вона здійснює, накладаючи цензуру або взагалі забороняючи дію конкретних інформаційних ресурсів на своїй території. Принцип забезпечення інформаційної безпеки України полягає у обмеженні доступу до інформації виключно на підставі закону. Тобто держава запобігає правопорушенням в інформаційній сфері, оберігає громадянина від «шкідливої» інформації, такої, яка суперечить чинному законодавству.

З появою нових можливостей, з'явилися і нові загрози у вигляді інформаційної війни. Тепер на міжнародній арені панує той, хто вмів оперувати даними, підлаштовує їх під інтереси конкретних осіб. Іншими словами, актуальним стало питання про кіберзагрозу. Основною ціллю кібератак є похитнути авторитет влади у державі, спровокувати суспільство на конкретні, революційні дії, посіяти хаос та безсилля закону шляхом розповсюдження дезінформації. Це досить ефективний спосіб ведення війни, на яку не потрібно витрачати додаткові ресурси, озброївшись хіба хакерами та ЗМІ. Щоб уникнути такої участі, Україна на законодавчому рівні гарантує достовірність, повноту та неупередженість інформації і ставить на меті донести саме правдиву й точну суть справи до громадянина, шляхом гармонізації суспільних та державних інтересів, щоб антиукраїнська агітація була не вигідна саме громадянину і він бачив єдність своїх та державних цілей.

Безумовно, боротьба з кіберзлочинністю повинна стати однією із головних завдань правоохоронних органів. Оскільки даний вид кримінального правопорушення вважається транснаціональним – країни світу повинні активізуватися щодо міжнародної співпраці в цій сфері. Одним із найсерйозніших кроків, спрямованих на врегулювання цієї проблеми, є прийняття Радою Європи 23 листопада 2001 р. Конвенції про кіберзлочинність (набула чинності 1 липня 2004 р.). Документ підписали 29 держав, у тому числі Україна (ратифікувала 7 вересня 2005 р.). Конвенція про кіберзлочинність (далі

– конвенція) є першим міжнародним договором у галузі протидії злочинам, що вчиняються через комп'ютерні мережі [4].

Важливу роль відіграє членство у Організації Об'єднаних Націй, де, у разі кібератаки держави-учасниці, до протистояння дезінформації долучаються додаткові джерела захисту з боку організації. Такий комплексний, організований підхід сприяє інформаційній стабільності у державі, її узгодженості з суспільством [5].

Таким чином, глобалізація інформаційного простору явище незворотнє, навпаки, воно буде дедалі більше вкорінюватися в усі сфери життєдіяльності суспільства, держави і права. Неминучим є і те, що законодавство, намагаючись відповідати вимогам часу, буде змінюватися не тільки під тиском динамічного розвитку суспільства, але і у зв'язку з появою нових інформаційних явищ, таких, як, наприклад, кібератака.

Сфера інформаційної безпеки постійно вдосконалюється, у майбутньому інформаційне право може стати провідною галуззю національного права, а на сьогодні питання про кіберзлочинність, пріоритетність національної інформаційної продукції, побудову та розвиток інформаційного суспільства досі лишаються відкритими.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

2. Інформаційна політика в Україні. URL: <http://www.zoda.gov.ua/article/130/informatsiyia> (дата звернення: 11.10.2020).

3. Малик Я. Інформаційна безпека України: стан та перспективи розвитку. Ефективність державного управління. 2015. № 44. С. 13–20.

4. Войціховський, А. В. Міжнародне співробітництво в боротьбі з кіберзлочинністю. Право і Безпека. 2011. № 4 (41). – С. 107-112 – URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1225>

5. Ліпкан В. А., Максименко Ю. С., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навч. посіб. Київ: КНТ, 2006. 280 с.

Анастасія Андріюк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Ольга Зеленох

ст. лаборант з в\о кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТІВ, РЕЧЕЙ І РЕЧОВИН, ЗБЕРІГАННЯ ЯКИХ ЗАСУДЖЕНИМ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ

Засуджені до позбавлення волі є перш за все людьми, які мають свої права та гарантії щодо їх виконання: право на отримання інформації, на соціальне забезпечення, листування рідною мовою, на оплачувану працю та інші. Зокрема право отримувати та зберігати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів та інші). Чимала кількість людей відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Родичі та близькі люди

можуть полегшити їх перебування у в'язницях шляхом передачі бандеролі та передачі, але їм важливо знати, які саме речі до зберігання засудженим заборонені. Саме тому обрана проблематика є вельми актуальною в наш час.

Основний перелік предметів, речей і речовин, які заборонені засудженим до позбавлення волі для зберігання та використання, ми можемо знайти в Наказі «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань».

Розпочнемо саме з предметів та речей, які є забороненими для зберігання та використання засудженим до позбавлення волі. Залежно від господарського значення об'єкта, потреб охорони державної безпеки, громадського порядку, прав та інтересів учасників цивільних відносин законодавець поділяє об'єкти цивільних прав на ті, що: а) вилучені із цивільного обороту; б) обмежені в цивільному обороті; в) вільно перебувають у цивільному обороті. Вилучення речей з цивільного обороту означає, що деякі об'єкти можуть належати на праві власності лише певним суб'єктам цивільного права, саме такі речі заборонено зберігати [1, с. 38]. В цей список також входить будь-яка зброя та додатки до неї, прилади, що можна використати для активної оборони, оптичні прилади та пересувні засоби. Годинники та релігійні вироби (наприклад хрестик чи нагрудна ікона) не є забороненими до використання, але під заборону підпадають вироби з дорогоцінних матеріалів та будь-які інші цінності. Засуджені мають право заробляти гроші шляхом праці в місцях спеціально визначених для цього та отримувати їх від рідних та близьких, але зберігання грошей теж є під заборону. Гроші, цінності, будь-які вироби з дорогоцінних металів та музичні інструменти можуть тримати засуджені, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації.

Будь-яка теле-, радіо-, аудіо- та відеоапаратура, аудіо-, відеокасети, CD- та DVD-диски (за винятком: гучномовець - один на жилу секцію (камеру), телевізор - один на відділення соціально-психологічної служби або на жилу секцію (камеру), DVD-програвач - один на відділення соціально-психологічної служби або на жилу секцію (камеру)). CD та DVD-диски зберігаються в адміністрації установи виконання покарань та видаються засудженим у вільний час, відведений розпорядком дня [2].

Обмеження не завершують вищезгаданими приладами, засоби, які мають здатність передавати чи приймати радіосигнали теж є забороненими. Для прикладу можна навести: радіостанції, Мобільні телефони та зарядні пристрої для них, SIM-картки, скетч-картки, поповнення для мобільного зв'язку, пейджери та багато іншого. Також друкарські машинки, розмножувальні прилади. Комп'ютерна техніка є заборонена, дозволена лише в закладах з мінімальним рівнем безпеки, але розташовані комп'ютери в спеціальних об'єктах та без виходу в інтернет та соціальні мережі. Засудженим до довічного позбавлення волі, які навчаються у вищих навчальних закладах, за необхідності використання у навчанні комп'ютерної техніки у визначений адміністрацією установи виконання покарань час може видаватися ноутбук без доступу до мережі Інтернет.

Є забороненими предмети, якими можна нашкодити собі та комусь навколо себе ножі, гостро-різальні, сокири, молотки та інші інструменти, колючі предмети, бритви за винятком електричних, механічних, та з касетною головкою, які є безпечними. Засудженим до довічного позбавлення волі забороняється мати при собі та зберігати в камерах дзеркала, бритви для гоління (крім електричних та механічних) та інші гострорізальні і колючі предмети. Дозволяється мати годинники в пластмасовому корпусі, запальничку разового використання без залізної основи та поролонову губку для чищення взуття [2].

Якщо засуджений є поціновувачем музики та не уявляє своє життя без неї навіть у місцях позбавлення волі, в нього буде змога використовувати музичний інструмент, який є в його власності у встановлений розпорядком час та у спеціально відведених для цього місцях, адже фактично зберігання на постійній основі будь-яких інструментів заборонено. Документи також входять в цей список, окрім вироків та ухвал судів, квитанцій на зберігання грошей, речей та цінностей, а також кореспонденції від органів та осіб, що зазначені у пункті 1 розділу XIII Правил внутрішнього розпорядку установ покарання.

Військовий та інший одяг, що вважається форменим, та будь-які обладнання до нього. Одяг, який одягнутий на засуджених має відповідати встановлених законом зразкам, це значить що верхній одяг, головні убори та взуття (за винятком тапочок) також є забороненими. Будь-яке спортивне знаряддя, у тому числі для заняття бойовими мистецтвами (боксерські рукавички та груші, рукавички для заняття рукопашним боєм, маківари тощо).

Необхідно також звернути увагу та детально розібрати речовини, які заборонені для зберігання засудженим до позбавлення волі. Перш за все в цю категорію входять будь-які напої із вмістом алкоголю та енергетичної дії, пиво, дріжджі, одеколон, парфуми та інші вироби на спиртовій основі. Психотропні речовини, наркотичні та лікарські засоби, медичні вироби (за винятком медичних виробів, технічних та інших засобів реабілітації, а також лікарських засобів, необхідних для підтримання життєдіяльності організму за наявності відповідного медичного висновку) [2].

Забороняються до зберігання та вживання продукти харчування заводського виготовлення в скляній або ж металевій тарі (окрім тих, що придбані у крамниці установи виконання покарань), та в яких вийшов термін реалізацій. Вироби які потребують термічної обробки (крем-супи, паста, мюслі, пластівці, каша, локшина, пюре, паста) або ж будь-якого додаткового приготування. Ті які не можуть зберігатись при кімнатній температурі. Цукор, кава та чай більше як один кілограм кожного найменування.

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що засуджені до позбавлення волі знаходяться у місцях відбування покарань, а це значить, що для них встановленні певні обмеження та заборони, які встановлені чинним законодавством України. Як бачимо, список заборон для зберігання речей засудженим до позбавлення волі є досить обширним, але тим не менш необхідні для життя та комфортного існування речі можуть бути в вільному доступі засуджених. Засудженим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку і умовам виконання та відбування

покарання [3, с. 132]. Але варто пам'ятати, що разом з пом'якшеннями можуть вводитись і нові заборони.

1. *Цивільне право України : підручник : в 2 т. / за ред. Г. Г. Яновицького, В. О. Кучера. – Львів: Новий світ-2000, 2014. – Т.1. – 444 с.*
2. *Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ 28.08.2018 № 2823/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>*
3. *Пенітенціарна система та права людини: правовий посібник / Федорук О.О., Яковець І.С., Бондаренко — К. : Асоціація УМДПЛ, 2017 р. – 256 с.*

Анастасія Андріюк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Коваль Марія

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНИМИ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПОРІВНЯННІ З УКРАЇНОЮ

В сучасному світі жити досить не просто, часто неповнолітнім не з благополучних сімей, під впливом поганої компанії або за інших обставин доводиться здійснюють неправомірні дії, такі як: крадіжки, грабежі, вбивства, розбої та інші правопорушення, що призводить до їх засудження. Вони потрапляють до місць позбавлення волі, де існують обмеження та свої правила. Варто розпочати з того що, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, в народі їх називають «підлітками». Я вважаю, що виховання для неповнолітніх є важливою складовою їх перевиховання та становлення на правильний шлях.

Виховання – це складне поняття, яке включає в себе діяльність працівників органів і установ виконання покарання, на яких покладено обов'язок сприяти виправленню неповнолітніх та створення умов для їх майбутньої адаптації у суспільстві. Для того, щоб неповнолітній у місцях позбавлення волі став повноцінною особистістю, виховний процес повинен бути інтеграцію морального, правового, трудового, фізичного, естетичного та етичного виховання. Поряд із вихованням у колоніях для неповнолітніх важливо зосереджуватися і на відновленні їх сімейних зв'язків [1]. На мою думку, для того щоб процес виховання був успішним потрібно насамперед викликати інтерес, якимось зацікавити підлітка, це можна здійснювати шляхом індивідуальних розмов, колективних ігор, різних відео- та аудіо матеріалів.

Слід звернути увагу на систему виправлення та ресоціалізації засуджених неповнолітніх в країнах Західної Європи. Як приклад можна розглянути Болгарію, в якій у місцях позбавлення волі строки перебування неповнолітніх за ґратами складаються в межах 160 днів. Адже основні норми моралі та поняття формуються в цьому віці і при довготривалому відбуванню покарання підлітку

буде досить важко адаптуватись у соціумі. В Україні таких обмежень для перебування неповнолітніх в місцях відбування покарань немає, звісно неповнолітні мають поліпшені умови тримання та полегшення. Законодавство Румунії передбачало, що неповнолітні віком 14-18 років відповідають за свої вчинки перед навчальним закладом чи підприємством лише за вчинення тяжких злочинів, у виняткових випадках справу слухає суд, який може направити їх до виховно-трудової школи на строк від 2 до 5 років [4].

Згідно чинного законодавства України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Однак, за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень до кримінальної відповідальності притягуються неповнолітні особи у віці від 14 до 16 років. В нас в Україні є таке поняття як суб'єкт кримінального правопорушення, яким є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність, тобто якщо в статті вчиненого неповнолітнім кримінального правопорушення вказало що суб'єкт має досягти п'ятнадцяти років, то відповідно чотирнадцятирічний підліток не зможе відповідати за свої дії.

Досить цікавим є досвід Чехії. Неповнолітні засуджені мають можливість читати, відвідувати гуртки за їх нахилами та бажаннями. Весь час вихованці перебувають під наглядом досвідчених педагогів і вихователів. Один раз у квартал для неповнолітніх засуджених організують різноманітні спортивні змагання. Спеціальні програми готуються на Різдво та Пасху. Головною функцією позбавлення волі й ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у Чехії є підготовка підлітка до життя після закінчення строку його ув'язнення, повернення його в соціум із твердим переконанням поводити себе відповідно до нових ціннісних орієнтирів, опираючись на отримані знання та досвід [3].

У виховних колоніях для неповнолітніх в Україні встановлюються більш м'які правила режиму тримання неповнолітніх, тобто законодавством передбачено дещо менше обмежень. У виховних колоніях засуджені мають право: одержувати можливість короткострокових побачень без обмежень, а також щомісяця 1 тривалого побачення; безкоштовно отримувати середню освіту; за умов сумлінної поведінки, серйозного ставлення до праці та навчання після відбуття не менше 1/4 частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання; відвідувати у вигляді заохочення культурно-видовищні та спортивні заходи за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії [4].

Білоруська виховна колонія більше нагадує звичайний дитячий санаторій, ніж місце позбавлення волі. Школа, кілька корпусів, їдальня, клуб, стадіон. Тут створені всі умови для повноцінного життя. Досвідчений персонал і педагоги організують приємне ресоціалізуюче середовище, яке дає можливість засудженим підліткам отримати освіту, опанувати професію, розкрити свій творчий потенціал. Україна не може похизуватись такими умовами тримання для неповнолітніх як в Білорусії, але для них створюються поліпшені побутові умови: камери облаштовуються ліжками на один ярус, столом з лавами,

особистою шафою, гучномовцем, баком для питної води, телевізором, санвузлом відгородженим, умивальником, ванною для миття ніг та іншим необхідним інвентарем; для занять фізичною культурою і спортом облаштовують спортивні кімнати; організовуються освітні заняття за програмою загальноосвітнього навчального закладу. Для самостійного навчання, надається можливість користуватися підручниками з бібліотеки, без обмежень власним коштом купувати або отримувати у посылках (передачах) письмове приладдя і користуватися ним; персоналом соціально-психологічної служби здійснюється прийом неповнолітніх осіб з особистих питань; не менше одного разу на тиждень демонструються відеофільми, які мають виховне значення, а також проводиться перегляд телевізійних передач (для цих цілей у камерах обладнується кабельне телебачення) [4].

Отже, з вищевикладеної інформації, можна зробити висновки, що умови тримання для неповнолітніх не є досконалими, в порівнянні з країнами Західної та Східної Європи. Виправлення та ресоціалізація неповнолітніх засуджених на сучасному етапі є пріоритетним завданням, яке стоїть не лише перед нашою державою, але й перед провідними країнами світу. Виходячи з досвіду досліджених мною зарубіжних країн у питанні виправлення та ресоціалізації засуджених неповнолітніх, можна сказати, що кримінально-виконавча система України повинна переймати провідний досвід у регулюванні цього питання, запроваджувати нові методи та способи задля успішного здійснення основної мети – виправлення та ресоціалізації засуджених неповнолітніх.

1. Вакуленко О.В. Соціальна адаптація неповнолітніх та молоді, які повертаються з місць позбавлення волі. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2008. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
2. Кібиш А.І. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених та її особливості в країнах Східної Європи. URL: <http://gisap.eu/ru/node/1350>.
3. Стаднік В.В. Виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх. Дис. канд. юрид. наук. Львів, 2017. 262 с.
4. Пенітенціарна система та права людини: правовий посібник / Федорук О.О., Яковець І.С., Бондаренко О.А. К. : Асоціація УМДПЛ, 2017. 256 с.

Марія-Мар'яна Антонович

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Права і свободи людини мають загальносоціальний характер та є складним явищем, яке досліджують багато наук. В різні століття проблематика навколо прав людини мала переважно правовий та релігійний характер. Можна

стверджувати, що правовий статус людини і громадянина має досить давню історію.

Визначення поняття правового статусу особи має дещо загальний характер, тобто він фіксується в нормативно-правових актах для того, щоб довести існування прав. Щодо індивідуального правового статусу, то він містить певні індивідуальні ознаки.

В ч. 2, 3 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 сказано, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду; правовий статус засуджених іноземців і осіб без громадянства визначається законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

В загальному, під правовим статусом засуджених осіб потрібно розуміти сукупність обов'язків, прав, свобод і законних інтересів, що залежать від призначеної судом міри кримінально-правового впливу і від поведінки винного під час її виконання.

Елементами змісту правового статусу є суб'єктивні права, законні інтереси та обов'язки засуджених, а зміст суб'єктивних прав становлять: 1) можливість засудженого вільно користуватися соціальними благами у межах, встановлених правом; 2) можливість вимагати виконання відповідних обов'язків адміністрацією органів і установ виконання покарань, іншими суб'єктами кримінально-виконавчих та інших правовідносин; 3) можливість звернутися за захистом свого суб'єктивного права [2, с. 107].

Говорячи про правовий статус засудженої особи, неодмінно потрібно відзначити головну його специфіку – він існує в межах певного режиму; останній одночасно є нібито зовнішньою умовою існування засудженого, але водночас є складовою “правового статусу”, саме він визначає місце засудженого у відносинах, що складаються в межах місця позбавлення волі, його права і обов'язки. Спеціальні обов'язки засуджених до позбавлення волі у вигляді зобов'язання вчиняти ті чи інші дії не мають за мету заподіяння фізичних страждань. Вони зрештою здійснюють великий дисциплінуючий, виховний вплив. Тобто обмеження в правах, яких зазнає особа, засуджена до позбавлення волі, зумовлені тим, що метою виконання покарання є також і кара, яка неможлива без певних обмежень [3, с. 84].

Діюче законодавство України, яке встановлює позитивний статус громадян України, одночасно є джерелом обмежень прав засуджених. Причому, дуже важко (а деколи й неможливо) точно і з вичерпною повнотою визначити об'єм всіх обмежень в правах засуджених, передбачених тією або іншою галуззю законодавства. Звідси особливі труднощі зазнають представники адміністрації виправних установ при роз'ясненні засудженим їх прав і обов'язків в період відбування позбавлення волі, закріплених в нормах різних галузей законодавства [4, с. 10].

Норми, що більш детально визначають правовий статус засуджених до окремих видів кримінальних покарань, містяться в главах Особливої частини

Кримінально-виконавчого кодексу. Основні права та обов'язки осіб, засуджених до позбавлення волі, закріплені у ст. 107 КВК України. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми визначається окремою главою Особливої частини Кодексу (гл. 21). Крім того, враховуючи специфіку відбування покарання осіб, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, законодавець деталізує їхні окремі права у ст. 151 КВК України [2, с. 108].

За роки незалежності в Україні було розроблено та прийнято цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, ефективну реалізацію державної політики у сфері охорони та захисту прав засуджених в Україні. Проте, в умовах активного реформування національного законодавства у цій сфері та його адаптації до загальноєвропейських стандартів, можна відзначити достатньо велику кількість питань, які вимагають сьогодні значного вдосконалення на законодавчому рівні, зокрема, розроблення та нормативного закріплення форм і методів адміністративно-правового забезпечення прав засуджених до позбавлення волі, визначення нових організаційних засобів адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, взаємодії між суб'єктами забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, встановлення правових гарантій законності, дисципліни та внутрішнього порядку в органах та установах виконання покарань, закріплення нових критеріїв оцінювання ефективності забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні та ін. [5, с. 202-203].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що до змісту правового статусу осіб засуджених до позбавлення волі, входять права, законні інтереси і обов'язки. Вони виникають і реалізуються в рамках, як правило, кримінально-виконавчих правовідносин. Права, законні інтереси і обов'язки засуджених можуть виникати у відносинах, які регулюються нормами конституційного, державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права.

Незважаючи на те, що законодавство в цій сфері щораз покращується в бік засуджених, все ж таки залишаються деякі проблеми, які потребують вирішення. Вони переважно носять матеріально-побутовий та медико-санітарний характер.

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>*
2. *Колос А.С. Правовий статус засуджених у національному кримінально-виконавчому законодавстві. Право та державне управління. № 4. 2019 р., С. 106-110.*
3. *Кричун Ю.А. Теоретичні положення визначення поняття та змісту правового статусу засуджених до позбавлення волі. Держава та регіони. Серія: Право. № 2 (44). 2014. С. 83-87.*
4. *Чеботарьова Ю.А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі. автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національний університет внутрішніх справ. Харків. 2005. 22с.*
5. *Почанська О.С. Правові засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Форум права. № 4. 2017. С. 197-204.*

Ярина Бабій

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Байк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Захист суб'єктів господарювання, їхніх основних прав та законних інтересів має важливе значення для належного й ефективного їх функціонування та розвитку господарської діяльності. Оскільки, сьогодні суб'єкти господарювання є чисельними, і часто буває так, що їхні права порушуються з боку як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України (далі – ГК України) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

У ст. 20 ГК України зазначено, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом: 1) визнання наявності або відсутності прав; 2) визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, утискають права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; 4) припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; 5) присудження до виконання обов'язку в натурі; 6) відшкодування збитків; 7) застосування штрафних санкцій; 8) застосування оперативно-господарських санкцій; 9) застосування адміністративно-господарських санкцій; 10) установа, зміни і припинення господарських правовідносин; 11) іншими способами, передбаченими законом [1].

Конституція України містить положення, в якому зазначено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання [2].

Варто зауважити, що всі суб'єкти господарювання мають рівні права у захисті своїх прав, а тому порушення державою цих прав або втручання в діяльність, здійснювану суб'єктами господарювання, повинно не лише не допускатися, а й належним чином каратися для того, щоб кожна особа, яка займається господарською діяльністю могла вільно та безпосередньо її здійснювати.

Крім того, в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) закріплено цілу низку статей (розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності», статті 199–233), в яких містяться відповідні санкції за вчинення тих чи інших злочинів у сфері господарської діяльності. Тому суб'єкти господарювання повинні чітко дотримуватись законодавства при здійсненні своєї діяльності, а в разі якщо інші особи порушують права цих суб'єктів, держава, а саме органи судової влади в особі держави, повинні застосовувати відповідні санкції, передбачені КК України.

Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання повинен здійснюватися за допомогою форм та засобів, визначених у законодавстві. Особливо це стосується сфери вирішення господарських спорів, що може і повинно бути використано не лише як фактор захисту зазначених осіб, але й як стимул для справедливого та ефективного розгляду спорів. Перешкоджають такому розвитку дезорганізація законодавчих актів, неповнота і застарілість норм, а також невідповідність окремих складових таким сучасним європейським якостям, як: доступність правосуддя, інституціональна незалежність, безпристрасність у матеріальному та процесуальному аспектах, розумність строків, справедливість та ефективність, розширення диспозитивних і змагальних засад, активізація суб'єктів та зниження активності судів [3].

Принципи господарського права щодо захисту суб'єктів господарювання є істотною складовою частиною нормативного регулятора майнових відносин у сфері господарювання. Про це свідчать: відтворення у ст. 5 ГК України конституційних основ правопорядку у сфері господарювання, закріплення загальних принципів господарювання у ст. 6 ГК України та принципів підприємницької діяльності у ст. 44 ГК України. Це дає підстави стверджувати, що законодавець послідовно наполягає на тому, щоб особи, яким адресуються акти господарського законодавства, сприйняли як керівні вказівки конституційні основи правопорядку у сфері господарювання, принципи (загальні принципи) господарювання та підприємницької діяльності [4, с. 27].

Неможливо розглядати принцип рівного захисту державою суб'єктів господарювання, не враховуючи його зв'язків з іншими галузевими принципами господарського права. До них належать: забезпечення господарського правопорядку та законності у сфері господарювання, захист економічної конкуренції та поєднання публічних і приватних інтересів у сфері господарювання. Важливим є той факт, що принцип рівного захисту суб'єктів господарювання, захисту економічної конкуренції та захисту прав споживачів закріплюється на рівні Конституції України. Це дає змогу стверджувати, що вони, як конституційні принципи, впливають на розвиток усіх галузей. Отже, розглянемо взаємозв'язок найбільш близьких за змістом та сферою застосування принципів господарювання [5, с. 6].

Принцип забезпечення господарського правопорядку та законності є одним із проявів принципу верховенства права у сфері господарського права. Принцип рівного захисту суб'єктів, як було зазначено вище, виступає закріпленням загальних принципів рівності та справедливості, що є складовими принципу верховенства права.

Принцип захисту економічної конкуренції свідчить про забезпечуваний державою захист конкуренції у підприємницькій діяльності. З самого визначення змісту цього принципу простежується зв'язок з принципом рівного захисту суб'єктів господарювання, що відображається у суб'єкті, який забезпечує захист, тобто у державі.

Принцип поєднання публічних та приватних інтересів у сфері господарювання відображає зв'язок між свободою підприємницької діяльності та її обмеженням.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що захист суб'єктів господарювання є основою для здійснення їх ефективної діяльності. До того ж, за порушення основних прав та законних інтересів цих суб'єктів можуть настати відповідні правові наслідки. Своєю чергою, вказані принципи існують для того, щоб примусити або спонукати порушника припинити дії, що порушують майнові права захисту суб'єктів господарювання, або попередити такі дії.

1. *Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (з подальшими змінами). Відомості Верховної Ради. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 20.*
2. *Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.*
3. *Ніколенко Л. М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. URL: file:///C:/Users/ps2/Desktop/ecpr_2017_2_6.pdf.*
4. *Колодій А. М. Принципи захисту суб'єктів господарювання: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2012. 208 с.*
5. *Феделеш Е. М. Характеристика принципу захисту суб'єктів господарювання: монографія. К., 2010. 176 с.*

Ярина Бабій

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ДЕСТРУКТИВНІ ЯВИЩА ТА СФЕРИ ВПЛИВУ НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

В умовах сьогодення все більшої актуальності набуває питання щодо злочинності неповнолітніх. Важливо зазначити, що соціальні умови життя суспільства, суперечності в його розвитку мають вирішальний вплив на характер етичного формування особи. Це повністю відноситься і до пояснення протиправної поведінки неповнолітніх.

Практика показує, що діти починають «експериментувати» з вчиненням правопорушень і зокрема кримінально караних, як правило, з 11 років [1, С. 206]. Саме на рівні проблем у сім'ї, школі, серед найближчого оточення, у поєднанні з проблемами перехідного віку, призводять до появи серед неповнолітніх великої групи ризику. Як вважають кримінологи, приблизно групи ризику становлять майже 25 % з числа усіх неповнолітніх віком до 17 років. Саме такі діти

найчастіше мають проблеми із законом. До групи ризику входять безпритульні діти, яких в Україні налічується близько 200 тис.

На думку Р. І. Благути, основними причинами формування кримінальної поведінки неповнолітніх є їх належний соціально-правовий захист, недоліки в роботі правоохоронних органів, недостатнє та несвоєчасне реагування на вчинені аморальні й протиправні дії та не вжиття заходів щодо їх запобігання у майбутньому [2, С. 4].

Роль сім'ї у становленні молодої людини є вирішальною. Як підтверджують дослідження українських і західних криминологів, важливим є емоційний зв'язок дитини з батьками чи бодай одним із них. Якщо немає емоційного контакту і порозуміння в родині, у поведінці неповнолітніх розвиваються різного роду відхилення від норми. Натомість негативні макроекономічні впливи можуть нівелюватися правильним вихованням. Згуртовані родини, яким притаманні послідовні дії батьків стосовно дітей, ефективний контроль, міцні емоційні зв'язки, можуть подолати несприятливі соціальні умови.

Окрім цього, у зовнішньо благополучній і матеріально забезпеченій родині можуть зростати егоїстичні, бездушні до почуттів інших неповнолітні, які демонструють зневагу до морально-правових правил і норм суспільства, оскільки саме таку поведінку вони спостерігали у своїй сім'ї.

Агресивна поведінка дітей нерідко пов'язана з насильством у родині з боку батьків. Адже статистика свідчить, що 70 % батьків, які жорстоко поводитися з дітьми, у дитинстві самі зазнавали такого поводження.

Переважає більшість родин, в яких перебували неповнолітні правопорушники, характеризувалися ворожою атмосферою, де переважали брехня, лайки, безчинства, а матеріальний рівень та культурно-освітній рівень батьків був у край низьким.

Ряд негативних факторів у системі загальноосвітньої школи і професійно-технічних закладів, які є найважливішими інститутами виховання дитини, а тому також можуть об'єктивно і суб'єктивно призводити до формування антисоціальної мотивації. До таких негативних факторів належать: відсутність індивідуального підходу до кожного учня як через обтяженість педагогічних працівників, так і низькі фахові здібності деяких із них; сприйняття педагогами учнів та їх батьків, як можливого джерела отримання додаткового заробітку і внаслідок цього несправедливе оцінювання знань учнів, зазвичай, через бажання нав'язувати послуги репетиторства; відсутність програм, розрахованих на неоднакові здібності дітей тощо. Ці фактори багато в чому пов'язані з приниженням ролі і місії учителя в суспільстві, з відсутністю адекватного матеріального стимулювання його до освітянської праці, постійного професійного вдосконалення тощо.

Серйозно впливає на формування особистості дитини сфера проведення дозвілля. Адже саме беззмислове, бездіяльне проведення вільного часу в групі однолітків або старших товаришів, разом із пляшкою спиртного, цигарками призводить до того, що такий спосіб життя стає звичкою, а згодом формує відповідні асоціальні потреби.

Потреба в самоствердженні за відсутності сформованості позитивних нахилів і відповідних можливостей призводить до негативних форм активності. Значна кількість дітей, яких можна назвати «дітьми вулиці», є тим сприятливим фактором, який збільшує їх втягнення у проституцію, насилля, вживання (розповсюдження) наркотиків, торгівлю людьми, трудову експлуатацію тощо. Особливою криміногенністю відзначаються приміські зони, де близькість до зразків матеріального успіху наштовхується на недостатність доступу до законних засобів його досягнення, що призводить до агресії, формування підліткових груп кримінальної спрямованості [3].

Макросередовище може негативно впливати на формування особистості дитини через засоби масової інформації. Інтенсивність інформаційних впливів збільшилася за короткий проміжок часу. Однак найбільш потужні джерела надання інформації (телебачення, газети, радіо, не кажучи вже про Інтернет) у тандемі з рекламними агенціями, почали концентруватися на досить вульгарних, примітивних, часом жорстоких зразках масової культури. Деякі з них безпосередньо пропагують насильство, розбещеність. Оскільки для підліткового віку є характерним наслідування поведінки дорослих, то щоденне споглядання і сприйняття саме такої інформації багато в чому утворює перекручений світогляд дитини.

Причини й умови злочинності неповнолітніх більш детально виявляються через відповідні теорії, які набули поширення, перш за все, у зарубіжній кримінології.

Останнім часом все більше поширюються теорії, які акцентують увагу на таких процесах, як «включеність/виключеність» (inclusive/exclusive) як одного із джерел кримінальної та девіантної поведінки. Особи, які підпадають під категорію «виключені» - це ті, хто не має можливостей для нормального існування. Вони становлять соціальну базу різних негативних явищ (алкоголізм, наркотизм, проституція, жебрацтво та ін.). «Виключені» є наслідком посилення стратифікації суспільства. Наприклад, різниця між доходами багатих і бідних в Україні у 7-10 разів більша, ніж у державах Західної Європи і США. Виключення відбувається поступово, шляхом накопичення труднощів, розриву соціальних зв'язків, дискваліфікації, кризи ідентичності.

Отже, на підставі вище викладеного можна стверджувати, що провідною сферою, де формують негативні явища і процеси, що детермінують злочинність неповнолітніх є, передусім, сімейно-побутова, навчально-виховна та сфера дозвілля.

1. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема. Проблеми законності. 2016. Вип. 133. С. 204-217.

2. Благута Р. І. Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 16 с.

3. Кримінологія України: навчальний посібник, 2017 . URL: <http://mego.info/матеріал/кримінологія-україни-навчальний-посібник-голіна-2017р>

Оксана Баїк
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ПРО УЧАСТЬ АДВОКАТА У ПОДАТКОВИХ СПОРАХ

Головною тенденцією останніх років як в юриспруденції загалом, так і в податковому праві зокрема, є те, що в жовтні 1998 р. тому в Страсбурзі делегація дванадцяти країн-учасниць прийняла Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, який містить принципову вимогу (п. 3.1.3 ч. 3.1 ст. 3): «адвокат не повинен здійснювати ведення справи, яка явно не відповідає рівню його професійної компетенції, без участі в ній іншого адвоката, що володіє необхідною компетенцією» [1]. Слушною є думка М. Кучерова про те, що сьогодні саме податкові адвокати повинні мати персоналізований підхід до свого клієнта, володіти знаннями, які стосуються конкретного податку, а не намагатися вивчити весь Податковий кодекс України, що достатньо важко зробити [2]. Варто зауважити, що у випадку виникнення у платників податків податкових спорів із контролюючими органами податкової служби їх варто якнайшвидше вирішити. Саме участь адвоката, який спеціалізується на податковому законодавстві, сприятиме успішному розв'язанню таких спорів. Водночас потрібно зважити на те, що серед органів, уповноважених на вирішення податкових спорів, є контролюючі органи (в порядку адміністративного оскарження) та судові органи (в порядку судового оскарження). Вважають, що саме вирішення податкового спору в порядку адміністративного оскарження є доюрисдикційним способом вирішення такого спору [3, с. 461].

Контролюючі органи мають право складати щодо платників податків – фізичних осіб та посадових осіб платників податків – юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення та виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення у порядку, встановленому законом (п.п. 20.1.41 п. 20.1 ст. 20 ПК України) [4].

Відповідно до п. 55.1 ст. 55 ПК України «податкове повідомлення-рішення про визначення суми грошового зобов'язання платника податків або будь-яке інше рішення контролюючого органу може бути скасоване контролюючим органом вищого рівня під час проведення процедури його адміністративного оскарження та в інших випадках у разі встановлення невідповідності таких рішень актам законодавства» [4]. Своєю чергою, «рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку» (ч. 56.1 ст. 56 ПК України) [4].

Під час вирішення податкових спорів, зокрема оскарження рішень контролюючих органів, платнику податків та його адвокату треба зважати на положення ч. 56.10, 56.11, п. 56.19, п. 56.21, п. 56.22, пп. 56.23.1–56.23.4 п. 56.23 ст. 56 ПК України [4].

Проте контролюючі органи також наділені функцією щодо їх звернення до суду у випадках, передбачених законодавством (п.п. 19-1.1.45 п. 19-1.1 ст. 19-1 ПК України). Контролюючі органи мають право подавати позови до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, щодо визнання оспорюваних правочинів недійсними та застосування визначених законодавством заходів, пов'язаних із визнанням правочинів недійсними, а також щодо стягнення в дохід держави коштів, отриманих за нікчемними договорами (п.п. 20.1.30 п. 20.1 ст. 20 ПК України). Крім того, контролюючі органи мають право звертатися до суду також відповідно до підпунктів 20.1.31–20.1.40-2 ПК України. Контролюючі органи мають право складати стосовно платників податків – фізичних осіб та посадових осіб платників податків – юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення та виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення у порядку, встановленому законом (п.п. 20.1.41 п. 20.1 ст. 20 ПК України) [4].

Якщо ж податковий спір вирішується в порядку адміністративного судочинства, то відповідно до ст. 55 КАС України «сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника. Юридична особа незалежно від порядку її створення, суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи, суб'єкта владних повноважень), або через представника. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника». Відповідно до ст. 57 КАС України представником у суді може бути як законний представник, так і адвокат.

Водночас адвокату варто зважити на те, що, як засвідчує практика, оскарження дій та скасування рішень податкових інспекцій до органу ДПС вищого рівня займає від 40 до 140 днів; в суді – 3–7 місяців і більше. Час того вартий – процес закінчується позитивно в багатьох випадках, правомірні вимоги платників задовольняються повністю або частково, як правило, судом [5]. Рішення податкового органу вищого рівня при розгляді скарги приймаються в межах того ж фіскального відомства. Тому позитивний результат вони приносять рідко. Відтак, врегулювання податкових спорів ефективне в суді. За статистикою від 40% до 70% податкових спорів при судовому оскарженні вирішуються на користь платників податків повністю чи частково. Податкові повідомлення-рішення або дії визнаються протиправними й скасовуються. Податкові

інспектори часто не можуть захистити в суді акти перевірки. В результаті повторне нарахування податку органом ДПС України стає неможливим [5].

Отже, участь адвоката, обізнаного у податковій сфері, може бути запорукою успішного вирішення податкових спорів між платниками податків та контролюючими органами. Своєю чергою, адвокат здатний оцінити доцільність розгляду такого спору в порядку адміністративного чи судового оскарження, проаналізувати судову практику, наявну щодо його вирішення. Водночас за потреби адвокат може допомогти своєму клієнту у підготовці позовної заяви, виступити процесуальним представником у справі тощо.

1. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства (Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.
2. Кочеров М. Як стати податковим юристом? *Юридична Газета*. Опубліковано в № 33–34 (687–688). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/yak-stati-podatkovim-yuristom.html>.
3. Гетманцев Д. О., Коваль Ю. А., Нечай М. В. *Адміністрування податкових платежів: проблеми теорії та практики: наук.-практ. посібник*. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 776 с.
4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
5. *Юридичний супровід податкових спорів. Оскарження дій та рішень контролюючих органів*. Юридичне бюро Писаренка. Стратегія. Дія. Результат. URL: <https://www.fides.com.ua/osushhestvleniadvokatskoy-zashhityi-pri-nezakonnyih-deystviyah-organov-vlasti-v-t-ch-pri-provedenii-nalogovyih-proverok>.

Володимир Бараняк

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат хімічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІЗ ЗАПАХОВИМИ СЛІДАМИ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Предметом одорології (ольфактроніки) є запах, його природа, закономірності утворення, механізм виявлення і сприйняття запаху, тобто розкриття психофізіологічної природи запаху.

Методи і засоби для пізнання предмета одорології запозичуються з різних наук, тому одорологія – галузь знань, яка зароджена на стику низки наук.

У 50-х роках минулого століття після розробки методів газової хроматографії і створення приладів, які дозволяють проводити точні аналітичні дослідження газоподібних тіл, почали створюватись на цій базі штучні детектори виявлення запаху (трупощукач, пегас-алкоголь, електронний собака).

Значення одорологічних слідів в оперативно-розшуковій діяльності дуже важливе: запах людини є глибоко індивідуальним і являє собою хімічну суміш, яка належить одній особі. Індивідуальний запах людини легко проникає в одяг, взуття і довго утримується там.

Спеціалісти стверджують, що запах, який вилучають з місця події, зберігається протягом декількох років.

Запахові сліди донедавна не відносили до предмета судового слідства, тому що не було методики їх збирання і дослідження. Нині є підстави говорити про

запахів сліди, оскільки є засоби і прийоми їх збирання, дослідження і зберігання з метою одержання доказової інформації [1].

Робота із запаховими слідами на місці події – це складова огляду місця події. Вона включає в себе:

- вивчення обстановки на місці події з виявленням можливих місць знаходження запахових слідів, забезпечення їх збереження;
- побудову версії події, механізму утворення слідів;
- вжиття заходів для виявлення предметів, на яких могли зберегтися запахові сліди;
- застосування розшукового собаки для затримання злочинця по «гарячих слідах», а також з метою виявлення втрачених, кинутих або схованих предметів, які мають запахові сліди злочинця;
- вилучення предметів або запахових проб зі слідами й інших об'єктів – джерел запаху людини;
- опис і фіксація об'єктів, які підлягають вилученню, у протоколі огляду місця події.

Запахові сліди краще зберігаються у закритих приміщеннях, на холоді, у тіні, ніж на вітрі, нагрітих і гладких поверхнях. Запахові сліди, утворені людиною під час короткочасного контакту з предметами (менше 30 хвилин), зберігаються протягом декількох годин після їх утворення.

Основними об'єктами-носіями запаху людини є:

- 1) волосся, сліди крові (сухі плями). Зберігають запах людини десятки років;
- 2) ношений (брудний) одяг, взуття. Утримують запахові сліди від декількох днів до декількох місяців;
- 3) різні предмети (зброя, знаряддя, упаковка тощо), що були в контакті з людиною не менше 30 хвилин, зберігають її запахові сліди декілька діб.

Засоби для отримання і консервації запахових проб готуються заздалегідь. До них належать:

- серветки (клаптики тканини: байки, фланелі, стерильної вати) розміром 10×15 см, запаковані у три-чотири шари алюмінієвої фольги;
- пінцети;
- гумові рукавички;
- пульверизатор з водою.

Фіксація слідів запаху з об'єктів, які не можна вилучити разом зі слідом, або коли ці об'єкти необхідні для інших досліджень, має свої особливості (наприклад, зі снігу, асфальту, землі). Використовується спеціальний прилад ПОЗ (прилад виявлення запаху). До нього входить набір шприців, скляних пляшок, банок, поліетиленових фляг 0,5–1 л, кульків і мішків.

Запахові сліди можна поміщувати в металевий та емальований посуд.

Методика відбору слідів проста. Збирання запахових слідів проводиться за допомогою пінцета і гумових рукавичок для запобігання забрудненню слідів сторонніми запаховими речовинами. Спочатку над сухим предметом-запахоносієм один-два рази розпилюють воду пульверизатором (легке зволоження сприяє виділенню пахучих речовин).

Потім предмет обгортають серветкою або тканиною, а зверху фольгою, після чого її ретельно притискають для забезпечення контакту серветки з предметом.

До горизонтальної поверхні слідоносія серветку, накриту фольгою, притискають вантажем. У разі збирання запахових проб з предметів одягу,

щільний контакт із серветкою забезпечують шляхом згортання предмета з поміщеними в нього серветками.

Перед тим як виготовити зліпок сліду взуття, необхідно шприцом відібрати слід запаху з поверхні сліду. Шприц підносять на висоту 1–2 см над слідом і втягують повітря, після чого порцію повітря випускають у скляну посудину, перевертаючи горловиною до низу, закривають герметично та опечатують.

Можна також помістити в посуд стерильну вату. Крім шприца, відбір повітря можна проводити поліетиленовою пляшкою: її стискають і підносять до сліду, після чого закривають, і повітря з молекулами запаху залишається в пляшці та може довго зберігатись. Для упаковки запахів, посуд в який поміщають запах, не повинен містити сторонніх запахів.

Накопичення запахових речовин серветкою відбувається протягом огляду місця події або іншої слідчої дії; але час його мінімального контакту з предметом-слідоносієм не повинен бути менше години.

Після закінчення збирання запахових речовин, серветки тканини із зібраними запаховими пробами знімають з предметів і упаковують окремо в чисті скляні банки або загортають у декілька шарів фольги. Зі слідів крові (із сухих зразків) запахові речовини, що характеризують об'єкт, вилучають безпосередньо в криміналістичній лабораторії.

Усі дії дівнавача або слідчого щодо виявлення, фіксації, вилучення та консервації одорологічних слідів-запахів необхідно зафіксувати в протоколі слідчої дії, слід відобразити всі маніпуляції з відбору, консервації та упаковки слідів, які проводяться в присутності понятих, при чому на ці дії необхідно звернути їх увагу, показати місце і спосіб виявлення слідів, роз'яснювати суть дії і те, з якою метою вилучаються предмети. Опечатуються предмети, поміщені в поліетиленові пакети, на місці події, про що робиться позначка у протоколі. На запахові проби прикріплюють етикетки чи бирки, на яких вказують: номер кримінального провадження, дату, місце і час їх вилучення, предмети-слідоносії та їх матеріали, особливі умови на місці огляду (сильний вітер, температура, опади тощо). Ці предмети зі слідами запаху надалі зберігаються за правилами зберігання речових доказів. Процесуальними джерелами доказів вони вважаються після огляду і долучаються до справи постановою.

Відбір порівняльних запахових зразків від осіб проводиться на загальних підставах. Кращим і найбільш чистим джерелом індивідуального запаху є кров суб'єкта, яку отримують у медичній установі (3–4 краплі крові підсушують при кімнатній температурі на марлевому тампоні, упаковують у папір).

У разі неможливості отримати зразки крові як джерела індивідуального запаху може бути наданий зразок поту або знята з особи нижня білизна. Особі, від якої одержуються зразки запаху, пропонують самостійно дістати з банки дві чисті серветки або тканину і помістити їх окремо на тіло: за пояс штанів, комір або під манжети рукавів не менше ніж на 30 хвилин.

Під час відібрання запахових зразків необхідно впевнитись, що особа одягнена у власний одяг. До упакування отриманих зразків запахових слідів прикріплюються бирки, на яких зазначається прізвище, ім'я, по батькові особи, від якої одержані зразки, з якої частини тіла, вік, чим займається, час контакту адсорбенту з тілом, наявність специфічних запахів під час отримання порівняльних зразків.

Одорологічні дослідження проводяться у стаціонарних умовах зіставленням запахових слідів, вилучених на місці події з носіїв запаху і наданих для порівняння запахових зразків, отриманих від особи, що перевіряється. Для

такого дослідження як запахові детектори використовуються спеціально підготовлені лабораторні собаки і набори запахових однорідних об'єктів, що дозволяють за реакціями біодетекторів виявити на досліджуваних запахових пробах ту чи іншу ознаку. Суб'єктом одорологічного дослідження є не собака-детектор, а спеціаліст.

Одорологічні дослідження дозволяють відповісти на:

– діагностичні питання:

- 1) чи є на представлених предметах (пробах) запахові сліди людини;
- 2) чи залишені вони однією або декількома особами;
- 3) особою якої статі залишені ці запахові сліди;

– ідентифікаційні питання:

- 1) чи походять запахові сліди, що є на представлених предметах від конкретної особи;
- 2) на яких з представлених речей є запахові сліди особи, що перевіряється;
- 3) чи є індивідуальний запах цієї особи у вилучених слідах крові, на волоссі;
- 4) ким саме (обвинуваченим, потерпілим, свідком, сторонньою особою) залишені запахові сліди на представлених предметах чи запахових пробах.

1. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) / В. Д. Басай; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Юрид. ін-т. Коломия : Вид.-поліграф. т-во "Вік", 2003. С. 499.

Марта Басараб

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В УКРАЇНІ

Згідно із Законом України № 2617-VIII від 22.11.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», 1 липня 2020 року було внесено важливу зміну до нової редакції Кримінального кодексу України – введення поняття кримінального проступку.

Проблема запровадження інституту кримінального проступку у законодавстві України давно і неодноразово підіймалася як в науковій літературі, так і виступала предметом обговорення юридичної спільноти. Вивченням даної проблеми займалася велика кількість вчених, зокрема такі, як О.А. Банчук, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін., Кашкаров О. О., Л. М. Демидова, П.Л. Фріста інші. Проте так, як минуло небагато часу з закріплення поняття кримінального проступку в українському законодавстві, дослідження даного питання і досі є актуальним.

Важливою умовою запровадження інституту кримінального проступку в Україні є історико-політична. Адже ще відповідно до Уложення про покарання

кримінальні та виправні Російської Імперії від 15.08.1845 р., кримінально карані діяння поділялися на злочини та кримінальні проступки, які збереглися і у наступних Уложеннях 1885 та 1903 року. Таким чином, інститут кримінальних проступків вже був у кримінальному законодавстві українських земель і ситуація, яка склалася в наш час вказує на необхідність його повернення [2]. Проте, в першу чергу, дана проблема в Україні була обумовлена прагненням відповідності законодавства до загальних стандартів демократичної, соціальної правової держави та громадянського суспільства.

Також на необхідність реформування законодавства вплинула неузгодженість кримінального та адміністративно-деліктного законодавства [3]. Адже є безліч правопорушень (наприклад, дрібна крадіжка чи дрібне хуліганство), які не є адміністративними, оскільки відносини, що охороняються названими вище нормами, не мають ніякого відношення до державного управління або місцевого самоврядування, але і не є злочином, так як вони не несуть в собі великої суспільної небезпеки. Саме для них необхідне введення поняття кримінального проступку.

Окрім цього у чинній редакції Кримінального кодексу України введено поняття кримінального правопорушення яке і класифікують на кримінальні проступки та злочини. Саме поняття «кримінальне правопорушення» належить до дефініцій міжнародного права і в тому числі широко використовується у практиці Європейського Суду з прав людини. Ним також визначені критерії, які варто враховувати при вирішенні питання про трактування досліджуваних правопорушень як кримінальних. Проте конкретний зміст цих критеріїв можна встановити лише шляхом аналізу відповідних рішень [1].

В українському ж законодавстві кримінальне правопорушення визначають як передбачене Кримінальним Кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Відповідно кримінальним проступком (як видом кримінального правопорушення) є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4].

Отже, на нашу думку, запровадження інституту кримінального проступку є вагомим досягненням у реформуванні кримінального законодавства України. Як бачимо інститут кримінальних проступків вже існував у кримінальному законодавстві українських земель і в сучасний період розвитку його повернення було явно необхідним для забезпечення подальшого формування демократичної правової держави. Окрім того, це ще один необхідний крок назустріч міжнародним стандартам та інтеграції до Європейської спільноти.

1. В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, Л. М. Демидова. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. Вісник Асоціації кримінального права України. 2016. № 2(7). С. 129-142.

2. К. О. Красюк, О. Б. Максименко. Щодо введення інституту кримінальних проступків в Україні. Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного Університету. 2014. № 6(1). С. 66-70.

3. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки. *Форум права*. 2009. № 1. С. 236–24.

4. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Катерина Башук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Ортинський

Директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Насильницька злочинність – це глобальна проблема сучасності. Негативні наслідки насильницької злочинності виходять далеко за межі сукупної шкоди внаслідок скоєння насильницьких кримінальних правопорушень. Здебільшого практично неможливо відшкодувати заподіяну шкоду, адже вона стосується найважливішої соціальної цінності – життя та здоров'я особи. У сучасній кримінологічній теорії насильницька злочинність розглядається невіддільно від особи насильницького злочинця.

Питання про особу злочинця, її природу, є одним з найбільш складних і спірних у кримінології. В однакових середовищах цих умов люди поведуться по-різному, одні дотримуються закону, інші його порушують.

У відповідності до ставлення особи до вчинюваного кримінального правопорушення, у тому числі насильницького, виокремлюють такі типи злочинців:

1) випадкові злочинці, тобто дії яких є лише неадекватною реакцією на раптовий конфлікт або пов'язані з разовим попаданням в обстановку інтенсивного групового тиску (вбивство вчинене в стані сильного душевного хвилювання); такі особи психологічно не готові до вчинення кримінального правопорушення.

2) злісні злочинці, які в силу своїх особистих чи психологічних якостей або психічних відхилень є більш стійкими до вчинення насильницьких дій. Учинення таких дій не створює мінімальний тиск на когнітивний апарат особи, на відміну від ситуативних злочинців для яких вчинення такого діяння створює стресову ситуацію[1].

До зазначених типів насильницького злочинця слід розділити на професійних злочинців і осіб, що внаслідок певних рис характеру, психологічних травм є більш схильними до скоєння таких кримінальних правопорушень. Перші з них – особи, що ставляться до учинення кримінального правопорушення як способу заволодіння чужим майном. Другі – наділені особливостями характеру або певними психологічними відхиленнями, що змушують їх діяти агресивно і

неадекватно. Таких злочинців не можна назвати ситуативними, оскільки ці особи мають чітку антисоціальну спрямованість як і професійні, але вирізняються від них відсутністю планування учинення кримінальних правопорушень, хаотичністю насильницьких дій у поєднанні з емоційністю їх учинення. Такі особи часто вчинюють насильницькі кримінальні правопорушення у складі групи.

Морально-психологічна характеристика насильницьких злочинців показує, що їх поведінка часто залежить від випадково сформованих ситуацій, але у випадках з категорією професійних злочинців це зовсім не так. Але як і всі вони прагнуть задовольнити свої бажання негайно, не рахуючись з оточуючими і з прийнятими в суспільстві нормами поведінки. Насильницький тип злочинця характеризується такими якостями індивіда, як соціальна відчуженість, агресивність, егоцентризм тощо.

Практикою вже давно зафіксовано прямий зв'язок між рівнем освіти та підвищенням імовірності вчинення тяжкого насильницького кримінального правопорушення конкретної особою. Така ймовірність істотно підвищується у разі відсутності належного освітнього рівня в особі і, навпаки, пропорційно зменшується за умов його підвищення. Світогляд та морально-психологічні установки як правило, є помітно вищими у соціальних групах, де в осіб високий рівень освіти і, навпаки, де рівень освіти є низьким, там рівень насильницької злочинності автоматично підвищується [2, с. 205].

Скоєння насильницьких кримінальних правопорушень пов'язане з агресією. У психології агресія розглядається як поведінка або дія, спрямована на завдання фізичної або психічної шкоди, або на знищення іншої людини. Агресивні кримінальні правопорушення мають злісний, деструктивний характер і переслідують мету заподіяти потерпілому шкоду. В основі кримінальної агресії – ворожнеча і жага руйнування. Вона посягає на найважливіші людські блага – життя, здоров'я, честь, гідність, права людини. Об'єктами агресивних дій бувають також речі і природа – місце існування людей. Насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що вирішення конфлікту характеризується наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями індивіда, як соціальна відчуженість, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо. Для насильницьких злочинців характерний низький рівень загальної культури й освіти.

Окрім агресивності, є кілька морально-психологічних особливостей, що негативно характеризують злочинців, кримінально карані діяння яких пов'язані з насильством над іншою людиною. По-перше, це егоїстична спрямованість особи, що суперечить нормам моралі, бездуховність, злобність, вороже ставлення до суспільства. На формування особи агресора впливають негативний досвід дитинства, психологічне та соціальне відчуження, що призводять до потрапляння людини в маргінальне середовище, пов'язане з пияцтвом і наркотизмом. У результаті цього формується тривожність як фундаментальна якість такої особи. Це приводить до сприйняття людиною світу як такого, що загрожує її існуванню. На нашу думку, емоційне відчуження батьків, конфлікти в родині є важливими умовами формування особи насильницького злочинця.

Так, з-поміж осіб, засуджених за вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, 63% відчували на собі негативний вплив у родині (батьки часто ображали їх або навіть знущались). У них нерідко виникали конфлікти з батьками, що вирішувались агресивними діями як з боку батьків, так і з боку самих дітей [2, с. 208].

Особливий тип насильницького злочинця – це вбивця. Існують різні типи вбивць: «випадкові», «сексуальні», «вбивці-хулігани», «вбивці-терористи», «вбивці-найманці (кілери)» тощо. Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка учинила таке насильство. Це пов'язано не лише із захистом життя людини, а й тими стражданнями (певними психічними станами), в яких перебуває особа, яка скоїла вбивство. Скоєння вбивств передбачає деформацію всієї структури особистості [3, с. 158].

Таким чином, проаналізувавши особливості кримінологічної характеристики особи насильницького злочинця, слід зазначити, що своєчасне виявлення їх характерних морально-психологічних ознак дозволить сформулювати окремий кримінологічний профіль насильницького злочинця, що сприятиме своєчасному виявленню та ефективному насильницьких кримінальних правопорушень.

1. Кошель К. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. 2019. С. 126-129. URL:<http://ep3.nuwm.edu.ua/17098/3/Сучасні%20проблеми%20гуманітаристики%205%20грудня%202019.pdf#page=126>

2. Танько А.В. Загальна характеристика морально-психологічних якостей особистості насильницького злочинця URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/701>

3. Бойко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого; НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2019. 280 с.

Мирослава Беньо

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС СТАНОВЛЕННЯ ДОКАЗОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ (ПІСЛЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ)

Якщо тезисно та фрагментарно звернутися до історії питання, варто пригадати судову реформу 1864 року, яка була однією з найпоспідовніших та повноцінних реформ у цей період часу. 20 листопада 1864 року прийнятий «Статут кримінального судочинства». Цей нормативний акт не містив окремої глави, що була б присвячена нормативному врегулюванню поняття доказів і

вимог до них. Проте, «Статут кримінального судочинства», містив норми, пов'язані із вимогою «вирішувати справи по точному розуму існуючих законів» (ст. 12), передбачав порядок проведення слідчих дій, збирання та зберігання речових доказів (статті 371 – 376), порушення якого визнавалося приводом до скасування остаточних вироків (пп. 1, 2 ст. 912); закріплював вимоги, згідно з якими протокол огляду визнавався таким, що немає «законної достовірності» (ст. 688); встановлював недопустимість допиту окремих осіб як свідків (статті 704 – 709); можливість отримання доказів віку неповнолітнього із чітко встановлених джерел (ст. 413) тощо [1].

У 1922 році був прийнятий КПК УРСР, який встановлював, що «суд не обмежений жодними формальними доказами, однак лише від нього залежить, чи допустити за обставинами справи ті чи інші докази» (ст. 61). Щоправда, його розробники намагалися закріпити важливі положення, спрямовані на забезпечення законності збирання доказів. Зокрема, містилася заборона допитувати як свідків захисника обвинуваченого; осіб, які в силу своїх фізичних та психічних вад не здатні правильно сприймати обставини, що мають значення для справи та давати стосовно них показання (ст. 65); встановлювалися випадки обов'язкового призначення експертизи, тощо. Проте, до згаданого КПК УРСР, не були включені норми щодо імунітету свідка, відповідно до якого він мав право не свідчити проти себе чи близьких родичів, норми, спрямовані на забезпечення змагальності судового розгляду, та інші позитивні для того часу положення, що вже, так чи інакше, регламентувалися Статутом кримінального судочинства 1864 року.

Більше того, КПК УРСР 1927 року, розширив права слідчих і прокурорів під час процесу доказування, навпаки, захисник мав право брати участь у доказуванні (та й у процесі, загалом), винятково зі стадії судового слідства. Окрім того, визнавалося за можливе допитати захисника як свідка, якщо тому було щось відомо про злочин проти держави. Враховуючи, що КПК УРСР 1927 р., декларував демократичні засади, він включав і такі положення, які не можна назвати демократичними. Так, наприклад, органам слідства, прокуратури, судам заборонялося відмовляти в прийнятті до свого провадження кримінальні справи або закривати їх на тій підставі, що в Кримінальному кодексі УРСР не передбачалося покарання за таке діяння [2].

Нового поштовху до активного розвитку доказового права, надала зміна кримінально-процесуальної політики в державі, уявлень про гарантії прав особи, яка потрапляє у сферу судочинства, прийняття Основ кримінального судочинства СРСР та радянських республік 25 грудня 1958 року, процесуальних кодексів радянських республік, у тому числі КПК України 1960 року. В Основах вперше було закріплено визначення поняття доказів (ч.1 ст. 16), вказані їх джерела (ч.2 ст. 16), до яких належали показання свідків, показання потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих та судових дій та інші документи; закріплювався перелік обставин, що підлягають доказуванню (предмет доказування), а також найбільш важливі положення оцінки доказів (ст. 17). У КПК 1960 року містилось лише посилення на допустимість доказів без чіткого закріплення їх джерел (ст. 65).

У чинному КПК удосконалено майже всі процесуальні інститути та приділено значну увагу доказам і доказуванню, лише за його допомогою стає можливим досягнення завдань кримінального судочинства. Будучи серцевиною процесуальної діяльності, доказування забезпечує об'єктивність, своєчасність, повноту кримінального провадження та справедливість і невідворотність покарання. Визначено допустимість доказів як властивість, закріплено обставини, що на неї впливають, дано розгорнуту характеристику процедури визнання доказів недопустимими та чітко перераховано джерела доказів [3].

1. Доказування у кримінальному провадженні. Навчальний посібник. За заг. ред. проф. В.С.Канціра. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 236 с.

2. Сорока С.О., Римарчук Г. С., Кримінальний процес України: історія і сучасність. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 3. С. 559.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

Роман Богуцький

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТА ДОСЯГНЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Вивчення наукового рівня криміналістичного забезпечення кримінального провадження, використання слідчими інноваційних досягнень сучасної науки і техніки свідчать про певне відставання від кримінальної практики застосування новітніх засобів, методів і технологій у злочинній діяльності. Особливо напруженою є ситуація по кримінальних правопорушеннях, де злочинці використовують інформаційні технології для вчинення злочинів не тільки на національному рівні, але й на міжнародному, транснаціональному. Це потребує застосування адекватних засобів протидії таким негативним явищам. Подолання цього дисбалансу є одним із невідкладних завдань криміналістики.

Здобутки різних галузей знань, сучасний комплекс технічних та інших знань не може бути використано під час досудового розслідування злочинів без попереднього осмислення та визначення шляхів їх використання для вирішення специфічних завдань, які підлягають вирішенню в слідчій діяльності.

Криміналістика є наукою, перед якою постійно ставляться завдання вивчення реальних потреб практики в знаннях із інших галузей і пошуку відповідних досягнень науки, які можливо використати в діяльності з розслідування злочинів, узагальнення, адаптації їх до діяльності з розслідування

злочинів і забезпечення практики новітніми засобами, методами та технологіями протидії злочинності. За останні роки проблемі розроблення інновацій та їх впровадження в діяльність із розслідування злочинів учені приділяли значну увагу [1].

Разом з тим проблема інноваційного підходу є не вичерпаною. Крім того, вивчення слідчої практики свідчить про очевидний низький рівень використання інновацій при розслідуванні злочинів. За останні роки в Україні це питання суттєво загострилося у зв'язку зі стійкою тенденцією росту випадків використання злочинним світом інновацій сучасної науки, невідомих криміналістиці способів учинення злочинів, що веде до кримінальних правопорушень, по яких не встановлені підозрювані. Об'єктивних і суб'єктивних причин такого незадовільного стану розкриття злочинів багато, але серед них особливе місце займає стійка тенденція активізації застосування злочинцями сучасних досягнень науки і техніки, особливо у сфері інформаційних технологій, як при підготовці та вчиненні злочину, так і під час протидії розслідуванню.

Усе це вимагає постійного теоретичного переосмислення наукових підходів до вивчення та адаптації сучасних досягнень інших галузей знання в криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим, на сучасному етапі боротьби з кримінальними правопорушеннями перед криміналістичною наукою виникає низка складних завдань, які зумовлені, з одного боку, необхідністю вдосконалення існуючих методів, засобів і технологій розслідування злочинів та розробки нових, а з іншого – постійною потребою вивчення новітніх досягнень науки, які можна використати в протидії злочинності та їх адаптації до умов діяльності професійних учасників кримінального провадження, також нових, зокрема, детективів НАБУ, з метою втілення в життя останніх інноваційних досягнень науки і техніки з різних галузей знання, без яких неможлива ефективна протидія кримінальним проявам.

Термін “інновація” походить від латинського слова “innovato” та означає оновлення або поліпшення. Термін “інновація” використовується як синонім терміна “нововведення”. Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України “Про інноваційну діяльність” інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології або послуги, також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери” [2].

Інновації – це кінцевий результат інноваційної діяльності у вигляді вперше створеного, нового чи вдосконаленого продукту або технологій, який наділено якісними перевагами перед іншими аналогічними продуктами, що ефективно використовується в практичній діяльності та покращує її якість. Сутністю інновації є не тільки розробка відповідної нової ідеї, але й доведення наукової розробки до стадії практичного використання, що призводить до підвищення ефективності діяльності, в яку втілюється інновація. З урахуванням специфіки правозастосовної діяльності та розуміння поняття “інновація” можна стверджувати про існування інновацій у криміналістиці. Інновації в

криміналістиці – це розроблені та впроваджені в практику боротьби зі злочинністю нові сучасні методи, методика, технології, технічні засоби (прилади, апаратура, інструменти тощо), метою яких є оптимізація кримінального провадження та підвищення якості правозастосовної діяльності [3].

Об'єктом інноваційної діяльності виступають нематеріальні блага – результати інтелектуальної діяльності (наукові дослідження і розробки), які доводяться до стану інноваційного продукту та впроваджуються як інновації в діяльність із розслідування злочинів. У криміналістиці інноваційна діяльність реалізується в декількох напрямках – інтеграція інновацій із різних галузей знань та адаптація їх до потреб криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, а також розробка власного криміналістичного інноваційного продукту.

У висновку можна сказати, що у житті криміналістична наука, вивчаючи нові способи вчинення злочинів, новітні засоби, методи та технології, які використовуються злочинцями, визначає власні наукові потреби в інтеграції або розробці адекватних злочинній практиці інновацій. Майбутня необхідність в інноваціях визначається також у результаті моделювання та стратегічного прогнозування потреб практики розслідування злочинів.

1. Шепітько В.Ю., Журавель В.А., Авдєєва Г.К. *Інновації в криміналістиці та їх впровадження в діяльність органів досудового слідства: Вид-во Право. 2011. 39-45.*
2. *Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.*
3. Шепітько В.Ю., Авдєєва Г.К. *Інновації в діяльності кримінальної юстиції / Криміналістика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник. Вып. 59. // Отв. ред. И.И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2014. – С. 3-11.*

Юлія Боднар

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КІБЕРЗЛОЧИНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Цілком закономірним процесом є все більш поглинання технологій у будь-яку сферу нашого життя. Усю нашу роботу ми намагаємося оцифрувати і на це є як мінімум дві вагомі причини: швидкість та зручність. Проте, ми не завжди задумуємося про ймовірні загрози для наших даних. У поле зору криміналістів доволі часто потрапляють злочини, що прямо пов'язані із завданням шкоди відносинам в сфері використання комп'ютерних систем. Проте, сьогодні кібератаки шкодять не лише фізичним та юридичним особам, але й державам. Кіберзлочини в Україні та світі мають швидку динаміку розвитку, їх кількість і число потерпілих від дій кіберзлочинців постійно збільшується. Але суспільство

не виробило проти такого виду злочинів ефективних заходів боротьби, а все тому, що кібервсесвіт все далі розвивається. Незважаючи на це, варто все ж розглянути юридичну сферу регулювання злочинів у сфері комп'ютерної інформації з точки зору кримінального права України.

У правових актах нашої держави немає чіткого визначення кіберзлочинності, що може ускладнювати процес виявлення та реагування на такі злочини, тим більше коли організаціям навіть невідомо про існуючу небезпеку. Проте, все таки, із різних праць дослідників та статей, на мою думку найбільш вдале є визначення, що випливає із загальної характеристики поняття «злочину», у Кримінальному Кодексі. А саме, кіберзлочин – суспільно небезпечне винне діяння, кримінальна відповідальність за яке передбачено законодавством, вчинене в кіберпросторі за допомогою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, яке полягає в протиправному, несанкціонованому створенні, зберіганні, обробці, підробці, блокуванні, знищенні об'єктів інформаційної інфраструктури.[1]

На думку фахівців, існує 5 основних видів кібератак, цілі та методи яких іноді збігаються:

- фінансові злочини і шахрайство: вчиняються організованими і добре фінансуються групами осіб, що займаються розкраданням коштів та інших активів за допомогою сучасних технологій;

- шпигунство. На сьогодні корпоративна пошта і файли, а також традиційні об'єкти інтелектуальної власності, такі як результати наукових досліджень і розробок, становлять велику цінність для будь-якої організації;

- розкрадання інтелектуальної власності – це постійна загроза. Жертви можуть навіть не здогадуватися про те, що трапилося до моменту раптової появи піратських копій на ринку або реєстрації патенту на результати досліджень і розробок третіми особами;

- військові дії. Сюди відносять військові конфлікти між різними країнами, а також спроби заволодіти організаціями приватного сектору, особливо такими важливими інфраструктурними об'єктами національного масштабу, як енергетична, телекомунікаційна та фінансова системи;

- тероризм. Перегукується із загрозою військових дій. Атаки відбуваються терористичними групами (з можливою підтримкою з боку держави) з метою заволодіння стратегічно важливими приватними або державними інфраструктурними об'єктами;

- активізм. За своєю природою нагадує деякі інші категорії, але атаки при цьому відбуваються прихильниками ідеалізму [2, с. 278].

В Україні завдання щодо вирішення проблем у кіберпросторі покладається на низку державних органів, а саме на: Службу безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, Національну поліцію, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, розвідувальні органи, Національний банк України, у кожному із яких діють відповідні підрозділи.

Законодавство нашої держави визначає певні види злочинів, а саме це вказано у статтях розділу XVI Кримінального кодексу України (далі – Кодекс).

– несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (стаття 361);

– створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361);

– несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (стаття 361);

– несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (стаття 362 КК України);

– порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (стаття 363);

– перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (стаття 363)[3].

Крім того, діяльність кіберзлочинців кваліфікується за статтею 200 КК України – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима обладнанням для їх виготовлення [3, ст. 200]

Правове підґрунтя інформаційної безпеки України становить не лише Кодекс та Конституція України, а також це закони України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про національну безпеку України», Доктрина інформаційної безпеки України, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність та інші міжнародні договори, які ратифікувала Верховна Рада України, тощо.

Можна знайти різні рішення та розгляди кримінальних проваджень у злочинах в інформаційному просторі в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Там містяться вироки за вказаними статтями, а також ухвали слідчих суддів щодо кримінальних проваджень, які сьогодні знаходяться у провадженні органів досудового розслідування. Отже, варто сказати, що в Україні проводиться активна боротьба з кіберзлочинами.

Для вирішення цього питання, тобто своєчасного виявлення та припинення кіберзлочинів необхідно вдосконалити нормативно-правове регулювання кримінальної відповідальності за вчинення даного виду злочину відповідно до ратифікованої Верховною Радою України Конвенції Ради Європи «Про

кіберзлочинність» від 01.07.2006. Необхідно також звернути увагу на необхідності створення в системі органів державної влади та місцевого самоврядування, відповідних структур, які б контролювали та наглядали за безпекою, законністю та доцільністю операцій з передачі, обробки та використання інформації, а також до функцій яких би входили мінімізація негативного впливу з боку комп'ютерних, інформаційних мереж та мереж електрозв'язку.[4, ст. 45]

Отже, незважаючи на позитивний вплив цифрових технологій на сфери людського життя, все ж таки кіберзлочинність з кожним роком поширюється та зростає. Можна констатувати, що це являє собою однією з основних проблем ХХІ ст., вирішення якої потребує сучасних методів, активних, рішучих заходів і своєчасного нормативного реагування. На даний момент в кібербезпека та протидія кіберзлочинності є в пріоритеті розвитку, тому можна надіятися, що рівень безпеки в цифровому просторі України незабаром значно підвищиться, а число шахрайських схем в мережі знизиться.

1. Кримінальна відповідальність за кіберзлочини від 28.03.2019 URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>
2. Васильковський І. І. Поняття «кіберзлочинність» та «кіберзлочини». Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 276-282
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 База даних «Законодавство України»/ВР України № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Гуторова О. С. Тенденції розвитку та заходи протидії кіберзлочинності. Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання. Харків. 2017 С. 40-46

Андрій Боровик

декан юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені Академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне),
кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент
Академії адміністративно-правових наук

Олександр Рубіс

професор кафедри кримінального процесу установи
освіти «Академія внутрішніх справ Республіки
Білорусь» (м. Мінськ, Республіка Білорусь),
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Початком розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері боротьби з корупцією було прийняття 15 грудня 1975 року Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №3514(XXX) «Заходи проти корупції, що практикується транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними до цього сторонами» [1], в якій засуджувалися всі види корупції (у тому числі й хабарництво) та розроблялися рекомендації щодо запровадження державами заходів, необхідних для запобігання й протидії корупції. Окреслені завдання не тільки були деталізовані у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба з корупцією» (№ A/RES/51/59) (1996 р.), Декларації ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» (1996 р.), Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб (1996 р.), Керуючих принципах для ефективного виконання Кодексу поведінки посадових

осіб з підтримання правопорядку (1989 р.), а й заклали підвалини для створення міжнародних нормативно-правових актів, що закріпили універсальні стандарти запобігання корупційним проявам [2, с.9].

Проведений нами системний аналіз сучасної юридичної літератури та текстів відповідних міжнародних правових актів дозволяє констатувати, що на даний час основними документами, що регулюють питання міжнародного співробітництва різних держав світу в сфері кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, є відповідні конвенції, додаткові протоколи до них, резолюції, рекомендації, угоди, статuti, договори і т. ін. Залежно від дати ухвалення за зростанням це такі міжнародні документи:

- Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17.12.1979 р.;

- Дев'ятнадцята (Мальта, 1994 р.), Двадцять Перша (Чеська Республіка, 1997 р.) і Двадцять Друга (Молдова, 1999 р.) конференції міністрів юстиції європейських країн;

- Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята Організацією американських держав 29.03.1996 р.;

- Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996 р.;

- Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996 р.;

- Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба з корупцією» від 12.12.1996 р.;

- Конвенція про боротьбу з корупцією, яка зачіпає посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав – членів ЄС, прийнята Радою ЄС 26.05.1997 р.;

- Резолюція (97) 24 Комітету міністрів РЄ «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» від 06.11.1997 р.;

- Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних угодах, прийнята Організацією економічного співробітництва та розвитку 21.11.1997 р.;

- Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 05.05.1998 р.;

- Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 05.05.1998 р.;

- Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 р.;

- Цивільна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією (ETS 174) від 04.11.1999 р.;

- Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам РЄ щодо кодексів поведінки державних службовців 11.05.2000 р.;

- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.;

- Рекомендація Res 2003(4) Комітету Міністрів РЄ «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній» від 08.04.2003 р.;

- Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) від 15.05.2003 р.;

- Комюніке Європейської комісії щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції від 28.05.2003 р.;

- Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею від 12.07.2003 р.;
- Рамкове рішення Ради ЄС № 568 від 22.07.2003 р. «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі»;
- Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р.;
- Конвенція Ліги арабських держав про боротьбу з корупцією від 21.12.2010 р., та деякі інші.

Звісно, що існують різні підходи щодо класифікації міжнародних стандартів кримінальної відповідальності за ККП та їх запобігання (зокрема, свій варіант таких стандартів пропонує Женевський центр управління сектором безпеки) [3], однак усі наведені вище міжнародні правові акти «складають своєрідну нормативно-правову основу універсального організаційно-правового механізму міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією» [1, с.236].

1. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН № 3514(XXX) «Меры против коррупции, практикуемой транснациональными и другими корпорациями, их посредниками и другими причастными к этому сторонами» от 11 декабря 1975 года / Генеральная Ассамблея – Тридцатая сессия. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/3514%28XXX%29> (дата звернення: 30.09.2020).
2. Костенко Б. О., Хотієва Л. М., Вакудік М. І. Національна антикорупційна стратегія та її інституційне забезпечення: навч.-метод. матеріали. К. : НАДУ, 2013. 68 с.
3. Правові основи виховання доброчесності та міжнародні стандарти / Цілісність сектору безпеки (DCAF/Geneva Centre for Security Sector Governance). URL: <https://securitysectorintegrity.com/uk/стандарти-і-настанови/правові-основи-виховання-доброчесно/> (дата звернення: 30.09.2020).
4. Нуруллаєв І.С. Особливості універсально-правового механізму міжнародного співробітництва в боротьбі з окремими видами злочинів (на прикладі корупції). Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2017. №1-2. С. 230–237.

Орнелла Бромберг

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Першочерговими та основними пріоритетними напрямками державної політики у кримінально-виконавчій системі є вирішення таких проблем як:

- приведення умов тримання ув'язнених у слідчих ізоляторах та осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі до європейських стандартів;
- переповнення місць тримання ув'язнених та засуджених;
- зростання захворюваності на туберкульоз, ВІЛ-інфекцію та інші епідемічні хвороби серед ув'язнених та засуджених;
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення органів та установ виконання покарань;

- попередження вчинення нових злочинів особами, взятими під варту, та які відбувають покарання, а також запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з особами, які тримаються в установах виконання покарань [1].

Пенітенціарне реформування має відбуватись разом із реформуванням судових та інших правоохоронних органів. Враховуючи, що діяльність Державної пенітенціарної служби України здійснюється на загально-функціональних засадах, необхідно забезпечити поетапний розвиток її організаційної структури управління та штатного і кадрового забезпечення.

Організаційне реформування пенітенціарної системи має бути прозорим, забезпечити додержання правових норм, конституційних прав і свобод людини, що є виразом гуманітарного розвитку зазначеної системи як складової частини сучасних держави і суспільства.

Варто відзначити, що гуманне ставлення до людини повинно охоплювати не лише категорію засуджених, але й потерпілих від кримінальних правопорушень. На даний час в Україні відсутній дієвий механізм компенсації потерпілому шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину.

У ст. 127 Кримінального процесуального кодексу України регламентовано таку форму відшкодування потерпілому шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, як компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. З метою реалізації даної норми в Державному бюджеті України має передбачатися відповідна стаття видатків на такі витрати.

Не можна не наголосити на необхідність змінити зміст кримінальної політики, права та законодавства, шляхом доповнення мети кримінального покарання (ст. 50 КК України) поняттям каяття і ресоціалізації засудженого. Також, необхідно доповнити мету кримінально-виконавчого законодавства (ст. ст. 1, 6 КВК) у виді ресоціалізації та виправлення засуджених – каяттям [2, с. 289].

Сучасна пенітенціарна політика України має бути спрямована на реалізацію принципів гуманізму, демократизму, пріоритету загальних прав і свобод людини, принципів диференціацію виконання покарань, індивідуального особистісного підходу до засуджених у процесі їх виправлення і ресоціалізації.

У зарубіжних пенітенціарних системах країн пострадянського простору принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки знайшов своє втілення у системі заохочення та правообмеження і є стимулами поведінки.

Таким чином, система стимулів законслухняної поведінки засуджених повинна володіти такими властивостями:

- стимули мають бути орієнтовані як на віддалену перспективу (рік, два роки тощо), так і на найближче майбутнє (сьогодні, завтра, через тиждень, місяць);
- стимули повинні мати взаємопов'язаний характер, містити як корисні (приємні) для особистості наслідки, так і шкідливі (неприємні) наслідки, що обмежують можливості задовольняти потреби в сьогоденні та майбутньому;

- стимули мають бути значущими для особистості, тобто мати спонукальну силу [3, с. 14-15].

Окремі автори також вважають, що принцип диференціації має слугувати цілям подальшої ізоляції різних категорій засуджених усередині даного виду режиму, всередині установи. Пропонується тримати окремо засуджених за корисливі злочини від засуджених за насильницькі злочини, молодих від засуджених старшого віку, засуджених, які стали на шлях виправлення, від злісних порушників. На тему доцільності цього впровадження і досі тривають суперечки [4, с. 25].

Не зважаючи на задекларовану відкритість та прозорість пенітенціарної системи, остання п'ятирічка ознаменувалася хвилею небачених раніше масових заворушень та випадків насильства у пенітенціарних установах. Основне питання полягає в тому, що Мін'юст України за п'ять років будь-якій об'єктивній оцінці будь-якому з інцидентів не надало та не оприлюднило будь-яких висновків службового розслідування за жодним з інцидентів.

Між тим, нормою є те, що будь-який бунт або масове заворушення має супроводжуватися оприлюдненням урядового висновку про причини та результати розслідування, а також про вжити заходи, якщо пенітенціарна система проголошує себе відкритою та прозорою.

З огляду на стан справ у пенітенціарній системі на сучасному етапі можна визначити наступні напрямки реформування.

- 1) нагальна потреба у повному аудиті системи та оприлюдненні усіх даних за усіма напрямками пенітенціарної системи.

- 2) Регулярне висвітлення на офіційному сайті МЮ України статистичних показників функціонування пенітенціарної системи.

- 3) Позбавлення реформаторського процесу будь-яких ознак таємності.

- 4) Надання чіткої позиції Міністерства юстиції щодо пенітенціарних інспекцій [5, с. 163].

Хоча законодавчо усі основні принципи зазначаються, у країні існують проблеми з їх реалізацією на практиці, тому багато науковців висловлюють пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчої системи в Україні. Подальші кроки мають бути направлені на виборі певної моделі пробації, врахувавши сучасні тенденції і зарубіжний досвід та законодавство. При цьому виправлення і ресоціалізація засуджених розглядаються як пріоритетні та як оптимальні шляхи досягнення мети захисту інтересів особи, суспільства і держави.

1. Головка Л. Шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Міністерство юстиції. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_21953

2. Бараш Є. Ю. Пенітенціарна реформа як складова стратегії гуманітарного розвитку України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 288-290.

3. Шкута О. Концептуальні принципи пенітенціарної політики України. *Підприємство, господарство і право*. Харків. 2016. № 5. С. 81-85.

4. Рудник Т. В. Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. Київ, 2010. 20 с.

5. Ягунов. Д. Пенітенціарна політика в Україні (2015-2019): результати, виклики та порядок денний нової реформи. *Європейський політичний та законодавчий дискурс*. 2019. С. 160-169.

Галина Бурбило
студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

В сучасному світі неповнолітні є одною з найбільш уражених верств населення, тому вони визнаються злочинцями особливого роду. Це є причиною того, що зараз для всього світу проблема злочинності неповнолітніх є найбільш актуальною.

Кримінальний кодекс України доцільно акумулює норми, присвячені відповідальності неповнолітніх, в спеціальному розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» [1, с. 21].

У цьому розділі поряд із загальними положеннями передбачені певні особливості, які стосуються кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх, а саме: звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності; видів покарань, що застосовуються до неповнолітніх; призначення покарання; звільнення від покарання та його відбування; погашення і зняття судимості.

Встановлюючи ці особливості, законодавець виходив з психологічної характеристики цього віку: нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок, соціальної поведінки. Тому саме виокремлення даного розділу дозволяє врахувати при вирішенні питань притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх особливості їх психіки, виховання, причини та умови, що сприяють скоєнню злочинів, призначити законне та справедливе покарання, направлене на досягнення його цілей. Законодавець визнає, що неповнолітній – це злочинець особливого роду, який потребує не тільки примусового впливу, але і захисту з боку суспільства та держави. В зв'язку з цим кримінальна відповідальність неповнолітніх особливо у формі покарання коригується низкою спеціальних норм [2, с.25].

Вже в самому змісті, умовах застосування покарання мають місце особливості, порівняно з аналогічними покараннями при їх застосуванні до повнолітнього. Ці особливості в цілому відбивають тенденцію пом'якшення покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього. Саме неповнолітній вік злочинця вважається обставиною, що пом'якшує покарання (згідно п.3 ст. 66 ККУ) [3].

На практиці досить часто застосовують пільгові інститути кримінального права до неповнолітніх. Прикладом є ст. 69 ККУ, а саме призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [3].

Та і перелік покарань, що застосовуються до неповнолітнього, досить обмежений. Відповідно до ч.1 ст. 98 це такі основні види покарання: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк. На підставі ч. 2 цієї статті до неповнолітнього можуть бути застосовані і додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [3].

Штраф може бути застосований лише до особи, яка має самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення і у межах до п'ятисот встановлених законом неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з обов'язковим урахуванням судом майнового стану неповнолітніх.

Щодо громадських і виправних робіт, то вони є також значно пом'якшеними. Відповідно до ст. 100 КК України ці види покарання можуть бути призначені тільки неповнолітнім від 16 до 18 років. Строки цих покарань є такими: громадські роботи можуть бути призначені на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і тривалість їх не може перевищувати двох годин на день; строк виправних робіт встановлений від двох місяців до одного року, при цьому відрахування в прибуток держави призначаються судом у розмірі від п'яти до десяти відсотків [3].

Також відповідно до КК України арешт полягає у триманні неповнолітнього в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах і може бути призначений тільки неповнолітнім, які досягли на момент постановлення вироку шістнадцяти років і на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Щодо позбавлення волі, то цей вид покарання відповідно до ч.2 ст.102 КК України взагалі не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості. Частина 1 ст. 102 КК України передбачає, що покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначено на строк більше десяти років, а у випадках, передбачених в п.5 ч. 3 ст. 102 КК України - не більше п'ятнадцяти років. Це залежить від тяжкості злочину, за який засуджено неповнолітнього [3].

На нашу думку можна виділити одне покарання, яке є найбільш ефективним для неповнолітніх, які вчинили середньої тяжкості кримінальне правопорушення – це громадські роботи. Це покарання робить значно меншим ризик рецидиву, ніж серед тих осіб, які, наприклад, відбували тюремне ув'язнення. Це пояснюється тим, що неповнолітній після вчинення правопорушення залучається до праці, спілкується з громадянами, які є законослухняними, що може позитивно впливати на його виправлення. Також своєю працею особа приносить користь суспільству і суспільним інтересам, а безоплатність цієї праці змушує правопорушника обмірковувати свої злочинні вчинки.

Серед покарань, яке ми вважаємо найменш ефективним, є позбавлення волі. Адже основною метою кримінальної відповідальності є виправлення та перевиховання осіб, що скоїли кримінальне правопорушення. А цей вид покарання робить це завдання складним. Причиною є те, що це покарання може

змінити поведінку неповнолітнього на більш негативну. Особа перебуває на стадії соціально-правової адаптації, формування психіки, світогляду та світосприйняття загалом, а під час спілкування із старшими за себе злочинцями може навчитися чогось від них, набути знань щодо вчинення кримінальних правопорушень та «схем кримінального життя» із середини. Для молодшої людини такий спосіб життя та мислення стає нормою.

Досить важливим стає питання щодо розробки таких заходів покарання, в яких акценти зміщуються з каральних на виховні та попереджувальні аспекти.

Також видається доцільним доповнити норми КК України новими покараннями, які були б розраховані тільки на неповнолітніх злочинців. Наприклад, обов'язок усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди; обов'язок відвідувати навчальну програму тощо. Розширення видів покарань, які можуть застосовуватись до неповнолітніх, дало б змогу судам при вирішенні питання про призначення конкретного виду покарання більш широкий вибір, що, насамперед, сприятиме індивідуалізації кримінальної відповідальності [4, с. 11].

Отже, особливо актуальною є розробка такого комплексу заходів кримінально правового впливу на неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, з тим, щоб виключити домінування в ньому позбавлення волі. Також потребують модернізації види покарання, передбачені КК України для підвищення ефективності їх застосування судами, які при призначенні покарання зобов'язані враховувати неповнолітній вік як обставину, яка пом'якшує покарання, і не можуть ігнорувати його.

1. Яцун О.С. *Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 246 с.*
2. Щукина Г. І. *Вікові особливості школяра. Львів. Мальва. 2005. 138 с.*
3. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>*
4. Богатирьов І. *Методологія впровадження кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі. Право України. 2004. №7. 23 с.*

Микита Варуха

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушпін

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБЕРЕЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВИДИ

Необережність - це форма вини, за якої особа, яка вчинила кримінальне протиправне діяння, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), але без достатніх на те підстав самовпевнено розраховувала на запобігання цих наслідків або особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії (бездіяльності),

хоча при необхідній уважності і передбачливості мала й могла передбачити ці наслідки. Іншими словами, кримінальним правопорушенням, вчиненим з необережності, визнається діяння, здійснене за легковажності чи недбалості (ст. 25 ККУ).

Необережність існує у двох видах:

а) кримінальна протиправна самовпевненість і б) кримінальна протиправна недбалість.

Самовпевненість - це перебільшена оцінка своїх здібностей і можливостей.

Повинність - це покладений обов'язок передбачення якого-небудь результату (об'єктивний критерій вольового моменту недбалості).

Можливість поведінки - це здатність передбачення суспільно небезпечних наслідків, що впливає з індивідуальних особливостей особи: фізіологічного та інтелектуального розвитку, професійної кваліфікації, стажу роботи і т. д. (суб'єктивний критерій вольового моменту кримінально-протиправної недбалості).

Необережна форма вини може мати місце не тільки у кримінальних правопорушеннях з матеріальними складами, але й у кримінальних правопорушеннях з формальними складами (ст. 247 ККУ).

Правозастосовувачу важливо розрізнити кримінальні правопорушення, вчинені з непрямим умислом і за легковажності.

При непрямому умислі особа усвідомлює реальну небезпеку свого діяння. Передбачення ним суспільно небезпечних наслідків має конкретний характер. Більше того, винний не допускає можливості запобігання кримінально-правової шкоди. При легковажності ж відсутнє усвідомлення особою реальної небезпеки свого діяння. Передбачення суспільно небезпечних наслідків носить абстрактний характер (наслідки можливі в принципі). Крім того, винний допускає можливість запобігання будь-якої шкоди як результату своєї поведінки.

Випадок (casus) - це невинне заподіяння шкоди, настання суспільно небезпечних наслідків у зв'язку з тим, що особа не передбачала, не повинна була і не могла передбачити їх настання. Наприклад, під час гри один чоловік підштовхує іншого, від чого підштовхуваний оступається, втрачає рівновагу і під час падіння вдаряється скронею об гострий кам'янистий виступ, що спричиняє смерть цієї людини.

Згідно із чинним вітчизняним кримінальним законодавством мотив, мета, особливий емоційний стан за загальним правилом належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Мотив кримінально-протиправної поведінки - це усвідомлені особою внутрішні спонукання, що викликали у нього рішучість вчинити кримінальне правопорушення. Це керівництво до дії, причина його здійснення, така обставина, що штовхнула людину на скоєння кримінального правопорушення.

В юридичній літературі можна зустріти різні види мотивів кримінально протиправної поведінки: а) суспільно небезпечні, суспільно нейтральні (образа у зв'язку з неправильними діями потерпілого або інших осіб, позбавлена низького характеру захопленість, жалість, співчуття, позбавлена ознак користі матеріальна зацікавленість), суспільно корисні; б) класового, ідейно-

політичного характеру; в) антисоціальні (корисливі, насильницькі, корисливо-насильницькі, політичні, агресивні), асоціальні (егоїзм, індивідуалізм), псевдосоціальні (властиві окремим соціальним групам, наприклад, почуття помилкового товариства), протосоціальні (соціально схвалювані мотиви поведінки, що призвели до кримінально-протиправних наслідків, наприклад, перевищення меж необхідної оборони або затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; самовільне відновлення справедливості) і т. д.

Для умисних кримінальних правопорушень характерні корисливість, помста, ревнощі, хуліганські спонукання, кар'єризм тощо; для кримінальних правопорушень, скоєних з необережності, - хвастощі, егоїзм.

Мета кримінально-протиправної поведінки - це ідеальний образ бажаного майбутнього (подання особою бажаного майбутнього), результат скоєння кримінального правопорушення, до якого прагне кривдник. Суспільно небезпечне діяння може бути скоєно з метою наживи, позбавлення життя недруга і т. д. Однак мета не завжди втілюється в результат (збігається з ним).

Мотив та мету кримінально-протиправної поведінки мають важливе значення.

1. Від поставленої кримінально-протиправної мети залежить вибір виду протиправної поведінки (якоїсь дії, бездіяльності), вибір способу, засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення.

Встановлення мотиву кримінального правопорушення необхідно для розмежування складів кримінальних правопорушень, правильної кваліфікації поведінки винного. Невстановлення мотиву може послужити підставою для направлення справи на нове розслідування.

2. Мотив і мета важливі:

→ для кваліфікації діяння кримінальних правопорушень лише в тому випадку, якщо вони вказані в кримінальному законі (наприклад, такі мотиви, як корислива та інша особиста зацікавленість, відбиті у ст. 285 КК). Дані мотиви і цілі характерні для статей КК, які передбачають відповідальність за умисні кримінальні правопорушення.

→ як кваліфікуючі ознаки складу кримінальних правопорушень;

→ як обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання (ч. 1 ст. 63 КК);

→ для розкриття і розслідування кримінальних правопорушень (п. 2 ч. 1 ст. 73 КПК).

Особливо важливе місце посідає емоційний стан винної особи (стан афекту) - це надмірна схвильованість, що володіє величезною емоційною силою, короткочасний стан психіки особи, що виникає миттєво в момент вчинення ним кримінально-протиправного діяння. Це більшою мірою інстинктивні дії, керуючись страхом, злістю, відчаєм, іншим подібним станом даної особи.

Мотивами кримінальних правопорушень, скоєних в особливому емоційному стані, можуть бути помста, образа, злість.

Поведінка людини в стані афекту обумовлено конкретною ситуацією. Мова йде про фізіологічний (не патологічний) афект, який встановлюється судово-психологічною експертизою (з урахуванням зовнішнього вигляду особи,

її поведінки, особливостей руху, міміки, мови, показань, даних слідчого, про відчуття, пережитих у момент здійснення кримінально-протиправного діяння (ці свідчення можуть супроводжуватися словами: «все сталося автоматично/спонтанно», «не можу зрозуміти, як це сталося», «сталося само собою», «було як в тумані»).

Стан фізіологічного афекту, в якому знаходився винний, не виключає його кримінальної відповідальності, не дозволяє звільнити його від кримінальної відповідальності, проте визнається законом обставиною, що пом'якшує покарання.

Між тим особливий емоційний стан може бути визнано обставиною, що виключає кримінальну відповідальність (ст. 19 КК), при патологічному афекті, тобто при втраті особою осудності. Патологічний афект встановлюється судово-психіатричною експертизою.

Значення особливого емоційного стану полягає в тому, що він:

→ може вплинути на кваліфікацію діяння як кримінального правопорушення, наприклад, з'явитися конструктивною ознакою в привілейованому складі кримінального правопорушення. Але тоді загальним правилом в санкції норми буде закріплено більш м'яке покарання, ніж передбачено в основному складі кримінального правопорушення;

→ може бути визнано судом як обставини, що пом'якшує кримінальне покарання.

1. *Кримінальний Кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 08 вересня 2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта 2020. 224с.*

2. *Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 19 серпня 2020 року: Офіц. текст. Київ: ПАЛИВОДА А.В. 2020. 416с.*

3. *Митрофанов І. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / І. І. Митрофанов. Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2009.*

Наталя Василенко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Одна з найсерйозніших проблем у нашій державі є корупція. З нею політики, громадські діячі і навіть громадяни борються вже багато років. Найбільш інтенсивна робота над нею почалася після революції Гідності, тобто з 2014 року. У той час ми були одною з найбільш корумпованих держав світу. Згідно з статистики Україна аталяпосідала 142 місце з 175 держав. Наш механізм роботи був неефективним. Прийшов час змін і президент утворив Національне Антикорупційне бюро України (НАБУ). Це відбулося 16 квітня 2015 року. НАБУ- є державним правоохоронним органом, на який покладається

попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Основним завданням НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції. [1]

Корупція присутня у багатьох сферах державного життя. Вона вбиває шанси нашої країни на соціальну справедливість, розвинену економіку. Також корупція є перешкодою у співпраці з іншими державами. Кожна державна верхівка, яка приходить до влади обіцяє вирішити дану проблему і робить певні спроби, щоб зробити це. Сьогодні планується посилити відповідальність за корупційне правопорушення. Ми знаємо, що за вчинення таких правопорушень або пов'язаних з корупцією осіб притягують до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності. У разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою кримінального правопорушення самостійно або у співучасті до юридичної особи у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру. [2]

У 2019 році після приходу чинної влади антикорупційні органи отримали нові можливості. Президент Володимир Зеленський доручив Міністерству закордонних справ забезпечити Національному антикорупційному бюро можливість самостійно співпрацювати з міжнародними партнерами у розслідуванні корупційних злочинів. А фракція партії «Слуга Народу» надала повну оперативну незалежність НАБУ – так зване право на прослуховування. Ці нововведення не дали значного ефекту, який очікувався. Це стало причиною задуму щодо посилення відповідальності за корупційне правопорушення.[3] Президент України цього року зробив опитування на виборах. Одне питання з поданих п'яти звучало так: «Чи потрібне довічне ув'язнення за корупцію?». Громадяни могли висловити свою думку, але відповіді не будуть мати прямих юридичних наслідків.

Відповідно до результату Індексу сприйняття корупції (2019) Україна отримала лише 30 балів із 100. Таким чином наша держава посідає 126 місце із 175 країн, що свідчить про її корумпованість. Такий низький рейтинг породила низка причин. Міжнародне товариство вважає, що наша влада: а)неохоче дослухалась до порад громадянського суспільства та міжнародних партнерів; б) протидіяла порадам міжнародних партнерів. Останні пару років влада проігнорувала більшість рекомендацій, а деякі з них були критично важливими для країни. Можна сказати, що є і позитивні моменти, тобто деякі пункти виконано, а саме: знято монополію СБУ на прослуховування і скасовано декларування для антикорупціонерів.

Деякі пункти були невиконано, хоча вони мали важливе значення. Якщо уточнити, то вони є такими: зміна способу формування органів судового самоврядування, забезпечення ефективну роботу реєстру бенефіціарів, повернення довіри до САП, посилення контролю за фінансуванням політичних

партій, позбавлення СБУ і Нацполіції повноважень у боротьбі з економічною злочинністю, покарання винних в організації нападів на антикорупційних активістів.

У Законі про запобіганні корупції є стаття 50, яка говорить про обов'язкову перевірку декларацій. На мою думку, це дуже потрібний процес, адже все майно, доходи, які є у державних службовців, представників влади, громадяни можуть побачити. Також відносно статті надається точна оцінка задекларованих активів, тобто визначається чи присутній конфлікт інтересів чи незаконне збагачення. Це є дуже добре, адже дані норми допомагають запобігати корупції. Якщо все-таки визначається конфлікт інтересів, тоді є заходи, які потрібно застосувати, щоб його скасувати або запобігти. За їх неживання передбачена адміністративна відповідальність, а якщо вчинення дій в умовах конфлікту інтересів призвели до тяжких наслідків, то в деяких випадках і кримінальна відповідальність. Зазвичай кримінальна відповідальність настає за зловживання владою або службовим становищем, вона вказана у статті 364 [Кримінального кодексу України](#). Зловживання владою або службовим становищем є умисне. Воно відбувається з метою одержання неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, це також можна назвати корупцією. Службова особа використовує владу чи службове становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Ці дії караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.[4] Недавно Конституційний Суд України визнав неконституційним відкритий доступ до декларацій в Єдиному державному реєстрі, перевірку е-декларацій Нацагентством з питань запобігання корупції і кримінальну відповідальність за недостовірне декларування. Це рішення дало негативну зворотню дію з боку президента, громадян і депутатів ВРУ. Володимир Зеленський хоче використати своє право на законодавчу ініціативу, щоб відновити сталу та максимально ефективну роботу системи електронного декларування та невідворотність відповідальності за умисне порушення цих правил. Рішення суду може негативно вплинути на стан корупції в Україні, вона почне ще більше прогресувати. Багато людей будуть незаконно збагачувати і про це не зможуть дізнатися ні ЗМІ, ні українці. Дане рішення ставить під загрозу всю роботу, яку зробили для того, щоб позбутися корупції, тобто це є кроком назад.

1. Про Національне антикорупційне бюро. Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII (Редакція станом на 16.09.2020).

2. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (Редакція станом на 27.10.2020)

3. Щодо суттєвого посилення кримінальної відповідальності за корупцію. URL: <https://www.president.gov.ua/news/shodo-suttyevogo-posilennya-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-64577> (дата звернення: 02.11.2020)

4. Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 27.10.2020)

Оксана Васильків

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ВИНА ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ: СУТНІСТЬ ТА ВИДИ

Вина є одним з основних понять у кримінальному праві, адже саме вона визначає саму наявність такого елемента складу злочину як суб'єктивної сторони та в значній мірі визначає його зміст. Щоб зрозуміти визначення вини потрібно звернутись до статті 23 Кримінального кодексу України, де вказується, що «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності».[1, с.30] Також варто враховувати статтю 62 Конституції України де вказано, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». [2, с.40]

В теорії кримінального права щодо нормативного визначення поняття вини можна виділити три основні підходи:

- 1) дається нормативне визначення як загального поняття вини, так і окремих її форм та видів (використовується у правовій системі України та Білорусі);
- 2) підхід, в якому відсутнє окреме визначення поняття вини на нормативному рівні, а даються визначення її окремих форм та (або) видів (поширений в республіках та федераціях: Республіка Корея, Республіка Польща, США);
- 3) на нормативному рівні закріплюються форми та види вини, але не розкривається їх зміст (знайшов своє застосування у ФРН, Швеції, Японії і т.д.); [3, с. 39]

Поняття вини характеризується чотирьома основними складниками: змістом, сутністю, формою і ступенем вини. Якщо характеризувати кожен з них, то дійдемо висновку, що :

- 1) зміст вини – це ставлення особи до усієї сукупності об'єктивних ознак вчинюваного нею злочину. Він обумовлений сукупністю свідомості (інтелектуальний момент) та волі (вольовий момент).
- 2) сутність – негативне або зневажливе ставлення особи, яка вчинила злочин, до суспільних відносин, інтересів, цінностей, благ що поставлені під охорону законом.
- 3) форма вини – це зазначені в законі поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно-небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом.

4) ступінь вини – кількісний показник, оціночна категорія, що виражає міру тяжкості провини особи перед суспільством, є сукупністю форми і змісту вини з урахуванням всіх особливостей психічного ставлення особи до обставин кримінального правопорушення.

В статті 23 Кримінального кодексу України передбачено дві форми (види) вини: умисел та необережність. Вони відрізняються один від одного ступенем усвідомлення порушником суспільної небезпечності свого діяння, передбаченням його наслідків, змістом злочину та спрямованості волі суб'єкта злочину.

Умисел - це форма вини, при якій особа усвідомлює суспільно-небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає або свідомо припускає їх настання. Умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є такий умисел, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим ж є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала їх, але свідомо припускала їх настання. Підставою розмежування двох видів умислу є те, що при прямому умислі винувата особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків, а при непрямому виявляє байдужість до таких наслідків, не бажає, але свідомо припускає настання суспільно небезпечних наслідків. [4, с. 73]

Головним значенням такого поділу умислу є те, що при прямому умислі злочинець несе відповідальність за «бажану шкоду», а при непрямому – за фактично здійснену. За часом виникнення і формування розрізняють: заздалегідь обдуманий умисел і такий, що виник раптово (часто буває афектованим). Ще одним критерієм поділу є умисел пов'язаний з характером передбачення наслідків кримінального правопорушення. Конкретизований умисел характеризується тим, що винний точно знає характер і розмір наслідків скоєного злочину. При неконкретизованому особа достовірно не знає яку саме шкоду вона заподіє і в якому розмірі. З урахуванням такого критерію як характер передбачуваних наслідків можна виокремити безальтернативний та альтернативний умисли: перший виявляється тоді, коли особа точно знає кому призведе небезпечні наслідки, другий ж – тоді, коли невідомо точно котрому об'єкту буде заподіяна шкода.

Другим видом вини є необережність. За статтею 25 КК України вона поділяється на кримінально-протиправну самовпевненість та кримінально-протиправну недбалість. Кримінально-протиправна самовпевненість має місце, коли особа при скоєнні злочину передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Якщо розглядати ознаки самовпевненості, то інтелектуальна ознака полягає у тому, що винний передбачає можливість суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, тобто передбачає їх абстрактно, як можливі наслідки поведінки когось іншого, а не як наслідки свого діяння. Вольова ознака цього виду необережності виявляється у тому, що винний розраховує на

конкретні обставини, які допоможуть у певній ситуації запобігти подібним наслідкам, але такий розрахунок виявляється легковажним і недостатнім. [5, с. 560]

Кримінально-протиправна недбалість виявляється тоді, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але повинна була і могла їх передбачити. В цьому виді необережності також виділяють такі ж ознаки як і в самовпевненості: інтелектуальна ознака - особа не передбачала суспільно небезпечних наслідків свого діяння (не виявлено належної уваги, застосування інтелекту задля на прогнозування можливої шкоди) і друга - вольова ознака проявляється, коли особа могла та повинна була передбачити відповідні наслідки (залежно від досвіду, фізичних можливостей, знань тощо).

Отже, можна зробити висновок про надзвичайно вагоме кримінально-правове значення вини у кримінальному праві, адже вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину. Її наявність дозволяє провести межу між незлочинною поведінкою та злочинною, а також кваліфікувати ступінь тяжкості злочину і розмежувати суміжні злочини. Вина має значення для індивідуалізації покарання, а також впливає на можливість звільнення від відповідальності і покарання.

1. *Кримінальний кодекс України : офіц. вид. / Верховна Рада України. – К.: Алерта 2020. – 214 с.*

2. *Конституція України : офіц. вид. / Верховна Рада України. – К.: Алерта, 2019. – 112 с.*

3. *Вереша Р. В. Вина (коментар до ст. 23 КК України) / Р. В. Вереша // Вісник Академії адвокатури України. - 2009. - Число 3. - С. 39-45.*

4. *Вереша Р. В. Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України). / Р. В. Вереша // Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 3(19). С. 73–82.*

5. *Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 2. Д-Й. / Ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Укр.енцикл», 1998. – 744 с.*

Ельвіра Василькевич

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Особистість злочинця – це особистість людини, яка скоїла кримінальне правопорушення внаслідок притаманних йому психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибрала суспільно небезпечний шлях для задоволення своїх потреб та/чи не виявила необхідної активності у запобіганні негативних наслідків [1, С. 12-13].

Під час розгляду процесів детермінації злочинності, роль особи злочинця є провідною. На індивідуальному рівні безпосередньою причиною вчинення

кримінальних правопорушень та злочинності в цілому є наявність негативних антисуспільних рис свідомості та психології окремої особи, а відповідно на загальносоціальному рівні – суспільної свідомості [1, с. 23].

Будь-який соціальний організм складається з двох нерівних частин: ті, які відповідають соціальним вимогам, діють відповідно до суспільних традицій і звичаїв, ведуть законослухняний спосіб життя, і ті, хто цих норм не дотримується, порушує закони [1, с. 32].

Злочинець як особистість є учасником суспільних відносин, тому не можна відокремлювати особистість злочинця від соціальної сутності людини. Під впливом громадського життя формується не тільки соціальна сутність конкретної особи, а й утворюються її індивідуальні морально-психологічні якості (переконання, погляди, ціннісні орієнтації, життєві очікування, інтелектуальні і вольові властивості тощо). В особистості злочинця відображається вплив факторів, які формують цю особистість, так і детермінанти, які спонукають і сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Але це не означає, що злочинна поведінка є лише результат негативних впливів зовнішнього середовища на людину, а сама особа ніби то в цьому процесі не бере жодної участі. В злочинній поведінці відображені і генетично обумовлені задатки і схильності, темперамент, характер особистості тощо. Зовнішні умови не безпосередньо породжують злочинну поведінку. Вони обумовлюють внутрішній духовний світ, психологію особистості, які, в свою чергу, стають самостійним і активним фактором, які в подальшому, опосередковано, вчинюють вплив соціального середовища на особистість злочинця [1, с. 10].

Отже, потрібно виявити основні та характерні особливості злочинця, які спонукають його до дій, які реалізують кримінальний намір, а також звернути увагу на ті суспільні та психологічні ознаки, що є сприятливими умовами для вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, детермінуючими факторами жіночої злочинності є :

- посилення соціальної нерівності людей, різке розшарування суспільства;
- поширення аморальних суспільних явищ таких як алкоголізм, наркоманія, проституція, бродяжництво тощо;
- зменшення соціалізуючої ролі сім'ї та її послаблення соціального контролю за сімейно-побутовою сферою;
- поширення споживацьких суспільних настроїв та відносна доступність можливості особистого збагачення у кримінальний спосіб;
- правовий нігілізм та неповага до норм закону.

Відтак, частково можна пояснити значну частку умисних вбивств, вчинених жінками на ґрунті сімейно-побутових відносин у такий спосіб. В багатьох випадках жінка вдається до насильства внаслідок провокуючої, протиправної поведінки потерпілого. Доволі часто жінка вдається до вбивства як до самозахисту, коли вона доведена до відчаю пияцтвом, побоями, знущанням чоловіка. Соціально-економічні негаразди значною мірою негативно впливають на сферу сімейно-побутових відносин. На цьому підґрунті сімейного неблагополуччя зростають випадки учинення тяжких насильницьких

кримінальних правопорушень. Мотивами вбивств і тяжких тілесних ушкоджень стають : прагнення вирішити проблемні ситуації, конфліктні відносини, помста, ревності, корисливість, страх тощо.

За даними дослідження О. М. Джужі, В. В. Василевича, А. М. Антоняна, майже 15% засуджених жінок мають різні психічні аномалії. Найчастіше це гостра форма алкоголізму, психопатії, органічні ушкодження центральної нервової системи, наслідки мозкових травм. Крім того, у неповнолітніх засуджених виявлено венеричні захворювання (зазвичай, сифіліс і гонорея). На наш погляд, держава має надавати допомогу, передусім, дівчатам-підліткам, які опинилися в скрутному становищі й учиняють антигромадські дії, для чого необхідно впроваджувати комплекс індивідуальних виховних заходів, устанавлювати опіку й піклування, направляти в дитячі будинки, школи-інтернати, влаштовувати на роботу чи навчання, надавати медичну допомогу, оскільки більшість дівчат-правопорушниць страждають на венеричні, соматичні та психічні захворювання [2, С. 86].

Таким чином, детермінація жіночої злочинності має свою специфіку. З урахування специфіки детермінації жіночої злочинності, державою та суспільством має вирішуватися питання запобігання цьому негативному явищу в Україні. Адже жінка повинна відчувати себе перш за все турботливою матір'ю, люблячою дружиною та рівною в інших сферах її соціальної, громадської активності. В цьому напрямку держава має забезпечувати всіляке фінансове, психологічне та соціальне сприяння.

1. *Абельцев С.Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2000. 207 с.*

2. *Джужа О.М.Кримінологія [О.М.Джужа,В.В.Василевич та ін.].К.:Прецедент, 2009. 286 с.*

Аліса Вашкевич

студентка магістратури Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Кримінальне розслідування – це прикладна наука, яка передбачає вивчення фактів, які використовуються для зібрання інформації під час кримінальних процесів. Слідчі (розшукові) дії, які є найважливішою частиною кримінального розслідування, в теорії та на практиці поділяються на дві групи: гласні та негласні.

Освідування особи – це гласна слідча дія, яка проводиться уповноваженою особою (слідчим, прокурором) та покликана встановити наявність або

відсутність на тілі людини особливих відмітних прикмет, слідів злочину, якщо для цього судово-медична експертиза не є необхідною [1].

Проведення даної слідчої дії можливе лише за наявності двох обов'язкових підстав: фактичної та юридичної. Інформація (відомості) про те, що на тілі підозрюваного, потерпілого, свідка можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети, являється фактичною підставою. Така інформація повинна бути не тільки ймовірною, а й достовірною, на основі якої уповноважена особа може зробити логічний висновок про необхідність проведення освідування особи. Юридичною підставою проведення відповідної слідчої дії є передбачена в Кримінальному процесуальному кодексі України постанова прокурора. Варто зазначити, за Кримінальним процесуальним кодексом України 1960 року освідування могло проводитися судово-медичним експертом або лікарем за вказівкою слідчого, що на сьогоднішній день передбачено КПК Республіки Білорусь (ч. 1 ст. 206), КПК Республіки Вірменія (ч. 2 ст. 179). Відповідно до КПК Республіки Казахстан (ч. 2 ст. 226) освідування підозрюваного та обвинуваченого проводиться на підставі постанови слідчого, а примусове освідування потерпілого і свідка за рішенням прокурора. КПК Республіки Молдова (ч. 1 ст. 119) допускає проведення освідування особи за її згодою або за рішенням судді на підставі мотивованої постанови органу кримінального переслідування [2, с. 110-111].

Освідування є видом слідчого огляду, але на сьогоднішній день виділяється як самостійна слідча дія, специфіка якої обумовлюється особливим об'єктом – «тіло живої людини». Варто зазначити, що у Кримінальному процесуальному кодексі України 1960 року освідування особи було віднесене до глави 17, яка мала назву «Огляд, освідування, відтворення обстановки та обставин події» (тобто, була присвячена усім видам слідчого огляду), тоді як законодавець у діючому Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року цю закономірність порушує: стаття 241 «Освідування особи» розміщена між такими слідчими діями, як слідчий експеримент та проведення експертизи [3, с. 2].

Основною ознакою, що відрізняє освідування особи від проведення судово-медичної експертизи є відсутність потреби у проведенні такої експертизи. Отже, спеціальні знання, якими володіє слідчий, прокурор достатні для того щоб виявити сліди кримінального правопорушення чи особливих прикмет без застосування спеціальних медичних знань. В той же час, у разі необхідності, слідчий, прокурор може проводити освідування особи за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 241 КПК України). У кримінально-процесуальній науці немає єдиної думки щодо суб'єкта проведення освідування особи. Це викликано нормативною неточністю, викладеною у ч. 1 та 2 ст. 241 КПК України. Так, освідування особи здійснює слідчий, прокурор (ч. 1 ст. 241 КПК України), у той же час, освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи «...проводиться лікарем».

У науковій літературі освідування особи як слідча дія поділяється на підвиди за певними критеріями: 1) за колом суб'єктів, які можуть підлягати освідуванню: освідування підозрюваного, свідка, потерпілого; 2) залежно від

способу проведення: добровільне та примусове освідчування; 3) залежно від мети проведення: з метою виявлення на тілі особи слідів кримінального правопорушення та/або з метою виявлення особливих прикмет; 4) За особливостями процесуальної форми: за участі понятих або без таких, за участі фахівців (судово-медичного експерта або лікаря) і без їх участі; 5) за ступенем обмеження права особи на її тілесну недоторканність: освідчування із оголенням тіла (її частин) і без такого [4].

Згідно Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Дані положення знаходять своє відображення й у статті 241 Кримінального процесуального кодексу України, ч. 4 якої забороняє вчиняти відповідними органами дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я.

На практиці така слідча дія, як освідчування особи, є зовсім непоширеною. За результатами дослідження, проведеного К. О. Чаплинським, при вивченні 1075 кримінальних справ з'ясовано, що в ході розслідування злочинів проти особи освідчування проводилося лише у 14 % випадків. Під час проведеного анкетування працівників слідчих підрозділів вказана слідча дія призначалася ними лише у 9% розслідування кримінальних проваджень про умисне вбивство [5].

Як зазначалося вище, освідчування має на меті встановити прикмети та сліди злочину, які можуть бути на тілі живої людини. Практичне застосування даної слідчої дії визначило їх перелік. До прикмет відносять рубці, шрами, укуси, родимі плями, татуювання, наслідки хірургічних втручань та пластичних операцій, сліди старих травм та рубці, особливості фізіологічної будови тіла, наявність сторонніх вживлених предметів в тілі особи, яку освідчують, деякі науковці до прикмет відносять також особливості одягу (незвичайно великі або малі розміри предметів одягу, незвичайний покрій або фасон, наявність різних деталей і фурнітури, яскравий колір одягу; невідповідність одягу порі року, дуже високе взуття, яскраві та незвичні прикраси, сумки, парасолі тощо). До слідів злочину, які можна виявити на тілі особи, відносять: синці, садна, обмороження, сліди укусів та порізів, переломи та інші види механічних ушкоджень, наявність на тілі певної речовини (крові, слини, інших виділень), сліди пальців сторонніх осіб тощо. Варто зазначити, що на законодавчому рівні не закріплені такі поняття як «сліди кримінального правопорушення» та «особливі прикмети».

На сьогоднішній день освідчування є найбільш ефективним під час розслідування таких злочинів: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 ККУ); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання

неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).

Отже, освідування, як гласна слідча дія, передбачає собою огляд особи (підозрюваного, свідка чи потерпілого) для формування доказової бази у кримінальному провадженні. Даний метод збору інформації являє собою один із видів слідчого огляду та класифікується на підвиди за певними критеріями. Практика проведення освідування особи не є поширеною через недостатню законодавчу регламентацію, зокрема це пояснюється ускладненням процедури отримання дозволу на його проведення, а саме необхідність ініціювати перед прокурором відповідні постанови.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2250>.

2. Лук'янчинков Є. Д., Петряєв С. Ю. Забезпечення прав особи під час освідування. Збірник тез круглого столу, присвяченого 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини. К.: ДНДІ МВС України, 2018. С. 109-112.

3. Лук'янчинков Є. Д., Лук'янчинков Б. Є. Правові та організаційні питання освідування. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1. С. 1-19.

4. Римарчук О. В. Проблемні питання освідування особи. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream> Кунтій А. І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/02_2014/14kaisdh.pdf.

Анастасія Венгліньська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНОГО НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

Надзвичайно актуальним є питання забезпечення та реалізації права на особисту безпеку засудженого. Адже в умовах ізоляції громадяни мають дещо обмежені можливості щодо використання засобів захисту своїх прав, тому постає питання про якісне забезпечення та реалізацію права на особисту безпеку, особливо засуджених до обмеження чи позбавлення волі.

Право засуджених на особисту безпеку розглядали такі науковці як О. В. Лисодєд, Н. В. Мальцева, М. В. Романов, В. М. Чорний та інші.

Під правом засудженого на особисту безпеку розуміють можливість формування безпечних умов відбування покарання у вигляді позбавлення волі з перших днів перебування засудженого у виправній установі, в тому числі й у

виховній колонії [1]. Зміст цього права полягає в тому, що засуджені мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки, незалежно від виду покарання, призначеного вироком суду.

Право особи на особисту свободу та недоторканність, закріплене в статті 29 Конституції України, передбачає і право на особисту безпеку. Закони України, Кримінально-Виконавчий кодекс України та інші підзаконні нормативно-правові акти підтверджують це право та значно розширюють його шляхом визначення способів захисту засудженого, необхідних умов та порядок для реалізації цього права та відповідальності за недотримання норм законодавства.

Слід звернути увагу й на те, що під час розслідування кримінальних справ, засуджені можуть бути різними учасниками кримінального процесу, тобто як підозрюваними, так і свідками, потерпілими чи обвинуваченими. тому під час судового процесу, в установах виконання покарань та за їх межами на них поширюється дія Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, положення якого стосовно засуджених осіб конкретизується у частині 4 статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України наступним чином: у разі наявності небезпеки для життя і здоров’я засуджених, до яких згідно із законом у зв’язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. До таких осіб можуть бути застосовані наступні заходи: ізольоване тримання та переведення в іншу установу виконання покарань [3].

Ще однією правовою основою для забезпечення права засуджених на безпеку є прийняття локальних нормативно-правових актів. До таких слід віднести Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Інструкції щодо порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04. 04. 2005 р. № 61 [4]. Правила внутрішнього розпорядку встановлюють, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров’ю засудженого, на час підготовки необхідних матеріалів для його переведення в іншу установу, можливе застосування такого засобу як ізоляція в окремії камері, але не більше ніж протягом 30 днів.

Стаття 10 Кримінально-Виконавчого кодексу України визначає такі заходи безпеки як ізольоване тримання, переведення в іншу установу виконання покарань [5], тоді як Наказ Міністерства юстиції України від 12 лютого 2014 року № 324/5 “Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах” містив більш розширений перелік таких заходів. Серед них були: переведення засудженого у безпечне місце, тимчасове тримання в камері ПКТ (ОК), ДІЗО або карцері до остаточного закінчення перевірки заяви чи повідомлення, усунення небезпеки, розв’язання конфлікту або отримання наряду на переведення до іншої установи, але не більше ніж на 30 діб, переведення до іншого слідчого ізолятора або кримінально-виконавчої установи, визначення

персонального спального місця, відділення чи структурної ділянки для відбування покарання, проведення зміни робочого місця засудженого та переведення на ізольоване тримання.

Одним із засобів забезпечення особистої безпеки засуджених в установах виконання покарань є диференціація та індивідуалізація виконання покарань, раціональне застосування примусових заходів, засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, стимулювання законослухняної поведінки, поєднання покарання з профілактично-виховним впливом. Важливу роль у забезпеченні особистої безпеки засуджених відіграють оперативні підрозділи установ виконання покарань, завданням яких є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну поведінку окремих осіб та груп з метою вивчення причин і умов протиправної поведінки, запобігання вчинення ними правопорушень [3].

Серед засобів особистої безпеки засуджених також можна виділити право адміністрації установи виконання покарань застосувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю, використовувати аудіовізуальні, електронні і технічні засоби нагляду і контролю. Особливо слід наголосити на забезпеченні безпеки засуджених в період введення в установи виконання покарань режиму особливих умов. Відповідно до ст. 105 КВК України режим особливих умов вводить у випадках стихійного лиха, епідемії, аварій на важливих для життєзабезпечення об'єктах, масових заворушень тощо [3].

Отже, можемо підсумувати, що право засудженого на особисту безпеку є важливим виявом демократизму в кримінально-виконавчому процесі. Для його забезпечення існує вагома правова база, з якої випливає широке коло способів забезпечення безпеки засудженого. Основними є ізольоване тримання та переведення в іншу установу виконання покарань. Проте, незважаючи на таку базу правового забезпечення, питання реалізації такої можливості досі є не до кінця врегульованим, та з одного боку насторожує те, що законодавець передбачає можливість створення небезпеки для засуджених в державних установах, а з іншого - тішить і те, що для таких ситуацій передбачені способи вирішення.

1. Чорный В. Н. *Безопасность осужденных в условиях лишения свободы: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юр. наук по спец. : 12.00.08 "уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право".* Рязань, 1996. 25 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Богатирьов І. Г. *Кримінально-виконавче право: навч. посіб.* Черніг. юрид. коледж. Чернігів : Юрист, 1998. 122 с.
4. Романов М. В. *Право засудженого на особисту безпеку.* Юридичний науковий електронний журнал. №6. 2014. С. 172-175. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/47.pdf
5. *Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. ВВР України. 2003. № 3-4* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

Тетяна Веремчук
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Охорона власності є одним з головних завдань Закону про кримінальну відповідальність та є основою економічної системи України. Проблема відносин власності наймовірно складна, оскільки зачіпає розмаїття людських інтересів та життєвих позицій [1, с. 5].

В юридичній літературі під об'єктом кримінальних правопорушень проти власності розуміється право власності як право володіння, користування та розпорядження майном [2, с. 327-328]. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна.

П. В. Олійник вважає, що зміст власності, як майнового відношення, розкривається за допомогою тих зв'язків і відносин, у які власник вступає з іншими людьми у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. Саме тому, треті особи беззаперечно визнають абсолютне панування власника над своєю річчю. Такий власник отримує не тільки формальний статус законного власника речі, але й фактичну можливість, за відсутності перепон з боку усіх інших осіб, втілювати у життя таке панування, реалізуючи у соціальних актах володіння, користування та розпорядження майном [3].

О. І. Плужнік стверджує, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності слід вважати суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном), а додатковими безпосередніми можуть бути здоров'я, життя, психічна чи фізична недоторканність особи тощо. До прикладу, при знищенні або пошкодженні майна додаткові факультативні безпосередні об'єкти – це громадський порядок і екологічна безпека [4, с.95-96].

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є власність окремої особи (фізичної чи юридичної). Предметами відповідно є: майно - матеріальні речі, створені працею людей для задоволення матеріальних і культурних потреб, що мають вартість і ціну; гроші - національна та іноземна валюта, що знаходиться в обігові, а також інша валюта і валютні цінності; цінні папери - облігації, чеки, сертифікати, векселі, акції тощо. Окрім цього, варто звернути увагу на окремі специфічні речі, які також можуть бути предметами кримінальних правопорушень проти власності. Наприклад, електрична і тепла енергія, що відноситься до речей; газ; окремі документи, які виконують роль

грошового еквівалента і надають майнові права без будь-якого додаткового оформлення (білети грошово-речової лотереї, білети на проїзд транспортом, квитки на відвідування видовищних заходів тощо). В процесі кримінально-правової оцінки варто виходити з того, що предмети кримінальних правопорушень проти власності мають забезпечувати можливість їх обміну на певний товар, а також бути здатними задовольняти ті чи інші потреби фізичної або юридичної особи, суспільства або держави.

Із суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності, що мають кримінально-правове значення – це мотив і мета. Більшість кримінальних правопорушень проти власності вчинюються із корисливих мотивів з метою неправомірного збагачення, нелегального набуття майна, грошей, цінностей; а ось з інших спонукань (помсти, кар'єризму, хуліганства) можуть бути скоєні лише - погроза знищення чужого майна (ст. 195 КК) і умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК).

Розвитку загального уявлення про кримінальні правопорушення проти власності сприяє їх кримінально-правова класифікація за численними критеріями. В юридичній літературі зустрічається чимало класифікацій злочинів проти власності за різними критеріями. Це, зокрема:

– за особливостями предмета : кримінальні правопорушення проти власності предметом яких є об'єкти речового права, і кримінальні правопорушення проти власності предметом яких може бути будь-яке майно (в тому числі майнові права та об'єкти цивільних прав);

– за ознаками об'єктивної сторони : викрадення і кримінальні правопорушення проти власності, які не є викраденнями;

– за формами вини : умисні і необережні кримінальні правопорушення проти власності;

– за мотивами : корисливі і некорисливі кримінальні правопорушення проти власності;

– за суб'єктом : кримінальні правопорушення проти власності із загальним суб'єктом і кримінальні правопорушення проти власності зі спеціальним суб'єктом;

– за фактом заволодіння майном : кримінальні правопорушення проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном, і кримінальні правопорушення проти власності, не пов'язані з таким заволодінням [1, с. 552-560].

Отже, ми можемо зробити висновок, що власність - це надзвичайно важливий об'єкт кримінально-правової охорони та є юридично-економічною категорією, адже зачіпає тріаду: володіння, користування та розпорядження, а також є основою економіки України.

1. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія КНТЕУ, 2016. 744 с.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

3. Олійник П. В. Щодо поняття предмета злочинів проти власності. Кримінальне право, 2015 р. С. 29-38. URL: <http://oaji.net/articles/2016/3229-1460009479.pdf>

4. Плужнік О. І. Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій) : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.

Діана Візник
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Байк
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНІЦІАТИВИ У МЕЖАХ СУСПІЛЬНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ

Сьогодні свобода підприємницької діяльності є однією з основних засад господарського законодавства. Однак так було не завжди. Варто зазначити, що формуванню загальних ознак господарського законодавства передувало формування ринкової економіки в Україні та відтворення ринкових інституцій. Свобода підприємницької діяльності – це керівна ідея, яка дозволяє та гарантує підприємцям можливість вільно ухвалювати рішення про використання майна, капіталу або засобів виробництва з метою створення власного бізнесу, а також вільного здійснення організації своєї діяльності.

У радянський час підприємницька діяльність офіційно піддавалася критиці та належала до невластивих соціалізму явищ, адже була відсутня фундаментальна ринкова інституція – економічна самостійність. Приватну підприємницьку діяльність було заборонено. Хоча поряд із соціалістичною системою господарювання, яка була панівною формою господарської діяльності у СРСР, законом допускалося дрібне приватне господарство одноосібних селян і кустарів, засноване на особистій праці. В подальшому стали помітними певні зміни у ставленні українців до підприємництва. Люди почали усвідомлювати, що підприємницька діяльність – це не обов'язково обман, експлуатація трудящих, шахрайство чи пошук легкої наживи. Стало очевидним, що підприємництво є свободою господарювання [1].

Отже, до здобуття незалежності в Україні була відсутня економічна самостійність. Здобуття «свободи» дало нам можливість здійснювати підприємницьку діяльність та дозволило активізувати дослідження цієї теми.

В Україні основою регулювання свободи підприємницької діяльності є положення ст. 43 Договору про заснування Європейської Спільноти, в якій зазначено про заборону обмежувати свободу підприємницької діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої держави-члена. Цим також заборонено застосовувати до громадян будь-якої держави-члена обмеження на створення представництв, філій чи дочірніх підприємств на території будь-якої держави-члена. Свобода підприємницької діяльності також охоплює право започатковувати та вести самостійну трудову діяльність, а також створювати підприємства й керувати ними [2].

Господарським кодексом України у ст. 6 визначено, що свобода підприємницької діяльності є загальним принципом господарювання в Україні.

Також, у ст. 43 зазначено, що підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом [3].

Отже, з наведеного формулювання у Господарському кодексі України, свободу підприємницької діяльності можемо трактувати з двох сторін:

- як суб'єктивне право;
- як принцип господарювання.

Свобода підприємницької діяльності як суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи у сфері господарювання, що полягає у гарантованих Конституцією України та законами України можливостях: вільно започаткувати, здійснювати, змінювати та припиняти підприємницьку діяльність [4, с. 207].

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [3]. У наведеному законодавчому визначенні, можемо зауважити, що принцип свободи підприємницької діяльності відображається у таких ознаках підприємництва, як самостійність та ініціативність. Ініціативність визначає основні напрямки діяльності підприємця а також прийняття ним рішення щодо здійснення підприємницької діяльності як такої. Отже, сама можливість підприємницької діяльності зумовлюється правом на вільний вибір роду занять. Тобто під свободою підприємницької діяльності варто розуміти як вільне здійснення цієї діяльності, так і свободу здійснювати або не здійснювати її.

Свобода підприємницької діяльності як принцип господарського права – це одне з керівних начал, що визначає спрямованість правового регулювання господарської діяльності та гарантії формування правового господарювання. Сутність принципу свободи підприємництва розкрито через принципи, що закріплені у ст. 44 Господарського кодексу України:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності (виробниче, комерційне, фінансове, консультативне підприємництво);
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [3].

Отже, під принципом свободи підприємництва розуміється основна ідея, що дозволяє і гарантує фізичним особам і їх об'єднанням вільно ухвалювати рішення про використання майна, капіталу або засобів виробництва з метою

створення власного бізнесу, а також вільно здійснювати організацію підприємницької діяльності.

Порядок реалізації права на підприємницьку діяльність характеризується цілим юридичним механізмом, що встановлений на законодавчому рівні як процедурно-правовий і не зводиться лише до закріплення права за суб'єктом, а означає користування правом у регламентованому законодавством процедурно-правовому порядку. Тобто, проголошуючи свободу підприємницької діяльності, все-таки зіштовхуємося з певними її обмеженнями. Обмеження щодо свободи здійснення підприємницької діяльності: стосуються суб'єктів, які мають право здійснення підприємницької діяльності; пов'язані із забезпеченням рівних умов здійснення підприємницької діяльності [1].

При визначенні меж свободи підприємницької діяльності необхідно дотримуватись вимог моралі, забезпечення загальної справедливості, з метою захисту інтересів окремих осіб, а також суспільства у цілому, адже взаємодія учасників економічної діяльності, зокрема підприємницької, здійснюється на основі конкуренції.

Так, у статті 43 Господарського кодексу України зазначено, що особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами. Законом встановлюється також перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню та перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється. До того ж, здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування, а підприємницьку діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування може бути у деяких випадках обмежено [3].

Межі свободи підприємництва називають також умовами здійснення підприємницької діяльності. За суб'єктами та сферою поширення всі умови здійснення підприємництва поділяються на: загальні та спеціальні [1].

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що свобода підприємницької діяльності – це можливості, які надаються підприємцю, що дозволяють останньому реалізувати його підприємницький потенціал. Свобода підприємницької діяльності розглядається з одного боку як суб'єктивне право підприємця, з іншого – як керівна засада господарського законодавства. Проте, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів інших учасників суспільних відносин, держава встановлює певні обмеження свободи підприємницької діяльності.

1. Басай О. В. Свобода незабороненої законом підприємницької діяльності як загальна засада цивільного законодавства. *Європейські перспективи* № 9. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_9_22.

2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25.03.1957 р. № 994_017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_017.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>.

4. Михальчишин Н. Л. Свобода підприємницької діяльності та ринкова влада: сутність та взаємовпливи. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2014. Вип. 9. С. 206–211.

Діана Візник
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Світлана Якимова
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ОКРЕМИХ СОЦІОЛОГО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ

Домашнє насильство – проблема, яка протягом усього історичного розвитку суспільства висвітлювалась з урахуванням типу правових систем, політичного режиму, певних історичних умов. З кінця ХХ століття, велика кількість дослідників та теоретиків почали приділяти підвищену увагу до проблеми домашнього насильства в сучасному суспільстві. Науковці довели, що домашнє насильство перетинає расову, етнічну, релігійну та соціально-економічні лінії, почали визначати фактори, пов'язані з цим негативним явищем, намагаючись розвивати теорії, пояснюючи причину насильства тощо.

В Україні, на законодавчому рівні визначено, що домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Згідно з статистичними даними Офісу Генерального прокурора, за звітний період січень-вересень 2020 року було опубліковано 3152 злочинів пов'язаних з домашнім насильством. Кримінальні правопорушення, вчинені окремими категоріями осіб, провадження за якими закінчені: 662 вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення; 850 – вчинені особами у стані алкогольного сп'яніння, 7 – вчинені неповнолітніми або за їх участю. Всього за наведений звітний період потерпіло 3216 осіб, з них 62 особи загинуло, 2615 потерпілих осіб жіночої статі, неповнолітніх – 59 та 88 малолітніх [2]. Аналізуючи наведені статистичні дані, можна зробити попередній висновок, що найбільше в українських сім'ях від домашнього насильства страждають жінки та діти.

Для того, щоб детально визначити основні способи подолання домашнього насильства і запобігти небажаним негативним наслідкам вважаємо за потрібне,

детально проаналізувати основні причини та теорії вчинення домашнього насильства.

Теорія психічного розладу. Насильство в стосунках відбувається внаслідок розладів психічного характеру. Певні дії жертви, прямо або побічно впливають на спосіб життя кривдника, стимулюючи останнього до неконтрольованої поведінки.

Теорія соціопатичної поведінки. Окрім психічних та інших відхилень, люди, що чинять домашнє насильство – соціопати, які не поважають інших людей та самих себе. Вони «отримують задоволення» від жорстокого поводження з іншими людьми [3].

Теорія стресу. Відповідно до теорії стресу, насильство в сім'ї є результатом стресових факторів економічних, соціальних чи особистісних, які впливають на сім'ю на всіх рівнях. Ця теорія пояснює, що збільшення стресу та напруги збільшує ризик жорстокого поводження між членами сім'ї. Девід Фінкельхор, відомий соціолог, виявив подібність між насильницькими сім'ями, ідентифікувавши чотири спільні особливості: різні можливості, соціальна ізоляція, алкогольна та наркотична залежності. Різні можливості можуть створювати чи не створювати стресову ситуацію, це залежить від конкретної особистості, а от соціальна ізоляція передбачає жорстокий вплив кривдника на жертву, ідентифікуючи сім'ю як окрему інституцію, ізольовану від суспільства. Соціальна ізоляція часто стає перешкодою для жертв домашнього насильства звернутися по допомогу.

Теорія ресурсів. Усі соціальні системи, включаючи сім'ю, до певної міри утримуються силою або загрозою силою. Це застосовується на політичній арені, релігійній арені, соціальній арені та в сім'ї. Чим більше ресурсів (соціальних, економічних, особистих), тим ефективніше може застосовуватися загроза сили. Чим менше ресурсів хтось має, тим більше шансів застосувати фізичну силу для того, щоб підтримувати контроль.

Теорія сімейної системи. Відповідно до цієї теорії, сім'я та її соціальна структура відіграють важливу роль у визначенні насильницької поведінки. Мова йде про такі детермінанти, як гормональні фактори, внутрішньо-психічні, які включають характеристику як самої жертви, так і особи насильника та когнітивні процеси (прийняття гніву інших, ревності, неправильна обробка соціальної інформації тощо). Сімейний конфлікт через непорозуміння, непокору, великі сподівання та фінансовий стрес являється найважливішим детермінантом насильницької поведінки.

Феміністична теорія. Прихильники цієї теорії стверджують, що домашнє насильство є систематичним і структурним механізмом патріархального контролю над жінками, який побудований на економічних, соціальних, політичних стереотипних уявленнях про роль чоловіків та жінок у суспільстві. Поряд із словесними, фізичне та економічне насильство – це засіб збереження чоловічої сили в сім'ї, коли чоловіки відчувають, що їх домінуванню нічого не

загрожує. Фундаментальним фактором будь-якого аналізу насильства щодо жінок є її стать.

Теорія субкультури. У первинній культурі є субкультури, де цінності та норми підтримують і навіть вимагають насильство у стосунках. «Громадська» обізнаність та політика можуть рухатися і змінюватися набагато швидше, ніж культури в цілому, і субкультури повинні дотримуватися цінностей та норм, що їх визначають, щоб вони не зникли в «основному потоці». [4, с. 114-126].

Теорія карми. Суть цієї теорії зводиться до того, що кожна людина – індивідуальна, і вона сама відповідає наслідки свого вибору (страх помсти тирана, відчуття власної гідності, страх зганьбити сім'ю, почуття сорому та приниженості) [3].

Ткаченко І. В. виділяє три основні групи явищ і процесів, що детермінують застосування насильства в сім'ї:

1. Детермінанти, що викликані особливостями особистості чоловіка та історій його життя: батьківський сценарій, у якому батько б'є матір, чоловік був часто битим батьком і матір'ю в дитинстві, вживання алкоголю батьками, психопатія та інші причини.

2. Детермінанти, викликані історією життя жінки та її особистісними особливостями. високий рівень психологічної залежності жінки від чоловіка, економічна залежність, наявність фізичних недоліків у жінки.

3. Детермінанти, зумовлені особливостями подружніх відносин. конфліктність і постійні сварки в сім'ї, боротьба за владу і домінування в сім'ї, низький соціально-економічний статус сім'ї, вербальна агресія у взаєминах подружжя [5, с. 81].

Отже, певні соціальні явища та процеси, які мають детермінуюче значення опосередковано або безпосередньо впливають на стан проблеми домашнього насильства. Серед основних факторів, які детермінують домашнє насильство, можна виділити: задоволення своїх егоїстичних потреб у домінуванні та агресії, гендерні стереотипи, соціально-економічна нестабільність та інші. Насильство – це, перш за все, порушення прав людини. Воно позбавляє їх основних прав і свобод та є серйозною перешкодою на шляху до рівноправності жінок та чоловіків. Слід розуміти, що в сучасному суспільстві насильство й, зокрема домашнє – це кримінальне правопорушення. Наступним кроком має стати виховання нульової толерантності щодо суспільної й індивідуальної оцінки насильства та, передусім домашнього.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.

2. Статистика: Офіс Генерального Прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_fo

3. CausalPie: Theories for Why Domestic Violence Happens. URL: http://www.ndhealth.gov/injury/nd_.

4. Chapter 3: Theories and causes of domestic violence. URL: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/128502/15/12_chapter%203.pdf.

5. Ткаченко І. М. Теоретико-кримінологічна характеристика факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013 № 6-1 Том 1. С. 80-83.

В'ячеслав Ганик
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський
старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У сучасних умовах розвитку України як правової демократичної держави особливого значення набуває якісне застосування технічних засобів у діяльності з протидії злочинності. Різноманітні засоби криміналістичної техніки створюються, вдосконалюються і використовуються для ефективного пошуку та дослідження слідів злочинів, фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а також у судово-експертній діяльності. Отже, правові, організаційні й тактичні засади відповідної діяльності органів правопорядку залишаються в центрі уваги криміналістичної науки, оскільки тільки правильне, засноване на неухильному дотриманні принципів законності та наукової обґрунтованості, застосування криміналістичної техніки є запорукою забезпечення прав і свобод людини в судочинстві. У зв'язку з цим одним із першочергових наукових завдань видається з'ясування сутності і структури техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.

Криміналістичну техніку прийнято розглядати як систему наукових положень і заснованих на них технічних засобів, прийомів і методів, що призначенні для збирання та дослідження доказів у процесі кримінального судочинства, а також інших заходів щодо розкриття та запобігання злочинів [1].

Одним із перших почав ґрунтовно вивчати сутність техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів В. О. Волинський [2]. Автор надав визначення даного поняття як здійснюваної правоохоронними органами діяльності, спрямованої на створення умов їх постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки та реалізацію цих умов у кожному конкретному випадку розкриття й розслідування злочинів [3, с. 67]. Тобто було запропоновано говорити насамперед про відповідний аспект практичної діяльності уповноважених органів.

Такий підхід надалі був розвинений як самим автором, так і іншими ученими-криміналістами. При цьому удосконалення даного поняття здійснюється в основному шляхом розширення його трактування не просто як діяльності, а як складної системи, що включає не тільки діяльність як частину цієї системи, а й її організацію, нормативно-правове регулювання, науковий супровід тощо.

Говорячи про значення техніко-криміналістичних засобів і прийомів, необхідно насамперед вказати на їх величезну роль у підвищенні результативності багатьох слідчих дій. Тільки завдяки їм представляється можливим виявлення невидимих і мало видимих слідів пальців, мікрооб'єктів, знарядь учинення злочину, коштовностей, захованих у схованках, та інших

речових доказів, необхідних для встановлення всіх обставин розслідуваної події й доказування винності підозрюваного. Техніко-криміналістичні засоби дозволяють більш повно фіксувати обстановку, в якій проводиться слідча дія. Слідчий при складанні протоколу огляду місця події, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, обшуку та інших слідчих діях не завжди може звернути увагу на окремі обставини, які спочатку здаються малозначними, але надалі, будучи зафіксованими на фотоплівку, кіноплівку чи відеоплівку, можуть виявитися істотними при аналізі події злочину [4, с. 2].

Значно підвищує результативність і можливості слідчого при проведенні такої слідчої дії, як огляд – застосування технічних засобів фіксації, процесуальний порядок якої регулюється кримінально-процесуальним законом. При огляді закон надає право слідчому, прокурору, або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження [5, с. 606].

Коло засобів, які використовує слідчий під час розслідування злочинів, є досить широким і включає систему внутрішньо організованих, упорядкованих і узгоджених процесуальних дій і не процесуальних засобів і прийомів, поєднаних спільною метою, – виконання завдань кримінального судочинства.

Як зазначає Р.С. Белкін, діяльність слідчого в процесі розслідування злочину не вичерпується комплексом слідчих дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, а передбачає ряд інших кримінально-процесуальних процедур і організаційно-технічних заходів.

Техніко-криміналістичні засоби знаходять широке застосування і при здійсненні оперативно-розшукових заходів. Криміналістичні обліки, прилади для складання портретів розшукуваних осіб, інша криміналістична техніка полегшує й прискорює розкриття злочинів і викраденого [4, 3].

Аналіз сучасних наукових досліджень техніко-криміналістичного забезпечення практики боротьби зі злочинністю свідчить, що його основними напрямками є не тільки впровадження новітніх технічних розробок, а й удосконалення практики застосування комплексу техніко-криміналістичних засобів.

В умовах науково-технічного розвитку спостерігається активний процес розробки нових і вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів і прийомів дослідження джерел інформації, що може мати доказове значення для справи. Разом із тим, у напрямі використання сучасних науково-технічних засобів спостерігаються дві тенденції: перша пов'язана зі своєчасним і кваліфікованим використанням, що підвищує якість розслідування, а друга – з низьким рівнем теоретичних знань і практичних навичок щодо володіння технічними засобами, а отже, характеризується й відсутністю належного результату.

З викладеного випливає, що невміле використання технічних засобів і низький рівень володіння теоретичними знаннями щодо застосування останніх призводить до неефективного розслідування.

Отже, на шляху змін і реформування кримінально-процесуального законодавства, у сучасних умовах оптимізації криміналістичної діяльності, удосконаленню підлягають системи збору, збереження, обробки та передачі інформації за допомогою сучасних технічних засобів, тому, на наш погляд,

необхідне формування нової вдосконаленої системи техніко-криміналістичних засобів, а також криміналістичних технологій для її ефективної реалізації в практичній діяльності, що, безумовно, підвищить ефективність і швидкість процесу розслідування.

Тому, під техніко-криміналістичним забезпеченням слідчої діяльності можливо розуміти систему науково-теоретичних, кримінально-процесуальних положень і техніко-криміналістичних засобів, а також технологій їх застосування з метою ефективного розслідування, швидкого розкриття та попередження злочинів.

Цільовим призначенням техніко-криміналістичних засобів є максимальна ефективність передбачених кримінально-процесуальним законодавством слідчих дій, криміналістичних досліджень речових доказів, виявлення умов, що сприяють учиненню злочинів та розробці рекомендацій щодо їх усунення. Вона досягається шляхом застосування різних приладів, апаратури, інструментів, матеріалів, спеціальних довідників і технічних прийомів (способів, методів, методик) для виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших речових доказів, які мають важливе значення для розслідування. Техніко-криміналістичні засоби мають свою функціональну спрямованість і відіграють важливе значення в пізнавальному процесі слідчої діяльності при пошуку, виявленні, фіксації, використанні та зберіганні доказової інформації.

1. *Криміналістика: учеб. для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов [и др.]; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 30; Криміналістика: Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.] – К.: Юрінком Інтер, 2011. С. 55; Криміналістика: учебник / под ред. Н.П. Яблокова. – 2-е изд. – М.: Юристъ, 2002. С. 167.*

2. *Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. Москва : ВНИИ МВД РФ, 1994. 80 с.*

3. *Криміналістика : учебник / под ред. А. Ф. Волынского. Москва : Закон и право; ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.*

4. *Чернышов В.Н. Техничко-криминалистическое обеспечение следствия: [учебное пособие] / [В.Н. Чернышов, Э.В. Сысоев, А.В. Селезнев, А.В. Терехов]. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. – 80 с.*

5. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 606.*

В'ячеслав Ганик

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності визнається однією з глобальних проблем сучасного цивілізаційного поступу. Думку про те, що запобігання злочинності повинне мати пріоритет перед каральною політикою держави, висловив ще Платон у IV столітті до нашої ери. Правову аргументацію ця думка одержала у XVIII столітті

в роботах юристів класичної школи кримінального права, що заклали основу нової політики в боротьбі зі злочинністю [1].

Поняття «запобігання злочинності» різними науковцями може тлумачитися у вузькому (кримінально-правовому) і широкому (соціально-політичному) значенні. Під кримінально-правовим запобіганням розуміють – превентивні заходи, які здійснюються у процесі призначення покарання та його виконання. У такому плані ідея запобігання кримінальним правопорушенням пронизує всю систему кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих інститутів. Разом з тим, практика протидії злочинності вказує на те, що для справжнього запобігання злочинності потрібно виходити з більш широких позицій (економічних, соціально-політичних, моральних, психологічних, правових тощо). Такий підхід дає можливість сформулювати це поняття у широкому значенні, яке включає різні антикриміногенні заходи державних органів і громадських організацій. Запобігання кримінальним правопорушенням є системою дій щодо антисуспільних явищ та їх детермінантів з метою зниження рівня злочинності й усунення криміногенних факторів [2, С. 64].

І. І. Карпець вважає, що запобігання злочинності має починатися з так званого раннього запобігання кримінальним правопорушенням. При цьому науковець слушно зауважує, що питання це складне і небеззаперечне, як небеззаперечне й те, що кримінологія має вивчати аморальні явища, котрі не є кримінальними правопорушеннями. Кримінологія ще стоїть на шляху до того, щоб визначити коло явищ, де з особливою гостротою постає питання про раннє запобігання кримінальним правопорушенням [3]. Справді, «аморальні явища» зазвичай детермінують учинення кримінальних правопорушень або ж створюють умови для їх вчинення.

У загальній системі профілактичної діяльності рання профілактика кримінальних правопорушень, насамперед, здійснюється культурно-виховними заходами. Виховання саме по собі передбачає не тільки передачу досвіду старших поколінь, а й навчання основ спілкування, передусім неконфліктного, тому заходи культурно-виховного характеру мають здійснюватися на індивідуальному рівні.

На загальносоціальному рівні держава докладает зусиль до формування правової культури і правосвідомості своїх громадян. Про те, що підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян є суттєвим чинником у протидії злочинності, свідчить затвердження ще 18 жовтня 2001 року Національної програми правової освіти населення. Метою цієї програми є підвищення рівня правової освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права й обов'язки [4].

Суб'єктами втілення положень програми є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, навчальні та культурні заклади, наукові установи, міжвідомчі координаційно-методичні ради з правової освіти населення, центри зв'язку з громадськістю при правоохоронних органах, а також засоби масової інформації тощо.

Суттєве превентивне значення для зменшення кількості кримінальних правопорушень мають заходи соціально-економічного характеру. Підвищення матеріального забезпечення та матеріальна підтримка соціально незахищених верств населення (неповнолітніх; пенсіонерів; інвалідів; жінок, котрі доглядають за дітьми) сприяє формуванню їхньої самостійності й незалежності, що відбивається і на їхній поведінці у повсякденному житті та сприяє зниженню рівня віктимності. До того ж матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність мають сприяти зниженню не лише корисливих та корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, а й насильницьких, особливо тих, які вчинюються з використанням певного стану залежності жертви від злочинця. Відчуття фінансової та соціальної захищеності суб'єктами будь-яких взаємин сприяє зниженню такого стану особи, який є основною умовою вчинення цієї категорії кримінальних правопорушень.

Ще одним завданням заходів, що розглядаються, є інформування громадськості, перш за все, про існування та місцезнаходження в їхньому місті або районі служб та центрів, покликаних захистити особу в разі виникнення складної конфліктної ситуації з її оточенням. Преса є досить доступним і поширеним джерелом інформації для багатьох громадян. Популярні періодичні видання поділяються за гендерним, віковим та різними тематичними критеріями. Використання такого поділу задля здійснення правової пропаганди та психологічного навчання може дати позитивний профілактичний результат.

Також одним із заходом запобігання є активізація боротьби з організованою злочинністю. Несприятливі тенденції організованої злочинності інтенсивно корелюються з такими процесами в суспільстві, як безробіття і втрата гарантій працевлаштування випускників навчальних закладів, деформація моральності, ідеології, політики й інших сфер життєдіяльності, іншими словами, мова йде про те ж коло процесів і явищ, що детермінує несприятливі тенденції злочинності в цілому. Разом з тим організована злочинність має і специфічні детермінанти. Вони пов'язані з різким майновим розшаруванням у середовищі населення, виділенням 5-10% осіб з дуже високими доходами і можливостями придбання особливо коштовного і престижного майна.

Отже, можемо дійти висновку, що протидія злочинності має об'єднувати різні запобіжні заходи та мати комплексний характер. Разом з тим, загальносоціальне запобігання, яке спрямоване на оздоровлення суспільних відносин в цілому, має стати пріоритетним напрямом сучасної протидії злочинності в Україні. Реалізація таких заходів пов'язана з найбільш значимими і довгостроковими видами соціальної діяльності щодо розвитку економіки, забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян, підтримки культури і моральності, зміцнення законності, соціального захисту населення тощо.

1. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Москва, 2001. 496 с.

2. Криминологія: навчально-методичний посібник; за заг. ред. О. М. Джужу. Київ, 2003. 400 с.

3. Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. Москва, 1976. 207 с.

4. Про національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text>.

Сергій Гап'як

студент магістратури юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Рома Сибірна

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"
доктор юридичних наук, професор

ЗМІНИ У ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ СТАТУСІ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогоднішній день одним із головних завдань кримінального провадження є встановлення об'єктивної істини у конкретній справі.

Реалізація цього постулату тісно переплітається із процесом доказування, який полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Законодавець, для забезпечення повної та точної відповідності суджень реальній дійсності, всіляко намагається спростити процес доказування для окремої категорії кримінальних проваджень.

Такими провадженнями є ті, що розслідуються у формі дізнання (форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків) [1].

Відповідно до ст. 298-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора [2].

Законодавець, розширюючи процесуальні джерела доказів, спрощує сам процес доказування, пришвидшує його та підкреслює змагальний характер кримінального судочинства.

Відповідно до частини 1 статті 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2].

Абсолютно новим джерелом доказів у кримінальному провадженні є висновок спеціаліста (висновок експертного дослідження).

Відтепер, спеціаліст може бути залучений для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (ч. 2 ст. 71, п.7 ч. 4 ст. 71 КПК).

Відповідно до 300 КПК висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 КПК серед вимог до висновку експерта є те, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено

про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [1].

Фактично спеціаліст та експерт зрівнялися у процесуальних правах та обов'язках, щоправда, суттєві відмінності все ж є.

Щодо відповідальності спеціаліста, у разі надання завідомо неправдивого висновку експертного дослідження, він відповідатиме за статтею 384 Кримінального кодексу України - ведення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Спеціаліст несе ту ж відповідальність, що й експерт [3].

Висновок експертного дослідження складається за структурою і змістом висновку експерта, за такими винятками:

- у вступній частині висновку зазначається, хто і коли звернувся до установи чи безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження;

- опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку [1].

Отже, зміни у кримінальному процесуальному законі покликані спростити розслідування та розгляд у суді кримінальних правопорушень, які не становлять значної суспільної небезпеки. У даній категорії проваджень це спрощення проявляється, зокрема, через розширення джерел доказів та значного поступу у спрощенні процесу їх отримання.

Також змінився процесуальний статус деяких учасників процесу, зокрема спеціаліста, який де-факто набув тих самих прав та обов'язків, що й експерт. Зміни настали і у частині щодо відповідальності спеціаліста, який тепер у разі введення в оману суду або іншого уповноваженого органу або за відмову виконати покладені на нього обов'язки несе кримінальну відповідальність.

1. Гайдар В. Висновок спеціаліста в межах розслідування кримінальних проступків: проблеми застосування. Юридичний інтернет-ресурс "Протокол" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/visnovok_spetsialista_v_megah_rozsliduvannya_kriminalnih_prostupkiv_problemi_zastosuvannya/.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Щербіна А. Висновок спеціаліста у кримінальному провадженні: теперішнє та майбутнє. Судово-юридична газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/blog/171794-visnovok-spetsialista-u-kriminalnomu-provazhenni-teperishnye-ta-maybutnye>.

Анастасія Гінда

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Ольга Зеленюх

ст.лаборант з в/о кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Праця є одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених та критерієм, який враховується при застосуванні до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Можливість вільно розпоряджатись своє здатністю до праці передбачено у ст. 43 Конституції

України. Проте засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають певні особливості та обмеження.

У п. 2 ст. 71 Мінімальних стандартних правил поводження із в'язнями зазначено, що усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних та психічних можливостей, які мають бути засвідчені лікарем [1].

Застосування суспільно корисної праці засуджених в установах виконання покарань врегульоване нормами Кримінально-виконавчого кодексу України (далі - КВК) (статті 118–122 Глави 18).

Відповідно до ч.1 ст.118 КВК: «Засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою - підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг». (КОДЕКС) Це своєрідний перший вид праці засуджених [2].

До другого виду праці – засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрації колонії, до погашення такої заборгованості (ч.2 ст. 118 КВК) [2].

Третій вид праці – це той, який засуджені до позбавлення волі зобов'язані працювати за вимогою адміністрації колонії безоплатно. Кримінально-виконавчим законодавством передбачений виняток щодо можливості залучення засуджених до праці без її оплати. Такі роботи можуть стосуватись тільки з благоустрою установ, слідчих ізоляторів і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення установ та слідчих ізоляторів продовольством. До цих робіт вони залучаються в порядку черговості в неробочий час і не більше, ніж 2 години на день (ч. 5 ст. 118 КВК) [2]. Основна відмінність цих видів праці полягає у можливості отримання прибутку, виду виконуваних робіт та процедури залучення.

На сьогодні засуджені підприємств виконання покарань залучаються до таких робіт: металообробка, деревообробка (меблі), швейне та взуттєве виробництво, сільськогосподарське виробництво, виробництво товарів народного споживання, продукція спеціального призначення тощо.

Кирилюк В.А. вважає, що праця засуджених в установах виконання покарань має свої функції:

1. Виховна функція – полягає у використанні основних засобів виправлення і ре-соціалізації, формує особистість засуджених, позитивно впливає на свідомість і мораль учасників трудових процесів.

2. Економічна функція праці полягає у тому, що працюючи засуджені створюють певні матеріальні блага, отримують за це відповідну винагороду/плату; відшкодовують витрати на своє утримання.

3. Соціальна функція праці дозволяє набути (відновити, зберегти) позитивні навички, які дадуть змогу відмовитися від злочинної діяльності, сприяють психоемоційному розвантаженню, відволікають від нав'язливих думок; для людини, зайнятої корисною діяльністю швидше минає час.

4. Оздоровча функція праці так як загартовує особу фізично і морально, оскільки бездіяльність не тільки калічить людину, а й веде її до повної деградації [3, с. 159].

Важливим фактором, який необхідно врахувати – це робота засудженого як джерело утримання виправних колоній. Така ідея самоокупності місць позбавлення волі не є новою. Проте, праця засуджених слугує одним із засобів виправлення, а не способом заробляння грошей.

Адміністрація установ виконання покарань зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею. Тобто, реалізуючи законодавчо закріплене право працювати засуджений повинен бути забезпеченим місцем роботи з боку адміністрації. Проте, є проблемним забезпечення праці відповідно до спеціальності, адже більшість колоній орієнтуються на наявні виробничі потужності, а тому нерідко засудженому доводиться перевчатися. При цьому вся установа виконання покарань повинна бути підпорядкованою основному завданню – виправленню засуджених [4, с.79].

Вважаємо, що для того аби зрушити з місця проблему праці засуджених до позбавлення волі керівництву держави варто створити програму кардинальної зміни підходів до регулювання і організації праці засуджених при виконанні та відбуванні покарання.

Отже, можна дійти висновку, що суспільно корисна праця засуджених – це один із засобів та стимуляторів їх виправлення і ре-соціалізації. Ставлення до суспільно корисної діяльності є своєрідним моральним критерієм людини. Праця засуджених запобігає деградації особистості, що може виникнути через позбавлення волі.

1. *Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, ухвалені 30.08.1955 року, схвалені Резолюцією Ради Безпеки ООН № 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року, переглянуті згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1984/47 від 25 травня 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text*

2. *Кримінально-виконавчий кодекс: закон від 11.07.2003 №1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>*

3. *Кирилюк В.А. Деякі питання залучення засуджених до позбавлення волі до праці та пропозиції щодо її оптимізації. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 2, С. 156-164.*

4. *Лисенко М.І. Забезпечення права на працю засуджених в умовах ізоляції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. юриспруденція. 2015. № 13. Том 3. С. 78-80.*

Діана Головенко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

СУТНІСТЬ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вплив – це складне соціальне явище, яке ще не має остаточного визначення в будь-яких галузях людського знання. Традиційно вважається, що один із найбільш поширених варіантів цього поняття полягає в тому, що вплив – це використання конкретних засобів, за допомогою яких можливо вносити

зміни в поведінку конкретної особи (осіб) [1, с. 29]. Слово «виховний» словники визначають як такий, що відноситься до виховання, призначений для виховання, справляє благодетельний вплив, сприяє вихованню [2, с.131].

Виховний вплив на засуджених – це сукупність неоднорідних заходів, які спрямовані на досягнення єдиної мети – виправлення та ресоціалізацію засуджених [3, с. 394].

Відповідно до глави 19 КВК України (ст. ст. 123-137) виховний вплив на засуджених до позбавлення волі здійснюється завдяки таким заходам: соціально-виховна робота; загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, самодіяльні організації, богослужіння і релігійні обряди, вільний час засуджених, заходи заохочення і стягнення та матеріальна відповідальність засуджених [4].

У спеціальній літературі під виховною роботою із засудженими до позбавлення волі розуміють дії адміністрації пенітенціарного закладу, освітніх, культурних та інших організацій, громадян, самодіяльних організацій засуджених, які формують їх правослужняну поведінку на основі соціально-педагогічної системи, що забезпечує виправлення моральним, правовим, трудовим, фізичним та іншими напрямками виховного впливу, підвищення освітнього й культурного рівня засуджених [5, с.76].

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства заходи виховного впливу здійснюють не лише вихователі, а й учителі (навчання), представники релігійних конфесій (богослужіння та релігійні обряди), начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки (заходи заохочення та стягнення) [3, с.395].

Виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу в установленій розпорядком дня час у межах установи виконання покарань і спрямовані на формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законодавства та прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів.

Одним із заходів виховного впливу є соціально-виховна робота із засудженими. Відповідно до ч.1 ст.123 Кримінально-виконавчого кодексу соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [4].

Діяльність, спрямована на підвищення загальноосвітнього і фахового рівня засуджених під час відбування покарання, значною мірою сприяє корисній зайнятості засуджених, прискоренню процесу соціальної адаптації після звільнення, запобіганню рецидиву. В установах виконання покарань головні завдання реалізації навчального процесу є загальнодержавними: забезпечення права громадян на загальну середню освіту, формування і розвиток особистості, готовність до професійного самовизначення.

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі створюються в колоніях з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособових взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зв'язків.

У колоніях здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для забезпечення ізоляції, громадської безпеки і встановлені Кримінально-виконавчим Кодексом.

Час, вільний від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії, є їх вільним часом [4].

Система заходів заохочення та стягнення безпосередньо пов'язана з впливом на поведінку засуджених, стимулює слухняну поведінку, карає за порушення і саме цим забезпечує дотримання засудженими вимог режиму.

Отже, виховний вплив на засуджених – це процес організації сумісної активності адміністрації установи виконання покарань й засуджених для здійснення цілеспрямованих дій, які мають на меті зміну психологічних характеристик засуджених (їхньої мотивації, потреб, цінностей та рис характеру), а також перебудову поведінки останніх з огляду на характерні для певного суспільства уявлення про соціально зрілу, пристосовану до реальних суспільних умов особистість.

1. Стрельцов Є.Л. Заходи кримінально-правового впливу в умовах трансформації держава і права. Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування : матер. всеукр. наук.-практ. конф. Одеса, 2014. с.216.

2. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.С. Калашиника.Х.:Балкао-книга,2009.960 с.

3. Савченко О. Щодо співвідношення понять «виховний вплив» та «соціально-виховна робота» в кримінально-виконавчому законодавстві України. Трибуна молодого вченого: юридичний вісник. Одеса, 2014. №6. С. 393-396.

4. Кримінально-виконавчий кодекс від 11.07.2003. № 1129-IV. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 25.10.2020).

5. Пенитенциарная педагогика в теории и практике :монография / С.А. Ветошкин. М.: Издательство МГСУ «Союз», 2001. 240 с.

Каріна Гордейчик

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Ольга Зеленох

ст. лаборант з в\о кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО ЗАСУДЖЕНИХ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ ЯК ОДНЕ З ГОЛОВНИХ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ

Право на особисту безпеку та недоторканість є одним з основних прав засуджених, яке займає важливе місце в системі захисту прав та свобод осіб, які відбувають покарання. На сьогоднішній день право на особисту безпеку є

гарантоване Конституцією України, Кримінально-виконавчим кодексом України, іншими актами українського законодавства та міжнародними нормативно-правовими актами (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955р.) та інші).

Згідно зі ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2].

Також слід зазначити, що відповідно до ст. 63 Конституції України: «Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду» [2]. Тобто на засуджених поширюються більшість прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, які передбачені у Розділі II Конституції України.

Таким чином, до основних прав осіб, які відбувають покарання, кодекс відніс право засуджених на особисту безпеку. Так, стаття 10 Кримінально-виконавчого кодексу України не лише проголошує, але й детально регламентує право засуджених на особисту безпеку.

У ч. 1 ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначено, що «Засуджені мають право на особисту безпеку» [3].

Право на особисту безпеку є дуже важливим, оскільки, як слушно зауважує О. В. Лисодєд, забезпечення права на безпеку як стану захищеності життєво важливих інтересів особи від будь-якої зовнішньої загрози є досить актуальним для засуджених, які відбувають покарання, що пов'язані з реальним позбавленням або обмеженням волі особи, оскільки вони, знаходячись в умовах певної ізоляції від суспільства, не мають можливості самостійно використати всі засоби й механізми забезпечення своєї безпеки, які дозволені законодавством [4, с. 107].

Відповідно до ч. 2 ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України: «У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого» [3].

Богатирьов І.Г. під правом засуджених на особисту безпеку розглядає: врегульовану чинним законодавством України діяльність органів і установ виконання покарань щодо здійснення організаційно-управлінських, матеріально-технічних, силових та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я та майна засуджених від протиправних посягань, створення належних для них умов відбування покарання і досягнення його мети [1, с. 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що безпека засуджених – це врегульована чинним законодавством України діяльність органів і установ виконання покарань, а також гарантія, захищеність життя, здоров'я та інших

матеріальних і духовних цінностей осіб цієї категорії від запобігання небезпеки чи будь-якої іншої зовнішньої загрози.

Під загрозою особистої безпеки осіб, які відбувають покарання можна розуміти причинення тілесних ушкоджень, побиття, загроза вбивством, знущання тощо.

У подальшому відповідно до ч. 3 ст. 10 КВК України зазначено, що «Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання» [3].

З цього можна зробити висновок, що посадова особа установи виконання покарань зобов'язаний розібратись в ситуації, яка виникла, виявити причину виникнення такого конфлікту або ж загрози та виявити усіх причетних до сутички. Також єдиним заходом забезпечення безпеки засудженого кодекс визначає можливість переведення засудженого в інше місце відбування покарання, щодо інших заходів усунення небезпеки – невизначені.

Також слід зазначити, що згідно ч. 4 ст. 10 КВК України законодавець конкретизує заходи забезпечення безпеки засудженого та визначає певні випадки, які зумовлюють застосування таких заходів. А саме: «У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

- ізольоване тримання;
- переведення в іншу установу виконання покарань» [3].

Окрім КВК України питання щодо забезпечення безпеки засуджених регулюються й іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, це Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Наказ Міністерства юстиції України від 12 лютого 2014 року №324/5 «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах».

Відповідно до вищезазначеного Наказу можна розглянути більш розгорнутий перелік заходів, за допомогою яких, можна створити безпечні умови тримання:

- переведення засудженого в безпечне місце;
- тимчасове тримання в камері ПКТ (приміщення камерного типу) чи одиночній камері, дисциплінарному ізоляторі або карцері до остаточного закінчення перевірки заяви чи повідомлення, усунення небезпеки, розв'язання конфлікту або отримання наряду на переведення до іншої установи, але не більше 30 діб;
- переведення до іншого слідчого ізолятора або кримінально-виконавчої установи [5].

Підставою для застосування таких заходів є реальні факти щодо виникнення загрози особистої безпеки засудженого.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що право засуджених на особисту безпеку займає особливе місце в системі прав і свобод осіб, які відбувають покарання. Засуджені як і громадяни мають право на особисту безпеку. Загалом, право засуджених на особисту безпеку і завдання по її забезпеченню, які стоять перед органами та установами виконання покарань, закріплюється в основному нормами кримінально-виконавчого права, а заходи забезпечення особистої безпеки осіб, які відбувають покарання, окрім кримінально-виконавчого права, регулюються і конституційним, адміністративним, цивільним, кримінальним та іншими галузями права тощо.

1. Автухов К.А. *Право засуджених до арешту на особисту безпеку*. Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 1. С. 1-5.

2. *Конституція України: чинне законодавство станом на 02 лютого 2018 р.* : Офіц. текст. К. : Алерта, 2018. 80 с.

3. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.03.2003 № 129-IV (Редакція станом на 03.07.2020)* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

4. Лисодед О. В. *Забезпечення права засуджених на особисту безпеку. Державна політика у сфері захисту потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали круглого столу, 25 квітня 2013 року*. Х., 2013. С. 107-109.

5. *Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах*. Мін'юст України; Наказ, Порядок від 25.04.2017 № 1408/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17?find=1&text=denapramenmy#w1_2

Роман Грень

студент магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ПОВ'ЯЗАНОЇ З ЕЛЕМЕНТАМИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розвиток цифрової економіки є передумовою розбудови в Україні цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС. Україна належить до числа країн, в якій на законодавчому рівні розвиток цифрової економіки визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики, як передбачено у проекті закону «Про цифровий порядок денний України». Як зазначено в проекті питання «цифровізації» окремих галузей економіки, сфер суспільного життя має вирішуватися шляхом прийняття галузевих нормативно-правових актів. Розвиток цифрової економіки України зводиться до створення ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, смарт продуктів, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоспроможності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції.

Метою України є інтеграція до світового діджитал середовища. Так, 17 січня 2018 року своїм розпорядженням Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018- 2020 роки і затвердив план заходів щодо її реалізації [1]

Сучасна модель цифрової трансформації економіки пов'язана з розвитком бізнес-стартапів, які використовують цифрові платформи. Фактично протягом останнього десятиріччя відбувається революція платформ. Особливістю цифрових платформ є об'єднання різних груп споживачів, виробників, власників ресурсів на одному віртуальному просторі. Вітчизняний цифровий капітал перебуває на стадії формування, але вже спостерігається велика кількість позитивних прикладів, оскільки можливості розвитку цифрової економіки в Україні пов'язані з розширенням використання цифрових платформ, які є точками зростання сучасної інформаційної економіки, при цьому перспективним напрямом розвитку цифрових платформ виступає технологія блокчейн [2].

Загальнопоширеним у світі є визначення цифрової економіки як електронної комерції, що здійснюється за допомогою сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Адже розвиток цифрових технологій є однією з причин збільшення масштабів тіньової економіки, оскільки із виникненням сучасних технологій зростає можливість «цифрової злочинності». Оцінка впливу «цифрової економіки» на національну та світову економіку, а також на всю соціальну сферу дуже важлива, що впливає з огляду на проблеми поширення транснаціональної злочинності в Інтернет просторі.

Організована кіберзлочинність асоціюється не лише з проблемами інформаційної безпеки, але й із загрозами для державної безпеки, військово-промислового і виробничого комплексів, інфраструктури життєзабезпечення. Характеризуючи стан організованої злочинності у сфері економіки, її виділяють в окрему категорію для вивчення злочинності саме у сфері «цифрової економіки».

Як зазначено в доповіді Європолу «Оцінка загроз організованої кіберзлочинності (ЮСТА)» (2018) [3], забезпечення правопорядку у кіберпросторі потребує активізації роботи з ідентифікації, локалізації окремих злочинців і злочинних груп, які є складовими елементами сучасної європейської кримінальної субкультури. Це передбачає насамперед створення національних і міжнародних баз даних про кіберзлочинність та її кримінологічний стан.» У Стратегічному звіті «ЮСТА» надаються основні рекомендації правоохоронним органам, політикам та регуляторним органам, щоб вони мали змогу ефективно та узгоджено реагувати на кіберзлочинність та протистояти їй. Велике значення для успішної боротьби правоохоронних органів з кіберзлочинністю мають такі складники, як виділення достатніх ресурсів для дослідження шкідливого програмного забезпечення і нових бізнесмоделей кіберзлочинності, а також проведення стрес-тестів і аудиту безпеки державних органів і населення. Правоохоронні органи повинні мати інструменти, методи і досвід для боротьби зі злочинним зловживанням методами шифрування й анонімності.

На даний момент профілактичні кампанії у сфері кіберзлочинності спрямовані в основному на громадян і бізнес, тобто потенційних жертв

кіберзлочинності. Крім того, потрібно також активізувати роботу з потенційними кіберзлочинцями, насамперед підлітками та молоддю, що володіють програмними навичками, за допомогою яких можна нашкодити Інтернет системі, а також працівниками у сфері ІТ. Однією із важливих сфер діяльності правоохоронних органів є боротьба з постачальниками кримінальних послуг та спеціалізованих інструментів, які є основою програмних, апаратних і кадрових структур європейської кіберзлочинності. До такого роду спеціалізованих інструментів належать: шкідливе програмне забезпечення, включаючи програми-вимагачі паролів, програми-шпигуни і банківські трояни, а також, відповідно, їх розробники, постачальники і покупці, провайдери, організатори і виконавці DDoS атак [4].

З огляду на викладене можна виділити такі напрями діяльності правоохоронних органів для запобігання кіберзлочинності: 1) шахрайство із платіжними системами: шкідливі програми, які порушують цілісність платіжних систем, ускладнюють або блокують роботу банківських терміналів; системи «софт», що застосовуються для отримання готівкових коштів або конфіденційних даних під час користування кредитними картками, безконтактними картками і банківськими терміналами; системи «софт», що використовуються для крадіжки даних громадян, які перебувають у розпорядженні фінансових інституцій; системи «софт», що використовуються для викрадення грошових коштів і шахрайства у сфері електронної комерції і насамперед на транспорті, у роздрібних мережах і туристичному бізнесі; 2) наскрізна «цифрова злочинність»: вендори, покупці й адміністратори нелегальних торгових сайтів у DarkNet; кримінальні провайдери послуг із незаконної анонімності і прихованого(VPN) хостингу; експерти, розробники і програмісти, що сприяють використанню біткоїнів і інших віртуальних валют з метою кримінальних обмінних операцій, відмивання грошей і платіжних операцій, пов'язаних із будь-якими видами фінансування тероризму; 3) сексуальна експлуатація дітей та підлітків онлайн: боротьба з каналами потокового відео, пов'язаного із сексуальним насильством щодо дітей та підлітків; припинення діяльності груп, що спеціалізуються на виготовленні та розповсюдженні контенту, пов'язаного з педофілією; виявлення за допомогою цифрових засобів конкретних жертв сексуального насильства й експлуатації та проведення операцій з їх порятунку.

Ще одним напрямом транснаціональної злочинної діяльності є робота над встановленням більш тісних зв'язків з представниками корпоративного сектору в деяких країнах ЄС. Така взаємодія будується за трьома напрямками. По-перше, бізнес-структури замовляють послуги у кіберзлочинців. Найбільшою мірою це стосується крадіжок інтелектуальної власності та компрометуючої конкурентів документації. По-друге, ОЗУ інвестують злочинні прибутки в легальний бізнес та ІТ-індустрію, особливо у фінансові технології, виготовлення відеоігор і різного роду мобільних додатків, які передбачають отримання від клієнтів персональних даних[5].

Отже, викладене вище зумовлює зробити такі висновки: по-перше, правоохоронна діяльність повинна бути переформатована за допомогою

посилення оперативного інформаційного співробітництва та взаємодії між різними правоохоронними органами задля розширення механізмів координуючого управління такими органами; по-друге, існує істотна потреба у формуванні відомчих і міжвідомчих правоохоронних інформаційних мереж для спільних дій, погоджених за цілями; по-третє, потрібно розвивати використання в правоохоронній діяльності цифрових джерел доказів, мережових цифрових джерел оперативної інформації, інформаційних реєстрів; -по-четверте, доречно переглянути підходи до регламентації конфіденційності інформації про оперативну обстановку, відкривши до неї мережевий доступ різних правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю у сфері цифрової економіки.

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.
2. ЄС працює над посиленням боротьби з відмиванням грошей-FT. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1751338-yes-pratsyuje-nad-posilennjam-borotbi-zvidnivannjam-groshey-ft>.
3. 5. Ляшенко В.І., Вишневецький О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ, 2018. 252 с.
4. Носатов І.К. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. Економічні науки. 2017. С. 160-164. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_22/2/35.pdf.
5. ПАНТЄЛЄЄВА Н. М. КІБЕРЗАГРОЗИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ. ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР. №1. 2019. С. 130-139. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/679/677>.

Ірина Гриб

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Інна Циліорик

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСОБИ У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На сьогоднішній час законодавче забезпечення нормами, які спрямовані на захист прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина у кримінальному судочинстві постає чи не одним із найбільш дієвих механізмів протидії неправомірному притягненню особи до кримінальної відповідальності.

Основними нормами в Україні, що закріплюють і гарантують захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, є норми прямої дії, які закріплюються на конституційному рівні та передбачаються в Основному Законі України, тобто у Конституції України.

Відповідно до статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1].

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачено прямого визначення поняття «захист», однак проаналізувавши поняття які

нерідко використовуються в даному Кодексі, а саме «право на захист» та «сторона захисту» можна виявити зміст захисту в цілому.

Загалом під поняттям «захист» розуміють вид адвокатської діяльності, яка полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів особи, стосовно якої відкрите провадження.

Статтями 59 і 63 Конституції України передбачено право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист [1]. Це право є одним із невідчужуваних прав людини та має загальний характер, тобто охоплює всіх без винятку – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України.

Право на захист засноване на принципах рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за расовими ознаками, кольору шкіри, місця проживання, майнового стану, соціального походження, політичних, релігійних та інших переконань тощо.

Основною засадою судочинства є забезпечення обвинуваченому права на захист, а відповідно до чинного КПК України її віднесено до загальних засад кримінального провадження.

Згідно з положенням статті 20 КПК України, яка розкриває сам зміст забезпечення права на захист як загальної засади кримінального провадження, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [2].

Під правовою допомогою слід розуміти надання правових послуг, які є спрямованими на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення таких.

Чинним КПК України визначено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під терміном «адвокат» визначають фізичну особу, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом [3]. Варто зауважити, що захисником може бути адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Якщо таких відомостей не внесено або у вказаному реєстрі містяться відомості про зупинення чи припинення права на зайняття адвокатською діяльністю, то адвокат не може виступати захисником у провадженні.

Слід зазначити, що захисник може у будь-який момент бути залучений до кримінального провадження на прохання підозрюваного, обвинуваченого, їх законними представниками, а також іншими особами або за згодою підозрюваного, обвинуваченого, або слідчим, прокурором, слідчим суддею чи

судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Безоплатна правова допомога гарантується державою та повністю або частково надається коштом Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [4], незалежно від рівня доходів особи, яка є затриманою за підозрою у вчиненні злочину або обвинуваченою. Тобто держава гарантує кваліфіковану правову допомогу підозрюваним, обвинуваченим у разі її потреби.

В окремих випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, держава зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого судді чи суд залучати адвоката для здійснення захисту особи за призначенням, якщо участь адвоката є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; якщо підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання в суд про залучення адвоката, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішив, що обставини кримінального провадження вимагають участі адвоката, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Окрім того, право на захист захисника забезпечується, зокрема, нормами чинного КПК України, які передбачають: обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні (ст. ст. 49,52), визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок порушення права особи на захист (ст. 87), особливості реалізації права на відмову від захисника (ст. 54), можливість підготовки до захисту від нового (ст. 338) або від додаткового обвинувачення (ст. 339), здійснення судового провадження за відсутності захисника як підставу для скасування судового рішення (п. 4 ч. 2 ст. 412).

Не менш важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні виступає забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Недотримання цих складових права на захист навіть за умови участі захисника у провадженні на різних стадіях може призвести до істотних порушень вимог КПК та скасування судового рішення.

Для належної реалізації права на захист у кримінальному провадженні часто беруть до уваги практику Європейського суду з прав людини. Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 21 квітня 2011 року у справі "Нечипорук і Йонкало проти України" у п. 262 зазначено, що "право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником..., є однією з основних ознак справедливого судового розгляду" [5].

Ще однією необхідною умовою для реалізації права на захист є забезпечення основних його гарантій на усіх стадіях кримінального провадження, оскільки випадки, коли підозрюваному, обвинуваченому під час досудового розслідування не було призначено захисника за умови його обов'язкової участі, ставлять під сумнів питання належності та допустимості доказів, на яких ґрунтується обвинувальний акт прокурора. При цьому призначення захисника у судовому провадженні у таких справах не може саме по собі відновити порушене право на захист. Для здійснення обвинуваченим свого права на захист йому зазвичай повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження.

Серед основних причин залучення адвокатів за призначенням були насамперед відсутність грошових коштів у підозрюваного, обвинуваченого для оплати необхідної йому правової допомоги; встановлення судом обставин, за

яких участь адвоката у кримінальному провадженні є обов'язковою; необхідність замінити раніше залученого захисника у зв'язку із його хворобою.

Враховуючи вищенаведене можна дійти висновку, що важливу роль у забезпеченні захисту прав і свобод людини та громадянина в нашій демократичній, правовій державі виступає реалізація права особи на правову допомогу адвоката. Право на захист особи закріплене у Конституції України, а тому є невідчужуваним правом людини, який характерний для усіх громадян, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за обсягом, формами та змістом. Вона містить у собі певні роз'яснення, консультації, здійснення представництва в судах та інших державних органах, складення позовних заяв, скарг, довідок, заяв, захист від обвинувачення тощо. Основним Законом України передбачається вибір форми та суб'єкта надання правової допомоги, який залежить тільки від волі людини, яка бажає її отримати, незалежно від рівня доходу особи.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-13. Ст. 88.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.
5. *Справа Нечипорук і Йонкало проти України. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. № 974-683. Європейський суд з прав людини. 2011. Заява №42310/04.*

Христина Груба

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Актуальність теми полягає у визначенні основоположних засад та керівних ідей кримінально-виконавчого права. Відтак, серед принципів кримінально-виконавчого права виділяють: справедливість, повагу прав людини, гуманізм, законність, невідворотність виконання покарання. Принципи у кримінально-виконавчому праві є теоретично обґрунтованими основними положеннями, обумовленими об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правообмежень, властивих покаранням, незалежно від форм застосовуваних примусових заходів.

Принцип поваги прав людини в діяльності органів та установ виконання покарань необхідно характеризувати, виходячи з того, що в його основу покладено Загальну декларацію прав людини, інші міжнародно-правові акти як

універсального, так і регіонального рівня, що проголошують права і основні свободи людини й громадянина, а також міжнародні стандарти поведінки із засудженими.

Принцип справедливості в кримінально-виконавчому праві ґрунтується на тому, що залучення правових ідей, які містяться в Загальній декларації прав людини, у правових системах окремих держав передбачає необхідність розбудови кримінально-виконавчої системи та кримінально-виконавчого законодавства України на засадах справедливості.

Принцип гуманізму стосовно засуджених, які відбувають покарання, ґрунтується на положенні ст. 3 Конституції України, де декларується, що в Україні людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Важливим є те, що вищезгаданий принцип прямо відображений в Основному Законі України.

Законність як принцип кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства, діяльності органів та установ виконання покарань насамперед зафіксовано в п. 14 ст. 92 Конституції України, де сказано, що виключно законами України визначається діяльність органів і установ виконання покарань [2, с. 9]. Безумовно, роль принципу законності є надважливим в житті правової держави і громадянського суспільства.

Принцип невідворотності виконання покарання є похідним від принципу невідворотності покарання та невідворотності кримінальної відповідальності. Принцип невідворотності покарання, що визначає послідовність стадій кримінальної відповідальності і виступає у кримінально-виконавчому праві вже як принцип невідворотності виконання покарання, установлює правила, за якими здійснюється кара, виконуючи роль механізму кримінально-виконавчої діяльності [2, с. 9]. Кожен свідомий громадянин повинен розуміти, що виконання покарання є необхідною умовою для забезпечення справедливості та верховенства права.

Принципами вважаються теоретично обґрунтовані основні положення, обумовлені об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правообмежень, властивих покаранням [3, с.11]. Вчені представляють у своїх наукових працях багато визначень щодо поняття принципів кримінально-виконавчого права, втім все ж таки, науковці здебільшого поділяють погляди.

Роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого права й законодавства зумовлюється тим, що вони містять у собі ідеальні уявлення про реальну мету кримінально-виконавчої діяльності та про результат цілеспрямованих зусиль адміністрації органів та установ виконання покарань. Принципи кримінально-виконавчого права є виразом головного, основного в цій галузі права, вони відображають стратегічну тенденцію його розвитку, показуючи, на що воно орієнтується. Сформульовані спочатку наукою кримінально-виконавчого права, правові принципи, об'єктивуючись у кримінально-виконавчому законодавстві, виходять за межі сучасних наукових уявлень і, набуваючи нормативно-правових характеристик, одержують широке соціально-правове значення. Принципи кримінально-виконавчого права покликані відігравати значну роль у формуванні кримінально-виконавчого законодавства й відповідної галузі права.

Принципи кримінально-виконавчого права відображаються у структурних елементах механізму правового регулювання діяльності органів та установ виконання покарань, а саме:

- у нормах кримінально-виконавчого права, які модулюють і регламентують процес виконання-відбування покарання;
- у кримінально-виконавчому законодавстві, що відбиває зміст правових норм та оформляє їх у єдиний Кримінально-виконавчий кодекс;
- у кримінально-виконавчих правовідносинах, які конкретизують права й обов'язки адміністрації органів та установ виконання покарань і засуджених;
- в актах тлумачення змісту норм кримінально-виконавчого законодавства;
- у кримінально-виконавчій діяльності органів та установ виконання покарань під час здійснення правообмежень, властивих покаранням [4, с.157]. Отже, принципи прямо відображаються у діяльності органів та установ виконання покарань.

Принципи кримінально-виконавчого законодавства виражають стратегію протидії держави злочинності, визначають напрями розвитку законодавства, яке регулює питання виконання покарань, інших заходів кримінально-правового характеру і поводження з засудженими та знаходять своє вираження в нормах кримінально-виконавчого закону [5, с. 39]. Таким чином, ми можемо стверджувати, що визначення поняття та характеристики принципів кримінально-виконавчого права є вагомим для професійного рівня юриста, адже саме загальні, керівні положення щодо державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Голіна В.В. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. Х. : Право, 2011. 328 с.

3. Автухов К. А. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. / К. А. Автухов ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Х. : Право, 2016. 158 с.

4. Музика А. А. Кримінально-виконавче право України: підручник / Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський С. О та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. 2018. 364 с.

5. Гритенко О. А. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник / Гритенко О. А., Конопельський В. Я., Резніченко Г. С. Одеса : ОДУВС, 2019. 272 с.

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТАВА ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗАХІД ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

З метою реалізації завдань кримінального процесу під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень до учасників, які залучаються до сфери процесу можуть застосовуватися заходи процесуального примусу, які в свою чергу обмежують конституційні права і свободи. На особливу увагу заслуговують запобіжні заходи, які застосовуються до підозрюваного та обвинуваченого. Таким із порівняно нових запобіжних заходів

є застава. В умовах сьогодення запровадження в кримінальне судочинство України застави, в першу чергу, викликано необхідністю дотримання імплементованих норм міжнародного права та потребою демократичного спрямування кримінальної процесуальної діяльності [4, с. 169].

Незважаючи на ефективність застави як запобіжного заходу, існуючі механізми її застосування не повною мірою відповідають завданням кримінального провадження, зокрема, в частині забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. Відповідно до ч. 1 ст. 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), застава є одним із запобіжних заходів і полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків [1].

Чинне законодавство (зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України) передбачає застосування застави у кримінальному провадженні як самостійного запобіжного заходу (ст. 182 КПК України), так і як альтернативи триманню під вартою (ч. 3 ст. 183 КПК України). При цьому, ч. 3 ст. 183 КПК України передбачає, що при винесенні ухвали про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити розмір застави, яка є достатньою для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України [1]. З цього правила є певні винятки. Так ч. 4 ст. 183 КПК закріплює право слідчого судді, суду не визначити розмір застави у кримінальному провадженні в таких випадках: щодо злочину, учиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої в цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у виді застави, проте раніше був нею порушений [1].

Не зайвим буде наголосити, що застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою – в його інтересах - фізичною або юридичною особою (заставаодавцем). Слід зазначити, що заставаодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності [2].

Великою проблемою досьогодні залишається при застосуванні застави є визначення її розміру. Розмір застави визначається суддею, слідчим суддею з урахуванням характеру вчиненого злочину, даних про особу підозрюваного, обвинуваченого, майнового становища особи, що вносить заставу. Однак на практиці сума застави нерідко обирається довільно, не завжди враховуються матеріальні можливості підозрюваного, обвинуваченого (так би мовити на власний розсуд, без будь-яких критеріїв) [5, с. 131].

В чинному законодавстві визначено розміри застави у відповідності до тяжкості вчиненого кримінального правопорушення в розмірі від 1 до 300 розмірів мінімальних заробітних плат, та, разом з тим, не обмежив суд у максимальному розмірі. Тому, якщо слідчий суддя чи суд при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді застави прийде до висновку, що застава у зазначених в законі межах не здатна забезпечити виконання особою, яка підозрюється чи обвинувачується у кримінальному

правопорушенні, покладених на неї обов'язків, то він може призначити заставу, яка перевищує максимальну межу, та застосувати заставу у розмірі завданої майнової шкоди кримінальним правопорушенням, у вчиненні якого особа підозрюється чи обвинувачується [4, с. 171].

Вважаємо слушною позицію, що законодавець при визначенні меж застави абсолютно не врегульовує механізм визначення та призначення розмірів застави саме у вищезазначених складних випадках. Законодавець також не подає критерії визначення таких виняткових випадків, а тому призначення застави так чи інакше зводиться до формального підходу та суб'єктивності прийняття рішення слідчим суддею, судом (так би мовити на власний розсуд, без будь-яких критеріїв) [3, с. 218].

Внесення коштів на депозитний рахунок здійснюється на підставі платіжного документа особи чи заставодавця не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у виді застави (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу», від 11.01.2012 року № 15 (із змінами), При цьому, слідчому чи суду, які здійснюють провадження надається платіжний документ з відміткою банку про виконання [2].

Слід звернути увагу на особливості застосування застави, якщо таке рішення прийнято в якості альтернативи до крайнього запобіжного заходу - тримання під вартою. В цьому випадку, якщо рішення про застосування запобіжного заходу у виді застави прийнято відповідно до ч. 3 та ч. 4 ст. 183 КПК України, то підозрюваний, обвинувачений або в їх інтересах - заставодавець - мають право внести заставу в розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, в будь-який момент [1].

За загальним правилом, застava повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцеві після припинення дії цього запобіжного заходу. Однак, негативним наслідком (примусом) за невиконання підозрюваним, обвинуваченим чи в їх інтересах заставодавцем обов'язків, покладених на них під час обрання застави як запобіжного заходу, є звернення грошових коштів, внесених як застava, у дохід держави. Зазначені кошти зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України. При цьому до підозрюваного, обвинуваченого застосовується або інший, більш суворий запобіжний захід, або ж застосовується застava вже в більшому розмірі (ч. 10 ст. 182 КПК України) [1].

До цих пір невирішеною проблемою є проблема обрання застави відносно осіб, які підозрюються в корупційних діяннях, якими завдані значні збитки державі. З цього приводу існують різні думки, зокрема, що необхідно виключити можливість звільнення під заставу осіб, які підозрюються у вчиненні корупційних дій, і застосовувати до вказаних осіб винятковий запобіжний захід - тримання під вартою. Відповідні зміни пропонують внести до КПК України. Погоджуємось з позицією, що вирішити це питання було б доцільніше шляхом збільшення розмірів застави щодо таких осіб у розмірі, що є адекватним нанесеним збиткам. У цьому випадку необхідно, щоб розмір застави був відповідним сумі збитків або й більшим, що таким чином гарантуватиме можливість їх відшкодування [4, с. 171].

Ще однією проблемою є те, що кримінальним процесуальним законодавством України не встановлено відповідальність заставодавця у зв'язку

з відмовою внесення коштів на підставі ухвали суду про застосування запобіжного заходу у виді застави. Більше того, не передбачено порядок повернення заставлених коштів та не визначено, як діяти, якщо заставодавець, який не є ні підозрюваним, ні обвинуваченим, виявить бажання повернути свої заставлені кошти до моменту закінчення кримінального провадження.

Таким чином, в умовах реалізації ідеї правової держави, демократизації законодавства і практики його застосування застава як запобіжний захід в кримінальному провадженні набуває значення досить гуманного заходу процесуального примусу, оскільки у багатьох випадках з урахуванням обставин провадження й особи підозрюваного чи обвинуваченого може бути застосована замість запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням волі. Однак, застосування зазначеного заходу має бути зваженим і навіть, вважаємо, обмеженим за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень (напр., особливо тяжких, корупційних тощо). Тому кримінальний процесуальний інститут застави потребує удосконалення та подальшого аналізу з метою належного застосування для забезпечення прав особи в процесі кримінального провадження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
3. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 7. С. 216–219.
4. Півненко Л. В. Застава – як альтернатива застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2016. Випуск 24. С. 169–174.
5. Рибалко В. О. Оцінні поняття, використовувані при регламентації застави як запобіжного заходу. Історико-правовий часопис. 2015. № 1. С. 130–135.

Всеволод-Ілля Дерев'яний

студент Навчально-наукового інституту права,
психологія та інноваційної освіти
Навчального університету «Львівська політехніка»

Інна Цилюрик

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного Університету
«Львівська політехніка»

ШПИГУНСТВО: ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Події, що відбуваються на території України протягом останніх семи років, дуже негативно вплинули як на національну безпеку держави, так і на стан громадянського суспільства в цілому. Анексія Автономної Республіки Крим, окупація частин Донецької та Луганської областей, а також інші спроби порушення територіальної цілісності нашої Батьківщини є наслідком не лише збройного вторгнення країни-агресора, але й інших міжнародно-протиправних діянь, що супроводжувались регулярними втручаннями в інформаційну безпеку з метою збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з боку осіб, які не мали статусу громадян України. Чинний Закон про кримінальну

відповідальність називає останні діяння шпигунством та, відповідно, встановлює покарання за їх вчинення.

Якими можуть бути правові характеристики особи та діянь, які вона вчиняє? Відповідно до норм законодавства, суб'єктом таких злочинних дій може виступати лише фізична особа, що досягла віку кримінальної відповідальності, і яка володіє певною приналежністю до іноземної держави, тобто це її громадянин або ж особа без громадянства. У разі, якщо тотожні діяння вчинені громадянином України, вони будуть кваліфікуватись як державна зрада. Дана людина може діяти як таємно, так і обманним шляхом, збираючи відомості, що мають стратегічне значення, на контрольованій державною владою території з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні. Здійснення такої протиправно-розвідувальної діяльності зазвичай здійснюється спеціальними засобами і методами з метою підриву національної безпеки держави. Слід зазначити, що шпигуни не мають права на статус військовополоненого.

У результаті послідовного та ґрунтовного аналізу нормативно-правових актів, можемо зазначити, що об'єктом шпигунства є суспільні відносини, які охоплюються таким широким поняттям як національна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Однак, відповідальність за суспільно небезпечне діяння настає саме внаслідок державно-протиправних дій, пов'язаних з інформацією, яка становить таке поняття як державна таємниця. Відомостями, що становлять державну таємницю, є вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому законодавством, державною таємницею і підлягають охороні державою[2].

Об'єктивна сторона шпигунства полягає у таких діях, як:

1. Передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
2. Збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

Передачею відомостей є їх усне повідомлення, вручення певних документів, виробів чи інших матеріальних носіїв інформації (безпосередньо, через посередників, з використанням тайників тощо) або їх пересилання (з використанням поштового, електронного зв'язку, за допомогою тварин тощо). Якщо вказані відомості було передано іншій державі у порядку, передбаченому законодавством України, це не є злочином.

Збирання зазначених відомостей полягає в їх пошуку і добуванні (шляхом розпитування певних осіб, візуального спостереження та підслухування, зняття інформації з каналів зв'язку, проникнення до комп'ютерних систем, виготовлення копій документів тощо), придбанні будь-яким способом (таємне чи відкрите викрадення, купівля, обмін документів чи зразків зброї, боєприпасів, макетів секретного об'єкта тощо) з наступним зосередженням їх в одному чи кількох місцях.

Досліджуване правопорушення є закінченим, якщо воно вчинене у вигляді передачі певних відомостей, відправлення адресату чи посереднику, закладення в тайник, передачі предмета, який відкриває доступ до них, а у вигляді збирання - з моменту зосередження в будь-якому місці хоча б частини відповідної інформації за наявності мети передати її відповідній іноземній державі, іноземній організації або їх представникам.

Слід зазначити, що особлива частина Кримінального кодексу України передбачає звільнення від відповідальності за вчинення даного суспільно небезпечного діяння у разі припинення діяльності, що містить ознаки шпигунства, та добровільного повідомлення органам державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України[3].

Таким чином, ми дослідили поняття шпигунства, а також встановили особливості його кримінально-правового регулювання. Визначено коло осіб, які можуть виступати у ролі суб'єкта, суспільні правовідносини, що становлять об'єкт злочину, а також об'єктивну сторону складу правопорушення.

Можна дійти висновку, що основи національної безпеки перебувають під охороною законодавства та державних органів, оскільки особлива частина Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за вчинення злочину, внаслідок якого відбувається безпосереднє порушення державної таємниці.

1. Павленко І.В. *Проблемні питання розмежування складів шпигунства та розголошення державної таємниці*. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. №6. С. 118-124.
2. *Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ*. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
3. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ*. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Мар'яна Деркач

студентка магістратури Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Проблематика домашнього насильства в сім'ї залишається актуальною сьогодні як на національному, так і на світовому рівні. У 2019 році суспільно-політичний журнал «Новое время» спільно із онлайн-студією освіти EdEra провели анонімне опитування серед читачів, з метою збору статистичних даних

щодо обізнаності українців положень, які стосуються домашнього насильства. В опитуванні взяли участь 2500 досліджуваних, більшість з яких особи жіночої статі. В результаті встановлено, що лише 8% респондентів не стикались із будь-яким проявом насильства у сім'ї; 39% зазнали у дитинстві жорстокого ставлення від батьків або старших родичів; 6% переживають це зараз; 22% - страждають від насильства із сторони партнера у стосунках [1]. Така статистика свідчить про актуальність проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство, відмежування від інших злочинів, які пов'язані із домашнім насильством та від адміністративного правопорушення.

Український законодавець з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (далі Конвенція), вносить ряд змін до національного законодавства, щодо протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» доповнюється КК України деяким положеннями. Серед таких: Ст. 126-1 «Домашнє насильство»; Ст. 91-1 передбачається інститут обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство; У ст. 67 вводиться обтяжуюча обставина «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» тощо [2].

Стаття 126-1 КК України під домашнім насильством визначає умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3].

З метою з'ясування визначення окремих форм домашнього насильства, які зазначені у диспозиції вище зазначеної норми, перш за все варто звернутись до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який «фізичне насильство» визначає як «...ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру» [4]. У той же час, КК України містить норми, які охоплюють такі ж суспільно небезпечні діяння, як наприклад ст. 146 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк) або ч. 2 ст. 126 Побої і мордування (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк). Тобто, можливе призначення більш жорсткого покарання, в порівнянні із санкцією ст. 126-1 Домашнє насильство, яка передбачає найвищу міру покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років [3]. Проте, враховуючи принцип переваги спеціальної норми над загальною, домашнє насильство кваліфікується відповідно до ст. 126-1 КК України.

Слід відзначити одну із важливих ознак, яка характеризує суб'єктивну сторону домашнього насильства та дозволяє відмежувати положення ст. 126-1 КК України та ст. 173-2 КУпАП як систематичність. Законодавець закріплює ознаку систематичності, проте не передбачає роз'яснення такої. Деякі джерела під систематичністю розуміють попереднє притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності відповідно до ст. 173-2 КУпАП більше двох разів. У свою чергу, Дудоров О. та Хавронюк М. у своїй публікації дають визначення словосполученню «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» як вчинення хоча б одного із трьох зазначених форм насильства втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних наслідків, передбачених відповідною нормою (мається на увазі фізичні чи психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності, психологічні страждання, емоційна залежність чи погіршення якості життя потерпілої). При цьому немає значення чи факт здійснення перших двох правопорушень були відображені в адміністративному протоколі поліції, терміновому заборонному або обмежувальному приписі, чи в іншому документі. Проте, для доказування факт документування має вагоме значення, в якості передбачених законом доказами (покази потерпілих, свідків, висновки експертів тощо) [5, ст. 78].

Судова практика щодо вирішення справ у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України свідчить про неоднозначність такої ознаки, адже існують наявні рішення судів, в яких правопорушник як попередньо притягувався до адміністративної відповідальності відповідно до ст. 173-2 КУпАП, так і рішення, в яких не згадувався факт вчинення адміністративного правопорушення взагалі.

Слід відзначити також, що санкція ст. 126-1 КК України не встановлює більш суворе покарання за повторність вчинення злочину, який вже містить характерну ознаку систематичності. Попри те, що Конвенція статтею 46 закріплює однією з обтяжливих обставин – правопорушення, яке вчиняється неодноразово. Зазначена обставина «стосується...будь-якого пов'язаного правопорушення, вчиненого одним і тим же правопорушником більше ніж один раз протягом певного періоду». Зазначається, що така обтяжуюча обставина «...не повинна становити частину ознак правопорушення. Цей принцип поширюється на ті випадки, де обтяжливі обставини вже становлять ознаки правопорушення за національним законодавством». Тобто, якщо особа притягається повторно до кримінальної відповідальності за вчинення «систематичного» домашнього насильства більш жорсткої санкції законодавець не передбачає. Посилання на ст. 67 КК України дозволяє судді призначити найбільш міру покарання, проте в межах санкції ст. 126-1 КК України.

Таким чином, розглянувши деякі аспекти нововведеної норми слід відзначити, що криміналізація домашнього насильства є однозначно позитивним явищем, так як ця вимога прямо випливає із положень Конвенції. Проте, виникає низка спірних питань щодо реальної ефективності та доцільності саме ст. 126-1 КК України як спеціальної кримінально-правової норми, яка повинна протидіяти домашньому насильству. Адже, поряд із ст. 126-1 Домашнє насильство існує поняття «злочини, пов'язані із домашнім насильством» яке охоплює більш ширше коло суспільно-небезпечних діянь, в тому числі поглинає ст. 126-1 КК України та злочини, пов'язані із домашнім насильством

сексуального характеру. Крім цього, домашнє насильство охоплюється ст. 173-2 КУпАП. З огляду на те, що домашнє насильство є надзвичайно поширеним правопорушенням та несе в собі суттєву суспільну небезпеку – таке діяння повинно розглядатись саме як кримінальне правопорушення.

Тому, пропонується або виключити ст. 126-1 із КК України із подальшим закріпленням визначення поняття «злочину, пов'язаного з домашнім насильством» та доповненням кримінально-правових норм, які охоплюються цим поняттям. Або конкретизувати та чітко визначити диспозицію норми (які саме прояви чи діяння фізичного, психологічного, економічного насильства охоплює ст. 126-1 КК України, які діяння потребують додаткової кваліфікації за сукупністю), переглянути відповідність меж санкції, для встановлення реальної міри покарання.

Законодавець для кваліфікації діянь домашнього насильства як кримінального правопорушення визначає наявність ознаки «систематичності», що як і в теорії, так на практиці дещо неоднозначно застосовується правниками та судами. Цим самим кримінально-правова норма втрачає ефективність функції щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

1. Горчинська О. «Коли вб'ють – тоді й приходьте». Про що свідчить опитування НВ на тему домашнього насильства. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/statistika-os-domashnye-nasilstvo-noviniukrajini-50044260.html>
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>
3. Кримінальний кодекс України від 05.03.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>

Ігор Дерюгін

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Ольга Зеленох

ст.лаборант з в/о кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РЕФОРМУВАННЯ

Для кримінально-виконавчого права основним терміном, центральним, фундаментальним поняттям, що відбиває реальну дійсність, практику діяльності органів та установ виконання покарань є категорія «виконання покарання». Категорія «виконання покарання» як першооснова кримінально-виконавчого права через свою змістовність є виразом сутності кримінально-виконавчої діяльності адміністрації органів та установ виконання покарань у

найактуальнішій формі. Вона виступає центральним поняттям, що як фундамент всієї системи знань про діяльність органів та установ виконання покарань.

З набуттям Україною незалежності постало питання про створення кримінально-виконавчого законодавства, об'єднаного спільною теоретичною базою. Почалася робота зі створення відповідних законопроектів. А тому старі авторитарні методи організації виконання покарань, що базувалися на підтриманні жорсткого режиму відбування покарання, все менше сприяли утвердженню законності та правопорядку в органах і установах виконання покарань.

Першим кроком на шляху оновлення кримінально-виконавчої системи України стало ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 1991 р. № 88 Концепції «Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Україні». В її основу покладено Декларацію про державний суверенітет України, прийняті Організацією Об'єднаних Націй Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Загальну Декларацію прав людини, Європейські стандарти, інші міжнародні документи та угоди [1, с. 13–15].

Чинний КВК України від 11 липня 2003 р. (набрав чинності з 1 січня 2004 р.) увібрав у себе багато прогресивних ідей, заснованих на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді виконання покарань, реалізація яких надасть можливість наблизити порядок виконання і умови відбування покарань до вимог міжнародних стандартів щодо діяльності пенітенціарних установ та поводження із засудженими [2, 154–155; 3].

Новим КВК України було передбачено створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі (відкритого типу, мінімального, середнього і максимального рівня безпеки), нову класифікацію і систему розподілу засуджених по установах. Чітке визначення мережі й типів цих установ дало можливість забезпечити роздільне тримання в них засуджених з урахуванням характеру і тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи [3].

Також однією з відмінних рис виконання покарання пенітенціарним інститутом сучасної України є пріоритетний розвиток установ, що виконують покарання без ізоляції від суспільства.

Безперечно достатньо актуальною є проблема оцінювання ефективності діяльності органів та установ виконання покарань. Це пов'язано, зокрема, з потребою дотримання Україною вимог міжнародно-правових актів щодо належного ставлення до засуджених, поваги до їх честі, гідності. Гуманізація покарання, гуманне ставлення до осіб, які відбувають покарання, забезпечення прав засуджених і свобода від будь-якої дискримінації визнаються на сьогодні основними принципами взаємодії з особами, які засуджені до позбавлення волі.

До прикладу, відомо, що у деяких зарубіжних країнах, на відміну від України, створення й існування приватних тюрем є відносно поширеним явищем. Проте співвідношення раціональності й ризиків цього інституту в контексті дотримання прав засуджених залишається предметом постійних дискусій. Противники приватизації виправних установ стверджують, що така

ініціатива уможлиблює чимало зловживань з боку адміністрації та створює небезпеку примусового залучення ув'язнених до праці. Головним аргументом проти приватних в'язниць є те, що мотив отримання прибутку суперечить офіційно проголошеним цілям покарання, а головне – неупередженому та гуманному поводженню з ув'язненими. Безумовно, цей принцип функціонування містить чимало інших ризиків[4, с. 193; 5, с. 178].

Відповідно до перерахованого вище, подальші дослідження у сфері оцінювання ефективності діяльності органів і установ виконання покарань мають бути спрямовані на виявлення прогалин у чинному законодавстві України, встановлення наслідків відсутності спеціалізованого нормативно-правового акта, який визначав би порядок проведення оцінювання ефективності органів та установ виконання покарань, їх посадових і службових осіб, реформування законодавства та усунення цих прогалин відповідно до європейських стандартів кримінально-виконавчого права.

1. Степанюк А. Х., *Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. Дис. на здобуття наукового ст.. доктора юр. Наук : 12.00.08. Харків, 2002 р. 33 с.*

2. Шкута О. *Генезис становлення та розвиток кримінально-виконавчої системи незалежної України. Підприємництво, господарство та право. 2016. № 2. С. 153–157.*

3. *Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. (редакція від 03.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (Дата звернення: 22.10.2020)*

4. Слюсар Д. Ю. *Впровадження приватних установ виконання покарання в Україні. Перспективи реформування кримінально-виконавчої системи України: Матеріали круглого столу студентів, аспірантів, молодих учених. 2017. № 1, т. 1. С. 192–193.*

5. Самойленко М. С. *Проблемні питання оцінки ефективності роботи органів і установ виконання покарань. Перспективи реформування кримінально-виконавчої системи України : Матеріали круглого столу студентів, аспірантів, молодих учених. 2017. № 1, т. 1. С. 177–180.*

В.Дмитрів

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

В.Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКА

Відповідно до частини 1 статті 22 Кримінального кодексу України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [1].

Українська молодь – це основне підростаюче покоління, яке вбирає в себе найкращі здобутки всіх знань, які сформувались в процесі розвитку української держави. Важливу роль у нашому житті займають норми кримінального права.

Вони регулюють більшість суспільних відносин, які виникають у процесі вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, за яке в кримінальному законі передбачене відповідне покарання. Кримінальне право розглядають в 3 аспектах – як галузь, як науку і начальну дисципліну.

Кримінальне право - це система (сукупність) юридичних норм, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили. [2]

В нашій державі відбуваються досить злочинні ситуації у сфері економіки і політики, які призводять до криміналізації найбільш суспільно-небезпечних проступків. Все це впливає на психіку неповнолітньої особи і веде до збільшення у суспільстві вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, вже у віці 16 років особа може нести повну кримінальну відповідальність. Згідно зі статистикою кількість неповнолітніх осіб від загальної кількості населення в Україні становить 5 %. Це не значна частина, однак вона вчиняє близько 6-8 % всіх кримінальних правопорушень.

При дослідженні цієї теми можна розглянути статистику за минулий 2019 р.

Протягом 2019 року зареєстровано 393 кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми, що на 23 або на 5% менше, ніж за аналогічний період 2018 року. Разом з тим, зростання рівня злочинності відбулося у: Мангушському ВнП 6 (+6) 100%, Авдіївському ВнП – 4 (+4) 100%, Торецькому ВнП – 51 (+21) 41%, Лиманському ВнП – 25 (+13) 52%, Волноваському ВП – 60 (+27) 45% та Бахмутському ВП – 26 (+4) 15%. Із загальної кількості скоєних кримінальних правопорушень – 209 (-11 на 5% менше) склали тяжкі та особливо тяжкі.

У скоєнні кримінальних правопорушень приймали участь – 249 дітей, що на 23 менше показника минулого року, з них учнів загальноосвітніх закладів – 109 (-5), учнів ПТНЗ – 88 (-10), студентів технікумів або ВУЗів – 9 (-1), таких, що не працюють та не навчаються – 56 (+6). Із загальної кількості учасників, які скоїли кримінальне правопорушення – 30 дівчат. Протягом 2019 року відносно до неповнолітніх складено 910 (+219) протоколів про адміністративні правопорушення. У стані алкогольного сп'яніння неповнолітніми скоєно 18 кримінальних правопорушень. [3]

Дослідженням даної теми серед українських науковців – правників займались А. М. Бабенко, В. В. Вітвіціка, Т.А. Денисова, Е. М. Демідова, О. Г. Кальмана, А.П. Закалюка. У своїх працях вони дали правову характеристику злочинності молоді, причини, умови, запобігання та кримінально-правовий захист неповнолітніх на різних рівнях.

До основних чинників, що формують кримінальну протиправну поведінку серед молоді можна віднести:

1) соціальні (зумовлені структурою суспільства і культурою; статус родин неповнолітніх; поширення культу насильства, що активно насаджується суспільством; вживання підлітками алкоголю і наркотиків; негативний вплив на них однолітків; тяжка психологічна атмосфера в сім'ї)

2) психологічні (вказують на вплив міжособистісних взаємовідносин і особливості характеру певної людини; загострення проблем сімейного

неблагополуччя на загальному тлі убогості і постійної потреби, моральна і соціальна деградація, яка відбувається в сім'ях, розлучення батьків призводять до вкрай негативних наслідків)

3) біологічні (спричинені впливом органічних і фізичних особливостей організму людини).

Як показують більшість досліджень, більшість неповнолітніх осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення живуть у неблагополучних сім'ях. Розглядаючи це питання з психологічної точки зору , сім'я відіграє важливе значення для дитини 14-16 р., адже саме в цьому віці особа пізнає себе і встановлює для певні життєві принципи.

Однак з віком може розвиватись мотивація щодо вчинення кримінального правопорушення не як в дитини, а як зрілого правопорушника. Неповнолітній вік характеризується нерозвиненістю психологічного та фізіологічного станів, відсутністю досвіду соціального спілкування, здатністю правильно оцінювати життєві ситуації, зокрема і з точки зору закону. Підлітки через свій особливий психофізіологічний стан, можуть вступати у конфлікт із суспільством. Також слід зазначити, якщо дитина є під впливом психотропних речовин, вона стає більш агресивніша, появляється надмірна сміливість, знижується контрольованість дій, втрачається бачення відмінностей між заборонаю та дозволом.

Висвітлення цієї проблематики дає можливість задуматись про налагодження системи профілактики кримінальних правопорушень неповнолітніми особами.

На даний час з метою запобігання та профілактики правопорушень Кабінет Міністрів України 30 листопада 2011 року затвердив Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень. В ній ідеться про негативні явища, пов'язані з поширенням дитячої бездоглядності, послабленням функцій сім'ї, зменшенням кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання (що призводить до збільшення кількості правопорушень за участю неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність) [4].

В цьому нормативно-правовому документі прописані основні шляхи зменшення і запобігання кримінальній протиправності серед неповнолітніх осіб.

Отже, до основних заходів, які можуть бути використані :

1.Посилити контроль за неблагополучними сім'ями, особливо звернути увагу на розвиток дітей;

2. Активізувати проведення круглих столів з представниками молодіжних організацій при формуванні молодіжних програм з профілактики кримінальних правопорушень серед молоді;

3.Збільшити зайнятість підлітків у суспільно корисних справах, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя;

4. Активізувати правове виховання та освіту неповнолітніх;

5.Залучати до реалізації профілактичних заходів не тільки правоохоронні органи, але й громадські організації (в тому числі і дитячі та молодіжні організації, широко залучати громадян.)

Отже, можна підвести деякі підсумки. Розв'язання проблематики кримінально-протиправної поведінки серед молоді має важливе значення для розвитку та формування правового виховання та культури в українському суспільстві. Проаналізувавши всі чинники впливу на молоду особу, потрібно приділити велику увагу правовій профілактиці та налагоджувати начальний процес. Все це дає можливість з'ясувати об'єкт посягання та індивідуальні особливості кожного правопорушника. Є велика можливість використання ЗМІ та телебачення для висвітлення кращих зразків національно-культурного і мистецького здобутку, а не акцентування на продукції, що містить елементи агресії та насильства, як це є зараз.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001р./<http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
2. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. 2014 р. 352 с.
3. <http://ssd.dn.gov.ua>
4. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011. Урядовий кур'єр. 2012. № 2.

Маркіян Добрянський

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушпін

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОСТАНОВЛЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди (ст. 124 Конституції України) [1]. Правосуддя – це дуже важлива гілка державної влади, яка повинна виступати арбітром при розв'язанні суспільних протиріч та стримуючим елементом для узурпації влади чи свавілля з боку інших гілок влади. В Україні Конституцією та законами України гарантується недоторканність та незалежність суддів (ст.126 Конституції) [1]. Правовий статус суддів, їх права та обов'язки, принципи здійснення судочинства, гарантії здійснення правосуддя найбільше закріплені у законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року. Відповідно до ч.1 ст. 49 цього закону: «Суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку» [2]. Отже, як ми бачимо, в Україні система судочинства є досить незалежною та самостійною у своїй діяльності, а суддям навіть гарантується недоторканність,

яка передбачає особливі умови притягнення їх до відповідальності. Недоторканність не є гарантією їх безкарності.

Актуальність даної теми дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати у якій спосіб та за яких умов в Україні притягуються до кримінальної відповідальності судді у разі неправомірності винесення обвинувального вироку по справі, а також з'ясувати чи у даний момент це взагалі можливо спираючись на актуальну нормативно-правову базу. Також особливу увагу заслуговує дослідження стосовно того чи обсяг наданих прав та привілеїв суддів не є причиною безкарності та неналежного виконання своїх посадових обов'язків.

Чинний Кримінальний кодекс лише в 375 статті передбачає кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали чи постанови [3].

11 червня 2020 року Конституційний Суд України виніс рішення у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України статті 375 КК. Відповідно до цього рішення, ця стаття визнана неконституційною та тою, яка втратить чинність через шість місяців з дня ухвалення КСУ цього рішення. Автори цього подання до КСУ вважали, що сполучення слів «завідомо неправомірного» є оцінним, зміст законодавчо не визначений, що не забезпечує передбачності застосування статті 375 Кодексу. Члени КСУ вважають, що встановлення кримінальної відповідальності за постановлення "завідомо неправосудного" судового рішення створює ризики та можливості для впливу на суддів внаслідок нечіткості та неоднозначності диспозиції статті 375 Кодексу, тому і визнали дану статтю неконституційною [4].

Тобто, до 11 грудня 2020 року стаття 375 кримінального закону буде чинною і суди використовуватимуть дану статтю при розгляді конкретної справи. Однак, потрібно зазначити, що за інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя, у 2019 році у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності було тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя лише 10 суддів [5]. Тобто, судді дуже рідко притягуються до відповідальності, що свідчить про те, що посилення депутатів щодо можливого тиску на суддів через нечіткість законодавчого визначення поняття «завідомо неправосудного» у ст. 375 КК не є досить обґрунтованими. На нашу думку, законодавство України, що стосується кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови не є досконало розробленим і містить прогалини. Також складність притягнення судді до кримінальної відповідальності полягає в тому, що для затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом потрібна згода Вищої ради правосуддя. Тобто, сам процес притягнення судді до відповідальності є більш громіздким і складнішим, що зумовлюється статусом недоторканності судді. За всю історію незалежності України, доволі мало суддів були притягнені до кримінальної відповідальності безпосередньо за наслідки своєї неправомірної службової діяльності.

Проблема полягає в тому, що деякі судді можуть неналежно ставитись до своїх службових обов'язків під час здійснення судочинства та зловживати своїм службовим становищем заради неправомірної вигоди чи інших неправомірних

причин, бо інститут контролю за здійсненням правосуддя та правомірності винесених судом рішень в Україні функціонує не на належному рівні. Свідченням цього може бути значна кількість поданих скарг до Європейського суду з прав людини громадянами України або іншими особами проти України. Як нам відомо, підставою звернення до ЄСПЛ є використання всіх внутрішніх засобів юридичного захисту у своїй країні. Протягом всього 2018 року до ЄСПЛ було подано більше 7200 скарг, відповідачем у яких зазначена Україна [6]. Себто, це свідчить про те, що судочинство в Україні здійснюється не завжди відповідно вимогам верховенства права, про що і свідчить велика кількість програних Україною справ у ЄСПЛ. Тобто, існують такі справи, в яких кілька судових інстанцій в Україні порушили процедуру судочинства, і потерпіла сторона лише після вичерпання всіх засобів юридичного захисту всередині України звернулася до ЄСПЛ і тільки тоді її вирок був скасований відповідним рішенням суду. Ця проблема є дуже актуальною і потребує нагального вирішення.

Ми вважаємо, що ВРУ повинна приділити більше уваги розробці новій статті у кримінальному законі, яка би стосувалася притягненню суддів до кримінальної відповідальності за постановлення завідомо неправосудного рішення, що заподіює значну шкоду потерпілій стороні та завдає непоправної шкоди усій системі судочинства та порушує принцип верховенства права. Також, необхідно розробити якісь певні інститути контролю за діяльністю суддів, щоб якомога зменшити кількість винесених неправомірних обвинувальних вироків судами. Реформа усєї системи судочинства є просто необхідною задля встановлення прозорої діяльності судочинства в Україні. На законодавчому рівні повинен бути розроблений чіткий механізм притягнення до кримінальної відповідальності суддів за результатами їх службової діяльності, а також розроблені та розкриті критерії ознак неправомірності винесення обвинувальних вироків та інших рішень судами під час здійснення судочинства.

Отже, чинному кримінальному законодавству, яке стосується притягнення до кримінальної відповідальності суддів характерні особливості, адже суддям законодавчо гарантовано недоторканність, що і зумовлює ці характерні лише для них риси. Чинне законодавство потребує значних доопрацювань стосовно контролю за службовою діяльністю суддів та встановленню нової процедури притягнення до кримінальної відповідальності суддівського корпусу за неправомірні дії під час здійснення правосуддя. Адже, суди виносять рішення від імені України, тому неправомірні рішення паплюжать авторитет держави та нівелюють принцип верховенства права, що істотно впливає на всю систему судочинства.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. ст.545.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. С.131.

4. Рішення Конституційного Суду України: у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року. № 7-р/2020. Справа № 1-305/2019(7162/19).

5. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/>.

6. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>

Маркіян Добрянський
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Циліорик
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
Психології та інноваційної освіти Національного Університету
«Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ

Як відомо, суб'єктом вчинення кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінально-протиправне діяння у віці з якого настає кримінальна відповідальність відповідно до норм Кримінального Кодексу України.

Осудність особи – це складна категорія, яка полягає у з'ясуванні чи може певна особа визнаватися суб'єктом кримінального правопорушення. Відповідно до ч.1 ст. 19 КК: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними»[1].

Особливу увагу заслуговує дослідження притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які визнані обмежено осудними та з'ясування характерних для цієї категорії суб'єктів інших заходів кримінально-правового характеру.

Поняття обмежено осудної особи закріплено в Кримінальному кодексі. У ст. 20 КК визначено, що кримінальній відповідальності підлягає особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру» [1].

На мою думку, характерною рисою притягнення до кримінальної відповідальності обмежено осудних осіб є те, що така особа, все таки, підлягає кримінальній відповідальності, хоча через наявний у такої особи психічний розлад могла не до кінця усвідомлювати наслідки своїх дій під час здійснення кримінального правопорушення. Також даний факт, визнання особи обмежено осудною враховується при призначенні покарання і може бути підставою для застосування заходів медичного характеру (примусових) і відрізняє цю категорію осіб від осудних.

Я вважаю, що надання суду можливості застосовувати примусові заходи медичного характеру стосовно цієї категорії суб'єктів та можливість не застосовувати цих заходів створює ризик зловживання суддівською владою своїх посадових повноважень під час винесення обвинувального вироку у справі.

У чинному КК у ч.1 ст. 66 зафіксовано перелік ознак, які пом'якшують покарання, але у цьому переліку відсутня така пом'якшуюча ознака, як обмежена осудність. Проте, у ч.2 ст. 66 вказано наступне: «При призначенні покарання суд

може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не передбачені в частині першій цієї статті» [1]. В окремих випадках обмежена осудність є пом'якшуючою ознакою при призначенні покарання. Про це йтиметься далі.

Необхідність додаткового тлумачення правових норм, які стосуються призначення покарання для обмежено осудних осіб зумовило появу Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 року, яка більш детально роз'яснює усі тонкощі вирішення справ стосовно даних суб'єктів кримінального правопорушення та надає рекомендації суддям у винесенні рішення по справі щодо обмежено осудних осіб.

У ч. 3 цієї постанови зазначено, що: «примусові заходи медичного характеру мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого висновку експертів-психіатрів про те, що особа страждає на психічну хворобу чи має інший психічний розлад, які зумовлюють її неосудність або обмежену осудність і викликають потребу в застосуванні щодо неї таких заходів, а примусове лікування щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК), - висновку судово-медичної експертизи.

Суди повинні критично оцінювати зазначені висновки з точки зору їх наукової обґрунтованості, переконливості й мотивованості, оскільки згідно зі статтями 65, 67, 75 КПК ці висновки є доказами у справі, які не мають наперед установленної сили, не є обов'язковими для суду, але незгода з ними має бути вмотивована у відповідних ухвалі, вироку, постанові суду»[2].

Відповідно до ч. 5 постанови: «Коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено у ст. 93 КК, а вичерпний перелік видів цих заходів - у ст. 94 цього Кодексу» [2].

Згідно зі ч.6 постанови: «Враховуючи те, що згідно зі ст. 20 КК особа, визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, слід визнати, що справу щодо такої особи необхідно направляти до суду з обвинувальним висновком, в якому мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи.

Визнати правильною практику тих судів, які, отримавши на розгляд кримінальну справу з обвинувальним висновком та визнавши під час судового розгляду, що кримінальне правопорушення вчинено в стані обмеженої осудності особою, яка внаслідок загострення наявного у неї психічного розладу потребує застосування примусових заходів медичного характеру, постановляють обвинувальний вирок і при призначенні засудженому покарання враховують його психічний стан як пом'якшуючу покарання обставину з одночасним застосуванням примусового заходу медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги за місцем відбування покарання» [2].

Наприкінці, я би хотів звернути увагу на ще одному важливому моменті зазначеному у ч. 14 постанови: «Ухвала (постанова) у справі про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам кримінального процесуального закону і крім вирішення питань, передбачених ст. 420 КПК, містити в собі як формулювання суспільно небезпечного діяння,

визнаного судом установленим, так і посилання на перевірені в судовому засіданні докази, якими суд обґрунтовує свої висновки, а також мотиви прийнятого ним рішення по суті» [2].

Отже, притягнення до кримінальної відповідальності обмежено осудної особи має свої певні особливості. В першу чергу потрібно зазначити, що обмежено осудна особа може бути притягненою до кримінальної відповідальності, проте існують випадки, коли суд може пом'якшити покарання взявши до уваги цю особливість суб'єкта. На мою думку, у кримінальному законодавстві потрібно більш деталізувати, які особи підпадають під категорію обмежено осудних та у яких випадках дану ознаку можна зарахувати до ознак, які пом'якшують покарання. Кримінальне законодавство не до кінця регулює всі аспекти пов'язані з притягненням обмежено осудних осіб до кримінальної відповідальності та не встановлює повний перелік обставин, коли стосовно такої особи потрібно вжити заходи медичного впливу або коли такі заходи не потрібні взагалі. Тому, я вважаю, що ці прогалини законодавець повинен доопрацювати.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. С.131.

2. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова Пленуму Верховного Суду від 3 червня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

Олена Довгань

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

У правовій доктрині України на поточний момент відсутнє нормативне визначення як правової так і кримінально-правової норми, а підходи і визначення якими оперують науковці щодо поняття правових чи кримінально-правових норм є доволі різноманітними.

У контексті вказаного Л. Могілевський, проголошує тезу про те, що сьогодні «стан осмислення спеціалізованих норм права, їх ознак, структури, видів не відповідає потребам юридичної теорії й практики»[1], відтак цей автор вважає, що обрана проблематика є актуальною та вимагає подальших досліджень. Однак, поставивши за мету аналіз сутності поняття «норма права» здійснює порівняльний аналіз розуміння різними авторами сутності цього поняття науковець так і не вказав, у чому ж таки полягає невідповідність сучасного наукового осмислення правових норм потребам юридичної практики. Якщо автор сподівається на уніфікацію парадигми про сутність і зміст норми

права, то навряд чи таке завдання може мати якусь близьку перспективу, з огляду на різноманітність правових сімей та правових доктрин (мусульманська, англосаксонська, континентальна) у світовому масштабі. Крім того з огляду на існування підсистем публічного та приватного права, очевидним є особливості кримінально-правових, цивільно-правових чи адміністративно-правових норм.

Здійснюючи аналіз кримінально-правових норм, в контексті наукового дискурсу із зазначеної в темі проблематики, вбачається актуальним з'ясувати питання соціальної зумовленості чи обумовленості вказаного базового елемента кримінального закону. Тут одразу варто взяти до уваги важливу тезу Висловлену О. Пащенко про те, що в доктрині кримінального права до цього часу не склалося єдиного підходу до розуміння кримінально-правових норм[2]. Інший автор - І. Митрофанов, дослідник кримінального права теж зазначає: «у зв'язку з недетальним розробленням поняття «норма права» загальною теорією права, в кримінальному праві не вироблений (не обраний) устояний підхід до дефініції норми кримінального права і її структурних елементів [3, с.106].

Відтак зважаючи на значення правових норм для регулювання суспільних відносин, питання про ефективність правових норм є ще одною життєвонеобхідною проблемою права. Як зазначив І. Митрофанов, у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) існує доволі значна за обсягом частина норм кримінального права, що не застосовуються, тобто не виконують свого призначення. При цьому мається на увазі неефективні норми кримінального права, наявність яких пояснюється у тому числі порушенням вимог законодавчої техніки. Такі норми негативно впливають на механізм кримінально-правового регулювання, тому законодавцю слід своєчасно вносити відповідні корективи до тексту цих норм чи взагалі їх скасовувати [4, с.169]. Отже перший важливий аспект нашої роботи – з'ясування сутності кримінально-правової норми з метою підвищення її ефективності. Інший аспект полягає в дослідженні особливостей кримінально-правових норм, що має для нас як навчальне так і практичне значення з огляду на майбутню професійну діяльність.

Фахівці з загальної теорії права відзначають існування специфічних особливостей кожної з галузевих правових норм. Наприклад, якщо норма права завжди надає суб'єктові можливість вибору варіанта індивідуальної поведінки, то кримінально-права норма, основою якої є кримінально-правовий норматив, такого права не дає. Як зазначив І. Митрофанов, «це пов'язано з тим що *кримінально-правовий норматив* Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлює обов'язок не вчиняти діяння, в якому воно сформульоване. Невиконання такого обов'язку спричиняє можливість застосування санкції норми кримінального права та пов'язаних із нею велінь Загальної частини КК України» [3, с.107]. Відтак чи не *найважливішою сутнісною ознакою кримінально-правових норм* є те, що вони є правовим критерієм оцінювання поведінки (діяльності) особи як дозволеної, необхідної або забороненої, та розуміння можливих правових наслідків такої поведінки. Абсолютно погоджуємося із підходом вказаного науковця про те, що наскільки правильно визначена та чітко сформульована кримінально-правова норма,

настільки реальнішим стає виконання мети КК – запобігання кримінального правопорушення, а в разі їх вчинення – відновлення соціальної справедливості.

Як вказується в одній з найновіших наукових праць (дослідник І. Митрофанов) правильне розуміння поняття «норма права» в цілому, включаючи дефініцію «норма кримінального права» надає можливість і законодавцеві, і правозастосовувачу уникнути помилок у регулюванні певної сфери суспільних відносин, та уникати помилок при втілення законодавчих приписів у життя. Водночас особливості кримінально-правових норм на сучасному етапі розвитку кримінального права залишаються не достатньо дослідженими на належному обґрунтованому науковому рівні вважають науковці.

Учений-криміналіст, экс-суддя КСУ, М. Мельник зазначив, що термін «кримінально-правова норма» є одним із головних серед категорій кримінального права, яким позначаються відповідні положення кримінального закону, включаючи й ті, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні види діянь. Однак учений висловив думку і про те, що таке позначення, якщо його розглядати в контексті загально-теоретичних змісту та ознак норми права, породжує низку питань обґрунтованості вживання терміна «кримінально-правова норма». Адже в теорії права під нормою розуміють формально-обов'язкове правило фізичної поведінки, яке має загальний характер і санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин, зазначає цей учений із посиланням на теоретичні викладки П. Рабіновича. Якщо ці загальні ознаки норми права «накласти» на положення статей Особливої частини КК, які встановлюють кримінальну відповідальність за певні види діянь, то можна дійти висновку, що описані в них діяння є встановленими і санкціонованими державою формально-обов'язковими правилами фізичної поведінки, які об'єктивно зумовлюються і мають заохочуватися. Очевидно такий висновок є абсурдним з точки зору як соціальної та психологічної сутності злочинних діянь, так і змісту правової норми (загальнообов'язкового правила поведінки), оскільки в частині кримінально-правових норм йдеться скоріше про соціальні аномалії, заборонені під страхом покарання, вказує М. Мельник [5, с.115].

Тобто в теоретичному аспекті осмислення кримінально-правових норм є невдалим, якщо і надалі стверджувати, що визначення змісту кримінально-правової норми ґрунтується на загальних ознаках норми права.

О. Наден також вважає, що вже себе вичерпав підхід за котрим визнавалося за можливе сформулювати єдине визначення поняття норми права, незалежно від того, до якої сфери (супергалузі) – публічного чи приватного права вона належить.

Зважаючи на значний перелік наукових підходів розуміння сутності і структури кримінально-правових норм важливим методом нашого дослідження є порівняльно-правовий метод, що дозволило нам визначити відмінності та схожі елементи у розуміння вказаної в темі роботи проблематики. Формуючи методи дослідження кримінально-правової норми ми узяли за основу те, що дослідження норми кримінального права має ґрунтуватися на методологічних засадах поділу

системи права на право приватне і право публічне. Відтак засоби правового регулювання (кримінально-правові норми) у різних сферах мають свої специфічні особливості і не можуть бути тотожними. Автор дійшов висновку про неможливість формулювання поняття «норма права» безвідносно до того, про норми якої супергалузі – приватного чи публічного права – йдеться.

1. Могілевський Л.В. Сутність поняття «Норма права». Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(10), 2016. С. 14-18.
2. Пащенко О. Кримінально-правова норма та її соціальна обумовленість. Вісник Асоціації кримінального права України, 2018, № 1(10). С.20-31.
3. Митрофанов І.І. Норма кримінального права: новий підхід до визначення поняття. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2020, №22. С.106-115.
4. Митрофанов І.І. Для чого в механізмі правового регулювання ефективна норма/ Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. 324 с.
5. Мельник М. Кримінально-правова норма чи соціальна аномалія. Право України. 2004, №9 С.115-119.

Дана Долід

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СМЕРТНА КАРА: ЗА ЧИ ПРОТИ?

Як відомо найвища міра покарання за злочин в сучасному світі – це смертна кара. Деякі країни до неї відносяться цивілізовано (введення смертної ін'єкції), інші ж схиляються до застосувань менш гуманних методів виконання покарання (розстріл, повішення, відсічення голови). Станом на сьогоднішній день налічується 129 країн, які відмінили смертну кару і всього 68 країн, які залишили такий вид покарання.

Існує навіть всесвітній день боротьби зі смертною карою, а саме: 10 жовтня. Зазвичай у цей день в багатьох країнах проводяться масові мітинги та демонстрації проти застосування смертної кари, збираються круглі столи та конференції, на яких розглядають різні шляхи діалогу з владою заради заборони даного виду покарання.

Що ж до України, то скасування смертної кари виникло внаслідок прагнення розширити свої «кордони» на міжнародній арені. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в складі Раді Європи. Мораторій на виконання смертних вироків уперше ввели у 1995 р. в Україні, незадовго до вступу в міжнародну організацію. Проте через декілька місяців смертні вирoki знову продовжили виконувати, посилаючись на те, що рішення про мораторій було прийнято без дотримання юридично належної

процедури. Це був крок до виключення України з Ради Європи. У 1997 р. мораторій знову почав діяти і з тих пір в Україні не діє така міра покарання як смертна кара. 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, тим самим підтвердили факт недопустимості використання її як покарання за тяжкі злочини. Через це у 2000 р. Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара». Вид смертної кари, який застосовувався колись в Україні, завжди був розстріл, як і в усіх пострадянських державах.

Слід зауважити, що суспільство ніколи однозначно не ставилося до смертної кари. Там, де вона збереглася – активно обговорюється її скасування, а там, де вона відмінена – ведеться діяльність щодо її повернення. Така тенденція підтверджує актуальність даної проблеми і нагальну необхідність вироблення суспільного консенсусу. Тому питання застосування смертної кари в умовах демократизації та гуманізації кримінального та кримінального процесуального законодавства не втратило своєї актуальності, передбачаючи потребу здійснення надалі аналізу співвідношення всіх «за» та «проти» [1, с. 251].

Зокрема, аргументи «За»:

- смертна кара виступає ефективним засобом попередження особливо жорстоких злочинів;
- утримання одного ув'язненого коштує державі 45 тис. грн. на рік, тому у людей часто виникають обурення, чому ж вони мають сплачувати податки на фінансування вбивць і маніяків;
- згідно Кримінально-виконавчого кодексу України засуджений після відбуття не менше 20 років покарання має право подати клопотання до Президента України про помилування. У разі помилування ця особа не відбуде повної міри покарання;
- смертна кара в першу чергу може виступати як механізм залякування, тим самим врятувавши не одне невинне життя;
- згідно статистики, існування такої міри покарання призводить до низького рівня запобігання злочинів. За часи незалежності України було вчинено понад 80 000 умисних вбивств і замахів на життя;
- деякі вважають стародавній принцип Таліона «око за око, зуб за зуб» цілковито справедливим. Якщо особа вбила іншу особу, то з нею це теж можна зробити;
- науковець Ернест Ван Гаг писав в статті «На захист смертної кари: практичний і моральний аналіз», що «смертної кари бояться більше від усіх покарань, бо вона не просто необоротна, як і більшість інших покарань, а остаточно...».

Аргументи «Проти»:

- введення смертної кари може стати перешкодою перебування України в Раді Європи та СНД;
- можливість судової помилки. Тоді особу позбавлять найціннішого за злочин, який вона не скоювала.

- смертна кара передбачає катування та приниження, що заперечує статтю 28 Конституції України;
- винесення вироку не легка справа для совісної людини, а також важка справа для виконавця покарання. У країнах, де є смертна кара, такі особи отримують відпустку, бо це психологічна травма. А сам виконавець в очах людей є вбивцею [2, с. 67–68].
- кожна людина має невід’ємне право на життя, згідно статті 27 Конституції України;
- смертна кара позбавляє злочинців можливості реабілітації, не дає шансу переосмислити скоєне і покаятися в цьому [3, с. 77–78].

Такий перелік аргументів «за» і «проти» смертної кари не є вичерпним. Адже крім правничого кола, вони зачіпають також етичні, релігійні, психологічні, культурні та духовні переконання суспільства.

Отже, саме поняття «смертна кара» є досить складним і неоднозначним. Така проблема залишатиметься відкритою доти, поки безпосередньо будуть вчинятися особливо тяжкі злочини. Дискусії навколо нього тривають не одне десятиліття, тому вирішувати, чи потрібно вводити це покарання чи ні — право кожного громадянина України.

1. *Омелянчук Л. В., Бурлачук О. О. Перспективи запровадження смертної кари в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 6. С. 250–259.*
2. *Карпенко М. І., Бандурович А. В. Смертна кара: бути чи не бути? Юридична наука. 2013. № С. 62–69.*
3. *Малько А.В. «Смертна кара як правове обмеження «Держава і право» - 1993р.: №1. – с.77-78*

Соломія Друк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Коваль Марія

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Визначення поняття принципів права завжди було актуальним питанням сучасної правової науки та привертало увагу науковців різних галузей права. Вивчення та аналіз правових принципів притаманне також науці кримінально – виконавчого права. Зокрема, це пов’язано з тим, що в Україні триває реформа кримінально виконавчої системи та кримінально виконавчого законодавства.

Вчені, які досліджували принципи кримінально виконавчого права, такі як: А.М. Колодій, С.П. Погребняк, А.М. Васильєв, Л.С. Явич та інші, надавали їм

різні визначення і дотепер у науковців немає однакових поглядів на поняття та ознаки принципів права. Зокрема, деякі автори під ними розуміють «визначальні вихідні для права ідеї», або ж «головні ідеї, що визначають найважливіші, структурні зв'язки у предметі, методи, механізми правового регулювання всередині правової системи і поза нею, які отримують офіційне, і навіть неофіційне, відображення у загальносоціальному і юридичному праві».

Така кількість різноманітних визначень поняття принципів права свідчить про те, що термін «принцип» може уточнюватись і деталізуватись залежно від сфери його існування і функціональної спрямованості, причому це стосується як загальної теорії права, так і галузевих правових наук, оскільки наукова проблематика принципів права надзвичайно широка, її треба розглядати як із зовнішньої, так і з внутрішньої сторони, тобто з'ясовувати роль і місце принципів у правовій системі.

До 2003 року та прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України існувало виправно-трудове право. У навчальних посібниках, виданих у 1957 – 1960 роках, питання щодо принципів виправно-трудового права науковцями цієї галузі права взагалі не розглядалося. Дослідження даного питання проводилися особливо активно у 1970 – 1971 роках такими вченими, як М.А. Беляєв, О.О. Наташев, І.А. Сперанський, М.О. Стручков та іншими.

Відомий радянський вчений М. О. Стручков під принципами виправно-трудового права пропонував розуміти керівні ідеї, основоположні вимоги виправно-трудової політики, які втілені у нормах виправно-трудового права. У подальшому автор вважав більш правильно називати їх принципами діяльності виправно-трудових закладів та інших органів, які виконують покарання, пов'язані з виправно-трудовим впливом [5, с. 80].

Схожої позиції дотримувався відомий юрист О.О. Наташев. Під принципами виправно-трудового права він розумів «втілені у правових нормах важливі керівні ідеї, засадничі вимоги виправно-трудової політики, які виражають сутність, зміст і якісні особливості виправно — трудового права, що визначають його місце в системі права та вказують на закономірності його подальшого розвитку», розрізняючи загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи виправно-трудового права [3, с. 6-7].

Більш важливим є питання визначення принципів кримінально виконавчого права після прийняття у 2003 році Кримінально-виконавчого кодексу України з точки зору науки кримінально-виконавчого права України. Дослідження даної проблеми займалися такі науковці, як М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, О. Г. Колб, К. Б. Марисюк, О. Є. Скаун, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников та інші, але і дотепер дане питання викликає багато суперечностей серед науковців. Зокрема, не має єдиного визначення принципів кримінально-виконавчого права, а вчені наводять окремі суб'єктивні визначення даного поняття. Вони умовно переділяють принципи кримінально-виконавчого права на загальноправові, міжгалузеві та галузеві і дану класифікацію підтримує більшість вітчизняних фахівців.

У сучасній юридичній літературі вчені дають власні визначення принципів кримінально-виконавчого права. Так, А.Х. Степанюк розуміє їх, як «об'єктивно зумовлені процесом виконання покарання вихідні положення, основні керівні

засади, що пронизують та характеризують ексекутивну діяльність» [4, с. 171], а О.М. Джужа визначає принципи кримінально-виконавчого права, як «основні ідеї, керівні положення, які визначають стратегію та напрямки розвитку інститутів і норм цієї галузі права, забезпечують системність правового регулювання суспільних відносин, що виникають при виконанні покарань» [2, с. 22].

Ще існують інші думки з цього приводу. Так, В.М. Трубников пропонує визнавати принципами кримінально-виконавчого права «загальні положення (ідеї), обумовлені об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, політику держави у сфері виконання кримінальних покарань, які, будучи закріплені нормами кримінально-виконавчого права, визначають їх зміст» та вважає, що коли мова йде про принципи права як галузі права, в них відображаються і принципи політики, і принципи діяльності відповідних установ і органів, які виконують покарання [6, с.9], а М.Я. Гуцуляк розуміє їх, як загальні керівні положення, ідеї, імперативні вимоги, які становлять основу державної політики у сфері виконання покарань, характеризують його сутність і призначення в суспільстві, мають доктринальне вираження та нормативно-правове закріплення [1, с. 218].

У науковій літературі існує дискусія щодо питання, чи потрібно закріплювати дані принципи у законодавстві. Більшість авторів вважають, що правові принципи, закріплені законодавцем у законі, стають правовими нормами та набувають державно – владного характеру [4, с. 175]. Тому на нашу думку, також є дуже важливо закріплення в кримінально виконавчому кодексі принципів, це надає їм обов'язкову силу та робить їх необхідною складовою кримінально – виконавчої діяльності та окреслює певні рамки діяльності органів і установ виконання покарань.

Отже, якщо існують сформульовані принципи, їх необхідно дотримуватися на практиці та будувати кримінально-виконавчу діяльність у відповідності до цих принципів. Принципи кримінально-виконавчого права відображають сутність, зміст і якісні особливості цієї галузі, визначають її місце в системі права і показують закономірності подальшого розвитку.

1. Гуцуляк М.Я. *Поняття та зміст принципів кримінально – виконавчого права України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2007. № 2. С. 213–218.*
2. *Кримінально– виконавче право України (Загальна та Особлива частини): [навч. посіб.] Вид. 2, переробл. та допов./ За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: ЮрінкомІнтер, 2002. 446 с.*
3. *Наташев А.Е. Принципы советского исправительно–трудового права. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1972. 40 с.*
4. *Степанюк А.Х. Роль принципів у формуванні кримінально–виконавчого законодавства. Вісник Академії правових наук України. Харків, 2000. № 1. С. 171–181.*
5. *Стручков Н.А. Курс исправительно–трудового права: проблемы общей части. Москва: Юрид. лит., 1984. 240 с.*
6. *Трубников В.М. Принципы кримінально–виконавчої політики України. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Харків, 2001. Вип. 15. С. 3–9.*

Софія Дуда
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Сьогодні однією з найважливіших складових інфраструктури цивілізованого ринку є ринок цінних паперів, який шляхом обігу особливого роду майнових документів дає можливість акумуляції великих обсягів грошових коштів з метою їх виробничого використання, залучення інвестицій, спрямованих у подальшому на розвиток галузей матеріального виробництва, на вирішення завдань загальнодержавного масштабу, формування приватного бізнесу, підвищення добробуту громадян України.

Згідно з ч. 7 ст. 139 ГК України, цінні папери є особливим видом майна [1].

Нормативне визначення цінного папера міститься у ст. 194 ЦК України, ч. 1 ст. 163 ГК України, в Законі України № 3480-IV від 23.09.2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок». Цінний папір – документ усталеної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера і особи, що має права на цінний папір та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам [3].

З цього визначення, випливають специфічні ознаки цінних паперів:

1) документарний характер. Це означає, що випуск цінних паперів обумовлює між емітентом та їхнім власником низку взаємних прав і обов'язків;

2) майновий характер документа. Цінний папір своїм змістом повинен обов'язково виражати грошове або інше майнове право;

3) виражене у цінному папері право має бути визначеним, однозначним і зрозумілим з тексту документа, причому це мусить бути саме право, оскільки закріплення взаємних прав і обов'язків у цінному папері є недопустимим;

4) нерозривний зв'язок між самим цінним папером і вираженим у ньому правом. Цей зв'язок настільки міцний, що без пред'явлення оригіналу документа втілене в ньому право не може бути реалізоване чи передане іншій особі;

5) цінний папір – це різновид юридичних документів, тож він, відповідно, мусить мати належні ознаки формальності, які означають, що зміст цінного папера повинен підпорядковуватись певним вимогам, передбаченим законодавством [4, с. 212].

У Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» усі види цінних паперів класифіковані на окремі групи: пайові, боргові, іпотечні, приватизаційні, товаророзпорядчі та похідні. Відповідно до ст. 195 Цивільного кодексу України в цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів як пайові, боргові,

похідні, товаророзпорядчі цінні папери. Таким чином, ЦК України не закріплює такого виду цінних паперів як приватизаційні папери.

Ще однією особливістю цінних паперів є здатність виконувати в процесі ринкової взаємодії певні функції:

1) основна функція – мобілізаційна. Вони є формою мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів із метою їх спрямування тим суб'єктам господарювання, які їм потрібні і які можуть ними ефективно розпоряджатися;

2) цінні папери можуть бути документами, що підтверджують участь або членство в організації-емітенті. До числа тих, які реалізують цю функцію, належать акції, дольові сертифікати, пайові свідоцтва та інші;

3) ще одна функція цінних паперів полягає у тому, що вони можуть виступати засобами платежу. Іншими словами, цінні папери можуть виконувати одну із грошових функцій. Ними можна проводити оплату вартості робіт, послуг або товарів [5, с. 123].

Отже, визначення цінних паперів в цілому відповідає сучасному розвитку ринку, цілком обґрунтовується сучасними поглядами на теорію цінних паперів. Ринок цінних паперів є елементом ринкової економіки і значний її сегмент.

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 13.10.2020).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.10.2020)

3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.09.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 13.10.2020).

4. Смолин Г. В., Долинська М. С. Господарське право. Львів, 2019. 536 с.

5. Яворська О. С. Правове регулювання обігу цінних паперів. Львів: Атлас: 2015. 345 с.

Софія Дуда

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ПАЛЬЦІВ РУК (ДАКТИЛОСКОПІЯ)

Швидке розкриття злочинів, виявлення осіб, які його вчинили та встановлення істини у справі залежить від вивчення слідів, що залишаються на місці вчинення злочину. Досліджуючи виявлені та вилучені сліди можна встановити низку факторів, які мають важливе криміналістичне значення, наприклад, отримати відомості про злочинця, визначити механізм злочинної події.

Тому у криміналістиці досить значна увага приділяється вивченню слідів пальців рук – дактилоскопія. Дактилоскопія - розділ трасології, що вивчає

властивості й будову капілярних візерунків з метою використання їх відбитків для ототожнення особи і розкриття злочинів.

Найпоширенішим об'єктом дослідження при розкритті та розслідуванні злочинів були і залишаються сліди рук, так як вони виявляються і використовуються частіше, ніж інші види слідів. Це пояснюється тим, що при вчиненні злочину в більшості випадків неможливо уникнути контакту з різними предметами навколишнього середовища. Завдяки специфічним властивостям шкіри людини, які пов'язані зі здатністю до виділення поту і жирової рідини, сліди рук залишаються на місці події і зазвичай, без особливих труднощів можуть бути виявлені та вилучені. Криміналістичне значення визначається їх унікальними властивостями, за якими може бути ідентифікована конкретна особа, що їх залишила. Крім того, відбитки рук, виявлені на місці події, є безперечним підтвердженням того, що людина була на місці події.

У криміналістиці важливе значення надається слідам рук, оскільки:

- 1) контактування руки з яким-небудь об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті;
- 2) на пальцях і кистях рук є жирові виділення, що залишають сліди розшарування;
- 3) шкіра кисті має специфічні властивості.

У слідах рук відображаються морфологічні особливості поверхні долонь і пальців рук, які мають форму, розміри та рельєфність. Складаються вони з папілярних ліній, пор та флексорних ліній. Папілярні лінії покривають всю поверхню долоні і поділяються вузькими та глибокими борозенками. Зміна напрямку папілярних ліній формує складні візерунки різної форми. Найбільшу ідентифікаційну цінність мають папілярні візерунки, що розташовані на нігтьових фалангах пальців рук [3, с. 65].

Як вважає Вакулик О. О. Загальні та окремі ознаки папілярних візерунків мають властивості, які дозволяють здійснювати ідентифікацію особи:

- Універсальність - слід розглядати, як наявність папілярних візерунків у всіх людей на землі, незалежно від раси, національності або місця проживання, що дає можливість ідентифікувати будь-яку людину.
- Індивідуальність - пальцевих візерунків означає, що серед всіх людей, які живуть на землі не має кого небудь з однаковими папілярними візерунками, що доказано математичними розрахунками та столітньою практикою. Форма і розміри папілярних ліній та пор, їх розташування та взаємо розташування є неповторними для кожної людини.
- Відносна незмінність - папілярних візерунків вказує на те, що не тільки їх форма та структура ліній, а й загалом морфологія внутрішньої поверхні кисті формується під час ембріонального розвитку, вона не змінюється протягом усього життя, а лише збільшується в розмірах відповідно до віку та умов праці.
- Відновлюваність шкіряних візерунків полягає у здатності епідермісу відновлюватися після поверхневих пошкоджень (порізів, опіків). У тих випадках, коли пошкодження дерми зачіпає дерму, на шкірі утворюються шрами, рубці, наявність, форма та розміри яких, ще більше індивідуалізують людину [2, с. 29].

Шукаючи відбитки рук на місці події, необхідно уявити, до яких предметів може торкнутися злочинець. Виявлення об'ємних і кольорових слідів не викликає значних труднощів. Поверхневі відбитки рук виявляють:

- 1) оглядом у косопадаючих променях;
- 2) оглядом проникаючого світла (якщо об'єкт огляду прозорий);
- 3) обробкою поверхні порошками відбитків пальців;
- 4) окурюванням парами йоду;
- 5) з використанням хімічних реагентів (розчини нітрату срібла, алоксану).

Фізичні способи виявлення відбитків рук засновані на здатності потожирового сліду утримувати частинки іншої речовини (порошка). Існує загальне правило, згідно з яким слідчий або фахівець повинен уникати використання порошків для виявлення слідів на місці події: краще не використовувати порошки, а видаляти цілі предмети разом із виявленими слідами. Якщо іншого способу виявити та видалити відбитки рук немає, тоді необхідно скопіювати їх або використовувати дактилоскопічні порошки.

Дактилоскопічні порошки — це порошки, що використовуються для виявлення невидимих або слабо помітних потожирових відбитків рук (діоксид титану, основний діоксид вуглецю, бронзовий порошок, порошки алюмінію та заліза, сажа, графіт).

Способи виявлення відбитків рук також включають обробку поверхні об'єкта парами йоду. Окурювання парами йоду не знищує слідів і не виключає використання інших методів у разі невдачі. Сліди фарбують парами йоду за допомогою йодної трубки. Однак сліди, виявлені парами йоду, швидко тьмяніють. Пари йоду не стабільні і швидко випаровуються (протягом 10-15 хвилин).

Хімічні методи засновані на взаємодії деяких компонентів потожирової речовини з певними реагентами: хімічні реагенти реагують з амінокислотами в поті та плямах відбитків рук.

Методи фіксації відбитків рук: 1) основний метод - опис у протоколі; 2) фотографія; 3) копіювання слідів.

Після виявлення слідів рук їх слід сфотографувати, а потім описати в протоколі слідчого огляду. У протоколі повинно бути зазначено: на якому об'єкті знайдено сліди та їх місцезнаходження; розташування слідів на об'єкті; характер і стан поверхні об'єкта; тип сліду; розмір кожного сліду; які методи виявлення та фіксації використовувались; як саме упаковуються простежені об'єкти [4, с. 151].

Таким чином, слід пальців рук не може існувати без того, хто його відобразив, тобто якщо є слід, то є й об'єкт, що його залишив. При взаємодії твердих тіл слід-відображення є комфортним до об'єкту, з яким контактує. Саме на таких положеннях і ґрунтується розділ трасології - дактилоскопія. Тому на сьогоднішній день за допомогою сучасних криміналістичних засобів експерти мають змогу виявляти сліди рук на будь-яких поверхнях, застосовуючи широкий спектр фізичних і хімічних методів.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. Дата оновлення 11.09.2020р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.*

2. Вакулик О. О. Криміналістичне дослідження слідів (трасологія, дактилоскопія). Київ: Акіта, 2016. 43 с.
3. Дубовий В. Я., Лукашенко, Я. В. Криміналістичне дослідження слідів рук: Науково - практичний посібник. Київ : Атіка, 2000. 149 с.
4. Свобода Є. Й. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації. Вісник Академії адвокатури України. 2010. С. 148–153.

Наталія Дудар

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АУТОПСІЇ

Аутопсія — посмертний розтин і дослідження тіла, в т.ч. внутрішніх органів. Правильніше і точніше називати цю процедуру некропсія (від грец. nekros - смерть і orsis огляд), а не аутопсія (autos - сам). Однак термін «аутопсія» більш поширений; він з'явився на зорі історії медицини, коли виникла необхідність відрізнити розтин людського тіла від розтину тіла тварин, що практикувалося набагато частіше[1].

Розтин померлої людини з метою патологоанатомічного дослідження причин смерті - серйозна етико-правова проблема в Україні та інших європейських країнах. Феномен розтину має глибоку історію, а медичні знання, отримані завдяки аутопсії, та анатомічні атласи, створені на її основі, свого часу сприяли становленню медицини як науки в європейських країнах. Сьогодні в Україні тіла всіх пацієнтів, які померли у стаціонарних відділеннях лікарні, зазвичай підлягають розтину. Частка цих розтинів в Україні залежить від лікувального закладу, кількості смертельних випадків та інших суб'єктивних і об'єктивних причин і може становити 60–95% загальної кількості померлих. Головний лікар медичного закладу має право скасувати розтин за письмовою заявою родичів померлого у певних випадках, але частіше цього не відбувається з різних причин[2].

З одного боку, під час розтину лікар-патологоанатом або судово-медичний експерт має обов'язок встановити істинні причини смерті людини для того, щоб у такий спосіб захистити її фундаментальне право на недоторканність життя, знайти докази для покарання зловмисника у разі підозри на злочинне діяння та насильницьку смерть. Це також може стосуватися випадків смерті людини у медичних закладах, коли виникає підозра щодо неналежного виконання професійних обов'язків медичними працівниками[3, с. 155-156].

З іншого боку, головним наслідком права людини на життя є право розпорядження власним тілом. Тіло людини є її єдиною власністю, право на володіння яким не може бути оскаржене ніяким чином, таке право є

безстроковим. Таким чином, із настанням смерті людина має право на збереження свого тіла в тому вигляді, в якому воно перебувало до цього моменту, тобто має право на фізичну недоторканність. У цивілізованих країнах (у тому числі в Україні) без нотаріально завіреного письмового заповіту померлого чи дозволу його родини неприпустимі: видалення внутрішніх органів, взяття зразків тканин і будь-які інші маніпуляції з тілом.

Таким чином, виникає етико-правова колізія. Для захисту та забезпечення права громадян на здоров'я, життя, недоторканність, автономне рішення, гідність, справедливість (невідворотність відплати за злочин) необхідно припустити дві у певному сенсі взаємовиключних стратегії поведінки медичного працівника щодо тіла померлого: 1) як до речі, до об'єкта матеріального світу, об'єкта дослідження; 2) як до об'єкта права на охорону фізичної недоторканності, права на автономне рішення щодо користування та розпорядження своїм тілом, права бути чи не бути донором органів і тканин. Якщо ми говоримо про померлу людину, то захисниками її прав, крім лікаря (як представника суспільства, державних органів), також виступає її родина. Мабуть, саме родичам, після самого померлого, належить першочергове право розпорядження його тілом, обмеження чи недопущення розтину та інших медичних втручань з метою патологоанатомічного дослідження [2].

Посмертні дослідження почалися, по всій ймовірності, як тільки люди зацікавилися природою хвороб. Одне з перших письмових свідчень повідомляє, що Гульєльмо з Саліцето (бл. 1201-1280) проводив розтин племінника маркіза Паллавічіні. З багатьох старовинних описів видно, що посмертні дослідження проводилися з судово-медичною метою. У 1410 було проведено розтин тіла папи Олександра V через виниклі підозри з приводу його раптової і незрозумілою смерті. У 16 і 17 ст. розтину проводилися все частіше, і безпосередньо до 1700 вже був опублікований ряд докладних описів аутопсії. Кращим серед них було систематизований опис Т.Боне (1620-1689). У 18 ст. з'явилися знамениті роботи Дж.Моргані, які поклали край початок патологоанатомічному методу вивчення хвороб, а потім і патологоанатомічний атлас М.Бейлі (1794).

Розтин набув особливого значення для медичної науки в 19 ст. завдяки застосуванню вдосконалених мікроскопів та створення Р.Вірховим (1821-1902) теорії клітинної патології. З середини 19ст. кращі клініки почали запитувати дозволу на розтин при всіх випадках смерті [4, с. 68].

Неможливо недооцінити важливість розтину пацієнтів, померлих у стаціонарі, адже розтин є невід'ємною частиною лікувально-діагностичного та науково-дослідного процесу. Інформація, виявлена при цьому, має важливе значення для підвищення рівня кваліфікації медичного персоналу лікувального закладу. У разі підозри на насильницьку смерть судово-медичний розтин має бути обов'язковим не лише в юридичному та судовому плані, але й у морально-етичному, адже визначають як причину смерті, так і вину або ступінь вини обвинувачуваного, можливість виплати компенсації родичам померлого тощо. Моральне виправдання аутопсії можливе тільки на підставі доказу її благих цілей – встановлення справжніх причин смерті, запобігання епідеміям, усунення помилок діагностики тощо. В іншому разі, на мою думку, аутопсія виглядає як

невиправдане порушення цілої низки етико-правових положень та біоетичних принципів, головні з яких: принцип поваги до волевиявлення померлого (автономії особистості), поваги до гідності особистості, фізичної недоторканності особистості (її цілісності). При прийнятті рішення щодо аутопсії мають бути враховані релігійні почуття і переконання померлого та його родичів, а також соціокультурні особливості та традиції, прийняті у країні[1].

Феномен розтину як медичного втручання в Україні та за кордоном свідчить про: 1) неоднозначність ставлення суспільства та медичного співтовариства до проблеми аутопсії померлих у клініках; 2) складність етико-правового та законодавчого врегулювання цього процесу; 3) необхідність «гуманізації» технології аутопсії як соціальної практики; 4) актуальність пошуку інноваційних малоінвазивних підходів до встановлення причин смерті людини.

1. Струков А. И. Патологическая анатомия. 1995. URL: <https://studfiles.net/preview/5331153/>.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341– III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Лисак А. В. Історичні та етико-правові аспекти аутопсії. Досвід України та інших країн. Український медичний часопис. 2017. № 5. 356 с.

4. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини:

Олена Душак

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ «ДОВЕДЕННЯ» У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 120 КК УКРАЇНИ

Право на життя – одне з найважливіших особистих прав і свобод, гарантуючих безпечно існування людини як біологічної істоти та суб'єкта суспільних відносин. Право на життя та його захист гарантовані Загальною Декларацією прав людини, Міжнародним Пактом про політичні і громадянські права, Декларацією прав, свобод людини і громадянина, Європейською Конвенцією з прав людини, Конституцією України, Цивільним Кодексом та Кримінальним Кодексом України, іншими нормативними актами [1, с. 704].

Відомо, що злочин, передбачений ст. 120 КК України, має певні особливі риси. Однією з них є те, що наслідки в ньому настають не безпосередньо від дій винного, спрямованих на заподіяння смерті потерпілому, а через акт суїциду, що є результатом попередньої поведінки винної особи. Вказані в законі дії винного самі по собі носять суспільно небезпечний характер, та є причиною наступного самогубства потерпілого чи замаху на самогубство. Однак постає актуальне питання: що потрібно трактувати під поняттям «доведення» у згаданому вище злочині?

Наприклад, КК Киргизької Республіки [2] містить норму, яка одночасно охороняє і безпеку життя, і психічне здоров'я людини. Мова йде про ст. 103 «Схиляння до самогубства», яка передбачає відповідальність за збудження у іншої особи рішучості вчинити самогубство шляхом домовленості, обману чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством або спробувала його вчинити. Ст. 102 КК Киргизької Республіки «Доведення до самогубства» є аналогом ст. 120 КК України, проте у них відсутня диференціація кримінальної відповідальності в залежності від того, чи покінчила людини життя самогубством, чи ні. У зв'язку із невтішними даними по самогубствам в Україні, доводиться констатувати той факт, що спроба запровадження такого досвіду киргизького законодавця в КК України можливо позитивно вплине на стан захищеності тих людей, які є емоційно нестійкими та найчастіше піддаються негативному впливові збоку оточуючих.

У ст. 133 КК Литовської Республіки [3] «Схиляння чи доведення до самогубства» литовський законодавець чітко розмежував поняття «схиляння» та «доведення» і, тим самим, законодавчо встановив заборону на посягання на особисту безпеку людей – схиляння є фактично готуванням до доведення до самогубства.

Згідно КК України, доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, має бути наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства [4]. Відповідальність можлива лише, якщо особу підштовхнули до самогубства неправомірними діями. Але при детальному розгляді погляду національного законодавства на зазначене суспільно небезпечне діяння можливо виявити низку прогалин, через які значно ускладнюється процес протидії вказаному злочину. Серед таких прогалин особливо можна виділити те, що дана стаття не охоплює увесь спектр суспільно небезпечних діянь, наслідками яких є скоєння жертвою суїциду, відсутнє правове регулювання правовідносин які виникають за допомогою соціальних мереж, а також відсутнє належне тлумачення суспільно небезпечних наслідків негативного впливу на особу, передбаченого об'єктивною стороною злочину, у зв'язку з чим неможливо повною мірою розкрити характер такої протиправної поведінки як «доведення до самогубства». Також, невирішеними залишаються проблеми визначення — доведення до самогубства як ключового поняття у змісті відповідного складу злочину. Це поняття роз'яснюється через способи його вчинення, які зазначені у частині першій статті 120 КК України, однак сутність власне — доведення законодавець не розкриває, не передає всієї його складності, не передбачає всіх можливих способів його вчинення, що породжує різноманітне тлумачення цих ознак і утворює прогалину у праві. Складність правильного застосування статті 120 КК України пояснюється також використанням оціночних категорій, які утворюють об'єктивну сторону розглядуваного злочину, і можуть, по суті, набувати різного змісту.

Дослідження лексичного значення дієслів схиляти, сприяти і доводити свідчить про синонімічність цих понять. Однак поняття доведення є більш

широким, оскільки охоплює як процес, який складається з певного набору дій, в тому числі схиляння, підштовхування, примушування до самогубства, так і результат таких дій. Отже, доведення передбачає закінчену дію, спрямовану на позбавлення потерпілою особою себе життя, що дозволяє кваліфікувати діяння як доведення до самогубства, незалежно від наслідків. Поняття схиляння є більш вузьким, воно охоплює тільки процес формування у потерпілого наміру діяти з метою самогубства, тобто це умисний вплив на іншу людину, спрямований викликати (збудити) у неї рішучість вчинити самогубство, а саме переконати, умовити, примусити і, в кінцевому підсумку, спонукати її до самогубства. Разом з тим, сприяння – це участь у здійсненні самогубства шляхом створення відповідних умов для реалізації наміру позбавити себе життя, подання допомоги в цьому порадами, вказівками, наданням інформації, засобів або знарядь, чи усуненням перешкод до здійснення самогубства.

Проте, варто вказати, що перелік протиправних дій, вказаних у ст. 120 КК України не є вичерпним, оскільки існують й інші, суміжні за характером, діяння, які прямо тягнуть за собою суспільно небезпечні наслідки у вигляді вчинення жертвою самогубства і не передбачені вказаною статтею. По-перше одним з таких діянь є релігійний вплив на індивідів з боку радикально налаштованих, деструктивних сект і культів. У КК України це розкривається в ст. 181 «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів». Сам по собі, даний вид впливу характеризується поєднанням в собі різних механізмів як психологічного так і фізіологічного впливу (монологічність, колективізм, емоційність, контраргументація, а також зниження опору шляхом позбавлення білкової їжі, обмеженням годин сну тощо). І орієнтовані ці механізми, як правило, на осіб з розірваними або з ще не сформованими соціальними зв'язками. Наступним видом діянь, прямо не передбачених статтею 120 КК, є сімейне насильство по відношенню до дітей з боку їх батьків. Визначення змісту сімейного насильства можна сформулювати із положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відповідно до якого, домашнє насильство – це діяння (виражене дією або бездіяльністю) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, скоєного в сім'ї або в межах місця проживання; або між родичами; або між колишніми або нинішніми подружжям; або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, а також погрози скоєння таких діянь. Тривале здійснення такого виду насильства має травмуючий характер і здатне спричинити за собою ряд різних суспільно небезпечних наслідків, зокрема – здійснення потерпілим самогубства. Нарешті, у якості детермінанту можна виділити таке сучасне явище як «булінг», який буде швидше виступати прикордонною причиною скоєння самогубства у дітей. Загалом, під «булінгом» розуміється прояв дискримінації дитини або ж дорослої особи, виражений в фізичних і психічних формах насильства. Також булінг охоплюється різноманітними формами прояву, а саме: фізичною (полягає в заподіянні шкоди здоров'ю або майну жертви булінгу), словесною (включає образи, знущання чи інші висловлювання, що принижують людську гідність жертви), соціальною (формування мікросоціального відчуження та статусу

«вигнанця» («ізгоя») у жертви, а так само поширення наклепу на жертву), письмовою (при якій характер дій є аналогічним до словесної форми, але здійснюється шляхом написання записок тощо) та кібербулінгом (що відбувається через приниження людської гідності й інших видів знуцань над жертвою, що здійснюються з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж).

Таким чином, з точки зору кримінологічного та кримінально-правового підходів, у процесі вивчення суспільно небезпечного діяння у формі «доведення до самогубства» та аналізу поняття «доведення» у контексті статті 120 КК України зроблено висновок, що диспозиція даної норми передбачає низку альтернативних діянь, з яких не всі мають нормативне роз'яснення. Також, в числі цих діянь є сучасні форми вчинення злочину, передбаченого ст. 120 КК України, як от «булінг», «сімейне насильство», «релігійний вплив» (тоталітарні деструктивні секти) тощо.

1. Соларьова Д.В. До питання про використання соціальних мереж («груп смерті») як способу доведення до самогубства. *«Молодий вчений»*. № 10 (50). 2017 р. С. 704-707
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>
3. Уголовный кодекс Литовской Республики URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107755,100107819>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Емілія Дьолог

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч.1 ст.50 Кримінального кодексу України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Призначення покарання відіграє важливу роль у нашому суспільстві, оскільки це не лише кара, а й виправлення засудженого і запобігання вчиненню нових правопорушень.

Створення інституту покарання, бере початок з стародавніх часів, де застосовувалась практика смертної кари, тілесні, ганебні, а також майнові покарання, позбавлення волі. Деякі з цих покарань застосовуються і до наших днів.

Важливість призначення покарання зумовлюється тим, що головним завданням є боротьба з правопорушеннями, їх запобігання та зменшення. Це впливає з диспозиції ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як засудженими, так і іншими особами». Покарання завжди призначається як відповідний захід держави за вчинений проступок, виконує виправну функцію і водночас запобігає вчиненню нових правопорушень як самими засудженими, так і іншими особами. Усі зазначені цілі покарання органічно взаємопов'язані і обумовлюють одна одну [2].

Основними ознаками покарання є: по-перше, покарання – це міра державного примусу, що встановлюється кримінальним законом, застосовується судом і примушує конкретну особу до визначеної, законслухняної поведінки. По-друге, примус, що призначається особі, яка вчинила правопорушення, передбачений кримінальним законом. По-третє, покарання – це міра державного примусу, що застосовується лише судом. По-четверте, це кара за вчинене особою суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом. Ця ознака властива лише покаранню, ніякі інші міри державного примусу такою ознакою чи такою особливістю не володіють, тому й не називаються покаранням (адміністративне стягнення дисциплінарне стягнення). По-п'яте, покаранням дано негативну оцінку як вчиненого особою правопорушення, так і самої особи, яка його вчинила. По-шосте, покарання полягає в передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого або в позбавленні його таких прав.

В Загальній частині Кримінального кодексу України закріплені правила призначення покарання. Зокрема, в ст. 65 ККУ, закріплені загальні засади призначення покарання «..враховуючи ступінь тяжкості вчиненого правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Особі, яка вчинила правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових правопорушень. Підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за вчинене правопорушення, визначаються статтею 69 цього Кодексу...У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди» [3].

Проблема призначення покарання, в першу чергу, обґрунтовується тим, що в нашій державі мало уваги приділяється інституту покарання, як на законодавчому так і на виконавчому рівні. Це обумовлюється тим, що норми, які застосовують судді під час призначення покарання містять оцінні поняття і є невизначеними, а отже суддя повинен призначати покарання на власний розсуд.

Очевидним є те, що недостатня обґрунтованість правозастосовних рішень у сфері визначення ступеня караності діянь може мати істотні негативні для правової системи наслідки, оскільки саме у призначеному конкретній особі покаранні виявляється каральна політика держави, яка поєднує в собі реалізацію

різних цілей державного реагування на випадки порушення найбільш суворих правових заборон. При цьому, лише обґрунтований та виважений підхід до визначення конкретного виду та розміру покарання, інших правових наслідків, які наставатимуть для особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення, може забезпечити досягнення балансу між різними цілями покарання під час його призначення [4].

Таким чином, система покарань в Україні є сукупністю взаємодіючих між собою заходів примусу, які обмежують права та свободи засудженого та призначаються за вироком суду залежно від ступеня важкості скоєного правопорушення. Головним завданням кримінального покарання є запобігти вчинення нових правопорушень в суспільстві. Незважаючи на недоліки в законодавстві України, щодо призначення покарання, інколи держава прагне стримати проступки за допомогою застосування суворих санкцій, проте призначення покарання є найефективнішим способом в боротьбі зі правопорушенням.

1. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>*
2. *Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина 2-е вид., перероб і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 432 с.*
3. *Панчак О. Правила призначення покарання: система чи безсистемність. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 60. С. 260-269.*
4. *Бабанли Р.Ш. Перспективи наукового вирішення проблем призначення покарання в Україні. Університетські наукові записки. 2017. № 2. С. 102-109.*

Марія Журавель

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Україна продовжує свій шлях одержання членства у Європейському співтоваристві, і однією з основних вимог є боротьба з корупцією. Згідно з даними дослідження міжнародної організації «Transparency International» та оприлюдненого Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI), станом на 2019 рік Україна займає 126 місце з 180 (30 балів зі можливих 100) серед держав світу за рівнем корумпованості в державних органах. Це свідчить про те, що проблема подолання корупції досі залишається гострою та характеризується сталою тенденцією до поширення у всіх сферах суспільного життя. З метою запобігання та протидії корупції Верховна Рада України прийняла низку законів, які внесли зміни, зокрема, і до Кримінального кодексу

України (далі – КК України). Внаслідок цих змін в українській правовій термінології з'явилися нові терміни, в тому числі – «неправомірна вигода», за отримання якої настає кримінальна відповідальність [1, с. 378].

КК України 2001 року у своїй першій редакції передбачав у Розділі XVII Особливої частини кримінальну відповідальність за такі злочини як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); пропозицію, провокацію, дачу та одержання хабара (ст. ст. 368 – 370). Згодом вони доповнювалися іншими, зокрема, у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07 квітня 2011 року № 3207-VI була встановлена кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365²); незаконне збагачення (ст. 368²); комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³); підкуп особи, що надає публічні послуги (ст. 368⁴); зловживання впливом (ст. 369²); провокація комерційного підкупу (ст. 370). Вже тоді з'явилось нове поняття – «неправомірна вигода», як предмет злочину.

Нові суттєві зміни в КК України та інші нормативно-правові акти були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII. Відповідно до них, слово «хабар» було замінено на словосполучення «неправомірна вигода». Проте, слід звернути увагу на те, що в офіційному перекладі вказаної Кримінальній конвенції вживається словосполучення «неправомірна перевага». Це свідчить про невідповідність назви вищевказаного Закону його змісту, оскільки в Конвенції відсутній термін «неправомірна вигода» [2, с. 194]. Отже, в чому ж полягає різниця між поняттями «хабар» та «неправомірна вигода»?

Для того, щоб зрозуміти сутність неправомірної вигоди як правового явища, насамперед слід розкрити її нормативно-правове регулювання. Стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року містить визначення неправомірної вигоди, відповідно до якого це є грошові кошти чи інше майно, переваги, послуги, пільги, нематеріальні активи, а також будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, що обіцяють, пропонують, надають чи одержують без законних на те підстав. Практично таке ж саме визначення неправомірної вигоди міститься у примітці статті 364¹ КК України «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», різниця полягає в тому, що слова «обіцяють» та «пропонують» поміняні місцями. Це визначення поширюється на статті 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370 КК України. У примітці до статті 368 КК України вказані критерії неправомірної вигоди у значному, великому та особливо великому розмірі. Слід також пам'ятати, що неправомірна вигода за своєю сутністю є більш ширшим поняттям, ніж хабар.

Проаналізувавши вищесказане, ми можемо зробити висновок, що під неправомірною вигодою у чинному кримінальному законодавстві розглядають: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) переваги; 4) пільги; 5) послуги; 6) нематеріальні активи; 7) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають та одержують [3, с. 294 – 295]. Варто розглянути їх окремо.

Гроші відповідно до ч. 1 ст. 192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) є різновидом майна, які є законним платіжним засобом, що обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України (грошова одиниця України – гривня). Гроші можуть бути у готівковій та безготівковій формі, а також може використовуватися іноземна валюта, тобто іноземні грошові знаки (банкноти, казначейські білети, металеві монети), які перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави [4, с. 137].

Неправомірною вигодою є майно. В законодавстві України майном вважається сукупність речей, одна конкретна річ, а також майнові права та обов'язки. У пункті d статті 2 Конвенції ООН проти корупції міститься визначення майна, яким є активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи чи активи, які підтверджують право власності на такі активи або інтерес в них.

Перевагами є певні особливі привілеї, які надають додаткові можливості конкретним особам та вигідно відрізняють їх від інших. Перевагою може бути, наприклад, право на позачергове чи першочергове отримання матеріальних благ, послуг чи пільг, що належать особі [3, с. 295].

На відміну від переваг, пільгами є додаткові можливості майнового або немайнового характеру чи повне або часткове звільнення від певних обов'язків, які надаються окремим категоріям осіб. Пільги, в свою чергу, поділяються на соціально-трудова, соціально-побутова, житлово-комунальні тощо.

Ще одним проявом неправомірної вигоди є послуги, під якими розуміється діяльність виконавця з надання споживачу певного блага, що споживається в процесі вчинення цієї діяльності [2, с. 199]. Послуги бувають як матеріального (ремонт квартири чи будинку), так і нематеріального характеру (надання певних консультацій).

Нематеріальними активами в українському законодавстві визнається право власності на результати інтелектуальної власності, разом з тим і промислової, інші аналогічні права, що визнані об'єктом права власності чи інтелектуальної власності, а також право користування майном та майновими правами платників податків у визначеному законом порядку, в тому числі у визначеному законом порядку права користуватися природними ресурсами, майном і майновими правами.

Отже, внесені зміни до КК України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07 квітня 2011 року № 3207-VI та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами

Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII замінили поняття «хабар» на нове – «неправомірна вигода». Ця новела сприймалася позитивно, і, одночасно, отримала гостру критику. Пояснюється це тим, що віднесення послуг, пільг чи переваг нематеріального характеру до предметів окремих злочинів, передбачених у Розділі XVII Особливої частини КК України, а саме «неправомірної вигоди» практично унеможлиблює визначити значний, великий чи особливо великий розмір вигоди, а це відповідно ускладнює роботу правоохоронних та правозастосовних органів. Тому існує необхідність у формуванні правових позицій чи узагальненні судової практики у вирішенні кримінальних справ, які стосуються неправомірної вигоди.

1. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 373 – 382.

2. Крайник Г. С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні. Питання боротьби з корупційними правопорушеннями. 2014. Випуск 27. С. 192 – 201.

3. Якімова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 813. С. 292 – 298.

4. Смушак Д. Р. Правова природа «неправомірної вигоди» як предмета корупційних злочинів. ЛОГОС. Мистецтво наукової думки. 2019. № 8. С. 136 – 139.

Галина Зубейко

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Оргинський

директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Українська радянська енциклопедія трактувала поняття «експерт» як досвідчену, випробувану, тобто компетентну, особу, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо. Така особа може залучатися до експертної роботи як тимчасово з метою вирішення конкретної проблеми, так і на постійній основі [1, с. 542].

Юридична енциклопедія за редакцією Ю.С. Шемшученка визначає термін «експерт» як компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо [2, 332].

Слід відмітити, що в КПК відсутнє положення, яке б давало визначення поняття «експерт». В проекті КПК в статті 68 вже вказується, що судовим експертом є особа, яка має спеціальні знання і якій в порядку, встановленому цим Кодексом, доручається шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, дати висновки з питань, що виникають під час її розслідування або судового розгляду і стосуються спеціальних знань цієї особи [3].

Цікаво, що визначення «експерта» не дається і в законі України «Про судову експертизу». Лише в нормативних актах, які не мають відношення до кримінального процесу (наприклад, в Правилах атестації Державнаглядохоронпраці України вказується, що експерт – це висококваліфікований спеціаліст, атестований УАКЗ, який несе відповідальність за об'єктивність і достовірність результатів атестації).

В юридичній літературі погляди на поняття «експерт» також відрізняються. Так, наприклад, В.Б. Романюк у своїй статті «Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві» дає таке поняття "експерта": "експерт – це особа, котра володіє певними спеціальними знаннями, досвідом та навичками і залучається суб'єктом розслідування, коли за її допомогою необхідно провести глибоке та всебічне наукове дослідження й аналіз зібраних матеріалів та об'єктів для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, які мають значення для правильного вирішення справи" [4, с. 25].

Спеціальні знання В.Д. Юрчишин визначає як сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу [5, с. 218].

На підставі аналізу норм КПК України і науково обґрунтованих позицій учених у галузі кримінального процесу та судової експертизи обґрунтовується висновок, що властивості професійної діяльності експерта як суб'єкта експертної діяльності поділяються на загальні та особливі. Так, до загальних властивостей професійної діяльності експерта слід віднести такі: 1) суспільний характер професійної діяльності експерта; 2) цілеспрямованість професійної діяльності експерта; 3) плановість діяльності експерта; 4) систематичність здійснення професійної діяльності експерта. До особливих властивостей професійної діяльності експерта відносяться: 1) правовий характер професійної діяльності експерта; 2) відносна самостійність експерта у визначенні і виборі видів і методів досліджень, технічних прийомів і засобів при проведенні експертиз; 3) її дослідницький характер; 4) верифікованість (перевірка) діяльності експерта; 5) професійна діяльність експерта носить конструктивний характер; 6) у професійній роботі експерта співвідносяться індивідуальність і колегіальність; 7) професійній діяльності експерта притаманна особлива суспільно-психологічна атмосфера, викликана інтересом до результатів своєї діяльності.

Обґрунтовано позицію про те, що експерт – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навичками, призначена експертом у порядку, встановленому законом, що прийняла об'єкти експертизи з метою проведення дослідження та надання висновку з питань, які виникають під час процесуального провадження і стосуються сфери її знань.

З метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження експерт наділяється досить широким колом прав, закріплених у частині третій ст. 69 КПК України. Однак, зазначені у п. п. 1-3 частини третьої ст. 69 КПК України права експерта необхідні для того, щоб отримати відомості про кримінальне провадження та стосуються предмета експертного дослідження. Обґрунтовано позицію про необхідність надання для ознайомлення експерту матеріалів кримінального провадження, які містять відомості про факти, необхідні для проведення експертизи. Чинний КПК України окремо виділяє право експерта ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України).

Беручи участь у процесуальних діях, що стосуються предметів та об'єктів дослідження – допиті, огляді місця події, речей, документів тощо, експерт може при цьому ставити запитання допитуваним, звертати увагу під час проведення інших процесуальних дій на обставини, які мають значення для його висновку, щоб вони були занесені до протоколу цієї дії.

Встановлено, що основним процесуальним обов'язком експерта є проведення повного дослідження з використанням сучасних досягнень науки і техніки та формулювання об'єктивного висновку по всіх поставлених питаннях у суворій відповідності з науковими положеннями і наданими йому матеріалами. Досліджено зміст даного обов'язку, а саме проведення повного експертного дослідження, надання обґрунтованого і об'єктивного письмового висновку, його роз'яснення у разі необхідності. Експерт зобов'язаний провести дослідження безпосередньо, тобто повинен провести експертизу особисто, без залучення інших осіб. Проаналізовано обов'язок експерта прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду для допиту з питань, що виникли з приводу змісту, методів дослідження та висновків експерта або з інших обставин, пов'язаних із проведенням експертизи, що обумовлено важливістю дотримання процесуальної форми у кримінальному провадженні. В межах дослідження обов'язку експерта заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України, встановлено, що некомпетентність експерта може бути підставою для його відводу, але лише після визначення її як такої та внесення відповідних змін до ст. 79 КПК України. З цієї ж підстави експерт може заявити самовідвід, тобто визнати свою непрофесійність у певній галузі знань, що не узгоджується з його атестацією як експерта в тій чи іншій сфері.

Важливого значення в процесуальному статусі експерта набуває його взаємодія зі слідчим, під якою розуміють засновану на нормах закону та підзаконних нормативних актів сумісну діяльність не підпорядкованих організаційно суб'єктів з відмінною компетенцією та спеціалізацією, узгоджена за часом місцем, засобами і методами реалізації, для вирішення конкретних завдань, що обумовлюються характером слідчої ситуації, для розв'язання якої вона здійснюється, з метою розкриття та розслідування злочинів, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону.

При цьому ніхто не має права диктувати експерту, як він повинен вирішити поставлені перед ним питання. Процесуальна самостійність експерта зберігається і в разі проведення комісійних експертиз. Якщо в процесі подібних

досліджень між експертами виникають розбіжності, кожний з них дає свій висновок.

Щодо того хто може бути залучений як експерт, то може бути залучена будь-яка особа, що має необхідні спеціальні знання для надання висновків щодо досліджування питань, незалежно від того, працює вона в державному експертному закладі чи є професійним експертом, здійснює судово-експертну діяльність на підприємницькому рівні на підставі ліцензії чи запрошується до проведення експертизи за одноразовою угодою.

В Україні діяльність експерта регламентують КПК та відомчі нормативні акти. Експертами можуть бути співробітники експертних та інших установ, яких притягають для провадження експертизи по конкретній кримінальній справі, або ж інші особи, якщо вони мають необхідні знання для дачі висновку з питань, що їх досліджують..

1. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / голов. ред. М.П. Бажан та ін. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. Укр. Енциклопедії, 1977-1985. – Т. 8: Оленфіни-Поплін. – 1982. С. 542.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.:Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. Енцикл., 1998-2004. – Т.2. – 1999. – С. 744.

3. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13 грудня 2007 р.

4. Романюк Б.В. Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві // Право України. – 2003. – № 1. – С. 25-29.

5. Юрчишин В.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародного наукового співробітництва в галузі судової експертизи // Матеріали Регіональної міжвузівської наукової конференції молодих вчених та аспірантів “Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні”. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 217-219.

Вікторія Зубик

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ, СПЕЦЗАСОБІВ ТА ЗБРОЇ

Важливим на теперішній час залишається питання щодо підстав застосування до засуджених заходів фізичного впливу, спецзасобів та зброї. Розбудова України як правової держави, головним завданням якої є захист прав і свобод людини і громадянина, потребує докорінної зміни пріоритетів діяльності органів виконання покарань, яке повинне базуватися відповідно до міжнародних норм і національного законодавства. При вчиненні засудженим правопорушення у місцях позбавлення волі адміністрація колонії, уповноважена, а часто й зобов'язані вчиняти дії, спрямовані на обмеження прав особи [1, с. 256].

Сьогодні ці порядки закріплені у багатьох нормативних актах, але їх положення простежується і у Правилах внутрішнього розпорядку (далі ПВР) установ виконання покарань та СІЗО. Ці Правила є підзаконними актами, які протягом часу незалежності України пройшли кілька етапів перегляду. Однак, незважаючи на велику кількість формальних корективів та зміни термінології, по суті вони зберегли основу та норми радянських ПВР. Також постає питання ефективності дії тих чи інших заходів щодо припинення правопорушень, вчинення яких є правовою підставою для їх застосування.

До особи, яка вчиняє фізичний опір проти працівників колонії до неї можуть бути застосовані такі заходи примусу як:

- а) фізичний вплив (сила);
- б) застосування спеціальних засобів;
- в) застосування вогнепальної зброї.

Тобто це означає, що до засуджених можуть бути створені перешкоди для вільного пересування по колонії шляхом застосування наручників; завдання фізичного болю внаслідок застосування гумових кийків; застосування гамівної сорочки; сльозоточиві речовини; право застосовувати прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень з боку засуджених, отримання травм і поранень унаслідок застосування зброї [5]. При застосуванні таких засобів потрібно мати на увазі та керуватися положеннями статті 106 Кримінально-виконавчим кодексом України [4, с.186].

Застосування перелічених вище заходів можливі у разі крайньої необхідності, коли застосування заходів фізичного впливу уникнути все ж неможливо. Крім цього вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Крім цього застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно, якщо дозволяють обставини, і засуджений повинен бути попереджений про намір таких дій. Без попередження заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю працівників місця ув'язнення або інших осіб [4, с. 186].

Підставами для застосування до засуджених заходів фізичного впливу, спецзасобів та зброї може бути:

- коли особа чинить опір проти працівників установ відбування покарання;
- коли засуджений здійснює злісну непокору до персоналу щодо виконання його законних вимог;
- при втечі або затриманні втікачів із колоній з метою припинення вказаних протиправних дій;
- коли засуджені беруть участь у масових заворушеннях захвату заручників або чинять інші насильницькі дії;
- коли засуджені проявляють буйство (буяння);

- у випадках запобігання заповідянню цими особами шкоди оточенню або самим собі;
- інші протиправні дії її представниками.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що на сьогодні питання названих вище підстав щодо застосування працівниками колонії до засудженого фізичного впливу, спецзасобів та зброї для мене залишається спірним. Адже ця діяльність не повною мірою співвідноситься як з нормами міжнародного права, так і з вимогами статті 3 Конституції України, відповідно до якої безпека людини визнається, поряд з її життям, здоров'ям, честю, гідністю, недоторканістю, однією з найвищих соціальних цінностей [3, с. 3]. Це пов'язане також із тим, що не повною мірою відповідає вимогам принципу законності, передбаченого статтею 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, оскільки ґрунтується здебільшого на відомчих нормативно-правових актах, а не на законі [4, с. 5].

1. *Вербенський М. Г., Бандурка О.О., Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 540 с.*
2. *Джужу О.М., Колба О. Г. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Київ: Кондор-Видатництво, 2016. 236 с.*
3. *Конституція України : офіц. текст. Київ: Паливода А. В, 2020. 76 с.*
4. *Кримінально-виконавчий кодекс України: офіц. текст. Київ: Алерта, 2020. 224 с.*
5. *Про затвердження правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.*

Наталія Ільків

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІІ АГРАРНОМУ РЕЙДЕРСТВУ

Конституційною засадою правового, демократичного й економічно незалежного суспільства є непорушність права приватної власності, що полягає в його охороні та захисті, гарантованості вільного використання. Недосконалість правової й судової систем, відсутність дієвих і ефективних механізмів захисту прав агробізнесу на вільне та безперешкодне володіння об'єктами права власності призвели до поширення аграрного рейдерства у формі протиправного заволодіння земельними ділянками, врожаєм або іншим майном сільськогосподарських підприємств проти волі власника за допомогою різних юридичних інструментів. Форми та методи рейдерських атак щораз змінюються, стаючи небезпечнішими.

Попри відсутність офіційної статистики щодо кількості рейдерських захоплень в аграрній сфері, у т.ч. заволодіння земельними ділянками на території України, у неофіційних джерелах вказується на його масове поширення. Так, з 2013 р. в Україні зафіксовано 1690 рейдерських захоплень[1]. Причинами цього називається низький рівень юридичної грамотності власників й користувачів земельних ділянок, рішення й дії органів державної реєстрації, що спрямовані на виникнення, зміну чи припинення земельних прав, прийняті з порушенням

законодавства, а також відсутність усталеної односпайної судової практики з застосування законодавства. В якості причини рейдерства визначають і корупцію в правоохоронних органах.

До найтипівіших методів рейдерства в аграрній сфері відносять: привласнення майна та земель сільськогосподарських підприємств із застосуванням підроблених документів; силове захоплення сільськогосподарських угідь; укладання фіктивних угод шляхом засвідчення їх недобросовісними реєстраторами (корупційна складова – приватні нотаріуси проводять відповідні реєстраційні дії за певну винагороду); здійснення через «судові махінації» викупу корпоративних прав на фермерські господарства тощо [2, с.43].

Рейдерські атаки відзначаються комбінацією різних способів, диверсифікацією підходів, гнучким пристосуванням до змін в законодавстві та ситуації в конкретному регіоні.[3, с.4].

Відповідно, умовно виокремлюють три групи аграрних рейдерів: «швидкі гроші» — найпоширеніший вид, передбачає захоплення врожаю на полі; «земельники» — переоформлюють частину активів на іншу особу; «загарбники» — мають на меті захоплення господарства загалом.

Найбільшого поширення набуло аграрне рейдерство через переоформлення прав на земельні ділянки. У зв'язку з цим Нотаріальна палата України визначає чотири види земельного рейдерства: зникнення з Державного земельного кадастру записів про права власності, оренди; поновлення старих договорів оренди шляхом відродження збанкрутілих/непрацюючих юридичних осіб, без кадастрових номерів тощо; оренда земельних ділянок сільськогосподарського призначення поза волею власника, фальсифікація розірвання договору оренди орендодавцем/орендарем; подвоєння кадастрових номерів/формування нових кадастрових номерів (створення нових земельних ділянок із новими кадастровими номерами та реєстрація нових ділянок «поверх» існуючих ділянок задля створення судового спору[4]. При цьому серед причин земельного рейдерства виділяються недосконалі взаємодія Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП) і Державного земельного кадастру (далі – ДЗК); відсутність належної інвентаризації паперових носіїв в органах Держгеокадастру; застаріле та неактуальне законодавство щодо оренди земель, неналежний захист прав власника земельної ділянки, відсутність чіткого механізму припинення договору оренди або відмови від його пролонгації; відсутність законодавчого регулювання верифікації підпису сторони договору; відсутність належного законодавчого регулювання у сфері землевпорядних робіт на етапі створення кадастрового номеру; відсутність заборони технічної можливості реєстрації земельних ділянок одна поверх іншої, або з накладанням.

На усунення цих причин та на захист від земельного рейдерства спрямований Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» від 5 грудня 2019 року № 340-ІХ. Цим актом вносяться комплексні зміни у земельне, господарське й цивільне законодавство, у спеціальні закони, що регулюють реєстрацію прав на нерухомість, нотаріат та запроваджується низка антирейдерських заходів, тим самим встановлюються

дієві запобіжники щодо захисту прав землевласників і землекористувачів. Найважливішими серед них є наступні:

1) Власник земельної ділянки отримав право встановити вимогу нотаріального посвідчення договору про встановлення земельного сервітуту, про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій) та скасувати таку вимогу. Така вимога є обтяженням речових прав на земельну ділянку та підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом;

2) Учасник приватного підприємства може встановити вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному капіталі відповідного підприємства, та скасувати таку вимогу. Така вимога учасника, а також скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином та підлягає нотаріальному посвідченню;

3) Власник нерухомого майна має право встановити (скасувати) вимогу нотаріального посвідчення договору (внесення змін до договору), предметом якого є таке майно чи його частина. Встановлення (скасування) вимоги є одностороннім правочином, що підлягає нотаріальному посвідченню. Така вимога є обтяженням речових прав на нерухоме майно та підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом;

4) Власник земельної ділянки може встановити вимогу нотаріального посвідчення договору оренди землі та скасувати таку вимогу. Встановлення (скасування) вимоги є одностороннім правочином, що підлягає нотаріальному посвідченню;

5) Державна реєстрація прав на земельну ділянку проводиться виключно за наявності в ДЗК відомостей про зареєстровану земельну ділянку. Для проведення державної реєстрації права власності та інших речових прав на земельні ділянки, що здійснюється з відкриттям розділу в ДРРП, державний реєстратор обов'язково використовує відомості з ДЗК про наявність/відсутність зареєстрованих речових прав щодо відповідної земельної ділянки до 1 січня 2013 року;

6) Учасник ТОВ може встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства, та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань у порядку, визначеному законом. Така вимога учасника чи скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню;

7) Учасник ТОВ може встановити вимогу нотаріального посвідчення правочину з відчуження, застави частки такого учасника у статутному капіталі відповідного товариства та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань у порядку, визначеному законом. Така вимога учасника,

а також скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином та підлягає нотаріальному посвідченню;

8) Змінено порядок поновлення договорів оренди землі, що зменшить ризики використання цієї процедури в рейдерських схемах.

Як слушно зазначається у літературі, найефективнішим убезпеченням від потурання рейдерам мали б стати вироки «чорним» нотаріусам та реєстраторам, а також замовникам і виконавцям, посилення відповідальності за такі дії[5].

В умовах постійного оновлення рейдерських схем в аграрній сфері потрібно не тільки застосування механізмів подолання наслідків земельних рейдерських захоплень, коли воно вже відбулося, а необхідне створення ефективної системи запобіжників рейдерству.

1. Борка Я. Як захистити агробізнес від рейдерства. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/yakzahistiti-agrobiznes-vid-reyderstva.html>
2. Гребенюк М. Протидія аграрному рейдерству як важлива складова забезпечення продовольчої безпеки держави. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. Т.15. № 1. С. 40-48.
3. Поліводський О., Кобилянський В., Юхновський О. Юридична безпека у земельних відносинах. Київ, 2020. 18 с.
4. Нотаріальна палата України. Види рейдерства в державних реєстрах. URL: http://npu.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/antireid_presentation.pdf
5. Зубова А. Аграрне рейдерство в Україні: методи дії і протидії. URL: <https://www.kypur.net/agrarne-rejderstvo-v-ukrayini-metody-diyi-i-protidyii/>

Марта Калинич

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВопорушенням НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є однією з найбільш актуальних соціально-правових проблем в українському суспільстві. Актуальність даної теми пов'язана передусім, з тим, що саме неповнолітні у майбутньому будуть формувати і представляти образ держави. Тому це досить серйозна проблема, оскільки суб'єктами вчинених кримінальних правопорушень є по суті, діти, які лише починають своє доросле життя та в деяких випадках не розуміють правильність усіх своїх дій.

Передусім підкреслимо, що злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності

неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому [1, с. 431].

Нажаль, на сьогодні неповнолітні – все частіше учиняють кримінальні правопорушення. Вони важко переносять такі явища, як політична або економічна криза, безробіття, нерозуміння їх духовного світу, їх потреб, інтересів, уподобань, поглядів на майбутнє тощо. Вони бояться виносити свої проблеми на загал, але довіряють їх друзям-одноліткам, персональній сторінці в групах соціальних мереж, «кричать» про свої переживання і відчуття в статусах. І тут дуже важливо хто зверне увагу на їх проблеми, переживання, хто яку пораду дасть. Якщо це буде людина, налаштована асоціально, або якщо спілкування приведе до утворення групи, нової компанії (особливо «секретної», закритої для інших), то підліток легко піддається впливу, стане сміливим у вчинках і рішеннях, а «за компанію» кримінальне правопорушення вчиняється набагато легше, адже відповідальність можна перекласти на інших, си розділити солідарно, як їм видається.

Дуже важливим є інститут сім'ї. Саме в родині дитина відчуває, що вона потрібна, що її сприймають, поважають, підтримують і люблять. Якщо вдома дитина відчуває підтримку, то в підлітковому віці їй не потрібно доказувати батькам, що вона – особистість, яка має право на самостійні вчинки, на свої думки, на ставлення до життя, держави або релігії. Такий підліток не потребує підтримки «чужого авторитетного дядька», тому що її розуміють в її родині, її рідні й близькі, а сам неповнолітній – самодостатня особистість, бодай у колі сім'ї.

Особливостями злочинності неповнолітніх як частини загальної злочинності, є те, що вона представлена кримінальними правопорушеннями, вчиненими особами віком від 14 до 18 років. Перехідний вік взагалі має свої особливості, пов'язані з гормональною перебудовою організму дитини, до яких долучаються нестабільність інституту сім'ї, спотворення моральних цінностей, які, зазвичай, є основою формування особистості; безробіття, фільми та передачі, у яких культивується жорстокість, «красиве життя», до якого можна прийти шляхом легкого збагачення, не зайнятості дітей та підлітків у позаурочний час тощо.

Дуже часто особи, яким стало відомо про кримінальні правопорушення неповнолітніх, в тому числі і потерпілі, не повідомляють правоохоронні органи з різних причин: одним «шкода» зіпсувати репутацію і майбутнє підлітка, а іншим легше зробити вигляд, що нічого не трапилося. Часто кримінальні правопорушення вчиняє син чи донька посадової особи або відомої людини, і потерпілий розуміє, що справа вирішиться не в його користь [2].

Методика запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх має низку особливостей. Процесуально-правові та кримінологічні особливості такого запобігання зумовлені специфічними ознаками цих діянь, пов'язаних, насамперед, з віком, рівнем психічного та загальноосвітнього розвитку, умовами життя та вихованням у сім'ї тощо.

Законодавством України визначена низка органів та служб, які уповноважені та зобов'язані проводити профілактичні заходи з метою

недопущення учинення неповнолітніми кримінальних правопорушень. Серед суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх особливе місце належить поліції, які не тільки самі здійснюють спеціальні попереджувальні заходи, але й забезпечують взаємодію з виконання таких заходів іншими спеціальними органами та установами, створюють для цієї діяльності відповідні умови та використовують їх можливості [2]. Перелік таких спеціальних суб'єктів закріплено у статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

В загально соціальному рівні протидія злочинності неповнолітніх здійснюється шляхом поєднання економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням запобігання кримінальним правопорушенням. Але вони сприяють вирішенню цього завдання, створюючи умови, що виключають, знижують гостроту проблем, що продукують криміногенні фактори, що й визначають кримінальну активність неповнолітніх. Даний вид діяльності виступає як засіб, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня та обмеження масштабів злочинності неповнолітніх [3].

Слід пам'ятати, що профілактична робота з неповнолітнім порушником повинна проводитися винятково особою (слідчим, оперативним працівником), яка має достатній життєвий і практичний досвід розслідування такої категорії кримінальних проваджень чи розкриття кримінальних правопорушень неповнолітніх. Вирішальну роль у цьому відіграє слідчий, який під час досудового розслідування зобов'язаний з'ясувати причини й умови, що сприяли вчиненню такого виду кримінальних правопорушень. В індивідуальній профілактичній роботі слідчому слід використовувати методи переконання, примусу, постійного контролю, надання допомоги в пошуку шляхів вирішення складних життєвих ситуацій юного правопорушника. Водночас найбільш актуальним питанням є розроблення ефективної системи заходів профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх.

Таким чином, ефективне запобігання кримінальних правопорушень неповнолітніх можливе лише за умови, якщо особи, які реалізують такі профілактичні заходи, мають належні професійні якості, професійні навички та спеціальні знання для виховно-профілактичного спілкування з підлітками, схильними до вчинення правопорушень. Це, у свою чергу, потребує розроблення та впровадження в навчальних закладах МВС України окремих спеціальних курсів із профілактики кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Це б забезпечували належну підготовку поліцейських для запобігання такої категорії кримінальних правопорушень [4].

Основними завданнями профілактичної діяльності є активізація профілактичної роботи з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, для чого: необхідно запровадити у практику новітні методи та форми роботи з дітьми, схильними до правопорушень; підвищити рівень обізнаності дітей шкільного віку з правових питань; вдосконалювати моніторинг стану дитячої злочинності та кримінальних правопорушень, вчинених проти

дітей; стану дотримання прав дітей, а також створити належні умови для перебування дітей у спеціальних установах для дітей.

Отже, ефективне запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх ефективно лише за умови, якщо особи, які реалізують профілактичні заходи, мають належні професійні якості, професійні навички та спеціальні знання. Це, у свою чергу, потребує розроблення та впровадження в навчальних закладах МВС України окремих спеціальних курсів із профілактики кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, які б забезпечували належну підготовку поліцейських. Профілактика кримінальних правопорушень неповнолітніх – це система державних і суспільних заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію суб'єктивного й об'єктивного рівня явищ і процесів, що детермінують правопорушення неповнолітніх. Завданням спеціальних суб'єктів є переорієнтація їх діяльності на ранню профілактику правопорушень серед дітей.

1. *Криминология: учеб. / Г. А. Аванесов и др.; под ред. Г. А. Аванесова. 6-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 576 с.*

2. *Александренко О.В., Веселовська Н.О. Криминологічна характеристика злочинів неповнолітніх. Національна академія внутрішніх справ, «Молодий вчений». № 4 (07), квітень, 2014 р. С. 28-30*

3. *Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2004. 21 с.*

4. *Корольчук В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ, № 1, 2013. С. 176-182.*

Andrej Kaliparciuk

Master of Mediation,

University of Presov (Slovakia)

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PROBATION SYSTEM IN SLOVAKIA

Historical development stages related to probation in the context of the Slovak Republic can be divided into three basic periods: 1. the period until the creation of the First Czechoslovak Republic in 1918, 2. the period from the creation of the First Czechoslovak Republic until the creation of “modern” probation in 2002, 3. the period of “modern” probation from 2002 to the present day.

In the first stage certain probation elements in legal systems can be identified (e.g. home supervision, probational release, etc.), but probation as an independent institute and its organisation did not exist in this period. Considering the fact that in both first stages probation elements are found in particular in relation to conditional sentences or conditional release, the historical development of probation in Slovakia, similarly to other European countries, was related to the mentioned institutes (sanction modalities in relation to conditional sentence, conditional release etc.). Historical development of conditional sentences in relation to probation elements was dealt with, for instance, by Czech authors Rozum, Kotulan, and Vujtech[1].

During historical stages there was a number of associations and institutions which took part in assisting convicted persons, which points to an evident historical connection with social work and probation. In the period until the 1930s, the assistance

to convicted persons could be described as an area that was primarily dealt with by non-state sector (NGOs). The oldest institution supporting convicted persons in the territory of Slovakia, Bertina (established in 1832 in Bratislava), could be mentioned as an example. Its activities focused on the support of prisoners from Bratislava and Bratislava County who were released, showed improvement and got into difficult financial situation. Another significant facility dealing with social work with convicted persons was e.g. the association called Banskobystricky Patronage, established in 1909 in Banská Bystrica. Its ambition was to prevent committing crimes and protect children and juveniles. The association supervised the juveniles who were released from the execution of a punishment and took care of their suitable placement. At the same time, it supported families of convicted persons materially.

In 1924, for instance, the Association for supporting and caring for released convicts was established. Article 2 of the statutes of this association from 1924 laid down that the purpose of the association was to provide assistance to released convicts whose behaviour during the sentence along with circumstances and motives of their criminal offence, and their individuality inspired hope that they could become proper members of society again by providing them with work, clothes, tools, necessary conditions for existence, and by appropriately influencing the protégés of the association. The association sought primarily to enable its protégés to acquire food through their own manful activity and protect them from new wrongdoing.

A short digression into history leads to the first codex valid on the territory – the act of Saint Cyril from the period of Great Moravia – the so-called “Zákonsudnyljudem”, which is based on the philosophy of protection and retaliation with the intention to prevent new offenses. The idea was that the punishment should reflect the crime committed. For example, the crime of arson was punished by burning the offender at the stake. This philosophy of punishment as discouragement and revenge was not effective enough. Within the probation system the act of the article CVIII/108 from 1873 that was passed during the existence of Ugrian state was significant, and it enabled placing former convicts (and persons living as a homeless, suspicions etc.) under police control for a maximum of three years. In the Ugrian legal order the measure of probation is found also in connection with an imposition of a sentence to juveniles. For example, the legal article no. VII from 1913 on juvenile court regarded a person from 12 to 18 years as a juvenile and “against such juveniles the law allowed to use the measures of admonition, release on probation, reformatory education, imprisonment or state imprisonment”. A measure that contained certain elements of supervision of a convict was also conditional release of imprisoned persons enacted in the Section 48 of Legal Article V/1878. Conditional release was preceded by placement into a provisional institution. The prisoners who were condemned to penitentiary or jail to at least three years and had already served two thirds of their sentence could be ordered to serve the rest of their sentence there. They also had to meet the condition of effort and exemplary behaviour which gave hope for their improvement. Convicts were treated more moderately in a provisional institution than in penitentiary or jail. Also, convicts condemned to penitentiary for life could be sent to a provisional institution after serving 10 years of their sentence and if other conditions were met.

In 1919–1945, there was a number of criminal measures in the criminal legislation that contributed to the development of the probation system. These criminal measures did not impose a mandatory punishment involving deprivation of liberty upon a convicted person; instead, they were enabled to remain at large and ordered under facultative or obligatory supervision. These sanctions included conditional modalities, probational release, home supervision, supervised custody, waiver of punishment and supervision. They could also be ordered after conditional release. However, all these institutes but conditional sentence and conditional release applied exclusively to juvenile convicts. The predecessor of a present institute of probation could be considered a so-called “probational release” which was laid down in the criminal legislation in various variants in 1908–1931. Moravčíková[2], who dealt with contexts of historical development of social work and probation in her research, identified, using the method of educational historiography and content analysis of the measure of probational release, that, for instance, a Red Cross social worker was entrusted with the supervision of a convicted person in connection with the institute of probational release in 1931. In another two cases (both from 1931), supervision was delegated to the Association of district care for youth which performed social work tasks.

After the creation of the Czechoslovak Republic in 1918, the care for prisoners was considerably weakened. This was due to the departure of many civil servants to Hungary. Social work with convicts was not performed by the state and its institutions at that time, but it was carried out on a voluntary basis by society. It was carried out as a side activity along with their main working tasks, e.g. by the principal (the head of an institution), teacher of an institution, clergyman, etc. The head of an institution was, for instance, obliged to notify the home municipality and the corresponding association of the release of a convict from prison as well as ask them for assistance to the released person. Home municipalities were supposed to give the released person shelter, social security, clothes, and food. This was sometimes a problem, as municipalities often lacked sufficient financial resources for such assistance. The situation remained the same until the 1930s when social workers and probation officers, who were mandated to care for prisoners in prisons, but also for the released persons, began to perform their activities in prisons[2].

The creation of “modern” probation was preceded by two pilot projects carried out in 2002 and 2003. Positions of probation and mediation officers were created by the Ministry of Justice of the Slovak Republic at selected district courts and their positive results definitively confirmed the intention of establishing a probation service in the Slovak Republic. Since 1 August 2000, a special officer began operating in the Section of Criminal Law at the Department of Criminal Legislation and Crime Prevention of the Ministry of Justice of the Slovak Republic whose task was to coordinate preparation and realization of a pilot project of probation and mediation in criminal matters. Subsequently, in October 2001, a working group on preparation of the pilot project composed of representatives of individual law enforcement bodies and third sector started its work. The first pilot project of the Probation and mediation service was carried out in 2002 at District Courts in Bratislava IV – the town part of Karlova Ves, Spišská Nová Ves, and Nové Zámky. During the activity of the pilot

project, in the period from 1 April 2002 to 31 December 2002, probation and mediation officers were assigned a total of 55 mediation and 112 probation files. Most represented criminal offences within mediation were theft, bodily harm, and misappropriation. Within probation, the most frequent restrictions or obligations were the prohibition of activities and the obligation to repair the damage caused. Based on these positive results, the Ministry of Justice of the Slovak Republic continued with the project also in 2003 at the same three district courts. From 1 January 2003 to 31 December 2003, probation and mediation officers were assigned 177 probation and 61 mediation files. In mediation cases, an agreement was reached in 42 cases, representing 57.37% of cases. Parties complied with an agreement in 35 cases (83.33%) of these cases[3]. Besides quantitative changes pertaining to the number of probation and mediation officers, the number of addressed matters, and changes in staffing of the corresponding unit of the Ministry of Justice of the Slovak Republic, there were no key changes related to probation system in 2008 – 2016.

1. Rozum, J. et al. 2000. *Research of the new implemented probation segments into the criminal law.* Praha : IKSP, 2000.
2. Moravcikova, G. : *Probation and Social Work – Historical Context and Bearings.* [Diploma Thesis] – Nitra : FSVaZ UKF, 2010. 128 p.
3. Lulei, M. - Galbavý, L. 2008. *Slovakia, 2008.* In. *Probation in Europe.* - Nijmegen : Ministry of Justice of the Netherlands, 2008, p. 937-966.

Володимир Канцір
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ОСОБИСТОЇ АВТОНОМІЇ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В Україні первинним джерелом аналізованого комплексу прав особи є, безумовно, Конституція України, в ст. 63 якої закріплюється, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Стаття 63 Конституції України закріплює таке право і для підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. При цьому в цій же статті зазначається, що підозрюваний, обвинувачений на захист. Тобто, свобода особи від самовикриття є складовою права на захист у кримінальному провадженні [1].

Вказана норма, як і взагалі сам інститут імунітету особи від самовикриття була імплементована у вітчизняне законодавство із міжнародно-правових актів у сфері прав людини, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого 1966 році. Так, п. 3 ст. 14 цього пакту закріплює, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності, серед яких і гарантія не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним [2].

Окрім того, слід зазначити, що хоча прямо право особи не давати свідчення проти себе не декларується у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод прийнятій Радою Європи 04.11.1950 року, але воно витікає зі змісту ст. 6, яка визначає сутність права особи на справедливий суд [3].

Гарантії індивідуальної автономії у кримінальному процесі класифікуються на дві групи: 1) загальні (здійснюються з метою захисту особистої автономії); 2) функціональні (здійснюються з метою захисту автономії усіх учасників кримінального провадження).

Гарантії особистої автономії опосередковано передбачені визначеними КПК України завданнями та засадами кримінального провадження: охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2); верховенство права (ст. 8); повага до людської гідності (ст. 11); забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12); недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 13); таємниця спілкування (ст. 14); невтручання у приватне життя (ст. 15); недоторканність права власності (ст. 16); диспозитивність (ст. 26); гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій (ст. 27).

Спеціальні гарантії особистої автономії, регламентуються ст. 17 КПК України (презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини), ст. 18 КПК України (свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї), ст. 20 (забезпечення права на захист), ст. 42 КПК України (права підозрюваного, обвинуваченого), ст. 56 (права потерпілого), тощо [4]

Попри наявність у КПК України цих ключових та інших гарантій особистої автономії, власне особисту автономію не віднесено до загальних засад кримінального провадження в Україні, що може призвести до свавільного обмеження чи порушення прав людини, а також зниження ефективності роботи професійних учасників кримінального процесу через формалістичне тлумачення приписів процесуального закону. Наприклад, суди не завжди достатньою мірою забезпечують реалізацію прав людини, що нівелює правозахисну функцію правосуддя, а мотиваційна частина судових рішень в кримінальному провадженні часто зводиться до ритуального цитування норм законодавства, з якого важко чи неможливо зрозуміти правову позицію суду і, відтак, судові рішення не виконує функції формування правової свідомості. Принцип особистої автономії передбачає, що рішення судді мають засновуватися на самостійному правовому міркуванні; цей принцип може порушуватися, коли суддя змушений ховати власну думку за посиланнями на авторитетні джерела [5].

Таким чином, індивідуальна автономія – це система суб'єктивних прав, інструментарію їх реалізації та свободи вибору. Гарантування індивідуальної автономії – це забезпечення індивідуальних та реальних прав і свобод усіх учасників кримінального процесу, у тому числі сторін обвинувачення й захисту, свідків, експертів, суду.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Шеляженко Ю. Проблеми забезпечення особистої автономії у праві на справедливий суд. Актуальні питання реформування процесуального законодавства в Україні : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2017. С. 43–45.

Piotr Kohut

Wyższa szkoła prawa i umiejętności w Warszawie (Polska)
magistr prawa, doktorant

Kostyantyn Marysyuk

Politechnika Lwowska (Ukraina)
prof., Dr. hab.

SAMOBÓJSTWA W ZAKŁADACH KARNYCH I ARESZTACH ŚLED CZYCH

Przejawy zachowań autoagresywnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, wśród których znaczącą rolę odgrywają próby samobójcze i samobójstwa dokonane należy analizować w kontekście specyfiki wpływu izolacji więziennej na zachowanie człowieka. Izolacja więzienna (określana mianem izolacji totalnej) powoduje negatywne zmiany w psychice człowieka, które z kolei mogą stanowić podłoże zachowań samobójczych. Przymusowy charakter tej izolacji powoduje, że samobójstwa więźniów należy traktować jako przejaw protestu wobec[1, s. 92]: 1) systemu karnego, 2) warunkom odbywania kary, 3) relacjom interpersonalnym w społeczności więziennej (pomiędzy personelem zakładów karnych i aresztów śledczych a więźniami, a także pomiędzy samymi więźniami).

Charakterystyczne jest to, że większość zachowań samobójczych zakończonych śmiercią (samobójstw dokonanych) ma miejsce w pierwszym okresie odbywania kary pozbawienia wolności[2, s. 179]. Taka prawidłowość wynika z faktu nie wykształcenia jeszcze u więźniów na tym etapie mechanizmów ułatwiających adaptację do nowych warunków. Więźniowie nie potrafią sobie poradzić z gwałtowną zmianą sytuacji prawnej i faktycznej, co przejawia się brakiem odporności na liczne ograniczenia oraz nowe czynniki zagrożenia występujące w izolacji więziennej i niejednokrotnie skutkuje autoagresją samobójczą. Samobójstwo jest sposobem rozwiązania sytuacji trudnej i przejawem niekorzystnych stanów emocjonalnych pojawiających się na tle nowej rzeczywistości.

Najczęściej wykorzystywaną metodą popełniania samobójstw w więzieniach jest powieszenie. Miejscem popełnienia samobójstwa jest w większości przypadków wspólna cela. Samobójstwo jest dokonywane z reguły nocą lub w czasie nieobecności innych osadzonych[3, s. 530].

Prowadzone analizy dotyczące samobójstw w więzieniach stanowią podstawę próby ustalenia modelu „samobójcy więziennego”. Według M Młodzikowskiego charakteryzuje się on następującymi cechami[4, s. 187-188]: wiek pomiędzy 18 a 25

lat, oskarżony bądź skazany za przestępstwa przeciwko mieniu, dokonuje samobójstwa przez powieszenie, dokonuje samobójstwa podczas samotnego pobytu w celi więziennej, raczej nie werbalizuje myśli suicydalnych, przed osadzeniem nie był leczony psychiatrycznie, był w jednostce penitencjarnej konsultowany przez psychologa, wcześniej nie dokonywał samouszkodzeń, jest uzależniony od środków odurzających (alkohol lub/i narkotyki), popełnia samobójstwo w pierwszych czterech miesiącach pobytu w jednostce penitencjarnej, przyczyną popełnienia samobójstwa są zaburzenia osobowości.

Zachowania autodestrukcyjne więźniów (w tym zwłaszcza próby samobójcze) są wielokrotnie traktowane przez więźniów w sposób instrumentalny (dla osiągnięcia określonych celów np. zapewnienie określonych warunków odbywania kary, wynuszenia określonej decyzji itp.). Są przejawem autoagresji instrumentalnej.

Przyczyny samobójstw w zakładach karnych i aresztach śledczych należy podzielić na dwie grupy: przyczyny osobowościowe (cechy więźniów), przyczyny środowiskowe (cechy więzienia). W grupie przyczyn osobowościowych należy wymienić: nieumiejętność radzenia sobie ze stresem i strachem, niską samoocenę, brak perspektyw życiowych i brak sensu życia połączony z uczuciem beznadziejności, poczucie wyobcowania, krzywdy i bezradności, zaburzenia nastroju i zaburzenia osobowości, frustracja w wyniku niezaspokojenia wielu potrzeb (np. potrzeby bezpieczeństwa, przynależności, kontaktu społecznego, samorealizacji), depresję, nadużywanie substancji psychoaktywnych.

W grupie przyczyn środowiskowych znajdują się: przymusowy charakter izolacji więziennej, która tworzy traumatyzujący i suicydogenny syndrom sytuacyjny, zerwanie kontaktów z rodziną i brak wsparcia społecznego, przyzwolenie społeczności skazanych na zachowania samobójcze - taka postawa społeczności skazanych wpływa na ocenę jego zachowania. Próby samobójcze, samobójstwa dokonane i wszelkie inne przykłady samoagresji, np. samookaleczenia nie są piętnowane przez innych skazanych. Jest to istotna różnica w porównaniu z postawą wobec zachowań suicydalnych społeczeństwa wolnościowego[4, s. 188].

Przy próbach wyjaśnienia problemu samobójstw w zakładach karnych i aresztach śledczych zwraca się uwagę na podłoże anomiczne tego rodzaju samoagresji, które ma swoje źródło w statusie podwójnego dewianta (osoby nieadekwatnej z punktu widzenia społecznych i więziennych standardów[3, s. 530-531].

Złożoność etiologiczna i fenomenologiczna zachowań samobójczych powoduje, że przeciwdziałanie tym zachowaniom stanowi wieloaspektowy problem.

Do działań mających na celu ograniczenie przypadków samobójstw w jednostkach penitencjarnych należy zaliczyć: prawidłowe diagnozowanie i prognozowanie zachowań (identyfikowanie skazanych wykazujących tendencje do zachowań autodestrukcyjnych, w tym samobójczych, odróżnienie zachowań suicydalnych o charakterze demonstracyjnym od zachowań suicydalnych z intencją śmierci. Dokonywanie oceny czynników ryzyka zachowań samobójczych wśród skazanych. Podkreśla się, że ryzyko skutecznego zamachu samobójczego jest większe w przypadku mężczyzn, osób starszych, osób samotnych, osób uzależnionych od alkoholu lub narkotyków a także osób z zaburzeniami psychicznymi); rozpoznanie procesów motywacyjnych samobójstw dokonanych oraz nieudanych prób

samobójczych; prawidłowy (tj. pełny i sprawny) obieg informacji pomiędzy poszczególnymi służbami (medyczną, ochronną, penitencjarną) w zakresie stwierdzonych skłonności samoagresywnych więźniów; ścisły nadzór nad osobami o ustalonym ryzyku zachowań samobójczych (odpowiednie rozmieszczenie ich w celach, wykorzystanie urządzeń monitorujących); prowadzenie oddziaływań, mających na celu redukcję czynników ryzyka zachowań samobójczych (np. rozmowy wychowawcze i psychologiczne ułatwiające skazanemu zrozumienie jego sytuacji i wskazujące pozytywne sposoby radzenia sobie z trudnościami; zajęcia psychoedukacyjne kierowane do skazanych zwiększonego ryzyka samobójstw (tj. takich, które w przeszłości dokonywały prób samobójczych czy wykazują tendencje do reagowania autoagresją). Ważne jest prowadzenie zróżnicowanych i zindywidualizowanych oddziaływań resocjalizacyjnych zgodnie z celem wykonywania kary pozbawienia wolności uwzględniających potrzebę podniesienia samooceny oraz zwiększenia poczucia sensu życia skazanym, który wykazuje tendencje do zachowań samobójczych. Ważna jest ich aktywizacja w kierunku kształtowania postaw i zachowań społecznie pożądanych; zmniejszenie przeludnienia zakładów karnych i aresztów śledczych; eliminowanie czynników sytuacyjnych stwarzających podłoże do samoagresji (**np. wzajemne szykany w środowisku skazanych**); szkolenie personelu (w tym przede wszystkim penitencyjnego, medycznego i ochrony); prowadzenie profilaktyki i terapii uzależnień od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, które są istotnym czynnikiem ryzyka zachowań samobójczych.

1. *Linowski K., Wysocki I. Oddziaływania psychoreakcyjne na skazanych agresywnych w warunkach penitencjarnych, Ostrowiec Świętokrzyski: Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości, 2005. 329 s.*
2. *Jarosz M. Samobójstwa, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. 194 s.*
3. *Hołyst B, Wiktymologia. Warszawa: LexisNexis. 2015. 1408 s.*
4. *Młodzikowski M. Samobójstwa w zakładach karnych i aresztach śledczych okręgu poznańskiego, [w:] W. Ambroziak, P. Stępnia (red.), Służba Więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej. III Krajowe Sympozjum Penitencjarne. Praca zbiorowa, Gądk, 2004. 496 s.*

Жанна Кличко

студентка магістратури Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ

Сьогодні злочинність серед неповнолітніх виступає досить поширеним негативним явищем, що стрімко розвивається та різко змінює притаманні їй особливості, а саме: зниження віку неповнолітніх злочинців, жорстокість та зухвалість неповнолітніх, «невмотивованість» злочинів, вчинення «дорослих»

злочинів (убивство, розбійні напади), груповий характер злочинності та її підвищена латентність.

Допит неповнолітнього злочинця повинен будуватись з урахуванням вікових та психічних особливостей особи, що обумовлюються її індивідуальними ознаками. Слід звернути особливу увагу на такі чинники: несформована психіка, емоційна нестабільність, відсутність достатнього життєвого досвіду та наявність негативних ключових факторів, які сприяють розвитку злочинності серед молоді.

Результативне проведення допиту неповнолітньої особи неможливе без визначення деяких підготовчих заходів. Одним із них виступає визначення місця, а саме приміщення для проведення допитів неповнолітніх. Так, законом передбачено можливість слідчого самостійно визначати місце для допиту залежно від обставин кримінального провадження. Тобто допит здійснюється за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати [1].

Згідно з досвідом юридичної практики допит неповнолітніх молодших вікових груп найдоцільніше проводити у місці, яке добре знайоме та звичне для допитуваного, наприклад, школа чи дім неповнолітнього або близьких йому осіб. Створена невимущена обстановка сприятиме виникненню важливого психологічного контакту з неповнолітньою особою. Так, кабінет слідчого не буде найкращим місцем для допиту неповнолітніх молодших вікових груп. Як альтернативу можна використовувати спеціально обладнаний кабінет психолога, куди слідчий може викликати допитуваного та інших учасників кримінального провадження, яким законом надано право бути присутніми на такому допиті. Допит неповнолітніх старших вікових груп, навпаки, рекомендується проводити в кабінеті слідчого, оскільки офіційна, ділова обстановка в поєднанні з роз'ясненням слідчого про необхідність розповісти все, що неповнолітньому відомо, підкреслює важливість того, що відбувається, і налаштовує допитуваного на надання повних та правдивих показань [2, с. 177].

Неповнолітнього злочинця бажано допитувати невідкладно. Унаслідок недостатнього життєвого досвіду допит «за гарячими слідами» нерідко приносить позитивні результати, оскільки неповнолітній не встигає деформувати уявлення самостійно чи під впливом зацікавлених у провадженні дорослих. Одразу після вчинення протиправного діяння особи, які його вчинили, дуже часто переживають і не встигають розробити достатньо переконливі аргументи на свій захист.

Не можна забувати, що кожна особа, яка відноситься до даної вікової категорії, має свій ступінь сприйняття обставин вчиненого злочину, та, іноді, супроводжується перебільшенням і фантазуванням. Це може породжувати брехню, яка певним чином змішується із правдою чи вигаданням нелогічних подробиць. Основними засобами викриття неправдивих свідчень неповнолітніх виступають прийоми емоційного впливу або логічного переконання, але іноді вони можуть бути малоефективними, створюючи зі свого боку нерозуміння допитуваним самого факту розкриття неправди та вперте повторення беззмістовної брехні. Беручи до уваги зазначену позицію, доцільно проводити повторний допит, який має здійснюватись з урахуванням аналізу виявлених недоліків слідчим [3, с. 218].

Чинне законодавство України визначає проведення допиту неповнолітньої особи у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит неповнолітнього не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Неповнолітнім, які не досягли шістнадцяти років, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, але не попереджується про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими Кримінальним процесуальним кодексом України, у присутності захисника. Захисник залучається у кримінальне провадження з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Оскільки участь захисника у проведенні допиту за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою, то у разі, коли ця особа або її законні представники не запросили захисника, участь останнього повинні своєчасно забезпечити слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд [1].

Вікові особливості неповнолітніх обумовлюють потребу передбачення додаткових інструментів їх правового захисту у кримінальному провадженні, в тому числі в частині отримання від них показань шляхом проведення допиту. Мінімальний вік з якого неповнолітні можуть бути допитані як підозрювані, визначений законом. Відповідно до статті 22 Кримінального кодексу України до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Особи, що вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини, винятковий перелік яких надано у частині 2 статті 22 Кримінального кодексу України [4].

До обрання фахівця в присутності якого буде відбуватись допит неповнолітнього, варто віднестися сумлінно. Це може здійснюватись шляхом попереднього з'ясування у батьків, інших родичів, друзів, вчителів, хто у неповнолітнього користується авторитетом та повагою. Це слугуватиме запорукою успіху проведення даної слідчої дії.

Обов'язковою умовою результативного допиту є налагодження з неповнолітнім психологічного контакту. Для цього рекомендується проводити бесіди на загальні теми (спорт, навчання, ігри, нові фільми, книжки та інші), продемонструвати увагу до його потреб та інтересів. При допиті неповнолітнього злочинця слідчий повинен поводитися спокійно, доброзичливо, але й достатньо твердо. Така манера поведінки сприятиме встановленню потрібного контакту з підлітком, налаштуватиме його на відверту розмову. Тому, вміння слідчого встановити потрібний контакт та завоювати прихильність зі сторони неповнолітнього є визначальними чинниками під час проведення ефективного допиту [5, с. 208].

Найбільш правильною виступає побудова допиту у формі вільної розповіді з використанням простих, коротких і зрозумілих запитань. Під час проведення допиту неповнолітнього злочинця можна застосувати наступні тактичні прийоми допиту: 1) навести приклади із життя осіб, які стали на злочинний шлях у ранньому віці, а саме перспективу все життя провести за ґратами, так і не досягнувши нічого в житті; 2) викликати почуття аморальності вчинених протиправних дій та обов'язково роз'яснити неповнолітньому про те, що ще не

пізно виправитись; 3) демонструвати поінформованість, яка змусить розповісти неповнолітнього всі обставини справи; 4) роз'яснити підозрюваному, що сприяння слідству забезпечить передбачену законом можливість пом'якшити або в деяких випадках уникнути кримінальної відповідальності та інші.

Тактичні прийоми, які слід застосовувати в процесі допиту, залежать від особистості підлітка. У випадку допиту розбещених і недисциплінованих неповнолітніх, необхідно проявляти серйозність і суворість і, навпаки, якщо допитуваний є сором'язливим, невпевненим – слід підбадьорити та заохотити його допомогти. Важливим аспектом допиту неповнолітнього є його фіксація за допомогою відеозапису, який дозволить проаналізувати дії допитуваного, виявити та обґрунтувати реакції на відповідні запитання слідчого. Зібрані висновки в перспективі допоможуть ефективно провести повторний.

Отже, необхідно зазначити, що допити неповнолітніх злочинців вирізняються своїми особливостями, зокрема складністю проведення. Проведення допиту неповнолітніх як окремої категорії осіб у кримінальному провадженні обумовлюється віковими особливостями їх психіки, що впливають на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними обставин справи. Так, вищезазначені професійні вміння та знання слідчого сприяють якісному, ефективному, а найголовніше законному проведенню такої слідчої дії, як допит неповнолітньої особи.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Павлюк Н. В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. № 93. С. 175–178.

3. Пяковський В. В., Черноус Ю. М. Криміналістика: підручник. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Шенітько В. Ю., Коновалова В. О. Криміналістика: підручник. Х. : Право, 2008. 464 с.

Діана Коваль

студентка Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сьогодні найвищою цінністю визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших верств населення. Це зумовлює необхідність створити особливі умови для забезпечення та реалізації їхніх прав. Проблема вчинення кримінального правопорушення неповнолітніми є однією з актуальних проблем українського суспільства, яка потребує нагального розв'язання. Важливою

ознакою є те, кримінальне законодавство, яке регламентує особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, потребує подальшого вдосконалення та доопрацювання. Установлюючи ці особливості, законодавець передбачив, що норми кримінального закону повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення.

Важливо зазначити, що кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх має свої особливості, які обумовлені недостатністю інтелектуального розвитку, соціально-психологічними особливостями особи. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України єдиною та достатньою підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України. Регламентація кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх в чинному кримінальному законі відбувається у межах окремого розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (статті 97-108 КК), у якому систематизовано норми, що встановлюють особливості застосування кримінально-правових інститутів до даної категорії суб'єктів, що свідчить про те, що держава у кримінальній політиці надає пріоритет сфері захисту дитини. Цей розділ нерозривно пов'язаний з іншими розділами КК, де встановлено: вік, після досягнення якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК); вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує покарання цієї категорії осіб (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК), а до обтяжуючих обставин віднесено вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК) і вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК). У Особливій частині КК України є принаймні 45 норм, якими передбачене посилення відповідальності за кримінальні правопорушення щодо неповнолітніх та якими спеціально встановлюється караність за посягання на неповнолітніх.

Якщо розглянути розділ XV КК України, то там можна побачити перелік лише особливих, менш суворих, більш гуманних умов кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення порівняно з дорослими злочинцями, а саме: за певних умов допускається можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру, скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань порівняно зі строками і розмірами покарань до дорослих злочинців, визначено умови, за яких можливим є звільнення неповнолітніх від відбування покарання із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру, передбачено більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання, встановлено більш короткі строки (порівняно зі строками для повнолітніх злочинців) щодо давності притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку і щодо погашення і зняття судимості з неповнолітніх злочинців.

На нашу думку, велику цінність становить ст. 98 КК України, в якій зазначено види покарань до неповнолітніх осіб. Судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. Відповідно до ч. 2 ст. 98 КК України до неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю.

При призначенні покарання неповнолітньому суд враховує загальні засади призначення покарання, а також обов'язково умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього, а при призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю кримінальних правопорушень або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років (ст.103 КК України).

Важливим є також застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені статтями 45-48 КК України та законами про амністію. А також звільнення від відбування покарання відповідно до статей 75-78 КК України. Відповідно до ст. 105 КК України суд може звільнити неповнолітнього від покарання, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, якщо буде доведено, що неповнолітній щиро визнає свою вину, а також в подальшому бездоганно себе поводить і на момент постановлення вироку вже не потребує застосування покарання. При тому суд до неповнолітнього у цьому разі може застосувати такі примусові заходи виховного характеру: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передати неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років

Отже, неповнолітніх можна віднести до особливої категорії суб'єктів кримінального провадження. Для них передбачені особливі, менш суворі, більш гуманні умови кримінальної відповідальності та покарання, порівняно з дорослими злочинцями, що сприяє забезпеченню дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України стосовно визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, с. 141, URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Кримінальний Кодекс України: 2001, Закон України від 25.09.2020 №25-26, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Міжнародне співтовариство надає значної уваги питанням попередження корупції, що сьогодні стала світовою проблемою. Лише за останні роки ці питання розглядалися на багатьох європейських форумах. Прийнято спільний проект Комісії Європейського товариства і Ради Європи "Октопус", Конвенцію про корупцію у контексті цивільного права, Конвенцію про корупцію у контексті кримінального права, Угоду про створення Групи держав проти корупції, затверджено статuti Групи держав по боротьбі з корупцією та комісії щодо запобігання корупції. Радою Європи створена міжнародна Група з протидії корупції, яка працює під керівництвом Комітету з кримінальних проблем. Саме цією Групою разом з Європейським Союзом розроблено проект "Октопус", у якому беруть участь 16 східноєвропейських країн, у тому числі й Україна. Ця програма є першою спробою реальних кроків по боротьбі з корупцією у країнах Центральної та Східної Європи.[1]

27 січня 1999 року Рада Європи відкрила для підпису Кримінально-правову конвенцію про корупцію. Ця конвенція Ради Європи охоплює всі види корупційних діянь. Разом із підкупом державних посадовців, вона стосується приватнопідприємницької діяльності. В її нормах закладені положення щодо міжнародного співробітництва у сферах надання правової допомоги та екстрадиції.[2]

У травні 1999 року створено «Групу країн проти корупції» (ОКЕСО), що діє в межах Ради Європи, основною метою якої є оцінка рівня корупції в державах-членах організації, виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією, підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері, здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно до програми дій проти корупції. ОКЕСО - один із найважливіших структурних підрозділів Ради Європи, який розробляє рекомендації для держав-учасниць зі створення антикорупційного законодавства відповідно до європейських норм. Саме ОКЕСО уповноважений надавати керівництву Євросоюзу висновок про якість системи боротьби з корупцією у державах, що претендують на європейську інтеграцію.[3]

Найважливішими серед останніх документів Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією є Комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 р. щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції, в якій визначено основні засади боротьби з цим негативним явищем в Євросоюзі та окреслено принципи вдосконалення протидії корупції в нових країнах-членах, країнах-кандидатах і третіх країнах, а також Рамкове рішення Ради Європейського Союзу № 568 від 22 липня 2003 р. «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі», в якому визначається поняття «активної» та «пасивної» корупції і встановлюються санкції у відношенні осіб, у тому числі юридичних, за вчинення такого роду злочинів [4].

За умов масштабної корупції акцент робиться саме на усуненні причин, а не на боротьбі з конкретними проявами. Так для правових систем деяких розвинутих країн узагалі не характерне використання в законодавстві терміну «боротьба» - законодавці закладають в нормативно-правовому акті принципи попередження правопорушень, які стосуються певної сфери діяльності.[5-7]

Однією з головних складових формування і реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, у першу чергу їх правоохоронних органів, на регіональному і міжнародному рівнях, участь у заходах боротьби з цим негативним явищем, запроваджених у межах Організації Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Короткий огляд цих міжнародних актів свідчить про те, що світова співдружність розглядає корупцію на сучасному етапі як одну з найбільших загроз правопорядку, демократії, правам людини, чесності та соціальній справедливості. Загально визнано, що вона заважає економічному розвитку і становить реальну загрозу устоям суспільства.

1.Руководство для законодательных органов по осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции [Электронный ресурс]. — [2 е исправл. и доп. изд.] / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Режим доступа : http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_R.pdf.

2.Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 р. // Урядовий кур'єр [Текст]. — 2006. — № 210. — 8 листоп.

3.The Global Programme Against Corruption [Text] : UN Anti-Corruption Toolkit / United Nations Office on Drugs and Crime. — Vienna : [s. n.], 2004. — P. 89, 90.

4.Спеціалізовані інституції у боротьбі проти корупції: огляд моделей [Електронний ресурс] / Організація економічного співробітництва і розвитку ; Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії ; OECD, 2007. — С. 18, 19. — Режим доступу : <http://www.oecd.org/corruption/9972270.pdf>.

5.Kuris G. Anti-Corruption Agencies: Building to Last [Electronic resource] / G. Kuris ; University of the Witwatersrand. — Access mode : <http://www.pari.org.za/wp-content/uploads/Kuris-Anti-Corruption-Agencies-Aug12>.

6.Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. // Голос України. — 2014. — № 206. — 25 жовт.

7. Зауваження до проекту Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України” [Електронний ресурс] / Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52186&pf35401=314919>.

Олена Колесник

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Коваль Марія

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ ВІДНОСНО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

На даний момент правове регулювання порядку виконання покарань, що можуть бути призначені військовослужбовцям, значною мірою залишаються невисвітленими.

Виходячи з законодавства України, військовослужбовцям можуть бути призначені такі види покарань (подаються від менш тяжкого до більш тяжкого

покарання: 1) штраф; 2) позбавлення військового звання; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи (не застосовуються до військовослужбовців строкової служби); 5) службові обмеження для військовослужбовців; 6) конфіскація майна; 7) арешт; 8) обмеження волі (крім військовослужбовців строкової служби); 9) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 10) позбавлення волі на певний строк; 11) довічне позбавлення волі.

У даній роботі хочеться надати перевагу такому виду покарання як арешт, розглянути його поняття та особливості виконання військовослужбовцями.

Арешт - це кримінальне покарання, що полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції. Арешт є основним строковим видом покарання, яке застосовується у межах від одного до шести місяців, і полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції. Військовослужбовці відбувають покарання у виді арешту не в арештних домах, а на гауптвахті.

Гауптвахта - місце в армії, де примусово утримують військовиків-порушників військової дисципліни. На гауптвахті обладнують загальні та одиночні камери для заарештованих, окремі камери для допиту, двір для прогулянок, караульні приміщення тощо.

Засуджені до арешту військовослужбовці направляються на гауптвахту для відбування покарання в десятиденний строк після отримання розпорядження суду про виконання вироку [2].

Про відправлення засуджених до арешту військовослужбовців до місця відбування покарання командування військової частини зобов'язане у десятиденний термін повідомити його сім'ю або близьких родичів про те, куди і коли він відряджений. З цією метою засудженому, який відбуває, видається поштовий конверт, де засуджений заповнює адресу, прізвище, ім'я та по батькові адресата. За дорученням командира військової частини відповідною військовою службою особою в конверт вміщується повідомлення про те, хто, коли і куди (адреса гауптвахти) вибув для відбування покарання [3].

Військовослужбовці, засуджені до покарання у виді арешту, продовжують проходити військову службу з урахуванням обмежень, обумовлених видом покарання та порядком його відбування. Час відбування арешту до загального строку військової служби і вислуги років для присвоєння чергового військового звання не зараховується. Разом із тим, за сумлінну поведінку і ставлення до військової служби до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи заохочення у виді подяки, дострокового зняття раніше накладеного стягнення, чи зарахування часу відбування арешту в загальний строк військової служби повністю або частково [2].

На гауптвахті Центрального управління Служби правопорядку по місту Києву і Київській області утримуються засуджені військовослужбовці чоловічої статі та військовослужбовці-жінки, які дотримуються таких правил окремого тримання:

- військовослужбовці-жінки - окремо від військовослужбовців чоловіків;
- військовослужбовці із числа офіцерського складу - окремо від інших категорій військовослужбовців;
- військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу;

- військовослужбовці, які проходять строкову військову службу - окремо від військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом;
- військовослужбовці, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, - окремо від військовослужбовців, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності;
- військовослужбовці, які проходили військову службу в підрозділах Військової служби правопорядку в Збройних Силах України, Служби безпеки України, органах прокуратури, юстиції та в суді, - окремо від інших військовослужбовців [1].

Арешт по суті не є спеціальним, а специфічні риси притаманні лише процедурі його застосування до військовослужбовців, яка зайвий раз свідчить про те, що відбуття ними будь-яких спеціальних видів покарань є формою (засобом) перебування на військовій службі. Тому в разі, коли покарання, передбачене статтею 60 КК України, призначене, наприклад, службовцю Збройних Сил України, його виконання покладається не на Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, а на Державну пенітенціарну службу України, і не на гауптвахті, а в арештному домі. У випадку, коли покарання у виді арешту призначене військовозобов'язаному (резервісту) на строк, що не перевищує терміну зборів, на які його призвано, відбування арешту може здійснюватися на гауптвахті [3].

Правом застосування заходу заохочення у виді зарахування часу відбування арешту до загального строку військової служби користується начальник органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Правом здійснення інших заходів заохочення і стягнення користуються начальник органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і начальник гарнізону [4].

Військовослужбовець, засуджений до арешту, передається безпосередньо начальником конвою разом з документами, особистими речами начальнику органу управління Служби правопорядку в гарнізоні у присутності начальника гауптвахти Служби правопорядку. При цьому начальник органу управління Служби правопорядку або його заступник у присутності начальника гауптвахти, який приймає засудженого військовослужбовця, повинен:

- прийняти від начальника конвою засудженого до арешту військовослужбовця, зробити запис у другому примірнику опису документів і предметів особистих речей засудженого та завірити його гербовою печаткою;
- прийняти за відомістю на тимчасове зберігання зброю та боєприпаси конвою, забезпечити їх збереження у кімнаті зберігання зброї у спеціально обладнаному для цього приміщенні, організувати розміщення та відпочинок особового складу конвою, а за потреби - миття в лазні із заміною натільної білизни;
- повідомити (у день прийняття) начальника Служби правопорядку - начальника Головного управління Служби правопорядку, командира військової частини, з якої прибув військовослужбовець, та командира підрозділу Служби правопорядку, з якого прибув конвой, про прийняття зазначеного військовослужбовця та про вибуття конвою в зворотному напрямку [1].

Час та порядок отримання предметів першої потреби визначається внутрішнім розпорядком гауптвахти. Предметами першої потреби за Інструкцією є: бритва електрична (механічна) або безпечна з касетними

головками разового користування; запальнички (для тих хто курить) – дві штуки; сигарети – не більше одного блоку; предмети туалету (мило, зубні паста та щітка, гребінець, креми для гоління і дезінфекції, шампунь) та пластмасові футляри для їх утримання – один комплект; туалетний папір – чотири рулони; рушник вафельний – два; щітки для одягу та взуття, крем для взуття – один комплект; кашне, носові хустинки, нитки (чорного, зеленого та білого кольору) та голки; письмовий папір, ручка, конверти, марки. Крім того, для жінок: халат, хустка, рейтузи, бюстгальтери, гігієнічні пакети, шпильки, вата, губна помада, пудра 1].

Отже, арешт розглядають специфічним видом покарання стосовно військовослужбовців. Статтею 55 КВК України регулюються загальні питання порядку та умов відбування арешту військовослужбовцями, але більш детально ці питання розглядаються у спеціальному відомчому нормативно-правовому акті Міністерства оборони України - Інструкції про порядок і умови відбування арешту засудженими військовослужбовцями.

Положення вищевказаної Інструкції стосуються не тільки питань відбування арешту військовослужбовцями Збройних Сил України, але й іншими військовослужбовцями, які належать до будь-яких, утворених відповідно до законів України військових формувань (Державної прикордонної служби України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, внутрішніх військ МВС України, Державного департаменту України з питань виконання покарань та інших).

1. *Голіна В. В, Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право: підручник. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2011. 127-129 с.*

2. *Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. ВВР України. 2003. № 3-4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>*

3. *Туркот М. Особливості виконання спеціальних видів покарання, призначених військовослужбовцям. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. С. 86–90*

4. *Туркот М.С. Військові формування в системі Воєнної організації України. Вісник прокуратури. 2014. № 11. С. 31–43.*

Віолетта Колякіна

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Бараняк

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат хімічних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ДАКТИЛОСКОПІЇ І ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

З огляду на історію для розкриття та розслідування злочинів одним із перших у криміналістичній науці виникло вчення про сліди рук людини. Аналіз дактилоскопічних знань, особливості їх впровадження в діяльність органів досудового розслідування дають можливість виділити окремі події, які характеризують основні риси становлення розділу криміналістичної науки та даного пріоритетного виду діяльності, що сприяє розкриттю та розслідуванню злочинів.

Кожна людина має абсолютно індивідуальні ознаки. Ці ознаки називають біометричною ідентифікацією і нею є: відбитки пальців, геометрична будова руки, особливості малюнка сітківки ока, райдужна оболонка ока, портрет обличчя, рукописний почерк тощо.

Нині в криміналістиці дактилоскопія є найпоширенішим методом ідентифікації особи. За допомогою дактилоскопії можливо ідентифікувати людину за відбитками її пальців рук. Малюнок на шкірних покривах пальців рук є абсолютно унікальним для кожної людини, що дає можливість дослідити сліди пальців рук, виявлених і вилучених з місця злочину і надалі порівняти їх з відбитками пальців людини, яка підозрюється у його вчиненні. Цей метод дає можливість зі стовідсотковою гарантією довести причетність людини до злочину.

Дактилоскопія (від грец. δάχτυλος – палець і σκοπέω – спостерігаю, розглядаю) – розділ криміналістики, що вивчає будову візерунків шкіри пальців рук з метою проведення криміналістичної ідентифікації особи, а також для реєстрації і розшуку злочинців [1].

Метод дослідження папілярних візерунків пальців рук вимагає правильності і точності дослідження. Першою вимогою є те, що дослідження має бути повним, тобто порівнювати необхідно всі деталі візерунка, відображеного в сліді, коли під час порівняння не виявляється істотних розходжень. Другою умовою є те, що збіги повинні бути реальними (дійсними), а не уявними. Співпадаючими слідами варто визнавати такі, деталі яких в обох порівнюваних візерунках однакові як за розташуванням у візерунку, так і за особливостями будови з урахуванням їх природно допустимих змін. Третьою умовою є те, що порівняльне дослідження має бути двостороннім.

І. В. Рогатюк зазначає, що для проведення дактилоскопічної експертизи на дослідження можуть надаватися такі об'єкти та зразки для порівняння як предмети з імовірною наявністю слідів папілярних ліній особи; предмети з виявленими слідами папілярних ліній особи, які не вилучені з поверхні об'єктів; дактилоскопічні плівки або інші липкі та полімерні матеріали з перекопійованими слідами папілярних ліній особи; зліпки, отримані з об'ємних слідів папілярних ліній особи; кисті рук, стопи ніг або їх фрагменти з папілярними лініями трупа; зображення папілярних ліній, які містяться у матеріалах експертиз: висновку експерта, ілюстративній таблиці; відбитки (відтиски), які містяться в оригіналах дактилокарт [2; с. 294].

Автоматична ідентифікаційна дактилоскопічна система (АДІС) існує для встановлення співпадіння пальців рук. Вона аналізує ознаки в закодованих слідах, перевіряє їх за тисячами відбитків, внесених до неї, надає варіанти тотожних відбитків, які перевіряються оператором особисто. За допомогою дактилоскопічної реєстрації можливо встановити невпізнану особу за її трупом, встановити особу, причетну до вчинення злочину або розшукати безвісно зниклих осіб.

О. А. Логвиненко вважає необхідним більш широке застосування дактилоскопічних обліків в Україні. По-перше, це нагальна потреба для активізації міжнародного співробітництва у протидії тероризму, організованій

транснаціональній злочинності, нелегальній міграції, торгівлі людьми, відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом. Слід також враховувати, що Україна бере участь у миротворчих міжнародних операціях та запобігає перетинанню державного контролю іноземцями, що намагаються дестабілізувати ситуацію на території нашої країни. По-друге, велика кількість невпізнаних трупів під час зростання кількості природних та техногенних катастроф, забезпечення ефективності розшуку безвісти зниклих громадян, особливо неповнолітніх тощо. Таким чином, створення єдиної багатофункціональної системи дактилоскопічних обліків в Україні, вирішення питання вдосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації в Україні є необхідним [3, с. 177].

Дактилоскопічна експертиза є найпоширенішим видом спеціального дослідження. Сліди пальців рук були, є і будуть постійними складовими місця злочину за багатьма їх видами. Сліди являють собою джерело важливої інформації про особу, яка їх залишила, про час та особливості їх слідоутворення.

Не варто забувати про підвищення кваліфікації експертів, які мають орієнтуватись в нових технологіях збирання, отримання і дослідження відбитків пальців.

У висновку ми можемо стверджувати, що нині криміналістика є досить динамічною наукою, яка фактично не має меж, не зупиняється на досягнутому, розширює список біометричних ідентифікаторів та нових технологій. Дактилоскопія є невід'ємною частиною розслідування кримінального правопорушення, тобто злочину. Саме завдяки дактилоскопії злочини розкриваються швидше, особа злочинця встановлюється з максимальною точністю, оскільки відбитки пальців є абсолютно унікальними та індивідуальними. Криміналісти повинні і надалі плідно працювати над розвитком дактилоскопії, новими технологіями і її науково-теоретичною базою.

1. Біленчук П. Д. Дактилоскопія. 2007. URL: <http://esu.com.ua>.

2. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 292 – 296.

3. Лозвиненко О. А. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. Вип. 42. С. 174 – 178.

Віолетта Колякіна

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
професор, доктор юридичних наук

ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ

У всьому світі торгівля людьми вважається одним із найтяжчих злочинів проти особи. В Україні, яка є демократичною державою, ставлення до насильницького продажу людей - однозначно негативне. Тим паче, що торгівля

жінками суперечить міжнародно-правовим нормам, які забороняють торгівлю людьми, зокрема положенням Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) 10 грудня 1948 р., як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави без винятку. Загальна декларація - перший в історії міжнародних відносин документ, яким проголошено широке коло основних прав і свобод людини, що підлягають загальній повазі та дотриманню.

Ми пропонуємо під торгівлею жінками розуміти акт купівлі-продажу чи вчинення інших протиправних угод відносно них, що пов'язано з їх незаконним заволодінням чи переданням із метою експлуатації або іншого забороненого використання на території країни чи за її межами.

Справедливо зазначила Г. Шмельова, що основними гарантами прав людини є національне законодавство і сама держава, на території якої вона проживає. У процесі реалізації міжнародних Договорів, угод, пактів, конвенцій та інших документів про боротьбу з торгівлею жінками, виконання передбачених ними зобов'язань активну роль відіграє національне законодавство і право країни. Саме право повинне регламентувати форми і методи виконання державою міжнародно-правових актів [1; с. 50].

Об'єктивна сторона злочину - торгівлі людьми чи іншої незаконної угоди щодо передачі людини - може полягати в: 1) продажеві людини; 2) іншій оплатній передачі людини; 3) здійсненні стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою чи без згоди через державний кордон України.

Під продажем треба розуміти передання людини однією особою в незаконну власність іншої особи за певну грошову суму.

Інша оплатна передача передбачає передання людини іншій особі без права на повернення за матеріальну винагороду у вигляді інших цінностей (коштовностей, цінних паперів тощо) або послуг матеріального характеру (передання в користування будинку, транспортного засобу, надання освітніх, лікувальних чи оздоровчих послуг, путівок), за рахунок відшкодування боргу, за отримання відсотків од прибутку тощо.

У 1998 р. під приводом працевлаштування за кордон було незаконно вивезено 158 жінок і дівчат, які в подальшому використовувались у сфері секс-бізнесу, в тому числі з Івано-Франківської області - 60, Луганської - 48, Хмельницької - 30, Запорізької - 12, Миколаївської - 7, Черкаської - 1. Із вивезених за кордон жінок повернулося в Україну тільки 56 осіб. І це - лише дані, що стали відомими правоохоронним органам [2].

У світі щороку перевозять контрабандним способом понад 4 млн. людей, більшість із яких - жінки. Лише в Західну Європу вивезено контрабандою до 500 тис. жінок. Ці дані доповнюють повідомлення Міжнародної організації з міграції (МОМ) про те, що з України за останні роки виїхало до 400 тис. осіб жіночої статі віком до 30 років. Безперечно, серед них є й жертви торгівлі живим товаром. У всьому світі кожного року від 700 тис. до 2 млн. жінок стають об'єктами купівлі-продажу. Провідними країнами - постачальницями жінок для світового

секс-бізнесу стали Україна, Білорусь, Латвія і Росія. Найціннішим товаром вважаються українські та російські жінки [3; с. 13].

Практика свідчить, що найбільше вивозиться жертв торгівлі людьми до таких західноєвропейських міст, де активно діють організовані злочинні групи: Франкфурт (Німеччина), Ніцца (Франція), Відень (Австрія), Болонья (Італія), Геерлен (Нідерланди), Антверпен та Брюссель (Бельгія).

Проведене дослідження і задокументовані факти засвідчили, що пріоритетними країнами вивозу українських жінок є: Туреччина, Греція, Кіпр, Сербія, Боснія, Герцеговина, Угорщина, Чехія, Хорватія, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Ізраїль, Сирія, Китай, Нідерланди, США, Канада, Японія.

Під кутом зору правової відповідальності зацікавленість викликають також особи, які торгують людьми. Дуже рідко - це приватні особи. Так, за результатами досліджень Н. О. Гуторової основна частина торгівлі жінками в Україні контролюється організованою злочинністю. Отже, в такій протиправній діяльності домінують кримінальні кола, які вчиняють також інші злочини, пов'язані, зокрема, з наркотиками і зброєю, азартними іграми, відмиванням грошей, підробленням документів, бандитизмом. Для них не складно перемістити жінок залежно від потреби і попиту. Свою діяльність вони забезпечують розвиненою системою здійснення корупційних діянь. Такі випадки встановлено також у кримінальних справах, порушених за фактами торгівлі людьми. Подібні тенденції спостерігаються й в інших країнах [4; с. 26].

Важливо зауважити, що торгівля жінками - проблема, яка не обмежується лише секс-індустрією. Крім сексуальної експлуатації, торгують жінками з метою залучення в боргову кабалу, втягнення в заняття злочинною діяльністю, жебрацтвом, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах або як біосировини. На сучасному етапі фіксується безліч випадків використання як жіночої, так і чоловічої рабської робочої сили в різних галузях діяльності людини. Але офіційні дані про поширення такого явища відсутні.

У висновку ми можемо ствердити, що існування міжнародно-правових норм з поставленої проблеми є свідченням того, що сучасне міжнародне законодавство містить норми, які забороняють торгівлю людьми незалежно від мети такої діяльності. Ми вважаємо за доцільне впровадження основних положень розглянутих міжнародно-правових документів у вітчизняне законодавство України. Державам, які не підписали цих міжнародно-правових актів, слід до них приєднатися і привести своє законодавство у відповідність до їхніх вимог. Це дозволить міжнародній спільноті посилити й конкретизувати боротьбу з такими злочинами з боку окремих держав на міжнародно-правовій основі.

1. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика). *Право України*. 1994. № 10. С 49-51.
2. Иванов Н. Не ходите, девушкики, в Грецию. *Вечерние вести*. -2000- 11 февраля.
3. Кокіна В. Зблукані у чужих світах. *Урядовий кур'єр*. 1998 р. 21 травня. С. 13.
4. Гуторова Н. Проблеми кримінальної відповідальності за торгівлю жінками, вчинену організованими групами/ *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. С 26-28.

Маріна Костишена

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розширення застосування заходів кримінально-правова впливу, не пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства, являє собою тенденцію, характерну для всього європейського континенту. Серед таких заходів важливе місце відводиться безкоштовним, таким що не приносить економічної вигоди чи шкоди (витрат пов'язаних з утриманням засудженого), робіт в інтересах суспільства. Одним з таких видів покарань є громадські роботи.

Кримінальний кодекс України визначає громадські роботи як покарання, що полягає виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Даний вид покарання може бути призначений на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день, також варто відмітити що це покарання не може бути призначене особам, в яких наявна інвалідність першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Згідно з даними органів пробації станом на 01 вересня 2020 року в Україні до покарання у вигляді громадських робіт було засуджено 4510 осіб при цьому у 2019 році за цей же період було винесено 4440 подібних вироків.

В країнах деяких Європейського Союзу також існує практика застосування такого виду покарання як громадські роботи, однак вони мають свої особливості, зокрема даний вид покарання застосовується більше не як засіб покарання, а як спосіб кримінально-правового впливу. Так в Іспанії, Португалії та Італії громадські роботи завжди призначаються за клопотанням засудженого та можуть замінювати позбавлення волі або штраф. На відміну від України тривалість покарання розраховується не тільки в годинах (Португалія), але й в днях (Іспанія) та місяцях (Італія).

У ст. 33 Кримінального кодексу Іспанії серед різних видів кримінальних покарань названі роботи на користь суспільства. Як вид кримінального покарання громадські роботи на користь суспільства призначаються за вчинення, у випадку якщо засуджений вчинив: незаконне переслідування в тому числі психологічне, хуліганство, надання або виконання неправомірних наказів, дрібне хуліганство, порушення правил дорожнього руху, гендерне насильство,

злочини проти власності, та завдання тілесних ушкоджень, крім цього цей вид покарання може бути застосований до засудженого за вчинення інших злочинів, якщо він подасть відповідне клопотання про застосування до нього цього виду покарання в заміні позбавлення волі чи сплати штрафу. Термін робіт встановлюється від одного місяця до одного року (п. 1 ч. 3 ст. 33) або від одного до тридцяти днів (п. 1 ч. 4 ст. 33) в залежності від тяжкості скоєного [1].

Королівським указом від 17 червня 2011 року № 840 «Про виконання вироків про роботи на користь суспільства та визначення місцезнаходження виправних установ», в якому вказано, що по-перше дане покарання не може призначатися без згоди засудженого і, по-друге, складається з безоплатної суспільно корисної діяльності на користь суспільства, до яких відносяться роботи з відшкодування збитків, підтримка і допомога інвалідам, людям, які страждають різними захворюваннями, допомога терапевтичним співтовариствам – реабілітаційним центрам алкоголікам, наркоманам, робота в домах інтернатах для престарілих, в їдальнях для жебраків, роздача продуктів харчування і одягу, роботи з благоустрою території. Одним з видів громадських робіт є участь засудженого в семінарах і програмах трудового, культурного, статевого навчання або перевиховання, вивчення безпеки дорожнього руху, а також участь у програмах з підвищення грамотності, іспанська для іноземців, профілактика алкоголізму і наркоманії [2].

У Португалії кримінальне покарання у вигляді громадських робіт закріплено в Кримінальному кодексі, а додаткова правова регламентація міститься в Декрет-закон від 24 грудня 1997 р № 375 «Положення про громадські роботи». Кримінальний кодекс Португалії говорить, що громадські роботи призначаються за згодою засудженого і за рішенням суду, якщо це дозволить досягти мети покарання при заміні позбавлення волі, що не перевищує двох років (ст. 58), при заміні позбавлення волі при відбутті половини терміну і невідбутої частини максимум до одного року (ч. 3 ст. 99) і при заміні штрафу (ст. 48). При цьому заміна зазначених видів покарань проводиться з розрахунку один день позбавлення волі або штрафу (обчислюється в днях, кожному дню відповідає сума від 5 до 500 євро залежно від матеріального становища засудженого та інших обставин) на одну годину громадських робіт. Громадські роботи встановлюються на строк не більше 480 годин і виконуються по суботах, неділях, в святкові дні, а також в робочі дні. В останньому випадку вони не повинні перешкоджати основній роботі і не можуть перевищувати встановлений режим понаднормової роботи у день. Згідно ст. 59 Кодексу виконання громадських робіт може бути тимчасово призупинено через медичні, сімейні, професійні, соціальні чи інші поважні причини. При цьому слід враховувати, що загальний час виконання даного покарання не може перевищувати 30 місяців. У даній статті також передбачаються випадки, настання яких дозволяє суду скасовувати громадські роботи з наступною заміною на позбавлення волі. До таких випадків відносяться: 1) умисна відсутність на роботі; 2) відмова від роботи або грубе

порушення своїх обов'язків; 3) неможливість досягнення мети покарання громадськими роботами [3;4].

На відміну від України, Іспанії і Португалії Кримінальний кодекс Італії, затверджений Королівським указом 19 жовтня 1930 р № +1398, не знає такого виду покарання, як громадські роботи. Однак в італійському законодавстві згадуються громадські роботи, які застосовуються в декількох випадках: як додатковий обов'язок при умовному засудженні, під час випробувального терміну, в якості заміни позбавлення волі або штрафу при управлінні автомобілем в стані наркотичного або алкогольного сп'яніння [5].

У ст. 163 Кримінального кодексу Італії передбачається умовне засудження. Частина друга зазначеної статті дозволяє застосувати умовне покарання до неповнолітніх, якщо винесений вирок на позбавлення волі на строк не більше трьох років або штраф. В такому випадку за клопотанням засудженого на нього бути покладено обов'язок усунення шкідливих наслідків злочину або виконувати неоплачувану роботу на користь суспільства.

У ст. 168-bis Кримінального кодексу Італії передбачено можливість призупинення процесу розгляду кримінальної справи за злочини, покарання за який не перевищує чотирьох років або за які встановлено грошовий штраф може бути призначено випробувальний термін за клопотанням підсудного. У випадку задоволення такого прохання підсудному мають бути призначені громадські роботи в муніципальних установах, закладах охорони здоров'я та соціального обслуговування населення. Також громадські роботи є одним із варіантів заміни позбавлення волі або штрафу(від 800 до 6000 євро) за керування транспортним засобом в стані алкогольного сп'яніння, якщо частка алкоголю в крові становить понад 0,8 грамів на літр).

В Італійській республіці громадські роботи не можуть бути призначені менше ніж на 10 днів і більше ніж на 6 місяців і полягають у наданні безоплатної роботи на користь суспільства в муніципальних установах та громадських організаціях. Роботи здійснюються за місцем проживання засудженого не більше шести годин на тиждень і не можуть ставити під загрозу роботу, навчання, сім'ю і здоров'я засудженого. На прохання засудженого громадські роботи можуть бути більше шести годин в тиждень, проте щоденна тривалість громадських робіт не може бути більше восьми годин [5].

1. *Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія від 23.10.1995. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>;*

2. *Real Decreto 840/2011, de 17 Королівський указ 840/2011 від 17.06. URL: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2011-10598;*

3. *Código Penal Decreto-Lei n.º 48/95. Кримінальний кодекс республіки Португалія; Декрет-закон № 48/95 URL: <https://dre.pt/legislacao-consolidada/-/lc/107981223/201708230100/indice>;*

4. *Decreto-Lei n.º 375/97 Diário da República n.º 296/1997, Série I-A de 1997-12-24. Декрет-закон республіки Португалії від 24.12.1997. URL: <https://dre.pt/pesquisa/-/search/421631/details/maximized>;*

5. *Codice penale Italiano. Кримінальний кодекс Республіки Італія від 19.10.1930. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>.*

Христина Костів
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Володимир Бараняк
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат хімічних наук, доцент

СУДОВО-ФОНОСКОПІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ВИД КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Найпоширеніший засіб спілкування людей – це усне мовлення. Воно залишає зміни в матеріальному середовищі, які називають звуковими слідами. Звукові сліди часто використовуються в розкритті, розслідуванні та профілактиці злочинів, дозволяють встановити особу злочинця та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Науковою основою ідентифікації особи за голосом є криміналістична фоноскопія, яка належить до порівняно нових галузей криміналістичної техніки та вивчає звукову, особливу мовленнєву інформацію у вигляді магнітних та відеоманітних записів, а також аудіо-і відеоапаратуру.

Першою серед республік СРСР дозвіл на використання звукозапису і кінозйомки під час провадження слідства отримала Україна (Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1966 року).

30 серпня 1971р. Указом ПВР УРСР № 117-08 Кримінально-процесуальний кодекс УРСР, затверджений 28.12.1960 Законом УРСР № 1000-05, доповнено статтями 85-1 та 85-2 КПК, якими процесуально регламентовано та закріплено використання звукозапису й кінозйомки під час провадження досудового розслідування.

16 квітня 1984 року Указом ПВР (Президія Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки – ПВР УРСР) № 6834-10 внесено зміни, до статті 85-2 КПК УРСР, якими регламентовано застосування відеозапису під час проведення слідчого огляду, обшуку, відтворення обстановки і обставин події (слідчого експерименту) та інших слідчих дій.

Дослідження та досягнення в галузі акустики (від грец. *akustikos* – слуховий) – розділ фізики, яка вивчає пружні хвилі від найнижчих частот до найвищих (10^{12} – 10^{13} Гц), іншими словами – вчення про звук разом з такими науками як лінгвістика, анатомія, фізіологія дозволило криміналістиці визначити та сформулювати такі основи методики ідентифікації особи за фонограмами усного мовлення як:

1. Голос конкретної особи є індивідуальним. Це обумовлено специфічною формою і розмірами ротової та носової порожнин, горла, органів дихання, у зв'язку з чим фізичні характеристики звуку – частота, тривалість, інтенсивність, тембр – у кожної людини є індивідуальними.

2. Акустична характеристика голосу є відносно стійкою у часі та залишається індивідуальною навіть за морфологічних та патологічних змін органів мовлення.

3. Мовлення людини характеризується притаманними тільки їй рисами та визначається соціальними і психічними факторами. Особливості мовлення, а саме інтонації, акценти, манери говорити завершують своє формування приблизно на 20-й рік життя і залишаються до його закінчення.

Таким чином, в основу методики фоноскопичних досліджень покладено акустичний та лінгвістичний аналізи усного мовлення.

Акустичний аналіз базується на численних вимірах спектрально-частотних характеристик мовного сигналу та їх подальшого статичного опрацювання з метою виявлення індивідуального комплексу ознак, тобто вивчення характеристик, які визначаються анатомічними, фізіологічними, психофізіологічними особливостями індивідуума [1, с.368-371].

Лінгвістичний аналіз спрямований на дослідження усного мовлення, яке відображає соціальні, інтелектуальні, психофізіологічні та інші особливості характеристики людини.

Отже, матеріали звукозапису в кримінальному провадженні можуть мати важливе значення як засіб ідентифікації особи за голосом.

Фоноскопична експертиза за розподілом судових експертиз за галузями знань належить до криміналістичних експертиз, а за родом – до експертиз фоно – та відеозапису. На сучасному етапі технічного розвитку ця експертиза складається з таких самостійних видів:

1. Технічне дослідження матеріалів і засобів ауді-, відеозапису.
2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення.
3. Дослідження акустичних сигналів та середовища.
4. Лінгвістичне (мовознавче) дослідження усного мовлення.

Тобто дослідження сукупності цих видів дослідження є предметом фоноскопичної експертизи і дозволяє вирішувати її задачі, які за методологічним принципом поділяються на три основних блоки: ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні.

Ідентифікаційні – визначення диктора за голосом та мовою, що зафіксовані на фонограмі, встановлення апаратури запису, за допомогою якої виготовлені фонограми, встановлення окремих елементів звукового середовища.

Класифікаційні – визначення виду та класу засобів та носіїв запису; визначення виду та класу звукових джерел.

Діагностичні – визначення оригінальності неперервності змін первинного змісту чи наявності монтажу фонограм; встановлення змісту розмов та придатності мови дикторів для їх ідентифікації; встановлення параметрів носіїв та засобів запису за фонограмою; визначення джерел звуку та звукового середовища; встановлення організаційних схем технічних засобів та каналів звукозапису; визначення емоційного стану диктора; комунікативного статусу співбесідників у розмові, їх соціально-психологічного портрета, діалектних та інших особливостей мови дикторів тощо.

Об'єктами фоноскопичної експертизи є фонограми, які містять криміналістично значущу інформацію.

Результати експертизи багато в чому визначаються якістю й кількістю зразків, які надаються експерту слідчим або судом для порівняльного дослідження.

Окрім того, з метою отримання якісних експериментальних зразків на фонограмі особи, яка встановлюється, необхідно виявити його індивідуальні лінгвістичні і фонетичні ознаки. При цьому матеріали, що надаються для порівняльного дослідження, найбільш яскраво виявляють патологію мовлення або інші відхилення від загальноприйнятих норм літературної мови.

Для отримання високоякісних експериментальних фонограм необхідно застосовувати відеозвукозаписуючу апаратуру високого класу з виносним мікрофоном, який розташовують приблизно 0,5м від рота диктора; вікна та двері приміщення, де проводиться відбір зразків мовлення, повинні бути щільно зачинені, не повинно бути сторонніх джерел звуку, а запис здійснюється на носій, який ще не був у використанні.

Окрім того, на фонограмі повинно бути записано коли, ким, у присутності яких осіб проводився відбір порівняльного (експериментального) зразка. З цією метою необхідно запросити відповідного спеціаліста.

Отримання експериментальних зразків проводиться відповідно до вимог статті 245 КПК України та здійснюється таким чином, щоб під час запису фонограми диктор був вимушений вимовляти ті ж самі слова та фрази, що зафіксовані і в наданому для експертного дослідження аудіозаписі.

Одночасно необхідно дотримуватися тих же умов запису та використовувати таку ж або аналогову апаратуру, що використовувалась під час запису фонограми, яка направлена на експертне дослідження.

У випадку, коли експериментальні зразки отримати неможливо, як матеріал для порівняльного дослідження можуть бути надані вільні (умовно-вільні) зразки – фонограми різних розмов, у тому числі особи, що перевіряється (диктора), де під час проведення слідчих дій її здебільшого змушують вимовляти заздалегідь визначені слова та певні фрази.

На експертизу крім речових доказів та інших важливих об'єктів (відеофонограм, вільних, умовно-вільних зразків відео- аудіофонозапису, пристроїв та пристосувань, які використовувались під час фіксації певної інформації) направляються протоколи огляду та прослуховування (перегляду) відеофонограми, в яких зазначаються, коли проводився звукозапис, яке обладнання використовувалось та який технічний стан цих пристроїв, вид електроживлення під час запису (електромережа, акумулятор, батарея). Також додається план (схема) приміщення з позначенням місцезнаходження аудіозаписуючого пристрою, мікрофона, диктора та інших учасників запису [2, с.33-37].

Методика судової фонографічної експертизи базується на загальноприйнятих у криміналістиці принципах і методах з урахуванням специфіки предмета та безпосередньо об'єктів експертного дослідження.

Основними методами, що застосовуються під час проведення цієї експертизи, є органолептичний, мікроскопічний, магнітооптичний, акустичний та лінгвістичний.

1. Костикова Н.А. Судебная фоноскопическая экспертиза: актуальные проблемы в перспективе ее развития / Н.А. Костикова // Материалы международной научнопрактической конференции "Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях". г. Москва, 14-15 февраля 2007 г. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. С. 368-371.

2. Авдеева Г. К. Процесуальні проблеми призначення експертиз з дослідження контрафактної аудіо- та відеопродукції / Г.К. Авдеева // Право і безпека. 2005. Т. 4. № 4. С. 33-37.

Христина Костів

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

На сьогодні питання зброї посідає дуже цікаве місце серед актуальних питань у світі. З кожним днем зброю удосконалюють, а злочини вчинені різними видами зброї лише ростуть.

Щорічно органи внутрішніх справ та служба безпеки України вилучають у злочинців саморобні або отримані не законним шляхом види зброї, найчастіше це холодна або вогнепальна зброя. Однак існують випадки коли розробляють хімічну зброю, яка може бути загрозою для життя декількох осіб. Тому виготовлення, зберігання та використання зброї в Україні регламентується законодавством, а наслідки її незаконного застосування регулюється безпосередньо кримінальним кодексом України (ст.257; ч.1,ст.258; ст.262; ст.263,263-1; ст.264 тощо) та кримінальним процесуальним кодексом України ч.1 ст. 98 та ін.).

Якщо говорити про зброю, то не обхідно також зазначити, що без балістичної експертизи, відсоток розслідування злочинів був би набагато меншим.

Завдяки судовій балістичній експертизі можна встановити чи справна зброя, ідентифікувати її - визначити тип, модель і калібр зброї, визначити напрям пострілу, дистанцію та інші обставини, що мають будь-яке значення для розкриття злочинів, скоєних з використанням вогнепальної та іншого зброї.

Відповідно до ч.4.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень - у редакції наказу Міністерства юстиції України – науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень - Експертові з урахуванням характеру питання надаються: зброя, усі патрони, гільзи, кулі,

шрот, пижі, які приєднані до справи як речові докази, порівняльні матеріали, предмети зі слідами пострілу. Усі надані об'єкти повинні мати на упаковці або на прикріплених до них бирках індивідуальні позначки (найменування, кількість, місця виявлення, наприклад: "шрот, що вилучений з трупа А., 4 шротини"). На предметах з пошкодженнями мають бути орієнтувальні позначки (зовнішній, внутрішній бік; верх, низ тощо).

Є різні методи експертизи:

-спектральні, -рентгеноструктурні, -молекулярні, -радіоактивні, -хроматографічні, -атомно-адсорбційні, -фотографічні, -мікроскопічні методи досліджень у видимих і невидимих зонах спектра (ультрафіолетовій, інфрачервоній). [5]

Експерти легко встановлюють дані про будь-яку зброю, яка використовувалась, адже при пострілі відбувається деформація гільзи, а також залишається криміналістичний слід на об'єкті, який було пошкоджено, що безпосередньо допомагає у розкритті злочину.

При пострілі з вогнепальної зброї відбувається взаємодія порохового заряду, снаряда (кулі, дробу) і перепони, в наслідок чого формуються зміни, які називаються слідами пострілу або слідами застосування зброї. До цих слідів відносяться: сліди-ушкодження від снаряда на ураженому об'єкті; стріляні снаряди, гільзи, пижі; частки речовин, що виникають при згорянні пороху, які викидаються з каналу ствола; сліди, що формуються на стріляних кулях і гільзах; відкладення кіптяви пострілу на тілі (найчастіше на руці) особи, що стріляла.

У вигляді кіптяви залишаються у каналі ствола зброї, на кулях, пижах, картонних прокладках, на паску обтирання та перепоні сліди згорання заряду.

Залежно від конструкції зброї утворюються на кулях, дробі і гільзах сліди частин зброї. На гільзах, відстріляних з автоматичної зброї, сліди утворюються: на капсулі – слід від бійка ударника у вигляді вм'ятин і сліди переднього зрізу затвора – борозенки і валика; на дінці гільзи – слід відбивача; на ребрі та дні кільцевого паза – сліди від зачіпки викидача. На корпусі гільзи можуть відбитися сліди патронника у вигляді повздовжніх трас і дрібні вм'ятини від країв кожуха затвора. [4,С.26]

Для вирішення питань про обставини пострілу (напрямок, дистанція, взаємне положення зброї та перешкоди тощо) експерту надаються предмети, на яких є сліди пострілу.

Крім об'єкта дослідження, експерту надсилаються протоколи слідчих оглядів, відтворення обстановки й обставин події, інших слідчих дій або виписки з них, що містять відомості, які можуть мати значення для вирішення поставлених питань. Допускається виклад цих відомостей у документі про призначення експертизи (залучення експерта).

Якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не має можливості самостійно визначити дані, про які треба повідомити експерта, або сформулювати питання, для отримання відповідних роз'яснень (консультацій) залучається експерт-спеціаліст. Якщо у справі раніше проводились судово-медичні та інші експертизи, пов'язані з даною експертизою,

експерту надаються акти цих експертиз, фотознімки, рентгенограми, схеми тощо. [3, 4.4]

Перед направлення зброї на судову балістичну експертизу, її потрібно розрядити, якщо це не вдалось, або ж зброя пошкоджена, то на упаковці де є ця зброя необхідно зробити про це попереджувальний напис.

Усі інші знайдені сліди(докази) потрібно упакувати окремо, так щоб їх не можна було пошкодити або забруднити під час процесу транспортування і передачі їх експерту.

Отже, тема дослідження зброї займає значне місце у світі криміналістики, адже вирішує специфічні питання, які є необхідними для повноцінного та об'єктивного розкриття злочину.

Дана експертиза вивчає утворені криміналістичні сліди, закономірності їх виникнення та розробляє методи збирання та їх дослідження. Завдяки такому дослідженню можна висловувати обґрунтовані версії щодо розташування об'єкта, спосіб застосування зброї, а інколи навіть визначати чи умисно вчинено злочин.

1.Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Режим доступу - [Електронний ресурс] - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Режим доступу - [Електронний ресурс] - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). Режим доступу-[Електронний ресурс]- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14>

4. Судова балістика: класифікація слідів вогнепальної зброї та огляд вогнепальної зброї П. П. Давидюк, І. М. Гоменюк, Р. Ю. Богуш - Молодий вчений. - 2017. - № 5.1. - Ст. 24-28

5. Wikipedia. Режим доступу - [Електронний ресурс] - <https://uk.wikipedia.org/wiki/0>

Каріна Костюкевич

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

На сьогоднішній день діяльність правоохоронних органів для розкриття злочинів, все частіше стає пов'язана з потребою ідентифікації особи ,що певною мірою є причетна до події злочину. Велике значення для розкриття злочину має встановлення образу особи яку потрібно ідентифікувати. Тому що, якщо особа не ідентифікована і немає очевидців правопорушення , які б могли бачити та розказати про скоєне правопорушення, то розслідуванню і встановленню особи правопорушника може допомогти лише докази, які були виявлені на місці події.

Ідентифікація людини в загальному розумінні – це встановлення особи як особистості тобто індивідуума, яка має різні соціальні ,фізичні ознаки , також

характеризується різним соціальним становищем , характером , та зовнішніми рисами.

На практиці у боротьбі зі злочинністю ідентифікація людини за зовнішністю відіграє важливу роль. Надзвичайно важливо є те, наскільки вміло, чітко та повно була зібрана інформація про зовнішні риси особи. Ідентифікація особи по зовнішніх факторах відображає собою встановлення спільності та відмінності даної особи в оперативно-розшукових або кримінально-процесуальних цілях[2,156]. Дана ідентифікація існує через особливості зовнішнього вигляду особи та його стійкість.

Виявлення особи за її зовнішніми факторами яка перевіряється , може бути підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений. Ідентифікуючими об'єктами є:

1) уявний образ зовнішності особи, який закарбувався у пам'яті свідка, потерпілого, та іншої особи; при цьому для виявлення чи це ця особа здійснюється шляхом про демонстрування цієї особи для впізнання;

2) особа була зафіксована на фотоапараті чи відеозапису;

3) з використанням певної термінології у криміналістиці застосовується словесний опис зовнішності людини, або ж застосовується це у вільній формі під час допиту потерпілого;

4) залишки людини (труп, частина розчленованого трупа, череп).

Наука, яка може ідентифікувати особу за залишками кісток, черепа називається антропологія.

Розрізняють такі форми впізнання особи за зовнішніми факторами:

1) впізнання; 2) експертне упізнання; 3) оперативне впізнання.

У криміналістиці розрізняють певні види ідентифікації людини за зовнішністю:

1) виявлення особи шляхом пред'явлення її для ідентифікації (в цьому випадку можуть бути представлені живі особи, трупи, а також фотознімки);

2) виявлення особи шляхом зіставлення зовнішності особи з фото чи із портретом, якого ще називають комбінованим портретом;

3) виявлення особи шляхом розпізнавання тотожності її зовнішності із словесним портретом;

4) виявлення особи зіставивши словесний портрет із фотознімком;

5) відновлення обличчя загиблого за черепом це ще називають скульптурною реконструкцією портрета;

б) також для виявлення особи по зовнішності застосовується фотопортретна ідентифікаційна експертиза[5].

Ідентифікація особи за зовнішніми факторами здійснюється такими шляхами:

1) за матеріально-фіксованими зображеннями (фото, відео живих осіб та трупів; за залишки трупа чи кісток, наприклад складання портрету особи, чи так як приблизно дана особа виглядала до смерті за маркерами черепа);

2) за уявними образами(тобто за ідеальними слідами);

3) за описом прикмет особи.

Зібрати інформацію про зовнішній вигляд невідомої людини є дуже складно. Основними джерелами є відомості, які були отримані під час допиту свідків, потерпілого, обстеження об'єктів слідової інформації. Використання відомостей про зовнішній вигляд особи або про її особливості базується на аналізі і дослідженні зібраних та фіксованих відомостей[1].

На сьогоднішній день розрізняють різні підходи для створення суб'єктивних портретів (методи відтворення зовнішнього вигляду особи яка розшукується за показами очевидців чи потерпілих):

1) синтетичні портрети- розробляються з частинок фото зображення різних людей шляхом їх підбирання чи компоновання під керівництвом слідчого чи оперативного працівника;

2) намальовані портрети – це ті, які виконуються художниками зі слів свідків чи потерпілих;

3) фоторобот -- це певні фотографічні зображення частин обличчя, які застосовуються з певною механізацією;

4) ідентифікаційний комплекс рисунків;

5) комп'ютерний фоторобот - це найсучасніший шлях портрета зовнішнього вигляду особи за допомогою комп'ютерних програм та певних засобів комп'ютерної графіки та техніки для складання портрету розшукової особи зі слів свідків чи потерпілих.

Дані способи залежать від певних чинників, які впливають на формування та збереження. Велике значення відіграє достовірність та повнота зображення уявного образу, за яким відбулося складання портрету зовнішності особи. В цьому випадку вагому роль відіграють об'єктивні та суб'єктивні чинники[3,256].

До суб'єктивних чинників відносяться загально-групові: це є стать особи, вік, загальний розвиток, до якої національності ззовні належала особа, професія; також індивідуальна характеристика того, що спостерігалось (увага, гострота зору, зорова пам'ять, емоційний стан, також особисте сприйняття об'єкта та події).

До об'єктивних чинників відносяться : відстань яка була між особою яка спостерігала , та особою до якої здійснювалося спостереження, час доби, місце де відбувалося спостереження , чи було у той момент натовп, такою наскільки давно здійснювалося спостереження.

Зовнішній вигляд особи, який був закарбований в пам'яті спостерігача, здебільшого з часом змінюється: можуть забуватися деталі, мінятися зміст. Чим більше часу пройшло від моменту спостереження, тим менше людина запам'ятовує (через тиждень особа забуває близько 75% побаченої інформації)[4].

Тому, для кращої достовірності суб'єктивний портрет краще всього здійснювати не пізніше ніж 2-3 дні після дня спостереження за особою, чий портрет будуть складати.

Отже, ідентифікація людина за ознаками зовнішності здійснюється перш за все на теорії ідентифікації, беручи до уваги стійкість та ідентифікаційну значущість даних ознак особи, їх класифікацію, та використання відповідних методів дослідження та рекомендацій щодо складання портрету, які розроблені

криміналістикою. Також варто зауважити, що складання портрету особи за виявленим черепом залежить від певних обставин, які є поза межами експертної роботи.

1. Бригинець І. *Поняття і сутність методу словесного портрета та його значення у практичній діяльності правоохоронних органів. Підприємництво, господарство і право.* 2008. № 6. С. 148—151.
2. Гора І. В. *Криміналістика .К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. 228 с.*
3. Гора І. В. *Криміналістика : навч. посіб.: Криміналістична техніка. К. : Алетра, 2003. 320 с.*
4. Мельничок В. *Криміналістична характеристика суб'єктивної пам'яті особи. Підприємництво, господарство і право.* 2008. № 11. С. 39—43.
5. Ничитайло І. *Криміналістична ідентифікація особи за ознаками зовнішності в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності. Підприємництво, господарство і право.* 2009. № 9. С. 175—178.

Олександр Котуха

професор кафедри господарського права та процесу,
юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету
кандидат юридичних наук, професор

Марина Олашин

доцент кафедри теорії держави і права
юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У МЕДИЧНІЙ СФЕРІ

Медицина у сучасному світі відіграє особливо важливу роль у житті людини і суспільства. З нею людина зустрічається про народженні, і протягом життя звертається по медичну допомогу, а особливо із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Відносини між лікарем і пацієнтом виходять за межі загальних відносин між людьми, оскільки вони потребують професійних знань медиків, належної правової бази у сфері охорони здоров'я, а також дотримання медичними працівниками морально-етичних норм.

Охорона здоров'я дітей знаходиться під особливою увагою держави, так як від неї залежить здорове майбутнє нації. Надання належного медичного обслуговування дітям, є однією з вагомих проблем нашої держави.

Кримінальний кодекс України 2001 року вніс суттєві зміни у регулювання кримінальної відповідальності за неналежну охорону життя та здоров'я дітей. Це, зокрема, полягає у закріпленні у ньому статті 137 “Неналежне виконання чи невиконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх” у якій передбачено відповідальність за невиконання чи неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони

життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок неналежного чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду потерпілому [1]. Також законодавець виділив в окрему статтю невиконання чи неналежне виконання медичним працівником професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо воно спричинило тяжкі наслідки для неповнолітнього (ч.2 ст. 140 КК України). Під тяжкими наслідками, в даному випадку, слід розуміти заподіяння хворому тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, настання смерті, самогубство тощо.

Дотримання професійних обов'язків медичними працівниками, зокрема, коли йдеться про охорону життя та здоров'я дітей, є надзвичайно важливим і відповідальним, однак, в сучасній Україні знаходиться на неналежному рівні. Як відомо, діти відносяться до категорії населення, яка не може самостійно якісно захистити свої права, і тому потребує підвищеної уваги до себе як з боку держави так і суспільства.

В Основах законодавства України про охорону здоров'я зазначено, що з метою виховання здорового молодого покоління з гармонійним розвитком фізичних і духовних сил держава забезпечує розвиток широкої мережі дитячих садків, шкіл-інтернатів, оздоровниць, таборів відпочинку та інших дитячих закладів [2, с.37]. В ст. 59 даного нормативно-правового акту також визначено що, дітям, які перебувають на вихованні у дитячих закладах і навчаються в школах, забезпечуються необхідні умови для збереження і зміцнення здоров'я та гігієнічного виховання [3, с. 58]. Недотримання та неналежне ставлення до зазначених норм законодавства про охорону здоров'я медичними працівниками передбачає кримінальну відповідальність та осуд суспільства.

Турбота про здоров'я дітей є одним з важливих показників ставлення держави до свого майбутнього. Разом з тим, стан справ у цій сфері викликає занепокоєння. Упродовж останніх років в Україні зберігається тенденція до погіршення стану здоров'я дітей, зумовлена негативними факторами соціально-економічного, екологічного та психоемоційного характеру. Залишається високим рівень смертності дітей в грудному віці та при народженні, що є одним з найбільш несприятливих явищ у комплексі стану здоров'я та соціального благополуччя населення. Саме тому одним з найважливіших стратегічних завдань нашої держави для соціального захисту дитинства є реалізація права неповнолітніх на оздоровлення та належне медичне обслуговування [4]. Обов'язком держави є піклування про здоров'я людини і забезпечення його охорони. Важливим є також положення ст. 49 Конституції України, яка декларує, що кожен має право на охорону здоров'я медичну допомогу та медичне страхування [5]. Держава створює умови для ефективного і доступного медичного забезпечення всіх громадян і передбачає надання безкоштовної медичної допомоги у державних комунальних закладах охорони здоров'я. Однак, грубі порушення названих вимог Основного закону України набули системного характеру в нашій державі. Так, особливої уваги заслуговують ст. 137 та ч.2 ст. 140 КК України які передбачають кримінальну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання професійних чи службових обов'язків медичними працівниками щодо захисту життя та здоров'я дітей. Аналіз

статистичних даних дає можливість констатувати, що кількість притягнутих до відповідальності осіб, злочинні діяння яких призвели до завдання шкоди життю та здоров'ю є суттєво занижена. Це, очевидно, обумовлено тим, що для перевірки належного дотримання лікарями професійних чи службових обов'язків до медичних закладів скеровують комісії з вищих медичних інстанцій, в склад яких теж входять медичні працівники. І, як правило, лікарі-колеги складають відповідний висновок про дотримання професійних чи службових обов'язків медичними працівниками, який не містить констатації наявності в їх діях ознак злочину, що унеможливує відкриття кримінального провадження правоохоронними органами. На нашу думку, для становлення України як правової держави, необхідно не тільки декларативно, але і на практиці застосовувати норми законодавства щодо належної охорони життя та здоров'я дітей. З цією метою відповідні комісії повинні надавати адекватну оцінку фактів недотримання професійних чи службових обов'язків працівниками закладів охорони здоров'я.

Аналіз усіх показників у сфері охорони здоров'я дітей дає можливість дійти висновку, що в Україні відсутня ефективна система охорони здоров'я та якісного надання медичної допомоги. Реальний стан охорони здоров'я дітей залишається вкрай незадовільним. Для того, щоб передбачені законодавством норми надання кваліфікованої медичної допомоги не були декларацією необхідно чіткіше регламентувати вітчизняне законодавство, зокрема щодо охорони життя та здоров'я дітей. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільними є:

- здійснення першочергового належного фінансування для забезпечення медичних закладів необхідними ліками, медичними препаратами та обладнанням за рахунок бюджетних коштів держави;
- закріплення в законодавстві права на якісну безоплатну медичну допомогу дітям на рівні із конкретними обов'язками держави, а також посадових осіб щодо реального забезпечення такої допомоги тим, хто її потребує;
- проведення в медичних закладах профілактичних бесід, "круглих столів" та семінарів щодо дотримання службових та професійних обов'язків медичним персоналом, дотримання професійної етики.

Таким чином, можна визначити, що наслідками неналежного виконання чи невиконання медичними працівниками професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є спричинення шкоди їх здоров'ю, фізичному та психічному стану, порушень функцій організму, а також смерть неповнолітніх. Збереження і зміцнення здоров'я неповнолітніх, проведення оздоровчих заходів на належному рівні та державна підтримка в цьому, буде сприяти ефективнішому оздоровленню неповнолітніх та забезпеченню здорового майбутнього нашої держави.

Визначені нами заходи, застосування яких сприятиме покращенню ситуації в Україні щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, в подальших наших дослідженнях дозволить розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

1. *Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>*

2. *Право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та відповідальність закладів охорони здоров'я і медичного персоналу за її порушення. Збірник нормативно-правових актів України. Львів, 2004 р., 151 с.*

3. *Основи законодавства України про охорону здоров'я. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>*

4. *Заславська М.Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість та склад злочину. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеню к.ю.н., Харків 2006р., 28 с.*

5. *Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254>.*

Юрій Кравець

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ

Ч. 1 ст. 64 Основного Закону держави проголошує, що конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені. Обмеження прав і свобод людини можливі тільки на підставі Конституції та законів України. Згідно ч. 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, які визначені законами України або встановлені вироком суду. До того ж перелік прав і свобод людини не є вичерпним, до них можуть бути віднесені й інші права та свободи, реалізація яких не суперечить меті покарання, його порядку й умовам виконання та відбування. Про це зазначається у ст. 22 Конституції України, ч. 2 ст. 107 КВК та низці міжнародних документів у сфері захисту прав людини та міжнародних стандартах поведіння із засудженими [1, с. 92].

Стаття 63 Конституції України закріплює, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду. Інакше кажучи, на них поширюється більшість прав і свобод, передбачених розділом II Основного Закону. Засуджені залишаються громадянами України, незважаючи на те, що вони вчинили злочин, заподіяли шкоду іншим громадянам, державі чи суспільству (ст. 25 Конституції України) і держава не відмовляється від своїх засуджених громадян.

Забороняється дискримінація засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 5 ст.7 КВК України).

Зі статті 63 Конституції України випливає й те, що права засуджених можуть обмежуватися тільки законами, а не іншими нормативно-правовими актами. Ці конституційні положення знайшли своє відображення додатково і у ч. 2 ст. 7 КВК України. При цьому слід виходити з того, що покарання, по суті, є заходом примусу і для досягнення його цілей права та свободи засуджених повинні обмежуватися. Ступінь обмежень, безумовно, залежить від виду кримінального покарання, призначеного судом. Найменшу кількість обмежень передбачено при виконанні покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, найбільшу - при виконанні покарань, пов'язаних із ізоляцією від суспільства. Наприклад, особи, засуджені до таких видів кримінальних покарань, як арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, більш обмежені у правах і наділені специфічними обов'язками порівняно із засудженими до виправних чи громадських робіт. Найбільша ж кількість обмежень в особистих, політичних та соціально-економічних правах встановлюється для засуджених до позбавлення волі [2].

В той же час кримінально-процесуальне, кримінальне і кримінально-виконавче законодавство України потребує вдосконалення. Зокрема, кримінальне законодавство та законодавство про адміністративні правопорушення має передбачити відповідальність за грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на захист, за притягнення особи до кримінальної відповідальності внаслідок врахування доказів, одержаних незаконним шляхом тощо. З урахуванням даних Генеральної прокуратури України про те, що щорічно близько 300 засуджених незаконно утримуються адміністрацією виправно-трудоустанов у штрафних, дисциплінарних ізоляторах, одиночних камерах та приміщеннях камерного типу, необхідно встановити адміністративну відповідальність представників адміністрації вказаних установ за це правопорушення. У кримінально-виконавчому законодавстві повинні бути повністю враховані прогресивні положення Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, Основних правил поводження з в'язнями та інших актів міжнародного пенітенціарного законодавства [3].

1. Гальцова О. В. До обмеження прав і свобод засуджених. Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 вересня 2019 р. Львів, 2019. С. 92–96.

2. Кримінально-виконавче право України. Навчальний посібник. URL: <http://mego.info - %D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85> (дата звернення 24. 10. 2020)

3. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=ukr&id=5390&id_book=5291&id_parent=5379&id_vid_res= (дата звернення 24. 10. 2020)

Юрій Крась

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ЯПОНІЇ: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ.

Розвиток Японського кримінального права бере свій початок з Реформації Мейдзі 1868 року. До цього періоду в Японії не існувало розвиненої правової системи, вона була традиційною і мала сильний вплив моралі. До 1868 року існувало поняття «Гірі» 義理, що було важливим елементом культури і тодішнього права, оскільки мало під собою долг честі, який змушував людей робити певні дії проти їх волі, а у разі невиконання санкцією був соціальний осуд. Перший кримінальний кодекс був прийнятий в 1870 році як збірник феодальних законів, які на той час вже були застарілими. Наступний Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекс Японії був прийнятий в 1882 році і був створений за французьким зразком, а також за допомогою французького юриста Г. Буасонада . [1]

Сучасним основним джерелом Японського кримінального права є загальна частина Кримінального Кодексу, що вказано в ст.8 цього кодексу: «Основні положення цього закону застосовуються також у відношення злочинів, покарання за які передбачаються іншим законодавством. Але це не відноситься до випадків, коли в цьому законодавстві є спеціальні норми». Кримінальний Кодекс Японії виконує роль основного галузевого закону. Основні закони «кіхон хо» є і в інших галузях та підгалузях Японського права. Кримінальний кодекс має певні особливості, перша з яких те, що не має в свої назві словосполучення «основний закон», а також своїм складом та природою, оскільки більшість основних законів приймалися в післявоєнний період і враховуючи політично-правовий стан Японії, яка перейшла з мілітаризму на демократичний режим, мали програмний характер, аніж нормативний.

Принципи Кримінального права мають певні особливості. Перш за все, в Кримінальному кодексі на вказаний принцип законності, оскільки як вважають японські юристи, він вказаний в статті Конституції Японії, яка має вищу юридичну силу. Принцип «нема злочину і нема покарання без вказівки в законі». Японські юристи вважають, що цей принцип є в статтях 31, 36 і 39 Конституції Японії. Стаття 31: «Ніхто не може бути позбавлений життя або свободи або бути підданим іншому кримінальному покаранню інакше як згідно з процедурою встановленою законом».

Стаття 36: «категорично забороняються тортури, застосовані публічними посадовими особами, і жорстокі кримінальні покарання»

Стаття 39: «ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за дію, яка була законною в момент її здійснення, або за дію, по відношенню до якої особа була визнана невинною».

Крім того, є похідні принципи від принципу законності, які закріплені в доктрині:

- 1) Заборона вироків по аналогії
- 2) Виведення особи з-під дії загального кримінального права
- 3) Не осуд на основі зворотної сили закону
- 4) Заборона кримінальних покарань з абсолютно нефіксованим строком.

Принцип рівності перед законом «хо-но мото-но бьодо» зазвичай не виділяється, але це спричинено тим, що від вже давно вкорівився в японському суспільстві та практиці, хоча іноді існують випадки посилання на статтю 14 Конституції Японії, яка визначає, що усі рівні перед законом. [2]

Інші принципи:

- 1) Територіальний - кримінальне правопорушення, скоєне на території Японії, її судах водних або повітряних, карається згідно Японському законодавству (ч. 1 та 2 статті 1 Кримінального Кодексу Японії)
Виелючення: Японський Монарх, Депутати Парламенту, дипломати, представники іноземних держав, іноземні війська та кораблі та інші.
- 2) Принцип захисту визначає стаття 2 Кримінального Кодексу Японії і визначає, що будь-яка осудна особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення проти основних благ Японії буде покарана цим законом, незалежно від громадянства.
- 3) Принцип громадянства – якщо особа, громадянин Японії, вчиняє за кордоном кримінальне правопорушення, вона карається згідно Японського кримінального законодавства.

Функції Японського кримінального права:

- 1) Функція захисту правових благ – встановлені законом кримінальні покарання існують задля захисту конкретних цінностей та інтересів суспільства.
- 2) Функція гарантування свободи – злочин є дією, яка наносить збиток правовому благу, воно є соціально небезпечним діянням. Ця функція захищає свободу індивіда від держави, саме тому в функції кримінального права входить заздалегідь оповіщення людей стосовно того, які діяння є протиправними і які за них є покарання. Ця функція виконує принцип «нема злочину і нема покарання без вказівки в законі»

Таким чином, Японське кримінальне право пройшло довгий період формування від феодальних законів до сучасного основного закону. Воно чітко регулює суспільні відносини, має власні принципи і функції, які дещо відрізняються від звичного європейського кримінального права. Японське кримінальне право має великий вплив моралі, але також частково зазнало вестернізації.

І. Давид Рене Основні правові системи сучасності / Пер. з фр. І вступ ст. В.А. Туманова. - М.: Прогрес, 1988. – 496 с.

Сюзана Красько

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Ортинський

директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ТА МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, яка здійснюється при розслідуванні будь-яких злочинів, в тому числі вчинених неповнолітніми або малолітніми особами, є допит. Загалом, допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами як учасниками цієї процесуальної дії, та спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [2, с. 247].

Перш за все, необхідно звернути увагу, що відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), малолітньою особою є дитина до досягнення нею 14 років, у той час як норми п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачають, що неповнолітньою є малолітня особа, а також дитина у віці від 14 до 18 років [4].

Важливо звернути увагу, що слідчий, прокурор у процесі здійснення допиту цієї категорії осіб може зіткнутися з різними процесуальними статусами неповнолітніх або малолітніх осіб, як-от неповнолітній чи малолітній підозрюваний, потерпілий, свідок. Тому одним з найважливіших елементів проведення якісного допиту у такому випадку є детальне вивчення особи допитуваного. Оскільки залежно від того, наскільки всебічно і повно слідчий вивчить особу допитуваного, залежить результативність та успіх проведення допиту [5, с. 646].

Тактика проведення допиту цієї категорії осіб характеризується і залежить від вікових особливостей їх психіки. Відтак, слідчому необхідно враховувати вікові особливості неповнолітніх (незалежно від їх процесуального статусу), серед яких можна виділити такі: недостатність життєвого досвіду, схильність до наслідування, намагання показати свою перевагу, підвищення емоційності й неврівноваженості, імпульсивність, низький рівень самокритики, нерозуміння у повному обсязі своїх процесуальних прав і недооцінка серйозності свого положення [2, с. 250].

Саме тому у процесі допиту цієї категорії осіб надзвичайно важливим елементом є встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. При цьому тактичні прийоми, які мають на меті налагодження психологічного контакту з неповнолітніми чи малолітніми, можуть бути дуже різноманітними. Зокрема, до них відносять такі, як отримання згоди на спілкування, що характеризується зняттям психологічного бар'єра у допитуваного; виявлення тем, небезпечних для спілкування; пошук спільних інтересів; індивідуальний підхід до допитуваного; побудова довірливих стосунків. Водночас коректна й тактовна поведінка слідчого являється основним засобом налагодження психологічного контакту з неповнолітніми чи малолітніми [3, с. 132].

Важливо розглянути деякі особливості допиту цієї категорії осіб.

Першою такою особливістю є те, що допит малолітнього чи неповнолітнього проводиться обов'язково у присутності: 1) законного представника, тобто одного з батьків (усиновлювачів), а у випадку їх відсутності – опікунів або піклувальників, представника органу опіки і піклування, установи та організації, під опікою чи піклуванням яких перебуває малолітній чи неповнолітній, інших повнолітніх близьких родичів або членів сім'ї. При цьому норма ч. 3 ст. 227 КПК України передбачає, що слідчий, прокурор має право, за клопотанням малолітнього чи неповнолітнього або з власної ініціативи, у випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам допитуваного, обмежити участь цього законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника [4]; 2) педагога чи психолога. Важливо звернути увагу, що з приводу процесуального становища педагога та психолога думки науковців розділилися. Одні вважають, що законодавець не розкриває у достатньому обсязі процесуальне становище педагога (психолога) під час допиту неповнолітніх і відносять їх до самостійних учасників кримінального провадження. Інші дотримуються думки, що психолог і педагог при допиті цієї категорії осіб мають статус спеціаліста, а, отже, їхнє процесуальне становище визначається нормами ст. 71 КПК України. Крім того, КПК України не закріплює жодних вимог до педагога (психолога), не встановлює необхідності наявності стажу роботи чи спеціальної освіти. Водночас також відсутні чіткі роз'яснення щодо того, у яких випадках повинно бути забезпечено участь педагога, а в яких – психолога. Тому на практиці це питання вирішує безпосередньо слідчий на власний розсуд або за клопотанням захисника [1, с. 126 – 127]; 3) у разі необхідності – лікаря. При цьому лікар залучається для проведення допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого чи свідка за умови, якщо в останнього виникли тимчасові розлади психічної діяльності або фізичні розлади здоров'я, що було спричинено наслідками вчиненого кримінального злочину, свідком (потерпілим) якого він був. Що ж до правового становища лікаря у кримінальному процесі, то можна стверджувати, що його процесуальний статус є аналогічним процесуальному статусу педагога або психолога [1, с. 127].

Водночас ч. 1 ст. 490 КПК України закріплює положення, відповідно до якого допит неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого здійснюється у присутності захисника у порядку, передбаченому КПК України [4].

Крім того, особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб проявляються також у місці та тривалості допиту. Допит неповнолітнього може проводитися за місцем навчання, роботи, проживання, а також у службовому кабінеті слідчого. Остаточний вибір місця залежить від конкретних обставин справи й віку особи. Важливо, що час допиту цієї категорії осіб також обмежується. Так, ч. 2 ст. 226 КПК України закріплює положення, відповідно до якого час допиту малолітнього або неповнолітнього без перерви не може тривати більше понад одну годину, а загалом понад дві години на день [4].

Варто зазначити, що серед науковців і в цьому питанні немає єдиної думки. Так, Ю. В. Гошовська вважає, що за необхідності проведення слідчих дій «по гарячих слідах», зокрема допиту вказаної категорії осіб у складних кримінальних провадженнях, коли значний час може бути відведено лише для встановлення психологічного контакту з неповнолітнім або малолітнім, тривалість допиту не більше двох годин протягом дня є недостатньою [3, с. 131].

Іншою є думка А. В. Видюк, яка зазначає, що малолітні можуть бути уважними й зосередженим пивний проміжок часу, тому тривалість допиту не повинна перевищувати 15 хвилин для дітей віком до 7 років і 1 години для дітей віком до 14 років [1, с. 128].

Ще однією особливістю допиту неповнолітніх та малолітніх осіб є те, що особам, які не досягли 16 років, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, що передбачено ч. 3 ст. 226 КПК України [4]. Крім того, їм важливо пояснити значення відомостей, які стосуються кримінального провадження, та необхідність розповісти про все відоме у цьому провадженні.

Важливо зазначити, що в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також щодо злочинів учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним не може бути проведений одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Відповідне положення передбачено нормами п. 4 ч. 9 ст. 224 КПК України [4].

Отже, проведення допиту малолітніх та неповнолітніх як окремої категорії осіб у кримінальному провадженні обумовлюється віковими особливостями їх психіки, що впливає на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними обставин справи. Крім того, результативність проведення допиту неповнолітнього зумовлюється неухильним дотриманням вимог законодавства та вмілим використанням слідчим тактичних прийомів проведення цієї слідчої (розшукової) дії. У кожному випадку проведення допиту слідчий повинен оцінювати особистісну специфіку допитуваного, обставини злочину та обстановку допиту з метою вибору саме тих тактичних прийомів, які не лише будуть ефективними, але й не призведуть до настання недопустимих наслідків –

приниження честі та гідності неповнолітніх чи малолітніх осіб та здійснення на них психологічного тиску.

1. Видюк А. В. Гарантії прав неповнолітніх та малолітніх учасників кримінального провадження під час допиту. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 123 – 131.
2. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 246 – 257.
3. Гошовська Ю. В. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 4. С. 130 – 133.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення: 06.10.2020).
5. Тищенко К. С. Особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх на стадії досудового розгляду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 645 – 648.

Сюзанна Красько

студентка магістратури Навчально – наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально – наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук,
<https://orcid.org/0000-0002-2756-4557>

ОСОБА ПОРУЧИТЕЛЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки завжди було і залишається одним із найбільш актуальних питань теорії та практики досудового розслідування і судового провадження.

Правовий статус поручителя, його особа – ось наріжні питання, що складають основу проблеми обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки.

Зазначена проблематика не обділена увагою дослідників, згаданим питанням присвячені десятки наукових розвідок таких вчених, як Чухраєва Д., Фоміні Т., Рибалко В., Білецької К., Дрозд В., Патики Л., Данченко Т., Захарко А., Шевчука М. та ін.. Автори у своїх працях окреслюють і досліджують різноманітні характеристики, якими повинна бути наділена особа поручителя. Науковці обґрунтовано стверджують, що поручителями можуть бути: лише повнолітні особи, цивільно правоздатні і такі, що не оголошені боржниками[1], які згодні і бажають набути правового статусу поручителя, непричетні до розслідуваного злочину, є законослухняними, ознайомлені з суттю обвинувачення або підозри[2] тощо.

Водночас, на практиці запобіжний захід у вигляді особистої поруки, як захід забезпечення кримінального провадження, є малозастосовним, про це, зокрема, свідчать статистичні дані, згідно з якими у 2019 році на розгляді слідчих суддів України перебувало 59 тисяч 727 клопотань про застосування запобіжних заходів, з числа котрих лише 59 клопотань про застосування такого запобіжного

заходу як особиста порука, в результаті розгляду яких задоволено 29 клопотань[3].

Кримінальний процесуальний кодекс України характеризує поручителя як особу, що «заслуговує на довіру» та письмово поручається за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, що передбачені статтею 194 КПК України, і зобов'язується, за необхідності, доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про це вимогу[4].

Аналіз положень Кодексу дає можливість стверджувати, що таких осіб, що «заслужують на довіру» під час обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, за загальним правилом, повинно бути декілька (дві і більше, причому конкретну кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд), і вони, у своїй взаємодії повинні виконати взяті на себе зобов'язання. Зазначене підтверджується тим, що обставиною за якої слідчий суддя або суд, може визнати достатньою наявність одного поручителя, є характеристика його як особи, що заслуговує на «особливу довіру».

В цьому контексті важливо, що відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції України від 24 квітня 2017 року, особиста порука повинна бути заснована на довірі до особи поручителя з боку слідчого судді чи суду, ґрунтуватися на особливих моральних якостях поручителя, його авторитеті. У роз'ясненні зазначено, що особлива довіра до особи може бути продиктована її соціальним статусом, характером чи родом занять. Також в роз'ясненні вказано, що до осіб, які заслуговують на особливу довіру, можна віднести народних депутатів, депутатів місцевих рад, державних діячів, керівників органів центральної або місцевої влади, осіб, відзначених державними нагородами, громадян, які мають визначні спортивні відзнаки тощо [5].

Таким чином, основною умовою залучення особи як поручителя є наявність особи (осіб), що наділена(ні) описаними якостями і гарантує(ють) (синонім від «поручитися»), що доставить (доставлять) підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, а також, що підозрюваний, обвинувачений виконуватиме покладені на нього процесуальні обов'язки.

Враховуючи відповідальне становище поручителя, варто погодитися з думкою Трунової Л., щодо того, що довіра до нього (них) повинна «на чомусь» ґрунтуватися [6]. Тому, як вірно зазначає Фоміна Т. «перевірка даних про особу поручителя є обов'язковим етапом під час застосування особистої поруки. З цією метою, при підготовці відповідного клопотання, слідчий, прокурор може витребувати довідки, характеристики з місця роботи, проживання поручителя. Разом з тим особа, яка бере на поруки підозрюваного, обвинуваченого може надати матеріал, який її характеризує, й самотійно»[7].

Водночас, обґрунтовано можемо стверджувати, що при обранні аналізованого запобіжного заходу недостатньо лише довіри з боку слідчого судді, суду. Вважаємо, що вирішуючи питання про застосування такого запобіжного заходу як особиста порука, слідчий суддя, суд повинні встановити характер відносин між потенційним поручителем (поручителями) та підозрюваним, обвинуваченим. Вказане зумовлено метою застосування даного

запобіжного заходу, а саме забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його своєчасної участі у кримінальному провадженні (наприклад, у проведенні слідчих (розшукових) дій). Адже лише особа, котра матиме вплив на конкретного підозрюваного, обвинуваченого, потенційно зможе виконати взяті на себе зобов'язання, досягти необхідного результату, в іншому разі (навіть за умови беззаперечного авторитету у інших осіб) доцільність і ефективність такого запобіжного заходу сумнівна.

Зазначене пояснюється ще й тим, що особа, яка виступає особистим поручителем, «не завжди здатна об'єктивно оцінити ситуацію, інколи помилково може вважати, що користується достатнім авторитетом у підозрюваного, обвинуваченого та здатна належним чином впливати на його поведінку»[8].

Отже, взаємодовірливий характер відносин між поручителем та підозрюваним, обвинуваченим, визнання авторитету поручителя підозрюваним, обвинуваченим є вагомими чинниками, що можуть вплинути на досягнення мети запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, а тому слідчий суддя, суд розглядаючи клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки повинен упевнитися у існуванні обставин, що підтверджують наявність зазначених відносин.

1. Духовской М. (1910). Русский уголовный процессъ. Москва : Тип. А. П. Поплавского. 448 с.
2. Захарко А. (2011). Спеціальні правила застосування запобіжних заходів, пов'язаних з порукою. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 1. С. 313–319.
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2019 рік. URL: <https://rv.court.gov.ua/tu18/statistics/901047/>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про деякі питання застосування особистої поруки в кримінальному провадженні: повідомлення Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pro-deyaki-pitannya-zastosuvannya-osobistoi-poruki-v-kriminalnomu-provadjenni-23551>.
6. Трунова Л. (2002). Современные проблемы применения мер пресечения в уголовном процессе : дис. ... д-ра юрид. наук. Москва. 419 с.
7. Фоміна Т. (2018). Процесуальний статус поручителя у кримінальному провадженні: проблеми визначення та шляхи удосконалення. Проблеми законності. Вип. 142. С. 200-210.
8. Білецька К. (2014). Особа поручителя в кримінальному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 29. Том 2. С.159-162.

Тетяна Кратко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ЛЦЕНЗУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЕЛІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Насамперед, це право ґрунтується на свободі підприємницької діяльності, яка полягає в здійсненні на

власний розсуд і ризик особою господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку. Дане право громадян на підприємницьку діяльність породжує відповідні обов'язки у сфері господарських відносин.

Погоджуємось з думкою Є. Авер'янової в тому, що розвиток ринкової економіки вимагає від держави забезпечення балансу приватних інтересів підприємців та публічного інтересу суспільства, який полягає, насамперед, у захисті прав та інтересів споживачів результатів господарської діяльності. Зазначене змушує державу вдаватися до використання регулюючих засобів, одним із найефективніших серед яких є ліцензування господарської діяльності [1, с. 59].

В процесі здійснення господарської діяльності юридичні та фізичні особи, як суб'єкти господарювання, вступають у різні правовідносини. Однак відповідно до ч. 3 ст. 91 Цивільного кодексу України, юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії).

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р., ліцензія – це право суб'єкта господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [2]. Загалом ліцензування є складним соціальним явищем, а правове регулювання ліцензування господарських правовідносин дотепер має певні недоліки, які потребують удосконалення.

Господарським кодексом України встановлено, що правові засади ліцензування господарської діяльності визначають, виходячи з конституційного права на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, одним із яких є обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави.

Закон про ліцензування, який регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, одним з принципів державної політики у цій сфері визначає пріоритетність захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів та забезпечення безпеки держави [3, с. 128–129]. Серед інших принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері ліцензування, є: принцип єдиної державної системи ліцензування, принцип дотримання законності, принцип рівності прав суб'єктів господарювання, принцип відкритості процесу ліцензування тощо.

Варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», для отримання ліцензії суб'єкт господарювання повинен особисто чи через уповноважену особу звернутися до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка.

Крім того, О. Демяненко вважає, що сьогодні існує чимало спірних питань щодо необхідності застосування визначеного Законом порядку ліцензування в

окремих сферах господарської діяльності, зокрема, таких як комунальна, соціальна, енергетична, сфера природних монополій, оскільки, враховуючи специфіку провадження цих видів діяльності, їх важко підігнати під чіткі рамки згаданого Закону. Водночас, слушною є думка про те, що специфіка ліцензування таких видів господарської діяльності має бути встановлена спеціальними законами, але порядок ліцензування має бути єдиним. Саме такий підхід може запобігти постійному коригуванню встановленого Законом переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню [4].

Таким чином, можна дійти висновку, що ліцензування є важелем державного впливу на процес здійснення господарської діяльності, що на законодавчому рівні врегульовує гарантоване Конституцією України право на здійснення підприємницької діяльності. Можна стверджувати, що інститут ліцензування є комплексним, тому що вміщує норми різних галузей права. Отже, ліцензування має стати тим важелем впливу, який має стати механізмом для реалізації особою своїх прав на здійснення господарської діяльності.

1. Авер'янова Є. *Поняття ліцензування господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 11. С. 59–63.

2. *Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

3. Клименко, Н. Г. *Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки. Інвестиції: практика та досвід.* Київ, 2018. № 4. С. 127–135.

4. Демяненко О. *Ліцензування як один із важелів державного регулювання підприємницької діяльності.* URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20085.

Уляна Кретович

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ

Після усіх подій, що трапились протягом 2013-2014 рр., Верховна Рада України прийняла низку законів антикорупційного характеру, які є орієнтовані на реформування системи протидії корупції відповідно до європейських стандартів. Також надзвичайно важливим кроком було створення державних антикорупційних органів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро, Вищий антикорупційний суд України та інші.

Суть антикорупційного законодавства полягає в наступному:

1) обмежити або усунути фактори корупції, запобігти конфлікту інтересів, нормативно визначити межі правомірної поведінки посадових та службових осіб, зробити вчинення корупційних правопорушень ризикованою та не вигідною для цих осіб справою;

2) чітко визначити ознаки корупційних правопорушень, передбачити адекватні заходи відповідальності, зокрема кримінальної, за їхнє вчинення та належним чином урегулювати діяльність органів державної влади, правоохоронних органів, які безпосередньо протидіють корупції.

Розпочинати дослідження даної теми варто із аналізу відповідного складу злочину, що передбачений ст. 366–1 КК України. У ній закріплено, що подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації може каратися штрафом від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або також і позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.[1]

Стаття 46 Закону України «Про запобігання корупції» установлює додаткові вимоги порівняно з попереднім законодавством щодо тої інформації, яка повинна правильно бути відображена в декларації. Тобто, декларант зобов'язаний декларувати відомості не лише про свій майновий стан, а й про майновий стан членів його сім'ї. Окрім вказаного місцезнаходження й вартості такого майна, він також повинен зазначати дату його набуття.[2]

Декларування недостовірної інформації належить до групи злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (розділ XVII Особливої частини КК). Об'єктом цього злочину виступають суспільні відносини у сфері діяльності осіб, які згідно із зазначеним Законом зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. А предмет злочину – декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Слід звернути увагу, що адміністративна та кримінальна відповідальність передбачені виключно за подання «завідомо недостовірних» відомостей. Тут мається на увазі те, що відповідне діяння має бути вчинено суб'єктом декларування з прямим умислом. При цьому, для притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень необхідно довести наявність такого умислу, де відповідний суб'єкт декларування усвідомлював недостовірність відомостей, які він зазначив у своїй декларації.

Для методики розслідування декларування недостовірної інформації важливе значення мають окремі спеціальні риси особи злочинця:

- 1) статус службової особи;
- 2) мотиви та мета злочинної діяльності;
- 3) наявність корупційних зав'язків в органах державної влади;

- 4) наявність значних фінансових можливостей, які можна використати як засіб забезпечення надання правової допомоги чи організації протидії розслідуванню.[3]

Ці риси є характерними переважно службовим особам, які підслідні НАБУ і здійснюють приховування своїх доходів та витрат шляхом подання завідомо недостовірних відомостей до своєї декларації чи особам, що займались іншими незаконними махінаціями.

Досить цікавим є наступний факт. Якщо недостовірні відомості, що були зазначені в декларації, були надані суб'єкту декларування членом його сім'ї, то відповідальність може настати лише в тому разі, коли суб'єкт декларування усвідомлював недостовірність таких відомостей, але все одно свідомо зазначив їх у декларації. При цьому ще враховується умисел на зазначення таких відомостей саме суб'єкта декларування, а не членів його сім'ї чи інших осіб, які надали інформацію для заповнення в декларації. Отже, суб'єкт декларування не може бути притягнений до відповідальності за подання не ним особисто в декларації недостовірних відомостей, якщо суб'єкту декларування не було відомо про недостовірність таких відомостей на момент подання декларації.[4]

Основою антикорупційних заходів повинно стати законодавство, яке враховує міжнародні антикорупційні стандарти та досвід протидії корупції в зарубіжних державах. На сьогодні в Україні вже розроблена й діє система таких заходів протидії цьому негативному суспільному явищу. Але у зв'язку з нещодавніми подіями ми можемо бачити, що навіть судова гілка влади, на яку ми б мали повністю покладатись, похитнула нашу довіру.

Як стверджує НАБУ, Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р., яким скасовано кримінальну відповідальність за недостовірне декларування, є політичним.[5] У такий спосіб КСУ не лише легітимізує наміри політиків та чиновників приховати від суспільства незаконно набуті статки, а ще й захищає інтереси окремих суддів КСУ, чиє недостовірне декларування досліджується у межах кримінальних проваджень.

Запроваджуючи е-декларування, Україна наслідувала кращі практики розвинених західних країн, в яких декларування є елементом політичної культури та проявом поваги до громадян. Дієвість цього інструменту визначається ступенем відповідальності за його порушення, яку КСУ своїм рішенням фактично звів нанівець. Тим самим було завдано потужного удару по досить ефективному інструменту очищення влади від корупції.

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Редакція від 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.11.20).

2. Закон України «Про запобігання корупції». Редакція від 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.11.20).

3. Черенков А. Криміналістична характеристика суб'єкта декларування недостовірної інформації. Підприємництво, господарство і право. Криміналістика. 2019. № 7. С.222–226.

4. Торгашова К. О. Проблема кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Молодий вчений. Юридичні науки. 2018. № 11(63). С.146–149.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 02.11.20).

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук.

Сергій Єсімов

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОСТИТУЦІЇ В КРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА КНР

Основоположним міжнародним актом, який регламентує відносини, пов'язані з заняттям проституцією, є Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами 1949 року.

Відповідно до даної Конвенції покаранню повинні піддаватися ті особи, які для задоволення похоті іншої особи:

- займаються звідництвом, схилянням, спокушання з метою проституції іншої особи, навіть за згодою цієї особи;
- експлуатують проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи;
- утримують будинки розпусти чи управляють ними, або свідомо фінансують або беруть участь у фінансуванні будинків терпимості;
- здають в оренду або знімають будинок, або інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами.

Нормами міжнародного права не встановлюється відповідальність за саме заняття проституцією. Державами це питання регулюється по-різному. У таких країнах, як Бельгія, Німеччина, Голландія, Італія, Франція, заняття проституцією легалізовано. Діяльність осіб, які займаються проституцією регламентується законодавством. Вони повинні дотримуватися певних правил (реєструватися, платити податки, проходити інструктаж у відомстві з питань охорони здоров'я) [1].

Повна заборона діяльності, пов'язаної з проституцією, встановлена у мусульманських країнах. В Україні реалізовано змішаний підхід, відповідно до якого особи, які надають сексуальні послуги за плату не піддаються кримінальному переслідуванню. За заняття проституцією встановлюється адміністративна відповідальність.

У більшості зарубіжних країн передбачена кримінальна відповідальність за втягнення в заняття проституцією, примус до заняття проституцією, організацію або утримання місць розпусти для заняття проституцією.

У Кримінальному кодексі України відмінність між залученням і примусом до заняття проституцією полягає в тому, що в результаті залучення особа вперше

починає займатися наданням послуг сексуального характеру за плату, а примус передбачає вчинення дій, спрямованих на продовження заняття проституцією.

Кримінальний закон деяких країн ЄС також розділяє зазначені поняття. У параграфі 180а Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччина (далі - КК ФРН) передбачено покарання того, хто схиляє до проституції особа, якій він надає квартиру для заняття проституцією, або експлуатує його в зв'язку з цим (позбавлення волі до трьох років або грошовий штраф).

Необхідно звернути увагу, що схилення до проституції є кримінально караним в разі, якщо винний надає квартиру для заняття проституцією потерпілому. КК ФРН значно обмежує коло суб'єктів даного злочину [2].

Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки (далі - КК Китаю) розділяє відповідальність за примус і залучення третіх осіб у заняття проституцією. У першому випадку встановлюється покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, а також штраф, у другому - позбавлення волі на строк до 5 років, короткостроковий арешт або нагляд, а також штраф.

Однак кримінальний закон названих вище країн, як і Кримінальний кодекс України, не вказує на можливі способи залучення в заняття проституцією. Інші країни (Латвія, Польща) заклали способи вчинення даного діяння в якості обов'язкової ознаки складу злочину. Ст. 164 Кримінального кодексу Латвійської Республіки (далі - КК Латвії) встановлює, що залучення в проституцію можливо шляхом зловживання його довірою або обману, або з використанням залежності особи від винного або його безпорадного стану [2].

Стаття 203 Кримінального кодексу Польщі передбачає такі способи залучення, як насильство, протизаконна загроза, обман, використання відносин залежності або критичного становища. Крім цього, ст. 204 даного нормативного правового акта закріплює і мета вчинення вказаного злочину - одержання майнової вигоди [3].

Кримінальний закон більшості країн ЄС виділяє втягнення неповнолітніх або малолітніх в заняття проституцією з інших злочинних діянь [3]. Наприклад, в КК Китаю більшою суспільною небезпекою наділяється втягнення в заняття проституцією дівчат, які не досягли 14 років (від 5 до 10 років позбавлення волі), а також вчинення примусу при особливо обтяжуючих обставинах, які визначаються в Загальній частині КК Китаю. У Китаї передбачені суворі заходи за примус до заняття проституцією щодо неповнолітніх - безстрокове позбавлення волі або смертна кара, а також конфіскація майна.

Кримінальний кодекс Туреччини (далі - КК Туреччини) в ч. 1 ст. 435 встановлює відповідальність для осіб, що спокушають і підбурюють до проституції підлітка, яка не досягла 15 років, і створюють умови для цього; ст. 436 передбачає покарання особам, які з метою проституції спокушають, вербують, доставляють або перевозять для іншої особи незайману або жінку, що не досягає 21 років, навіть з її згоди, а також ч. 2 цієї ж статті - за вказані діяння з використанням сили, примусу або впливу, братом, сестрою, близьким родичем по висхідній лінії, чоловіком, опікуном, піклувальником, учителем, вихователем,

слугою чи іншими особами, під нагляд яких була передана потерпіла (від 2 до 5 років позбавлення волі).

Аналогічна норма закріплена і в кримінальному законі Республіки Сан-Марино. КК Туреччини в разі вчинення вказаного злочину спеціальним суб'єктом передбачає позбавлення права опікунства над потерпілим і його майном. Примус як самостійний злочин виділяється в Латвії (ст. 164) і карається позбавленням волі до 3 років або арештом, або грошовим штрафом [3].

Відповідно до ч. 3 ст. 164 КК Латвії кваліфікуючою ознакою є вчинення даного діяння щодо неповнолітніх (до 6 років позбавлення волі). Крім названих країн примус до заняття проституцією тягне кримінальну відповідальність згідно із законом України, Швейцарії, Німеччини та інших держав [2].

Статтею 302 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за утримання місць розпусти для заняття проституцією.

Необхідно звернути увагу на ст. 361 КК КНР, згідно з якою відповідальності підлягають співробітники готелів, обслуговуючий персонал підприємств харчування, працівники культурно-дозвільних установ, підприємств, що надають таксі, інших організацій, використовуючи умови зазначених підприємств, що організують, що примушують, що залучають третіх осіб в заняття проституцією, надають приміщення для цього, що займаються звідництвом.

Кримінальне законодавство країн Європейського Союзу, як і Кримінальний кодекс України, встановлює покарання за надання приміщень для заняття проституцією. Однак в деяких країнах, зокрема в Німеччині та Латвії, відповідальність за вказане діяння настає лише в разі надання приміщення неповнолітнім особам. При цьому в Німеччині винний повинен цим займатися в вигляді промислу, в іншому випадку діяння не буде злочином [3].

Диспозицією ст. 303 Кримінального кодексу України також передбачена відповідальність за організацію заняття проституцією за попередньою змовою групи осіб, або службових особою з використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності. При цьому, в чому полягає дане діяння, законом не визначено.

Параграф 181а КК ФРН встановлює, що покаранню підлягає той, хто заради отримання майнової прибутку здійснює контроль за іншою особою, що займається проституцією, визначає місце, час, тривалість і інші обставини заняття проституцією. Ст. 165 КК Латвії зазначає, що караним є сутенерство - використання в цілях наживи особи, що займається проституцією. Крім того, організація третіх осіб для заняття проституцією, отримання від їх діяльності майнової вигоди є злочином і за законодавством інших держав ЄС [3]. Варто відзначити, що в кримінальному законі країн Європейського Союзу відсутній єдиний підхід до визначення об'єкта розглянутих злочинних діянь.

У КК Китаю, на відміну від Кримінального кодексу України, злочини, пов'язані з організацією, примусом, залученням до заняття проституцією, надання приміщення для цієї мети та звідництвом, розміщені в розділі «Злочини проти порядку громадського управління»; в КК Латвії – в розділі «Злочинні діяння проти моральності та статевої недоторканості; в КК Польщі – в розділі

«Злочини проти сексуальної свободи і моральності»; в КК Туреччини – в розділі «Злочини проти громадського порядку. В Україні об'єктом даних злочинів є громадська моральність.

Аналіз кримінального законодавства країн Європейського Союзу та його порівняння з кримінальним законом України дозволяє зробити висновок про те, що в країнах Європейського Союзу, як і в Україні, караними є залучення в заняття проституцією, примус до заняття проституцією, організація або утримання місць розпусти, надання приміщень для заняття проституцією, сутенерство.

1. *Study on national legislation on prostitution and the trafficking in women and children.. European Parliament.* URL. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_national_legislation_and_prostitution_en_6.pdf

2. *Report on prostitution laws in the European Union.* URL. <http://lastradainternational.org/doc-center/3048/report-on-prostitution-laws-in-the-european-union>

3. *Prostitution in the EU, or how the lack of legal harmonization goes against the EU's values.* URL. <https://www.eu-logos.org/2019/07/29/prostitution-in-the-eu-or-how-the-lack-of-legal-harmonization-goes-against-the-eus-values/>

Маріна Криленко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Оскільки Євроінтеграція стала головним та незмінним вектором розвитку нашої держави, можемо констатувати гостру потребу у реформуванні усіх сфер суспільного життя. При цьому, важливим є врахування новітніх тенденцій розвитку демократії та їх поступове інтегрування у національне законодавство. Безперечно, основна увага світової спільноти зосереджена на визнанні та якнайкращій реалізації основоположних прав та свобод людини. Саме тому, реформування держави під впливом євроінтеграційних процесів повинно ґрунтуватися на загальновизнаних принципах законності, верховенства права, справедливості тощо.

Варто зазначити, що принцип верховенства права вже визнається та закріплюється на конституційному рівні нашої держави, що свідчить про демократичну зорієнтованість та готовність до модернізації. Також, Конституція України проголошує нашу державу суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою, що фактично утворює існування механізмів захисту основоположних прав та свобод людини [1].

У контексті вказаних положень Основного закону слід визнати адвокатуру важливим інститутом громадянського суспільства та чи не основним механізмом захисту прав людини у системі правосуддя України. Саме тому, його ефективне функціонування є важелем впливу у процесі демократизації державних інститутів, втіленням принципу змагальності сторін, справедливості, законності та ефективним способом захисту прав та свобод громадян.

Тому є актуальним точне, розгорнуте та прозоре законодавче визначення статусу адвоката, гарантування його незалежності у професійній діяльності, можливість практичної реалізації професійних прав [2].

Адвокатура в Україні, станом на сьогодні, засвідчила свою недостатню функціональну спроможність, зокрема у зв'язку з: невідповідністю формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, у тому числі недосконалістю практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконалістю системи гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатністю рівня професійної підготовки адвокатів; неефективністю дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності. Все це вказує на необхідність подальшого реформування законодавства про адвокатуру, зокрема в аспекті вдосконалення правового статусу адвоката, насамперед з метою забезпечення повноцінної реалізації конституційного права особи на отримання професійної правничої допомоги, що є запорукою становлення громадянського суспільства та формування правової держави в Україні [3].

Сьогодні функціонування адвокатури у нашій державі потребує серйозного, детального та неупередженого аналізу. Мова йде про систематичне та регулярне порушення прав адвокатів під час реалізації їх професійних обов'язків, а саме: залякування, словесні погрози, фізичні напади тощо.

Закономірно, що серед множинності існуючих злочинів, особливу увагу слід звернути на злочини проти правосуддя конкретно у сфері забезпечення гарантій діяльності та професійної таємниці захисників або представників особи, а також гарантій безпеки життя, здоров'я та права власності зазначених осіб або їхніх близьких родичів, відповідальність за які передбачена чинним Кримінальним кодексом України. Проте, аналізуючи судову практику в Україні, щодо застосування вказаних статей, можемо констатувати, що вони майже не застосовуються.

Відсутність усталеної правозастосовної практики у досліджуваній сфері, з одного боку, може бути результатом складності відповідної категорії справ як із точки зору розслідування цих кримінальних проваджень, так і з точки зору кваліфікації відповідних злочинних діянь. З іншого боку, відсутність необхідної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із розслідуванням злочинів у сфері забезпечення гарантій діяльності та професійної таємниці захисників або представників особи, а також гарантій безпеки життя, здоров'я та права власності зазначених осіб або їхніх близьких родичів, не дає можливості їх аналізу, проведення повноцінного узагальнення у цій сфері та розроблення необхідних рекомендацій щодо кваліфікації цих злочинів. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають відповідні наукові рекомендації в цій сфері,

які можуть виконувати роль свого роду «дороговказу» під час кваліфікації нових злочинів цієї категорії [4].

Так, щоб детально проаналізувати особливості кримінально-правового захисту адвокатської діяльності звертаємось до норм Кримінального кодексу України. Як було вказано раніше, даній категорії кримінально караних діянь присвячені 397-400 статті ККУ.

Ст. 397 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника, де важливою є кваліфікуюча ознака, а саме: його вчинення службовою особою із використанням службового становища.

Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника – злочин, що передбачений 398 ст. ККУ. Тут, варто звернути увагу на суб'єктивну сторону. Мова йде про прямий умисел основною ознакою якого є усвідомлення суб'єктом злочину соціального статусу потерпілого. Мотивами вчинення злочину можуть бути бажання припинити певні дії захисника чи помста за їх діяльність.

Характеризуючи статтю 399 ККУ про умисне знищення або пошкодження майна захисника варто відзначити, що об'єктом посягання тут виступає не адвокат, а його право власності. Окрім того, характерною особливістю вказаного злочину є ряд кваліфікуючих ознак, зокрема: вчинення його 1) шляхом підпалу, вибуху або іншим загально небезпечним способом 2) спричинення ним шкоди в особливо великих розмірах спричинення загибелі. людей 4) завдання їм тяжких тілесних ушкоджень тощо. Завершуючи характеристику даної категорії злочинів слід звернути увагу на ст. 400 ККУ, диспозиція якої передбачає відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю.

З огляду на проаналізоване національне законодавство важливою гарантією адвокатської діяльності виступає визнання власне адвоката та його родичів об'єктами досліджуваної категорії злочинів, що свідчить про можливість використовувати усі передбачені законодавцем способи кримінально- правового захисту.

Окрім того, засадничі гарантії адвокатської діяльності підсумовані в Основних положеннях ООН про роль адвоката, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, згідно з якими Уряди країн-учасниць мають забезпечити адвокатам: а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання; б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;

в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм [5].

Вказані положення знайшли своє відображення у Кримінальному кодексі України, Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актах. Варто зауважити, що саме досконало створене законодавство є запорукою успішного функціонування системи кримінального-

правового захисту адвокатської діяльності. Окрім того, держава, безперечно, зацікавлена у ефективному функціонуванні сильної та незалежної адвокатури, тому реформування законодавства та ефективний захист прав захисників є її прямим та безпосереднім обов'язком. Так, виникає потреба вдосконалення системи реагування на порушення прав адвокатів, реформування національного законодавства та його адаптація до загальновизнаних європейських норм.

1. Конституція України, від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Рафальська І. Питання реформування існуючої системи адвокатури в Україні є на сьогодні нагальним, невідкладним, як невідкладним є питання реформування судової системи, системи правоохоронних органів. *Юридичний журнал*. 2007. №11 (65). С. 8-9
3. *Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія* / В.В. Заборовський, Ю.М. Бисага, С.Б. Булеца. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с
4. Зеленов Г. Кваліфікація злочинів проти правосуддя у сфері забезпечення гарантій професійної діяльності захисників або представників особи. Г. Зеленов. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9.
5. Меліхова Ю.О. *Проблемні питання та шляхи реформування системи адвокатури. Наше право*. 2017. № 2.

Олена Крікало

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМУ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗГВАЛТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сучасні засоби масової телекомунікації посилили проблему впливу на особистість, а особливо на неповнолітніх у сфері статевих відносин. Діти стають жертвами продукції еротичного характеру в Інтернеті, на білбордах або ж по телебаченню.

У зв'язку із цим, особливої небезпеки набули кримінальні правопорушення, що посягають на нормальний статевий розвиток неповнолітніх, формування у них суспільно прийнятних, природних форм статевих зносин, а саме, розбещення неповнолітніх [1].

Педофілія може виражатись у різноманітних формах – від звичайних фантазій до жорстоких вбивств, від обнімань до пестоців, мастурбації, анального або генітального контакту тощо.

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Особливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій є їхній потайний характер, який зумовлює особливу

обережність, конспірацію й співпрацю слідчого, прокурора та оперативних працівників [2].

Суспільство довгий період закликала до використання жорстоких засобів покарання (стерилізація, хімічна кастрація) до педофілів, що пов'язано із розумінням небезпеки рецидиву з боку кримінальних індивідів із особливими стереотипами та патернами. Проблема рецидиву таких кримінальних правопорушень пов'язана із слабким наглядом, відсутністю можливості ресоціалізації та засудження осіб, хворих на педофілію.

Верховна Рада України ухвалила закон про внесення змін до деяких законів (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за подібні злочини (№0887) [3].

Варто підкрестити, створення «реєстру педофілів» може збільшити відмови повідомлень про кримінальні правопорушення через публічність. Адже коло осіб, які матимуть доступ до цього реєстру дуже широке - від будь-якого поліцейського до працівників педагогічних закладів.

У Кримінальному кодексі України, зокрема встановлюється, що згвалтування, вчинене щодо особи, яка не досягла 14 років, незалежно від її добровільної згоди, карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років. Доцільно й сказати, що законодавець прирівняв санкції за вбивство, поєднане з сексуальним кримінальним правопорушенням, із санкціями за повторне сексуальне протиправне діяння щодо неповнолітніх, що може спонукати осіб із захворюванням педофілії вбивати своїх жертв.

Пункти про добровільну хімічну кастрацію з документа раніше вилучили. Адже, по-перше, якщо запроваджувати хімічну кастрацію, то має працювати система експертиз, яка визначить, наскільки людина хвора, і підтвердити діагноз «педофілія», судові психіатри, які повинні проводити експертизу, не здатні фахово поставити діагноз, по-друге, наголошуємо на тому, що навіть в разі помилування після помилкового обвинувачення людина отримає не лише моральні, а й фізичні ушкодження внаслідок примусового введення антиандрогених препаратів, і по-третє, встановлення хімічної кастрації, перетворює лікування на покарання, що виступає, як фізичне знущання, у такому разі засудженні змушені були б звертатись до Європейського суду з прав людини за захистом прав.

Окрім реальної педофілії, суспільство протягом тривалого часу все більше привертає увагу до випадків віртуальної педофілії, яких стає все більше по всьому світу. Кроком у запобіганні віртуальній педофілії, який також поширився і на території України, стала новина від керівництва відеохостингу YouTube. Так, було заявлено про відключення можливості коментування відеороликів за участю дітей у рамках протидії педофілії в мережі Інтернет. Після такої заяви на хостингу були видалено коментарі під великою кількістю відео подібного характеру. При цьому захист постійно посилюється: поступово під такі обмеження потрапили відеоролики, на яких зображені діти молодше 13 років, а також неповнолітні, які потенційно знаходяться у ризику потрапити під таку злочинну поведінку [4].

На наше переконання, Україна за останні роки активізувала протидію педофільії, але про результати говорити ще зарано. Важливо підвищити ефективність роботи правоохоронних органів. Проаналізувавши статистичні дані, можна стверджувати те, що дуже мало кримінальних проваджень доходять до суду, не говорячи про винесення по них вироків. Варто більше уваги приділяти боротьбі та запобіганню віртуальної педофільії, яка стає все більш поширеною в мережі Інтернет і яку майже не можливо контролювати.

1. Світличний О. О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : [б. в.], 2012. 231 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості: проект Закону України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790.
4. YouTube заборонить коментувати відео з участю дітей: детальна інформація. 2019. URL: <https://ukr.media/science/386975/>.

Іван Крук

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ В ПРОСТОРІ ТА ЙОГО ДІЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Питання про силу та дію кримінального права в просторі вивчалось у роботах багатьох вітчизняних вчених. Проблемна тема не була належним чином розглянута в науковій літературі. Деякі його аспекти у своїй роботі були висвітлені такими науковцями, як: В.В. Коваленко, А.А. Музиною, В.А. Навроцьким, М.І. Хавронюк М.В. Буроменським та кількома іншими.

Застосування Закону про кримінальну відповідальність у просторі означає можливість або неможливість застосування певного закону про кримінальну відповідальність (у цілому або окремих його положень) для правової оцінки певного злочину залежно від його вчинення на території України або за її межами, а залежно від державно-правового статусу осіб, які їх вчинили, а щодо осіб без громадянства - також від постійного місця їх проживання. Всі ці питання регулюються статтями 6,7 та 8 Кримінального кодексу України.

Як нам відомо, застосування Закону про кримінальну відповідальність у космічному просторі визначається на основі чотирьох принципів:

- 1) територіального,
- 2) громадянства;

- 3) універсального (космополітичного),
- 4) реального.

Для застосування територіального принципу дії кримінального права в просторі важливо правильно розуміти термін «територія України», зміст якого слід визначати на основі норм українського та міжнародного законодавства (зокрема, Закону України «Про державний кордон України»).

На мою думку зв'язки між принципами функціонування кримінального права в просторі та міжнародною системою не були б актуальними, якби люди жили і вчинили злочини лише у своїй державі і не переїжджали до інших держав, якщо наслідки злочину були локалізовані лише прикордонною смугою країни [1, с. 133].

Територія як просторова сфера дії українського кримінального права має особливе значення для встановлення меж, в яких ця галузь виконує свої завдання.

Тимчасово окуповані території України а також фактично окуповані частини території Донецької та Луганської областей є невід'ємними частинами єдиної та неподільної території України, територіальному верховенству України. На цій підставі стосовно всіх злочинів, скоєних у цих районах, за винятком обмежень, встановлених ч. 4 ст. 6 Кримінального кодексу України, територіальний принцип застосування кримінального законодавства у просторі (ст. 6 Кримінального кодексу України).

Чинне законодавство передбачає конкретний порядок реалізації заходів правового реагування на тимчасово окупованій території, запровадження яких зумовлене очевидними труднощами при фактичному застосуванні кримінально-правових норм. Так, згідно зі ст. 6 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя судами АР Крим та м. Севастополя, територіальна юрисдикція судового провадження в межах юрисдикції Автономної Республіки Крим була змінена. Вирішення питання про підсудність злочинів, скоєних на тимчасово окупованій території, є відповідальністю Генерального прокурора України. Деталі визначення територіальної юрисдикції та підсудності розслідування кримінальних правопорушень у сфері проведення антитерористичної операції (на даний час Операція об'єднаних сил), встановлені Законом України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. № 1632-VIII.

Територіальний принцип дії кримінального закону в просторі, як відомо, впливає із суверенітету держави, влада якої поширюється на всю її територію. Тісний взаємозв'язок між цими двома поняттями (їх взаємозалежність) може свідчити про відсутність підстав застосовувати територіальний принцип, оскільки фактична здатність України здійснювати свій суверенітет на окупованих територіях (і в деяких районах) неможлива. Однак цей висновок є помилковим, оскільки територіальне верховенство над приналежною територією є, з одного боку, низкою суверенних прав, а з іншого боку безпосередньо реалізується в реальному (фактичному) верховенстві. Держава може формально

володіти територією, але насправді не має верховенства. Наприклад, Абхазія та Південна Осетія є де-юре автономіями в складі Грузії, але фактично остання не має на них реального впливу. Те саме стосується і територіального верховенства України над Кримом - воно повністю визначене (національна консолідація та преференційне міжнародне визнання), але насправді існують проблеми з його реалізацією у цій галузі. Тому необхідно розрізняти формальний та фактичний аспекти територіального верховенства, які взаємопов'язані та водночас відносно автономні, та враховувати їх можливу невідповідність. Неможливість за певних обставин повністю реалізувати суверенітет на тимчасово окупованих територіях ще не свідчить про відсутність територіального верховенства. Вирішальне значення для його встановлення має юридичний вираз (правовий аспект) територіального верховенства, який формує основу для встановлення територіального функціонального принципу кримінального права в просторі [5].

Якщо громадянин України або особа без громадянства, яка постійно проживає в Україні, зазнав кримінального покарання за межами України за правопорушення, вчинене за кордоном, він не може нести кримінальну відповідальність за ці правопорушення (стаття 7, частина 2 Кримінального кодексу України). Це положення впливає зі статті 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути притягнутий до юридичної відповідальності одного і того ж виду двічі за одне і те ж правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 ККУ, у разі вчинення цими особами нового злочину на території України, під час їх кваліфікації, призначити за це покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, юридичні наслідки судового рішення іноземної держави.

На додаток до вищезазначених принципів застосування кримінального права в просторі, доктрина виділяє два додаткові принципи: універсальний та реальний.

Універсальним принципом є те, що іноземці або особи без громадянства, які постійно не проживають в Україні та скоїли злочин за кордоном, несуть відповідальність в Україні у випадках, передбачених міжнародними договорами (стаття 8 Кримінального кодексу).

Реальний принцип полягає в тому, що іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, підлягають кримінальній відповідальності за вчинені за її межами особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Аналізуючи вищевикладене, можна підсумувати, що чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі визначається на підставі універсальних правил, що мають силу принципу. Йдеться про принципи: територіальності; громадянства (національності); універсальний (космополітизму); реальний. Основними принципами регулювання чинності закону в просторі є принципи територіальності та громадянства. Дія кримінального закону, що набрав чинності, однаково поширюється на всю територію України, включаючи: тимчасово окуповані території Автономної Республіки Крим. Севастополь та відповідні сусідні райони, які відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України підпадають під юрисдикцію державних органів

України; а також у певних районах Донецької та Луганської областей, де на час операції об'єднаних сил діє спеціальна правова система; Фактичному застосуванню кримінальних норм на окупованих територіях перешкоджають обмежені можливості України реалізовувати свої суверенні права (територіальне переважання). Однак ці обмеження не перешкоджають застосуванню кримінального законодавства. Основою принципу територіального функціонування кримінального права на окупованих територіях є насамперед юридичне вираження територіального верховенства України.

1. Ковалев М. И. Советское уголовное право : курс лекций. Свердловск : Свердловский юридический институт, 1974. 226 с.
2. Броунли Я. Международное право : в 2х кн. Москва : Прогресс, 1977. 530 с.
3. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
4. Баймуратов М. О. Міжнародне право. Харків : «Одіссей», 2002. 672 с.
5. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : навч. посібник. Харків : ТОВ «Прометей-Прес», 2005. 244 с.

Марта Кухта

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Ще донедавна найбільш суворим видом покарання в українському кримінальному законодавстві була смертна кара, тобто позбавлення злочинця права на життя – найдорожчого, що є у людини. Але такий підхід протирічив Загальній декларації прав людини, де стверджується, що кожна людина має право на життя; крім того, у ст. 3 Конституції України міститься положення, згідно з яким людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Слід нагадати, що при вступі України до Ради Європи вона взяла на себе зобов'язання дотримуватись Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, поставивши підпис під протоколом № 6 стосовно скасування смертної кари. У статті 1 цього Протоколу, зокрема, міститься положення, згідно з яким на теренах Європи смертна кара має бути скасована, а жодна людина в державах-членах Ради Європи не може бути засуджена до такого покарання або страчена [1, с. 277]

На думку більшості українських науковців, такий вид покарання є доречним та ефективним у боротьбі зі злочинністю в Україні. Проте деякі вчені виступають проти застосування такого виду покарання взагалі; інші вважають за

доцільне застосовувати його тільки для чоловіків. І.І. Карпець вважає, що вказаний вид покарання по суті є довічними муками засудженого, узаконювати які держава не вправі, бо це аморально. «Можна навіть засумніватися, – зазначає він далі, – що гуманніше – розстріляти людину зразу після суду чи приректи її на повільну і мученицьку смерть? Тому замінювати смертну кару довічним ув'язненням – не значить робити добро» [2, с. 252].

В Україні на сьогодні порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі врегульовані главою 22 КВК. Так, згідно зі ст. 150 КВК засуджені чоловіки та жінки до довічного позбавлення волі мають відбувати покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, причому окремо від інших категорій засуджених з певними особливостями та умовами [3, с. 242].

Відповідно до ст. 64 Кримінального кодексу України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких кримінальних правопорушень і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення правопорушення або на момент постановлення вироку [5].

Засуджені до довічного позбавлення волі тримаються в установах з найбільш суворим режимом. Цей режим має певну специфіку порівняно з іншими категоріями засуджених, навіть тих, хто також тримається на максимальному рівні безпеки. Так, засуджені до довічного позбавлення волі мають право: 1) на щоденну прогулянку тривалістю одна година; 2) на безперервний восьмигодинний сон у нічний час; 3) користуватися телевізорами, придбаними за рахунок родичів за наявності можливості розміщення їх у камері; 4) користуватися книгами, журналами і газетами з бібліотеки установи, придбаними через торговельну мережу, переданими від родичів та інших осіб, а також передплатними виданнями; 5) без обмежень одержувати грошові перекази; 6) мати побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права для одержання юридичної допомоги в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку. У вільний від роботи час вони можуть підвищувати свій загальноосвітній рівень, звертаючись до консультаційних пунктів виправних колоній [4, с. 239].

Засуджені до довічного позбавлення волі зобов'язані: а) дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами; б) дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них; в) дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна; г) виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки тощо [4, с. 240].

Попри те, що покарання називається довічним позбавленням волі, закон передбачає певні умови. Чинний Кримінальний кодекс України передбачає лише

один шлях виходу на свободу осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, – через застосування до них помилування по відбутті 20 років тюремного ув'язнення. У разі помилування такого засудженого довічне позбавлення волі буде замінюватися позбавленням волі на певний строк, але не менше 25 років. При цьому особа отримує новий правовий статус і може бути звільнена умовно-достроково після відбуття не менше трьох чвертей новопризначеного покарання. Необхідно звернути увагу й на те, що оскільки ч. 2 ст. 64 КК України передбачає, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб у віці понад 65 років, то гіпотетично у засуджених до довічного позбавлення волі є ще один шанс вийти на волю. Цей шанс з'являється з досягненням засудженим до довічного позбавлення волі 65-річного віку, бо термін «застосування покарання» означає як його призначення, так і виконання. Таким чином, виконувати довічне позбавлення волі щодо осіб у віці понад 65 років заборонено ч. 2 ст. 65 КК України [5].

Отже, підсумовуючи вище написане довічне позбавлення волі – це один із видів кримінального покарання, найвища міра покарання в Україні, що прийшла на заміну смертній карі. Призначається лише у виняткових випадках та має ряд особливостей.

1. *Кримінально-виконавче право: підручник В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Х. : Право. 2011. 328 с.*

2. *Бурда С.Я. Юридичний аналіз покарання у виді довічного позбавлення волі як виду основного покарання за КК України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 246-255.*

3. *Кримінально-виконавче право України [У схемах та таблицях]: навч. посібник за заг. ред. проф. В. І. Олефіра та проф. О. Г. Колба [Олефір В. І., Колб О. Г., Рогатинська Н. З., Ткачук В. С., Банах С. В.] Київ. 2016. 264 с.*

4. *Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права. Харків: ТОВ «Видавництво права людини». 2015. 256 с.*

5. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>*

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА

Законом України № 222-УІІ від 18 квітня 2013 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» Кримінальний кодекс України (далі - КК) було доповнено таким новим заходом кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація майна [1]. Запровадження цього заходу пов'язане з курсом України на інтеграцію до Європейського Союзу, прагненням побудови сильної правової держави, удосконаленням законодавства у сфері протидії корупційним проявам, створенням дієвого механізму мінімізації збитків держави, завданих унаслідок

вчинення протиправних діянь, спрямованих на отримання будь-якої незаконної економічної вигоди.

Відповідно до ч. 1 ст. 96¹ КК спеціальна конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна. Однією з умов застосування цього заходу кримінально-правового характеру закон визнає скоєння особою умисного кримінального правопорушення, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі або штраф від 3000 НМДГ. Отже, законодавець обмежив сферу застосування спецконфіскації караністю вчиненого кримінального правопорушення. Проте з таким підходом законодавця важко погодитися, бо він не узгоджується з європейською практикою правової регламентації примусового вилучення протиправно набутого майна, а також із правовою природою даного заходу.

У відповідних міжнародних конвенціях та кримінальному законодавстві зарубіжних країн, які передбачають спеціальну конфіскацію майна, сфера застосування цього заходу не пов'язується з караністю вчиненого протиправного діяння. Навпаки, у деяких КК безпосередньо закріплюється її незалежність (автономність) від покарання, що проявляється у можливості її застосування як одночасно з будь-яким видом покарання, так і самостійно. Наприклад, у ст. 127 КК Королівства Іспанії зазначається, що усі покарання, призначені за скоєння злочину або умисні проступки, тягнуть за собою вилучення всього майна, отриманого внаслідок скоєного злочину [2]. У ч. 4 ст. 106 КК Республіки Молдова передбачено, що спеціальна конфіскація може застосовуватися, якщо винному не призначається покарання [3].

Вирішуючи питання правового регулювання сфери застосування спецконфіскації у кримінальному праві України, не можна ігнорувати механізм її застосування, запропонований Європейським Парламентом та Радою ЄС у Директиві від 03 квітня 2014 року № 2014/42/ЄС «Про заморожування та конфіскацію засобів вчинення злочинів та доходів від злочинної діяльності у Європейському Союзі». Відповідно до п. 10 цього документа держави-члени можуть застосовувати процедуру конфіскації у будь-якому кримінальному провадженні, що розглядається будь-яким судом. При цьому винятки з даного правила пропонується робити лише для випадків примусового вилучення майна, яке у кримінальному провадженні має статус знарядь або засобів скоєння кримінального правопорушення. Так, у п. 17, 18 даної Директиви передбачено, що під час імплементації її положень держави-члени можуть обмежувати сферу застосування конфіскації майна, зважаючи на факт чи ступінь відповідальності обвинуваченої особи або якщо згідно з національним законодавством вона становитиме необґрунтований тягар для потерпілого (на підставі обставин відповідної конкретної справи), який може бути вирішальним. Держави-члени не можуть запроваджувати таку процедуру у разі, коли проведення самої конфіскації може призвести до ситуації, за якої заінтересованій особі буде важко «вижити» [4]. Ці рекомендації спрямовані на створення додаткових гарантій забезпечення захисту та відновлення інтересів потерпілої особи шляхом створення механізму задоволення її претензій за рахунок конфіскованого майна.

Водночас, на відміну від вітчизняного кримінального законодавства, європейське кримінальне право визнає спеціальну конфіскацію майна самостійним заходом впливу, застосування якого не залежить від караності вчиненого суспільно небезпечного діяння або кримінально-правових наслідків, які настають щодо особи, яка його вчинила.

Спеціальна конфіскація майна спрямована проти доходів, які особа отримала внаслідок вчинення злочину. «Дохід» є поняттям економічним, яке позначає збільшення активів і зменшення зобов'язань певної особи, що призводить до зростання її власного капіталу [5]. Однак якщо метою покарання є кара, виправлення та попередження вчинення нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК), то, застосовуючи спеціальну конфіскацію майна, держава не намагається відшкодувати збиток, заподіяний злочином, або відплатити за спричинене зло. Її зусилля фокусуються виключно на позбавленні особи фінансової вигоди («доходу», «переваги»), отриманої внаслідок кримінального правопорушення. Водночас, як на цьому наголошують міжнародні експерти, іноді у разі вчинення злочину шкода не є очевидною, тоді як вигоду (дохід) було отримано. Саме тому, на думку міжнародних фахівців, будь-які незаконні активи, пов'язані з вчиненням будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від того, чи йдеться про корупцію, чи про будь-який інше кримінального правопорушення, а також незалежно від його караності повинні підлягати стягненню (примусовому вилученню) [6]. Саме такої практики дотримується система кримінальної юстиції більшості європейських країн, яка насамперед прагне не тільки переслідувати правопорушника за його кримінальне правопорушення, а, швидше, позбавити його прибутку або фінансової вигоди, отриманої в результаті протиправного діяння.

У зв'язку з цим видається недоцільним можливість застосування спеціальної конфіскації майна у кримінальному законодавстві України ставити в залежність від меж караності вчиненого кримінального правопорушення.

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дії щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 року № 222-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/222-18>.

2. *Código Penal y legislación complementaria. Edición actualizada a 9 de julio de 2018 / Coedición del Ministerio de Justicia y la Agencia Estatal Boletín Oficial del del Estado.* URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria&modo=1

3. Уголовный кодекс Республики Молдова: Кодекс № 985 от 18.04.2002 / Парламент Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>

4. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union EUR-lex. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>; Директива 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 травня 2014 року про замороження та конфіскацію засобів та доходів отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі (ОВ L 138, 13.5.2014, С. 114 (2014/42/ЄС). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2016/02/29/201602290000008834.pdf>

5. Митрофанов І. І., Гайкова Т. В. «Шкода» та «збиток»: співвідношення понять. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2012. Вип. 3 (74). С. 196–200.

6. Довідас Віткаускас, Гінтарас Шведас, Міка Аалто, Лоїк Геран. Спільна позиція експертів Проекту відносно законодавчих пропозицій щодо стягнення в дохід держави необґрунтованих активів. Justice cooperation internationale. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/217222806e5a5956c2258058005b595d/\\$FILE/Спільна%20позиція%20відносно%20необґрунтованих%20активів.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/217222806e5a5956c2258058005b595d/$FILE/Спільна%20позиція%20відносно%20необґрунтованих%20активів.pdf)

Тетяна Леоненко
завідувач кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

Максим Леоненко
професор кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНИХ ТА РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН У ДОСЛІДЖЕННІ СУТНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Проблема правового регулювання релігійних відносин є предметом уваги як міжнародних організацій, так і науковців та громадськості. Їх специфіка та духовна визначеність вимагають при підході до них особливої делікатності як з боку законодавців, так і з боку правозастосовних органів.

Проблема релігійної злочинності у світі, у глобальному сенсі, загалом пов'язана з великою кількістю конфліктів на релігійному ґрунті. Релігійна злочинність – це не лише кількісне вчинення злочинів окремими громадянами або групами, а й проблема націй, проблема світу.

Єдність різних націй і вір має скріплювати особистості й усе суспільство в цілому. Реалізацію національних і релігійних відносин можна простежити в такій площині: цілий світ – держава, соціальні групи – нації і віруючі – громадяни. Недооцінка в правовому регулюванні хоча б однієї з ланок цієї структури різко знижує його ефективність. Не можна ігнорувати ні релігійний, ні загальнолюдський, ні національний, ні цивільний чинники.

Пріоритет певної релігії або піднесення статусу однієї нації над іншими зумовлює появу міжнаціональної напруженості, прояву вкрай негативних явищ, в тому числі, злочинності.

Злочинність на ґрунті релігійних конфліктів – соціально-правове явище, що має відносно масовий масштаб. Вітчизняне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за діяння, які спрямовані на порушення національної рівноправності, розпалювання міжнаціональної, расової, релігійної ворожнечі, повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Для наявності конфлікту, як показує світовий досвід, потрібні три умови.

По-перше, потрібна конфліктна ситуація. Йдеться про об'єктивне поєднання різних обставин, які передують конфлікту. По-друге, потрібні конфліктні особистості (конфліктні групи). Наявність однієї конфліктної ситуації ще недостатньо для конфлікту, якщо сторони миролюбні. По-третє, потрібно мати привід для конфлікту, тобто таку зовнішню обставину, яка є “спусковим механізмом”, що породжує розвиток подій [1, с. 54].

Основним джерелом міжгрупового конфлікту є соціальна напруга, викликана несумісністю соціальних цінностей і нездатністю політичних інститутів до адаптації в умовах соціальних змін. Насильницькі колективні дії

виникають зі стану морального розкладання суспільства, ослаблення інтегруючих суспільну систему цінностей. Міжрелігійний конфлікт – це зіткнення у сфері релігійних відносин, прояв суперечностей між індивідами, релігійними групами й суспільством, що негативно впливає на міжрелігійні відносини в державі.

Релігія досить часто є приводом для міжнаціональних конфліктів, а продуктом міжнаціональної напруженості є політика, яка, в свою чергу, впливає на релігійне становище в державі й не завжди позитивно. Підґрунтям для виникнення релігійних конфліктів є неправильна політика держави щодо регулювання міжнаціональних конфліктів, де спроба поділу соціуму за національними ознаками може призвести до загострення релігійних питань.

Крім причин виникнення релігійних конфліктів, можна визначити й так звані шляхи їх реалізації, яких існує досить багато й виникнення та існування яких становилося історично.

По-перше, основним джерелом небезпеки є певні релігійні групи, що відкололися від панівної церкви [2, с. 111], які отримали назву – тоталітарні секти. Членами таких груп є або фанатики як найбільш суспільно-небезпечний елемент, або залякані люди, які піддаються психологічному й навіть фізичному насильству, або особи з так званою атрофованою психікою, яким байдужий характер їх діяльності. По-друге, релігійна ворожнеча може виникати з вини держави – діяльність державної влади може спровокувати релігійний конфлікт. Наприклад, через те, що законодавство деяких держав оголошує одну з існуючих у країні релігій (церков) державною (офіційною, національною) і представляє її організаціям, служителям культів і послідовникам привілеї, яких не мають інші конфесії. У деяких країнах дискримінаційні обмеження права людини на свободу релігії по суті зводять нанівець цю свободу. Наприклад, законодавство Ізраїлю встановлює обов'язковість для євреїв державної релігії – ортодоксального іудаїзму й не визнає інші його напрями [3, с. 43]. Іншим варіантом може бути й не законодавче визнання владою, яка не визнає державної релігії, а демонстративна перевага однієї релігії над іншими: відвідування главою держави певної церкви, виступи в засобах масової інформації про розвиток релігійної освіти певних течій, матеріального забезпечення релігійних заходів, або прийняття участі в релігійних обрядах.

Крім зазначених, виділяються й інші причини релігійних конфліктів:

По-перше, наявність у державах безлічі конфесій. По-друге, деякі релігійні конфлікти зумовлені особливостями державотворення. По-третє, релігійні конфлікти провокуються дискримінацією деяких груп, що проживають у країні. Проявляється це в соціально-економічній нерівності і в переваженні в політичній еліті представників певної конфесії, міжрелігійні конфлікти виникають і коли опозиційний релігійний рух підтримується ззовні економічними, політичними, ідеологічними й військовими засобами. Найчастіше такий вид конфлікту зустрічається, коли послідовники однієї релігії живуть на території декількох держав.

Таким чином, ми бачимо, що будь-який релігійний конфлікт політизований і це підкреслює ще раз той факт, що причиною релігійних конфліктів є в деяких випадках далеко не релігія. Релігійні конфлікти іноді вигідні державі для

вирішення своїх далеких від моралі й моральності планів. Сьогодні, на жаль, релігійний чинник не завжди відіграє примирюючу роль у міжнародних відносинах. Спекуляція на почуттях віруючих різних релігій і конфесій стала звичайною справою в практиці деяких політичних сил. Тому, саме на державу покладається відповідальність за вирішення релігійних конфліктів і протидія ним.

Вирішення питання релігійного конфлікту є однією з форм і міжнародного співробітництва, такі злочини як геноцид, расова сегрегація, релігійна дискримінація, расизм, сіонізм, як результат конфлікту на релігійному ґрунті – створюють загрозу миру й безпеки народів, порушують права й основні свободи людей, закріплені в міжнародно-правових документах.

Віра в бога повинна бути причиною не конфлікту, а зобов'язанням подолання опору шляхом діалогів. Всьому цьому підтвердження – декларація про ліквідацію всіх форм непримиренності та дискримінації на основі релігії або переконань, проголошена резолюцією 36/55 Генеральної Асамблеї від 25 листопада 1981 р.

1. Кудрявцев В. Н. *Проблемы конфликтологии. Социс. 1993. № 9. С. 52-54.*
2. Атжанов Т. Ж. *Уголовное право и криминология. Челябинск, 1996. 140 с.*
3. Моджорян Л. А. *Преступная политика сионизма и международное право. Москва : Знание, 1973. 52 с.*

Наталія Лесяк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ПРО ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Сьогодні важливою складовою сучасного аграрного законодавства України є законодавство про фермерство, що регламентує діяльність численної групи суб'єктів аграрних відносин – фермерських господарств. Ефективне функціонування фермерських господарств як самостійних суб'єктів господарювання можливе за умови належного законодавчого забезпечення. Тому аналіз законодавства про фермерство в умовах розвитку АПК та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є об'єктивно важливим.

Відповідно до чинного законодавства, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на

земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [1].

Виникнення й розвиток фермерських господарств були закономірним результатом процесу трансформації колективної власності. Фермерські господарства стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. Тільки за 2011 р. порівняно із 2005 р. загальна площа землекористування фермерських господарств розширилася на 666,6 тис. га і досягла 4345,9 тис. га. Це збільшення відбулося в основному за рахунок оренди землі. Оренда землі дає можливість розширити площі землекористування фермерського господарства, але їм важко витримувати конкуренцію з боку сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів. Останні мають більший розмір земельних угідь, а отже і більші можливості. За даними Держстату (від 1 листопада 2018 року), кількість діючих фермерських господарств становить 38 682 одиниць. Вони обробляють 4, 439 млн. га землі. Тобто, на одне господарство припадає в середньому близько 131,7 га сільськогосподарських угідь [2, с. 51].

Основними проблемами розвитку фермерського господарства України є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого ледь вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва. Своєю чергою, перехід на більш вищий рівень господарювання передбачає додаткове залучення коштів.

Можливістю залучення фінансових ресурсів є банківське кредитування. Проте умови кредитування у нинішній період економічної та політичної нестабільності в державі є мало привабливими для фермерів. Ставки кредитування банківських установ з супутніми послугами перевищують 30% річних. Для порівняння: за підсумками 2014 року рівень рентабельності виробничої діяльності фермерів становить 29,6 %. Тобто залучення банківського кредитування виявиться додатковим фінансовим тягарем для фермерів. Більш прийнятими для фермерів є державні програми виділення цільових коштів для придбання техніки, обладнання, будівництва виробничих та обслуговуючих об'єктів. Проте такі програми в останні роки не фінансуються, або виділених з бюджету коштів недостатньо для забезпечення потреб таких суб'єктів господарювання [3, с. 95].

Із середини лютого 2015 року в Україні обов'язковість розробки проекту землеустрою щодо сівозмін відмінено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» у Земельному кодексі України ч. 4 ст. 22. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва використовуються відповідно до

розроблених і затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель [4]. Це, своєю чергою, створює прецедент виснаження ґрунтів, зниження якісних та кількісних показників вирощеної сільськогосподарської продукції.

На сучасному етапі до невідкладних завдань, які стоять перед фермерськими господарствами в Україні, відносять:

1) вирішення проблеми реалізації продукції може бути здійснено за рахунок створення оптових продовольчих ринків, метою яких є поліпшення умов просування продукції фермерських господарств до споживача, що дасть змогу фермерам вийти на прямі зв'язки з реалізації продукції без посередників. Також для зберігання вирощеної продукції фермерам потрібно створювати власну кооперацію з іншими виробниками сільськогосподарської продукції;

2) підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств на ринку сільськогосподарської продукції за допомогою виробництва екологічно чистої продукції, яке не можуть забезпечити великі агрохолдинги та підсобні господарства;

3) законодавчий поділ фермерських господарств за їх площею та спеціалізацією. Площі 500, 100, 10 га будуть вважатися фермерським господарством, хоча кожне з цих господарств уже відрізняється виробничими потужностями, фінансовими можливостями та кількістю робітників. Тож, типове сімейне фермерське господарство, де тільки працюють члени сімей із залученням на сезонні роботи селян, неспроможні забезпечувати себе сучасною технікою для запровадження інноваційних технологій з урахуванням перспектив розвитку цих господарств та їх спеціалізації;

4) поновлення обов'язковості розроблення проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь – основи дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування та запровадження кредитних програм за невисоких відсотків при гарантії держави, щодо розроблення та впровадження цих проектів землеустрою. Саме підтримка малих, присадибних і фермерських господарств на рівні держави має стати пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства, ефективність функціонування яких залежатиме від концепції їх розвитку [5, с. 49].

Узагальнюючи, зауважимо, що сьогодні фермерські господарства на території України поки не досягли рівня розвитку, який покладався на них при їх запровадженні. Загальний економічний спад та недосконале законодавство змусили фермерські господарства покладатися на самих себе. Проте фермерські господарства мають низку переваг над іншими формами сільськогосподарських підприємств в Україні, тому є всі передумови для їхнього розвитку, а їх розвиток водночас залежить від стабільності як політичного, так і економічного характеру. Державна підтримка має ґрунтуватися на створенні сприятливих умов для їх діяльності. Дискусійними питаннями є оптимальна кількість фермерських господарств та розміри площ їх землекористування. Водночас зауважимо, що відбувається процес укрупнення (об'єднання) дрібноземельних фермерських господарств. Питання оптимальних розмірів фермерських господарств, крім

традиційного виробничого напрямку та природно-географічних умов, залежить і від сприяння органів влади, матеріально-технічного забезпечення, фінансових можливостей тощо. Також дискусійним є питання щодо запровадження ринку земель: воно може стати рушійною силою зародження нового етапу розвитку чи нового періоду занепаду фермерства в Україні. Ці та інші проблеми розвитку фермерства в Україні й надалі залишаються актуальними і потребують поглиблених досліджень.

1. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

2. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток сільського господарства України (науково-методичне забезпечення): Економіка АПК. 2017. Вип. 7. С. 42–55.

3. Дудник О. С. Розвиток фермерства в Україні. Економіка АПК. 2017. Вип. 3. С. 92–97.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України від 12.02.2015 р. № 191-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/191-19>.

5. Бутенко Є. В., Харитоненко Р. А. Перспективи розвитку фермерських господарств в Україні та шляхи їх вирішення. 2018. С. 45–52.

Наталія Лесяк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЛАТЕНТНОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ

Латентна злочинність (від лат. Latens (latentis) – прихований, невидимий) – це частина злочинності, яка з різних причин не знаходить відображення у державному обліку вчинених кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили. Латентна (прихована) злочинність існує в тій чи іншій мірі, в усі часи, а її наявність зумовлена різними чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Латентна злочинність – це злочинність, яку з тих чи інших причин не встановлено, не виявлено і тому не було відображено в офіційному обліку відповідних державних органів, на які покладено завдання протидії злочинності [1, С. 112].

Як зазначають науковці, латентність буває природною, штучною та межовою. Природна латентність – це така, коли про вчинені кримінальні правопорушення вірогідно знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи. Природна латентність існує об'єктивно і реально. Це «закриті від сторонніх очей» події, про які до певного часу не можна сказати, що це кримінальні правопорушення. До таких суспільно небезпечних діянь Н. І. Васильєв, зокрема, відносить вбивства, латентність яких пов'язана з припущенням про безвісти зниклу особу. Усе це впливає на показники злочинності, яка реєструється та підлягає обліку. Штучна латентність виникає

через небажання потерпілих, свідків та посадових осіб, які повинні протидіяти злочинності, сповіщати про вчинені кримінальні правопорушення правоохоронні органи, давати правдиві свідчення тощо. Багато кримінальних правопорушень не реєструються належним чином і тому статистично не відображені. Межовою латентністю називають сукупність таких кримінальних правопорушень, вчинення яких не відоме потерпілому, або ж факт їхнього вчинення не сприймається чи не усвідомлюється потерпілим як кримінальні правопорушення [2, С. 178].

За рівнем латентності можна виокремити такі види кримінальних правопорушень:

- мінімально латентні (вбивство, розбій, тяжкі тілесні ушкодження, теракти та ін.);
- кримінальні правопорушення із середньою латентністю (крадіжки, зґвалтування та ін.);
- кримінальні правопорушення з максимальною латентністю (підкуп, браконьєрство, незаконне носіння вогнепальної та холодної зброї, правопорушення у сфері несплати податків) [3, С. 52–53].

Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни.

Храмов С.М. підкреслює, що безкарність, яка породжується явищем латентної злочинності, справляє особливо негативний вплив на психіку підростаючого покоління. Неповнолітні правопорушники, яким вдається тим чи іншим способом уникнути юридичної відповідальності за вчинене ними кримінальне правопорушення, зазнають істотної кримінальної деформації та в майбутньому можуть схильними до скоєння ще більш небезпечних кримінально караних діянь [4, с. 6].

О.М. Гумін, який, розглядаючи насильницькі латентні кримінальні правопорушення, пропонує низку заходів щодо зниження латентності та, зокрема:

- виховання громадян в дусі високої правосвідомості та законослухняності;
- широке проведення правової пропаганди серед населення з метою підвищення його правосвідомості і правової культури;
- вдосконалення законодавства;
- вдосконалення статистичного обліку та звітності правоохоронних органів та медичних установ;
- забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих;
- усунення необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, підвищення вимогливості до додержання порядку, ведення статистичного обліку, шляхом посилення контролю над ним;

- підняття рівня професіоналізації працівників правоохоронних органів, зміцнення їх матеріальної бази;
- систематичне проведення аналітичної роботи з визначення кількісно-якісних характеристик злочинності, виявлення повної кримінологічної характеристики особи злочинців;
- розширення можливостей контролю за діяльністю правоохоронних та інших органів з боку громадськості;
- забезпечення незалежності ЗМІ [5, С. 230].

Отже, латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам кримінальних правопорушень, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності. Її виявлення та зниження в межах допустимого є актуальною проблемою кримінологічної науки і кримінальної політики. Виявлення латентної злочинності має здійснюватися на рівні індивідуального явища – окремого діяння, а його дослідження мусить здійснюватися за допомогою застосування кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових методів. Методи виявлення та вимірювання латентності окремих кримінальних правопорушень слід застосовувати в залежності від рівня та специфіки досліджуваного явища. При цьому необхідно дотримуватися певної послідовності в їх реалізації.

1. Зайчук О. В. *Сучасна правова енциклопедія*. Юрінком Інтер. Київ, 2009. 382 с.
2. Закалюк А. П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Видавничий Дім "Ін Юре"*. Київ, 2007. 424 с.
3. Джуґжі О.М. *Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2 кн.* Юрінком Інтер. Київ, 2001. 480 с.
4. Храмов С.М. *Латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия: монография*. Брест: БрГУ, 2010. 124 с.
5. Гумін О.М. *Проблема латентності насильницької злочинності: шляхи вирішення*. Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. Вип. 2 (30), 2009. С. 226-231.

Олександра Лисенко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Для детального аналізу загальних засад призначення покарання важливо не лише дослідити історію їх формування та розвитку, зрозуміти їхню сутність і відмінність із принципами призначення покарання. Необхідно також звернутись

до зарубіжного досвіду у цьому питанні. Зарубіжний досвід дасть нам зрозуміти наскільки влучно сформульовані загальні засади призначення покарання у КК України, та які засади призначення покарання варто було б виключити чи навпаки доповнити ними чинний КК України, скориставшись при цьому передовим досвідом інших держав.

Перш за все варто звернути увагу, що загальні засади призначення покарання знайшли своє нормативне закріплення не у всіх державах. За цим принципом можна поділити усі держави на дві групи: 1) Ті, у яких відсутня чітка правова регламентація даного питання; 2) Ті, де загальні засади призначення покарання регламентовані кримінальним законодавством.

До першої групи належать такі держави як Нідерланди, Японія, майже усі держави з англо-саксонською системою права та ряд інших. До другої групи належить більшість країн світу (Німеччина, Данія, Іспанія, Франції, Латвія, Естонія, КНР, Польща, Білорусь, Болгарія, Грузія, США, Хорватія, Швеція та інші).

За результатами порівняльного аналізу кримінального законодавства іноземних держав, В. М. Додонов вказує на найзначнішу поширеність таких принципів призначення покарання як законність та індивідуалізація. При цьому принцип законності найбільш детально викладений у кримінальному законодавстві країн СНД, Латвії, Литви та ряду інших держав, де вказується на призначення покарання в межах санкції статті Особливої частини та з урахуванням положень Загальної частини Кримінального кодексу. В інших країнах цей принцип викладається у більш загальному вигляді, передбачаючи, що покарання призначається судом в межах, встановлених законом [1, с. 350-351]. Такі норми можна віднести до загальних засад призначення покарання.

Щодо принципу індивідуалізації покарання, то в зарубіжному законодавстві він передбачає врахування широкого ряду обставин, які одночасно становлять собою загальні засади призначення покарання. До них перш за все належать обставини, що обтяжують та пом'якшують покарання.

Вказівка на таку загальну засаду міститься у кримінальних кодексах більшості держав. При цьому особливу увагу потрібно звернути на те, як саме ці обставини враховуються при призначенні покарання. У кримінальних кодексах Азербайджану, Грузії, Латвії та багатьох інших держав (в тому числі й України) загальних правил щодо врахування цих обставин немає. Такі правила передбачені КК Іспанії, Італії та ряду інших держав.

У багатьох країнах передбачені правила врахування судом пом'якшуючих покарання обставин лише у спеціально передбачених кримінальним законом випадках. Наприклад, КК Естонії передбачає, що максимальний строк чи розмір пом'якшеного покарання не може перевищувати 2/3 встановленого законом максимального строку чи розміру покарання, мінімальний строк чи розмір пом'якшеного покарання дорівнює мінімальному строку чи розміру, встановленому Загальною частиною для відповідного виду покарання. Якщо Особливою частиною в якості покарання передбачене довічне ув'язнення, то при пом'якшенні покарання призначається ув'язнення на строк не менше 3 років.

Розроблення конкретних правил як враховуються обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання варто було б запровадити і в українському законодавстві.

Окрім вказівки на врахування при призначенні покарання обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, кримінальним законодавством зарубіжних держав передбачається врахування таких обставин як: ступінь порушення обов'язків (КК Німеччини), характер і ступінь порушення обов'язків (КК Польщі, Грузії); ступінь суспільної шкідливості злочину (КК Польщі, КНР); ступінь суспільної небезпеки злочину (КК Болгарії, Литовської республіки); характер суспільної небезпеки вчиненого злочину (КК Азербайджану, Білорусі); обставини вчинення злочину (КК Франції, КНР, Хорватії); характер вчиненого злочину (КК Латвії [96], КНР [95]); тяжкість злочину (КК Данії); спосіб вчинення злочину (КК Німеччини); наслідки вчиненого діяння (КК Німеччини); характер і розмір заподіяної шкоди (КК Білорусі, Хорватії); стадія вчиненого злочину (КК Литовської республіки); форма і вид участі особи в якості співучасника злочину (КК Литовської республіки); ступінь суспільної небезпеки винного (КК Болгарії); форма і вид вини (КК Литовської республіки); мотиви вчинення злочину (КК Болгарії, Німеччини, Хорватії); мета (цілі) вчинення злочину (КК Німеччини, Литовської республіки); особа винного (КК Франції, Литовської республіки); спосіб життя злочинця до вчинення злочину (КК Німеччини, Польщі).

Як бачимо, перелік обставин, які враховують судом з метою індивідуалізації покарання, не є однаковим у різних державах. Проте, більшість із них в комплексі становлять достатню базу для призначення справедливого покарання за законодавством тієї чи іншої держави.

На особливу увагу заслуговує така загальна засада як врахування при призначенні покарання його впливу на умови життя сім'ї засудженого. Вона передбачена лише КК Російської Федерації, але її передбачення видається доцільним, оскільки такий вплив має дуже важливе значення і не охоплюється жодною із загальних засад призначення покарання, передбачених ч. 1 ст. 65 КК України. Часто трапляються ситуації, коли сім'я особи, що вчинила злочин, страждає від покарання набагато більше, ніж сама особа перш за все внаслідок того, що втрачає значну частину доходів, які отримував засуджений. При цьому врахування впливу покарання на сім'ю засудженого може мати і негативне значення для засудженого, зокрема, коли він систематично вживає алкоголь, б'є членів сім'ї, не працює тощо [2, с. 92]. В таких випадках засудження винного може мати позитивний аспект для життя сім'ї. Саме тому вплив покарання на умови життя сім'ї засудженого варто передбачити як окрему загальну засаду призначення покарання у КК України, доповнивши ч.1 ст. 65 КК України пунктом 6 (нумерація з урахуванням запропонованого розділення загальних засад призначення покарання, передбачених у п. 3 ч.1 ст. 65 КК України на окремі пункти), зазначивши, що суд призначає покарання: «б) враховуючи вплив покарання на сім'ю засудженого».

Загалом ж на підставі порівняльного аналізу законодавства інших держав та України також можна зробити висновок, що КК України передбачає

врахування найбільш поширених у кримінальному законодавстві зарубіжних держав обставин для індивідуалізації покарання.

Отже, законодавство більшості країн світу закріплює загальні засади призначення покарання. Хоча багато положень і різняться, проте у комплексі кримінальне законодавство кожної держави передбачає необхідні правила для призначення справедливого покарання.

1. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть/под. общ. ред. С.П. Щербы. М. : Юрлитинформ, 2009.448 с.
2. Курс уголовного права. Том 2. Общая часть. Учение о наказании: Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. 464 с.

Орися Лісник

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпеку. Успішна реалізація механізму забезпечення захисту прав людини, в тому числі і неповнолітніх, залежить насамперед від належного правового регулювання процесу судочинства в цілому [1, с.118].

У процесі євроінтеграції в Україні здійснюється внесення змін до національного законодавства, тому станом на сьогодні діє ряд важливих міжнародних правових актів, положення яких передбачають захист прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві, а саме Конвенція ООН з прав дитини 1989 року, Керівні принципи ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх, Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016-2021), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила»), Цілі Сталого Розвитку, затверджені Резолюцією ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» в частині дотримання прав дітей. Варто зазначити, що на національному рівні особлива увага з питань захисту, охорони прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх осіб як учасників кримінального провадження приділена у КПК України.

Досить великий ряд нормативно-правових актів, які регулюють це питання зумовлений насамперед тим, що неповнолітні є особливими суб'єктами кримінальної відповідальності, які через свою психологічну незрілість та недостатній життєвий досвід потребують забезпечення як додаткових гарантій

захисту їх прав та законних інтересів, так і виховного впливу [2]. Якщо врахувати положення статті 22 КК України, то кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Проте, частиною другою цієї ж статті передбачено, що відповідальність за найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення настає вже з 14 років.

КПК України передбачено досить велику кількість гарантій захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні, зокрема надання юридичної допомоги захисником на безоплатній основі, за рахунок коштів Державного бюджету України. Також суд за для захисту прав неповнолітніх може прийняти рішення про проведення кримінального провадження в закритому судовому засіданні протягом усього судового провадження або окремої його частини. До гарантій захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні відносимо і особливості допиту неповнолітніх та малолітніх осіб, а також обов'язкову участь законного представника, педагога, психолога, лікаря під час провадження слідчих (розшукових) дій з участю неповнолітніх та малолітніх осіб та інші.

Захист прав неповнолітніх осіб залежить насамперед від тих обставин, що підлягають встановленню під час кримінального провадження. До таких обставин належать відомості про особу, в тому числі такі як стан здоров'я та рівень розвитку, адже, до прикладу, при наявності відомостей про розумову відсталість неповнолітнього, необхідно з'ясувати чи могла особа повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі керувати ними. При встановленні обставин варто врахувати і ставлення неповнолітнього до вичненого ним діяння, умови його життя та виховання. Від повного і всебічного з'ясування цих обставин залежить встановлення істини у справі, притягнення до кримінальної відповідальності або звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, призначення виду та міри покарання.

Врахуємо й той факт, що вчинення кримінальних правопорушень в такому ранньому віці часто зумовлене не свідомим вибором дитини, а завдяки «підбурювачам», якими переважно виступають дорослі. Тому слід детальніше розглянути такий захист прав неповнолітнього під час кримінального провадження, як участь батьків, законних представників, педагога, психолога чи лікаря [2].

Розглядаючи це питання в різних аспектах, а саме в науковому та практичному, спостерігаємо деякі розбіжності. Науковці, зокрема, Е.Б. Мельникова, зазначає, що інтереси неповнолітнього можуть не співпадати з інтересами його законного представника. При цьому суть можливих протиріч лежить не обов'язково в обставинах конкретної справи, а у подвійному положенні законного представника, оскільки останній фактично захищає не тільки інтереси неповнолітнього, але й свої власні [3, с. 86].

Інший вчений, а саме, А.Г. Назарчук вважає, що законний представник діє не замість неповнолітнього, а поряд з ним, як самостійний учасник кримінального процесу, який має процесуальні права та обов'язки [4, с. 203].

Натомість, на практиці при захисті неповнолітніх у кримінальному провадженні не завжди розглядається питання про інтереси самого неповнолітнього, а відсутність законного представника, представника служби у справах дітей, педагога, психолога чи лікаря у більшості випадків не є перешкодою для продовження кримінального провадження. Більше того виявлено випадки, коли органи досудового слідства призначали неповнолітнім законних представників, які ними не являлися, проте суди не брали дану обставину до уваги. [2].

Через те, що питання участі законних представників неповнолітнього у кримінальному провадженні неврегульоване належним чином на законодавчому рівні, воно залишається актуальним і потребує вирішення. Одним з шляхів вирішення цього питання є спроба врегулювання на законодавчому рівні процесуального статусу і вимог до психолога, педагога та лікаря, які беруть участь у захисті прав неповнолітніх.

Серед способів захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні виділяють наступні запобіжні заходи: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою. Оскільки неповнолітні є особливими суб'єктами кримінальної відповідальності, то для них передбачено застосування такого засобу захисту, як передання їх під нагляд батьків, опікунів, піклувальників чи передання їх під нагляд адміністрації тієї установи де, вони виховуються, останнє, як правило, стосується дитячих установ.

В кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб досить часто застосовується запобіжний захід пов'язаний з триманням під вартою, таким чином слідчі прагнуть попередити ухилення підлітків від органів досудового розслідування та суду. Проте, не вважаємо такий засіб правильним, а тим більше єдиним, адже і Верховний Суд України стверджує на тому, що такий запобіжний захід, як тримання під вартою слід застосовувати лише у випадку вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого, альтернативного запобіжного заходу не зможе запобігти ризикам передбаченим КПК України. Натомість, малоефективним сьогодні залишається такий запобіжний захід, як передання неповнолітнього під нагляд, оскільки на практиці дієвість цього заходу важко реалізувати через громіздкість процедури застосування і певні труднощі, які проявляються, до прикладу, у небажанні осіб, які проводять розслідування, збирати відповідний матеріал на особу, тощо [5, с.95-96].

Проте, вважаємо, що в кожному випадку, коли постає питання в триманні неповнолітньої особи під вартою чи переданні її під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, суди повинні в першу чергу розглядати можливість передачі особи під нагляд.

Як бачимо, захист прав неповнолітнього у кримінальному провадженні залежить від процесу судочинства в цілому, в свою чергу для забезпечення належного правового регулювання судочинства, існує необхідність вдосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту прав і законних

інтересів неповнолітніх, практики її застосування, а також подальшої імплементації норм міжнародного права у національне законодавство України.

1. Прокопенко А. В. *Захист прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Європейські перспективи № 10, 2013. С.118-123.*
2. *Як найкраще діяти адвокату в кримінальному процесі для захисту неповнолітнього підозрюваного?* URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/yak-najkrashhe-diyaty-advokatu-v-kryminalnomu-protsesi-dlya-zahystu-nepovnolitnogo-pidozryuvanogo/> (дата звернення: 09.10.2020).
3. Мельникова Э.Б. *Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособ. [2-е изд., испр., доп.]. М.: Дело, 2001. 272 с.*
4. Назарчук А.Г. *Роль и участие законных представителей несовершеннолетних подозреваемых (обвиняемых) в уголовном процессе. Общество и право. № 2. 2009. С. 201–205.*
5. Вакуленко О.Ф. *Проблеми застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. № 1. 2015. С. 91-99.*

Марта Лукачат

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що домашнє насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини.. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, воно торкнулося кожної шостої жінки світу. Згідно з дослідженнями Ради Європи, кожна 5-та дитина в Україні зазнає різних форм сексуального насильства (від розбещення до зґвалтування). Кожна 3-тя дитина стає жертвою фізичного насильства, а кожна 2-га — жертвою психологічного.

Рівень насильства, як правило, залежить від економічного розвитку країн: у країнах з низьким розвитком економіки жінки зазнають більшого насильства і сприймають його як належне, тому міжнародна спільнота вже досить тривалий час намагається виробити ефективні та універсальні засоби протидії насильству в сім'ї, одним з яких є розробка й прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення. Останнім часом активізувалась європейська спільнота щодо вироблення ефективного нормативно-правового забезпечення попередження насильства в сім'ї. Україна на державному рівні визнала наявність проблеми насильства в сім'ї у 2001 році. Саме з цього часу починається формуватись національне законодавство з попередження насильства в сім'ї, яке, звісно, має ґрунтуватись на вироблених міжнародних та європейських стандартах.

На національному рівні немає єдиного визначення, що таке домашнє насильство, але ст. 92 Кримінального кодексу говорить, що це умисне

систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

На відміну від інших типів насильства домашнє насильство має свої особливості: це не одноразова дія, а систематичний процес, який відбувається протягом тривалого часу і має тенденцію до зростання. Відбувається в будь-яких верствах, незважаючи на класові, расові, культурні, релігійні, соціально-економічні аспекти та між особами, які є, як правило, залежними один від одного. Найчастіше домашнє насильство замовчується і приховується обома сторонами від оточуючих [1, с. 25].

На даний час прийнята наступна типологія насильства, яка чітко класифікується в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Варто наголосити на фізичному насильстві: вбивство, побиття, знущання, нанесення фізичних ушкоджень, штовхани, опіки, а також спроби задушення та потоплення. Досить рідко на практиці можна зустріти вияв такого виду насильства у чистому вигляді. У більшості випадків вони комбінуються.

Психологічне і емоційне насильство включає: психологічні впливи (погрози, приниження, образи, надмірні вимоги, надмірна критика); психологічні ефекти (втрата довіри до себе і світу, занепокоєння, тривожність, схильність до самоти, затримка психічного чи фізичного розвитку); психологічні взаємодії (непередбачуваність, непослідовність, безвідповідальність, невпевненість). Психологічне й емоційне насильство іноді важко розпізнати й ідентифікувати, а наслідки можуть бути надзвичайно важкими. [3, с. 22].

Сексуальне насильство: гвалтування чи сексуальне домагання | іноді в присутності дітей, інших людей), примушення займатися сексом проти волі людини, сексуальні переслідування за відсутності почуттів..

Причинами зменшення добровільного повідомлення про сексуальне насильство в сім'ї слід відмітити такі; сутність самої природи сімейного насилля; її секретність і сором; юний вік жертв сексуального насильства в сім'ї; залежне положення жертви. Індикаторами сексуального насильства над дітьми є: незвичні сексуальні пізнання; сексуальні прояви поведінки; різка зміна почуттів, недовіра; хронічна депресія [4, с. 53].

Економічне насильство: фінансовий контроль і фінансові обмеження, заборона займатися певним видом діяльності, працювати взагалі, свідоме знищення майна, позбавлення їжі, медичної допомоги.

Незалежно від того, в якій формі відбувається насильство, з часом його прояви стають дедалі жорстокішими. Людина, яка ображає іншу, не замислюється над наслідками, агресію викликають почуття власної безпорадності, незахищеності та невпевненості у собі. Жертви різних видів насильства частіше вдаються до суїциду, так як вони не можуть і не вміють зупинити насилля проти самих себе і проти інших.

Аналізуючи міжнародний рівень нормативно-правового забезпечення попередження насильства в сім'ї, слід насамперед згадати Загальну декларацію прав людини, в якій зазначається, що кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (ст. 2), що ніхто не повинен бути підданий тортурам і жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поводженню та покаранню(ст. 5) [5]. Свобода від катувань гарантована також Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і принижуючих гідність видів поводження та покарання [6].

Згідно з положеннями Конвенції ООН про права дитини держави повинні прийняти всі необхідні заходи з метою «захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною(п. 1 ст. 19) [7].

Крім зазначених документів, до міжнародного законодавства щодо протидії насильству в сім'ї можна віднести: Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; Декларацію про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок; Конвенцію про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбу; Конвенцію про охорону материнства тощо.

Варто наголосити, що домашнє насильство, відповідно до ст. 126 Кримінального кодексу України,- це кримінальне правопорушення, яке карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років. Стаття 91 цього ж кодексу констатує, що до особи, яка вчинила домашнє насильство, застосовуються обмежувальні заходи такі як: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [8].

Отже, як ми побачили, виділяють чотири види домашнього насильства. Для протидії такого явища в Україні діють безкоштовні телефони «гарячі лінії» та мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. Можна також самостійно звернутися для проходження платної судово-медичної експертизи. За новим законом потерпілі від насильства можуть отримати безкоштовну юридичну допомогу в Центрах безоплатної правової допомоги. Зокрема, юристи можуть допомогти із розлученням та захистом майнових прав.

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: Закон від 07.12.17 р. № 2229-VIII (ред. від 01.01.2020) База даних «Законодавство України»/ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 03.11.2020).
3. Черепанова Е. Насиліе? В семье? Е. Семья и школа. 1995. №3. С. 20–22.
4. Савчук О. М. Стратегії роботи із співзалежними жінками, які зазнають насилля в сім'ї. Практична психологія та соціальна робота. 2003. №4. С. 51–60.
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 01.11.2020).
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів по-в'одження і покарання від 10.12.1984 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-995_085#Text (дата звернення 01.11.2020).
7. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 01.11.2020).
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. №2341-III (ред. від 16.10.2020). База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.11.2020).

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ІНСТИТУТ ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНОВОГО З РИЗИКОМ, У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн, виявлення їх переваг та недоліків створюють основу для кращих правових рішень в частині посилення правової захищеності особи, для подальшого вдосконалення та оновлення національного законодавства. Крім того, як зазначав французький вчений М. Ансель, воно дозволяє краще пізнати право своєї країни, здатне озброїти юриста ідеями і аргументами, які не можна отримати навіть при дуже гарному знанні тільки власного права[1, с. 38].

Завдяки теоретичним дослідженням зарубіжного законодавства і практики його застосування в теорії українського кримінального права з'явилося значне число цілком аргументованих пропозицій щодо вдосконалення чинних норм кримінального права взагалі і в тому числі норм про обставини, що виключають злочинність діяння, багато з яких знайшли своє відображення в сучасних нормативних актах.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн регламентація обставин, що виключають злочинність діяння, має істотні відмінності, які стосуються не тільки назв і місця даних обставин в системі кримінальних кодексів, але і їх переліку, видів, умов і підстав правомірності. Цікавими в цьому плані видаються перш за все норми про обставини, що виключають злочинність діяння, у кримінальних кодексах країн держав Європейського Союзу, аналіз особливостей правового регулювання непритягнення до кримінальної відповідальності при некараному або «пробачливому» заподіянні шкоди за законодавством Франції, Німеччини, Іспанії, Швейцарії, Польщі[2, с. 130-133]. Законодавство цих країн не

знає терміну «обставина, що виключає злочинність діяння». Як правило, йдеться про підстави звільнення від відповідальності, про правомірні дії, про некараність діянь. Але в ці підстави включаються не тільки «обставини, що виключають злочинність діяння», але й усі випадки звільнення, коли особа не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, є неосудною, невинно заподіяла шкоду і т.д.

Кримінальний Кодекс Франції (гл. 2) встановлює підстави ненастання кримінальної відповідальності або її пом'якшення. Кримінальне законодавство Франції, що звільняє від кримінальної відповідальності, суттєво відрізняється від інституту обставин, що виключають злочинність діяння, передбаченого в КК України. Воно не допускає умисне вбивство при будь-якому захисті власності, беззастережно визнає правомірність захисту, якщо відбувається проникнення вночі в житло шляхом злому, насильства або обману. У КК Франції відсутня вказівка на інші посягання, що дають право на правомірний захист, не розроблені поняття і умови затримання злочинця із заподіянням йому шкоди, а також діяння, пов'язане з ризиком[2, с. 131].

Кримінальний кодекс ФРН передбачає лише два види протиправних діянь – необхідну оборону і крайню необхідність.

Правомірною крайньою необхідністю Кримінальний кодекс ФРН визнає вчинення діяння в умовах небезпеки для життя, здоров'я, свободи, честі, власності чи іншої правової цінності, яка готується, яку неможливо інакше відвернути. За КК ФРН виключається визнання правомірності крайньої необхідності, якщо цей стан небезпеки було викликано самою особою або якщо вона перебувало в особливих правовідносинах з місцем служби.

Кримінальний кодекс Іспанії 1995 р., передбачає звільнення від кримінальної відповідальності при захисті від нападу і в стані необхідності (ст. 21). Особа звільняється від кримінальної відповідальності при захисті власної особи або своїх прав, при захисті особи і прав іншої особи. В кодексі не передбачена стаття, про діяння пов'язані з ризиком, як обставина, що виключає злочинність діяння.

Кримінальний кодекс Швейцарії 1937 р., містить три статті, присвячені правомірним діям (ст. 32, 33, 34). Не є злочином або проступком діяння, запропоноване законом або службовим чи професійним обов'язком або яке закон оголошує дозволенним або безкарним (ст. 32). Також є норми про необхідну оборону та крайню необхідність. Так, крайня необхідність передбачена ст. 34 КК Швейцарії. Ознаками небезпеки названі її безпосередність і невідворотність іншими засобами. Не створює стану крайньої необхідності небезпека, яку особа сама створила, а також заподіяння шкоди особам, які повинні були і могли жертвувати своїм благом в стані небезпеки для них.

Кримінальний кодекс Польщі від 1997 р., передбачає обставини, що включають кримінальну відповідальність. Такими обставинами є необхідна оборона, крайня необхідність, проведення експерименту, виконання наказу.

Подібним до такої обставини, що виключає злочинність діяння в українському праві як діяння, пов'язане з ризиком, є проведення експерименту. Метою слідчого експерименту за Кримінальний кодекс Польщі є перевірка та

уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких у минулому відбувалася досліджувана дія чи подія.

Отже, на основі викладеного вище можна зробити такі висновки. В законодавстві Франції, Німеччини, Іспанії, Швейцарії, Польщі не передбачено такої обставини, як діяння, пов'язане з ризиком. У Кримінальних кодексах Республіки Білорусь, Казахстану, Узбекистану, Грузії в розділах, присвячених обставинам, що виключають злочинність діяння, міститься такий же перелік обставин, як і в Кримінальному кодексі України, за деякими винятками. Видається, що передбачення в законодавстві зарубіжних країн є позитивним моментом, оскільки дозволяє враховувати цю обставину як таку, що не є суспільно шкідливою, а навпаки, у більшості випадків соціально корисною, оскільки спрямована на заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам. Тому це повинно враховуватися при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи.

1. Ансель М. *Методологические проблемы сравнительного права. Очерки сравнительного права.* М. : Прогресс, 1981. С. 32-41.
2. Смирнова Д. *Обстоятельства, исключющие преступность деяния, по законодательству некоторых западноевропейских государств. Вестник Гомского государственного университета.* 2008. С. 130-133.

Роксоляна Марчак

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ДО ОСІБ, ЯКІ ЗАХВОРИЛИ ПСИХІЧНИМ РОЗЛАДОМ ПІСЛЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Частина 3 статті 93 Кримінального кодексу України передбачає можливість застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, що скоїли злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання. До даної категорії відносять осіб, які скоїли злочин, але до винесення вироку захворіли на психічну хворобу та осіб, у яких психічна хвороба з'явилась під час відбування покарання. [4, с. 85] На підставі того, що психічний розлад позбавляє людину усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними, законом передбачена можливість звільнення від покарання (ч. 1 ст. 84 ККУ). [1]

Через недосконалість формулювання розмежування медичного та юридичного критеріїв неосудності в статті 84 Кримінального кодексу України, питання про віднесення групи осіб, у яких після вчинення злочину настав

психічний розлад, що робить неможливим призначення або виконання покарання є дискусійним, оскільки психічні розлади бувають різними за багатьма критеріями.

На думку багатьох авторів, хронічний психічний розлад не обов'язково повинен виступати в якості підстави для звільнення від відбування покарання, оскільки в разі виникнення або загострення хронічних психічних розладів у засуджених, радше потрібне не звільнення від покарання, а своєчасна психіатрична допомога, яка має бути надана тільки в медичних стаціонарах кримінально-виконавчої системи.

Неосудність особи співвідносить з часом вчинення злочину і не може існувати окремо від вчиненого діяння, тому можна говорити, що осудні суб'єкти після вчинення злочину в силу психічного розладу втрачають кримінально-процесуальну або ж кримінально-виконавчу дієздатність. [3, с. 137]

До прикладу, С.Б. Спасенніков та Б.А. Спасенніков дотримуються думки, що звільнення від відбування покарання у зв'язку з психічним розладом може бути лише винятковим, бо в установах виправної системи надається достатня психіатрична допомога. [4, с. 131]

Також у літературі згадується тільки про наявність у особи психічного розладу, хоча, на нашу думку, насамперед необхідно визначити тяжкість психічного розладу і спрогнозувати його розвиток, і власне негативний прогноз чи неможливість надання відповідної психіатричної допомоги в місцях відбування покарання мало б служити основною підставою для звільнення від покарання.

Оскільки особа вчинила злочин у стані осудності, навіть захворівши на психічну хворобу до постанови вироку або під час відбування покарання, після одужання може нести загрозу суспільству. Положення, викладене в частині 3 статті 19 Кримінального кодексу України описує, що якщо особа, яка захворіла на психічну хворобу під час відбування покарання одужала, то вона повинна продовжити відбувати призначене судом покарання, якщо не минули строки давності, що передбачені статтею 80 Кримінального кодексу України, адже примусові заходи медичного характеру не припиняються перебіг терміну покарання і тим більше не переривають його.

Психічний розлад викликає неусвідомлення особою характеру вчинених дій, але злочинне діяння, яке є підставою виникнення кримінально-правових відносин, було вчинено до настання психічного розладу, тоді до особи застосовується частина 3 статті 19 Кримінального кодексу України, яка передбачає покарання особи у разі її одужання.

Таке положення фактично говорить про оборотність кримінальної відповідальності, яке є неможливим з позиції основоположних принципів кримінального права, так як призводить до необгрунтованого обмеження конституційних прав і свобод людини.

Необхідно врахувати і те, що стаття 2 Кримінального кодексу України передбачає єдину підставу призначення покарання і застосування інших заходів кримінально-правового примусу — суспільно небезпечне діяння, що заборонене Кримінальним кодексом. А у нашому випадку виходить так, що примусові

заходи медичного характеру призначаються особі лише за те, що вона захворіла на психічну хворобу, бо на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння особа є осудною, підстави для застосування примусових заходів медичного характеру відсутні.

Але важко не погодитись із науковцями, які стверджують, що застосування покарання до осіб, які не розуміють, що з ними відбувається, є недоцільним, оскільки реалізація деяких цілей є фактично недосяжною. [2, с. 163]

На нашу думку, для вирішення цих протиріч варто закріпити в Кримінальному кодексі України відповідні норми для певної відстрочки виконання покарання. Наприклад, щоб відбування покарання було відстрочено до одужання винного.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления: проблемы уголовной ответственности: учеб. пособие. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. 224 с.
3. Назаренко Г.В. Основы регулятивного воздействия на социально опасных лиц: монография. Орел: Изд-во ОРАГС, 2007. 147 с.
4. Спасенников Б.А. Принудительные меры медицинского характера: история, теория, практика. СПб.: Юрид. центр. Пресс, 2003. 120 с.

Сергій Мартьянов

аспірант кафедри кримінального права та процесу
Львівського торговельно-економічного університету

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАЙМАНСТВО

Важливою складовою вивчення будь-якого правового поняття є аналіз його розвитку, що передбачає звернення до пам'яток права. Таке дослідження власне дає змогу краще зрозуміти сутність явища, що розглядається, використати накопичений століттями юридичний досвід, допомагає оцінити тенденції розвитку сучасних правових інститутів, а відтак має істотне значення для наступності правових норм [1, с.240]. З огляду на зазначене, значимість історико-правового аналізу не викликає сумнівів, оскільки таким чином можна простежити розвиток кримінального законодавства, з'ясувати реальні умови становлення конкретного об'єкту, на який здійснюється посягання, а також виявити переваги окремих законодавчих конструкцій, які варто врахувати у сучасності. Не є виключенням в цьому випадку і вивчення генезису розвитку кримінальної відповідальності за найманство.

Варто звернути увагу на те, що кримінально-правова заборона найманської діяльності протягом тривалого часу не була встановлена. Такий стан речей є свідченням того, що найманство в історії людства не вважалось злочинним явищем, а навпаки було затребуваним з огляду на велику чисельність воєн, а відтак використання найманців було поширеною практикою. З цього приводу П.І. Репешко справедливо зауважує, що найманство з'явилося в історії людства у відповідь на попит на людей, які обрали своїм ремеслом вбивати собі подібних

у ході ведення війни. Таких людей війна годувала і стала їм за спосіб життя, у зв'язку з чим їх чисельність зростала [2, с.799].

Використання найманців було звичним явищем ще з часів Київської Русі. У різні часи київські князі мали наймані військові загоны варягів, угорців, печенігів, кочівників, поляків та ін. [3, с.73]. Служба найманців зводилась до охорони кордонів князівства та виконання завдань князя. У зв'язку з найманською діяльністю сторони укладали договір на певний строк (зазвичай 12 місяців), після чого він міг бути розірваний чи поновлений. Таким чином можна констатувати, що дії найманців за часів Київської Русі не лише не розглядались як злочинні, але й були цілком закономірні. Така практика продовжувалась протягом тривалого часу, оскільки у пам'ятках права не міститься жодної згадки про кримінально-правову заборону найманської діяльності («Руська Правда», Литовські статuti 1529, 1566, 1588 р., «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р., «Кримінальне Уложення» 1903 р., КК УРСР 1922 та 1927р.). Втім доводиться констатувати, що попит на найманців все ж поступово зменшувався. Такий стан речей власне можна пояснити тим, що, по-перше, використання найманців у збройних конфліктах дорого обходилося казні, по-друге, вони не викликали довіри, оскільки при невиплаті винагороди, могли перейти на бік противника. Скажімо при царі Михайлі 1630р. почалось формування полків нового строю. Однак набір солдатів-іноземців виявився невдалим з огляду на затребування найманцями надмірно високої платні за свої «послуги». Тому в подальшому на службу приймали тільки офіцерів із патентами і рекомендаціями.

Втім розвиток цивілізації вимагав правового врегулювання даного соціального явища, яке мало як позитивну, так і негативну сторони. Поступово сформувався міжнародно-правовий механізм регулювання цієї сфери відносин. У зв'язку з цим найманство було вперше визнано злочином на підставі Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України» від 11 листопада 1993 р. №3582-ХІІ. Так, КК 1960 р. було доповнено ст.63-1 у якій регламентувалась кримінальна відповідальність за найманство. Стаття складалася з двох частин. Власне в основному складі злочину кримінально-караним визнавалось вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах інших держав або у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності, а так само використання найманців (ч.1 ст.63-1). Такі дії карались позбавленням волі на строк від трьох до десяти років. Кваліфікованою ознакою найманства визнавалась участь найманця без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав з метою отримання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди (ч.2 ст.63-1). За вказані дії передбачалась більш сувора міра покарання – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

У порівнянні із чинною нормою (ст.447 КК України) зазначена стаття мала декілька відмінностей, а зокрема: 1) у нормі попередниці участь найманця у збройних конфліктах виступає більш суспільно-небезпечною у порівнянні з їх вербуванням, фінансуванням, матеріальним забезпеченням, навчанням чи

використанням; 2) звужена мета здійснення найманської діяльності, оскільки у ст.63-1 КК УРСР описано, що такі дії спрямовані на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності, тоді як у чинній нормі цей перелік є ширшим; 3) у ст.63-1 КК УРСР законодавець встановив кримінально-правову заборону використання найманців у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, натомість, у ст.447 КК України кримінально-карним визнається ще й участь у воєнних діях.

Таким чином можна констатувати, що кримінально-правова заборона найманства триває протягом відносно невеликого періоду часу, а відтак відповідну норму не можна вважати достатньо апробованою. З огляду на це вона продовжує розвиватись і сьогодні. Втім пильний інтерес науковців до питання кримінальної відповідальності за найманство не є випадковим, а зумовлений власне складністю цього злочинного явища, яке не знає територіальних меж та несе серйозну загрозу міжнародній стабільності.

1. Яциніна М.-М. *Історія розвитку кримінально-правової регламентації відповідальності за службові зловживання в Україні. Підприємництво, господарство і право.* №3. 2017 р. С.240-243
2. Репешко П.І. *До питання боротьби з найманством правовими засобами. Актуальні проблеми політики.* Випуск 38. 2009 р. С.798-803.
3. Рыбаков Б. А. *Обзор общих явлений русской истории IX — середины XIII века. Вопросы истории.* №4. 1962. С.70-78.

Вікторія Мацюпа

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ОРГАНИ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Україна як незалежна і суверенна держава проголосила своїм головним обов'язком необхідність забезпечення прав людини та їх гарантії як найвищих соціальних цінностей в галузі виконання кримінальних покарань. Суверенність української держави надала певні зміни в системі державної влади і управління, зумовила переосмислення законів і нормативних актів радянського періоду та потребу змін і доповнень до норм чинного законодавства і входження повноправним членом у міжнародне співтовариство. Одним із головних напрямів правової реформи в Україні для кримінально-виконавчої системи є вирішення проблеми приведення змісту прав та свобод засуджених відповідно до міжнародних норм і стандартів [1, с. 133].

Якщо ми розглянемо виконання покарання в США, то побачимо, що спочатку американські в'язниці покликані були вирішувати одне завдання - карати зло. Однак поступово ставлення до ув'язнених змінювалося - в'язниця перестала бути місцем покарання, а стала центром перевиховання. Але, незважаючи на це, ув'язнених у в'язницях США стало тільки більше. В'язниці в

США з'явилися задовго до утворення незалежної держави. Як і в Європі, в американських колоніях було широко поширене фізичне покарання. Американці використовували колодки на ноги, «ганебні стовпи», до яких приковували злочинців, таврування розпеченим залізом, тілесні покарання, членушкодження, тобто відрізання вух, ніздів тощо [2, с. 157].

Ув'язнені в США на нинішньому етапі утримуються як у власне в'язницях (prison), так і в ізоляторах тимчасового тримання (jail), де перебувають підслідні, а також відбувають покарання засуджені на незначні терміни [3, с. 48].

Сполучені Штати Америки зробили значний внесок у розвиток світової пенітенціарної ідеї і системи. Пенітенціарна система США складається з тюрем, які поділяються на: федеральні, тюрми штатів і місцеві муніципальні чи окружні. Діяльність федеральних тюрем регламентується спеціальним законодавством: нормами розділу «Тюрма й ув'язнені», главою XVII «Кодифікованого кримінального і кримінально-процесуального законодавства». Федеральні тюрми та тюрми штатів поділяються на чотири категорії: тюрми надзвичайної безпеки, тюрми максимальної безпеки, тюрми середньої безпеки, тюрми мінімальної безпеки. У місцевих тюрмах утримуються особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також ті засуджені, яким суд призначив невеликі строки позбавлення волі. Для неповнолітніх засуджених створюються спеціальні пенітенціарні установи – реформаторії, або їх ще називають виховними школами. Найбільш поширеними покараннями в США є застосування штрафу, тюремне ув'язнення та пробація [1, с. 135]. Доцільно розглянути систему органів наглядової пробації США.

Так, у цій державі орган, який здійснює функції наглядової пробації, називається Probation and Pretrial Services (Служба пробації та досудового провадження). PPS має дворівневу структуру: центральний апарат та органи у штатах. Однак слід брати до уваги, що у США не існує чіткого законодавчого поділу пробації на досудову, наглядову та пенітенціарну.

Вперше ця служба була створена в США в першій половині XIX ст. на основі двох інститутів – умовного звільнення від відбування покарання і відстрочення відбування покарання. Саме через це інститут пробації став цілком традиційним для кримінальної юстиції. Його сутність в країні, що розглядається, полягає у виконанні засудженими, які перебувають на волі під контролем спеціального чиновника, суворо регламентованих вимог, зазначених у законі [4, с. 55].

Введення в країні системи наглядової пробації зумовлене тим, що ізоляція від суспільства довела свою неефективність з точки зору впливу на виправлення засуджених, у тому числі й неповнолітніх, запобігання вчиненню ними нових злочинів із наступних причин.

- **По-перше**, відбування покарання у виді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній адаптації особистості, поверненню в суспільство, оскільки людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі мотиви, долучаючись в місцях позбавлення волі до кримінальної субкультури, що також не сприяє ресоціалізації особистості.

- **По-друге**, відбування покарання без ізоляції від суспільства під контролем кваліфікованого персоналу (під кримінальною опікою, пробацією) дає змогу уникнути негативних моральних, психологічних і фізичних наслідків ізоляції, бо при альтернативному покаранні навички соціальної взаємодії

зберігаються і розвиваються під дією соціального середовища і за активної допомоги співробітників служб пробації.

- **По-третє**, санкції, не пов'язані з ізоляцією від суспільства, мають також значні економічні переваги. Їх застосування дозволяє розвантажити виправні установи, перерозподілити ресурси, а державі докласти зусиль до роботи з громадянами, які потребують допомоги і підтримки і не становлять загрозу для безпеки суспільства і держави [5, с. 12].

У багатьох європейських країнах і США поширені освітні програми та створені спеціально для пенітенціарних установ, що враховують терміни і зміст навчання ув'язнених, а також цільову аудиторію. До них належать: програми спеціальної педагогічної техніки для дорослих (андрологічні техніки), коригувальні освітні програми для різних категорій ув'язнених (неповнолітніх, жінок, осіб, з відставанням у розумовому розвитку і т. п), програми вирівнювання (для засуджених з різним початковим рівнем знань), програми мотивації до навчання, програми набуття практичних навичок, програми формування навичок безперервної освіти тощо [6, с. 12].

Отже, органи наглядової пробації в Сполучених Штатах Америки функціонують для забезпечення виконання санкції, які являються альтернативними відповідно до позбавлення волі. Позитивний досвід США з питань пробації важливо застосувати певною мірою в українській правовій діяльності.

1. Чомахашвілі О.Ш., Микитась І.М. Зарубіжний досвід діяльності системи виконання покарань. Вісник Академії адвокатури України. № 3(22). 2011. С. 133-139.

2. Пенитенциарные системы зарубежных стран / под общ. ред. М. Мелентьева. К.: Наук. думка, 1993. 320 с.

3. Трунцевский Ю. Международное пенитенциарное право. М.: Юрист, 2001. 362 с.

4. Лиска В. М. Пробація. Проблеми її запровадження в Україні [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/13956>.

5. Давыденко В. М. Служба пробації как основа социальной реабилитации несовершеннолетних, находящихся в конфликте с уголовным законом. Ведомости уголовно-исполнительной системы. 2011. № 4. С. 28.

6. Бараш С. Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи зі засудженими. Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. Київ. 2016. С.18-24.

Юстина Мельник

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

Корупція постає однією із найбільш гострих проблем в Україні, яку доволі складно викоринити, зокрема зі сфери публічного управління та адміністрування. У 2012 році міжнародна аудиторська компанія Ernst & Young ставила Україну в

трію найбільш корумпованих країн світу разом з Колумбією та Бразилією [1]. На жаль, дана проблема хоч і регулярно обговорюється ЗМІ, але не вирішується владою у багатьох країнах світу. Корупція в Україні просочилася в усі сфери суспільних відносин, внаслідок чого відбувається руйнація соціально-економічної сфери, спостерігається деградація правоохоронних і судових органів, системи охорони здоров'я, а також науки й освіти [2].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [3]. Отже, з вищеведеного визначення випливає, що корупція – це зловживання своїм службовим становищем задля корисливих цілей (певної вигоди). Можна зробити висновок, що це явище має нестабільний характер: найчастіше схильне до зростання, вкрай рідко – до спадання.

Після розгляду поняття корупції та її узагальненої характеристики, доцільно було б перейти до визначення поняття кримінальної відповідальності та встановити їх взаємозв'язок. КК України часто застосовує термін «кримінальна відповідальність», але не вказує його тлумачення. Проаналізувавши чимало наукових статей та навчальних посібників, можемо навести таке визначення: кримінальна відповідальність – це один із видів юридичної відповідальності (поряд з адміністративною, дисциплінарною, цивільно-правовою тощо), що являє собою специфічні правовідносини між державою та правопорушником. Іншими словами, – це передбачене КК обмеження прав і свобод особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що індивідуалізується в обвинувальному вирокі суду і здійснюється спеціальними органами виконавчої влади держави [4].

Станом на сьогодні, система притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності саме за корупційні злочини в Україні є доволі складною і не надто ефективною. Насамперед необхідно з'ясувати, чому ж громадяни України, здебільшого посадові особи, схиляються до вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією. На це впливає багато чинників, зокрема таких як:

- Можливість використовувати надані повноваження для задоволення власних потреб
- Низький рівень громадської свідомості та правової культури суспільства, який виражається у менталітеті народу
- Відсутність ефективного механізму запобігання та протидії корупції
- Особисті зв'язки державних службовців в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування та, відповідно, їх надмірна кількість

- Складна економічна ситуація в країні, що породжує можливість посадових осіб використовувати своє правове становище у сфері управління економікою
- Низька заробітна плата і, таким чином, жага до багатства
- Знецінення моральних норм у державному та суспільному житті
- Нестабільність політичної влади

Підсумовуючи всі корупціогенні фактори, можна стверджувати, що в Україні необхідно удосконалити законодавство у сфері протидії корупції. Зокрема, прийняти низку законопроектів щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, як у великих розмірах, так і у малих. Можемо передбачити, що українській владі вдасться реалізувати запропоновані варіанти вирішення проблеми спокуси неправомірної вигоди лише у далекому майбутньому. Оскільки, на нашу думку, для початку потрібно налагодити існуючу систему притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності за корупцію, а саме: зменшити кількість фактів, які необхідно вказати для визнання особи корупціонером; спростити стадію судового розгляду; унеможливити дострокове звільнення від кримінальної відповідальності/пом'якшення покарання за вчинення корупційних правопорушень. Перед черговими місцевими виборами 2020 року Президент України оприлюднив низку питань до громадян, одне з яких стосувалося довічного ув'язнення за корупцію в особливо великих розмірах. Ми однозначно підтримуємо цю ідею, однак в Україні ще зарано говорити про неї. Також, однією з наших пропозицій подолання корупції постає позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю назавжди. Доволі сумним, але правдивим є факт великої кількості рецидивів у більшості сучасних держав світу.

Крім цього, корупція тягне за собою чимало негативних наслідків, а саме: надмірне втручання контролюючих органів у роботу підприємств приватного сектору; послаблення підприємницької ініціативи; підвищення цін на продукцію й послуги за рахунок корупційної складової, закладеної у їх вартість; недоотримання коштів Державним бюджетом; розвиток тіньової економіки; нераціональне і нецільове використання бюджетних коштів; посилення тиску на національну валюту та платіжний баланс держави; великий розрив у доходах різних верств населення; погіршення інвестиційного клімату [2].

Далеко не всі громадяни України знають перелік корупційних правопорушень, внаслідок вчинення яких наступає кримінальна відповідальність. Відповідно до примітки до статті 45 Кримінального кодексу України корупційними злочинами, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, згідно з цим Кодексом вважаються злочини, передбачені:

- статтею 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем);
- статтею 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем);

- статтею 308 (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем);

- статтею 312 (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем);

- статтею 313 (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням);

- статтею 320 (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів);

- статтею 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження);

- статтею 410 (викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем).

Згідно з приміткою до статті 45 Кримінального кодексу України також корупційними злочинами, відповідно до цього Кодексу, вважаються злочини передбачені:

- статтею 210 (нецільове використання бюджетних коштів, здійсненню видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням);

- статтею 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації);

- статтею 364 (зловживання владою або службовим становищем);

- статтею 3641 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми);

- статтею 3652 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги);

- статтею 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірно вигоди службовою особою);

- статтею 3682 (незаконне збагачення);

- статтею 3683 (підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми);

- статтею 3684 (підкуп особи, яка надає публічні послуги);

- статтею 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі);

- статтею 3692 (зловживання впливом) [5].

Звичайно, за корупцію може наставати також адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність у встановленому законом порядку.

Однак, ми схилиємось саме до кримінальної, – як найбільш раціональної, принаймні в Україні.

Наприкінці розгляду даної проблеми, хотілось би наголосити на поданні декларації особами, уповноваженими на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування, як одного із елементів спеціальної перевірки при вступі на державну службу. Це питання є одним з найбільш обговорюваних в Україні станом на 03.11.2020 р. Як відомо, Конституційний Суд оприлюднив рішення від 27 жовтня про визнання неконституційними окремих положень закону "Про запобігання корупції" та кримінальної відповідальності за недостовірне декларування. Зокрема, КСУ визнав неконституційним відкритий доступ до декларацій в Єдиному державному реєстрі, перевірку е-декларацій Нацагентством з питань запобігання корупції [6]. Це рішення обурило український народ та викликало протести з боку мирних громадян. На цю тему можна довго дискутувати в зв'язку з великою розбіжністю поглядів та думок, але хочеться підкреслити, що закриття доступу до декларацій є поштовхом до ще більшого зростання корупції в Україні. Адже тепер, при підозрі державного службовця у вчиненні корупційного правопорушення, Національне агентство з питань запобігання корупції не зможе перевірити його декларацію про доходи. Тобто, КСУ хоче ускладнити процедуру притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. Варто зазначити, що рішення Конституційного Суду також суперечить ст. 25 ЗУ «Про державну службу», в якій вказано перелік вимог до особи, що бажає вступити на державну службу, однією з яких є проходження спеціальної перевірки, в тому числі подання декларації [7]. Іншими словами, новопризначені державні службовці тепер не зможуть зайняти відповідні посади. Зі всього вищесказаного випливає, що дане рішення КСУ має негативний характер і гальмує будь-які спроби подолання корупції в Україні, перекреслює всі досягнення у цій сфері.

Отже, процвітання корупції в Україні є стандартним явищем, яке набуло глобального значення. Законне, систематичне притягнення до кримінальної відповідальності здатне запобігти зростанню корупційних правопорушень, які уражають майже всі державні інститути. Проте, покарання за злочини, пов'язані з корупцією, є недостатньо жорсткими, а кримінальна відповідальність – малоефективною, оскільки не реалізовується цілком. Законодавство України у сфері протидії корупції також потребує вдосконалення та деталізації. Діяльність правоохоронних органів необхідно постійно контролювати та не піддавати впливу корупціогенних чинників.

Як відомо, Україна пройшла довгий і непростий шлях до здобуття незалежності, становлення демократизму та визнання прав і свобод людини та громадянина найбільшими суспільними цінностями. І саме корупція може зруйнувати всі ці здобутки українського народу. Варто зазначити, що людина як громадянин стала інструментом для запуску державотворчого процесу, і її обов'язком є, в першу чергу, додержання Конституції та законів України. Важливим є те, що кримінальна відповідальність передбачена не лише для чиновника, який вимагає чи бере хабар, але й для громадянина, який його пропонує чи дає [8]. Тому, кожен з нас повинен діяти згідно із Законом, як би це

не було складно, адже сила людини – в правді, і тільки завдяки поєднанню законопорядку в державних органах і законслухняності в соціумі Українська держава зможе вийти на новий рівень розвитку.

1. Ткачук В. А. Спочатку люди: останні новини про українську демократію. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/people-first-the-latest-in-the-watch-on-ukrainian-democracy-5-312797.html?cn-reloaded=1> (дата звернення 02.11.2020).
2. Береза О. Д. Корупція у сфері державного управління як стримуючий фактор соціально-економічних реформ. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/22.pdf> (дата звернення 02.11.2020).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 03.11.2020).
4. Кушніт В. П., Циліорик І. І., Кушніт А. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник / В. П. Кушніт, І. І. Циліорик, А. В. Кушніт. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 444 с.
5. Перелік корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією, за які законом встановлено кримінальну/адміністративну відповідальність, визначення підслідності кримінальних правопорушень. URL: <https://land.gov.ua/info/perelik-korupsiinykh-pravoporushen-ta-pravoporushen-poviazanykh-z-korupsiieiu-za-iaki-zakonem-vstanovleno-kryminalnuadministrativnu-vidpovidalnist-vyznachennia-pidslidnosti-kryminalnykh-pravop/> (дата звернення 03.11.2020).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27.10.2020 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/dokument/13-r2020> (дата звернення 03.11.2020).
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 03.11.2020).
8. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 02.11.2020).

Наталія Могіш

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марісюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ «НОВОНАРОДЖЕНА ДИТИНА» ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку нашої держави полягає в побудові розвиненого суспільства, саме тому, в першу чергу, особлива увага звертається на піклування про підростаюче покоління. Попри велику кількість складних проблем, що стоять перед юридичною наукою держави, особливе місце займає розробка питань, пов'язаних з охороною особи та забезпеченням дотримання прав і свобод громадян. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений такого права.

Здійснюючи детальний аналіз проблем кримінально-правового захисту життя малолітньої дитини, можна спостерігати тенденцію стабільного зростання злочинів, що вчиняються саме проти немовлят. Одним з найпоширеніших є

умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 117 Кримінального кодексу України. Ця сучасна привілейована норма зумовлена розвитком медичної науки, якою виявлено та підтверджено той факт, що процес народження дитини є потужним стресовим фактором, який впливає на психіку породіллі, її здатність до адекватної поведінки та реальної оцінки ситуації [1, с. 161].

Враховуючи високу латентність дітовбивств та сучасну демографічну ситуацію в країні, актуальність даного складу злочину набуває все більшого значення. Упродовж 2013-2018 років в Україні зафіксовано понад 70 кримінальних правопорушень стосовно умисного вбивства матір'ю власної новонародженої дитини.

За останні шість років обліковано 74 кримінальних проваджень за ст. 117 КК України, а саме умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Загалом зареєстровано 195 кримінальних правопорушень. З цієї кількості закрито 121 провадження.

Згідно з даними, найбільше обліковано кримінальних правопорушень у 2014-му та 2016 роках – по 14. Найменша кількість – у 2015-му та 2017 роках – по 11. Також у 2013-му та 2018 роках – по 12.

В цій ситуації має місце таке поняття як «неонатичид» – це навмисне вбивство батьками своєї дитини протягом перших 24 годин життя, яке у більшості випадків залишається прихованим. Статистика показує, що кожен рік сотні жінок здійснюють неонатичид: вони вбивають своїх новонароджених дітей або умисно дозволяють їм померти. Рівень виявлення таких злочинів правоохоронними органами досить низький [2]. Крім того, притягнення до відповідальності матері за вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після них, викликає на практиці труднощі при кваліфікації та постановленні вироків в суді.

Об'єктом вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є життя новонародженої дитини. Але законодавча конструкція складу даного злочину залишається недостатньо дослідженою та дискусійною, унаслідок чого спостерігається неоднозначне тлумачення диспозиції зазначеної кримінально-правової норми [3, с. 114].

Поняття «новонароджена дитина» та визначення терміну новонародженості викликає суперечки серед науковців. Наука неонатологія (розділ педіатрії) визнає новонародженим немовля з моменту констатації живонародженості і до 28 днів життя; в акушерстві початковий момент новонародженості конкретизується першим подихом і перерізанням пуповини, а продовжуваність періоду новонародженості дорівнює одному тижню; в судовій медицині період новонародженості обмежений однією добою [3, с. 114].

Оскільки потерпілим від злочину, передбаченого ст. 117 КК України може бути лише власна новонароджена дитина матері, тому вирішення питання про початок життя людини є дуже важливим. Значимим є визначення моменту, з якого власне починається її кримінально-правова охорона [4, с. 224].

Питання початку людського життя завжди було складним та суперечливим. В першій половині 20 століття російський юрист В. Набоков

вважав, що часом народження слід вважати початок пологів. В його розумінні це був не фізіологічний початок (для прикладу, поява больових відчуттів), а момент коли частина тіла дитини знаходиться вже зовні. З цього часу, зазначав він, на заміну поняттю «плід» приходиться поняття «людина» [3, с. 114].

Згідно з п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2006 р. № 179, живонародження – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів.

Визначаючи живонародження дитини, слід звернути увагу на її життєздатність, оскільки цей критерій є важливою умовою, що забезпечує можливість існування дитини поза тілом матері та може вплинути на фізіологічну стійкість дитини до несприятливих зовнішніх умов та продовжуваність її життя. Дитина повинна досягти певного ступеня зрілості для того, щоб в її організмі виробилась така здатність. Щоб визначити повну зрілість, яка зазвичай настає в кінці дев'ятого або десятого календарного місяця внутрішньоутробного життя, керуються такими параметрами як довжина тіла, розмір, окружність голови та вага. Проте на практиці існують випадки, коли життєздатність плода може проявитися до зрілості, за умови, що дитина піддається особливим умовам догляду [3, с. 114-115].

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. в ч. 1 ст. 6 встановлює той факт, що кожна дитина має право на життя з моменту визнання її живонародженою і життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Найбільш поширена думка в кримінально-правовій літературі полягає в тому, що вихідною точкою людського життя є ніщо інше, як безпосередній початок пологів. Це свідчить про те, що життя ще ненародженої дитини в період її виходу з організму матері вже перебуває під кримінально-правовим захистом держави. Якщо під час фізіологічного процесу пологів у матері існував намір вбити дитину, з юридичної точки зору це слід вважати вбивством [5, с. 226-227].

Можна зробити висновок, що фактичний початок життя немовляти та початок його кримінально-правового захисту не зовсім збігаються, тому критерії живонародженості, що зафіксовані в медичній інструкції, є показником того, що з медичної точки зору, дитина народилася живою, а з юридичної – суб'єктом права на життя вона стала вже в процесі народження, тобто пологів матері.

1. Павленко Т. А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право». 2011. Вип. 17. С. 157–164.
2. Craig M. Perinatal risk factors for neonaticide and infant homicide: Can we identify those at risk?. *Journal of the Royal Society of Medicine*. 2004 Feb. № 97(2). 57–61. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1079289/>
3. Остапенко Л. Відмежування умисного вбивства від завідомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 1. С. 113-117.

4. *Самотієвич В. О. Кримінально-правовий захист права на життя новонародженої дитини в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 222-227.*
5. *Кричун Ю. А. Кримінально-правова характеристика вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за чинним кримінальним законодавством (ст. 117 КК України). Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. Вип. 2. С. 221-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_2_24.*

І. Нарбут

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

В. Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА КОНТРАБАНДИ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ

Контрабанда займає вагоме місце в економічній сфері України та дуже на неї впливає. Щороку, Державний бюджет України втрачає мільйонні суми прибутків, через нелегальне ввезення товарів та розхитування економічного балансу країни. Не можна сказати, що явище контрабанди нове, проте, на сьогодні, це питання є одним із першочергових завдань, які потрібно вирішувати, оскільки левова частка правопорушень, пов'язаних із нелегальним експортом та імпортом товарів, вчиняється саме за участі державних службовців, а також, правоохоронних органів.

Відповідно до ст. 201 Кримінального кодексу України [1], контрабанда - переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Контрабанда не існувала б без сприятливих для неї чинників у суспільстві. Такими чинниками є:

- недостатня координація правоохоронних та контролюючих органів України з відповідними органами суміжних з нашою країною держав щодо обміну інформацією з протидії переміщенню товарів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;
- відсутність належного контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку;
- недостатня ефективність митного та прикордонного контролю;

- недосконалість законодавчої, нормативно-правової бази у сфері регулювання імпорту та боротьби з контрабандою, порушення митних правил;
- наявність значної різниці між світовими і внутрішніми цінами на окремі групи товарів;
- неоднакове податкове навантаження на суб'єктів господарювання.

Часи, коли контрабанду можна було виявити при плановому огляді при перетині кордону давно відійшли в минуле. Сучасні контрабандисти використовують інформаційні технології та новітні схеми, перешкодити яким Державна прикордонна служба не може, оскільки правоохоронці не мають відповідного обладнання та навиків. Також, неодноразові факти причетності українських державних службовців доволі високих рангів до покривання контрабандних груп і відстоювання їх інтересів свідчать про те, що вся система, яка покликана протидіяти та зупиняти незаконний товарообіг в нашій державі, не працює, вона не справляється зі своїм завданням. Тому, важливим постає негайне реформування цілої системи правоохоронних органів України.

Держава повинна вживати заходів щодо унеможливлення реалізації нелегально ввезених товарів на внутрішньому ринку. Для початку, варто заборонити суб'єктам спрощеної системи оподаткування реалізовувати товари без будь-якої документації, яка б пояснювала походження товарів, а також, легальним шляхом примусити якомога більшу кількість суб'єктів господарства продавати товар за допомогою касового апарату.

Також, ефективним методом викриття та припинення контрабанди є вивчення груп товарів, які ввозять в Україну, їх кількості, шляхів транспортування, що дозволяє точно виявляти підприємства, які на постійній основі використовують незаконні схеми збагачення.

В українському суспільстві існують думки про те, що правоохоронні органи нас не захищають. З правової точки зору, це нереальне явище, однак, фактично, ці думки з'являються тоді, коли викриваються нові й нові схеми покривання державними службовцями та правоохоронцями контрабандних груп та незаконних шляхів отримання прибутків. А також, вагомий вплив на суспільну думку мають резонансні судові справи. Загальновідомим є той факт, що суди активно застосовують практику «нижче нижчого», тобто якщо є вибір між сильнішим покаранням та слабшим, суди приймають менший штраф чи строк. А це означає тільки те, що усі винні, але ніхто не несе покарання за законом, що є негативним впливом на діяльність інших незаконних угруповань.

Варто зазначити, що певні позитивні зміни також відбуваються, однак, вони не є достатньо суттєвими для кардинальної зміни ситуації з контрабандою. У затвердженій КМУ Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 р. незаконна торгівля тютюновими виробами визначена як загроза національній безпеці, що гальмує економічний розвиток держави та має негативний вплив на імідж України на міжнародній арені. Одним із ключових напрямків цієї Стратегії є запровадження кримінальної відповідальності за незаконне переміщення тютюнових виробів через митний

кордон України. А також, створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка».

На нашу думку, прийняття лише законодавчих актів не вирішить проблему обігу контрабандних товарів в Україні. Кардинальних змін потребує саме робота працівників правоохоронних органів влади, як на керівних, так і на рядових посадах. Необхідно визначити, які саме чинники спонукають правоохоронців вчиняти такі неправомірні дії, чому вони дозволяють пересікати кордон незаконним товарам, а потім на рівні держави вжити всіх можливих засобів для задоволення їхніх потреб. Лише системне та цілеспрямоване регулювання кожної ланки системи правоохоронних органів сприятиме зменшенню, а в кінцевому результаті, і знищенню обігу контрабандних товарів.

Явище контрабанди є прямою загрозою національній безпеці України, про що свідчить прискіплива увага української влади до питання контрабанди та питань її вирішення. Це й не дивно, оскільки економічна ситуація держави є важливою на міжнародній арені. Тому проблема контрабанди повинна перестати бути проблемою для України в найкоротший термін.

1. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. №2341-III (ред. від 16.10.2020). База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.10.2020)*
2. *Кримінально некарана контрабанда. URL: <https://cost.ua/news/762-kryminalno-nekarana-kontrabanda/> (дата звернення: 27.10.2020)*
3. *Контрабанда як дестабілізуючий чинник економічної системи України. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1949/334.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 27.10.2020)*
4. *Проблема контрабанди в Україні: як змінити систему протидії? URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problema-kontrabandy-v-ukrayini-yak-zminyty-systemu-protydiyi/> (дата звернення: 27.10.2020)*

Олег Несімко

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДВОКАТУРИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Україна задекларувала вибір нашою державою європейської системи цінностей та міжнародних стандартів захисту прав людини та їх дотримання, ратифікувавши угоду про асоціацію з Європейським Союзом. На практиці це можливе лише за умови реалізації основного принципу верховенства права, забезпечення кожній особі права на справедливий та неупереджений судовий розгляд незалежним та самостійним судом, а також дієвого виконання суміжними юридичними інститутами покладених на них функцій та, в першу чергу, адвокатурою України. Однією з основних умов здобуття членства в Європейському Союзі є розбудова системи адвокатури, що відповідала б новим

політичним, суспільним та економічним реаліям, затвердження законодавчих актів, норми яких передавали би модель європейського інституту адвокатури.

У Стратегії змін та реформування судочинства на 2015-2020 р., підписаній Президентом України 20 травня 2015 р., накреслені наступні кроки: проведення відповідних заходів щодо напрацювання інституційних основ адвокатури України, підтягнення у відповідність законодавства, яке регулює функцію даного правозахисного інституту.

Гармонізація національного законодавства сприяла великому колу дискусій відносно проблем, які пов'язані з законодавчою базою адвокатури. Тому зараз реформування адвокатури є доцільним та необхідним, позаяк, це допоможе рішити багато питань, які в адвокатурі виступають проблемними. Виходячи з початку теперішнього етапу змін адвокатури України, з'являється необхідність аналізу діяльності адвокатури в країнах Європейського Союзу, порівняно з українською адвокатурою. Тому проблематика тематики підкріплюється новітніми тенденціями та поступом розвитку України, а також необхідністю зміни інституту адвокатури, загалом.

Широкий інтерес до теми зумовлюється потребою глибокого аналізу проблем відносно зміни законодавства про адвокатуру, яка відбувається зараз в Україні. Вивчення зарубіжного досвіду формування та діяльності адвокатури дасть нам підстави вказати на певні характерні ознаки цього інституту, а також спрямування і тенденції його розвою, котрі ще не характерні для української адвокатури. Потрібно об'єктивно та критично оцінити функцію цього інституту в Україні, з'ясувати плюси та мінуси, позначити напрями її удосконалення, а це сприятиме вирішенню питань, давно врегульованих в демократичних країнах. Цій проблемі присвячена велика кількість публікацій і дисертаційних досліджень. У них висвітлено питання діяльності адвокатури, що відзначаються у ХХ – середини ХХІ ст. та вказують на великий інтерес формування даного правового інституту.

Сьогодні адвокатура України проходить новий щабель розвитку. Інститут адвокатури починає змінюватися та модернізуватися, перетворюючись на незалежний і ефективний орган, котрий забезпечує надання фахової юридичної допомоги, враховуючи положення уже прийнятого законодавства, що задовольняє вимоги нинішнього суспільства. Потреба покращення інституту адвокатури пояснюється також підвищенням її ролі для формування громадянського суспільства та розбудови правової держави. Зростання ваги адвокатури в сучасній системі права аналізується як спосіб певного обмеження державою влади через сформування і діяльність такого правозахисного інституту, який здійснює реалізацію і захист прав та свобод особи.

Україна перебуває зараз на рівні формування нового юридичного обґрунтування функціонування адвокатури, що має велике суспільне значення. Насамперед, це підтверджується тим, що ст. 59 Конституції України представляє волю народу, завдяки гарантії для кожної людини права на надання їй фахової правової допомоги [1]. Згодом був прийнятий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Це доводить наступне: наша держава принципово розширює сегмент дії адвокатури, визнає її вихід за рамки судової системи та підвищує новий суспільний статус у державі і закріплює бачення її інститутом.

Паралельно із цим, величезна кількість проблем, що пов'язані із відповідним функціонуванням даного правозахисного інституту, залишаються все ж невирішеними. В Україні досі тривають суперечки з приводу визначення ролі і місця адвокатури в соціумі. Обговорюються дискусійні питання самостійності адвокатури від державних органів, зміцнення запоруки її функціонування та крайня потреба внесення певних змін у законодавство. Оскільки воно визначає формування та діяльність адвокатури, підняття її до європейських міжнародних стандартів. Важливим напрямом реформування вітчизняної адвокатури потрібно визнати її розвиток як інституту, що був започаткований на усталених традиціях адвокатури та встановлення поваги і цілковитої довіри до даного правозахисного інституту держави. З іншого боку, підвищуються вимоги до компетентності адвокатів та їхньої відповідальності [2].

Результати конкретних реформ декількох років дозволяють зазначити, що не потрібно наслідувати закони та звичаї інших держав. Потрібно рахуватися із внутрішніми факторами, певними особливостями, економічним рівнем та готовністю громадян та суспільства до конкретних змін [3].

Отже, потрібно знайти позитивне рішення питання монополії адвокатури, щоби засада про вільний вибір захисника, закріплена в Основному Законі України, могла застосовуватися на практиці.

Зараз спостерігається певна невирішеність проблеми доступу до адвокатської професії, розвитку органів адвокатського самоуправління, підняття відповідальності за недотримання правил етики. Окремо стоять проблеми проходження стажування.

Наступним важливим питанням в адвокатурі є недотримання адвокатами сталих етичних норм, а також Правил адвокатської етики. Зараз стали актуальнішими питання, що пов'язані із недотриманням етики адвоката. Вони вимагають термінового вирішення. Не зрозуміло, чому адвокати, котрі здобули юридичну освіту та отримали свідоцтво, скоюють правопорушення, а деколи і злочин, і що виступає мотивом для порушення прав людини особами, які покликані охороняти право. Очевидно, що причиною є доволі низький моральний рівень адвоката як людини та брак конкретних моральних засад та змісту людської істини, а звідси, і низький рівень слідування етичним нормам, які встановлені Правилами адвокатської етики. Для рішення цього питання варто буде звернутися до витоків професії захисника – до принципів вітчизняної правової освіти. Великою проблемою підготовки правозахисника виступає низький рівень виховання у потенційних адвокатів юридичної та моральної свідомості у вищих навчальних закладах.

Наступний аспект цього питання зв'язаний із загальною низькою мораллю та великим зростанням злочинності в країні. Проблема полягає також в наступному: в нашій державі величезна кількість фахівців права з низькою професійною підготовкою, а це спричиняє втрату поваги до цієї професії.

Поряд з цивільно-правовою відповідальністю адвокат може піддаватися і різним дисциплінарним санкціям зі сторони асоціації адвокатів. Це може бути догана, заборона займатися адвокатською діяльністю або виключення з адвокатської асоціації, попередження. Адвокат, котрого виключили зі списків асоціації не може претендувати на роботу в іншій асоціації адвокатів [4, с. 129–130].

Насамперед, необхідно не допускати потрапляння у юридичну професію низькокваліфікованих осіб. Доцільним було б прийняти додаткове тестування абітурієнтам в період вступу в юридичний вищий навчальний заклад для з'ясування морально-психологічної та правової свідомості. Також запровадити відповідне тестування при здачі іспитів для одержання свідоцтва на право займатись адвокатською практикою. При вивченні дисциплін, як «Юридична деонтологія», «Цивільний процес», «Адвокатура», «Кримінальний процес», потрібно використовувати більше ситуативних завдань, які зможуть підвищити рівень моральної та етичної відповідності студента сумлінно виконувати свої обов'язки.

Надзвичайно важливо, щоби адвокат був свідомим у обранні свого фаху та підготовленим до нього, щоб міг завжди знайти найоптимальніше рішення. Задача сучасної правової освіти полягає в піднятті рівня компетентності адвоката та поверненні поваги до цієї професії. А на рівні законодавства варто підвищити відповідальність адвоката за недотримання свого фахового обов'язку і правил адвокатської етики та ввести інститут обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката. Дуже важливо змінити існуючі вимоги до відповідного досвіду у правовій сфері майбутнього адвоката під час складання ним іспитів на отримання свідоцтва про право займатись адвокатурою з 2 до 4-5 років. Вважаємо, що це достатній час для отримання відповідних теоретичних та практичних знань, вивчення усіх особливостей та усіх деталей професії адвоката, а також для набуття життєвого досвіду, оскільки, адвокат є особою, якій доручають людську долю. Це, в свою чергу, сприятиме більш відповідальному та сумлінному ставленню адвоката до власного професійного обов'язку [5, с. 342].

Усім суддям потрібно зважати на те, що, згідно з ч. 2 ст. 22 КПК, усі сторони кримінального процесу мають однакові права на збір та подання до суду певних речей, окремих документів, матеріалів, різноманітних доказів, клопотань, скарг, а також на здійснення інших процесуальних прав, котрі передбачені КПК[6]. А частина 6 даної статті закріплює обов'язок суду у створенні всіх необхідних та належних умов для проведення сторонами процесу їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, дотримуючись об'єктивності та неупередженості. Відповідно до цього, згідно частини 3 статті 93 КПК сторона захисту проводить збирання доказів, ініціюючи здійснення слідчих розшукових дій і негласних слідчих розшукових дій.

Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 303 КПК, рішення прокурора або слідчого про відмову в задоволенні клопотань щодо здійснення слідчих розшукових дій і негласних слідчих розшукових дій може оскаржуватись в часі

досудового розслідування особою, котрій було відмовлено у задоволенні клопотання.

Результати розгляду судової практики вказують на те, що адвокати, по суті, практично, оскаржуючи відмову в проведенні згідно їх клопотань слідчих дій, звертаються до слідчого судді з відповідними скаргами на бездіяльність слідчого, котра полягає у не поведеності чи у не здійсненні ним слідчих дій, що були розпочаті стороною захисту.

Насправді, слідчі судді цілком обґрунтовано вирішують відмовити у відкритті провадження за такими скаргами, тому що дана бездіяльність не є предметом оскарження, відповідно до положень, які закріплені у ч. 1 ст. 303 КПК.

Разом з тим, потрібно врахувати, що, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК, змістом оскарження виступає бездіяльність прокурора, слідчого, що полягає у не вчиненні інших процесуальних дій, які він має здійснити у визначений КПК термін. Відповідно до ч. 1 ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого та його представника або законного представника про проведення яких завгодно процесуальних дій прокурор чи слідчий мають розглянути в термін не більше трьох днів від моменту подання клопотання та задовольнити їх при наявності відповідних підстав. Отже, слідчим суддям слід приймати різні процесуальні рішення при отриманні скарг щодо бездіяльності слідчого, прокурора, котра полягає в не вчиненні ним слідчих розшукових дій, відмові в частині відкриття провадження і скарги на бездіяльність прокурора, слідчого, котра виявляється в не здійсненні ним обов'язку із розгляду поданого клопотання в триденний термін. Якщо відсутні інші підстави до відмови в відкритті провадження або повернення скарги її слід розглянути згідно суті заявлених вимог.

Отже, наслідки реформ останніх років дають нам підстави вважати, що досвід, закони та традиції інших держав не варто просто копіювати та запозичувати у своє внутрішнє законодавство. Гармонізація вітчизняного законодавства призвела до величезного кола суперечок відносно проблем, які пов'язані із законодавчою базою адвокатури.

А тому, необхідно знайти позитивне рішення щодо питання монополії адвокатури, котра базується на принципі вільного вибору захисника, котрий гарантується Конституцією України та закріплюється в Основному Законі України. Таким чином, пам'ятаючи про проблеми, пов'язані із введенням адвокатської монополії, все ж варто вказати, що її імплементація стане колосальним досягненням, запозиченням позитивного правового досвіду високорозвинених країн світу. А також згадувана реформа зможе забезпечити якісну правову допомогу і підніме судовий процес на істотно новий рівень.

Усе вищевикладене підводить нас до наступного висновку: вдосконалення існуючого законодавства про адвокатуру є одним із стовпів юридичної реформи в частині захисту основних прав особи. На нинішньому етапі необхідна суспільству та громадянам висококваліфікована, самостійна та незалежна, а також міцна у своїй єдності адвокатура, котра озброєна фаховою методикою, що забезпечить виконання нагальних завдань.

Правовою країною вважається та країна, котра має правозахисну професійну та незалежну адвокатуру та надає їй усі засоби для виконання вкрай важливої функції, а саме – забезпечення повного захисту прав і свобод людини, представництва інтересів людини в суді та надання фахових юридичних консультацій.

Головною метою існування адвокатури, як інституту професійного захисту та представництва, є надання правової допомоги громадянам, які мають у ній потребу. Підняття дієвості роботи теперішньої адвокатури, якісний рівень і доступність правової допомоги всім суспільним верствам населення – є основними завданнями, які мають бути вирішені спільно державною владою та юридичним співтовариством.

1. Конституція України (1996) [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР//Верховна Рада України//–Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-вр).
2. Варфоломєєва Т. В. (2010) Реформа адвокатури – запорука незалежного захисту прав і свобод людини / Т.В. Варфоломєєва // Вісник академії адвокатури України. – № 19– С. 12–19.
3. Литвинський Д. В. Французская граница адвокатской монополии [Электронный ресурс] / Д. В. Литвинский // Право.ru: справоч. прав. система. – Режим доступа: <http://pravo.ru/review/view/42278/>.
4. Минимальные стандартные правила обращения с заключёнными: ООН [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.
5. Організація судових та правоохоронних органів : підручник (2014)/ І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, М. П. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х.: Право, – 448 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Інга Несміла

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Андрій Палюх

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук

ФУНКЦІЯ РЕЖИМУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України дається поняття режиму у виправних і виховних колоніях. Відповідно до кодексу режим у виправних та виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов’язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених [1].

Проте це не єдиний варіант визначення даного поняття. До прикладу Г. С. Семаков та І. С. Яковець вважають, що режим – це сукупність вимог, певних

правил режиму, взятих в динамічному аспекті, що мають обов'язковий характер як для засуджених, так і для персоналу та інших осіб [2, с. 279].

М. О. Беляєв зазначив, що режим – це діяльність виправно-трудової установи (УВП), що регулюється нормами виправно-трудового права, з ізоляції засуджених та нагляду за ними, здійсненню обмежень, пов'язаних з позбавленням волі, виконання засудженими власних обов'язків та здійснення належних їм прав, створення умов для успішного використання засобів виправно-трудового впливу, що гарантуються заходами стягнень і заохочень [2, с. 279].

М. О. Стручков визначає, що режим виконання покарань відображає те, що у відповідності до закону, притаманного даному покаранню і відображає його зміст [2, с. 280].

Серед функцій режиму в місцях позбавлення волі важливо вміти розрізняти основні — ті, для яких він створений і врегульований законом, і ті, які забезпечують їх виконання. Функції можуть виступати як завдання, які формулюються відповідними положеннями закону [3].

До основних функцій режиму необхідно віднести:

- Каральна;

Каральна функція режиму полягає в тому, що його норми передбачають сукупність правообмежень, які застосовуються до засуджених і становлять зміст покарання у виді позбавлення волі.

- Забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу;

Дана функція закріплена в статтях 5, 6, 102 КВК України і полягає в тому, що поряд з режимом необхідним є застосування до засуджених заходів виправного впливу, до яких відносяться суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив. Ці заходи в процесі застосування поєднуються з покаранням (режимом), активно взаємодіють між собою. В свою чергу режим створює умови для їх ефективної реалізації.

- Виховна;

Виховна функція режиму проявляється в тому, що у процесі виконання покарання, реалізації кари досягається завдання виправлення засуджених. Реалізація виховної функції режиму дає можливість посилити його роль, підкріпити виховання за допомогою кари власне вихованням. Саме з цих позицій можна глибше зрозуміти можливості режиму, який передбачає формування належної поведінки засуджених.

- Функція регулювання кримінально-правової кари;

Регулятивна функція режиму реалізується через створення різних умов тримання залежно від характеру ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого під час відбування покарання [1].

- Функція спеціального та загального попередження;

Кримінально-правова кара, яка виражена в режимі позбавлення волі, застосовується для попередження нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Ця функція реалізується шляхом ізоляції засуджених і постійного

нагляду за ними, точного і неухильного виконання ними своїх обов'язків, перегляду кореспонденції, огляду посилок, передач, бандеролей, застосування заходів стягнення і безпеки, проведення оперативно-розшукових та інших заходів, які безпосередньо спрямовані на профілактику злочинів з боку засуджених.

Отже, проаналізувавши поняття режиму в установах виконання покарань та визначивши його основні функції, можна зробити наступні висновки.

По-перше, всі функції режиму спрямовані на досягнення одних і тих самих цілей: виховання у засуджених дисциплінованості; добровільне виконання ними правил поведінки; виключення можливостей для вчинення правопорушень і, врешті-решт – на їх виправлення і ре соціалізацію.

По-друге, до основних функцій режиму в установах відбування покарань можна віднести наступні: каральна, забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу, виховна, регулювання кримінально-правової кари, спеціальне та загальне попередження.

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 03.07.2020.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv#n682>;
2. *Жук О.М. Режим в установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. Часопис Київського університету права. 2014. №1. С. 279 – 282.* URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Chkur_2014_1_66.pdf;
3. *Кримінально-виконавче право. Конспект лекцій. 2019.* URL: <http://meگو.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF-2>.

Ігор Огерук
доцент кафедри права
Університету Короля Данила
(м. Івано-Франківськ),
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 368 ТА Ч.2 ТА Ч. 3 СТ. 369² КК УКРАЇНИ

У світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ) за 2019 рік наша країна отримала 30 балів зі 100 можливих та зайняла 126 місце серед 180 країн, що є досить посереднім результатом. За минулий рік Україна погіршила свої показники у порівнянні з 2018 роком (32 балів, 120 місце) та фактично повернулася на рівень 2017 року. Очевидно, що зусиль, яких докладає наша держава у протидії корупції явно недостатньо, оскільки з-поміж своїх сусідів Україна змогла обійти лише Російську Федерацію (28 балів). Натомість решта мають вищі оцінки: Польща – 58, Словаччина – 50, Румунія – 44, Угорщина – 44, Білорусь – 45, Молдова – 32 балів [1]. Очевидно, що вирішення проблеми корупції неможливе без комплексного підходу, який включає в себе і притягнення до відповідальності осіб, що вчинили кримінально-карані корупційні діяння. Одним із проблемних питань, пов'язаних саме із

призначенням покарання за корупційні злочини є те, що винні особи різними шляхами намагаються уникнути покарання, або, бодай, пом'якшити його, в тому числі використовуючи недосконалість законодавчої бази в цілому та Кримінального кодексу України зокрема.

Аналізуючи положення ст. 368 та ч. 2 та ч. 3 ст. 369² Кримінального кодексу України, можна констатувати, що об'єктивна сторона вказаних злочинів полягає у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. В першому випадку, неправомірна вигода отримується за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. В другому випадку неправомірна вигода отримується за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Розглядаючи покарання, які передбачені за вказані діяння, можна зазначити, що покарання за зловживанням впливом, передбачені ст. 369² КК України, є більш м'якими: штраф та позбавлення волі на строк від 3 до 5 років за ч. 2, та позбавлення волі на строк від 3 до 8 років за ч. 3. Стаття 368 КК України передбачає більш суворіші покарання: штраф, арешт на строк від 3 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк від 2 до 4 років за ч. 1; позбавлення волі на строк від 3 до 6 років за ч. 2; позбавлення волі на строк від 5 до 10 років за ч. 3; позбавлення волі на строк від 8 до 12 років за ч. 4. Крім цього, кожна частина ст. 368 КК України передбачає як покарання позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, а ч. 4 додатково передбачає конфіскацію майна. Перелік кваліфікуючих обставин, від яких залежить тяжкість скоєного та, відповідно, тяжкість покарання, у ст. 368 КК України також ширший: він передбачає розмір неправомірної вигоди, вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, або службовою особою, яка займає відповідальне становище чи особливо відповідальне становище. Натомість, ст. 369² передбачає тільки одну кваліфікуючу обставину – вимагання неправомірної вигоди [2].

Цілком логічно, що зловмисники в окремих ситуація, особливо, якщо є хоч найменші підстави, намагаються уникнути відповідальності за ст. 368 КК України та перекваліфікувати кримінальне провадження щодо себе відповідно до ст. 369² КК України, щоб понести якомога менше покарання. Особливо це стосується випадків, коли неправомірну вигоду отримує керівник певного органу державної влади, установи, підприємства чи організації або їх структурних одиниць, у підпорядкуванні якого є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за вирішення питань, що відносяться до компетенції того підрозділу, який вони очолюють.

З одного боку, тлумачний словник української мови тлумачить поняття «керівник» як «той, хто керує ким-, чим-небудь, очолює когось, щось» [3, Т. 4, с. 142]. Підлеглого він визначає як того, «який перебуває в залежності від когось, чого-небудь, підпорядкований комусь, чомусь» [3, Т. 6, с. 448]. Відповідно, той чи інший вплив керівника на підлеглого апріорі закладений у їхні відносини. З цього випливає висновок, що керівник так чи інакше впливає на прийняття

рішень своїми підлеглими. Такий вплив може здійснюватися як в рамках виконання керівником своїх посадових обов'язків, так і може виходити за такі рамки. Якщо такий вплив виходить за рамки виконання посадових обов'язків, то він проявляється через дружні та наставницькі стосунки. Це відбувається тому, що керівники, як правило, більш старші за віком, мають більший життєвий досвід, а тому користуються певним авторитетом серед підлеглих. Крім цього, слід враховувати бажання окремих підлеглих догодити своєму керівнику, маючи на увазі, насамперед, свої власні інтереси. В разі застосування таких підходів впливу, безпосередньо не пов'язаних із виконання особою своїх службових повноважень, можна говорити про застосування до неї ст. 369² КК України.

З іншого боку, необхідно враховувати окремі положення законодавства України, зокрема Законів України «Про державну службу», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», а також нормативних актів, які детально регламентують діяльність органів влади, установ, підприємств, організацій. Там зазначається, що до компетенції керівників, які мають у підпорядкуванні осіб, уповноважених на виконання функцій держави, як правило, відноситься організація та контроль роботи очолюваних ними органів. Відповідно, можна констатувати, що віддання чи невідання офіційних вказівок, наказів, доручень тощо підлеглим в рамках виконання своїх посадових обов'язків з метою вирішення питання, за яке було надано неправомірну вигоду, є нічим іншим як вчиненням чи невчиненням службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, що передбачено ст. 368 КК України.

Таким чином, при розмежуванні кримінальної відповідальності за ст. 368 та ч.2 та ч. 3 ст. 369² КК України у ситуаціях, коли неправомірну вигоду отримує керівник певного органу державної влади, установи, підприємства чи організації або їх структурних одиниць, у підпорядкуванні якого є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за вирішення питань, що відносяться до компетенції того підрозділу, який вони очолюють, необхідно враховувати обставини, за яких вчинявся вплив на підлеглих. Якщо вплив було застосовано в рамках виконання керівником своїх посадових обов'язків шляхом віддання чи невідання відповідних вказівок, наказів, доручень тощо, то до нього повинна застосовуватись ст. 368 КК України. Якщо вплив на підлеглого виходить за рамки виконання посадових обов'язків і здійснювався через дружні та наставницькі стосунки, то повинна застосовуватись ст. 369² КК України.

1. Індекс корупції CPI-2018. Transparency International Україна : веб-сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2019> (дата звернення: 23.09.2020).

2. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.09.2020).

3. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970. 1980.

Юлія Однороз

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗГВАЛТУВАННЯ В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Згвалтування – кримінальне правопорушення, яке одразу порушує ряд основоположних прав та свобод людини. Насамперед, посягає на статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а також заподіює шкоду здоров'ю, честі і гідності особи, нормальному фізичному, психологічному та соціальному розвитку людини.

Як свідчить статистика в Україні, у 13-15% постраждалими від сексуального насилля є дружини [1]. Проте ця цифра не може стверджувати, що згвалтованих менше, ніж постраждалих в інших категоріях. Одружені жінки, відповідно до статистичних даних, не так часто звертаються до правоохоронних органів за захистом своєї статевої свободи. У 75-80% постраждалими є неповнолітні особи. Згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень, станом на 02 листопада 2020 року було винесено 172 обвинувальних вироків за ст. 152 у новій редакції Кримінального кодексу (далі – КК) [2].

Верховною Радою України було прийнято Закон № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 (далі – Закон № 2227-VIII 06.12.2017), що набрав чинності 11.01.2019. Варто зазначити, що Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка була підписана 07.11.2011, до цього часу не ратифікована Україною.

Згідно з редакцією ст. 152 КК України, яка була чинна до 11.01.2019, згвалтуванням вважалось : «статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпосереднього стану потерпілої особи» [3].

Натомість, диспозиція ст.152 в новій редакції виглядає як «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи», яка значно розширила межі об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [4].

Під час аналізу змісту поняття згвалтування у новій редакції варто зазначити, що формулювання містить низку недоліків.

По-перше, необхідно звернути увагу, що нова редакція ст. 152 КК України термін «зґвалтування» визначає не як статеві зносини, а як дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним. Таке формулювання схиляє до висновку, що існують певні «дії сексуального характеру», які лише пов'язані з проникненням (вагінальним, анальним або оральним); хоча і так зрозуміло, що вказане проникнення, власне, вважається «дією сексуального характеру», за яку встановлюється кримінальна відповідальність.

По-друге, відповідно до ч. 1. ст. 152, потерпілим в межах цього складу кримінального правопорушення є особа, яка зазнала вагінального, анального або орального проникнення. З цього приводу виникають питання. Як бути у разі недобровільного природного статевого акту жінки щодо чоловіка, за якого проникнення «в тіло іншої особи» (чоловіка) не відбувається? Що робити в ситуаціях, коли проникнення відбувається в тіло суб'єкта кримінального правопорушення? [5]

По-третє, примітка до ст. 152 КК стверджує, що «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин». Тобто, за відсутності добровільної згоди особи під час вчинення стосовно неї різних дій сексуального характеру, такі дії необхідно вважати зґвалтування. На жаль, законодавець не зазначив форму, час та спосіб волевиявлення особи, що, в свою чергу, може призвести до неоднозначного тлумачення на практиці. Також, перед правоохоронними органами постає складність або доведення вини особи, або її спростування.

Здійснений аналіз нової редакції ст. 152 КК, дає змогу дійти висновку, що законодавець просто переніс ст. 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 06.12.2017, не врахувавши судової практики та вітчизняного досвіду щодо вирішення цього питання [6]. Ці дії ускладнюють правильне тлумачення норм статті та розкриття справи правоохоронними органами, які і так не демонструють реального масштабу вчинюваних злочинів. Таким чином, ст. 152 нової редакції КК потребує реформування та удосконалення.

1. Зґвалтування в Україні: статистика в інфографіці. [Електронний ресурс] // Офіц. сайт 24 канал. – 2020. – Режим доступу: https://24tv.ua/zvaltuvannya_v_ukrayini_statistika_v_infografitsi_n1093992 (дата звернення: 02.11.2020).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 02.11.2020).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 25-26 - VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20190101>.

4. Кримінальний кодекс України від 27.10.2020 № 25-26 – VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Секс за Кримінальним кодексом: нова редакція. Юридична Газета online: веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-novaredakciya.html>. (дата звернення 02.11.2020).

6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами Стамбул (Туреччина). 11 травня 2011 р. Видавництво «К.І.С.». – К., 2014.

Христина Олійник

аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор

ПЛАНУВАННЯ ТА ПІДГОТОВКА АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ ЯК ФОРМИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.437 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Питання кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни до недавнього часу залишались на периферії науки. Втім, з 2014 року ситуація змінилась у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, внаслідок якої мали місце насильницьке відторгнення АРК та м. Севастополь від України, а також воєнна окупація окремих районів Донецької та Луганської областей. Вказані дії є грубим порушенням не лише норм національного законодавства, але й принципів міжнародного права, оскільки посягають на відносини миру між державами, а відтак порушують міжнародну безпеку. А тому підвищений рівень суспільної небезпеки злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни, є очевидним.

У ст.437 КК України визначено п'ять можливих форм злочинного діяння, а саме: «планування агресивної війни чи воєнного конфлікту», «підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту», «розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту», «участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій», «ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій». Як бачимо, об'єктивна сторона аналізованого складу злочину описана доволі лаконічно. Його першою формою вчинення є планування агресивної війни чи воєнного конфлікту. Так, семантичний зміст поняття «планування» розглядається як складати план, визначати за ним термін виконання або здійснення чого-небудь, мати намір зробити, виконати що-небудь. У кримінально-правовій літературі це поняття трактується як розробка системи чи сукупності дій, операцій, стратегії або тактики злочинних дій, які планується вчинити у майбутньому [1, с.567].

Так, під час організованого круглого столу на тему «Гібридна (інформаційна) війна РФ. Відповіді України» заступник начальника департаменту контр розвідувального захисту в сфері інформаційної безпеки СБУ Юлія Лапутіна у доповіді повідомила, що планування агресивної війни проти України керівництвом РФ полягало в обґрунтуванні ідеї війни, розробки її політичної концепції, попереднього планування засобів ведення війни. Власне одним із таких чинників, які, на її думку, можуть свідчити про спланованість таких дій, є внесення змін до законодавства РФ на підставі яких розширюються права на застосування військової сили за кордоном, зокрема, для забезпечення захисту своїх громадян. Окрім того вона повідомила про те, що зібрано та проаналізовано факти, які свідчать про застосування РФ проти України не лише

фізичних агресивних дій, але й інформаційної війни, яка сприяла вирішенню військових цілей держави-агресора на шкоду безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України.

Підготовкою слід вважати дії, пов'язані з попереднім готуванням засобів ведення війни. Вона може полягати у нарощуванні збройних сил, їх спеціальному навчанні, передислокації, накопиченні запасів зброї, боєприпасів, проведенні розвідувальних заходів, спеціальній ідеологічній підготовці населення, зокрема, схилення їх до ненависті до народів інших держав та в іншому створенні умов для ведення агресивної війни або розв'язання воєнного конфлікту [2, с.659-660]. Не викликає заперечень той факт, що керівництво РФ протягом багатьох років здійснювало підготовку до агресивної війни щодо України. Інформаційному простору нашої держави нав'язувалась позиція, що зовнішніх загроз не існує, а відтак не має потреби в утриманні армії. Під виглядом реформування Міністерства оборони України здійснювалось знищення боєздатності та військового потенціалу української армії, зокрема, скорочення її чисельності, мінімізація бойової підготовки ЗС України, розпродаж військового майна, сучасних зразків озброєння тощо. Це власне відбувалось для усунення перешкод у випадку вторгнення РФ на територію України. Так, 29 грудня 2012 р. Радою національної безпеки і оборони України було прийняте рішення «Про концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» у якому передбачалось скорочення чисельності армії та витрат на неї.

Варто згадати також про Угоду між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, яка була укладена 21 квітня 2010 р. Відповідно до ст.1 Сторони подовжили дію Угоди між Україною і РФ про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України на двадцять п'ять років з 28 травня 2017 р. до 2042 р. з наступним автоматичним подовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення їх дії. Її підписання, за твердженням директора Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбуліна, стало стартом для безпосередньої підготовки російської операції з встановлення повного контролю над Україною. При цьому керівництвом РФ передбачалось два основних сценарію підкорення України. Згідно з першим, передбачалось підпорядкування України політико-економічними методами, які мали забезпечити політичну ізоляцію від Заходу та приєднання до інтеграційних проектів під приводом РФ. Одночасно з першим відпрацьовувався другий сценарій (на випадок втрати контролю над керівництвом України), який передбачав вчинення дій з метою відторгнення від України її південно-східних регіонів і АРК [3].

Під розв'язанням агресивної війни чи воєнного конфлікту розуміють пред'явлення ультиматуму іншій державі, а також дії, які безпосередньо спрямовані на реалізацію плану про початок агресивної війни чи воєнного конфлікту, що виражаються у створенні або інсценуванні конфліктної ситуації або конкретного приводу, провокації противника на початок дій з використанням зброї. Відтак розв'язування війни полягає у знищенні останніх ідеологічних,

дипломатичних, політичних перешкод, надання можливостей для розвитку агресії [2, с.660].

У Гаазькій конвенції про «Про відкриття військових дій» від 18 жовтня 1907 р. зазначено, що військові дії не повинні починатися без попереднього і недвозначного попередження, яке матиме або форму мотивованого оголошення війни або форму ультиматуму з умовним оголошенням війни (ст.1). Зазначена норма не узаконює збройну агресію однієї держави проти іншої, проте за вона забезпечує певні гарантії іншій стороні як щодо можливості захисту, так і щодо правових наслідків для обох сторін після завершення збройного конфлікту. Водночас формальне оголошення війни однією державою проти іншої фактично означає визнання нею факту вчинення міжнародного злочину проти миру. А тому така дія з боку держави-агресора не є вигідною перед безпосереднім вторгненням в іншу державу, оскільки в такому випадку існує ймовірність застосування різного роду санкцій з боку міжнародної спільноти. Яскравим прикладом цьому слугує збройна агресія РФ проти України, яка відбувалася у «замаскованій» формі.

Відповідно до Заяви ВРУ «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р. збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами РФ всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням РФ порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму. На початковій стадії агресії особовий склад окремих російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків. 27 лютого 2014 року збройні підрозділи спеціального призначення Головного розвідувального управління Генерального штабу Збройних Сил РФ захопили будівлі Ради міністрів та Верховної Ради АРК. За цих обставин лідер партії "Русское единство" Сергій Аксьонов у незаконний спосіб проголосив себе головою Ради міністрів АРК та закликав Президента РФ "забезпечити мир і спокій в Криму". У відповідь на цей заклик, Рада Федерації Федеральних зборів РФ своєю постановою від 1 березня 2014 року, надала згоду на використання на території України Збройних Сил РФ, що, як наслідок, призвело до збройного захоплення і воєнної окупації невід'ємної частини України – АРК та міста Севастополя.

1.Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

2.Сухонос В.В., Білокінь Р.М., Сухонос В.В. (мол.). Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / За заг. ред. докт. юрид. наук. проф. В.В. Сухоноса. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020 р. 672 с.

3.Крим. Війна: передумови російської агресії». Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>

Ірина Осташевська
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юридична відповідальність є однією з гарантій неухильного виконання обов'язків суб'єктами права й одночасно – гарантією дотримання і захисту суб'єктивних прав [1, с. 517].

Юридична відповідальність – одна з форм державного примусу, що забезпечує правову систему суспільства. По суті, це завжди негативна реакція держави на протиправну поведінку. Ця реакція містить негативні наслідки для порушника, установлені правом.

Для правильного розуміння юридичної відповідальності необхідно дослідити її співвідношення з санкціями. У літературі існують кілька точок зору на взаємозв'язок відповідальності з санкцією. Відповідно до однієї з них, санкція – це різновид відповідальності; згідно з другою – відповідальність є видом санкції; відповідно до третьої – санкція та відповідальність є рівнозначними [2, с. 176].

Найменування відповідальності у сфері господарювання є спірним у юридичній літературі. Останнім часом саме в юридичній літературі та нормативно-правових актах зустрічаємо такий термін як «економічна відповідальність». Однак, на погляд науковців, економічна відповідальність у правовому регулюванні самостійного значення не має.

Деякі вчені-правознавці вважають за необхідне формування єдиного виду юридичної відповідальності підприємців за порушення встановленого державою порядку здійснення підприємницької діяльності, а саме підприємницької відповідальності. Такий вид юридичної відповідальності об'єктивно необхідний і фактично наявний у вітчизняному законодавстві за застосуванням економічних або господарських санкцій (оскільки відповідно до Господарського кодексу України (далі – ГК України), підприємницька відповідальність є різновидом господарської діяльності). Термін «підприємницька відповідальність» також вважають спірним. Вважають, що більш прийнятним є використання терміна «відповідальність у сфері господарювання» [1, с. 517-518].

Господарсько-правова відповідальність – сукупність заходів державного примусу, які передбачені нормами права та тягнуть за собою негативні наслідки для підприємця у вигляді позбавлення прав внаслідок порушення ним правопорядку або законних прав та інтересів інших осіб у ході здійснення підприємницької діяльності (тобто господарської діяльності з метою отримання прибутку) [3, с. 70].

Господарсько-правова відповідальність належить до ретроспективної юридичної відповідальності. Ретроспективна юридична відповідальність, за словами В. В. Копейчикова, – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. Водночас він виокремлює такі її ознаки: державно-правовий примус, негативна реакція держави на правопорушення суб'єкта, який винний у її скоєнні; обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за свою протиправну поведінку.

У рамках юридичної відповідальності господарсько-правова відповідальність має певні ознаки. По-перше, виходячи з аналізу положень ГК України [4], необхідно вказати, що фактичною підставою господарсько-правової відповідальності є невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності (ст. 219 ГК України). По-друге, залежно від юридичної підстави розрізняються відповідальність, що впливає із акта законодавства, договору, адміністративного акта. По-третє, господарсько-правова відповідальність спрямована на особу чи майновий стан правопорушника, яким є суб'єкт господарських відносин. Найчастіше господарсько-правова відповідальність спрямована на майновий стан порушника і лише в окремих випадках – на особу порушника. По-четверте, сферою застосування господарсько-правової відповідальності є сфера господарювання. По-п'яте, господарсько-правова відповідальність настає за наявності складу правопорушення, що складається з чотирьох елементів: 1) факт протиправної господарської поведінки, тобто порушення норми закону, умови договору, обов'язкового для учасника господарських відносин планового завдання тощо, внаслідок чого заподіюються збитки чи інша шкода правам або інтересам потерпілого учасника господарських відносин. Це може бути дія або бездіяльність (наприклад, прострочення поставки товарів); 2) наявність збитків чи інших негативних наслідків для потерпілого (наприклад, неможливість доступу підприємцем на ринок, піддрив репутації підприємства тощо); 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і заподіяними потерпілому збитками; 4) вина правопорушника, про яку в господарському праві свідчать два елементи: наявність у суб'єкта господарських відносин реальної можливості діяти правомірно і попередити настання негативних наслідків (збитків) і, неприйняття ним усіх необхідних заходів для недопущення протиправної поведінки і запобігання настання збитків. Варто зауважити, що для правопорушення у сфері господарювання, переважно, не є характерним наявність класичного складу правопорушення: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. По-шосте, заходи впливу (санкції) позначаються на економічних інтересах порушника. При цьому відмінними між собою є господарські та адміністративно-господарські санкції. По-сьоме, здійснюється в ході правозастосовної діяльності за дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм [5].

Таким чином, господарсько-правова відповідальність, маючи специфічні ознаки, відрізняється від цивільно-правової та адміністративно-правової відповідальності, що виділяє її як самостійний вид юридичної відповідальності.

Як самостійний вид юридичної відповідальності, господарсько-правова відповідальність реалізується за відповідною процедурою. У ст. 222 ГК України закріплено досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності: у добровільному чи претензійному порядку. Тобто, цим Кодексом не передбачено безумовного обов'язку закріплення судовим рішенням застосування господарсько-правової відповідальності [4].

Хоча господарсько-правова відповідальність може бути реалізовано в межах окремих проваджень або за скороченою процедурою, повна процедура складається із таких процесуальних дій: 1) відмова деліквента від добровільного виконання основного та деліктного зобов'язання чи зволікання з їх виконанням; 2) звернення до суду чи компетентного органу з вимогою про притягнення до відповідальності; 3) прийняття рішення про прийняття справи до провадження та застосування запобіжних заходів для забезпечення вимоги; 4) винесення судом рішення про притягнення до господарсько-правової відповідальності із встановлення ним її розміру, форми та набрання рішенням про притягнення до господарсько-правової відповідальності чинності; 5) оскарження чи опротестування постанови (рішення) суду чи компетентного органу; 6) добровільне виконання постанови (рішення) суду чи іншого компетентного органу або відмова від добровільного виконання накладених санкцій; 7) передача судового рішення на виконання органу Державної виконавчої служби України та відкриття виконавчого провадження; 8) примусове виконання рішення про притягнення до господарсько-правової відповідальності органом Державної виконавчої служби України [5].

Отже, господарсько-правова відповідальність, виходячи з її ознак та процедури застосування, за формою є юридичною, а за змістом – економічною, і застосовується у формі певної системи майнових санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства, і полягає у своєрідній реакції держави на правопорушення, що вчинені учасниками господарських відносин за порушення договірних та позадоговірних зобов'язань, за яке законом чи договором передбачено застосування санкцій у встановленому порядку за відповідною процедурою.

1. Богомолова Н. Відповідальність у сфері господарювання. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані. С. 514–533. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6699/Bogomolova%20Vidpovidalnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. Шевченко Н. М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції. Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15). С. 175–179. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/821.pdf>.

3. Губин Е. Г., Лахно П. Г. Предпринимательское право: учебник. М.: Юрист, 2001. 416 с.

4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

5. Мілімко Л. В. Господарсько-правова відповідальність: ознаки, процедура застосування. Юридичний вісник. № 1 (38). 2016. С. 145–149. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2016/ststji_n1_38_2016/25.pdf.

Ірина Осташевська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якімова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО СИСТЕМУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

За своїм об'єктивним змістом злочинність неповнолітніх – це сукупність кримінальних правопорушень, вчинених особами у віці з 14 років і до досягнення повноліття (18 років), що офіційно зареєстровані органами статистичного обліку за певний період часу на певній території. Характер і спрямованість кримінальної активності дітей визначається несприятливими умовами формування й розвитку їх особистості в пубертатний період, віковими особливостями мотивації, способом життя, а також впливом осіб, які мають кримінальний досвід.

Неповнолітні стають на шлях вчинення кримінальних правопорушень зважаючи на такі особливості: по-перше, їх втягують у злочинну діяльність дорослі особи, які мають кримінальний досвід; по-друге, через заборонену (протиправну) поведінку діти в ігровій чи протестній формі самовиражаються, спотворено реалізують право на самостійність (дорослість); по-третє, вчинення кримінальних правопорушень – це захисна їх своєрідна реакція на соціальну безпорадність, відчуття непотрібності, а також через невизначеність і страх перед майбутнім; по-четверте, їх кримінальна поведінка виступає засобом адаптації до складних умов життя у боротьбі «за виживання» у будь-який спосіб [1, С. 205].

Протидія злочинності неповнолітніх полягає у проведенні вповноваженими суб'єктами системи заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію факторів, що викликають вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень. В залежності від об'єктів, на які спрямований превентивний вплив, прийнято виділяти три рівні протидії злочинності неповнолітніх: загально-соціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний [2, С. 253].

До заходи загально-соціального запобігання злочинності неповнолітніх спрямовані на підвищення соціального захисту сімей з дітьми, збільшення матеріальної допомоги дітям-сиротам і дітям-інвалідам, реформування освітніх закладів, належне фінансове забезпечення праці вчителів і вихователів. Вони націлені на зменшення протиріч і стабілізацію соціально-економічних, політичних, морально-психологічних, правових відносин у державі та суспільстві [3, С. 153].

Значну запобіжну роль можуть виконувати школи, центри юнацької творчості, спортивні гуртки та секції, що організують дозвілля підлітків. Слід звернути увагу на можливості громадських організацій (екологічних, просвітницьких) у протидії злочинності неповнолітніх. Великої ваги набуває

виховання шанобливого ставлення до пам'яток культури, національних надбань [4, С. 259].

Правову основу загально-соціальної профілактики злочинності неповнолітніх складають Сімейний кодекс України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про загальну середню освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та інші нормативно-правові акти.

До спеціально-кримінологічного запобігання потрібно віднести діяльність, розраховану як на всіх неповнолітніх, так і на їх окремі групи, що спрямована на зменшення негативного впливу криміногенних чинників. Заходи, скеровані на конкретних осіб з девіантною або кримінальною поведінкою з метою недопущення виникнення анти суспільної мотивації вважають індивідуалами заходами спеціально-кримінологічного запобігання [3, С. 135].

Згідно із Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначено систему суб'єктами здійснення соціального захисту дітей і профілактики правопорушень, що вчиняються неповнолітніми [5].

Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання, в певній мірі, в сучасній Україні перевага надається поліцейській діяльності. Поліцейські проводять рейди з метою соціального та правового захисту дітей, запобігають їх безпритульності та бездоглядності. Ці профілактичні заходи дають змогу влаштувати безпритульних дітей до закладів соціального захисту та вплинути на дітей, що вживають спиртні напої, наркотичні засоби або психотропні речовини.

Допомогою правоохоронцям стає розширення мережі центрів медико-соціальної реабілітації дітей, хворих на наркоманію та алкоголізм. Також, сприяють профілактиці кримінальних правопорушень неповнолітніх відкриття молодіжних центрів праці, діяльність яких спрямована на професійну орієнтацію і працевлаштування молоді [4, С. 260].

Щодо індивідуальної профілактичної роботи, то, зазвичай, вона здійснюється щодо неповнолітніх, які відносяться до групи ризику, тобто вже потрапляти у поле діяльності суб'єктів профілактики, поставлені на профілактичний облік, відбувають покарання або знаходяться у профілактичних закладах, тощо.

Індивідуальна профілактика, з огляду на стадію розвитку негативної поведінки дитини, поділяється на: ранню, спрямовану на усунення або нейтралізацію негативних обставин формування криміногенної спрямованості особи неповнолітнього; безпосередню – спрямовану на усунення кримінальної мотивації, припинення протиправної поведінки неповнолітнього і протидію актуальній криміногенній ситуації; посткримінальну, тобто запобігання рецидиву з боку неповнолітніх, які вже вчинили кримінальні правопорушень [2, С. 136].

Досвід протидії злочинності незмінно доводить, що ефективне запобігання злочинності неповнолітніх може бути результатом лише об'єднаної і скоординованої, матеріально і організаційно забезпеченої, зацікавленої,

політично підтриманої і науково обґрунтованої роботи системи відповідних суб'єктів [2, С. 256-257].

Можна зробити висновок, що ефективне запобігання злочинності неповнолітніх можливе лише завдяки використанню комплексного підходу. З цією метою важливо скоординувати зусилля всіх зацікавлених центральних, та місцевих органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також самоврядних, громадських і волонтерських організацій.

1. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як злочинна проблема. 2016. С. 204-217. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/download/72195/70265>.
2. Блага А. Б., Давиденко Л. М. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник. Харків: Видавництво ХНУВС. 2011. 390 с.
3. Фіалка М. І. Неповнолітня злочинність: становлення та напрямки профілактики. Вісник кримінологічної асоціації України. 2013. №5. С. 133-140. URL: http://files.visnikkau.org/200001344-2233523267/Visnyk5_17.pdf.
4. Даньшин І. М., Голина В. В., Валуйська М. Ю. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. Харків: Право, 2009. 288 с.
5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95- %D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80).

Олександр Острогляд
проректор з наукової роботи Університету Короля Данила
(м. Івано-Франківськ),
кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ В КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗГІДНО НОВОЇ РЕДАКЦІЇ КК УКРАЇНИ

Зміни до Кримінального кодексу України, які набули чинності в липні цього року напевне привернули найбільше уваги науковців і працівників судових та правоохоронних органів. По-перше, цими змінами нарешті узгоджувалися положення Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу, що існували з моменту прийняття останнього в 2012 році. По-друге, перенесення його вступу до законної сили викликало багато запитань щодо якості запропонованих змін та готовності працівників правоохоронних органів до них. По-третє, сам вступ виявився неочікуваним, оскільки передбачалося подальше відтермінування чи навіть скасування у зв'язку з розробкою Проекту нового Кримінального кодексу України.

Як би то не було, але на сьогодні ми маємо нову редакцію Кримінального кодексу України.

З позитивного – ці зміни нарешті узгодили між собою два кодекси – матеріальний і процесуальний. Проте породили і ряд проблем як теоретичного так і практичного характеру, що свідчить про поспішність таких змін та їх непродуманість. Наприклад, при наявній нині статті ККУ 286-1 «Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого

сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» фіксація передбачених в ній порушень відбувається по попередній ст. 130 КУпАП.

Стосовно окресленого аспекту, візьмемо ситуацію з класифікацією злочинів згідно Кримінального кодексу України, яка, як загальновідомо, має не лише теоретичне, але й суттєве практичне значення, оскільки ув'язує між собою багато інститутів кримінального права.

Згідно чинної нині редакції статті 12: кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Злочини ж, в свою чергу, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Все ніби на перший погляд зрозуміло замість 4 елементів: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини; ми отримуємо 4 нові елементи: кримінальні проступки, нетяжкі злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини. І як видно з подальшого роз'яснення зміни стосуються лише перших двох елементів з зазначених класифікацій.

А чи насправді це так?

Йдемо далі за змінами. В статті 14 «Готування до злочину» в ч.2 тепер передбачається: ... «2. Готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності». Так, що це за злочин «злочин, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання» в світлі запропонованих змін? Чи маємо ми по факту 4 чи 5 елементну класифікацію? Крім того як цей «вид», якщо це вид злочину співвідноситься з кримінальним проступком, під яким нам пропонується розуміти: «Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі»? Якщо і в тому і в тому випадку йдеться про покарання не пов'язані з позбавленням волі.

Далі за текстом можна знайти ще кілька «цікавих» моментів. Наприклад, в статті 32 частину четверту викладено тепер в такій редакції:

«4. Повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято, а також після **відбуття покарання за вчинення кримінального проступку**». Як вбачається з наступних змін до інших статей це положення є зайвим. А саме, статтю 89 (Стаття 89. «Строки погашення судимості». Такими, що не мають судимості, визнаються:...) доповнено п. 2-1 з наступним змістом: «2-1) особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання». Якщо вже бути послідовним в цьому питанні і мова йде про осіб, які визнаються такими, що не мають судимості, то це і потрібно було вказати в тексті норми.

Якщо ще раз повернутися до класифікації запропонованих кримінальних правопорушень, то можна помітити ще один важливий момент. В статтях 45-48 Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» (мова не йде про суперечність з презумпцією невинуватості, а суто про формулювання норми) слова «злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів» замінено словами «кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень». Стосовно нетяжких необережних злочинів претензій жодних, адже це один до одного попередні необережні злочини середньої тяжкості. А от стосовно кримінальних проступків виникають певні моменти, оскільки злочин невеликої тяжкості включає можливість застосування покарання до 2 років позбавлення волі і за умисні злочини, а кримінальний проступок такої можливості немає, оскільки обмежений покараннями не пов'язаними з позбавленням волі.

Тому черговий раз виникає логічне запитання – де саме той курс гуманізації кримінальної відповідальності?

Таким чином, навіть короткий аналіз окремих положень Загальної частини Кримінального кодексу України свідчить, що зміни впроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» є поверховими і поспішними.

Отже, класифікація кримінальних правопорушень нині чинного КК України є недосконалою, оскільки одночасно при впровадженій 4-х елементній класифікації в самому тексті має ще 5-й елемент. Автоматична ж заміна злочинів певної категорії на кримінальні проступки без детального узгодження всіх елементів призводить до порушення декларованої гуманізації кримінальної відповідальності, оскільки скорочує коло діянь щодо яких можливі позитивні наслідки посткримінальної поведінки особи.

1. Борисов В. І., Фріс П. Л. *Поняття кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, No 1(1). С. 15-31*

2. Острогляд О.В. *4 чи 5 в світлі 01012020? (щодо майбутньої класифікації кримінальних правопорушень та інші зауваги). Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 року), Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 87-89*

3. Острогляд О.В. *Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина) [текст] : навчальний посібник (в схемах та визначеннях, практичні завдання). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2017. 326 с.*

4. Письменський Є. О. *Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. Часопис Київського університету права 2015/1. С. 230-234*

5. Швець В.Д., Грицак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. *Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права. К.: Атіка, 2008. 244 с.*

Віктор Паляниця
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Володимир Ортинський
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх може мати різне підґрунтя, тобто детермінуватись численними і різними за змістом криміногенними чинниками з-поміж яких : негативний вплив у сім'ї та збоку однолітків; недостатній рівень правової культури; недостатній соціальний захист тощо. Згідно статті 6 Сімейного кодексу України, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1]. Саме у цей період свого життя молода особа починає розмірковувати з приводу особистої ролі та значення у суспільстві. В цей період також виникає ризик ступити на хибний шлях злочинності. Антисоціальна поведінка неповнолітніх зумовлена впливом багатьох факторів, серед яких, на наш погляд, провідними є наступні: 1) несприятливі соціальні умови (особливо сімейні); 2) індивідуальні особливості особистості підлітка. 3) безпосередній вплив ровесників чи повнолітніх осіб, референтних асоціальних груп; 4) соціальна не контрольованість [2].

Держава, як сторона, що надає необхідний соціальний захист та допомогу неповнолітньому, у своїй діяльності повинна застосовувати заходи щодо забезпечення усіх необхідних прав неповнолітніх осіб. В ратифікованій Україною Конвенції про права дитини зазначено, що держава Україна має поважати та забезпечувати всі права дитини й, зокрема на той рівень життя, що є необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку, а також право захист від фізичного та психологічного насильства [3], що доволі часто є причиною поширення злочинності.

Відтак, заходи загальносоціального запобігання злочинності неповнолітніх, передусім, спрямовані на підвищення соціального захисту сімей з дітьми, збільшення матеріальної допомоги дітям-сиротам і дітям-інвалідам, реформування освітніх закладів, належне фінансове забезпечення праці вчителів і вихователів тощо. Ці заходи мають на меті зменшення протиріч і стабілізацію соціально-економічних, політичних, морально-психологічних, правових відносин у державі і суспільстві [4].

Не здатність держави надати реальний та необхідний рівень соціального захисту неповнолітньому, коли через недостатньо розвинуті механізми захисту

та неготовність надання такої допомоги, держава залишає таких осіб так би мовити на розпорядження долі. Недостатньо сформовані особистості намагаються вирішити свої проблеми так, як вони вважають це за можливе та правильне. До прикладу, в процесі загострення ситуації на сході України, багато неповнолітніх зазнали не лише насильства, але неабияких труднощів з освітою, з місцем проживання, відсутністю коштів на забезпечення нагальних потреб тощо. Через недостатній рівень соціального захисту неповнолітніх і їх родин, чимало осіб стали на кримінальний шлях [5].

Значним потенціалом запобігання кримінальній поведінці неповнолітніх наділені школи, центри юнацької творчості, спортивні гуртки і секції, що організують дозвілля підлітків. Особливу роль у сучасному суспільстві відведено громадським організаціям (екологічним, просвітницьким), діяльність яких сприяє зниженню злочинності неповнолітніх.

До заходів спеціально-кримінологічного запобігання слід віднести заходи, які розраховані як на всіх неповнолітніх, так і на їх окремі групи, спрямовані на зменшення негативного впливу криміногенних чинників, а також заходи, скеровані на конкретних осіб з девіантною або кримінальною поведінкою з метою недопущення формування й реалізації антисуспільної мотивації.

Отже, вирішення питання попередження злочинності неповнолітніх в Україні, насамперед, передбачає формування продуманої політики соціального захисту дітей і молоді, підвищення рівня правосвідомості і захисту неповнолітніх від негативного впливу з боку кримінальних елементів. Все це переконливо доводить необхідність реалізації комплексного кримінологічного супроводу протидії злочинності неповнолітніх в Україні й, зокрема шляхом удосконалення нормативно-правового, організаційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення такої діяльності безпосередньо у сферах, що взаємодіють з неповнолітніми. Задля вирішення цього питання необхідно діяти за принципом «на випередження», щоб не допустити негативного впливу на формування особистості неповнолітнього, а не згодом усувати відповідні деформації його спрямованості, що реалізувалися у формі вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення.

1. Сімейний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947> (дата звернення 06.10.2020).
2. Медведєв В.С. Кримінальна психологія, підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів, К.: Атіка, 2004. 368 с.
3. Конвенція про права дитини ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб не втрачає своєї гостроти URL: <http://www.msp.gov.ua/news/13260.html>. (дата звернення 29.02.2020).
5. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник, Х.: Право, 2009. 288 с.

Андрій Палюх
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

СУТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ЯК ПРЕДСТАВНИКА ЦИВІЛЬНОГО ПОЗИВАЧА І ЦИВІЛЬНОГО ВІДПОВІДАЧА; ПРЕДСТАВНИКА ТРЕТЬОЇ ОСОБИ ЩОДО МАЙНА ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ

Цивільний позов у кримінальному процесі - основний (єдиний позовний) спосіб відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в кримінальному процесі. Він реалізується за допомогою подання вимоги потерпілою від кримінального правопорушення фізичною чи юридичною особою, а в передбачених законом випадках і прокурором про відшкодування майнової і моральної шкоди, безпосередньо завданої кримінальним правопорушенням, яка підлягає розгляду і вирішенню в порядку кримінального судочинства [1, с. 415].

Цивільний позов в кримінальному судочинстві подається, доказується і вирішується за правилами, встановленими положеннями Кримінального процесуального кодексу України.

Застосування норм цивільного процесуального законодавства допускається, якщо вони не суперечать принципам кримінального процесу і необхідні для провадження за цивільним позовом правила не передбачені в нормах законодавства про кримінальне судочинство. Рішення за цивільним позовом приймається відповідно до норм цивільного та інших галузей законодавства. На цивільний позов в кримінальному судочинстві не поширюються строки позовної давності, встановлені в цивільному та інших галузях права.

Цивільний позов в кримінальному судочинстві може бути поданий в будь-який момент кримінального провадження і до початку судового розгляду.

Цивільний позов може бути пред'явлений від імені фізичної або юридичної особи або його представника. У разі смерті фізичної особи, яка має право пред'явити цивільний позов в ході кримінального судочинства, право на пред'явлення цивільного позову переходить до близьких родичів або членів сім'ї такої особи, а в разі ліквідації або реорганізації юридичної особи - до його правонаступника.

Цивільний позов в кримінальному провадженні про відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди подається в усній або письмовій формі. При подачі цивільного позову в усній формі складається протокол.

Представником цивільного позивача може бути особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (ч. 2 ст. 63 КПК України). Як і для інших учасників кримінального провадження, зміст прав і обов'язків представника цивільного позивача визначається правами і обов'язками особи, представництво якої він здійснює [2].

Так, відповідно до ст. 61 КПК України, цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов. Права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду. Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитися від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Цивільний позивач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надіслання копій процесуальних рішень потерпілому.

Вважаємо також, що адвокатам у будь-якому випадку потрібно виходити з того, що у п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України зазначено, що доказуванню у кримінальному провадженні підлягають вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Отже, діяльність адвоката має включати передбачені КПК України способи доказування для сторони захисту, а також інші дії, які спрямовані на забезпечення доказування цих обставин органами досудового розслідування. Це, по-перше, дасть можливість використання способів доказування, які недоступні стороні захисту, по-друге, запобігатиме спробам перекладання тягара доказування винятково на цивільного позивача [2].

Правники також справедливо наголошують про проблему розподілу процесуальних витрат.

На нашу думку, відповідно до ч. 2 ст. 120 КПК України, витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, цивільного позивача, які надають правову допомогу за договором, несе, відповідно, потерпілий, цивільний позивач. Ч. 4 ст. 121 КПК України передбачено, що витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника, несе особа, яку він представляє [2].

У ч. 1 ст. 124 КПК України передбачена можливість стягнення з обвинуваченого на користь потерпілого усіх здійснених ним документально підтверджених процесуальних витрат у разі ухвалення обвинувального вироку. Проте з огляду на норми ст. 120-121 КПК України, існує ризик відмови у задоволенні цивільного позову в цій частині [2].

Не викликає сумніву актуальність питання щодо можливості участі представника цивільного позивача за рахунок державних коштів. Для цивільного позивача, на нашу думку, такі випадки потрібно передбачити, коли у цивільного відповідача є представник. Це також дозволить врегулювати зазначену проблему щодо розподілу процесуальних витрат.

Як вже було зазначено, питання діяльності адвоката як представника цивільного позивача пов'язані та зазвичай розглядаються у контексті

проблематики представництва інтересів потерпілого. Тому, на нашу думку, доцільно звернутись до окремих положень, що напрацьовані наукою і практикою і стосуються запровадження нових для національного законодавства механізмів відшкодування потерпілим шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Незважаючи на те, що наразі тільки обговорюється можливість та форма запровадження загаданих положень, вони становлять інтерес для адвокатів і можуть бути використані для обґрунтування правових позицій у контексті пред'явлення цивільного позову, адже ці положення ґрунтуються на міжнародних правових актах і враховують кращі приклади нормотворчості багатьох зарубіжних країн, що були апробовані практикою.

Відповідно до положень КПК України, відшкодування шкоди можливе:

1) добровільно (ч. 1 ст. 127 КПК України); 2) шляхом подання цивільного позову (ч. 2 ст. 127, ст. 128, 129 КПК України); 3) за рахунок коштів державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК України) [2].

Останнє - нагальна проблема, яка потребує окремої уваги.

Про необхідність створення і запровадження механізмів відшкодування шкоди, завданої потерпілим в результаті учинення кримінального правопорушення науковці і практики наголошують вже тривалий час.

Відповідно до ст. 62 КПК України цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому цим Кодексом [2].

Права та обов'язки цивільного відповідача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надіслання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

Як і для цивільного позивача, представником цивільного відповідача може бути особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Отже, законодавець передбачив подібну законодавчу формулу для цих учасників кримінального провадження.

Якщо звернутись до процесуальних прав цивільного відповідача під час досудового розслідування, а отже і його представника, то до них належать: знати зміст цивільного позову; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; давати пояснення, показання з приводу пред'явленого цивільного позову; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, що стосуються пред'явленого цивільного позову; брати участь у проведенні процесуальних дій; під час

проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу; застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби під час проведення процесуальних дій, в яких він бере участь; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо; заявляти відводи; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в частині, що стосуються цивільного позову; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду в порядку, визначеному законом; користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Що стосується змісту діяльності адвоката, то його головним завданням є заперечення проти позову або визнання його у частині, яка на думку цивільного відповідача відповідає обставинам кримінального правопорушення та завданій шкоді, а також доказування обставин, що підтверджують позицію цивільного відповідача і спростовують вимоги цивільного позивача.

Зважаючи на особливе значення клопотань, що є дієвим інструментом у діяльності адвоката як представника цивільного позивача і цивільного позивача, законодавчого врегулювання потребує перелік осіб, які визначені у ч. 1 ст. 220 КПК України шляхом доповнення цього переліку наступними суб'єктами: цивільний позивач, представник цивільного позивача, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача.

1. Нор В.Т., Ханас Х.Р. Цивільний позов у кримінальному процесі України та інших країн континентальної системи права: порівняльна характеристика. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - № 2. 2013. С. 414-424.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-III. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

Михайло Парасюк

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОДІЯННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ШЛЯХОМ ОБМАНУ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є кримінально караним відповідно до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) та віднесено до розділу VI Особливої частини «Злочини проти власності». Таким чином законодавець намагається здійснити кримінально-правову охорону відносин власності від випадків вчинення такого

злочинного діяння, однак такий захист все ж слід визнати недосконалим. До цього висновку можна прийти через цілу низку причин, а саме: КК України не надає детальної характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, що породжує неоднозначне трактування ознак складу злочину як науковцями, так і практиками. Це може мати наслідком аж до неправильної кримінальної правової кваліфікації злочинного діяння.

Наступний аргумент щодо нечіткості норми, передбаченої ст. 192 КК України, обумовлено незначними випадками притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин. Так, за офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України [1] у відповідних звітних періодах облікована така кількість випадків вчинення злочину за ст. 192 КК України: 1) у 2015 – 142 злочини; 2) у 2016 році – 491 злочин; 3) у 2017 – 494 злочини; 4) у 2018 році – 281 злочин; 4) за 4 місяці 2019 року – 172 злочини. Більш детальноше на прикладі 2018 року це виглядає наступним чином: 1) вручено повідомлення про підозру лише 4 особам; 2) щодо 441 злочину провадження з різних причин закрито. Н. Антонюк з цього приводу пише, що часто не знаючи як правильно застосувати цю статтю, працівники правоохоронних органів вдаються до методу «невтручання»: взагалі не ухвалюють процесуальних рішень або відмовляють у їх ухваленні [2, с. 7]. Треба зауважити, що відносна латентність цього виду злочинів обумовлюється ще й і специфічними способами їх вчинення, якими є обман або зловживання довірою потерпілого, що значно ускладнює процес виявлення злочину.

Незначні випадки застосування ст. 192 КК України зумовлені і встановленим розміром значної шкоди, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину. Відповідно до примітки до ст. 192 КК України, майнова шкода визнається значною, якщо вона у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а у великих розмірах – така, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. З урахуванням розміру податкової соціальної пільги, встановленої для кваліфікації злочинів станом на 01 січня 2019 року караним за ст. 192 КК України вважається заподіяння майнової шкоди у розмірі від 48 025 грн. Тому у розряд злочинів можуть потрапити випадки, щодо яких є можливим доведення умислу на заподіяння значної шкоди саме у такому розмірі.

Не дає чіткого уявлення про ознаки цього складу злочину і наукова література, оскільки спірними залишаються проблеми щодо визначення родового та безпосереднього об'єкта заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, місця складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України у структурі кримінального закону, змісту предмета цього складу злочину, виділення форм цього злочинного діяння, визначення змісту злочинної шкоди, виду вини тощо.

У межах цієї розвідки наведу деякі власні міркування щодо окремих спірних моментів ознак заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою:

1. Наукове дослідження ознак юридичного складу заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою доцільно проводити залежно від виду відносин, в яких мало місце вчинення злочину: 1) заподіяння майнової шкоди, якщо майно було передано на підставі трудових відносин; 2) заподіяння

майнової шкоди, якщо майно було передано на підставі цивільно-правових відносин; 3) заподіяння майнової шкоди, що випливає із адміністративно-правових відносин.

2. При вчиненні заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою у зв'язку із невиконанням чи неналежним виконанням, передбачених законом чи договором обов'язків відбувається посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері власності.

3. Поділяючи широке визначення предмета складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України, вважаю, що ним слід вважати окремі об'єкти цивільних прав, а саме гроші, інші речі, інше майно, у тому числі безготівкові грошові засоби, бездокументарні цінні папери, майнові права, а також, результати робіт і надання послуг, охоронювані результати інтелектуальної діяльності тощо.

4. Щодо форм заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, то вважаю за доцільне виділити такі дві: а) ухилення від плати за послуги; б) інші випадки невиконання зобов'язань чи неналежного їх виконання, що спричиняються до зменшення майнової маси потерпілого всупереч уставленим вимогам цивільного обігу (виконання замовлень без повідомлення керівника, перевезення безбілетних пасажирів, невиконання своїх обов'язків щодо управління майном тощо).

5. У змісті заподіяної майнової шкоди більше вбачаю упущену вигоду, що має місце у виді плати за надану послугу чи у вигляді об'єктів цивільних права, які мали б надійти у власність потерпілого у випадку належного виконання винним свого обов'язку. В окремих випадках все ж є можливим заподіяння реальної шкоди, наприклад, коли за допомогою чужого логіну для виходу у Всесвітню мережу здійснюється списання грошових сум із рахунку потерпілого.

6. За змістом ознак суб'єктивної сторони заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є умисним злочином. При цьому його вчинення є можливим як у виді прямого, так і непрямого умислу. Вид умислу має визначатися формою заподіяння шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Вина щодо заподіяння майнової шкоди у такій формі, як незаконне використання майна, може бути відсутня, якщо особа вважає, що належним чином оплатила використання майна.

7. На сьогодні нагальним є проведення диференціації кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою із використанням електронних систем, а також і зв'язку із вчинення злочину шляхом зловживання службовою особою службовим становищем. Такими ознаками доцільно доповнити кваліфікований склад цього злочину. Під службовими особами, які вчиняють заподіяння шкоди шляхом обману чи зловживання довірою шляхом використання службового становища слід розуміти осіб, які перебувають у трудових відносинах із власником чи іншим законним володільцем цього майна.

8. Для вчинення заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою нетиповими формами є вчинення цього злочину у співучасті. Відтак пропоную декриміналізувати вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб та виключити цю ознаку із ч. 2 ст. 192 КК України.

9. У процесі кваліфікації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою насамперед слід розмежовувати із шахрайством (ст. 190

КК України) за предметом складу злочину. Предметом розглядуваного складу злочину є уречевлене та не уречевлене майно, в результаті незаконних діянь з яким власнику чи іншому законному володільцю заподіюється як реальна шкода, що виражається у зношуванні майна, так і упущена вигода у виді недоотримання належного майна. У випадку шахрайства потерпілому заподіюється виключно реальна шкода, що виражається у вилученні майна із загальної майнової маси власника чи законного володільця.

10. Не слід опускати момент розмежування складу злочину, передбаченого ст. 192 КК України із привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Якщо особа наділена повноваженнями, щоб одержувати винагороду за надані послуги майнового характеру, то такі дії слід кваліфікувати як привласнення чи розтрату. Передане такій особі майно в якості винагороди з моменту його одержання винним переходить у фонд власника чи іншого законного володільця. У випадку, коли таке майно залишається у винного відбувається посягання на речові права власника, якому заподіюється реальна шкода.

Розглядуваними випадками не вичерпуються проблемні доктринальні положення, пов'язані із тлумаченням та застосуванням ознак заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Це надалі залишається перспективним напрямом для наукових досліджень.

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

2. Антонюк Н. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: Монографія. – Львів: ПАІС, 2008. – 216 с.

Михайло Парасюк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Реалії сьогодення вимагають зміни законодавчого вектору щодо протидії кримінальним правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Члени суспільства також не залишилися осторонь цієї проблеми маючи великі очікування від анонсованої кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння.

Запровадження у чинному КК України кримінального проступку, який полягав у керуванні транспортними засобами в стані алкогольного,

наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, сталося у зв'язку із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617- VIII (далі – Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII). Відповідно до пункту 1 розділу II Прикінцевих та перехідних положень розглядуваний закон набрав чинності з 01 липня 2020 року.

Стаття 286-1 КК України передбачала кримінальний проступок із формальним складом та включала такі альтернативні форми об'єктивної сторони: 1) керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; 2) передача керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів; 3) відмова особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку медичного освідування на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; 4) вживання водієм транспортного засобу після дорожньо-транспортної пригоди за його участю алкоголю, наркотиків, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником) або після того, як транспортний засіб був зупинений на вимогу поліцейського, до проведення уповноваженою особою медичного освідування з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, чи до прийняття рішення про звільнення від проведення такого медичного освідування [1]. Кваліфікований склад цього кримінального проступку містив лише одну обтяжуючу ознаку, вчинення вказаних вище діянь повторно. Мається на увазі вчинення одного з таких діянь раніша або в період не знятої чи непогашеної судимості. Таким чином попереднє кримінальне правопорушення має зберігати своє кримінально-правове значення.

Зміни, внесені до законодавчих актів після набрання чинності Законом України від 22.11.2018 № 2617-VIII, відображені на офіційному сайті Верховної Ради України. Серед іншого, із ст. 130 КУпАП виключена вказівка на транспортні засоби. Адміністративна відповідальність за цією статтею надалі встановлювалася лише за керування річковими, морськими або маломірними суднами судноводіями в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів. Таким чином, передбачивши кримінальну відповідальність за вказані діяння, щодо керування транспортними засобами, законодавець констатував підвищений ступінь суспільної небезпеки такого діяння та його здатність створити загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінальної правової охорони.

Відповідно до розроблених кримінально-правовою доктриною положень встановленню кримінальної відповідальності передбачає наявність підстав для соціальної обумовленості такої кримінально-правової заборони. Так, В.І. Борисов стверджує, що соціально-правова обумовленість кримінального

закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними, правовими та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 28]. Інші автори зауважують, що констатацією факту соціальної обумовленості закону не обмежується доцільність криміналізації, доцільно також розкрити спосіб, яким здійснюється «перелив» суспільної потреби в норму кримінального права [3, с. 106]. В.О. Навроцький також справедливо зазначає, що до соціальної обумовленості слід відносити соціальні та соціально-психологічні фактори, що обумовлюють суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння (суспільна небезпечність діяння, поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політична адекватність криміналізації) [4, с. 114]. Думається, що встановленню кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами передували саме такі соціальні фактори. Насправді українське суспільство потребувало цієї заборони в силу доцільності реагувати на кричущі факти посягання на особливо цінні суспільні відносини.

Однак, ще до набрання чинності Законом України від 22.11.2018 № 2617-VIII, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17.06.2020 № 720-IX, який набрав чинності 03 липня 2020 року. Особливістю цього закону було, зокрема, внесення змін до Закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII в таких аспектах: 1) скасовувалися зміни до ст. 130 КУпАП, які стосувалися виключення із редакції цієї статті керування транспортними засобами в стані сп'яніння; 2) виключено пункт 171, який доповнював КК України статтею 286-1 КК України. В результаті такого законодавчого редагування, очевидно, мала відбутися декриміналізація кримінальної відповідальності за вказані діяння та повернення до адміністративної відповідальності за керування транспортними засобами в стані сп'яніння.

На сьогодні наявна колізія у процесі правозастосування не має однозначного вирішення ні серед науковців, ні серед практиків. Основним аргументом представників поліції на користь скасування внесених змін було те, що для фіксації кримінального правопорушення, пов'язаного із керуванням транспортними засобами в стані сп'яніння потребується значно більше часу та значне коло людських ресурсів, які документують такі факти. У зв'язку з цим працівники поліції в даний час складають протоколи про вчинення адміністративного правопорушення за ст. 130 КУпАП та передаються до суду.

Судді з цього приводу поділилися на дві групи. Одні, при надходженні їм матеріалів адміністративного провадження за ст. 130 КУпАП про керування транспортними засобами в стані сп'яніння закривають їх та скеровують прокурору для вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань та розслідування

таких випадків відповідно до КПК України. Зокрема, С. Гирич, суддя Личаківського районного суду міста Львова, зазначає, що на даний час не можна вважати, що внесені зміни повернули назад статтю 130 КУпАП та що слід вважати все ж чинною статтю 286-1 КК України [5].

Інша група представників судової влади підтримують позицію про те, що керування транспортними засобами в стані сп'яніння є декриміналізованим діянням. Зокрема, в одній із ухвал зазначається, що «сам факт не внесення змін до КУпАП та КК України на офіційному сайті Верховної Ради України не свідчить про наявність підстав вважати, що адміністративна відповідальність за ч.1 ст.130 КУпАП, за керування транспортним засобом в стані сп'яніння та відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння відсутня, а такі дії є кримінально караними, оскільки суд керується не відомостями, які відображені на офіційному сайті Верховної Ради України, а Законами, які прийняті Верховною Радою України» [6].

Думається, що більш правильною все ж видається перша позиція. Слід погодитися з тим, що зміни, які вносилися до закону про внесення змін не відповідають процедурі законотворення. Так, відповідно до ч. 6 ст. 90 Закону України «Про Регламент Верховної Ради» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI законопроект може передбачати внесення змін лише до тексту первинного законодавчого акта (закону, кодексу, основ законодавства тощо), а не до закону про внесення змін до цього законодавчого акта [7]. Очевидно, що положення закону, які прийняті з порушенням процедури слід вважати нікчемними. Одночасно слід погодитися із аргументами про те, що не слід визнавати безапеляційною підставою кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння те, що нова редакція ст. 286-1 КК України досі наявна в тексті КК України, що розміщений на офіційному веб-сайті Верховної Ради України. Відповідно до ч. 1 ст. 139 Закону України «Про Регламент Верховної Ради» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, офіційною публікацією підписаних Президентом України законів є їх публікація лише у таких друкованих засобах масової інформації як газета «Голос України» та Відомості Верховної Ради України [7].

Не слід погоджуватися із тим, що застосування ст. 286-1 КК України протягом лише двох днів, переконала законодавця в тому, що зникли підстави для соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами в стані сп'яніння. Безумовно, що українська спільнота неоднозначно сприйняла такий поспіх у декриміналізації кримінального проступку. З іншого боку, з точки зору КК України, криміналізація діяння, тобто встановлення кримінальної відповідальності, відноситься до положень, які погіршують становище особи. Такий закон, відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України не має зворотної дії в часі. Закон, який встановлює додаткові обов'язки для осіб, має бути зрозумілим, а практика його застосування – єдиною.

Наявність незбалансованості в питанні притягнення до кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами в стані сп'яніння суперечить принципу правової визначеності, що за позицією ЄСПЛ є

невід'ємною складовою принципу верховенства права. У рішенні ЄСПЛ «Олександр Волков проти України» від 27 травня 2013 року, ЄСПЛ тлумачачи принцип «якість закону» зазначає, що національне законодавство повинно бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, щоб люди розуміли обставини, при яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права осіб [8].

Отож, слід констатувати, що запровадження кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння є перспективним напрямом кримінально-правової політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Однак, її реалізація має здійснюватися з подоланням існуючої колізії, що може бути реалізовано лише законодавцем шляхом відміни закону про внесення змін, прийнятого з порушенням законодавчої процедури.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.10.2020).

2. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: автореф. дис. ...доктора юрид. наук: спец. 12.00.08. Х. 1993. 34 с.

3. Злобин Г.Л., Келина С.Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. Проблемы правосудия и уголовного права. М.: ИГАН. 1978. С. 108-110.

4. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К.: Знання. 2000. 771 с.

5. «За керування в стані сп'яніння зараз не карають». URL: https://zaxid.net/za_keruvannya_v_stani_alkogolnogo_spyaninnya_zaraz_nemaye_zhodnoyi_vidpovidalnosti_n1509374. (дата звернення: 24.10.2020).

6. Ухвала Прилуцького міжрайонного суду Чернігівської області від 18 вересня 2020 року / Провадження № 1-кц/742/821/20 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91648232> (дата звернення: 24.10.2020).

7. Справа «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) від 27.05.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення: 24.10.2020).

Артем Пащук

аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Першим нормативно-правовим актом, у якому регламентовані питання військової служби можна назвати Литовський статут 1529 р. у другому розділі якого передбачені положення «земської оборони», тобто організації військової служби. У вказаному документі простежуються певні види злочинів, які посягають на порядок несення військової служби (злочини проти мирного населення, злочини, вчинені шляхтою, що проходить військову службу тощо), однак у ньому також немає жодної згадки про відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Виникнення регулярного війська приводило до появи специфічної категорії людей, які на постійній та професійній основі займалися військовою діяльністю, що, у свою чергу, вело до формування окремої сфери суспільних відносин, які підлягали регулюванню та охороні. Так, у Соборному Уложенні 1649 р. помітна певна систематизація військових злочинів, яку умовно можна поділити на три групи (злочини, що зраджують державі; злочини проти життя, здоров'я та гідності, що вчиняються ратними людьми під час походів; майнові злочини). Зокрема, відповідальність за вчинення військових злочинів у цій пам'ятці права була передбачена Главою VII «Про службу різних ратних людей Московської держави». Хоча в Уложенні 1649 р. не містилось прямої вказівки щодо заборони перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, однак можна прослідкувати певні прояви такого перевищення. Так, у ст.16 Глави VII була встановлена відповідальність сотенного голови у випадку, якщо він будь-кого відпустить із своєї сотні без князівського наказу. За вказані дії передбачалось покарання у виді привселюдного биття батогами та позбавлення волі [1].

Розвиток основних інститутів держави і посилення центральної влади зумовили кардинальні зміни у військовій організації суспільства. Вперше появляються нормативні акти, які регулюють обсяг службових повноважень і персональної відповідальності військовослужбовців, що як наслідок призвело до виникнення інституту військово-кримінальних покарань, в тому числі і щодо військових службових осіб за перевищення повноважень. Аналізуючи історичний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, не можна не згадати про «Військовий артикул» 1715 р., який був самостійним, не запозиченим в інших державах, самобутнім законом, що тісно пов'язаний з усіма державними реформами того часу. Так, в арт.33 Глави 3 містилось наступне положення: «никто из офицеров да не дерзает обретающихся под своею командою салдат, без важных и пристойных притчин, жест око бить или уязвить. Окрім того, кримінально-караними визнавались дії офіцерів як вищого, так і нижчого рангу, які полягали у примушуванні солдат до вчинення ними важкої роботи (ст.54) [2, с.231].

Дещо обмежило дію «Військового артикула» прийняття «Польового кримінального укладення» 1812 р., дія якого поширювалась виключно у військовий час. У цій пам'ятці права було передбачено декілька статей, які регламентували відповідальність за вчинення злочинів начальником щодо своїх підлеглих. Зокрема, у парагр. 46 Глави V містилось наступне положення: «Начальник, подьяввший руку на подчиненного ему офицера, лишается всех чинов и изгоняется из армии». Він також підлягав виключенню із служби у випадку, якщо нагрубив підлеглому (парагр.45) чи побудив явні скарги своєї команди, які викликані несправедливістю та образами (парагр.49). З вищенаведеного можна зробити висновок, що у вказаний історичний період поняття «перевищення влади чи службових повноважень» істотно відрізнялося від його сучасного розуміння.

До визначних пам'яток права необхідно віднести «Звіт законів Російської імперії» 1832 р., який вважався офіційним зібранням законодавчих актів. У цьому документі кримінальне право вперше розглядалося як окрема галузь. Зокрема, у томі 15 «Положення про покарання» Розділу 6 Глави 1 «Про злочини й проступки проти постанов про повинності військової служби» передбачена система норм, які регламентують відповідальність за вчинення військових злочинів (про ухилення від військової повинності; про приховування воєнних дезертирів). Однак у цій главі не регламентується відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Це пов'язано з тим, що законодавець цього періоду в окремій главі (Розділ 5 Глава 9 «Про злочини і проступки у відносинах між начальником і підлеглим» відділ 2) передбачив відповідальність за порушення порядку у відносинах з підлеглим. Так, караними визнавалися наступні форми перевищення влади чи службових повноважень: примус підлеглого займатися справами, які не входять у коло його обов'язків (ст.398), затримка без законних на те підстав грошових чи інших виплат (ст.399), образа підлеглого непристойними словами чи діями (ст.400), покарання начальником свого підлеглого без рішення суду (ст.402), схиляння погрозами чи будь-яким іншим способом підлеглого до вчинення по службі незаконних діянь (ст.403) [3]. Суб'єктом аналізованих складів злочинів та проступків виступає «начальник», тобто особа, яка займає управлінську посаду та має право віддавати накази та розпорядження. Очевидно, що під ознаки вказаного суб'єкта підпадає також і військова службова особа.

У 1839 р. був прийнятий «Військово-кримінальний статут», який складався з п'яти розділів. Зокрема, у 5 Главі передбачалась відповідальність за перевищення влади та протизаконну бездіяльність (ст.141-152). Однак у ньому були відсутні вказівки на окремі загальні і військові злочини, що приводило до широкого засудження за аналогією. Це пов'язано з тим, що у вказаному документі не регламентувались усі питання кримінальної відповідальності військовослужбовців. Так, у ст.242 Статуту 1839 р. зазначалось, що за вчинення злочинів військовослужбовцями, винуваті особи підлягали покаранню, які встановлені Уложенням про покарання кримінальні і виправні 1845 р.

В Уложенні відповідальність за вчинення військових злочинів була передбачена у Розділі VI «Про злочини і проступки проти постанов про повинності державні і земські». Однак у вказаному розділі не передбачено статті, яка б встановлювала відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Водночас відповідно дост.367 Глави II Розділу V кримінальному покаранню підлягали чиновник чи інша службова особа за перевищення влади, яке трактувалося як вихід за межі діянь, що входять у коло обов'язків, вчинення чого-небудь всупереч закону або встановленому порядку, або присвоєння права, яке їм не належить чи самовільне вирішення будь-якого питання; вчинення діяння чи видання розпорядження, на яке необхідний дозвіл вищого начальства. При цьому не слід вважати перевищенням влади наступні випадки: 1) коли чиновник або інша службова особа відступить у своїх діяннях від звичайних правил у зв'язку з особливим випадком; 2) якщо особа у зв'язку з надзвичайними обставинами візьме під свою відповідальність

вжиття відповідних заходів без наказу вищого начальника і в подальшому доведе, що вони були здійснені для користі держави або якщо вказані заходи по нагальності справи не могли бути вжиті без видимої небезпеки чи шкоди для служби (ст.369). Чиновник чи інша службова особа, яка перевищила владу, підлягає, в залежності від важливості справи і відповідних обставин: зняттю з посади; виключенню зі служби; ув'язненню у фортеці на строк від одного до двох років; або в особливо важливих випадках – позбавленню всіх особистих і присвоєних прав та заслання в Томську або Тобольську губернії на строк від одного до двох років (ст.370).

Відповідно до Уложення 1845 р. кримінально-караними визнавались наступні способи перевищення влади чиновником чи іншою службовою особою: насильство чи погрози щодо підлеглого (ч.2 ст.373), насильницькі дії з використанням зброї (ч.3 ст.373), катування та жорстоке поводження (ст.374), спричинення ран чи каліцтва (ст.375), вжиття заходів примусу без поважних на те причин (ч.2 ст.377). Таким чином можна стверджувати, що кримінально-правове регулювання перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, здійснювалося за допомогою норм, що містили заборони на посадові злочини.

1.Тихомиров М. Н., Епифанов П.П.Соборное уложение 1649 года. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961.[Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.hist.msu.ru/ER/etext/1649/7.htm>

2.Российское законодательство X-XX вв.: в 9 т. Т.4. Законодательство периода становления абсолютизма. Отв. ред. А.Г. Маньков. М., Юридическая литература, 1986. – 1209 с.

3.Ясь О.В. Звід законів Російської імперії/ Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наук. думка", 2005.672 с.

Мирослава Пилипенко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність нотаріату має вагомий вплив на більшість сфер суспільно-правового життя. Серед усіх видів правової діяльності, саме нотаріальна діяльність займає важливе місце, так як несе важливу соціальну функцію – здійснювати нотаріальне посвідчення юридично значущих фактів та документів, які є необхідною складовою виникнення, зміни та припинення багатьох правових відносин.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права,

а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Згідно з частиною першою ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Нотаріус є особою, яка виконує функції, делеговані їй державою, тому при здійсненні нотаріальної діяльності перш за все він повинен бути неупередженим та зобов'язаний сприяти особам, які до нього звертаються, у реалізації їх прав та захисті законних інтересів.

Актуальність проблеми кримінальної відповідальності нотаріуса підтверджується активним реформуванням законодавства у важливих суспільних правовідносинах, яке відбувається протягом останнього часу.

01 січня 2016 року набув чинності пакет законів щодо реформи системи реєстрації бізнесу та нерухомості, згідно з яким нотаріуси визначені суб'єктами державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та нерухомості. Таким чином, 06 жовтня 2016 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» № 1666-VIII який отримав серед правознавців назву «антирейдерський». З метою захисту прав власності під час реєстраційних дій, посилення адміністративної та кримінальної відповідальності суб'єктів реєстраційних дій, учасників незаконної змови, зазначеним Законом передбачено певні нововведення, у тому числі і в діяльність нотаріусів, як державних реєстраторів.

Слід наголосити, що нотаріус є спеціальним суб'єктом, загальні положення щодо повноважень його як суб'єкта реєстрації речових прав на нерухоме майно та бізнесу встановлюються Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон) [3] та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (далі – Закон 1). У зв'язку з цим законодавець визначив відповідно ст. 10 Закону та ст. 6 Закону 1 нотаріуса як державного реєстратора, який став повноправним реєстратором без будь-яких обмежень щодо реєстрації бізнесу та реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Таким чином, тенденція щодо розширення повноважень нотаріуса активізує також питання визначення його юридичної відповідальності, зокрема кримінальної. Водночас підриє авторитету нотаріату, заподіяння істотної шкоди правам і законним інтересам громадян, організацій, що охороняються законом, інтересам суспільства і держави, створення умов для здійснення інших, нерідко більш небезпечних, злочинів, що часто допускаються нотаріусами у своїй діяльності, та деякі зловживання з їх сторони, демонструють високу суспільну небезпеку і вимагають адекватної протидії з боку держави, у тому числі за допомогою прийняття заходів кримінально-правового характеру.

Аналізуючи ефективність кримінально-правової протидії зловживанням нотаріусів, доводиться визнати, що вона дуже далека від оптимальної, про що, зокрема, свідчать: відсутність необхідної однаковості у практиці застосування кримінально-правових норм про відповідальність нотаріусів за зловживання своїми повноваженнями, наявність прогалин в кримінальному законодавстві, яке не передбачає відповідальності за цілий ряд суспільно небезпечних діянь, що вчиняються нотаріусами та високий рівень латентності відповідних діянь.

Відповідно до ст. 38 Закону та ст. 35 Закону 1, нотаріус як державний реєстратор за порушення законодавства у сфері державної реєстрації прав несе кримінальну відповідальність у порядку, встановленому законом. Шкода, завдана державним реєстратором фізичній чи юридичній особі під час виконання своїх обов'язків, підлягає відшкодуванню на підставі рішення суду, що набрало законної сили, у порядку, встановленому законом. При цьому КК України не встановлено окремого складу злочину у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та державної реєстрації бізнесу. Таким чином, нотаріуси як державні реєстратори можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише за наявності в їх діях або бездіяльності фактичного складу злочину, передбаченого КК України.

Основна причина існуючих відмінностей в межах криміналізації суспільно-небезпечних діянь, скоєних суб'єктами нотаріальної діяльності, полягає в наділенні останніх різним кримінально-правовим статусом: державні нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності, є посадовими особами, у той час як приватні нотаріуси не визнаються такими. Подібне рішення є необґрунтованим, оскільки при вчиненні нотаріальних дій всі нотаріуси мають рівні права і однакові обов'язки, та приватні нотаріуси нарівні з державними виконують публічно-правові функції, включаючи функції представника влади і організаційно-розпорядчі функції. Більше того, документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу, що передбачено ст. 1 Закону України «Про нотаріат» [1].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» № 1666-VIII від 06 жовтня 2016 року значно посилено кримінальну відповідальність деяких суб'єктів правовідносин. Зазначеним Законом було внесено зміни в статті 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) та 367 (службова недбалість) КК України, де спеціальним суб'єктом визнано, зокрема, нотаріуса.

Аналіз відповідних норм КК України дає можливість побачити, що основою виділення нотаріуса як спеціального суб'єкта злочинів став саме його правовий статус, пов'язаний із наявністю особливих професійних повноважень [4, с. 115]. Особливу увагу необхідно приділити положенням ст. 358 КК України, зокрема, якою посилено відповідальність нотаріуса, а саме: підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується

підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут.

У зв'язку з тим, що зміни у законодавстві стосовно наділення нотаріусів повноваженнями щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та бізнесу відбулися нещодавно, практика притягнення до відповідальності таких осіб, які виконують функції державного реєстратора з урахуванням нововведень ще не повністю сформована. Відсутність чітко окресленого поняття відповідальності нотаріуса як спеціального суб'єкта у Кримінальному кодексі України може негативно позначитися на його практичному застосуванні.

1. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2004 р. № 1952-ІV // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.
4. Коротюк О.В. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину / О.В. Коротюк // Вісник Академії адвокатури України. – Число 2(24). – С. 114-117.
5. Фріс І.П. Кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Фріс Ігор Павлович; ДВНЗ Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2015. – 231 арк. – Бібліогр.: арк. 182-207.

Наталія Пиль

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ДО ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

До ефективних правових засобів впорядкування відносин між суб'єктами господарювання та недопущення порушення ними прав та охоронюваних законом інтересів відносять дотримання учасниками господарських відносин, у тому числі господарюючими суб'єктами, органами державної влади тощо, вимог чинного законодавства. Тобто бажаним є такий правовий режим, в межах якого

найкращим способом захисту прав суб'єктів господарювання є недопущення порушень прав цих суб'єктів та, як наслідок цього, відсутність самої потреби у поновленні прав.

Так, у конституційних основах правового господарського порядку в Україні вказується, зокрема, на недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству, недопущення протиправного позбавлення права власності, на вимогу економічної багатоманітності, забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом тощо (ч. 2 ст. 5 Господарського кодексу України) [3].

Зокрема, В. М. Пашков тлумачить захист прав суб'єктів господарювання як систему заходів, що здійснюються відповідно до закону суб'єктом господарювання як самостійно, так і через уповноважених осіб, спрямованих на запобігання і усунення загроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод для здійснення цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та залучення порушників до відповідальності [2, с. 282].

Внаслідок цього у науковій літературі під правом на захист пропонують розуміти передбачену законодавством можливість уповноваженої особи самостійно застосовувати дозволені або санкціоновані законом юридичні засоби впливу на порушника або звернутися до відповідного юрисдикційного органу з вимогою спонукати порушника до певної поведінки.

З урахуванням наведеного, під поняттям захисту прав суб'єктів господарювання, розуміють належну суб'єкту господарювання юридично забезпечену та гарантовану можливість застосування передбачених законом або договором способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів або звернення до компетентного юрисдикційного органу з метою застосування зазначених способів захисту з метою спонукання порушника до певної поведінки та (або) відновлення порушеного права, та (або) задоволення свого інтересу чи досягнення іншого бажаного правового результату, що забезпечить захист порушеного права чи охоронюваного законом інтересу [1, с. 236].

Чинним законодавством України окреслено підстави і коло осіб, за яких можливе звернення до господарського суду за захистом порушеного права чи охоронюваного законом інтересу. Таке роз'яснення надано в ст. 1 Господарського кодексу України, де вказано, що цей Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. У зв'язку із застосуванням вимог господарсько-судової форми захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарської діяльності врегульовується, окрім певного спору, низка інших питань, пов'язаних з упорядкуванням правовідносин даного виду не тільки між учасниками цього господарського спору, а й встановлюються обов'язкові правила поведінки для інших суб'єктів підприємництва [3].

У загальній теорії права під захистом права, як правило, розуміється державнопримусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. До такої діяльності може бути прирівняний і третейський розгляд спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, з огляду на завдання третейських судів та можливість примусового виконання рішення третейського суду, яке не виконано добровільно. Діяльність уповноважених органів по захисту прав суб'єктів господарювання є, по суті, діяльністю по застосуванню норм права як форми його реалізації [2, с. 495].

Загальним принципом юрисдикційної діяльності державних органів є норма ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В деяких випадках права та інтереси суб'єктів господарювання можуть захищатися як в судовому, так і в адміністративному порядку, зокрема у випадку вчинення антиконкурентного правопорушення [4].

У випадках, коли суб'єкт підприємницької діяльності самостійно використовує надані йому законом або передбачені договором засоби правового захисту, має місце неюрисдикційна форма захисту, одним із різновидів якої є самозахист права. Здійснення уповноваженою особою самозахисту прав та вжиття інших заходів не пов'язуються із застосуванням норм права. Такі дії відбуваються на іншій стадії механізму правового регулювання суспільних відносин – стадії реалізації норм права, суб'єктивних прав та обов'язків, основним елементом якої є правовідношення. На цій стадії програми поведінки, закладені в юридичних нормах та опосередковані волею конкретних суб'єктів у вигляді суб'єктивних прав та обов'язків, здійснюються у фактичній поведінці учасників суспільних відносин [1, с. 192].

Отже, підставами для захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання можуть бути визнані неправомірні дії інших суб'єктів господарювання, органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які, по-перше, порушують забороняючі чи зобов'язуючі приписи (вимоги) акта господарського законодавства, господарського договору чи іншого правового джерела, по-друге, порушують, не визнають чи оспорюють належне суб'єкту господарювання право чи охоронюваний законом інтерес.

1. *Господарське право України: навч. посібник / за заг. ред. проф. Н. О.Саніахметової. Х.: «Одіссей», 2005. 608с.*

2. *Господарське право: підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. / за заг. ред. В. Д. Задихайло, В. М. Пашкова. Х., Право, 2012. 657 с.*

3. *Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.*

4. *Конституція України від від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.*

Наталя Пиль
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Світлана Якимова
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ОЗНАКИ

Кримінологія як наука має свій особливий предмет наукового дослідження, який складає і утворює самостійність цієї галузі наукових знань в системі наук. Традиційно кримінологічна наука виділяє чотири найбільш характерні елементи предмета кримінології, а саме: злочинність як соціальне явище, детермінанти злочинності, особу злочинця та проблематику протидії злочинності. Кожна з цих задекларованих проблем дає можливість наголошувати кримінологічній науці на особистій самостійності від інших галузей наукових знань, з одного боку; а з іншого – зайвий раз підкреслює існування міжгалузевих зв'язків кримінології з іншими науками.

Злочинність є однією з найгостріших проблем суспільства. Згідно з результатами опитувань громадської думки, проведених в останні десятиліття, люди багатьох країн ставлять її за значимістю на друге-третє місце після проблем економічного характеру.

Намагання запропонувати якісно нову дефініцію злочинності продемонструвала 1969 року Н.Ф. Кузнєцова, визначивши її як «відносно масове, історично мінливе соціальне, що має кримінально-правовий характер, явище класового суспільства, яке складається з усієї сукупності кримінальних правопорушень (злочинів), учинених у певній державі у певний період часу» [1, С. 173]. У цьому визначенні не вдалось уникнути статистичного підходу, проте було започатковано існування одного з довготривалих кримінологічних міфів про тимчасовість злочинності. Тим самим радянська кримінологія була спрямована на самоліквідацію: зникне злочинність, зникне й кримінологія.

В. Б. Ястребов, опосередковано, досліджуючи зміст поняття кримінологічної характеристики, також акцентує увагу на понятті злочинності крізь призму її проявів у формі кримінально-караної поведінки і таким чином ігноруючи її складовий елемент – особу злочинця [2, С. 14-20].

У кримінологічній науці сформовані такі основні кримінологічні ознаки, що розкривають сутнісний зміст поняття злочинності:– соціальна природа злочинності, що проявляється в її існуванні винятково у людському суспільстві (особи вчиняють кримінальні правопорушення й тим самим порушують права й інтереси інших осіб);

- кримінально-правова ознака злочинності (злочинність складається з системи передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь);
- історична мінливість (злочинність є соціальним явищем, і соціальні умови, що існують на різних етапах розвитку суспільства обумовлюють і визначають кількісні та якісні параметри злочинності);
- масовість злочинності визначає, що остання є масовим явищем суспільного життя;
- усталеність злочинності означає, що вона має властивості з року в рік відновлюватися приблизно в однакових обсягах;
- іррегулярність злочинності – відсутність внутрішніх зв'язків, тобто нові випадки учинення кримінальних правопорушень у просторі й час не пов'язані з раніше вчиненими;
- просторово-часові рамки злочинності, що дозволяє оцінювати її параметри на певній території за конкретний проміжок часу.

Останнім часом висловлюються думки, що злочинність – це внутрішня схильність індивіда до вчинення кримінального правопорушення, тому під злочинністю потрібно розуміти властивість людини, вади функціонування певного соціального інституту, суспільства, окремої країни, глобального суспільства та його властивість відтворювати безліч небезпечних для оточуючих людей діянь, що виявляється у взаємозв'язку кримінальних правопорушень, причин. Злочинність підлягає кількісній інтерпретації та зумовлює введення кримінально-правових заборон [3, С. 134–135]. У зв'язку з цим слід зауважити, що пошук сутності та змісту злочинності через акцентуацію схильності людини до деструктивності, демонстрацією якої є вчинення кримінального правопорушення, загалом вбачається не достатньо дослідженим. При цьому не слід забувати, що внутрішня схильність до вчинення кримінального правопорушення не є ідентична його вчиненню.

Враховуючи зазначене, подальші наукові розвідки щодо поняття злочинності варто поновити, зосереджуючи увагу на з'ясуванні сутності, змісту і форм прояву деструктивності у виді кримінальних правопорушень і завершуючи пошуком нових кримінологічних параметрів її оцінки та виміру в умовах об'єктивної дійсності.

1. Кузнцова Н.Ф. *Преступление и преступность*. М. : Издательство Московского университета, 1969. 345 с.
2. Ястребов В. Б. *К вопросу о понятии криминалистической характеристики преступлений. Вопр. борьбы с преступностью*. М. : Юрид. лит., 1982. Вып. 37. С. 14–20.
3. Курило В.І. *Кримінологія: Загальна частина: навч. посіб.* Курило В.І., Михайлов О.Є., Яра О.С. 2002. К.: Кондор, 192 с.

Юлія Підгурська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У зв'язку з вибором Україною європейського вектору розвитку та здійсненню реформування у багатьох галузях відповідно до світових зразків, у нашій державі настав час переглянути усталені парадигми судово-експертної діяльності та спрямувати наукові дослідження та практичні апробації на вирішення сучасних проблем.

Відповідно до ст.1 Закону України "Про судову експертизу", судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду [1].

Проблемами судово-експертної діяльності у різні часи займалися провідні українські науковці та іноземні вчені: В. Д. Арсеньєв, В. П. Бахін, Д. Ю. Гамов, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Г. І. Грамович, Г. Л. Грановський, О. М. Зінін, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, Н. П. Майліс, І. Я. Фрідман, Н. І. Шахтаріна, Ю. В. Шепітько, М. Г. Щербаковський, О. Р. Шляхов та інші.

Варто погодитись з думкою В. Г. Гончаренка, який зауважив, що законодавство в сфері статусу суб'єктів призначення, проведення, оцінки й використання результатів судових експертиз вимагає змістовного і редакційного вдосконалення. Прискіпливої уваги вимагає, зокрема, таке положення: судовим експертом, з наукової точки зору, може бути лише особа, яка має необхідні спеціальні знання для надання висновку з поставлених питань, а з процесуальної – особа, яка не перебуває в службовій або іншій залежності підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого або яка раніше не була ревізором у даній справі. Тому обмеження суб'єктів доказування у праві вибору експерта в галузі криміналістики, судової медицини і судової психіатрії суперечить принциповим нормам доказового права і повинно бути усунуто [2, с. 17].

Іншою проблемою виступає те, що у ст. 245 Кримінального процесуального кодексу України передбачено отримання зразків для експертизи, однак при цьому, законодавцем передбачено незрозумілий вибіркового підхід щодо примусового відібрання тільки біологічних зразків, що фактично обмежує примусове відібрання інших зразків, які можуть дати можливість встановити особу злочинця [3]. Особливо це актуально у випадку, коли біологічна

інформація не вилучалася при огляді, наприклад, місця вбивства, а вилучалися сліди рук, зубів, шкіри людини тощо.

Також на даний час існує недовіра громадськості до судових експертиз, виконаних спеціалістами, що знаходяться на службі у складі Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України та Служби безпеки України. Навіть Генеральна прокуратура України вимушена звертатися за проведенням судових експертиз до закордонних фахівців. На нашу думку, однією з причин такого кризового стану в Україні є домінування застарілих методів, розроблених ще за радянських часів, які суттєво відрізняються від західноєвропейських країн.

Серед науковців виникають питання щодо допустимості використання у якості доказів висновків судових експертиз, виконаних у іноземних судово-експертних та науково-дослідних установах. Та слід зазначити, що окрім прямого залучення особи, що не є громадянином України, до участі у якості судового експерта у кримінальному судочинстві України, чинним законодавством передбачена можливість залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз. Стаття 23 Закону України "Про судову експертизу" надає право керівникам спеціалізованих установ та відомчих служб, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках за згодою органу або особи, що призначила судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії, здійснюються за нормами процесуального законодавства України [1; 4].

Можна констатувати, що в судово-експертних установах повинні бути створені умови для: проведення наукових досліджень у галузі судової експертизи, розроблення найбільш досконалих методів і методик судової експертизи та максимального використання її можливостей при розслідуванні, розкритті, запобіганні й профілактиці кримінальних злочинів. Також необхідно здійснити адаптацію законодавства України про судову експертизу відповідно до європейських зразків.

1. Про судову експертизу: Закон України від від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — С. 232.

2. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 400 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9–10, 11–12, 13. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Репешко П.І. Щодо припустимості використання у кримінальному судочинстві судових експертиз, виконаних іноземними фахівцями. С.293-295.

Юлія Підгурська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ СУДОВО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні здійснено перші кроки на шляху розвитку експертизи холодної зброї. Однак, незважаючи на це, існує ряд проблем, що потребують термінового вирішення.

Проблеми експертизи холодної зброї впродовж десятиріч були в центрі уваги науковців у галузі судової експертизи, працівників судових та правоохоронних органів. Зокрема, вирішенню різних питань щодо здійснення судово-криміналістичної експертизи холодної зброї особливу увагу приділяли вітчизняні вчені, зокрема, Аркуша Л. І., Волобуєв А. Ф., Гончаренко В. Г., Іщенко А. В., Кафанова А. В., Коновалова В. О., Лукашевич В. Г., Маркусь В. О., Пясковський В. В., Сабадаш В. П., Удовиченко Ж. В., Шеремет А. П., Шепітько Ю. В. та ін.

Холодна зброя – це предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини [1].

Однак постає питання про необхідність конкретизації такого поняття, як «холодна зброя». Було б доцільно ввести до ч. 2 ст. 263 Кримінального кодексу України визначення поняття «холодна зброя», а не включати у вказану статтю доволі не повний перелік предметів, які до того ж за своїми характеристиками і призначенням не можуть належати до зброї [2, с.601]. Єдиним варіантом правильного та виваженого підходу щодо конкретизації поняття «холодна зброя» є, на нашу думку, ухвалення Закону України «Про зброю», який створить правову базу та надасть поштовх для розгляду інших законопроектів щодо питань, які стосуються холодної зброї і не тільки.

Варто додати, що у практичній діяльності найбільше помилок виникає під час аналізу суб'єктивної сторони придбання, збуту, носіння і виготовлення холодної зброї. Кримінальний закон передбачає прямий умисел при здійсненні цих діянь. У таких випадках довести наявність умислу деколи буває непросто, але притягати до кримінальної відповідальності лише за фактом виявлення в особи холодної зброї неприпустимо [3, с. 240-241].

Також вважаємо, що існує необхідність законодавчо закріпити поняття «небезпечні предмети», носіння яких в місцях і за обставин, що явно не відповідають їх цільовому призначенню, повинно тягнути адміністративну

відповідальність у вигляді значної суми штрафу та конфіскації «небезпечного предмету».

Для встановлення приналежності об'єкта до холодної зброї під час проведення експертизи варто користуватися довідковою інформацією, що містить відомості про відомі зразки, типи, види холодної зброї, які, у свою чергу, стають порівняльним матеріалом. Забезпечення інформацією сприяє підвищенню достовірності отриманих фахівцем результатів і впливає на експертні висновки. Без сумнівів, активне використання інформаційних ресурсів забезпечить найвищу об'єктивність діагностичної стадії експертизи холодної зброї. Також є нагальна потреба в розробленні ефективніших засобів і методів збирання, систематизації та розподілу довідково-інформаційних відомостей [4].

Викладене вище свідчить про наявність проблемних питань в галузі судово-криміналістичної експертизи холодної зброї та необхідність їх комплексного вивчення та обговорення фахівцями в галузі криміналістики.

1. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів: затверджена рішенням розширеного засідання секції Науково-консультаційної та методичної ради при Міністерстві юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи 15 січня 1999 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Черня – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 1064 с.

3. Голоколосова А. С. Щодо питання правового регулювання проведення судової експертизи холодної зброї / Голоколосова А.С. // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : тези Всеукр. наук.-теорет. конф. – К. : Нац. акад. внутр. справ; Видавництво Ліра – К, 2015. – 456с.

4. Інформаційне забезпечення криміналістичного дослідження метальної холодної зброї / Пашиєва А. С. – Київ, 2018. С. 303-311.

Юлія Підгурська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

ПРО МОТИВАЦІЙНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Жіноча злочинність постає однією з найактуальніших сучасних проблем, що потребує всебічного дослідження та розроблення шляхів її запобігання. Адже можна впевнено стверджувати, що поширення злочинності серед жінок здійснює значний негативний вплив на усе суспільство.

Визначали особливості кримінальної мотивації та запропонували кримінологічні класифікації мотивів кримінальної діяльності такі відомі правознавці, як Б.С.Волков, В.В. Лунєєв, В.Н.Кудрявцев, А.Ф.Зелінський та ін. Зокрема, жіноча злочинність, як правило, найбільш поширена у сімейно-

побутовій та професійній сферах. Крім цього, її можуть викликати несприятлива соціально-політична ситуація в країні та інші чинники.

Жіноча злочинність відрізняється від чоловічої, а отже, має низку особливостей. Чоловіки частіше, ніж жінки, вчиняють кримінальні правопорушення із застосуванням насильства, або з погрозою застосування насильства. Жінки ж частіше вчиняють кримінальні правопорушення з корисливою ненасильницькою спрямованістю і лише в деяких випадках можуть застосувати насильство до жертви кримінального правопорушення [1]. Та варто зазначити, що зараз в Україні спостерігається швидке зростання жорстоких насильницьких кримінальних правопорушень, учинених жінками.

Мотивація – одне з основних понять, яке традиційно використовується для пояснення дій та поведінки особистості злочинця. Що стосується мотивації жіночої злочинності, основним недоліком вивчення мотивації кримінальної поведінки, у тому числі жінок, є невизначеність критерію, завдяки якому можна виділити ті чи інші групи мотивів. Властива їм кримінологічна спрямованість ускладнює їх використання для розв'язання практичних проблем.

Л. В. Крижна у своєму дослідженні виокремлює дві групи жінок-злочинниць. Першій притаманні такі риси, як неврівноваженість, емоційна нестійкість, розбещеність, аморальні погляди. До другої групи увійшли жінки, які скоїли кримінальні правопорушення за наявності провокуючої поведінки потерпілого [2, С.8-9].

Соціологічні спостереження залежно від мотивації кримінальної поведінки дають змогу розподілити засуджених жінок на три типологічні групи. Перша група характеризується несхильністю до рецидиву. Особи цієї групи є, певніше, «жертвами» кримінальних правопорушень і/чи співучасницями у їх учиненні. До другої групи належать особи з непевною позицією у ставленні до криміногенної ситуації. Вони є жертвами своєї конформності, оскільки дуже податливі щодо зовнішнього впливу. У них слабка воля, «м'який» характер. Оцінюючи мотиви кримінальних дій, вони на перше місце ставлять примус із боку інших осіб. Третя група репрезентує соціально неприйнятну для суспільства позицію. Особи, що до неї входять, прогнозують своє повернення на злочинний шлях. Найчастіше головною причиною вчинення кримінальних правопорушень вони називають ненавмисність дій і важкі умови життя і побуту, однак так само часто вони вказують на мотиви легковажності і прагнення «жити красиво» [3, С.160].

За критерієм мотивів скоєння О. М. Подільчак розділила кримінальні правопорушення, які вчинили жінки, на певні підгрупи. Наприклад, суспільно небезпечні діяння з корисливих мотивів розподілилися на два підтипи: скоєні на ґрунті завищених матеріальних прагнень; вчинені задля задоволення елементарних життєвих потреб або для забезпечення потреб сім'ї найнагальнішими побутовими речами. Серед мотивів насильницьких кримінальних правопорушень виокремлено мотиви помсти й ревнощів. Також насильницькі кримінальні правопорушення вчиняються жінками з емоційно забарвлених мотивів і частіше характерні для жінок, які не ставлять собі за мету досягнення високих соціальних цілей [4, С.18].

Домінантною мотивацією у системі корисливої мотивації жінок, не зважаючи на різноманіття кримінальних корисливих спонукань, є паразитично – споживацька, адже користь виражає і переключені потреби особистості, і, зумовлює стійку паразитичну орієнтацію людини. В мотивації насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених жінками, мотиви - є різними формами прояву егоїзму і являють собою стійкі психологічні утворення особистості, та мотиви, які викликані стресогенними умовами життя і являють собою ситуативні утворення, що можуть ініціювати ситуативні дії, зокрема, кримінальні [5, С.199].

Можемо зробити висновок, що специфіка жіночої злочинності багато в чому проявляється у характерній мотивації учинення кримінальних правопорушень. Таким чином, вивчення мотиваційної сфери жінок має важливе значення для планування заходів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень особами жіночої статі.

1. Емха Б. Психологічна характеристика мотивації жіночої злочинності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpfsp/2009_14_1/14-1-31-Emkha.
2. Крижна Л.В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 17 с.
3. Победа Н. О., Підшивалкіна В. І., Яценко А. Н. Молодіжна злочинність із жіночим обличчям. К., 1997. Том 7. 351 с.
4. Подільчак О.М. Мотиви та мотивація, злочинів учинених жінками: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.
5. [Шевченко Л. О. Мотивація жіночої злочинності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2011. № 959, Вип. 46. С. 195-199](#)

Марія Попруженко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Ольга Зелених

ст.лаборант з в/о кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Як визначено ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [1]. Лише комплексно усі ці заходи можуть належним чином забезпечити досягнення мети покарання. Щодо кари, зрозуміло, засуджений повинен зазнати настільки сильного впливу кари, наскільки небезпечним було його діяння. Виправлення особи засудженого спрямоване на зміну поведінки особи та недопущення в майбутньому вчинення нових кримінальних проступків чи кримінальних правопорушень. Для досягнення цієї мети існує велика кількість заходів, які

передбачені ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України. Варто зазначити, що покарання не повинне бути таким, яке може завдавати засудженому фізичного болю чи принижувати його людську гідність. Існують права та свободи людини, які гарантовані Конституцією України і не можуть бути обмежені призначенням покарання.

Очевидно, що виправлення засудженого є досить складним та довготривалим. На жаль, часто трапляються випадки, коли особа є схильною до протиправної поведінки і щоб виправити та ресоціалізувати її, необхідно залучити до цього процесу не лише органи з питань пробації, а й інші соціальні інституції, громадськість. Деякі вчені вважають, що термін «ресоціалізація» не варто застосовувати до тих осіб, яким призначено покарання, що не пов'язане із позбавленням волі, адже такі особи не втрачають зв'язку зі суспільством та залишаються його повноправними членами. Більше того, в законодавстві визначено, що ресоціалізація не є метою саме покарання. Ресоціалізація настає після виконання покарання та спрямована на відновлення засудженого в суспільному житті. Тобто для того щоб реалізація відбулася успішно, потрібна умова, а саме – виправлення засудженого.

В ч. 3 ст. 6 КВК України передбачені такі засоби виправлення та ресоціалізації засуджених: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [2].

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань від 5 вересня 2018 року якраз встановлюють порядок виконання та відбування покарання. Цей режим поширюється на усіх засуджених, тобто і таких, яким призначене покарання не пов'язане з позбавленням волі.

Загалом пробація – це система певних заходів, соціально-психологічного та наглядового характеру, які застосовуються до засуджених, відповідно до закону чи рішення суду. Правове регулювання пробації здійснюється Кримінальним, Кримінальним процесуальним, Кримінально-виконавчим кодексами України, Законом України «Про пробацію» та іншими нормативно-правовими актами. Виділяють такі функції пробації як досудова та післясудова.

В Україні кримінально-виконавча інспекція здійснює лише післясудову функцію, тобто після набрання вироком в законної сили та отримання його на виконання кримінально-виконавчої інспекції. Практика роботи служби пробації в європейських країнах дозволяє сформулювати такі її основні завдання:

1. Сприяння інтеграції злочинця в суспільстві, формування у нього поваги до соціальних та правових норм;
2. Участь потерпілого в кримінальному процесі та відновлення справедливості стосовно захисту його прав;
3. Залучення злочинця до процесу реституції;
4. Захист суспільства завдяки ефективному застосуванню альтернативних видів покарань;
5. Зменшення ризику вчинення повторних злочинів [3, с. 57].

Головною метою суспільно корисної праці є не стільки створення якихось матеріальних благ, а більше залучення засуджених до праці. Це допоможе

засудженим в майбутньому швидше соціалізуватися та знайти роботу. Для того щоб призначити роботу засудженому, обов'язково зважають на його вік, стать, стан здоров'я, рівень працездатності та спеціальність, якщо вона наявна. Працюють засуджені на підприємствах та в майстернях установ, також на державних та інших форм власності підприємствах. Важливою умовою праці в таких місцях є забезпечення охорони засудженим та їхня ізоляція.

Соціально-виховна робота також здійснює вагомий вплив на виправлення особи. Вона полягає в тому, що засуджені повинні брати участь у різних виховних заходах, метою яких є заохочення осіб займатися суспільно корисною працею, формувати в них законослухняну поведінку та прививати ті правила поведінки, які допоможуть їм швидше ресоціалізуватися.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених – це такий засіб виправлення та ресоціалізації, який мав би застосовуватися працівниками інспекції до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, особливо неповнолітніх, але, на жаль, інспектори не мають жодних правових важелів, щоб змусити навчатися цих засуджених [4, с. 62].

На нашу думку, громадський вплив є чи не найважливішим засобом виправлення та ресоціалізації засуджених до покарань, що не пов'язані з позбавленням волі. Цей вплив здійснюється не лише уповноважений орган з питань пробації, а й різними соціальними інститутами, такими як громадськими, благодійними, релігійними організаціями та суспільством зокрема. Також громадський вплив здійснюють й національні та міжнародні неурядові організації: Міжнародне товариство Червоного Хреста, Благодійний центр соціальної реабілітації для осіб, залежних від наркотиків та алкоголю та інші.

Отже, проаналізувавши вищенаведене, можна зробити висновок, що усі засоби виправлення та ресоціалізації засуджених здійснюють надзвичайно важливий та необхідний вплив на осіб. Без цих засобів неможливо повністю реалізувати мету покарання, яка включає в себе виправлення особи та запобігання вчинення нових кримінальних проступків та кримінальних правопорушень. Також потрібно, щоб усі засоби діяли комплексно, адже лише за таких умов можливо досягти мети виправлення засудженого. Важливо зазначити, що незважаючи на велику кількість осіб, що схильні до протиправної поведінки та ведуть злочинний спосіб життя, державна політика все одно повинна бути спрямована на виправлення таких осіб та їхню ресоціалізацію.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

3. Беца О., Овчарова Г. Про створення служби пробації в Україні. Відновне правосуддя в Україні. 2007. № 1. С. 54 – 59

4. Богатирьова О. І. Особливості виправлення та ресоціалізації засуджених, що відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Випуск 1. С. 59 – 63.

Юлія Прийма
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Володимир Канцір
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Однією із найвагоміших демократичних засад, що характеризують правову державу є принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. Вона містить в собі безцінну моральну значимість, а також має важливі правові наслідки. Основною умовою побудови правової держави в Україні є реформування кримінального процесуального законодавства з урахуванням положень, що закріплюють зміст презумпції невинуватості з метою посилення захисту основоположних прав і свобод усіх учасників кримінального провадження.

Презумпція невинуватості особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, є чи не основною засадою у здійсненні кримінального провадження не лише в Україні, а й у інших державах світу. При цьому це одна з базових демократичних засад кримінального судочинства, яка має самостійне значення і виконує при цьому роль «захисного бар'єру» від незаконного засудження та передчасних суб'єктивних міркувань як учасників кримінального провадження, так і громадськості. Тому не випадково, що питання, пов'язані з названою засадою кримінального судочинства, постійно перебувають в полі зору як науковців, так і практиків.

Сьогодні актуальність дотримання правил презумпції невинуватості не викликає сумнівів. Вона закріплена у багатьох міжнародних нормативних актах і внутрішньому законодавстві більшості країн. Принцип презумпції невинуватості закріплений положеннями Загальної декларації прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та багатьма іншими нормативними актами.

Презумпція невинуватості має свою особливу багатовікову історію, елементи якої зародилися ще у давнину. Засада презумпції невинуватості на доктринальному рівні була вперше сформульована Ч. Беккарія у книзі «Про злочини і покарання», виданій в 1764 р. На законодавчому рівні, вважається, вперше презумпція невинуватості як законодавчий принцип в сучасному розумінні, була проголошена у 1789 р. у французькій Декларації прав людини і громадянина в ст. 9

Презумпція невинуватості тривалий час «відстоювала» своє місце в науці та законодавстві України. У радянський період вона фактично не існувала, особливо в період сталінських репресій. Під час розслідування злочину до уваги, в основному, приймали спричинені суспільно-небезпечні наслідки, шкоду, заподіяну існуючому режимові, а також політичні міркування обвинуваченого. У 50-60-ті роки науковці почали активно висловлювати думки про доцільність презумпції невинуватості. Проте в законодавстві, зрештою, ця ідея знайшла своє закріплення. У статті 160 Конституції СРСР 1977 року вказувалося, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також підданий покаранню інакше як за вироком суду. У цій нормі визначилася основа мета презумпції невинуватості: визнавати винним має право тільки суд [1, С. 319].

На сьогоднішній день, презумпція невинуватості закріплена в КПК України від 13 квітня 2012 року в ст. 17, відповідно до якої, Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [2].

Що стосується закріплення принципу презумпції невинуватості в Республіці Молдова, то спочатку Молдовський КПК 1961 року не закріплював цей принцип, він був введений лише 3 листопада 1994 року, ст.4 КПК Республіки Молдова, передбачала положення, відповідно до якого, будь яка особа, яка обвинувачується в скоєнні злочину, вважається невинуватою до тих пір, поки її вину не буде встановлено законним порядком шляхом гласного судового розгляду, при якому їй забезпечуються всі необхідні гарантії для захисту.

Сьогодні, діючий КПК Республіки Молдови від 14 березня 2003 року в ст. 8 закріплює наступні положення: Будь-яка особа, обвинувачувана у вчиненні злочину, вважається невинною доти, поки її вину не буде доведено в передбаченому цим кодексом порядку шляхом гласного судового розгляду із забезпеченням особі всіх необхідних гарантії для свого захисту і поки його вину не буде визначено остаточним обвинувальним вироком. Ніхто не може бути зобов'язаний доказувати свою невинність. Висновки про винуватість особи в вчиненні злочину не можуть ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви в доказуванні вини, які неможливо усунути згідно з цим кодексом, повинні тлумачитися на користь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного [3, С. 47].

Презумпція невинуватості є конституційним принципом, адже дана засада є закріплена не лише в Кримінальних процесуальних кодексах держав, а й у Конституціях.

В Конституції України принцип презумпції знайшов своє відображення в ст. 61, яка говорить про те, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [4].

Презумпція невинуватості в Конституції Республіки Молдова закріплена в статті 21, яка вказує на те що, будь яка особа, обвинувачені у вчиненні злочину, вважається невинною доти, доки її вину не буде встановлено законним порядком шляхом гласного судового розгляду, із забезпеченням особі всіх необхідних гарантій для свого захисту [5].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можемо зробити висновок, що принцип презумпції невинуватості законодавчо закріплений як в Україні так і в Республіці Молдова. Презумпція не винуватості закріплена в конституціях обидвох держав а також в кримінальних процесуальних кодексах і інших нормативно-правових актах цих держав. Відповідно до законодавства як України, так і Республіки Молдови, презумпція невинуватості є основним конституційним принципом, який має самостійне значення і виконує при цьому роль «захисного бар'єру» від незаконного засудження та передчасних суб'єктивних міркувань як учасників кримінального провадження, так і громадськості.

1. Мельник І.А. Презумпція невинуватості в кримінальному праві. Правові засади функціонування публічної влади щодо забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Суми. 2016 р. С.319-321

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Федосьєва Л. Принцип презумпції невинності: теорія и практика его реализации в уголовном судопроизводстве республики молдова. Закон и жизнь 5. 2012. С. 45-51

4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Конституція Республіки Молдова від 29.07.1994 р. Monitorul Oficial Nr. 1. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311496&lang=2>

Марія Прокулевич

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В США

Розглядаючи виконання покарання у США можна побачити, що спочатку американські в'язниці покликані були вирішувати одне завдання – карати зло. Однак поступово ставлення до ув'язнених змінювалося – в'язниця переставала бути місцем покарання, а стала центром перевиховання. Однак, незважаючи на це ув'язнених у в'язницях США ставало тільки більше.

Сполучені Штати Америки зробили значний внесок у розвиток світової пенітенціарної ідеї і системи. Пенітенціарна система США складається з тюрем, які поділяються на: федеральні, тюрми штатів і місцеві муніципальні чи окружні. Діяльність федеральних тюрем регламентується спеціальним законодавством: нормами розділу «Тюрма й ув'язнені», главою XVII «Кодифікованого кримінального і кримінально-процесуального законодавства». Федеральні тюрми та тюрми штатів поділяються на чотири категорії: тюрми надзвичайної безпеки, тюрми максимальної безпеки, тюрми середньої безпеки, тюрми мінімальної безпеки.

У місцевих тюрмах утримуються особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також ті засуджені, яким суд призначив невеликі строки позбавлення волі. Для неповнолітніх засуджених створюються спеціальні пенітенціарні установи – реформаторії, або їх ще називають виховними школами. Найбільш поширеними покараннями в США є застосування штрафу, тюремне ув'язнення та пробація [1]. У віданні федерального міністерства юстиції та управлінь виправних установ штатів знаходяться в'язниці, виправно-трудова установи – тюремні ферми і майстерні, центри прийому, діагностики та класифікації ув'язнених, а також спеціальні медичні установи: тюремні лікарні і центри для лікування алкогольної та наркозалежності.

Слідчі в'язниці, а також виправні, призначені для реабілітації та ресоціалізації правопорушників, підвідомчі муніципалітетам і окружним органам влади. Кожному пенітенціарному закладу присвоюється рівень безпеки від 1 до 4. При цьому виправні заклади місцевого підпорядкування мають рівень безпеки 1 або 2. Більше 50 % правопорушників, які перебувають у таких установах виконання покарань, можуть без супроводу на певний час залишати територію, щоб працювати за наймом або навчатися будь-якої професії і таким чином готуватися до повернення в суспільство. Тюрми й інші виправні заклади четвертого і третього рівнів безпеки знаходяться в юрисдикції штатів або федерального уряду. Ці пенітенціарні установи можуть включати в себе підрозділи з більш м'яким режимом, що відповідає другому рівню. Якщо мова йде про термін тюремного ув'язнення більше одного року, рішення про те, який рівень безпеки потрібно для того чи іншого засудженого і в яких реабілітаційних програмах йому бажано брати участь, приймається в центрі прийому, діагностики та класифікації ув'язнених [2].

Також слід зазначити, що у віданні округів знаходяться ще й допоміжні виправні установи, що являють собою більш м'яку альтернативу в'язницям. У них містяться особи, щодо яких суд прийняв рішення про скасування умовного вироку або умовно-дострокового звільнення (за ухилення від контролю, вчинення інших проступків). У названих установах діють ті ж програми соціалізації й освітні програми і, крім того, ув'язнених залучають до безкоштовних громадських робіт.

Допоміжні виправні установи і табори покликані розвантажити переповнені тюрми. Однак чисельність ув'язнених зростає швидше, ніж число різноманітних пенітенціарних установ [1]. Не зайвим буде вказати на те, що у

США, хоча й проголошені передові стандарти у сфері утримання осіб в установах виконання покарань, на практиці вони досить часто не виконуються й наполовину.

Також найбільш досконала система технічного оснащення пенітенціарної безпеки є наразі в США. Сучасним методом оптимізації здійснення контролю та нагляду, підвищення рівня забезпечення порядку та умов виконання і відбування покарання у вигляді позбавлення волі виступає можливість застосування персоналом технічних і спеціальних засобів (в тому числі новітніх аудіовізуальних, електронних та інших технічних досягнень), з метою попередження втеч та інших правопорушень, порушень встановленого порядку відбування покарання, а також з метою отримання необхідної інформації про поведінку засуджених [3, с. 30].

Особливо варто розглянути проблему страти злочинців у США. Смертна кара є одним із найдавніших видів покарання. У Сполучених Штатах смертна кара діє на двох рівнях. Федеральний уряд здійснює смертну кару відповідно до законів, прийнятих Конгресом, в той час як окремі штати і території визначають свою власну політику покарання. Історично всі страти, за винятком кількох, проводилися на державному рівні.

Сьогодні 21 із 50 штатів повністю відмовилися від такої міри покарання – здебільшого це штати, які зазвичай підтримують демократичних політиків. У країнах, які практикують смертну кару, метод страти визначається законодавчо.

У США з 20-го століття стали дуже поширеними також електричний стілець і смертельна ін'єкція (засудженим у вену на правій нозі вводиться отрута).

Міністерство юстиції США оголосило про відновлення процедури смертної кари на федеральному рівні. Думки у суспільстві – розділились. Вперше за 17 років у США виконали смертний вирок на федеральному рівні. Засудженого за вбивство сім'ї Деніела Лі стратили у вівторок, 14 липня 2020 року, у штаті Індіана. Суд визнав Деніела Лі винним у вбивстві сім'ї - чоловіка, його дружини та їхньої восьмирічної доньки - в Арканзасі у 1996 році. За словами репортера, присутнього під час страти, засуджений чоловік стверджував, що не вчиняв цього злочину. Його останніми словами були: "Ви вбиваєте невинну людину". Деніела Лі стратили шляхом введення в організм ін'єкції отрути. Тепер влада може виконати смертні вирoki, призначені федеральними судами за останні 30 років.

Отже, вищевикладене щодо пенітенціарної політики у США більш ніж красномовно свідчить про те, що політика у сфері виконання кримінальних покарань є надзвичайно складним процесом, забезпечити належну реалізацію якого доволі складно навіть в умовах потужного економічного базису та розвиненої правової сфери.

1. Чомахашвілі О. Ш., Микитась І. М. Зарубіжний досвід діяльності системи виконання покарань. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Число 3. С. 133–139.

2. Давыденко В. М. Служба пробации как основа социальной реабилитации несовершеннолетних, находящихся в конфликте с уголовным законом. Ведомости уголовно-исполнительной системы. 2011. № 4. С. 28.

3. Быков А.В., Калужина М.А. Обеспечение безопасности в пенитенциарных учреждениях США. Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. 2015. № 6. С. 28–32.

4. Сакоян А. Смертная казнь в США: факты и цифры. URL: polit.ru/article/2014/01/21/death_usa.

Адріана Протиняк
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук

ПРАВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ

Наявність і підтримання ефективної, внутрішньо узгодженої системи способів захисту порушених суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів є складовою обов'язку держави щодо захисту прав суб'єктів господарювання, а також важливою юридичною гарантією розвитку підприємництва і забезпечення правового порядку в сфері суспільного виробництва.

До цього часу в науці господарського права відсутнє загальновизнане розуміння змісту поняття захисту прав суб'єктів господарювання, що значно перешкоджає дослідженню способів захисту прав суб'єктів господарювання, підстав для такого захисту тощо. Відсутнє також й визначення цього поняття в Господарському кодексі України чи іншому нормативно-правовому акті господарського законодавства.

У ч.ч. 1, 2 ст. 20 Господарського кодексу України вказано, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Крім цього право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання закріплено в ст. 15 Цивільного кодексу України. Зазначеному праву кореспондує конституційний обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 13 Конституції України).

Звертаючись до доктринальних положень, В. М. Пашков тлумачить захист прав суб'єктів господарювання як систему заходів, що здійснюються відповідно до закону суб'єктом господарювання як самостійно, так і через уповноважених осіб, спрямованих на запобігання і усунення загроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод для здійснення цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та залучення порушників до відповідальності [1, с. 282].

С. Я. Сенюта під правом на захист пропонує розуміти передбачену законодавством можливість уповноваженої особи самостійно застосовувати дозволені або санкціоновані законом юридичні засоби впливу на порушника або звернутися до відповідного юрисдикційного органу з вимогою спонукати порушника до певної поведінки. Саме тому, він вважає, право на захист варто розглядати, по-перше, у нерозривному зв'язку з правами, які воно покликане захищати, по-друге, – з компетенцією органів державної влади, які наділені

юрисдикцією для здійснення захисту прав та охоронюваних законом інтересів [2, с. 144].

Основними ознаками захисту прав суб'єктів господарювання можна назвати: ціль захисту – відновлення порушеного права, забезпеченість захисту вповноваженими державними органами, а також закріплення в законодавстві способів захисту, що дозволяють досягти зазначеної мети.

Щодо підстав захисту, то О. В. Аушева вважає підставою застосування захисту прав та інтересів як фактичне порушення прав, так і посягання на право у формі його невизнання або оспорювання [3, с. 8].

Інші науковці серед підстав наводять такі як: перешкоджання носію цього права у здійсненні його повноважень або невиконання кореспондуючого обов'язку іншими особами; існування правового акта, виданого органом державної влади, застосування якого порушує те чи інше право суб'єкта господарювання. Деякі науковці вважають, що для застосування захисту достатньо об'єктивно протиправної поведінки – того, що може бути названо «правовою аномалією», а вина не входить до фактичних підстав захисту.

С. Я. Сенюта, вважає, що стверджувати про наявність підстави для захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання в абсолютній більшості випадків можна лише у разі, коли порушник порушив, по-перше, вимоги закону, господарського договору чи іншого правового джерела, по-друге, – право чи охоронюваний законом інтерес суб'єкта господарювання. Тобто, йдеться про дві взаємодоповнюючі складові, що характеризують з об'єктивної та суб'єктивної сторони підставу виникнення права на захист права чи охоронюваного законом інтересу суб'єкта господарювання, а тому залишається відкритим до обговорення питання про наявність підстав для захисту лише за однієї складової [2, с. 145].

В Господарському кодексі України перелічені такі способи захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, утискають права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- інші способи, передбачені законом [4].

Остання умова (вказівка на той або інший спосіб у законі) є обов'язковою при виборі способів захисту прав суб'єктів господарювання, що прямо впливає з п. 2 ст. 20 Господарського кодексу України й нормативно-правових актів про статус органів, що уповноважені їх застосовувати.

Отже, право на захист є однією з найважливіших конституційно задекларованих гарантій для суб'єкта господарських правовідносин. Хоча в законодавстві є багато способів захисту прав суб'єктів господарювання, важливо, щоб всі вони були ефективними і справді давали можливість захистити свої права. Лише тоді це сприятиме можливості розвитку підприємництва і забезпеченню правового порядку в сфері суспільного виробництва.

1. *Господарське право: підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. / за заг. ред. В. Д. Задихайло, В. М. Паškова. Х.: Право, 2012. 657 с. URL: https://pidru4niki.com/1584072048615/pravo/gospodarske_pravo.*
2. *Сенюта С. Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 143–146.*
3. *Аушева О. В. Захист прав суб'єктів господарювання від порушення органами державної влади: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право»; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. 18 с.*
4. *Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.*

Адріана Протиняк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Якимова

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЖІНОК

Як свідчать юридична практика, після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі, чимало жінок стають соціально неадаптованими, а наслідком цього є повторне учинення кримінальних правопорушень.

У структурі рецидивної злочинності жінок, незважаючи на кількість попередніх судимостей, чітко домінують три групи кримінальних правопорушень. Найбільшу питому вагу серед кримінальних правопорушень, учинених неодноразово засудженими жінками, становлять кримінальні правопорушення проти власності. Їх частка складає майже 53-55%. У межах цієї групи лідируюче місце традиційно посідають крадіжки, грабежі та розбої. Друге посідають кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. На їх частку припадає близько третини всіх рецидивних кримінальних правопорушень (28-30%). Третю позицію відповідно - кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (майже кожне десяте кримінальне правопорушення). Рідкими є

випадки вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднання громадян [1, С. 204].

На думку В. Лагоцької, причинний комплекс жіночої рецидивної злочинності, з одного боку, має загальний характер, тобто ґрунтується на загальній детермінації злочинності; а з другого, має певну специфіку, обумовлену особливостями детермінації як жіночої, так і рецидивної злочинності. Найбільш значущими причинами повторної кримінальної поведінки жінки вчена називає такі, як недоліки в економічній, моральній, правовій та соціально-побутовій сферах.

Основними причинами кримінальної поведінки таких жінок є, насамперед, деформація їхньої економічної свідомості, що проявляється у істотній розбіжності між економічними цілями та поглядами – з одного боку, та можливостями їх задоволення – з іншого. У зв'язку з цим у жінки виникає корислива спрямованість поведінки, за якої вона переконана в тому, що її проблеми не можна вирішити правомірним шляхом. Формуючими умовами у цьому контексті є суперечності, що склалися у соціально-економічній сфері суспільства (зокрема, інфляція, безробіття). Тобто, переважна більшість кримінальних правопорушень, вчинених жінками повторно, є корисливими або насильницько-корисливими [2, С.115].

Іншою важливою причиною рецидивної злочинності жінок є правосвідомість. Деформація сучасної правосвідомості жінки проявляється у правовому нігілізмі, негативному ставленні до права, правовій неграмотності, втраті орієнтирів правомірної поведінки, переконанні у відсутності рівності громадян перед законом, недовірі до системи правоохоронних та судових органів, тривожності щодо власної безпеки і впевненості у безкарності злочинців та їх готовності до вчинення кримінальних правопорушень.

З деформаціями правової психології тісно пов'язані дефекти моральної свідомості жінки, яка неодноразово учиняла кримінальні правопорушення. У свідомості значної частини повторно засуджених жінок домінують мотиви фізичного виживання, раптової вигоди.

В детермінації неодноразової кримінальної поведінки жінок особливе значення мають дефекти сімейно-побутової психології. Опитування засуджених жінок показало, що лише 25% повторно засуджених жінок перебувають у шлюбі. Слід зауважити, що більшість жінок (75,5%), які повторно вчинили кримінальні правопорушення, мали дітей. Однак, відбуваючи покарання, кожна шоста жінка або взагалі не підтримує зв'язок із родиною або підтримує його нечасто [2, С.116-117].

Окремі причини та умови жіночої рецидивної злочинності криються у неналежній пост пенітенціарній адаптації їх до соціального життя. Так, відсутність комплексної підтримки жінок після відбування покарання з боку держави, розрив сімейних відносин, відмова від них родичів, дискримінація при прийомі на роботу тих жінок, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, спричинюють загрозу вчинення жінкою нового (нових)

кримінальних правопорушень, іноді більш тяжких порівняно з раніше учиненими

Більшість опитаних жінок (53%) знали або припускали, що знову будуть відбувати покарання, 33% - не замислювалися над наслідками притягнення їх до кримінальної відповідальності, а 7,5% жінок було байдуже, що з ними буде після вчинення кримінальних правопорушень.

Окрім того, правова психологія злочинців також проявляється в їх ставленні до вчиненого кримінального правопорушення. Так, 65% опитаних жінок, які неодноразово вчиняли кримінальні правопорушення не вважали себе винуватими у його вчиненні. Понад 2/3 жінок, засуджених повторно, повністю каються у скоєному діянні, проте 35% з них вважають, що їм могло б бути призначено менш суворе покарання [3, С.82].

М.В. Карпушина, спеціально вивчаючи рецидивну злочинність жінок, які звільнилися з місць позбавлення волі, обґрунтовано виокремлює такі основні типи:

маргінально-дефіцитарний (нездатність адаптуватися у суспільстві, соціально-моральна деградація, домінує корисливий мотив кримінальних правопорушень);

агресивно-дезадаптивний (слабка адаптація в суспільстві, неадекватність (афекти), злість, заздрість або почуття страху перед жертвою);

професійно-корисливий (стійкість корисливих спонукань, високий рівень освіти, здатність до перевтілення);

компульсивно-залежний (біологічна схильність до залежності, істеричні риси характеру);

пасивно-дисгармонійний (порушення професійних обов'язків, вузькогрупові егоїстичні інтереси, гіпертрофовані матеріальні потреби, психологічний захист – прикриття порушень «інтересами справи») [4, С. 10].

Кожному з цих типів характерний складний комплекс рис, що характеризує особливості поведінки неодноразово засудженої жінки, що у взаємодії з соціальними й індивідуальними життєвими умовами конкретної особистості призводять до повторного вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, рецидивної злочинності жінок є недоліки в економічній, моральній, правовій та соціально-побутовій сферах життєдіяльності суспільства. Поведінка жінок, які звільнилися з місць позбавлення волі, є різною, що потребує окремих, особливих підходів до вирішення проблеми запобігання рецидивній злочинності жінок. Рівень жіночої рецидивної злочинності є показником морального стану суспільства, його рівні духовності, ставлення до основних загальнолюдських цінностей. Саме тому проблемам запобігання рецидивної злочинності жінок потребує ретельного наукового аналізу у кримінологічній науці.

1. Батургасєва В. Жіноча рецидивна злочинність в Україні: кримінологічний аналіз сучасного стану. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 200-211. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5057/1/Baturgareeva_200.pdf

2. Лагоцька В. Причини і умови жіночої рецидивної злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4(42). с. 114–118.

3. В. Лагоцька Характеристика особи жінки-рецидивістки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 78-84.

4. Карпушина М.В. Рецидивная преступность женщин, освободившихся из мест лишения свободы, и ее предупреждение: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Рязань, 2013. 18 с.

Олена Рудак

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Однією з найголовніших умов створення та формування правової держави, побудови громадянського суспільства є належне закріплення прав і свобод громадян в національному законодавстві. Особливо важливого значення набуває ретельна регламентація правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в установах відбування покарання.

Правовий статус засудженого є досить складним соціально-правовим явищем і виступає як сукупність передбачених різними галузями законодавства України прав і обов'язків засудженого під час виконання і відбування кримінального покарання.

Сьогодні в Україні існує досить великий масив нормативно-правових актів, що захищають права людини, у тому числі й тих осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Частину цих документів становлять міжнародні стандарти в галузі прав людини, іншу частину складають нормативні акти національного законодавства.

Нормативно-правове забезпечення прав осіб, засуджених в Україні до позбавлення волі, базується на конституційних засадах. Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Інакше кажучи, на них поширюється більшість прав і свобод, передбачених розділом II Основного Закону. Засуджені залишаються громадянами України, незважаючи на те, що вони вчинили злочин, заподіяли шкоду іншим громадянам, державі чи суспільству (ст. 25 Конституції України) і держава не відмовляється від своїх засуджених громадян [1].

Найважливішим законодавчим актом щодо належного правового регулювання та забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, є Кримінально-виконавчий кодекс України, який закріплює основні засади правового статусу засуджених. Спираючись на конституційні норми, Кримінально-виконавчий кодекс України визначає основи правового статусу засуджених, закріплюючи їхні основні права та обов'язки [2, с. 107].

Відповідно до ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України, держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку (ч.1 ст.7). Спираючись на конституційні норми, Кримінально-виконавчий кодекс України визначає основи правового статусу засуджених, закріплюючи їх основні права та обов'язки. Як відзначають аналітики, більшість із них співвідносна з положеннями щодо правового статусу засудженого у міжнародних актах, зокрема в частині забезпечення ставлення до засудженого з повагою до його людської гідності; додержання особистих прав та свобод такої особи; забезпечення умов тримання засуджених прийнятим нормам [3, с. 482].

Норми, що більш детально визначають правовий статус засуджених до окремих видів кримінальних покарань, містяться в главах Особливої частини Кримінально-виконавчого кодексу. Основні права та обов'язки осіб, засуджених до позбавлення волі, закріплені у ст. 107 КВК України. Крім того, враховуючи специфіку відбування покарання осіб, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, законодавець деталізує їхні окремі права у ст. 151 КВК України.

У ст. 9 КВК України передбачені основні обов'язки засудженого. Отож, засуджені зобов'язані:

- виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватись правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;
- виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації;
- ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;
- з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації.

Невиконання засудженими своїх обов'язків і встановлених законодавством вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність [4].

Слід зазначити, що у кримінальному законодавстві є групи спеціальних норм, орієнтованих на регулювання питань безпеки осіб, що знаходяться в установах виконання покарання [5, с. 173].

Крім того, норми щодо правового регулювання статусу засуджених містяться в таких законах, як: Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що протягом останніх років в Україні було розроблено та прийнято чимало нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус засуджених до позбавлення волі

та забезпечують ефективну реалізацію державної політики у сфері захисту прав засуджених. Однак, незважаючи на це, закріплення правового статусу засуджених до позбавлення волі в законодавстві України відповідає міжнародним стандартам не повним чином і потребує подальшого вдосконалення.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Колос А. С. Правовий статус засуджених у національному кримінально-виконавчому законодавстві. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 106-110.
3. Яцишин М. М. Особливості правового статусу засуджених в Україні та правових системах інших європейських держав. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. К. : Логос, 2010. С. 480–482.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 3-4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
5. Бобрик М. Б. Правові основи статусу засуджених. *Право і суспільство*. 2016. №2. С. 170-174.

Юлія Рудницька

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ - СВОЄРІДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬСТВА ВІД ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

На сьогоднішній день жити у нашому суспільстві стає все небезпечніше, тому є велика необхідність постійної протидії злочинності. Серед засобів, що здатні це забезпечити, можемо назвати такий інститут державно-правового примусу – це кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. У всьому світі цей вид покарання виступає як своєрідний механізм, що здатний захистити суспільство від тих осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також запобігти подальшій злочинності.

Попри те, що в наша держава намагається вдосконалити систему виконання покарань шляхом зменшення їх кількості, то в структурі понад 90% санкцій чинного Кримінального кодексу України містяться означені види покарань. При цьому, правовому регулюванню позбавлення волі присвячуються близько 60% статей особливої частини Кримінально-виконавчого кодексу України.

Згідно з статтею 63 Кримінального кодексу України, покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною Кодексу [1].

В юридичній літературі можна зустріти багато різних визначень терміна «позбавлення волі». Колись позбавленням волі вважали прикуття до стовпа чи гармати, ув'язнення, вигнання, арешт та інше.

В статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, під позбавленням волі розуміється тюремне ув'язнення, арешт або затримання. Поняття позбавлення свободи за змістом статті 5 § 1 містить як об'єктивний елемент поміщення людини у певний обмежений простір на значний період часу, так і додатковий суб'єктивний елемент, який полягає в тому, що людина не давала чинної згоди на таке поміщення. До відповідних об'єктивних факторів, які мають братись до уваги, відносяться: можливість залишити зону обмеження, рівень нагляду та контролю за переміщенням особи, ступінь ізоляції і наявність соціальних контактів [2].

Тому, ми можемо зрозуміти, що в законодавстві по-різному підходять до визначення поняття «позбавлення волі». Проте при різноманітності форм позбавлення волі, кожна з них має власні об'єктивні властивості, а саме:

- це є винятковий захід, реакція держави на антисоціальну поведінку людини, який застосовується тільки від імені держави у зв'язку з неправомірними, небезпечними для суспільства діяннями громадянина у вигляді затримання, запобіжного заходу або покарання;
- зазначене покарання передбачає поміщення особи в призначені для цієї мети установи (приміщення) зі спеціальним режимом;
- цей примусовий захід встановлюється нормами права (законами і підзаконними актами), що регулюють форми позбавлення волі, умови і порядок застосування цього заходу, а також компетенцію органів, які її виконують;
- позбавлення волі реалізується лише за допомогою правозастосовних актів (вирок, ухвала суду, протокол або постанова органу дізнання, слідчого, прокурора);
- цей захід забезпечується примусом, владними повноваженнями держави і передбачає підпорядкування засуджених (ув'язнених) законним діям адміністрації місць позбавлення волі [3, с. 116].

На думку С.І. Демент'єва, основним елементом кари при позбавленні волі є ізоляція злочинця від сім'ї, середовища і колективу, в якому він перебував, і тримання його в спеціальній охоронній установі. При цьому позбавлення волі не тягне за собою повної ізоляції засудженого від суспільства. Ізоляція виражається в обмеженні свободи пересування та спілкування з іншими людьми, причому з посиленням режиму ізоляція підвищується [4, с. 65].

Сутність позбавлення волі полягає в тому, що засуджений наділяється важливим специфічним правовим обов'язком - перебувати у спеціальній установі держави в межах строку, встановленого вирокком суду. Специфічні

права обмеження як елементи кари при позбавленні волі відрізняють це покарання від інших, роблять його найсуворішим у загальній системі покарань

Назва одного з видів покарання «позбавлення волі на певний строк» не відображає його суті. Так, з одного боку, будь-яке покарання позбавляє засудженого того обсягу свободи, яка у нього була до застосування покарання. З іншого, – будь-яке покарання (навіть покарання у вигляді позбавлення волі) не може позбавити засудженого всього обсягу належних йому прав і свобод. Крім цього, законодавче визначення позбавлення волі не дозволяє відмежувати між собою два його виду (на певний термін і довічне), а також позбавлення волі від арешту. Як відомо, види кримінальних покарань мають відрізнятися змістом. Три кримінальні покарання – арешт, позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі – різняться не змістом, а термінами [3, с. 117].

Відповідно до ст.65 п.2 КК України зазначено, що особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів при цьому необхідно врахувати обставини, які пом'якшують покарання, а саме: п.1 з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину тощо [1].

Проаналізувавши інститут позбавлення волі можемо зазначити такі його індивідуальні особливості, як: строковий характер; призначається лише як основне покарання; встановлюється за кримінальні правопорушення всіх категорій тяжкості і надзвичайно широке коло злочинів в Особливій частині КК України; не має передбачених у законі обмежень по колу осіб, яким може призначатись (крім ч. 2 ст. 102 КК України, яка містить заборону щодо неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості); не має законодавчих особливостей призначення як виду покарання; свій основний вплив на засудженого здійснює через ізоляцію; спрямовується на особисті блага засудженого; є одним із найсуворіших покарань, та інші [5, с. 965].

Отже, інститут позбавлення волі виконує дуже важливу роль в суспільстві, адже виступає своєрідним механізмом захисту суспільства від осіб, які вчиняли кримінальне правопорушення, а також сприяє виправленню цих самих осіб. При визначенні поняття «позбавлення волі» завжди виникало багато суперечок, і навіть в законодавстві визначення цього терміну є не до кінця точним, саме тому ми розглянули основні властивості і зрозуміли сутність позбавлення волі.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-ІІ Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) . Право України. 2010. № 10. С. 215–233;

3. Сервецький І.В., Горюн А.А. Сутність та значення позбавлення волі на певний строк як виду покарання. Юридична наука. № 1. 2015. С. 113-119.

4. Дементьев С.И. Лишение свободы как мера уголовного наказания . Краснодар. 1977. 220 с.

5. Сторчак Н. А. Поняття позбавлення волі на певний строк. Форум права. 2013. №1. С. 962-967.

Юлія Сарахман
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПОМИЛКИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

«Errare humanum est»

(Сенека)

Всі ми помиляємось, а тому цілком виключити помилки з людських дій неможливо. Помилки потрібно систематизувати, аналізувати та попереджати. Тому не є дивним, що дослідження питання про кримінально-правову помилку, коли особа невірно сприймає фактичні чи юридичні обставини вчиненого нею діяння, отримує важливе значення.

Відповідно до статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду[1]. Вина передбачає правильне адекватне відображення у свідомості суб'єкта як фактичних та юридичних ознак кримінального правопорушення. Однак у житті зустрічаються випадки, коли особа, вчиняючи конкретне діяння, помиляється в його фактичних ознаках (наприклад, у характері об'єкта чи предмета діяння, наслідків, причинного зв'язку) або неправильно оцінює його правову природу, юридичні властивості. У цих випадках в свідомості особи формується помилкове уявлення про об'єктивну дійсність. Це може бути викликано різними об'єктивними та суб'єктивними обставинами, при яких вчиняється діяння, і по-різному впливати на вирішення питання про вину особи і її кримінальну відповідальність. У цих випадках і виникає питання про помилку та її значення для кримінальної відповідальності.

Кримінальний Кодекс України не містить норм про помилку. Але у кримінально-правовій літературі є багато різноманітних визначень помилки. Одні вчені розуміють під помилкою хибне уявлення особи стосовно фактичних та юридичних ознак вчиненого [2, с.105-106], інші трактують її як неправильне уявлення особи про фактичні та юридичні ознаки та властивості вчиненого діяння та його наслідків [4, с.233], треті визначають її як неправильну оцінку особою своєї власної поведінки.

Враховуючи думки науковців, можна констатувати, що під помилкою у кримінальному праві слід розуміти помилку особи стосовно характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння і його кримінальної протиправності.

Залежно від змісту тих обставин, які неправильно сприймаються суб'єктом, розрізняють два види помилки: юридичну та фактичну.

Про фактичну помилку ми говоримо тоді, коли особа неправильно уявляє (знає, відображає у своїй свідомості) обставини, які стосуються об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Залежно від того, у змісті яких саме об'єктивних ознаках помиляється особа, розрізняють такі види фактичної помилки: а) помилку в об'єкті; б) помилку в характері діяння; в) помилку в причинному зв'язку. Розглянемо ці види та безпосередньо їхнє значення.

Помилка в об'єкті полягає в неправильному уявленні особи про характер тих суспільних відносин, на які посягає її діяння. Тобто, особа спрямовує своє діяння на заподіяння шкоди одним суспільним відносинам, але через її помилку шкода фактично заподіюється іншим.

Зазвичай помилка в об'єкті пов'язана з помилкою в предметі кримінального правопорушення або в особі потерпілого, а внаслідок цього – в його об'єкті. Для такої помилки характерним є те, що особа посягає саме на намічений нею об'єкт, але безпосередньо дії виявляються спрямованими на інший, ніж намічалось, предмет чи потерпілого.

Важливо зазначити, що не впливає на кримінальну відповідальність якщо предмет або потерпілий, щодо яких планувалося посягання і щодо яких воно вчинено фактично, не наділені якимись особливими ознаками, у зв'язку з наявністю яких посягання на них передбачаються іншими кримінально-правовими нормами. Адже закон однаковою мірою охороняє всі однорідні предмети та всіх однакових за правовим статусом потерпілих.

Помилка в характері діяння має місце у двох випадках. У першому випадку суб'єкт, учиняючи певне діяння, вважає, що воно являє собою фактичну ознаку об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення, тоді як у дійсності цього немає. Тобто він вважає, що вчиняє кримінальне правопорушення, хоча насправді це діяння ним не є. Така помилка не виключає умислу та відповідальності. Але, оскільки особа помиляється і наслідки не настають з причин, що не залежать від її волі, відповідальність настає за замах на кримінальне правопорушення. У другому випадку все навпаки, тут має місце помилкове уявлення особи про відсутність у діянні фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону визначеного складу кримінального правопорушення. Тобто особа вважає, що не вчиняє кримінальне правопорушення, яке насправді є таким. Умисел виключається і відповідальність настає за необережне кримінальне правопорушення, якщо відповідальність за таке передбачена кримінальним законом.

Під помилкою у суспільно небезпечних наслідках ми розуміємо неправильне уявлення про вид і розміри суспільно небезпечних наслідків. Якщо відповідальність диференційована залежно від наслідків, то за такої помилки скоєне кваліфікується як замах на кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є наслідки, що їх винний намагався заподіяти. Якщо ж відповідні наслідки не охоплювалися умислом винного, то він не може нести відповідальності за кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є ці наслідки.

Помилка у визначенні причинного зв'язку наявна тоді, коли особа неправильно уявляє розвиток причинного зв'язку між вчиненим нею діянням і

наслідком, що настав. Оскільки на особу не покладається обов'язок достеменно знати про дійсний розвиток причинного зв'язку, аби усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння та передбачати його суспільно небезпечні наслідки, мати відповідне вольове ставлення до цих наслідків, то ця помилка, не впливає на кримінальну відповідальність.

Юридична помилка полягає в неправильному уявленні особи про юридичні властивості вчиненого, його правову характеристику. Саме тому юридичну помилку ми можемо називати помилкою в праві. Отже, при юридичній помилці особа може помилятися в кримінальній протиправності або не протиправності вчиненого нею діяння, його кваліфікації, у виді або розмірі покарання, передбаченого законом за це діяння.

Відповідно юридична помилка поділяється на три види: а) помилка в кримінально-протиправному діяння; б) помилка у кваліфікації кримінальному правопорушенні; в) помилка у виді та розмірі покарання.

Помилка в кримінально-протиправному діяння, полягає в тому, що особа вважає своє діяння кримінальним правопорушенням, а в дійсності закон його таким не визнає; або, навпаки, діяння за законом є кримінальним правопорушенням, а особа вважає, що воно не є кримінальним правопорушенням. У першому випадку має місце так званий уявне кримінальне правопорушення, яке існує тільки в уяві особи. Оскільки обов'язковою ознакою кримінального правопорушення відповідно до ч. 1 ст. 11 КК є його кримінальна протиправність, помилкове уявлення про кримінально-протиправне діяння виключає вину і кримінальну відповідальність [3, С.10]. Так, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка скуповує і продає валютні цінності і вважає, що ці дії є кримінальним правопорушенням, а в дійсності ж такі діяння не передбачені в КК як протиправні.

Помилка щодо кваліфікації кримінального правопорушення також, власне кажучи, відображає незнання або недостатню поінформованість особи про чинний кримінальний закон. Тобто особа правильно усвідомлює суспільну небезпечність учиненого, знає про заборону його кримінальним законом, але помиляється тільки у кваліфікації і тому повинна нести відповідальність згідно із законом.

У разі неправильного уявлення особи про вид та розмір покарання, що загрожує їй відповідно до закону за вчинене кримінальне правопорушення, вона все одно несе покарання визначене законодавством.

Підсумовуючи викладене можемо констатувати, що під помилкою у кримінальному праві слід розуміти помилку особи стосовно характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння і його кримінальної протиправності. Що стосується класифікації помилок, то у теорії кримінального права виділяють два види: фактичну та юридичну помилки. Помилка особи в юридичних ознаках відображає незнання особою кримінального закону і, за загальним правилом, не виключає кримінальної відповідальності, яке призначається опираючись на законодавство. Фактичні помилки у свою чергу можна згрупувати у два підвиди: помилки, які впливають на кримінально-

правову кваліфікацію та помилки, які не пливають на кримінально-правову кваліфікацію.

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Коптякова Л.И. Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация. – В кн: Проблемы права, социалистической государственности и социалистического управления. / Л.И.Коптякова. Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 1978 г. 350 с.
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
4. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекцій./ А.В. Наумов. М.:Издво БЕК.1996 г.- 560 с

В.Свищо

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Навчального університету «Львівська політехніка»

І.Циліорик

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ: ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Двадцять перше століття поставило перед людством безліч проблем, пов'язаних із питанням війни та миру. Доволі небезпечним викликом сьогодення є також таке явище, як тероризм. За останніх декілька десятиліть проблема тероризму набула світового масштабу. Боротьба із ним ведеться на міжнародному рівні, адже такі злочини становлять загрозу миру, безпеці та основоположним людським цінностям у всьому світі [1, с.200].

Будь-який тероризм – це своєрідні акти політичного насильства, але не завжди подібні акти є тероризмом. Якщо ці акти викликані колоніальним гнобленням, експансією, масовими репресіями тоталітарних держав або рухів, геноцидом, соціальним і національним гнобленням і т.п., якщо вони виникають на хвилі загальнонародного обурення, незгоди, масової визвольної боротьби і є одним з її проявів, чи можна їх – навіть за істотної формальної схожості – називати тероризмом? Акти ці відрізняються від тероризму тим, що вони є вимушеним заходом, якого часто не можна уникнути під час боротьби за національний суверенітет. Зовні вони не відрізняються від терористичних, але за суттю являють собою щось зовсім інше, часто протилежне тероризму. Критерієм відмінності тут може служити наявність або відсутність зв'язку з громадянською визвольною боротьбою [2, с.315].

Терористичні акти в багатьох країнах визнаються злочинами. При цьому спостерігаються різні підходи до термінологічного визначення терористичного акту та інших видів терористичних злочинів, їх місця в Особливій частині КК (у разі його наявності).

Так, в Україні поняття «терористичний акт» розкривається в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. [3], у ст. 1 якого зазначено, що терористичний акт – це злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 КК України [4].

Зазначеним Законом України також наведено визначення терористичної діяльності: це діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму. Отже, в цьому Законі терористичний акт визнається різновидом терористичної діяльності. Разом із тим вітчизняний законодавець не встановлює вичерпний перелік видів терористичної діяльності [5, с.182].

Суб'єктивна сторона терористичного акту полягає у психологічному ставленні суб'єкта злочину до вчинюваного діяння, її значення полягає у тому, що вона спрямовує і регулює процес виконання об'єктивної сторони. Обов'язковою умовою відповідальності, що необхідна для кваліфікації дії чи бездіяльності особи як злочину, є вина.

Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 258 КК України, характеризується виною у формі саме прямого умислу. Тобто суб'єкт має усвідомлювати, що вчинює описані в законі дії та створює ними загрозу й бажає їх скоєння. Окрім того, як зазначає А.В Форос., із суб'єктивної сторони особа також хоче, щоб її дії стали відомими невизначено широкому колу осіб, бажає породити стан страху, використовуючи який прагне висунути вимоги і домогтися їх задоволення або змусити адресат погроз до вигідної для винного поведінки.

Також обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони терористичного акту є наявність спеціальної мети. Відповідно до ст. 258 Кримінального кодексу України метою терористичного акту є: порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація військового конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень органами державної влади, місцевого самоврядування, службовими особами, об'єднаннями громадян, а також привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних та інших поглядів винного. Отже, чинне законодавство розглядає тероризм як кримінальне правопорушення, яке вчинюється в політичних цілях [1, с.201].

Головним критерієм, який відрізняє терористичний акт від інших кримінальних правопорушень, є мотив. Мотив є саме тим елементом складу кримінального правопорушення, за яким відмежовують терористичний акт від інших кримінальних правопорушень, наприклад, від диверсії, умисного вбивства двох або більше осіб та ін.

Повне і всебічне встановлення ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, є необхідною умовою правильної кваліфікації кримінального правопорушення, визначає ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила, впливає на застосування покарання [6,с.49].

Отже, терористичний акт – це складне явище, яке може бути досліджене лише крізь призму його ознак, в тому числі і суб'єктивної сторони. Особливість вказаного протиправного діяння полягає у тому, що терористичний акт спрямований на спричинення стану незахищеності у населення шляхом застосування насильства у різноманітних проявах або погрози його застосування з метою тиску на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібної терористам цілі.

1. Павленко В. Вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з тероризмом. Підприємництво, господарство і право. №11. 2018. с.200-204.
2. Саміло А. В., Шишко В. В., Повстин О. В., Яковчук Р. С. Тероризм у формі боротьби за національний суверенітет: до постановки проблеми. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2015. с.313-319.
3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. Ст. 258.
5. Попович О. Терористичний акт у законодавстві України та зарубіжних країн (порівняльно-правовий підхід). Підприємництво, господарство і право. №8. 2018. с.181-185.
6. Ніколаєв О.Т., Геращенко О.С., Загороднюк С.О., Бахчеван Є.Ф. Кримінально-правова характеристика терористичного акту та злочинів терористичної спрямованості на транспорті. Навч.посіб: Одеса. 2015. С.117.

Рома Сибірна

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор біологічних наук, професор

Anastasia Barna

Associate Project Manger
«Liondridge»(Warsaw, Poland)

КОНЦЕПЦІЯ «РІВНОСТІ МОЖЛИВОСТЕЙ» У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

На сьогоднішній день проблема прав людини набула глобального значення, а їх дотримання є наріжним каменем і символом справедливості у внутрішніх і зовнішніх справах усіх держав і народів. Відповідно, духовність, принципи моралі, зокрема справедливості, повинні становити специфічний соціогенний механізм українського суспільства, особливо у період інтеграції України у європейський простір. Саме це сприятиме еволюційному пошукові раціональних форм права, державної політики і законодавства України, що стане основою у реалізації людських здібностей, допоможе людині пристосовуватись до навколишніх умов за рахунок залучення її до накопиченого людством інтелектуального надбання.

Найважливіше у праві - дотримуватися справедливості, а фундаментальною складовою справедливості є рівність. Рівність розглядають як соціальний ідеал, що проявлявся протягом усієї історії людства. Неможна заперечувати, що люди є дуже не рівними у багатьох відносинах. Людська індивідуальність заперечує рівність, насамперед, рівність інтелектуальну і моральну. Однак, з погляду політики і права люди повинні бути рівними, тобто такими, що мають однакові права і однакові претензії на те, щоб їх розглядали як рівних. Політична і правова вимога рівності суперечить фактичній нерівності, але вона сприяє стабільності в суспільстві. Адже лише у суспільстві, в якому держава забезпечує мир, стають реальними права і свободи, завдяки чому кожен має рівні, відповідно до закону надані і захищені державою можливості.

Ідея прав людини як змістовна, внутрішня сторона категорії справедливості відповідає актуальній сьогодні концепції «рівності можливостей», що конкретизується у принципі «якомога рівніші початкові умови для всіх осіб».

Права людини належать кожному, оскільки усі є рівними від природи, і тому можуть бути зараховані до числа рівних початкових умов, однак, варіанти розпорядження цими правами кожен обирає на власний розсуд, керуючись уявленнями про своє призначення і місце у світі, задовольняючи власні амбіції та реалізуючи свої здібності, і така індивідуалізація є джерелом соціального розвитку.

Реалізація концепції «рівності можливостей» у суспільному житті і утвердження прав людини у всій їх повноті дозволяє зробити акцент на індивідуальному розвитку кожної особистості. Адже коли ми стверджуємо, що права людини є найвищою правовою цінністю, то передусім маємо на увазі саму людину, як носія цих прав: «основною правовою цінністю є людська особистість і право існує для людської особистості і її охорони». Так, людству необхідно було пройти тисячоліття культурного й духовного розвитку, доки воно дійшло на окремих локальних просторах до тієї критичної маси культури й духовності, коли стала можливою побудова правової держави як принципу верховенства права в дії.

Принцип верховенства права в дії - це свідчення велетенської роботи історії, культури, економіки, політики, моралі тощо. Це робота багатьох верств суспільства, яке закономірно підійшло до цього етапу розвитку. Цей принцип у дії означає бажання, вольове прагнення, вміння людей жити в умовах свободи, шанувати її, продуктивно, тобто творчо, використовувати. Таке життя передбачає шанобливе ставлення до іншого, до його індивідуальності, до його самосвідомості, гідності, права реалізувати себе повноцінно. Це усвідомлення свого обов'язку шанувати іншого, бо його свобода - це передумова моєї свободи і навпаки. Отже, принцип верховенства права в дії - це результат особистісних зусиль кожного.

Таким чином, необхідно підкреслити, що принцип верховенства права має сенс лише у тому разі, якщо право розуміється як соціальний феномен, який має глибоке коріння в культурі, духовних традиціях і ментальності народу. Зокрема, правова культура є неодмінною умовою формування правової держави,

її громадянського суспільства, здійснення суспільно-правової реформи, утвердження верховенства права в усіх сферах соціального буття, свободи, різноманітних способів і форм реалізації правового статусу особи. Верховенство права – це найбільш універсальна та стала правова категорія, яка і до сьогоднішнього часу зберігає своє значення та покращує дослідження держави та права.

Загалом виникнення та розвиток такого філософсько-правового явища, як верховенство права, сягає ще до новітніх часів. Протягом довгого періоду часу ця правова категорія, то набувала значної актуалізації, то змінювала свої основи. Але не дивлячись на те, що багатьма науковцями розглядаються різні характеристики верховенства права, у повній мірі не має відомостей про природно-правові погляди на правову природу верховенства права як соціокультурного феномена. У зв'язку з цим, вкрай актуальним питанням залишається сутність та значення цього явища для наукової юриспруденції, а саме як для сфери суду, так і буття та вплив верховенства права як соціокультурного феномена на розвиток загальної правової системи, особливо за умов інтеграції України у європейський простір.

1. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.
2. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35.
3. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. 386 с.
4. Максимов С. І. Лекція професора С. Максимова: вступ до курсу «Філософія права». *Право України*. 2011. № 8. С. 373-386.
5. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 10. С. 10-20.
6. Мелех Л. В. Верховенство права – основний принцип законності. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. Серія юридична*. 2006. Вип. 2. С. 65-72.

Аліна Сиплива

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

В умовах постійної стандартизації та постійного зростання ролі моделей у розробці та захисті демократичних принципів функціонування сучасного суспільства та державності об'єктивно актуалізуються питання щодо визначення поняття міжнародно-правового стандарту.

У ХХІ ст. світ перебуває у стані постійної модернізації, гармонізації інтересів держав і народів, безпрецедентного розширення інформаційного простору та необхідності адаптації до постійно мінливих умов життя. У такій

ситуації повага до права кожного на розвиток є невід'ємною та вирішальною складовою стабільності.

Міжнародно-правові стандарти є результатом тривалої роботи великої кількості держав над виробленням узгоджених позицій у різних галузях. Держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних загальнолюдських цінностей, забезпечуючи повагу та захист прав людини всіма доступними способами. Вони несуть відповідальність за виконання своїх прав і свобод людини перед своїм народом та перед міжнародним співтовариством.

У юридичній літературі зазначається, що міжнародні стандарти, як правило, мають рекомендаційний характер. У цьому випадку стандарт є настановою, моделлю, яку слід використовувати через свою обґрунтованість та практичну цінність, і завдяки якій здійснюється гармонізація національних правових систем у соціально важливих сферах [1, с. 74].

У доктрині міжнародного права згідно з концепцією міжнародних стандартів - закріплених у міжнародних актах та документах, уніфікованих та функціонально універсальних (для певних міжнародних асоціацій держав) принципів та норм, які за допомогою дуже абстрактних, переважно оціночних термінів фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст та / або обсяг прав людини завдяки досягнутим рівням соціального розвитку та його динаміці, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо забезпечення, захисту та захисту та забезпечення порушень політичного, правового чи політичного характеру [2, с. 24].

Варто також зазначити, що поняття міжнародно-правових стандартів асоціюється з категорією загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права. Однак існують певні труднощі із застосуванням загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, оскільки вони не закріплені в жодному міжнародно-правовому акті. У зв'язку з цим важливим є впровадження загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права у національне право.

У науково-правовій літературі наведено кілька класифікацій міжнародних стандартів.

Узагальнена класифікація міжнародних стандартів подана у своїх публікаціях О.В. Саленком, який пропонує класифікувати міжнародні стандарти за такими критеріями:

- 1) змістом і методом закріплення: цілями, принципами, нормами;
- 2) за обсягом: універсальний, регіональний, приватний;
- 3) за юридичною силою: імператив, диспозитив;
- 4) за функціями в механізмі міжнародно-правового регулювання: матеріальна, процесуальна;
- 5) за способом створення та формою реалізації: звичаєві, договірні та ті, що містяться в рішеннях міжнародних організацій [3, с. 265].

В.Д. Брінцев класифікує міжнародні стандарти таким чином: загальні (щодо державного устрою, прав людини та матеріального права); процесуальні (стандарти адміністративного, господарського, цивільного, кримінального провадження); стандарти судової влади [4, с. 54].

П.М. Рабінович пропонує класифікувати міжнародні стандарти прав людини за різними критеріями, зокрема: 1) залежно від їх стародавнього статусу: номінальний (термінологічний, текстовий), що включає лише назви прав і свобод людини, що застосовуються в міжнародних актах, та фактичний (матеріальний), які включають зафіксовані у цих джерелах зміст та обсяг показників таких прав і свобод; 2) за територіальними діями: світові (загально-цивілізаційні, глобальні) та регіональні (зокрема, континентальні); 3) за предметом їх встановлення: стандарти ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ЄС та ін. [2, с. 24].

Загалом слід зазначити, що різні класифікації стандартів прав людини покликані відобразити ту чи іншу їх специфіку; і це повинно бути враховано при розробці та використанні правових інструментів для забезпечення (тобто сприяння реалізації, захисту та захисту) прав і свобод людини

Зокрема, сучасне міжнародне право характеризується існуванням системи документів про права людини, що складають його законодавство.

Він включає п'ять типів документів:

1. Міжнародний білль про права людини, який містить перелік невід'ємних прав.
2. Угоди, спрямовані на запобігання та покарання за злочини, що призводять до масових порушень прав людини (Конвенція про непридатність строків давності до військових злочинів проти людства від 26 жовтня 1968 р.).
3. Конвенції, спрямовані на захист держав, які потребують особливого піклування (Конвенція про права дитини 1989 р.).
4. Конвенції, спрямовані на захист особи від зловживань з боку державних органів та чиновників (Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни).
5. Міждержавні конференції з прав людини, прийняття підсумкових документів, обов'язкових для держав-членів (Підсумковий документ Світової конференції з прав людини. – Відень, 1993 р.) [5, с. 216].

Важливу роль у розробці міжнародних стандартів у галузі прав людини відіграє Статут ООН від 24 жовтня 1945 р., який ознаменував якісно новий етап у відносинах у галузі прав і свобод людини та справив значний вплив на формування загальнолюдських цінностей.

На сьогодні одним із найважливіших міжнародних актів щодо захисту прав людини і громадянина є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. (Далі - Декларація). День прийняття Декларації щорічно відзначається як Всесвітній день прав людини. Він закріплює широкий спектр громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав. Текст документа відображає природну природу прав людини, зокрема, у ст. 1 сказано: "Усі люди народжуються вільними та рівними в гідності та правах". Більшість країн світу, включаючи Україну, включили в свої конституційні акти посилання на Загальну декларацію прав людини або її положення.

Прийняття Міжнародного пакту про права людини, а саме Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р., стало новою віхою у розвитку міжнародного права. Уперше людина стала суб'єктом не лише внутрішнього, а й міжнародного права. Згідно з положеннями якого, всі особи,

які проживають у державі-учасниці Пактів або мають юрисдикцію над цією Державою, мають право здійснювати права, передбачені Пактами, без різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичної або інша думка, національне соціальне походження, майновий, кастовий чи інший статус. Усі держави-члени зобов'язані привести своє національне законодавство у відповідність до положень цих правових документів. Крім того, згідно з Факультативним протоколом до Пакту про громадянські та політичні права громадянин будь-якої держави-учасниці Пакту, яка підписала Протокол, може звертатися безпосередньо до Комітету ООН з прав людини щодо захисту своїх прав.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі єдиної держави, існує необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються основними правами людини. Ці стандарти знайшли своє відображення в ряді важливих міжнародно-правових актів, які визначили загальнолюдські стандарти прав і свобод особи, встановлюючи цю межу, за яку держава не може вийти.

Таким чином, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародної спільноти. Тому держави повинні враховувати певні класифікації, що безпосередньо відображають особливості цих прав, при розробці та використанні правових інструментів для забезпечення прав людини.

1. *Київець О.В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. Європейські студії і право. 2012. № 1(5).*

2. *Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1. С. 19-29.*

3. *Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. «Національний юридический журнал: теорія и практика». 2014. № 3. С. 263-269.*

4. *Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Х.: Право, 2010. 464 с.*

5. *Зайчук О.В., Засць А.П., Копиленко О.Л., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.*

Катерина Сідоренко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

Сьогодні в Україні зростає кількість насильства та насильства серед населення, включаючи жінок. З кожним роком все більше жінок здійснюють тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення, для яких характерна підвищена агресивність, і, відповідно, караються позбавленням волі. З

набранням чинності новим Кримінально-виконавчим Кодексом України набули чіткого правового регулювання питання посилення правового статусу засуджених осіб загалом, так і засуджених жінок, які є вагітними та мають дітей до 3 років зокрема.

Так, у період з січня по грудень 2018 року правоохоронні органи зареєстрували 126 652 особи, які вчинили злочини, у тому числі 15 176 жінок, що становить близько 12% від загальної кількості, на відміну від європейських країн, де відсоток жінок-злочинців становить лише 3–3,5%. Крім того, така інформація надається без урахування статистичних даних з підконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей, а також з анексованої Автономної Республіки Крим [3, с. 394].

Вивчаючи особистість засудженої жінки як об'єкт коригуючого впливу, поряд з негативними, антигромадськими властивостями та проявами, також необхідно враховувати соціально-демографічні особливості, соціально-психологічні, індивідуальні, психологічні та біологічні властивості, де особливу увагу слід приділяти не лише соціальним зв'язкам, а також на індивідуальні риси особистості засудженої жінки. Необхідна умова вдосконалення системи виправлення та ресоціалізація засуджених жінок – це поглиблене вивчення умов, що сприяли формуванню злочинної поведінки, вивчення сім'ї, що впливає на формування цінностей, поглядів, інтересів та переконань особистості. Під час перебування у в'язницях сім'я руйнується і сімейні зв'язки втрачаються. Десь приблизно 2/3 засуджених жінок довго не бачилися з родичами, 40% не отримують посилок і навіть не відповідають передачам. 6% не забезпечені житлом. Тому експертами доведено, що тривалий термін перебування жінки в ізоляції руйнує їх психіку, багато з них пригнічені, байдужі до інших, суїцидальні, агресивні, неврівноважені, схильних до порушення режиму [1, с. 170].

Розглянемо правовий статус вагітних жінок та тих, хто має дітей. Стаття 79 Кримінального кодексу України передбачає їх можливе звільнення від відбування покарання на стадії призначення покарання. Отже, у разі позбавлення волі вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до 7 років, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання випробувального терміну протягом періоду, на який жінка може бути звільнена з роботи за законом у зв'язку з вагітністю, пологами та досягненням дитини 3-річного віку [1, с. 171].

Особливості правового статусу засуджених жінок закріплюються і міжнародними правовими актами. Так, Бангкокські правила (Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, по відношенню до жінок-злочинниць, схвалені ГА ООН 21 грудня 2010 року, є першим міжнародним документом, який конкретно розглядає питання дітей жінок-ув'язнених. Вагітні жінки, а також жінки, які мають дітей віком до трьох років і відбувають покарання в установах виконання покарань середнього рівня безпеки. Відповідно до кримінального законодавства, жінка, яка чекає дитину та відбуває покарання у в'язниці, має ряд переваг:

- заборонено застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби, зброю, за винятком випадків, коли ця категорія осіб здійснює збройний напад, що загрожує життю та здоров'ю громадян.

- жінкам, які мають дітей і відбувають з ними покарання у в'язницях, дозволяється витратити додаткові гроші на товари першої необхідності на необмежений рахунок за рахунок зароблених грошей, за рахунок пенсій та соціальних витрат, а також за витрата грошей, які вони мають в особистих рахунках або грошових переказах, які отримують від родичів та знайомих.

- жінкам, які мають дітей, дозволяється їхати до виправних установ, щоб влаштувати своїх дітей до родичів або в дитячий будинок після звільнення. Ця відпустка надається, якщо покарання не відбулося не більше як за рік до звільнення. У той же час адміністрація установи виконання покарань повинна домовитись з родичами або адміністрацією дитячого будинку та надати направлення [2, с.281].

Отже, проаналізувавши дану тему, можна зробити висновок, що специфіка категорії засуджених вимагає особливого механізму подолання негативних наслідків покарання, досягнення мети виправлення і, відповідно, як загальної спеціальної підготовки персоналу установ виконання покарань, так і наявності в їх штаті фахівців. Питання, пов'язані з перебуванням жінок і дітей у в'язницях, повинні вирішуватися на законодавчому рівні шляхом всебічного поглибленого вивчення проблем, які з'являються в цій області. Крім того, жінки, які вчинили будь-яке кримінальне правопорушення, вони витіснені з суспільства і ця марка злочинця залишається іноді з ними на все життя. Багато не витримує такого напруження і знову попадає в місця позбавлення волі.

1. Виноградова С.О. Виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками (правовий аспект). *Право і суспільство*. № 5. 2015. С. 169-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5_31

2. Жук О. М. Режим в установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 279-282. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2014_1_66.pdf.

3. Петерімова О.Р. Особливості відбування покарання жінками, засудженими до позбавлення волі. *Молодий вчений*. № 3 (67). 2019. С. 393-396. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_3%282%29_45

Наталія Слотвінська

асистент кафедри кримінального права і процесу

Навчально – наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

кандидат юридичних наук,

<https://orcid.org/0000-0002-2756-4557>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАН ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗПОЧАТОГО ЗА ЗАЯВОЮ ЧИ ПОВІДОМЛЕННЯМ ВИКРИВАЧА КОРУПЦІЇ

Набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» від 17 жовтня 2019 року зумовило внесення низки змін і доповнень до ряду нормативно-правових актів. Закономірно, що положення Закону знайшли своє відображення і в

Кримінальному процесуальному кодексі України[1]. Так, до кола учасників кримінального провадження віднесено викривача. Встановлено, що правового статусу викривача може набути фізична особа, котра за наявності переконання, що інформація яка їй відома є достовірною, звернеться у встановленому законом порядку зі заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування[1].

Аналізуючи змістовне наповнення поняття і положення статті 60 КПК України, очевидно, що процесуальний статус викривача корелюється з процесуальним статусом заявника.

Так у ч. 3 ст. 60 Кодексу[1] встановлено, що заявник, котрий є викривачем (окрім можливості отримання від органу до якого він подав заяву, документу, що підтверджує її прийняття та реєстрацію; отримання витягу з ЄРДР; подання на підтвердження своєї заяви речей і документів; отримання інформації про закінчення досудового розслідування[1]) наділений правом в порядку, встановленому Законом України № 1700-VII, отримувати інформацію про стан досудового розслідування, яке розпочате за його заявою чи повідомленням.

Водночас, п. 13 ч. 2 ст. 53-3 Закону України № 1700-VII «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року встановлено, що викривач наділений правом отримувати інформацію про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування за фактом повідомленої ним інформації[2].

В цьому контексті постає питання про те, яку конкретну інформацію щодо досудового розслідування має право отримувати особа, котра наділена правовим статусом викривача.

Аналіз судової практики свідчить, що вищенаведене питання становить не лише теоретичний, але й практичний інтерес. Так, в Ухвалі ВАКС від 24 червня 2020 року зазначено, що «внаслідок того, що положення кримінального процесуального законодавства, зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України, не містять визначення «стан досудового розслідування»[3], під час прийняття рішення у справі, слідчий суддя вважав за необхідне звернутися до Академічного тлумачного словника української мови з метою визначення терміну «стан» в загальному розумінні використовуваного слова, задля з'ясування питання, яка саме інформація має бути надана слідчим чи прокурором відповідно до ч. 3 ст. 60 КПК України[3].

Враховуючи визначення, що міститься в названому словнику, слідчий суддя дійшов до висновку, що поняття «стан досудового розслідування» слід розуміти, як стан тривання певного досудового розслідування чи його завершення «на момент розгляду уповноваженою особою заяви щодо надання інформації про стан досудового розслідування у певному кримінальному провадженні»[3].

Втім, з таким висновком суду погодитись важко, з огляду на наступне.

Статтею 60 КПК України передбачено, що заявник, а також заявник який є викривачем, мають право, серед іншого, на отримання витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Водночас Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, встановлено, що до витягу з Єдиного

реєстру досудових розслідувань вноситься інформація про «номер кримінального провадження, ... наслідки розслідування щодо особи та відомості про здійснення спеціального досудового розслідування щодо неї, .. наслідок розслідування кримінального правопорушення ...»)[4]. Зазначене дає підстави стверджувати, що витяг вже повинен містити інформацію про те, що досудове розслідування «завершено чи триває».

Отже, змістовне наповнення визначення «стан досудового розслідування», недоцільно прирівнювати до інформації про те, яка окреслює стан тривання чи завершення цього розслідування, адже аналіз статті 60 КПК України свідчить, що законодавець надав викривачу привілейоване становище, поряд з заявником щодо отримання інформації про досудове розслідування, тобто отримання інформації, яка не охоплюється Витягом.

Врахувавши вищенаведене, очевидно, що аналізована норма КПК України потребує більш детальної (чіткої) конкретизації в частині, що стосується обсягу інформації, котру може отримувати викривач щодо досудового розслідування, яке розпочате за його заявою чи повідомленням.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1489>.
3. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 24.06.2020 року. Справа № 991/5099/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90051686>.
4. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене Наказом № 298 Генерального прокурора від 30.06.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.

Марта Сологуб

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, яка здійснюється шляхом застосування кримінального покарання до осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння. Розширення практики застосування арешту може виступати одним з чинників зменшення криміналізації суспільства, що пов'язано з короткостроковістю даного виду покарання. Відбування арешту перш за все пов'язано з обмеження свободи вибору місця проживання і перебування, пересування і визначення власного способу життя, тобто основним елементом цього покарання вважається саме ізоляція. За кримінальним законом арешт призначається у межах від одного до

шести місяців, що є відносно коротким строком, порівняно з іншими видами покарань, пов'язаними з ізоляцією засуджених, однак вплив на особу під час відбування цього покарання підсилюється суворими умовами відбування [1, с. 256-257].

Засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі. Варто зауважити, що засуджені до арешту повинні відбувати покарання тільки за місцем засудження. Це означає, що засуджений до цього виду покарання повинен триматися в межах адміністративної території області, де розташований суд, що виніс вирок. Уведення таких жорстких правил щодо місця відбування арешту пояснюється, головним чином, необхідністю не допускати економічно не виправданого переміщення засудженого. Тому законодавець цілком справедливо і обґрунтовано встановив, що арешт повинен відбуватися в одному арештному домі. Щодо цього припису існує лише декілька винятків. Переведення засудженого з одного арештного дому в інший допускається тільки у разі його хвороби чи для забезпечення його безпеки, або з інших поважних причин, які перешкоджають подальшому відбуванню покарання засудженим в конкретному арештному домі [2, с. 177-178].

Також слід зазначити, що ізоляція засудженого має і певний духовний прояв. Законодавець зазначає, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені для осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі. Тож логічне і системне тлумачення такої правової норми дає можливість передбачити рівність прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту і позбавлення волі. Проте аналізуючи перелік прав осіб, засуджених до арешту, можна дійти висновку, що він є дещо вужчим від прав, якими користуються особи, засуджені до позбавлення волі. Не зовсім зрозумілою є позиція законодавця, яка не передбачає для осіб, засуджених до арешту, права на телефонні розмови (зокрема й у мережах рухомого (мобільного) зв'язку), а також можливість користуватися глобальною мережею Інтернет. Беручи до уваги швидкий темп сучасного життя, особи, які відбувають покарання у вигляді арешту, опиняються в певній інформаційній блокаді. Навіть не зважаючи на короткотривалість даного покарання, засуджена особа повинна отримувати можливість на вільний доступ до інформації [3, с. 123-124].

Серед особливостей умов відбування арешту можна відзначити певний законодавчо закріплений порядок розміщення засуджених, викликаний необхідністю їх суворої ізоляції та диференціації. Врахування принципу диференціації має значення для обмеження впливу осіб із більш високим ступенем криміногенної зараженості на тих, які відбувають покарання вперше, а також забезпечення заходів безпеки і профілактики вчинення правопорушень на майбутнє. До засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, застосовується система специфічних заходів заохочення та стягнення. Саме ці заходи відображають ставлення засудженої особи до основних засобів виправлення і ресоціалізації, котрі застосовуються адміністрацією арештного дому для досягнення мети покарання. Так, заходи заохочення можуть бути застосовані за сумлінну поведінку, а заходи стягнення – за порушення порядку відбування покарання. До системи заохочень відносяться такі заходи: подяка або

дострокове зняття раніше накладеного стягнення. Що ж стосується стягнень, які застосовуються до засуджених, котрі відбувають арешт, то тут спостерігається тенденція до широкого використання адміністрацією найбільш суворого виду стягнення – поміщення у карцер. Ще одним різновидом стягнення є догана. Тому, підтриманню режиму в арештному домі сприяє виконання його основних вимог, якими є: ізоляція засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізація їхніх прав, безпека засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених [4, с. 165-167].

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що покарання у виді арешту доволі суворе. Єдиною позитивною рисою такого виду покарання є його короткостроковість. Особи, засуджені до арешту, відбувають покарання у більш суворих умовах, ніж особи, засуджені до позбавлення волі. Така ситуація потребує додаткового вивчення і удосконалення правового становища осіб, які відбувають цей вид покарання. Проте слід зауважити, що арешт як один з відносно нових видів покарання є доволі перспективним з точки зору досягнення мети покарання, але все ж для покращення процесу його відбування необхідне удосконалення правового регулювання окремих його інститутів.

1. Автухов К.А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту. *Університетські наукові записки*. 2013. №1(45). С. 256-260.

2. Чудик Н.О., Мудрик К.А. Проблеми відбування покарання у виді арешту в Україні. *Право і суспільство*. 2016. №2. С.175-179.

3. Гритенко О., Резніченко Г. Деякі проблеми виконання і відбування покарання у виді арешту. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. №1. С. 122-125.

4. Авраменко А.М. Моніторинг засуджених, які відбувають покарання у виді арешту. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. №2. С. 163-169.

Ольга Сосніна

в.о.доцента кафедри кримінального права і процесу
Львівського торговельно- економічного університету
кандидат юридичних наук

ЩОДО ЗМІН У КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ЗВ'ЯЗКУ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Від 2009 року гральний бізнес в Україні перебував під заборонаю і працював у «тіні». У Кримінальному кодексі (далі – КК) України існувала стаття 203-2 «Зайняття гральним бізнесом», частина перша якої передбачала покарання у виді штрафу від десяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ), а частина друга – зайняття гральним бізнесом особою, раніше судимою за такі дії – каралося штрафом від сорока тисяч до п'ятдесяти тисяч НМДГ. Дозволені були лише лотереї. Нелегальні казино та інші гральні заклади діяли під виглядом проведення державних лотерей, незаконно використовуючи лотерейні термінали як гральні автомати. Дохід від грального бізнесу становив близько 1,5 млрд грн, які йшли не до бюджету, а в приватні кишені [1].

Така ситуація не могла залишитись поза увагою законодавця. 16 січня 2020 року Верховна Рада України ухвалила в першому читанні урядовий законопроект №2285-д про легалізацію грального бізнесу. Його підтримали 260 народних депутатів. До цього законопроекту надійшло майже 3500 тисячі правок, які були розглянуті профільним комітетом і 14 липня 2020 року у другому читанні був прийнятий Закон України № 768-IX «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», який визначає правові засади здійснення державного регулювання господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні, визначає правові, економічні, соціальні та організаційні умови функціонування азартних ігор [2].

Цим нормативним актом було внесено зміни до КК України. Зокрема, статтю 203-2 «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» було викладено в новій редакції, а розділ XVII КК України був доповнений ст. 365-1 «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей»

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого диспозицією статтю 203-2 КК України є встановлений законодавством порядок організації та проведення азартних ігор на території України, обмеження здійснення такої діяльності з метою захисту моральності, прав і законних інтересів громадян. Законодавство України про азартні ігри складається з Конституції України, Податкового кодексу України, вищезгаданого Закону № 768-IX та законів України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", "Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань", а також інших законів та нормативно-правових актів, що регулюють відносини у зазначеній сфері та відповідних міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Предметом кримінального правопорушення є гральне обладнання, яке використовується для проведення азартної гри, в тому числі засоби зв'язку, інформаційно-телекомунікаційне обладнання.

Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону України № 768-IX азартна гра це будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності гравця [2].

У диспозиції статті 203-2 КК України описується декілька форм об'єктивної сторони: 1) організація азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації азартних ігор, що видається відповідно до закону; 2) проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону; 3) випуск лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей; 4) проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей; 5) організація закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі

Інтернет; б) функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі Інтернет.

Пункт 34 Закону України № 768-IX визначає ліцензію як запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду діяльності, що підлягає ліцензуванню, та/або про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на використання грального обладнання або букмекерського пункту, що передбачає отримання ліцензії [2].

Низка понять, що використовуються у диспозиції статті, не розкривається, в зв'язку з чим для їх визначення слід звертатись до відповідного законодавства [2; 3].

Склад кримінального правопорушення формальний – воно визнається закінченим з моменту вчинення однієї з вище зазначених альтернативних дій.

Суб'єкт спеціальний – фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка здійснює діяльність з організації та (або) проведенню азартних ігор, лотерей (наприклад, керівник грального закладу; особа, яка проводить азартну гру; особа, яка не має статусу оператора лотерей).

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Суб'єкт усвідомлює, що здійснює незаконну організацію та (або) проведення азартних ігор, лотерей і бажає вчинити ці дії.

Частиною 2 ст. 203-2 КК України встановлена підвищена відповідальність за дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені: 1) особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей; 2) групою осіб за попередньою змовою.

Аналіз санкції частини першої цієї статті дозволяє дійти висновку, що кримінальне правопорушення, передбачене у диспозиції, належать до тяжкого злочину, оскільки передбачає покарання у виді штрафу від десяти тисяч до сорока тисяч НМДГ, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік, а частини другої – до особливо тяжкого злочину, тому що передбачає покарання у виді штрафу від сорока тисяч до п'ятдесяти тисяч НМДГ з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на три роки.

Об'єктивною стороною кримінального правопорушення, передбаченого статтею 365-3 КК України є бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, що вчиняється у двох альтернативних формах: 1) невжиття передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей або 2) приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Склад кримінального правопорушення формальний — воно визнається закінченим з моменту вчинення бездіяльності в одній із вказаних форм.

Суб'єкт спеціальний – працівник правоохоронного органу.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Обов'язковими ознаками є суб'єктивної сторони є корисливі мотиви або інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб.

Це кримінальне правопорушення є тяжким злочином, оскільки карається позбавленням волі на строк від шести до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

На завершення стисло огляду норм кримінального законодавства України, що стосуються легалізації грального бізнесу, зазначимо, що ці кримінально-правові заборони обумовлені нагальними потребами сучасності щодо необхідності посилення правового захисту господарської діяльності та суспільної моральності, забезпечення реалізації положень чинного законодавства України у сфері організації або проведення азартних ігор чи лотерей. Ці новели вимагають подальших досліджень, спрямованих на виявлення їх особливостей і недоліків, що сприятиме розробці рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального законодавства з метою підвищення ефективності боротьби з проявами незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор чи лотерей.

1. Лукошкіна Ю. Легалізація грального бізнесу: яких законів бракує, 22 липня 2020 р.: URL: <https://thepage.ua/ua/experts/legalizaciya-gralnogo-biznesu-yakih-zakoniv-ne-vistachaye>
2. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#n1020>
3. Про державні лотереї: Закон України від 6 вересня 2012 р. №5204-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5204-17#Text>

Маріанна Смерик

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СУД ПРИСЯЖНИХ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Питання гармонізації національного і європейського законодавства, зокрема й кримінально-процесуального, є важливою умовою для поглиблення співпраці нашої держави з міжнародною спільнотою. Саме вирішення даного питання дасть змогу Україні просунутись в інтеграційних процесах, та в подальшому, можливо, стати членом Європейського Союзу та НАТО. Одним із таких важливих кроків, який наша держава вже зробила, є запровадження інституту присяжних.

Аби краще зрозуміти необхідність впровадження цього інституту варто розглянути існуючі моделі суду присяжних. Аналіз законодавства іноземних

країн дозволяє виокремити дві моделі: англо-американську(класичну) та континентальну, кожна з яких має свої характерні ознаки. Класична модель передбачає розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею. У цій моделі вердиктом вважають самостійне рішення колегії присяжних, яке досягнуте шляхом консенсусу між дванадцятьма присяжними і прийнято без участі професійних суддів, що виражає їх згоду або незгоду з обвинувальним актом. Що стосується континентальної моделі, то на відміну від англо-американської тут присяжні беруть активну участь у дослідженні доказів і є процесуально активними суб'єктами. Також особливістю змішаної моделі є те, що для розгляду справи створюється єдина колегія з присяжних і професійних суддів та рішення приймається більшістю голосів [1, ст. 133- 134].

Україна, спираючись на досвід європейських держав, запозичила континентальну модель суду присяжних. Його формування в незалежній Україні розпочалось в 2012 році. В 2013 році розголосу набули лише три кримінальні справи, які вирішувались з його допомогою, та згодом ці вироки були оскаржені в апеляційному суді. На жаль, поки вплив інституту присяжних на судову систему майже непомітний. Він не став повноцінним інструментом правосуддя й досі залишається досить екзотичним явищем. Варто зауважити, що ця форма здійснення судової влади застосовується лише в тих кримінальних справах, де за статтею можливе довічне ув'язнення та діє лише на рівні місцевого загального суду першої інстанції [2,3].

У переважній більшості кримінальних справ, де потенційно міг бути суд присяжних, розгляд здійснювався колегією суддів без участі присяжних. Лише відносно кожного сьомого обвинуваченого розгляд здійснювався за участі присяжних, що серед іншого, свідчить й про те, що обвинувачені рідко користуються своїм правом на суд присяжних, адже у кримінальних справах він призначається за клопотанням обвинуваченого. Проблема також виникає з самими присяжними, адже у Територіальному управлінні Державної судової адміністрації України розповіли, що усього в суди на Львівщині потрібно 690 присяжних, по факту ж затверджено у списках лише 326 осіб [4].

Законодавчою базою для функціонування суду присяжних в Україні є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінальний процесуальний кодекс України. Згідно із цим законом народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних (ч.3 ст. 5 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). Даним законом також визначено статус присяжних [5].

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює порядок кримінального провадження судом присяжних, та визначає, що суддя – це голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний (стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу) [6].

Для того, аби стати присяжним в Україні потрібно відповідати низці вимог, які зазначені в ст.65 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів»:

1. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

2. Не включаються до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;

3) які мають незняту чи непогашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;

5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;

6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;

7) особи, які не володіють державною мовою.

Управління ДСА України звертається до місцевих рад про необхідну кількість присяжних для судів першої інстанції, уже органи місцевого самоврядування затверджують списки громадян, які постійно проживають на відповідних територіях та відповідають усім вимогам, а також погоджуються бути присяжними. Список формують на три роки та переглядають лише для зміни окремих осіб [4].

Отже, низька правова культура населення не дозволяє повноцінно скористатися цим механізмом. Ситуація дає змогу стверджувати, що впровадження інституту присяжних на даний момент є не більш, ніж бажанням влади продемонструвати своє прагнення до європейських ідеалів правосуддя і дотримання прав людини. Для вирішення цієї проблеми потрібно інформувати громадян про можливість розгляду справ колегією присяжних. Також самі присяжні повинні знати про те, що за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу, що свідчить про фактичне матеріальне забезпечення їх діяльності, а також на них поширюються гарантії недоторканості і незалежності суддів (ч.1,3 ст.68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). Це своєрідне заохочення, яке допоможе сформувати повноцінні списки присяжних, тобто уникнути нестачі присяжних і забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України.

1.Солодков А.А. Сучасні моделі суду присяжних Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету//Сер: Юриспруденція, 2014. №10-2 том 2. С.133-135.

2.Моргун С.О. Необхідність запровадження нової моделі суду присяжних у кримінальному провадженні України /Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика), 2018. № 1–2 (10–11) . С.313-315.

3.Киян Д. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування

URL:https://zib.com.ua/ua/138799-sud_prisyazhnih_v_ukraini_aktualni_pitannya_reformuvannya.html

4.Пласконь Є. Реформа суду присяжних в Україні: Досвід Львова, плюси та мінуси на практиці

URL:<https://www.032.ua/news/2724458/reforma-sudu-prisaznih-v-ukraini-dosvid-lvova-plusi-ta-minusi-na-praktici>

5.Закон України «Про судоустрій і статус суддів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

6.Кримінальний процесуальний кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Одною із складних проблем світової спільноти ХХ століття, це стосується і України, є торгівля людиною як товаром. Торгівля людьми є жахливим антисоціальним явищем сьогодення, яке посягає на невід'ємні права людини: на свободу та особисту недоторканність, життя, свободу пересування та вільний вибір місця проживання, а інколи і життя. Торгівля людьми ставить під загрозу демократичні досягнення суспільства. Закономірно, що в останні роки спостерігається і зростання злочинності, пов'язаної із торгівлею людьми, тому Україною була ратифікована міжнародна конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 16.05.2005р, встановлено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (ст. 149 КК України), прийнятий закон «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011р. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» від 09.12.2015 року, під торгівлею людьми розуміється здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [1].

Відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. З метою дотримання цих гарантій приймається законодавство.

При вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми відомості про їх вчинення надходять в більшості від потерпілого. В ч.1 ст. 55 КПК України зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Потерпілими від цього виду

кримінальних правопорушень в більшості випадків є жінки і діти, торгівля жінками складає 98% [2, с.56]. Жертви торгівлі людьми по різному ставляться до свого процесуального статусу, це обумовлюється такими факторами: умовами виховання, місцевістю проживання, типом темпераменту, відношенням членів сім'ї, результативністю реабілітації, наявністю тиску злочинних угруповань, забезпеченням безпеки, якістю надання юридичної допомоги, тривалістю розслідування, відношенням до потерпілого співробітників правоохоронних органів і суду. Потерпілих, як правило можна поділити на дві основні групи: 1) жертва, яка не визнає себе потерпілою; 2) жертва, яка визнає себе потерпілою [3, с.264]. Особа, яка визнає себе потерпілою, як правило, і звертається із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

У разі звернення до органів національної поліції заява має бути внесена до ЄРДР, розпочате досудове розслідування, а особа допитана як потерпіла. Враховуючи фізичний і психічний стан потерпілої особи, що пережила нервово-психічне потрясіння у зв'язку із кримінальним правопорушенням, то до неї має бути особливий підхід. Потерпілій особі потрібно роз'яснити, що вона має право звернутись в заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, якими є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей. Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми [1]. Крім того під час допиту потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки. Але не завжди потерпілі від торгівлі людьми користуються своїми правами. Як зазначає Булейко О.Л., що пояснити відсутність активності потерпілих щодо захисту своїх прав можна відсутністю професійного захисника (адвоката), який би мав пояснити потерпілій про необхідність звернення з позовом, про порядок відшкодування завданої шкоди, про право на оскарження, про право клопотати про проведення експертизи [4, с.142]. Отже, особа, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення повинна не тільки вручити пам'ятку потерпілому про його процесуальні права та обов'язки, а крім того з'ясувати, чи не потребує особа на правову допомогу і роз'яснити, що особа може отримати безоплатну правову допомогу і де саме, оскільки це право гарантовано Конституцією України кожному громадянину (ст. 59). Правова допомога це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. У разі необхідності потерпілому слід надати соціальну допомогу, оскільки потерпілий повинен мати доступ до спеціальних систем підтримки (медичної, психологічної, соціальної, юридичної та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми) [1].

Крім того, необхідно з'ясувати чи не потребує потерпіла особа забезпечення безпеки щодо себе. В Україні 23 грудня 1993 року прийнятий Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

судочинстві», де у ст. 2 закріплено, що право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у законі, за наявності відповідних підстав має а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень; б) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні. Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів [5]. У разі необхідності застосування заходів безпеки потерпілий має бути ознайомлений із правами і обов'язками осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки. Невчасне застосування заходів безпеки може призвести до відмови від дачі показань потерпілим, відмови від цивільного позову, а також у судовому засіданні може відмовитися свідчити про злочинні дії підсудних, наголосити, що він не визнає себе потерпілим, внаслідок особи, які вчинили торгівлю людьми не будуть притягнуті до кримінальної відповідальності і зможуть продовжувати свою злочинну діяльність.

Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок кримінального правопорушення відіграє немаловажну роль у відновленні порушеного матеріального стану потерпілого. КПК України передбачено наступні способи відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому: а) цивільний позов у кримінальному провадженні; б) добровільне відшкодування шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження, яка завдана потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок вчинення кримінального правопорушення; в) шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Отже, під час здійснення досудового розслідування торгівлі людьми слід особливу увагу приділяти ефективному захисту законних інтересів потерпілих, а саме забезпечити надання правової, соціальної допомоги, відшкодування завданої шкоди, а у разі необхідності забезпечити застосування заходів безпеки.

1. «Про протидію торгівлі людьми» закон України від 09.12.2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

2. Паулюс М. Торговля людьми – затьясная европейская проблема. Борьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) / М. Паулюс, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278с.

2. Соколова Я.А. Особливості допиту потерпілих при розслідуванні торгівлі людьми. Борьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Донецьк, 26 червня 2008 р.) / Я.А. Соколова, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278с.

3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Булейко О.Л. Правовий статус потерпілої від торгівлі людьми: стан та перспективи. Боротьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Донецьк, 26 червня 2008 р.) / О.Л. Булейко, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278с.

5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Тарас Тарапата

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПОКАРАННЯ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Одним з найважливіших завдань, що виконує сьогодні держава, є реалізація заходів, спрямованих на розв'язання проблем протидії кримінальній активності. Для вирішення цього завдання держава використовує різні економічні, соціально-політичні, організаційно управлінські та культурно-виховні заходи. Водночас немаловажне значення мають важелі правового примусу щодо осіб з девіантною поведінкою. Особливе місце серед них посідають засоби кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які мають стійкі анти суспільні погляди та установки.

Кримінальне право, основною метою якого є захист найбільш значущих суспільних відносин, використовує для виконання завдань КК низку взаємозалежних між собою методів. їхня основна особливість полягає в тому, що вони пов'язані з можливістю застосування покарання щодо особи, яка вчинила злочинне діяння. За своєю суттю покарання є реакцією з боку держави у відповідь на вчинене особою кримінально каране діяння, коли винний примушується зазнати певні обмеження. Застосування покарання є одним з найефективніших засобів протидії кримінальній активності, тому що в його зміст закладені найсуворіші елементи державного примусу [4, с. 387].

Конституція України (статті 28, 62, 63), кримінальне законодавство та практика його застосування переконують, що держава відводить покаранню дуже значну роль у виконанні свого обов'язку забезпечувати охорону прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства [2, с. 336-337].

Покарання належить до кола основних фундаментальних інститутів кримінального права. У юридичній літературі немає єдиної думки щодо

визначення покарання і його місця в кримінальному праві. Більшість вчених тлумачить покарання як правовий наслідок злочину, тим самим наголошуючи пріоритетність злочину відносно покарання. Проте існує й інша позиція. Так, ще А. Фейербах розглядав покарання як основне поняття, із якого утворюється все кримінальне право. Відомі юристи ХІХ – початку ХХ ст. також стверджували, що покаранню належить у кримінальному праві перше місце – це висвітлення самої ідеї кримінального права. Свої погляди вони аргументували тим, що покарання характеризує і сам злочин, який є не чим іншим, як недозволеним караним діянням. На наш погляд, суперечка про пріоритетність злочину чи покарання не має великого значення. Краще з'ясувати взаємозв'язок, взаємообумовленість і нерозривність цих двох інститутів, тому що кожен з них не може існувати один без одного. Покарання є не тільки правовим наслідком злочину, і його обов'язковою ознакою, без якої злочин не є злочином. Відомо, що будь-яка система шукає шляхи, щоб існувати в подальшому, і людське суспільство не становить винятку. Встановлюючи певні правила існування, суспільство завжди застосовувало певні форми примушування до осіб, які порушували ці правила. «Покарання писав К. Маркс, – є не що інше, як засіб самозахисту суспільства проти порушень умов його існування...» [5, с. 267].

У літературі є поширеною думка, згідно з якою покарання у боротьбі зі злочинністю відіграє допоміжну роль. Це твердження потребує уточнення. Воно є правильним щодо системи заходів, які держава використовує для профілактики злочинів, зниження злочинності, усунення її причин та умов. На підтвердження цього слід зазначити, що гуманістичні ідеї Ш. Монтеск'є, Ч. Беккарія та інших мислителів про те, що навчений досвідом законодавець краще попередить злочин, ніж буде змушений карати за нього, знайшли свій розвиток і підтвердження в науці кримінального права і практиці боротьби зі злочинністю. У такому аспекті покарання дійсно відіграє допоміжну роль [3, с. 318].

У кримінально-правовій науці проблеми покарання знайшли своє віддзеркалення у дослідженнях П. П. Андрушка, Л. В. Багрій-Шахматова, М. І. Бажанова, І. Г. Богатирьова, В. І. Борисова, І. М. Гальперіна, О. І. Зубкова, О. Г. Колба, О. М. Костенка, О. С. Міхліна, В. Т. Маляренка, В. О. Меркулової, С. Ф. Мілюкова, В. О. Навроцького, О. О. Наташева, В. В. Сташиса, А. Х. Степанюка, Є. Л. Стрельцова, М. О. Стручкова, Ю. М. Ткачевського, В. М. Трубникова, О. Л. Цветіновича, М. Д. Шаргородського, І. В. Шмарова та інших вчених.

Серед вчених щодо визначення покарання існують різні думки, проте з урахуванням теоретичних досліджень, аналізу законотворчого досвіду та судової практики, уперше покарання було визначене в ч. 1 ст. 50 КК України. Відповідно до зазначеної статті «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» [5, с. 268].

Виходячи із викладеного можна виокремити наступні ознаки кримінального покарання:

- покарання є заходом примусу;
- покарання застосовується від імені держави;

- покарання застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину;
- полягає в обмеженні прав і свобод засудженого – це кара за вчинений злочин;
- кримінальне покарання полягає в негативній оцінці за вчинений злочин з боку держави;
- покарання тягне за собою судимість;
- особистий персоніфікований характер покарання.

Перша ознака покарання проявляється у тому, що КК України визначив, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Застосування кримінального покарання до осіб, які вчинили злочини, є тим засобом, завдяки якому здійснюється вплив на поведінку людини, – засобом, що примушує до законослухняної поведінки.

Друга ознака покарання характеризується державно–владним характером. Покарання застосовується від імені держави та обов’язково за вироком суду. Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. Конституція України (ст. 124) закріплює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а судові рішення саме й ухвалюються судами іменем України. До компетенції суду належить і звільнення від покарання.

Третя ознака кримінального покарання є втіленням ст. 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов’язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Звідси, застосування покарання виступає логічним наслідком вчинення злочину.

Ці конституційні положення відображені у ч. 2 ст. 2 КК України і ст. 3, де зазначено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально–правові наслідки визначаються тільки КК України, а також те, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Четверта ознака покарання полягає в тому, що обмеження прав і свобод засудженого при застосуванні покарання є наслідком сприйняття кари за вчинений злочин. Кара – виступає властивістю будь–якого кримінального покарання. Залежно від виду кримінального покарання різниться і зміст кари. В одних покараннях каральна їх властивість більш виражена в інших менш. Наприклад, покарання пов’язані з ізоляцією від суспільства передбачають позбавлення свободи пересування, тощо. Покарання не пов’язані з ізоляцією від суспільства, передбачають матеріальні або майнові обмеження. Будь–яке покарання супроводжується моральними стражданнями – сором, ганьба тощо. Перелічені обмеження і характеризують кару як одну із ознак покарання.

П’ята ознака покарання полягає в тому, що застосовуючи покарання за вчинений злочин держава надає негативну оцінку такій особі. Негативна оцінка держави втілюється у обвинувальному вирокі, який виноситься від імені України.

Шоста ознака покарання полягає у тому, що покарання тягне за собою судимість. Судимість– це певний правовий статус, пов’язаний з

правообмеженнями особи, несприятливими наслідками для неї на певний строк, визначений у законі. Наявність судимості є тим фактором який відрізняє покарання від інших заходів державного примусу. Судимість як елемент властивості кари тягне за собою несприятливі наслідки у виді обтяження відповідальності при повторному вчиненні злочину.

Остання, сьома ознака кримінального покарання проявляється у персоніфікації покарання. Ніхто інший не може бути покараний крім винної особи. Покарання не може бути застосоване до інших осіб без виключень. Це положення є віддзеркаленням вимог ч. 2 ст. 61 Конституції України, в якій встановлено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [1, с. 234-235].

Із викладеного можна зробити висновок про те, що кримінальне покарання виступає логічним наслідком злочину. У покаранні міститься негативна оцінка поведінки винного з боку держави, яка тягне за собою негативні наслідки у виді правообмежень та, як правило, призводить до судимості. Таким чином, покарання як один із центральних інститутів кримінального права є важливим інструментом у руках держави для охорони найбільш значущих суспільних відносин. Воно є головною і найбільш поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності й водночас покликано забезпечувати поведінку людей відповідно до вимог закону.

1. *Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О.М. Джужу. – Київ : ВД «Дакор», 2018. – 386 с.*
2. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-е вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 480 с.*
3. *Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — ___ с.*
4. *Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Митрофанов Ігор Іванович ; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.*
5. *Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2016. – 375 с.*

Олексій Тимчук

доцент кафедри кримінального, цивільного
та міжнародного права,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

В кримінології існує широкий спектр концепцій щодо сутності кримінології та її місця в системі наук. Аналізуючи різні – нерідко діаметрально протилежні – кримінологічні теорії та погляди, доречно згадати міркування Л.Спіридонова про те, що особливості світогляду передбачають і специфічний підхід до пізнання предмету, внаслідок чого один і той самий факт може по різному тлумачитися представниками різних суспільств, наукових шкіл і навіть окремих колективів. Повною мірою це стосується й аналізу питань сутності кримінології та її предмету.

В радянський період окремі вчені (зокрема, А.Піонтковський, О.Герцензон та деякі інші) взагалі вважали кримінологію частиною кримінального права, що нині може здатися явною аберацією. Наприклад, О.Герцензон писав про те, що кримінологія є службовою, допоміжною щодо кримінального права наукою, по суті його частиною. А.Піонтковський вважав, що накопичення теоретичних і практичних матеріалів по вивченню злочинності створює можливість виділити кримінології із теорії кримінального права як її галузеву спеціальну дисципліну. Аргументація цих вчених полягала в тому, що предмет кримінології задається власне кримінальним правом і ця наука спирається саме на юридичні поняття і категорії, у першу чергу, на нормативне (законодавче) визначення злочину, яким оперує кримінальне право.

Проте із часом в радянській науці став переважати підхід до кримінології як самостійної юридичної науки, який став «класичним». Так, відомий радянський вчений І.Карпець, критикуючи намагання вивести кримінологію з числа правових наук, обстоював позицію про юридичний характер кримінології та наполягав на тому, що «...жодна інша суспільна наука злочинність як соціальне явище не вивчає і вивчати не може» [1, с.127]. На цій позиції нині стоять і більшість російських кримінологів, аргументуючи це переважно тим, що ця наука вивчається та розробляється в основному вченими-юристами. Інші сучасні російські дослідники із жалем констатують, що постсоціалістична кримінологія була і є частиною юридичних, а не суспільних наук, як в Європі та США. Відома українська вчена І.Туркевич послідовно вважає кримінологію саме юридичною, а не комплексною, соціально-правовою або соціологічною наукою, зокрема і на тій підставі, що серед кримінологів переважають юристи, через її нерозривний зв'язок із правом (в першу чергу кримінальним), а також тому, що соціологи некомпетентні у відповідних питаннях [2, с.53].

Водночас деякі радянські, а в наш час російські та українські вчені, вважають кримінологію частиною соціології, своєюрідною соціологією злочинності. Ще у 1970 р. М.Ковальов, всупереч поширеним в радянській науці твердженням, наполягав на тому, що закономірності, які вивчає кримінологія, є соціальними, а не юридичними. Аналогічну думку висловлював О.Сахаров. Цілком очевидно, що злочинність не є кримінально-правовою категорією і кримінальне право її не вивчає; предметом його аналізу є окремі злочини. Інший радянський вчений І.Ной, відомий відстоюванням концепції біологічних причин злочинності при соціалізмі, також вважав кримінологію соціальною наукою, своєюрідною кримінальною соціологією, саме з огляду на її предмет.

В наш час російський науковець Я.Гілінський послідовно відстоює підхід, згідно з яким кримінологія є саме соціологічною наукою, оскільки її головний предмет – злочинність – є саме соціальним феноменом; окрім того, злочинність є різновидом девіантної поведінки, яка вивчається девіантологією як частиною соціології. Цей вчений вважає кримінологію базовою для всіх наук кримінального циклу [3, с.15-16]. Про пріоритетність кримінології в системі наук кримінально-правового циклу пише й український вчений В.Попович. В сучасній російській науці Ю.Комлев також вважає кримінологію частиною девіантології як соціологічного аналізу девіантної поведінки взагалі. Окремі

російські дослідники, критикуючи надмірну «юрідизацію» цієї науки, зазначають, що насправді ніяка «соціологізація» кримінології не загрожує, а ця наука не може працювати лише на правоохоронні органи без шкоди для власної репутації і наукового статусу. Наразі існують лише спроби використання в кримінології знань соціальних наук.

В українській науці кримінологію як соціологію злочинності розглядав А.Зелінський. І.Рущенко цілком слушно зазначає: «Однобока і неповноцінна соціологія не була в змозі стати теоретичним фундаментом радянської кримінології, яка перейшла під опіку юриспруденції і почала розглядатися виключно як правова дисципліна. Юридичний статус кримінології є скоріше політичним, організаційним рішенням, а не даниною наукової логіки. Предмет кримінології не виходить за межі об'єктно-предметної сфери соціології» [4, с.279]. Ще у 2000 р. І.Рущенко писав про принципові вади вітчизняної кримінології, зумовлені саме її відірваністю від соціологічного знання (розвиток за межами соціологічної теорії, слабка методологічна база тощо). Минуло вже 20 років, проте вони по суті так і не подолані.

Згідно третього поширеного підходу, кримінологія – це комплексна соціолого-правова (соціолого-юридична) наука. Наприклад, М.Клеймьонов вважає, що кримінологія є комплексною міждисциплінарною наукою, яка синтезує результати дослідження інших наук щодо власного предмету. Відомий науковець В.Лунєєв підкреслює, що кримінологія – відносно самостійна, комплексна і в основі своїй соціолого-кримінально-правова наука. Ядром кримінології він вважає саме кримінальне право та соціологію. Не зовсім послідовним є підхід О.Старкова, який з одного боку, пише про те, що кримінологія – самостійна соціально-психолого-правова наука, яка народилася в процесі диференціації наукового знання та використовує переважно соціологічні та психологічні методи, а далі наголошує на тому, що кримінологія найбільш близька саме до прикладної соціології, девіантології, що збігається з думкою Я.Гілінського та Ю.Комлева.

Розуміння кримінології як соціолого-правової (соціолого-юридичної) науки домінує й серед українських вчених. Наприклад, І.Даньшин визначає кримінологію як комплексну науку про закономірності злочинності та її конкретні прояви, особистість злочинця, про фактори, причини та умови, які породжують, обумовлюють злочинність та окремі злочинні посягання, а також про форми і методи соціального та нормативного впливу на них з метою контролю за цими негативними явищами. Цей вчений не погоджується із твердженнями про те, що кримінологія є суто юридичною наукою або ж соціологією злочинності [5, с.5].

Окреме місце в системі цих поглядів займають міркування А.Закалюка, на думку якого кримінологія є самостійною теоретико-прикладною суспільною наукою про злочинність, а ще ширше – про її природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання. А.Закалюк слушно критикує спроби віднести кримінологію до суто юридичних наук, наполягаючи на тому, що вона знаходиться на стику юридичних, економічних, політичних, соціологічних, психологічних і, частково, природничих наук, використовуючи

знання зі всіх згаданих сфер. Цей вчений справедливо вказує на те, що диференціація наук здійснюється передусім за ознакою їх предмета, який явно виходить за межі суто юридичних наук, оперуючи водночас правовими поняттями. Водночас не погоджується А.Закалюк і з оцінкою кримінології як соціолого-правової науки [6, с.20].

Оригінальними є міркування російського вченого С.Курганова, який вважає, що вирішити існуючі в кримінології методологічні проблеми і парадокси можна лише шляхом побудови кримінології на власних підставах, які не зводяться до кримінального права або соціології, проте цей вчений не конкретизує і не називає цих підстав, а тому неясно, на що саме має спиратися кримінологія, якщо її фундаментом не будуть ані право, ані соціологія.

Слід також зазначити, що в державах Європи, США, Канаді та інших західних країнах кримінологія не вважається юридичною наукою. Так, американські вчені вважають кримінологію науковим дослідженням злочинності як соціального феномену; наголошується на тому, що кримінологами зазвичай бувають саме соціологи. Сучасний американський вчений К.Ескрідж розглядає кримінологію як міждисциплінарну науку з ухилом до суспільних наук. Про міждисциплінарний характер кримінології пише відомий німецький вчений Г.Шнайдер.

1. Карпец И.И. *Современные проблемы уголовного права и криминологии*. М., 1976. 207 с.
2. Туркевич І.К. *До проблеми про місце кримінології в системі наук*. Вісник Академії адвокатури України. 2005. Вип. 3. С.51-55
3. Гилинский Я.И. *Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль*. Монография. СПб., 2014. 574 с.
4. Руценко І.П. *Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології*. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2000. № 10. С.277-284.
5. *Курс лекцій по криминології*. Под ред. проф. Данышина И.Н. и проф. Голины В.В. Харьков, 2006. 280 с.
6. Закалюк А. П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. К., 2007. 424 с.

Анна Ткачук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Бараняк

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат хімічних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Використання в доказуванні інструментальних методів встановлення психофізіологічного стану особи, підозрюваної у вчиненні злочину, що свідчить про володіння нею інформацією, яка має значення для розслідування кримінального правопорушення. Передусім йдеться про використання поліграфа – приладу, що фіксує зміни стану особи, яка підлягає дослідженню, залежно від

дії на неї словесних подразників – проблема, що чекає свого вирішення і визнання.

Психофізіологічний стан особи, що підозрюється у вчиненні злочину, значення змін цього стану для вирішення питання про причетність цієї особи до розслідуваного злочину, емоційні реакції людини, що володіє суттєвою для розслідування інформацією, на спроби слідчого одержати від неї таку інформацію, здавна привертали увагу вчиних-процесуалістів і юристів-практиків.

Достовірно встановлений наукою факт зв'язків психофізіологічного стану людини з дією на неї зовнішнього подразника, який через недосконалість засобів встановлення і пояснення цього факту обмежено використовується для встановлення істини в конкретних умовах кримінальних проваджень. Природно, що з розвитком інструментальних методів дослідження психофізіологічних станів людини і їх змін під впливом різних подразників виникло питання про можливості, межі і мету застосування таких методів у кримінальному судочинстві [1].

Проблема поліграфа має технічний, тактичний, етичний і процесуальний аспекти.

Технічний аспект проблеми. Уже в існуючому вигляді поліграф є точним приладом, що достовірно відображає психофізіологічний стан організму досліджуваної особи.

Розвиток нових галезей науки і техніки, зокрема автоматики, кібернетики і штучного інтелекту, космічної медицини відкрив широкі перспективи для вдосконалення поліграфа. Можливою стала принципова зміна техніки «зняття» інформації поліграфом методом безконтактних датчиків.

Безконтактними датчиками називають такі, дії яких досліджуваний не відчуває на собі або сам факт існування яких для досліджуваного об'єкта залишається невідомим.

У психофізіологічних експериментах розрізняють три групи безконтактних датчиків:

1) датчики, вмонтовані в предмети одягу (халат, комбінезон, головний убір, пояс) або такі предмети як годинник, компас;

2) датчики, вмонтовані в знаряддя праці (пишучий прилад, рукоятка управління механізмом або апаратом, зошит для записів);

3) датчики, вмонтовані в елементи побутових приладів, меблів (крісло, ліжка, стілець).

Технічна сторона проблеми, а саме можливість отримання об'єктивної, детальної і точної інформації про психофізіологічні стани людини за допомогою поліграфа (за необхідності – прихованим способом) не повинна викликати сумнівів. Але технічна сторона питання тісно пов'язана з діагностикою зафіксованих реакцій, а остання – прямо залежить від тактики проведення випробувань, тобто від тактичного аспекту використання поліграфа.

Тактичний аспект проблеми. У відповіді на питання: чи можна за допомогою поліграфа одержати одночасно розтлумачену інформацію про

причини емоційної реакції особи, що підлягає випробуванню? – полягає тактичний аспект проблеми.

Передача інформації особі, що підлягає випробуванню, повинна відбуватися так, щоб вона вибірково впливала і викликала найсильнішу емоційну реакцію лише в строго обмежених випадках, що підлягають однозначному поясненню. На передній план виступає організація і тактика самого експерименту. З огляду на достовірність і надійність результатів застосування поліграфа, тактичний аспект проблеми виявляється вирішальним.

Тестування на поліграфі може здійснюватись прямим і непрямим методами.

Під час прямого методу досліджуваному пропонують три групи питань у певній послідовності:

1) релевантні (критичні) – що безпосередньо стосуються з'ясовуваних обставин розслідуваного злочину;

2) іррелевантні (нейтральні) – що не стосуються справи і задаються для зменшення емоційного напруження або щоб відтіняти ступінь і форму протікання реакції на критичні питання;

3) контрольні – що не стосуються розслідуваного злочину, але наділені до деякої міри «обвинувальним» змістом.

При цьому вважається, що «обвинувачення» в будь-чому, що міститься у контрольних питаннях, не повинно перевищувати силу обвинувачення, що міститься в релевантних питаннях. Встановлено, що непричетна особа сильніше реагує саме на контрольні питання, ніж на релевантні, оскільки саме в них міститься небезпечна для неї «обвинувальна» інформація.

Непрямий метод використовується тоді, коли є підстава припускати, що досліджувана особа знає про деталі, подробиці злочину, проте наполегливо це заперечує. При цьому не піддається безпосередньому контролю достовірність негативних відповідей досліджуваного, а з'ясовується, чи має він у своєму розпорядженні специфічну інформацію, яку може знати тільки особа, причетна до злочину, причому не може пояснити, звідки, якщо не злочинним шляхом, вона одержана. Подразники вибирають зі специфічно релевантної інформації так, щоб сторонній людині вони здавались однаковими і не викликали у неї специфічних реакцій.

Процес тестування триває близько години і складається з трьох етапів: передтестове інтерв'ю, проведення тестів, обробка і аналіз даних – результатів тестів.

Випробування має добровільний характер, що фіксується у спеціальному формулярі, і відмова від нього не свідчить про невинність особи або іншу її причетність до злочину.

Етичний аспект проблеми. Чи етичне застосування поліграфа у боротьбі зі злочинністю, чи немає обману? – у цьому полягає етичний аспект проблеми.

Як обман можна кваліфікувати фальсифікацію, тобто умисну неправильну інтерпретацію показань поліграфа або умисне їх спотворення. Але така ж аморальна і злочинна будь-яка фальсифікація матеріалів справи, починаючи від фальсифікації показань і закінчуючи завідомо неправдивим висновком експерта. Тут питання переноситься вже з галузі застосування поліграфа в галузь

використання і оцінювання результатів застосування у доказуванні будь-якого технічного засобу, будь-якого засобу доказування. Нічого специфічного, що стосується тільки поліграфа, тут немає. Що ж до добросовісної помилки під час інтерпретації показів поліграфа, то навряд чи можна углядіти в цьому обман учасників процесу.

Від помилки не застраховані ні експерт, ні слідчий, ні навіть суд: існуючі в кримінальному процесі гарантії встановлення істини, попри їх повноту, реальність і ефективність, все-таки не можуть абсолютно виключити можливість помилки.

Вирішуючи питання про етичність застосування поліграфа, не слід використовувати як аргумент приклади негативної практики органів розслідування зарубіжних країн. Завдання полягає в тому, щоб нормативне регулювання застосування поліграфа дозволяло, якщо не виключити помилки і порушення взагалі, то звести до того мінімуму, який неминучий у використанні будь-якого технічного засобу.

Кримінально-процесуальний аспект проблеми. Практичному вирішенню питання про умови, форми і межі застосування поліграфа в кримінальному судочинстві повинно передувати глибоке і всебічне наукове дослідження з широким обговоренням його результатів науковою громадськістю і достатньо репрезентативними експериментами, що відображають специфіку вітчизняного судочинства і ментальності населення.

Є підстави вважати, що вже нині застосування поліграфа цілком допустиме у двох випадках: під час проведення експертизи і за участю спеціаліста-психолога в підготовці до проведення слідчої дії. Закон не обмежує експерта у виборі технічних засобів дослідження. Будь-який технічний засіб, якщо він сам і методика його застосування науково обґрунтовані, може бути застосований експертом для вирішення завдань експертизи, згідно з умовами дослідження. Тому немає підстав для заперечень проти використання поліграфа експертом-психіатром або психологом.

Розробка методу безконтактних (у справжньому значенні цього слова) датчиків зробила можливим застосування поліграфа спеціалістом-психологом або психофізіологом у підготовці до проведення таких слідчих дій, як обшук, слідчий експеримент за участю підозрюваного або обвинуваченого, пред'явлення для впізнання. Одержана за допомогою поліграфа орієнтуюча інформація під час підготовки цих слідчих дій допомагає слідчому в реалізації або корегуванні його тактичного задуму.

Не виключається застосування поліграфа і під час допиту, але за умови законодавчого закріплення таких положень:

1. Застосування поліграфа допускається тільки з добровільної згоди допитуваної особи; відмова від випробування на поліграфі, як і пропозиція пройти випробування у випадку відмови з боку допитуваної особи, не повинні фіксуватися в жодному процесуальному документі; відмова від випробування не може ні в якій формі тлумачитися на шкоду допитуваної особи.

2. До участі в допиті обов'язково залучається спеціаліст-психолог, що виконує функції оператора поліграфа в межах звичної компетенції спеціаліста – учасника слідчої дії.

3. Результати застосування поліграфа не мають доказового значення і використовуються слідчим лише як орієнтуюча інформація; доказами визнаються лише фактичні дані, що містяться в показаннях допитуваної особи. Матеріальне свідчення застосування поліграфа (стрічки, записи) до справи не долучаються.

1. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації): посібник. /О. І. Мотлях, І. П. Усіков. Київ: Освіта України, 2015. С. 171.

Ірина Томчишин

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ

Проблема інституту примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, їхніх підстав, ознак, видів, елементів є досить актуальною. В Кримінальному законодавстві України, суд може застосовувати заходи медичного характеру тоді, коли особа, яка спричинила діяння, яке хоч і підпадає під ознаки кримінального правопорушення, однак злочином не є в силу хронічної психічної хвороби особи та її неосудності. У випадку існування небезпеки для оточуючих суд вправі встановити підстави для застосування примусових заходів медичного характеру.

На думку Михайлової Т. А. підставою для застосування примусових медичних заходів є факт учинення особою суспільно небезпечного діяння, яке передбачено законом, а також встановлена законом неосудність цієї особи. Якщо особа визнається винною, підставою до застосування медичних заходів є факт душевного захворювання особи до винесення у її справі вироку або під час відбування покарання.[4, с. 5]

Відповідно до ст. 92 Кримінального кодексу України примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. [3]

Книга М. М. вважає що примусовими заходами медичного характеру є кримінально-правові заходи державного примусу, які застосовуються за

рішенням суду до осіб, які становлять суспільну небезпеку і визнані неосудними чи обмежено осудними або захворіли на психічну хворобу під час вчинення. [2, с.133]

Вважаємо, що підставою до застосування заходів примусового медичного характеру є наявність діяння, яке підпадає під ознаки суспільно небезпечного, а також наявність у суб'єкта скоєння злочину хронічного психічного захворювання.

Заходи медичного характеру повинні застосовуватись до осіб котрі вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, або обмеженої осудності а також до осіб котрі вчинили злочин в стані осудності, проте захворіли на психічну хвороби до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Існують певні ознаки примусових заходів медичного характеру:

- те, що вони призначаються виключно судом;
- спрямовані на лікування психічно-хворої особи;
- є заходами державного примусу;
- надають дозвіл лікарям-психіатрам проводити лікування особи, якщо у неї є певний тяжкий психічний розлад;
- запобігають вчинення нових суспільно небезпечних діянь психічно-хворою людиною.

Елементами, які розкривають юридичну природу примусових заходів медичного характеру, варто вважати наступні:

- 1) застосовуються у зв'язку з вчиненням суспільно-небезпечного діяння;
- 2) забезпечуються примусовою силою держави;
- 3) застосовуються в інтересах безпеки як суспільства, так і хворого;
- 4) виконуються в спеціальних установах в умовах ізоляції від суспільства;
- 5) призначаються, змінюються та припиняються у судовому порядку;
- 6) застосування цих заходів регламентується на законодавчому рівні і не переслідує мету заподіяння фізичного страждання або приниження людської гідності. [1, с. 15-16]

Кримінальний кодекс України передбачає певні види примусових заходів медичного характеру. До них належать:

1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку (застосовується до особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила злочин, тобто тільки тоді коли особа не потребує госпіталізації до психіатричного закладу);

2) госпіталізація до психіатричного закладу, яка може бути:

А) із звичайним наглядом (застосовується до осіб, які за своїм психічним станом і характером злочину потребують перебування в психіатричному закладі і наданні лікувальних методів в примусовому порядку);

Б) із посиленням наглядом (застосовується до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, яке не пов'язане з посяганням на життя інших людей, проте потребує перебування в психіатричній установі і в застосуванні лікувальних заходів);

В) із суворим наглядом (застосовується до психічно хворої особи, яка вчинила злочин, який мав як наслідок, посягання на життя особи, і також якщо цей злочин становить суспільну небезпеку то ця особа потребує тримання в психіатричному закладі під суворим наглядом).

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» зазначено, що застосування примусового заходу медичного характеру у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку можливо лише щодо категорії обмежено осудних осіб. [5]

До осіб, які є неосудними та обмежено неосудними, однакові заходи примусового медичного характеру, які передбачені ч. 3-5 ст. 94 КК не можуть застосовуватись. Тобто, судам слід враховувати, що до осіб які визнані обмежено осудними у разі потреби слід застосовувати лише надання амбулаторної психіатричної допомоги.

Застосування примусових заходів медичного характеру до неосудних та обмежено осудних осіб має свої особливості. Коли особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані обмеженої осудності, то вона обов'язково підлягає кримінальній відповідальності, а заходи примусового лікування можуть застосовуватись виключно за рішення суду. На відміну від обмежено осудних осіб, особи, які визнані судом неосудними не підлягають кримінальній відповідальності, тому що вони не є суб'єктами злочину, проте заходи медичного характеру до таких осіб повинні застосовуватись.

Продовження, зміна або припинення таких заходів медичного характеру здійснюється виключно судами за заявою лікаря-психіатра, який надає психіатричну допомогу особі. До цієї заяви повинні додаватись висновки комісії лікарів-психіатрів. У цьому висновку вказується необхідність застосування цих заходів в подальшому, або у припиненні застосування медичних заходів.

Особи, які підлягають наданню примусових медичних заходів підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів раз на 6 місяців для того, щоб вирішити питання про наявність підстав для звернення до суду щодо припинення або зміну надання примусових заходів медичного характеру.

Існують певні принципи надання психіатричної допомоги, які передбачені ст.4 Закону України «Про психіатричну допомогу». До них належать: принцип гуманності, законності, додержання прав людини і громадянина, добровільності, доступності та відповідно до сучасного рівня наукових знань, необхідності й достатності заходів лікування, медичної, психологічної та соціальної реабілітації, надання освітніх та соціальних послуг. [6]

Отже, як висновок сутністю примусових заходів медичного характеру є забезпечення безпеки психічно-хворих та забезпечити від них суспільство. Також ці заходи можна визначити як захід безпеки, який передбачений Кримінальним кодексом України і який застосовується до осіб, які вчинили злочин і страждають психічними розладами, алкогольною чи тютюновою залежністю.

1.Берш А.Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне

право та кримінологія; кримінально виконавче право. - Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

2. Книга М.М. Проблеми визначення поняття примусових заходів медичного характеру// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2006-2007. №1 – С. 224

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III (з наступними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Михайлова Т. А. Производство по применению принудительных мер медицинского характера: Метод, пособие. -М.: ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1987. - С. 74.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 N 7 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>

6. Про психіатричну допомогу. Закон України від 22.02.2000 р. №1489 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

Вікторія Трофимчук

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЧИ ПОТРІБНО ВІДНОВИТИ ДІЮ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ?

Смертна кара — позбавлення людини життя як покарання, що передбачено законодавством держави і здійснюється згідно з вироком суду або за рішенням інших державних чи військових органів.

В сучасному світі смертна кара в багатьох країнах скасована на законодавчому рівні або не використовується тривалий термін, в деяких державах зберігається як міра покарання за особливо тяжкі злочини. Проте існують країни, де смертна кара доволі широко застосовується (наприклад у КНР, Ірані та США) [2].

Отож, перейдемо до розгляду проблемного питання. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. Це стало однією з причин скасування смертної кари в Україні, де мораторій на виконання смертних вироків уперше почав діяти в 1995 році, незадовго до вступу в цю міжнародну організацію.

Протягом 1990-2000 років в Україні смертна кара існувала «як виняткова міра покарання». Здійснювалася вона у вигляді розстрілу. Такий вид покарання можна було отримати за особливо небезпечні злочини проти держави, проти життя, правосуддя, за воєнні злочини. Таке рішення міг прийняти лише Конституційний Суд.

Існує два протилежних твердження, одне із яких схвалює відновлення смертної кари в сучасній Україні, а інше забороняє її повторному введенні у дію.

Почну з аргументів, які не виправдовують смертну кару. Перший аргумент – через судові помилки можуть постраждати невинні. Тобто суспільство ще не створило такої юстиції, яка працювала би без помилок. А за наявності смертної кари неминуче можуть постраждати невинні. І в історії різних країн вже були випадки, що виправдовували невинних після того звичайно, як їх покарали смертною карою. Такі випадки були і у Великій Британії, і в Бельгії, і в Туреччині, Китаї, Пакистані, і навіть в Україні. Другим головним аргументом є те, що смертна кара все-таки немає ніякого стримуючого ефекту і впливу на потенційних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. Тобто, найчастіше з 80-90 відсотків особа, яка вчинила кримінальне правопорушення не обдумує свій вчинок. Все це відбувається у стані ефекту. Після того, як така особа скоює кримінальне правопорушення, вона розуміє, що їй вже нічого втрачати і це також не зупиняє її від того, щоб далі продовжувати коїти такі речі. Третій аргумент – смертна кара не гарантує зменшення злочинності. Були проведені численні соціологічні дослідження, опитування і всі вони прийшли до висновку, що смертна кара не зменшує злочинності в суспільстві. Суспільство не може очиститися від таких людей. Навпаки. Якщо існує смертна кара, це є помста. Вона породжує смерть. Це тягне за собою інші страшні і жахливі кримінальні правопорушення. Навіть Академік Сахаров, який виступав проти смертної кари на території колишнього Радянського Союзу, казав, що наявність інституту смертної кари дегуманізує суспільство. І ця міра покарання передбачає створення спеціального апарату виконавців цілого інституту смертної кари[4].

Натомість, розмови про повернення смертної кари ведуться з моменту її скасування. Після набрання чинності Кримінального кодексу 2001 р. в комітетах Ради обговорювали питання повернення смертної кари за ініціативою нардепа Сергія Терьохіна. Він пропонував застосовувати страту як вищу міру покарання за серійне вбивство [3,ст.115] або теракт [3,ст.258]. У разі теракту розстрілювати пропонувалося лише в тому випадку, якщо дії терористів спричинили смерть цивільного населення. І «суспільство нарешті повинно було знайти протиотруту проти такого зла, як тероризм і серійні вбивства, оскільки завдяки мораторію «отримав безсмертя» серійний маніяк Анатолій Онопрієнко», - говорив тоді Терьохін.

Потім кілька разів Рада відхиляла ініціативу КПУ відновити смертну кару за особливо тяжкі злочини. Відповідні проекти законів було скасовано в 2008, 2010 рр.

У 2012 р. про повернення смертної кари знову заговорили. Моторошне вбивство Оксани Макар у Миколаєві об'єднало в питанні реанімації розстрільної статті КПУ і «Свободу». 10 березня у Миколаєві троє молодиків згвалтували і, намагаючись приховати сліди злочину, намагалися вбити і спалити дівчину. Потерпілій вдалося вижити, випадковий перехожий викликав швидку допомогу. Дівчину доставили до лікарні, де з нею було проведено проведені слідчі (розшукові) дії, а осіб, які вчинили кримінальне правопорушення затримано. Незважаючи на інтенсивну медичну терапію, дівчина померла 29 березня 2012 р. Тоді Геннадій Задирко, народний депутат з Миколаєва, заявляв, що Україні

потрібно «повернути смертну кару». У цьому питанні його підтримали багато депутатів.

Зараз питання відновлення в Україні смертної кари обговорюють не менш активно. Виною тому війна і корупція. За відновлення розстрілів у 2015 р. виступив народний депутат, экс-командир полку «Дніпро-1» Юрій Береза. «Особисто я б підтримав такий законопроект, якщо його було би внесено. Але в двох моментах: за зраду Батьківщині і за корупцію. Якщо б за зраду Батьківщині ми б виконали кілька вироків, у нас би не було ніякої корупції». Крім того, Береза зазначив, що за згвалтування жінок і дітей також варто розстрілювати [5].

У тому ж 2015 р. депутат Сергій Каплін зареєстрував у Раді законопроект, який вводить смертну кару (шляхом розстрілу) за корупційні злочини. «Наслідком прийняття законопроекту стане посилення відповідальності вищих керівних осіб держави перед суспільством», - йшлося в пояснювальній записці до проекту закону.

За смертну кару висловилися і нардеп Ольга Богомолець: «Я все-таки повернула б смертну кару в Україні. Я не розумію вже, наскільки безморальним, бездуховним може бути суспільство, щоб красти у людей, хворих на онкологію, у хворих дітей, у ветеранів АТО».

Зараз можна навести немалий список жорстоких кримінальних правопорушень, які заслуговують на цю найвищу міру покарання. Якщо брати за основу статті Кримінального кодексу, за якими судили в перші п'ять років незалежності, то в сьогоденні катів було б багато роботи. Тільки за останні два роки відбулося чотири гучні вбивства правоохоронців: грабіжники АЗС під Києвом вбили двох і поранили трьох міліціонерів у Києві в травні 2015 р.; вибух гранати під Радою під час мітингу, коли загинули четверо бійців Нацгвардії; вбивство бійця «Альфи» під час затримання ДРГ в Києві в грудні 2015 р.; розстріл патрульних у Дніпрі. У Києві було затримано маніяка, який убив і згвалтував двох жінок біля станцій метро. Також столичні правоохоронці затримали вбивць-канібалів: 36-річного чоловіка та його 19-річну спільницю. Через захоплення окультними науками вони застрелили 30-річну жінку (її тіло знайшли в Святошині) і розправилися з її 10-річною донькою. Також поліція затримала військовика, учасника АТО і колишнього ув'язненого, який серед білого дня в холі лікарні застрелив валютника. І це лише верхівка айсберга. Вбивства, за які винні ще 20 років тому отримали б розстріл, зараз у кращому випадку будуть засуджені довічно, в гіршому – отримають від 7 до 15 років ув'язнення[4].

Також можу додати, особисто я б, винесла питання на розгляд про відновлення смертної кари для людей, які скоїли кримінальне правопорушення за статтею 156 Кримінального кодексу України «Розбещення неповнолітніх» [3, ст.156]. Адже саме цей злочин наносить не тільки фізичну шкоду дитині, а й ламає її психіку, що в подальшому майбутньому може призвести до її протиправних дій проти громадян (на основі жахливих спогадів, бажання помсти), а можливо і до вчинення шкоди для самої себе.

Втім, незважаючи на постійні розмови, повернути смертну кару в Україні найближчим часом навряд чи представиться можливим. Соціологи відзначають

гуманізацію настроїв населення. Згідно з дослідженням фонду «Демократичні засади», проведеного в серпні нинішнього року, якщо в 1991 р. 58% населення вважали, що смертна кара необхідна, то в 2016-му подібну ідею підтримує лише 37%. А петицію на сайті президента за введення смертної кари стосовно злочинців чиновників підтримали трохи більш ніж 400 осіб [1].

1. Д. В. Скринька. *Смертна кара* // *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). К. : *Знання України*, 2004. Т. 2 : М Я . 812 с. ISBN 966-316-045-4.
2. *Європейський союз засудив рішення США відновити смертну кару* / *DT.UA* / *Європейська правда*, 2019. URL: <https://dt.ua/WORLD/yevropeyskiy-soyuz-zasudiv-rishennya-ssha-vidnoviti-smertnu-karu-318774.html>
3. *Кримінальний кодекс України* : [наук.-практ. комент.]. [4-те вид., переробл. та доповн.] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, С. В. Гізімчук та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : *Одиссей*, 2017. 1208 с.
4. *Смертна кара не гарантує зменшення злочинності в суспільстві* / *Радіо свобода*, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24742987.html>
5. *Страда: За що в Україні розстрілювали 20 років тому і чому перестали це робити* / *Святенко Т.* / *112.ua*, 2016. URL: <https://ua.112.ua/statji/strata-za-shcho-v-ukraini-rozstriliuvaly-20-rokiv-tomu-i-chomu-perestaly-tse-robyty-356063.html>

Ніна Трускавецька

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМАТИКА БУЛІНГУ В ШКОЛІ

Поняття «булінг» (від англ. bullying - залякування, цькування) з'явилося ще в ХХ столітті. Але сучасне значення воно набуло відносно недавно, завдяки автору книги «Булінг в школі» норвезькому професорові психології Дану Ольвеусу.

Юридичною мовою, булінг - це систематичне фізичне, психологічне, економічне та сексуальне насильство, в тому числі і з застосуванням сучасних засобів електронних комунікацій, яке застосовується проти малолітньої або неповнолітньої особи.

За даними ООН за 2020 рік, насильству в школі піддається кожен десятий школяр в світі, і цей показник щороку зростає. У засобах масової інформації ми все частіше зустрічаємо лякаючі заголовки: «Підлітки виклали в мережу відео з побиттям однокласника», «Дівчинка покінчила життя самогубством через цькування в школі», і тому подібне [1].

У чому особливості сучасного булінгу? В першу чергу в тому, що цькування відбувається в основному в інтернеті. Зараз популярні і соціальні мережі, і різні повідомлення, де під фальшивим профілем можна написати будь-якій людині все, що завгодно. Цим користуються багато підлітків, впевнені у власній безкарності, що вони не понесуть відповідальності за свої діяння.

Школярі відправляють агресивні або непристойні відео і фото, пишуть образливі коментарі.

Булінгу і знущанням в сучасній школі може зазнати й учитель. Якщо раніше учні могли просто намазати стілець педагога клеєм або підкласти кнопки, то сьогодні підлітки можуть ображати, принижувати вчителя прямо під час уроку, плюнути в обличчя і навіть вдарити [2].

Але з настанням 16-тирічного віку до кривдника можуть застосовуватися санкції Кримінального кодексу України, якщо в його діях є ознаки складу злочину. У випадках особливо жорстокого поводження кривдника з жертвою кримінальна відповідальність настає з 14-ти річного віку.

Чинний Кримінальний кодекс України вказує вичерпний перелік статей, за які особа у віці від 14-ти років несе кримінальну відповідальність, наприклад, ст.121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст.122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» [3]. Тобто, дитина у віці від 14-ти років до 16-ти років може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, якщо заподіє однокласнику чи будь-якій іншій особі ушкодження, що можуть кваліфікуватися як середньої тяжкості або тяжкі.

Учні старшої школи, яким виповнилось 16-ть років, мають повну деліктоздатність, тобто самі несуть відповідальність за вчинені ними правопорушення та злочини, про що зазначено і в статті 22 Кримінального кодексу України, і в статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Окремо варто відзначити, що булінг - не поодинокий випадок, це триваючий процес, який не завжди вдається помітити і зафіксувати. Тому досить складно спрогнозувати, як органи поліції будуть встановлювати сам факт булінгу. Що стосується інтернет-цькування, тут ще складніше. Інтернет дає можливість бути до певної міри анонімними, є можливість цькування незалежно від географічних і тимчасових рамок, буквально 24/7. Для цього створюються підроблені облікові записи в соціальних мережах, різні поштові ящики.

Як у випадку інтернет-цькування поліцейським вдається встановити винних, потерпілих і свідків - питання, яке поки залишається відкритим. І створений в 2015 році Департамент кіберполіції України, швидше за все, допоможе в питанні фіксації інтернет-булінгу, але в їх компетенції тільки кримінальні правопорушення.

За процедурою, якщо є конфлікт, у навчальному закладі засідає дисциплінарна комісія, яка вирішує: суперечка поодинока або ж це систематичний булінг. У разі останнього, звертаються до ювенальної превенції національної поліції та до соціальних служб. До них напряду можуть звернутися і самі батьки. Далі справа передається до суду. Той і вирішує міру покарання [4].

Досі Україна залишається в топ-10 країн Європи за поширеністю булінгу. За статистикою, близько 67% український школярів хоч раз відчували на собі це явище впродовж навчання у школі.

Проблема булінгу в Україні залишається актуальною та потребує уваги і активних дій з боку державних інституцій, закладів освіти та всіх людей, небайдужих до проблеми цькування. Закон «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» набере чинності з дня, наступного за днем його опублікування. Подальшими кроками для посилення боротьби з булінгом має стати забезпечення чіткого виконання норм Закону, а також продовження інформування населення про шляхи виявлення, запобігання та припинення випадків цькування серед школярів через засоби масової інформації, твори культури та інші канали комунікації [5].

Ще одне явище сучасного світу носить назву скулшутінг (від англ. - schoolshooting). Цей термін має на увазі під собою масове вбивство учнів, вироблене або учнем, або кимось зі сторонніх, які проникли в школу. Скулшутінг придбав широкого розголосу після інциденту, який стався в середній загальноосвітній школі «Колумбайн» в США, де 20 квітня 1999 року двоє учнів розстріляли в школі тринадцять чоловік, після чого наклали на себе руки.

Масовий вбивця - це особа, яка діє під впливом некерованої та незрозумілої люті, в результаті якої вона вбиває велику кількість випадкових жертв, це все відбувається в якомусь одному місці (наприклад у школі).

Інакше кажучи, масовий вбивця - це «бомба з годинниковим механізмом», який може детонувати без попередження усе навкруги, у тому числі і себе (велика кількість масових убивць-підлітків закінчують життя самогубством, щоб не потрапити до рук поліції або гинуть в стрілянині, коли їх намагаються затримати).

Тема вчинення масових вбивств та розробки методів їх протидії на сьогоднішній день є дуже актуальною, оскільки даний вид злочину є поширеним в сучасному світі. На жаль, у вітчизняній літературі відсутня кримінально-правова класифікація даного злочину, а також відсутня належна регламентація відповідальності за даний злочин.

Що ж стосується національного законодавства, то можна говорити про необхідність внесення змін до чинного законодавства з приводу кримінальної відповідальності за даний злочин, оскільки чинний Кримінальний кодекс України не передбачає відповідальності за такий злочин, як масове вбивство. Тому доцільним було б доповнення до статті 115 ККУ, а саме до частини другої, у вигляді окремого підпункту, який передбачав би відповідальність за масове вбивство, а саме за умисне вбивство чотирьох і більше осіб.

Отже, виходячи з усього вище сказаного можна запропонувати наступні заходи попередження вчинення булінгу та масових вбивств: здійснення аналізу ситуації у закладі освіти (фізичного та емоційно-психологічного середовища), зокрема шляхом опитування учнів/учениць та працівників/працівниць щодо відчуття себе в безпеці під час роботи та навчання; впровадження заходів покарання особам, які погрожують масовою фізичною розправою; вироблення офіційної позиції закладу освіти щодо булінгу (цькування) та інформування про неї всіх учасників освітнього процесу; проводити роботи з медичними установами по обміну інформацією, що становить інтерес у сфері боротьби з даним видом злочину.

1. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>

2. *Public Safety Canada. Bullying prevention in schools. School factors. URL: <http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/bllng-prvntn-schls/index-eng.asp>*
3. *Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341>*
4. *Буллінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення URL: <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2-listing/item/188-буллінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-їївирішення.htm>*
5. *Воронцова Е. Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти. URL: <http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannyabulinguu-zakladah-osvit>*

Назарій Туз

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 3
Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ДИТИНИ ЯК ПОТЕРПІЛОГО У ЗЛОЧИНІ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про те, що термін «дитина» все інтенсивніше впроваджується в національне законодавство України, беручи до уваги міжнародне законодавство, яке ратифіковано Верховною Радою України.

Дитинством є відносно короткий і надзвичайно важливий період у житті людини, різноманітні події, котрі пережиті в дитячому віці, накладають відбиток на все подальше життя. Одним із важливих чинників дитячому віці є формування бази знань, умінь і навичок для подальшого життя, становлення особистості та творчого зростання, самореалізації людини. Дитячий період є дуже вразливим, будь-яка пережита в дитинстві подія впливає на формування світогляду дитини, позначається на її психологічному стані та впливає на все подальше життя.

Розмежовуючи поняття «дитина», «малолітній», «неповнолітній», в першу чергу слід наголосити, що на законодавчому рівні немає єдиної точки зору з даного питання.

Наприклад, у ч. 1 ст. 52 Конституції України зазначено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. У ч. 5 статті 43 Основного закону нашої держави зазначається, що використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється, тобто згадується поняття неповнолітній. Ч. 2 ст. 51 Конституції України передбачає, що повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [1].

Таким чином, Конституція України вживає поняття «діти», «неповнолітні» та «повнолітні діти», однак чіткого визначення цих понять Основний закон не тлумачить

У статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, а дитинство - період розвитку людини до досягнення повноліття. У статтях 33 та 34 даного

Закону вживається й термін «неповнолітній», але зміст цього поняття не розкривається [2].

Конвенція ООН про права дитини зазначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Розглядаючи дане джерело міжнародного права, слід наголосити, що поняття «дитина», «неповнолітній», «особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку» вживаються як ідентичні поняття за своїм змістом [3].

Малолітня особа у відповідності до ст. 31 Цивільного кодексу України, - це фізична особа, яка не досягла 14 років, а неповнолітня особа - це особа, віком від 14 до 18 років [4].

Згідно статті 6 Сімейного кодексу України, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою - дитина, у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [5].

Таким чином, проаналізувавши нормативну регламентацію поняття «неповнолітній», слід відмітити, що неповнолітньою слід вважати особу (дитина) у віці від 14 до 18 років.

Відповідно до чинного законодавства України та чинних міжнародних норм такі терміни як «дитина», «малолітній», «неповнолітній» фактично означають одну й ту саму особу (дитину), проте характеризуються різним юридичним змістом.

Особистісна віктимність дітей визначається, в першу чергу, віковими особливостями, до числа яких можна віднести як психофізичні, так і психологічні. Вони зумовлюють властивості, притаманні дитячому та підлітковому віку, - загострене прагнення до самореалізації, самоствердження, довірливість, емоційну невірноваженість, агресивність тощо.

Кримінальний кодекс України встановлює загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років. Однак, у ч.2 ст. 22 КК України передбачено повний перелік статей, за вчинення яких особу може бути притягнути до відповідальності з 14-ти років. Також у Загальній частині зазначено норми, що забезпечують нормальний психічний та фізичний розвиток неповнолітніх: вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, яка пом'якшує покарання за вчинення злочину (п.3, ч.1 ст. 66 КК України); до осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-го віку не може бути застосовано максимальна міра покарання – довічне позбавлення волі (ч.2, ст. 64 КК України).

Пом'якшуюче становище неповнолітньої особи, яка вчинила суспільно-небезпечне, протиправне діяння закріплене у Розділі 15 Загальної частини КК України – «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Норми вказаного розділу встановлюють більш широкі, ніж щодо повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад передбачено застосування примусових заходів виховного характеру), містять обмеження щодо суворості видів і розмірів кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, передбачають більш привілейовані

вимоги для звільнення від кримінального покарання, зазначають вимоги щодо погашення і зняття судимості неповнолітніх осіб.

Відповідно до п.п.6, 9 ч. ст. 67 Загальної частини КК України вчинення злочину щодо малолітнього та вчинення злочину з використанням малолітнього вважаються обставинами, які обтяжують покарання.

Таким чином, все наведене вище дозволяє зробити певні висновки, що розмежовуючи поняття «дитина», «малолітній», «неповнолітній» слід наголосити, що на законодавчому рівні немає єдиної точки зору з даного питання. В Україні слід на законодавчому рівні врегулювати низку проблемних питань щодо дітей, в першу чергу від закріплення терміну «дитина» до чіткої класифікації прав, обов'язків і статусу дітей різних вікових груп, у тому числі й дітей підозрюваних та обвинувачених. Кримінально-правовий захист дитини в Україні має на меті забезпечення цілісних, всебічних та комплексних умов для загального розвитку дитини. Безпека людини є певним станом людини, коли зовнішні і внутрішні фактори не можуть призвести до негативних наслідків, коли людина буде мати можливість досягнення сталого і всебічного стану свого існування, усвідомлення можливості задоволення своїх основних потреб і забезпечення власних прав і свобод. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні має здійснюватися в контексті всієї системи соціального захисту населення, й зокрема дитячого віку, і має бути зосереджений на протидії злочинним посяганням.

1. Конституція України від 28.06.1996 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL. <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142). URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135). URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Лілія Тютіна

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА НАРКОМАНІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КАНАБІСУ В УКРАЇНІ З МЕДИЧНОЮ МЕТОЮ.

На даному етапі розвитку суспільства, доволі часто виникає проблема вживання наркотичних засобів, їх розповсюдження та поведінки особи в так званому стані наркотичного сп'яніння, що тягне за собою кримінальне

покарання. Отож, насамперед варто розпочати з проблеми саме з незаконного виробництва, а також розповсюдження наркотичних та психотропних речовин.

Згідно ч. 1 ст. 307 КК[1], незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

Згідно ч. 4 ст. 307 КК[1], особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання. Також виникає питання про кримінальну відповідальність групи осіб, що займаються розповсюдженням наркотичних та психотропних речовин.

Так, згідно ч. 2 та 3 ст. 307 КК[1], ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна.

Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього, караються позбавленням волі на строк від дев'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

З 28 серпня 2013 року Кабінетом міністрів[3] було схвалено план дій щодо контролю за наркотиками. Міжнародні спеціалісти визнали таке діяння як одне найбільш вдалих і фахових у світі. В документі зазначалась сутність та сучасні напрямки державної політики щодо протидії розповсюдженню та вживання наркотичних засобів. Проводячи роботу серед наркозалежних, фахівці дійшли висновку, що переслідування таких осіб або ж запобігання наркоманії серед громадян не привело до відмови від даних речовин. Навпаки, у місцях позбавлення волі призвело до збільшення захворюваності на різні хвороби, такі як: ВІЛ/СНІД, туберкульоз тощо...

Якщо розглядати проблему наркоманії з психологічного аспекту, то таким чином більшість людей вживають наркотичні засоби саме через причини непорозуміння у суспільстві, недостатньої підтримки або ж уваги від батьків, родичів, друзів тощо. До того ж, питання булінгу може стати саме результатом

вживання наркотиків. Через таку собі безвихідь, найчастіше підлітки зазнають значної шкоди від наркотичних та психотропних речовин.

Ще одною доволі гострою проблемою у суспільстві постає керування транспортним засобом у наркотичному сп'янінні. Згідно ст. 286⁻¹ [1], керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також передача керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів, або відмова особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку медичного освідчення на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Ті самі дії, вчинені повторно, караються штрафом у розмірі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк від двох до трьох років.

Крім зазначених вище проблем, не можна не згадати питання про легалізацію канабісу у медичних цілях. На виборах 28 жовтня 2020 року, Президент запропонував 5 питань [2], щоб почути власне думку громадян. Серед таких питань постала проблема легалізації канабісу у медичних цілях. Тобто, як зазначають лікарі [4], задля полегшення симптомів онкохворих людей та мінімальної стабілізації їх життя. Також, якщо говорити про неонкологічні тяжкі захворювання, він може застосовуватися як протисудомний препарат для лікування нападів епілепсії, також може застосовуватися для лікування хвороби Альцгеймера, Паркінсона, при посттравматичному синдромі й так далі.

З одного боку, доцільно виділити тільки позитивні наміри щодо прийняття такого рішення. З іншого- це може загострити і без того складну ситуацію з наркоманією. Тобто, з легалізацією такої речовини, процедура придбання наркотиків суттєво полегшиться. Таким чином, зросте рівень наркозалежних громадян.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. №2341-III (ред. від 16.10.2020). База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.11.2020)
2. Сайт ВРУ, URL: <https://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.11.2020)
3. URL: <https://mind.ua/openmind/20182727-zlochinci-chi-pacienti-yak-podolati-narkomaniyu-v-ukrayini> (дата звернення: 02.11.2020)
4. URL: <https://www.unian.ua/health/country/legalizaciya-marihuani-v-medichnih-cilyah-kanabis-v-ukrajini-novini-ukrajini-11183861.html> (дата звернення: 02.11.2020)

Марія Федитник
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВИПРАВЛЕННІ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Питання прав людини є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх світових держав. Саме забезпечення прав людини та їх реалізація визначають рівень демократичного розвитку держави, а також суспільства.

Українське законодавство наділяє своїх громадян правами та обов'язками, у зв'язку з цим вони є повноправними господарями своєї держави.

Регулювання прав громадян здійснюється державними та міжнародними документами.

Відповідно до ст. 21 Конституції України всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно зі статтею 22 Основного Закону держави, права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [1].

Про те, що кожна людина на цій землі має права зазначали у своїх наукових працях: Д. Медисон, С. Сімон, Т. Гоббс, Д. Локк, Ш. Монтеск'є, Д. Юм, К. Гельвецій, Ф. Бекон, Г. Гроцій, Т. Джеферсон, Т. Лейн, Е. Кабе, С. Сімон.

О.В. Петришин доводив, що права і свободи людини і громадянина – це надбання, необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [2, с.134].

П.М. Рабінович зазначає права людини як певні можливості, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [3, с.5].

Беручи до уваги законодавство зарубіжних країн, наприклад Німеччини, то відповідно до ст. 1 Основного Закону чітко зазначається, що права людини є «недоторкані та невід'ємні». Конституція Франції 1958 р. містить 35 статей присвячених правам і свободам особи. Відповідно до статті 3 Конституції Чеської Республіки, складовою частиною конституційної системи є Хартія основних прав і свобод, затверджена конституційним законом.

Італія як демократична держава визнає та гарантує невід'ємні права людини як окремої особистості, так і в соціальних об'єднаннях, до яких входить особа [4, ст. 2]. До основного завдання держави належить усунення економічних

і соціальних перешкод, які можуть обмежити свободу та перешкоджати повному розвитку особи та участі всіх працівників політичної, економічної та соціальної організації держави.

Звертаючись до поняття «позбавлення волі» слід стверджувати, що це кримінальне покарання, яке полягає в ізоляції засудженого від суспільства та поміщення його до кримінально-виконавчої установи.

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Отже, на засуджених поширюються, як уже зазначалося, більшість прав, свобод та обов'язків людини й громадянина, які передбачені розділом II Конституції України. З цієї конституційної норми випливає і те, що права засуджених можуть обмежуватися тільки законами, а не іншими, у тому числі і відомчими, нормативно-правовими актами.

У ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» встановлено, що таке конституційне право, як свобода пересування, обмежується щодо осіб, які за вироком суду відбувають покарання у виді позбавлення чи обмеження волі. Засуджені, які перебувають в установах виконання покарань, прямо чи побічно обмежені і в таких конституційних правах, як право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, участь у професійних спілках (ст. 36 Конституції України), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України), право проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції України), право на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України) та ін. Вони побічно обмежені й у низці загальногромадянських прав, які передбачені нормами цивільного, сімейного, житлового, трудового, фінансового та інших галузей права.

Серед проблеми позбавлення волі стосовно засудженого можна виділити таку, як адаптація звільнення з місць виконання покарання, адже засуджений не має змоги забезпечити себе необхідними коштами, а не те, що ще і допомагати фінансово своїм родичам чи близьким.

Більшості осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, важко пристосуватися до нового життя у сьогоденні. В результаті вони нерідко попадають до маргінальної частини населення, не можуть знайти свого місця в житті, найчастіше поповнюють число осіб без певного місця проживання, нерідко знову вчиняють кримінальні правопорушення і потрапляють до місць позбавлення волі.

Серед негативних соціальних наслідків варто назвати колосальне число осіб, що мають клеймо судимості. Ураженість людей клеймом «сидів», «був під слідством чи судом», «був засуджений» тягнеться негативним шлейфом протягом усього життя людини і є перешкодою для роботи у багатьох галузях життєдіяльності суспільства і держави.

Задля покращення ситуації слід здійснити такі заходи:

1) розробити програми підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі з використанням закордонного досвіду;

2) розробити план поширеного впровадження принципу гласності в роботі пенітенціарної системи.

Отже, задля покращення ситуації стосовно проблем, що стосуються позбавлення волі потрібно створити належні умови виправлення і ресоціалізації засуджених та вдосконалення всієї системи.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Загальна теорія держави і права /За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Х.: Право, 2002. 428 с.
3. Теорія государства и права /Под ред. Г.Н. Манова. М.: Юрист, 1996. 485 с.
4. Конституция Итальянской Республики URL: <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf>

Маряна Федичів

магістрантка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ТЕРОРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Сучасний тероризм потребує розроблення нових підходів для вирішення проблеми, оскільки заведений алгоритм протидії тероризму довів свою нездатність забезпечити спокій у суспільстві, про це свідчить, зокрема антитерористична операція на території Луганської та Донецької областей, що переросла у затяжний збройний конфлікт. Саме тому, на мою думку проблема протидії терористичній діяльності залишається найбільш актуальною та потребує негайного реагування з боку державних правоохоронних органів.

На поширення тероризму впливає багато причин а саме: зниження рівня життя населення, та падіння авторитету влади і прийняття ними хибних, та не обдуманих рішень, культурні та конфесійні особливості. Проте не слід забувати, що злочини пов'язані з тероризмом вчинюються не лише у країнах третього світу, а й розвинутих країнах з достойним ним рівнем життя людей, де довіра до влади є досить висока.

Враховуючи актуальність та значення правової природи тероризму, в умовах сучасних реформаторських зрушень в Україні, у сфері забезпечення безпеки громадян правоохоронними органами, необхідно відзначити, що спектр можливих контекстів дослідження терористичної діяльності є доволі різноманітним, однак при цьому спеціального вивчення сутності, причин та умов, факторів та детермінантів тероризму, досі не проводилося [1].

Ця небезпечна форма агресії дуже швидко прогресує в нашій державі. В Україні з'явилась пряма загроза перетворення терактів у систематичне явище. Це спричинено терористичній діяльності на Сході України.

Терористичні організації широко використовують нові сучасні технології, зокрема, у галузі телекомунікацій, міжнародних комп'ютерних мереж тощо. Внаслідок цього злочинна діяльність зростає та стає прибутковішою.

Тероризм є міжнародною проблемою, про що свідчить чисельність терористичних актів у світі. Насильницькі дії, які здійснені суспільно небезпечними способами, що викликають загибель людей, спричинення шкоди здоров'ю, пошкодження майна, порушення нормальної діяльності органів влади і юридичних осіб, об'єктів життєдіяльності і транспорту, пошкодження комунікацій і транспортних повідомлень, а так само загроза настання вказаних наслідків, якщо ці дії спрямовані на порушення існуючих відносин між державами, на залякування соціальних груп, юридичних та фізичних осіб в інтересах винних [2].

Насильство при тероризмі має за мету викликати паніку, порушити і навіть зруйнувати державний і громадський порядок, вселити страх, змусити противника прийняти бажане рішення, викликати політичні та інші зміни на користь інтересів терористів [2].

Водночас у науковій практиці сформувались різні підходи до тлумачення цього виду кримінального правопорушення а саме:

В.О.Навроцький визначає тероризм як «залякування населення і органів влади з метою досягнення злочинних намірів»; і далі: «Він полягає у погрозі насильством, підтриманні стану постійного страху з метою досягнути певних політичних чи інших цілей, спонукати до певних дій, привернути увагу до особи терориста або організацій, які він представляє. Заподіяння чи загроза заподіяння шкоди є своєрідним попередженням про можливість спричинення більш тяжких наслідків, якщо вимоги терористів не буде сприйнято. Характерною ознакою тероризму є його відкритість, коли про мету заподіяння шкоди чи погрози, про вимоги широко розголошується» [1].

На думку В.С.Канціра, «...терор можна подати, як особливий вид діяльності, головною об'єктивною метою якого виступає досягнення будь-яким чином залякування інших людей. Наявність такої мети не заперечує існування інших різноманітних суб'єктивних цілей, якими керуються окремі терористи. Однак, саме чужий страх, як мета, керує їх діями і надає сенс усьому існуванню. Для досягнення такої мети, тобто для масового поширення страху, терорист здійснює найрізноманітніші дії: готує зброю, вистежує жертви, обирає місце здійснення майбутнього терористичного акту, вирішує транспортні питання тощо» [3].

Вважалось, що тероризм виникає, коли суспільство перебуває у глибокій кризі, в першу чергу, коли у суспільстві відбувається криза державно-правової системи та ідеології. В такому суспільстві з'являються певні опозиційні групи - політичні, соціальні, національні, релігійні, які ставлять під сумнів законність існуючої влади, всієї системи управління. Якщо такі групи дійдуть до думки, що досягнути зміни влади шляхом закону вони не в силі, то, найвірогідніше, вони

намагатимуться досягти бажаного через насильство, тобто тероризм. При цьому моральним виправданням насильства такі угруповання вважатимуть високу мету, важливість і чистоту своїх поглядів і намірів [3].

Враховуючи поширення в світі цього вкрай небезпечного злочину, виникла нагальна необхідність поглибленого, вивчення проблем, невирішеність яких сприяє його проявам. З метою успішної боротьби з тероризмом необхідне чітке і несуперечливе антитерористичне законодавства.

Антитерористичне законодавство України не набуло системного характеру, а його відпрацювання вимагає опори на фундаментальні наукові дослідження з вказаної проблематики. Доводиться констатувати, що в Україні на даному етапі теоретично не розробленою взагалі або малодослідженою в науковому плані тема тероризму, та є низка ключових проблем протидії тероризму. Це стосується, насамперед, розуміння соціальної і правової природи тероризму, визначення його сутнісних ознак, виділення окремої категорії «терористичні злочини» [4].

У сучасних умовах існування збройного конфлікту на території України та проведення антитерористичної операції на території Луганської та Донецької областей особливої актуальності набула кваліфікація злочинних проявів, що мають місце в цих регіонах.

Особливо складним стає кваліфікація злочинів терористичної спрямованості та їх відмежування від проявів сепаратизму та від інших злочинів проти основ національної безпеки України. Незважаючи на вже внесені у кримінальне законодавство зміни, аналіз ст. 258 Кримінального кодексу України показує, що низка положень потребує уточнення і удосконалення [4].

В умовах загострення кризи, що охопила політичні, економічні та соціальні відношення в Україні, можна окреслити фактори, які сприяють розвитку тероризму: криміналізація суспільства, корупція, низький економічний рівень країни, ріст цін, затримка виплат заробітної плати, безробіття, відсутність засобів до існування, зубожіння населення, невдоволення існуючими суспільними відносинами, значний рівень злочинності, наростання проявів сепаратизму [5].

Відповідно для вирішення завдання протидії тероризму в Україні слід задіяти всі підходи вивчення цього питання і визначити особливості протидії тероризму на міжнародному рівні

Висока суспільна небезпечність цього злочину, швидкі темпи зростання кількості терористичних актів у різних куточках планети, проблеми припинення фінансування тероризму, прозорість державних кордонів – це лише частина проблем, які вимагають залучення усієї світової спільноти для вирішення нагальних проблем протидії тероризму [5].

Отже, звертаючи увагу на вищевикладене, ми можемо зробити висновок, що тероризм – це небезпечне явище, яке несе загрозу всьому людству, та яке швидко зростає. Тероризм свідчить про гостре неблагополуччя в деякій зоні соціальному благоустрою. Він є індикатором кризових процесів у державі. Проблема тероризму не має чисто силового, поліцейського вирішення. Локалізація і силовий спротив терористам – це частина боротьби з цим злом.

Інша частина передбачає політичні, соціальні і культурні перетворення в державі, за для зменшення терористичних дій.

1. *Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2008. С. 10–12.*
2. *Попович О. С. Поняття «тероризування». Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Націон. акад. прокуратури України, 2018. С. 68–70.*
3. *Канцір В.С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011.- 558 с.- С.3 -4.*
4. *Ємельянов В.П. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного 109 законодавства. Х. : Кроссроуд, 2007. 216 с.*
5. *Рижов І.М. Тероризм і боротьба з ним: деякі припущення соціально-інформаціологічної парадигми. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 1. С. 94-96.*

Юрій Філей

декан юридичного факультету

Національного університету «Запорізька політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

Накопичення теоретичних знань, практичного досвіду стимулює нові дослідження однієї з підсистем кримінально-правової системи, якою є система санкцій, що без неї існування всієї системи є немислимим. У юридичній літературі на сьогодні не існує однозначного тлумачення терміна «санкція». Для того, щоб дати рекомендації законодавцеві з удосконалення регламентації в законі кримінально-правових санкцій, необхідно мати чітку уяву про правову природу, сутність цього феномена.

Санкція (з *лат. sanctio* «найсуворіша постанова») – складова частина норми права, яка в разі невиконання норми визначає заходи державного впливу, головним чином у формі примусу; умова, яка забезпечує виконання закону; державний запобіжний захід, який застосовується до правопорушника; міра відповідальності за порушення диспозиції; заходи впливу, покарання за порушення закону; найважливіший засіб соціального контролю. Є й інші значення санкції, наприклад, затвердження чого-небудь вищою інстанцією, дозвіл. Зазначені визначення «санкції» допомогли скласти загальну уяву про висвітлення цього питання в енциклопедичній літературі. Отже, «санкція» – це багатозначне поняття, яке має безліч варіацій і значеннєвих відтінків.

Розглянемо різні точки зору на це питання, які наводяться в юридичній літературі. Так, А.О. Пінаєв санкцію визначає як частину статті кримінального закону, яка містить вказівки на вид і розмір покарання [1, С. 23]. О.Є. Лейст санкцією правової норми називає нормативне визначення примусових заходів, які застосовуються у разі правопорушення і містять його підсумкову правову оцінку [2, С. 7]. І.Я. Козаченко санкцію розглядає як закріплену кримінальним законом форму відповідальності, яка виражає міру кримінального покарання, передбаченого за вчинення злочину [3, С. 75]. На думку А.В. Наумова, санкція –

це примусовий захід, за допомогою якого відповідне правило поведінки охороняється від порушень [4, С. 30]. Санкція – це правовий засіб забезпечення виконання юридичних обов'язків та охорони суб'єктивних прав від можливих порушень [5, С. 47].

А.П. Козлов дає розгорнуте визначення кримінально-правової санкції як частини кримінально-правової норми, яка має державно-примусовий якісно-кількісний характер і становить собою формально визначену об'єктивно-суб'єктивну модель заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які вчинили злочин [6, С. 17].

З огляду на це санкція є частиною норми права. Питання про кримінально-правову норму є одним з найскладніших у теорії кримінального права. Зазначимо, що структура норми права постійно привертає увагу вчених. І хоча основні напрямки в дослідженні цієї проблеми вже сформувалися, прихильники різних точок зору продовжують обстоювати свої позиції, знаходячи для їх обґрунтування нові аргументи.

Санкції створюються на основі видів злочинів і системи покарань. Саме в санкціях мають бути закладені точки відліку, які допомогли б суду обрати необхідне покарання.

Основною ознакою кримінально-правової санкції є те, що вона не може бути ефективною без наявності державного примусу. Саме заходи державного примусу за вчинення суспільно небезпечного діяння моделює санкція. Однак, якщо відсутній ефективний порядок їх застосування, то будь-які міркування про класифікацію та побудову втрачають актуальність. Без кримінально-процесуального права неможливе застосування кримінально-правових норм, але без матеріально-правової підстави процес стає безпредметним і взагалі втрачає свій зміст. Ця проблема важлива, але її не слід змішувати із самим поняттям санкції, оскільки недостатньо ефективна санкція не перестає бути санкцією, але вимагає подальшого вдосконалення.

Отже, санкція – це обов'язкова складова статті (або частини статті) Особливої частини КК України, яка містить у собі модель виду й обсягу покарання, адекватного суспільній небезпечності злочинного діяння. Санкція розкриває правовий аспект кримінального покарання, вказуючи на його вид та обсяг, виконуючи при цьому роль моделі кримінального покарання, передбаченого за вчинений злочин.

Однією з основних особливостей запропонованого визначення є вказівка на те, що санкція обов'язково має бути адекватною, справедливою, тобто величина санкції кримінально-правової норми повинна перебувати у прямій залежності від реальної суспільної небезпечності того діяння, яке описується в диспозиції, й узгоджуватися з іншими санкціями, а також бути співрозмірною рівню соціальної значимості тих чи інших благ і свобод, які втрачає або в яких обмежується засуджений.

Відокремлене існування диспозиції і санкції неможливе. Санкція є необхідним елементом правової норми. Кримінальна відповідальність, покарання та кримінально-правова санкція є нетотожними категоріями, але взаємозалежними.

1. Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Кн. 1. X. : Юридический Харьков, 2001. 289 с.
2. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). М. : Изд-во МГУ, 1981. 240 с.
3. Козаченко И.Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1987. 232 с.
4. Наумов А.В. Применение уголовно-правовых норм. Учебное пособие. Волгоград : Высшая следственная школа МВД СССР, 1973. 176 с.
5. Ветрова Г.Н. Санкции в судебном праве. М. : Наука, 1991. 160 с.
6. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения). Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. 176 с.

Христина Хом'як

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА СУДИМОСТІ: ПОГАШЕННЯ ТА ЗНЯТТЯ

Інститут судимості є одним з найважливіших в загальній частині кримінального права. Правовим наслідком відбуття кримінального покарання є наявність судимість. Зміст судимості визначений у ст.88 КК України. Учення про судимість у науці кримінального права посідає особливе місце. Це пояснюється його значущістю як для вирішення теоретичних кримінально-правових завдань, так й для правозастосування. В даний час актуальні проблеми інституту судимості не втратили своєї важливості. Згідно із ч.1 цієї статті вона настає з моменту вступу в законну силу обвинувального вироку суду [5, ст.88]. З цього моменту для особи виникають відповідні визначені законом правообмеження. Саме із судимістю закон пов'язує правову оцінку особи при вчиненні нею нового злочину, визначає умови застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Як вже наголошувалось, судимість є правовим наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання. В літературі судимість часто визначають як негативний правовий статус особи. Ч. 3 ст. 6 Конституції України передбачає, що не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку [1, ст.6]. У відповідних законах України встановлена заборона на заняття посади прокурора, судді, виконання функцій адвоката тощо особами, які мають судимість.

Аналіз норм КК свідчить про те, що закон передбачає судимість як обставину, з якою пов'язуються найбільш суворі кримінально-правові наслідки для особи, яка, маючи судимість, знову вчинює злочин. Так:

а) рецидивом злочинів як найбільш небезпечним видом множинності визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст. 34);

б) злочин може бути визнаний повторним, якщо судимість за перший злочин не було погашено або знято (ч.4 ст.32);

в) повторність злочину та рецидив є обставинами, які обтяжують покарання (п. 1 ч. 1 ст.67);

г) судимість, як правило, виключає застосування до особи, яка вчинила новий злочин, пільгових інститутів кримінального права, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45-47);

г) у багатьох статтях Особливої частини КК судимість передбачається як кваліфікуюча або особливо кваліфікуюча ознака. Наприклад, хуліганство буде особливо кваліфікованим, якщо воно вчинене особою, яка має судимість за хуліганство (ч.3 ст.296).

Цей перелік кримінально-правових обмежень достатньою мірою показує значення інституту судимості в кримінальному праві.

Судимість має строковий характер. Закон визначає, коли вона виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як погашення, так і зняття судимості пов'язані зі спливом певних термінів, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення.[6 с.73]

Припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загально-правові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала. Вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, у тому числі і при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості і є неприпустимим. [5, с.78]

У деяких випадках строк погашення судимості закінчується одночасно зі строком давності обвинувального вироку. Частина 2 ст. 90 КК спеціально передбачає таку ситуацію, вказуючи, що в строк погашення судимості зараховується строк, протягом якого вирок не було виконано, якщо при цьому давність виконання цього вироку не переривалася. Якщо вирок не було виконано, то судимість погашається по закінченні строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК) [4, с. 410]. Наприклад, особу було засуджено до чотирьох років позбавлення волі за злочин середньої тяжкості. Однак вирок своєчасно не було виконано у зв'язку з тим, що через стихійне лихо це було неможливим. У цьому разі з дня набрання вироком чинності починає спливати строк давності виконання обвинувального вироку — п'ять років (п. 3 ст. 80 КК)

Судимість не є самоціллю. Вона покликана закріпити результати впливу на засудженого в ході виконання покарання, переконатися, що відбулося його виправлення. Підстави дострокового зняття судимості визначені в кримінальному законі, його процесуальний порядок регламентований КПК. Відповідно до положень, сформульованих у ч. ч. 1 і 2 ст. 91, судимість може бути знята лише за таких умов:

- 1) особа відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;
- 2) сплило не менше половини строку погашення судимості, зазначеного у ст. 89;
- 3) зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці особа довела своє виправлення.

В чинній редакції КК України зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі, особливо тяжкі та корупційні злочини. У свою чергу, законопроектом №5514 пропонується скасувати зазначену заборону, обмеживши її застосування лише для злочинів проти життя та здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Проте, не є цілком зрозумілим те, за яким критерієм законодавець пропонує залишити дію заборони стосовно дострокового зняття судимості щодо зазначених злочинів та скасувати щодо інших тяжких та особливо тяжких злочинів (зокрема, злочинів проти власності, проти правосуддя та ін.).

Отже, інститут судимості не є до кінця вивченим і потребує доопрацювання, своєрідної реформації. Законодавець намагається брати приклад з міжнародного права, проте можна знайти деякі незрозумілості. Наприклад, до яких саме європейських стандартів законодавець намагається наблизити положення законодавства. В пояснювальній записці до законопроекту є кілька посилань на законодавство Німеччини, але не міститься жодного обґрунтування, чому не аналізується законодавство інших європейських країн. Крім того, з прийняттям законопроекту №5514 фактично відкривається можливість дострокового зняття судимості за корупційні злочини, які є тяжкими та особливо тяжкими. Можливо, це і є метою зазначеного законопроекту. Таким чином, вважаємо, що законопроект №5514 потребує суттєвого доопрацювання та не може бути прийнятий у вигляді, запропонованому законодавцем.

1. Конституція України від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80-Text>
2. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: Курс лекцій. - К.: Атіка, 2001. — 542 с.
3. Коржанський М.Й. Науковий коментар кримінального кодексу України. - К.: Академія, 2001. - 656 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001.
5. Кримінальний кодекс України від 27.10.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002.

СУТНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ЩОДО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ

Свідком у кримінальному провадженні є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України) [1].

Свідок має право: 1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується; 2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу; 3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню; 4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; 5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті; 6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань; 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 9) заявляти відвід перекладачу (ч. 1 ст. 66 КПК України) [1].

Отже, зі змісту правової норми убачається, що діяльність адвоката полягає у наданні правової допомоги свідку під час давання ним показань, участі у проведенні інших процесуальних дій.

Важливість своєчасної та кваліфікованої правової допомоги свідку у кримінальному провадженні складно переоцінити, адже, як відомо, статус свідка у подальшому може змінитись на статус підозрюваного. Тобто діяльність адвоката має бути спрямована на забезпечення дотримання та реалізацію прав свідка про які останній може бути необізнаним або обізнаним частково. Це стосується як безпосередньо прав свідка, так і можливості зміни його процесуального статусу.

Зважаючи на те, що найбільш поширеними є випадки виклику свідків для проведення допиту, особливе значення має отримання правової допомоги під час підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії. Аналіз законодавства і правозастосовної практики показав, що змістом діяльності адвоката, який надає правову допомогу свідку є:

- 1) з'ясування чи було розпочато досудове розслідування у порядку ст. 214 КПК України, адже лише за таких умов можливо проводити допит [1];
- 2) з'ясування соціально-правового та процесуального статусу особи з метою визначити чи може вона бути викликана і допитана як свідок. Тобто, потрібно встановити чи не належить особа до наступних категорій осіб: захисників, представників потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законних представників потерпілого та цивільного позивача у кримінальному провадженні; адвокатів; нотаріусів; медичних працівників; священнослужителів; журналістів; професійних суддів, народних засідателів; осіб, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні; осіб, до яких застосовані заходи безпеки; осіб, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки.

У випадку, якщо особа належить до цих категорій роз'яснення стосуються обмеження предмета допиту щодо відомостей, які стали їй відомі внаслідок виконання професійних або процесуальних обов'язків.

Якщо особа має дипломатичну недоторканість, то вона не може бути допитана як свідок без її згоди, а для допиту працівників дипломатичних представництв потрібна згода представника дипломатичної установи;

- 3) якщо свідком є неповнолітній або малолітній, роз'яснюються вимоги до проведення допиту таких осіб: присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря; обмеження тривалості допиту; роз'яснення про обов'язку про давання правдивих показань без попередження про кримінальну відповідальність (ст. 226 КПК України);
- 4) роз'яснення свідку змісту повістки про виклик. Відповідно до ст.137 КПК України, у ній повинно бути зазначено: прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик; найменування та адреса суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка викликається, її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа; наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу, та здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження; поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

У випадку недотримання зазначених вимог, особа не вважається такою, що отримала повістку і її про це повідомлено, відтак обов'язок прибути за викликом у неї не виникає.

- 3) роз'яснення свідку наслідків неприбуття та ухилення від явки до

слідчого (ст. 139 КК України - накладення грошового стягнення: від 344 до 688 грн. - у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 689 до 2 756 грн. - у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду);

- 4) роз'яснення свідку які причини визнаються поважними у разі неприбуття за викликом: затримання, тримання під вартою або відбування покарання; обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; несвоєчасне одержання повістки про виклик; інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик (ст. 138 КПК України);
- 5) роз'яснення свідку випадків, у яких щодо нього може бути застосовано привід;
- б) роз'яснення свідку про кримінальну відповідальність (ст. 384, 385 КК України) за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК України;

9) повідомлення свідку, що він може відмовитись давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів. А також роз'яснення хто саме, відповідно до положень закону визнається близькими родичами та членами сім'ї: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (п.1. ч.1 ст. 3 КПК України) [1].

Питанню надання правової допомоги свідку приділяється значна увага у правових позиціях національних судів та ЄСПЛ.

Питання надання правової допомоги адвокатом свідку, який надалі набув статусу підозрюваного та наслідки порушення прав на правову допомогу розглядалися і мають відображення у правових позиціях ЄСПЛ («Яременко проти України», «Луценко проти України», «Шабельник проти України»). У цих та інших рішеннях визначено, що використання показань осіб, які перебували у якості свідка та використання таких показань для доведення винуватості в учиненні злочину є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Як убачається з положень ч. 1 ст. 65 КПК України, за час дії КПК України це питання не втратило актуальності, а, навпаки, набуло більшої значущості, оскільки у порівнянні з положеннями КПК 1960 року, у чинному законодавстві було втрачено важливі здобутки правової регламентації питань надання правової допомоги свідку.

Отже, із наведеного убачається, що свідку, який не має досвіду участі у кримінальному провадженні, а також необізнаний про свої процесуальні права та можливості їх реалізації, самостійно вкрай важливо зрозуміти, що використання таких тактичних прийомів може призвести до погіршення його процесуального становища. Відтак, можливість отримання правової допомоги адвоката має особливе значення.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-III. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.*
2. *Фуллей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.*

Ангеліна Ціхоцька
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Світлана Сорока
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК: ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах суспільної трансформації сучасної України, формування повноцінної правової держави європейського типу особливо гостро постає проблема реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів. Окремих змін потребує кримінально-правова політика щодо посилення захисту прав і свобод людини (громадянина), учасника кримінально-правових відносин. Визначені проблеми зумовлюють гуманізацію кримінального законодавства, вимагають від держави проведення дієвих заходів щодо їх вирішення.

З огляду на це важливою подією щодо цього питання варто вважати прийняття Концепції реформування кримінальної юстиції, якою запропоновано запровадження кримінальних (підслідних) проступків - діянь, що не становлять значної суспільної небезпеки [1].

Якщо звернутися до історії становлення інституту кримінального проступку, то необхідно зазначити, що поділ кримінально караних діянь на злочини й проступки був відомий законодавству Російської імперії ще з часу прийняття у 1845 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні, відповідно до якого усі покарання поділялися на кримінальні та виправні. За проступки призначалося лише виправне покарання. Виділення кримінальних

проступків в окремий вид кримінально караних діянь було збережене також у Кримінальному уложенні 1903 р. За цим нормативно-правовим актом вони каралися арештом або грошовим штрафом [2].

Що стосується законодавства за часів радянської доби, то ані КК України, ані КК інших радянських республік не пішли шляхом виділення кримінальних проступків як самостійного інституту кримінального права, хоча в науці кримінального права у 60-ті роки минулого століття висловлювалися непоодинокі судження з приводу доцільності виділення злочинів незначної тяжкості у категорію антигромадських проступків (зокрема, А. А. Піонтковський та М. Д. Шаргородський).

За часів незалежної України робляться суттєві кроки у напрямі захисту прав і свобод людини шляхом змін в законодавстві. Питання про прийняття законодавства про кримінальні проступки вже вирішується протягом кількох років. Тому серед науковців також виникали дискусії стосовно термінів для визначення цього нового інституту: кримінальні провини, карні провини, переступи, кримінальні проступки. Так П.Л. Фріс пропонує використовувати термін «кримінальні провини», В. О. Туляков дотримується використання терміну «кримінальний проступок», законодавець також дотримується терміну «кримінальний проступок».

Внутрішніми передумовами впровадження проступку в кримінальне законодавство України є невідповідність небезпеки діяння наслідкам притягнення до кримінальної відповідальності (судимість та позбавлення волі або загроза його застосування); неврахування законодавцем сприйняття у побутовій правосвідомості злочину як діяння, що асоціюється із відбуванням такого покарання як «позбавлення волі»; соціально-правова необумовленість окремих положень КК України. Наслідками вказаних недоліків при криміналізації окремих діянь є порушення формули «злочин – покарання», «трафаретне» застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування [3, с.63].

З метою узгодження положень Концепції реформування кримінальної юстиції, КУпАП, КК України, та КПК України народними депутатами України на розгляд Верховної Ради України були внесені проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [5], який в подальшому був прийнятий 17.06.2020 р.

Так, з 1 липня в КК України введено поняття «кримінальний проступок». Відповідно до ч.2 ст. 12 КК України кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4]. Тобто некваліфіковані прості склади кримінальних правопорушень на сьогодні є кримінальними проступками.

Однак щодо впровадження кримінального проступку виникає безліч протиріч, основними аргументами противників введення «кримінальних проступків» у кримінальне законодавство України є такі: їх уведення може

негативно вплинути на стан корупції в Україні через прагнення суб'єктами права уникнути вироку за кримінальний проступок шляхом надання неправомірної вигоди; це зумовить незручність у використанні: існуватиме три акти, які регулюватимуть проступки – КУпАП, КК України та Закон України про кримінальні проступки. Це може спричинити зростання чисельності колізій у праві та, як результат, неправомірності притягнення до відповідальності; фактично, нове поняття не відповідає Конституції України, основному закону держави, оскільки не передбачене нею. Натомість поняття «злочин» вживається досить часто; неготовність судів та правоохоронних органів до пропонованих змін, оскільки реалізація положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» вимагатиме значних організаційних зусиль, інтелектуальних та матеріальних затрат і неминуче призведе до зниження ефективності роботи правоохоронної системи на період, поки положення нового законодавства будуть остаточно засвоєні і апробовані на практиці [5].

Таким чином, можемо зробити висновки, що впровадження інституту про кримінальний проступок є важливим кроком для розвитку кримінального права і законодавства в цілому. На нашу думку, введення цього інституту сприятиме забезпеченню швидкого і повного розслідування даної категорії кримінальних справ. Також це уможливить зосередити діяльність слідчого апарату на розслідуванні злочинів, а суддям спростить розгляд кримінальних справ в суді.

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // *Офіційний вісник України*. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
2. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. - СПб. : Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845 - 898+XVII с.
3. Дмитрук М.М. *Історичні передумови впровадження кримінального проступку. Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.)*. О.: 2009. С. 62 – 64.
4. *Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.*
5. Крайник Г.С., Цициук К.В. *Щодо недоцільності появи «кримінального проступку» в кримінальному законодавстві України URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/1/47.pdf>*

Ангеліна Ціхоцька

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Циліорик

асиситент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

В умовах суспільної трансформації сучасної України, формування повноцінної правової держави європейського типу особливо гостро постає проблема реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів. Окремих змін потребує кримінально-правова політика щодо посилення

захисту прав і свобод людини (громадянина), учасника кримінально-правових відносин. Визначені проблеми зумовлюють гуманізацію кримінального законодавства, вимагають від держави проведення дієвих заходів щодо їх вирішення.

З огляду на це важливою подією щодо цього питання варто вважати прийняття Концепції реформування кримінальної юстиції, якою запропоновано запровадження кримінальних (підслідних) проступків - діянь, що не становлять значної суспільної небезпеки [1]

Якщо звернутися до історії становлення інституту кримінального проступку, то необхідно зазначити, що поділ кримінально караних діянь на злочини й проступки був відомий законодавству Російської імперії ще з часу прийняття у 1845 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні, відповідно до якого усі покарання поділялися на кримінальні та виправні. За проступки призначалося лише виправне покарання. Виділення кримінальних проступків в окремий вид кримінально караних діянь було збережене також у Кримінальному уложенні 1903 р. За цим нормативно-правовим актом вони каралися арештом або грошовим штрафом [2].

Що стосується законодавства за часів радянської доби, то ані КК України, ані КК інших радянських республік не пішли шляхом виділення кримінальних проступків як самостійного інституту кримінального права, хоча в науці кримінального права у 60-ті роки минулого століття висловлювалися непоодинокі судження з приводу доцільності виділення злочинів незначної тяжкості у категорію антигромадських проступків (зокрема, А. А. Піонтковський та М. Д. Шаргородський).

За часів незалежної України робляться суттєві кроки у напрямі захисту прав і свобод людини шляхом змін в законодавстві. Питання про прийняття законодавства про кримінальні проступки вже вирішується протягом кількох років. Тому серед науковців також виникали дискусії стосовно термінів для визначення цього нового інституту: кримінальні провини, карні провини, переступи, кримінальні проступки. Так П.Л. Фріс пропонує використовувати термін «кримінальні провини», В.О. Туляков дотримується використання терміну «кримінальний проступок», законодавець також дотримується терміну «кримінальний проступок».

Внутрішніми передумовами впровадження проступку в кримінальне законодавство України є невідповідність небезпеки діяння наслідкам притягнення до кримінальної відповідальності (судимість та позбавлення волі або загроза його застосування); неврахування законодавцем сприйняття у побутовій правосвідомості злочину як діяння, що асоціюється із відбуванням такого покарання як «позбавлення волі»; соціально-правова необумовленість окремих положень КК України. Наслідками вказаних недоліків при криміналізації окремих діянь є порушення формули «злочин – покарання», «трафаретне» застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування [3].

З метою узгодження положень Концепції реформування кримінальної юстиції, КУпАП, КК України, та КПК України народними депутатами України

на розгляд Верховної Ради України були внесені проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [5], який в подальшому був прийнятий 17.06.2020 р.

Так, з 1 липня в КК України введено поняття «кримінальний проступок». Відповідно до ч.2 ст. 12 КК України кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4]. Тобто некваліфіковані прості склади кримінальних правопорушень на сьогодні є проступками

Однак щодо впровадження кримінального проступку виникає безліч протиріч, основними аргументами противників введення «кримінальних проступків» у кримінальне законодавство України є такі: їх уведення може негативно вплинути на стан корупції в Україні через прагнення суб'єктами права уникнути вироку за кримінальний проступок шляхом надання неправомірної вигоди; це зумовить незручність у використанні: існуватиме три акти, які регулюватимуть проступки – КУпАП, КК України та Закон України про кримінальні проступки. Це може спричинити зростання чисельності колізій у праві та, як результат, неправомірності притягнення до відповідальності; фактично, нове поняття не відповідає Конституції України, основному закону держави, оскільки не передбачене нею. Натомість поняття «злочин» вживається досить часто; неготовність судів та правоохоронних органів до пропонованих змін, оскільки реалізація положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» вимагатиме значних організаційних зусиль, інтелектуальних та матеріальних затрат і неминуче призведе до зниження ефективності роботи правоохоронної системи на період, поки положення нового законодавства будуть остаточно засвоєні і апробовані на практиці [5].

Таким чином, можемо зробити висновки, що впровадження такого інституту як кримінальний проступок є важливим для розвитку кримінального права і законодавства в цілому. Я вважаю, що інститут кримінальних проступків запроваджено з метою забезпечення швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості. Також це уможливить зосередити діяльність слідчого апарату на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів.

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
2. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СПб. : Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярій, 1845 - 898+XVII с.
3. Дмитрук М.М. Историчні передумови впровадження кримінального проступку. Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.). О.: 2009. С. 62 – 64.
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.

5. *Крайник Г.С., Ципищук К.В. Щодо недоцільності появи «кримінального проступку» в кримінальному законодавстві України* URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/1/47.pdf>

В. Черепушак

кандидат юридичних наук

В. Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

Виходячи із конституційного принципу розподілу влад у правовій державі, правовий спір по суті, у тому числі кримінально-правовий, вирішується виключно судовою владою. Сторони цього спору мають бути наділені рівними правовими можливостями та засобами для захисту своїх інтересів. Відповідно вирішення кримінально-правового спору буде правовим, тобто справедливим, лише за умови максимальної відповідності процедури правосуддя правовим принципам, засадам кримінального провадження.

Саме суд, суддя під час здійснення правосуддя уповноважені законом на ухвалення рішень щодо спростування презумпції невинуватості, встановлення судової істини через ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Як вказує І.І. Котубей, істина, яка встановлюється у кримінальному провадженні, має багатofункціональний характер, кожен аспект якого знаходить свій прояв у процесі судово-пізнавальної діяльності. І хоча поняття істини, як правової категорії, не використовується в нормах КПК України, саме судова істина, як правовий продукт, що відображає результат пізнання судом обставин об'єктивної та процесуальної (у тому числі, конвенційної) дійсності, є основою ухвалення правосудного істинного судового рішення [1, с. 12].

При цьому, справедливим має бути і порядок, в якому таке встановлення здійснюється.

Справедливість судового провадження, зокрема у контексті тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини передбачає дотримання верховенства права при здійсненні правосуддя, повагу до прав людини. І у цьому аспекті значної актуальності, особливо останніми роками, набуває тема допустимості доказів, співвідношення справедливого судового розгляду і засобів встановлення фактичних обставин справи, у тому числі й тих, в процесі застосування яких мали місце ті чи інші порушення закону.

У науці кримінального процесу допустимість доказів розглядають не тільки як одну із процесуальних властивостей доказу, а й як елемент кримінально-процесуальної форми. Значення правової регламентації інституту

допустимості доказів визначається тим, що вона встановлює процедуру пізнання фактичних обставин, відповідно до завдань кримінального провадження та враховуючи їх відносну пріоритетність. Саме тому інститут допустимості доказів відображає ту чи іншу перевагу законодавця, що стоїть перед вибором між установленням істини будь-якою ціною та усвідомленою готовністю знизити імовірність її досягнення для зменшення ризику засудження невинуватого, а також звужити сферу обмеження конституційних прав громадян [2, с. 5].

Тематика допустимості доказів у кримінальному процесі ставала предметом розгляду Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини.

На ставлячи за мету здійснення аналізу визначень допустимості, її правової природи, зазначимо, що цей правовий інститут, пройшовши шлях тривалого історичного розвитку, усе більше розвивається у напрямі гуманізму, більш широко визнання пріоритету прав особи. Через механізм недопустимих доказів особа одержує додаткові гарантії від свавільного втручання у її права та свободи з боку державних органів і їх посадових осіб, має додаткову можливість брати участь у процесі як формально рівна сторона.

Не випадково, допустимість доказів визначається через дотримання порядку, встановленого КПК України, під час їх отримання (ч. 1 ст. 86 КПК України). І закономірним стає те, що слідчо-розшукова організація системи досудового розслідування робить такою ж (слідчою) модель допустимості доказів у виді сукупності вимог до системи і повноважень владних суб'єктів отримання доказів, порядку збирання та фіксації ними доказів.

Варто зауважити, що судді доволі обережні у встановленні допустимості доказів, у порядку отримання яких встановлені ті чи інші відступи від положень нормативно-правових актів. Насамперед тих, які не охоплюються випадками, визначеними у ч. 2, 3 ст. 87 КПК України. Водночас, такий підхід демонструє прагнення до виваженості у питанні адекватності засобів реагування на злочинність та рівня самої злочинності.

Існує два підходи до формування стандарту допустимості доказів у кримінальному провадженні: формально-догматичний і неформальний, на основі вільної оцінки доказів, внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування. Крайнім проявом першого є доктрина формальних доказів.

Хоча на сьогоднішній день офіційно доктрина формальної оцінки доказів скасована, а їй на зміну прийшла вільна оцінка доказів, що здійснюється на підставі закону за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, можна констатувати, що повністю формалізму в оцінці доказів уникнути не вдалось, він набув інших форм і правил, протилежного вектору.

Йдеться, зокрема про правила визнання доказів недопустимими, встановлення критеріїв істотності порушень закону, які були допущені під час збирання доказів і які повинні призвести до визнання отриманих доказів недопустимими.

У нормативному формулюванні цих правил законодавець використав оціночне поняття – «істотні порушення». При цьому, у ч. 1 ст. 87 КПК України законодавцем наведено загальне позначення цього поняття – недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а у ч. 2, 3 цієї ж статті - перелік порушень вимог кримінального процесуального закону, які законодавцем безумовно визнаються істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод (здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; порушення права особи на захист; отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права та ін.).

Аналогічний підхід продемонстрований законодавцем і до унормування однієї із підстав для скасування або зміни судового рішення як в апеляційному, так і в касаційному порядках – підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 409, ст. 412, п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України – істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

У нормативному формулюванні цієї підстави законодавець також використав оціночне поняття - «істотні порушення». При цьому, у ч. 1 ст. 412 КПК України законодавцем наведено орієнтовні ознаки цього поняття – це такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, а у ч. 2 цієї ж статті – перелік порушень вимог кримінального процесуального закону, які законодавцем безумовно визнаються істотними (за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито; судове рішення ухвалено незаконним складом суду та ін.).

Що стосується обставин другої групи – безумовних істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, то, як вказує Н.Р. Бобечко, маючи приналежність до неспростовних правових презумпцій, вони завжди спричиняють скасування судового рішення з призначенням нового судового чи апеляційного розгляду або із закриттям кримінального провадження. При цьому, на погляд автора, засада публічності зобов'язує суд апеляційної та касаційної інстанції перевірити наявність безумовних істотних порушень кримінального процесуального закону незалежно від інших порушень закону, зазначених в апеляційних та касаційних скаргах [3, с. 104].

Отже, процес встановлення судом як першої, так і вищої інстанції наявності чи відсутності безумовних істотних порушень прав та свобод людини, вимог кримінального процесуального закону має формально визначений характер як за формою, так і за змістом.

Стосовно ж усіх інших обставин, які можуть свідчити про наявність істотних порушень прав та свобод людини, вимог кримінального процесуального закону, судова практика характеризується певним розмаїттям, визнаючи ті чи інші порушення такими, які є порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, або не визнаючи їх такими.

Зрозуміло, що і прояви (форми) порушень прав та свобод людини, вимог кримінального процесуального закону можуть бути доволі різноманітними.

Так, В.В. Безпала, характеризуючи істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підставу для скасування або зміни судового рішення, наводить такі найбільш поширені випадки встановлення судом вищого рівня істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які є підставами для скасування або зміни судового рішення [4]:

1. Ухвалення судом рішень, які виходять за межі його компетенції, визначеної законом на відповідному етапі кримінального провадження.

2. Ухвалення судом рішень і вчинення дій, що призвели до порушення права обвинуваченого на захист.

3. Наявність обставин, які відповідно до пп. 2, 3 ч. 1 ст. 415 КПК України є підставами для скасування вироку чи ухвали суду та призначення нового розгляду в суді першої інстанції.

4. Неправильне застосування судом вимог кримінального процесуального закону в частині умов укладення угоди при ухваленні вироку на підставі угоди.

5. Нероз'яснення судом прав учасників судового розгляду та нез'ясування їх думки (позиції) у передбачених законом випадках щодо можливості ухвалення певного судового рішення.

Таким чином, реалізація засад кримінального провадження, зокрема у судовому провадженні у першій інстанції, забезпечує вирішення питань, пов'язаних із встановленням балансу публічних і приватних інтересів при вирішенні питань, що виникають. З однієї сторони, дотримання процесуальної форми забезпечує, гарантує законність кримінальної процесуальної діяльності, допустимість одержаних доказів, їх придатність для обґрунтування процесуальних рішень, а з іншої - вільна оцінка доказів, здійснювана зокрема судом, забезпечує належну дискрецію зі сторони судді, що передбачає звернення судді до загальних засад кримінального провадження.

Саме з реалізацією загальних засад провадження, насамперед таких, як змагальність, рівність прав сторін та деяких інших, Європейський суд з прав людини пов'язує реалізацію більш загальної концепції справедливого судового провадження у кримінальних справах, як того вимагає ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

В аспекті розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства у напрямі подальшої його відповідності основоположним принципам права, слід підтримати необхідність відходу від формально-догматичного розуміння значення процесуальної форми, зокрема для

встановлення допустимості доказів, та перехід на більш гнучку конструкцію формування системи критеріїв визнання тієї чи іншої інформації доказами у судовому засіданні, де визначальним критерієм виступатиме дотримання загальних засад кримінального провадження, впровадження верховенства права, а значить і справедливості кримінального провадження загалом.

1. Котубей І.І. *Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ: НАВС, 2015. 23 с.*
2. Кипнис Н.М. *Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве; отв. ред. П.А. Лупинская. М.: Юрист, 1995. 128 с.*
3. Бобченко Н.Р. *Безумовні істотні порушення кримінального процесуального закону. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 14(2). С. 104–109.*
4. Безпала В.В. *Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування або зміни судового рішення: аналіз матеріалів судової практики. Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 серпня 2017 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація. 2017. С. 54–59.*

Зоряна Чикальська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Коваль

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НЕПОВНОЛІТНІХ: НЕГАТИВНІ І ПОЗИТИВНІ СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

На сьогодні в Україні зростає кількість неповнолітніх, які за скоєння правопорушення потрапляють у місця позбавлення волі. Така поведінка неповнолітніх є однією з актуальних проблем українського суспільства, яка останнім часом набуває глобального характеру.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КВК України кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [1].

Основними факторами, які саме впливають на формування протиправної поведінки дітей, є негативне оточуюче середовище, в якому зростають діти та під впливом якого формується їх світогляд, моральні цінності та особистості; бажання до самореалізації та утвердження авторитету серед однолітків; недостатній рівень виховання батьків та правової освіти і звичайно ж нерозуміння наслідків своїх вчинків.

Для зниження рівня впливу правопорушень та мінімізації факторів формування протиправної поведінки дітей необхідно запровадити цілісну систему заходів, що включатиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні та освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок з розв'язання соціальних, побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виваженого ставлення до своїх вчинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї та громаді [2].

Я вважаю, що персоналу установ виконання покарань потрібно звертати увагу саме на підтримку сімей у вихованні дітей та їх повноцінного розвитку, в пріоритеті вони повинні ставити захист прав та свобод дітей, а також забезпечення належного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей.

Позитивна оцінка, як підсумок усього періоду відбування покарання визначається за трьома ступенями. Це засуджені, які:

а) власною поведінкою та ставленням до праці і навчання довели своє виправлення;

б) не допускають випадків порушень дисципліни та вимог режиму відбування покарання;

в) активно приймають участь у суспільному житті.

Негативна оцінка знаходить свій прояв також у трьох ступенях. Це засуджені, які:

а) злісно порушують режим відбування покарання;

б) порушують режим відбування покарання;

в) не бажають стати на шлях виправлення [3 с. 172].

Безумовно, що забезпечення адаптації засуджених неповнолітніх до покарання у вигляді позбавлення волі є складним та різнобічним процесом, який повинен безперервно реалізовуватись персоналом установ виконання покарань з використання всіх можливих засобів виправлення та ресоціалізації. Виправлення розуміється не тільки як мета або результат, що досягається при застосуванні покарання, а й як процес, що передує ресоціалізації як кінцевій меті застосування кримінального покарання. Все це досить чітко врегульовано ч. 1 ст. 6 КВК, де зазначено, що виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [1].

З метою створення сприятливих умов для організації змістовного дозвілля засуджених, які тримаються у виховних колоніях, виховання поваги до духовних традицій українського народу та історії України організовано проведення культурно-масових заходів з нагоди новорічних, різдвяних свят, Дня Конституції України, Дня незалежності України, Дня Святого Миколая, та інших державних і релігійних свят. Проведено ряд заходів до річниці Чорнобильської катастрофи, з нагоди Міжнародного дня рідної мови. Основними засобами морально-етичного виховання неповнолітніх засуджених є бесіди, тренінги, диспути, перегляд та обговорення відеофільмів та книжок.

Основними заходами естетичного виховання неповнолітніх засуджених є концерти художньої самодіяльності, робота мистецьких гуртків (малювання, декоративно-прикладного мистецтва, музики та співу), запрошення творчих колективів. Кожен рік відбувається фестиваль «Червона калина».

Також велика увага у виховних колоніях приділяється трудовому вихованню неповнолітніх засуджених. Вони мають змогу навчатися не лише у школі, але й у професійно-технічному училищі при установі та працювати на виробництві.

Таким чином, соціально-виховна роботи з неповнолітніми засудженими здійснюється в різних напрямках та формах різними методами, серед яких переважають: переконання, приклад, вправа, доручення, привчання, довіра та заохочення. Активно застосовуються всі програми диференційованого виховного впливу, залучаються численні державні та недержавні організації [4 с.221].

Підсумовуючи все вище сказане, я дійшла висновку, що процес виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими неповнолітніми певною мірою визначає долю неповнолітнього засудженого після його звільнення. Вплив покарання на засуджених є дуже неоднозначним і суперечливим. По-перше, одним із завдань, яке стоїть перед установами виконання покарання, є пристосування неповнолітнього засудженого до умов відбування покарань в умовах суворої ізоляції від суспільства. А по-друге виправлення і профілактика поведінки неповнолітнього. І хочу сказати, що всі перераховані вище заходи, справді розвивають у неповнолітніх повагу до культурних традицій України, навчають керувати своєю поведінкою та виважено ставитись до своїх вчинків.

1. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>*
2. *Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України, 2018, № 1027-р).*
3. *Гуцуляк М.Я., Соловій О.Я. Адаптація неповнолітніх, які відбувають покарання у виді позбавлення волі як обов'язкова умова виправлення та ресоціалізації. Науково-інформаційний вісник. 2013. С. 170-175.*
4. *Пахомов І.В., Григоренко А.М. Соціально-виховна робота із засудженими та особами, взятими під варту. Навчальний посібник. 2019. с. 296.*

Ірина Швед

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Положеннями Конституції передбачено, що Україна є правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість її діяльності. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Грунтуючись на аналізі задекларованих Основним Законом структурних елементів, які утворюють правову категорію «обов'язок держави», можна зробити висновок, що формою його реалізації є системне проведення підтримуваних державним примусом заходів щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини. І цей постулат потрібно розуміти не тільки в найширшому його значенні. Це положення екстраполюється на всі сфери життя суспільства, у тому числі на його економічну складову. Такі підходи з боку держави засвідчені нормами Конституції України, зокрема статтею 13, відповідно до якої держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки [1, с. 90–91].

Розгляд проблеми тлумачення поняття захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання має ґрунтуватися на дослідженні положень, перш за все, чинного господарського законодавства, а саме основного нормативно-правового акта, що регулює діяльність суб'єктів господарювання – Господарського кодексу України, а вже потім – наявних наукових поглядів щодо цього та суміжних з ним понять [2, с. 144].

Варто зазначити, що основоположним нормативно-правовим актом в галузі господарської діяльності, що визначає специфіку захисту прав суб'єктів господарювання, є Господарський кодекс України, який закріпив основоположні гарантії та способи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Відповідно до положень ч. 2 ст. 20 цього Кодексу кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Слід відзначити, що чинне законодавство не містить визначення поняття господарсько-правового захисту. Натомість ч. 3 вказаної статті визначає способи, за допомогою яких суб'єкт господарювання має можливість захистити порушене право [3, с. 5].

Варто зазначити, що аналіз норм чинного законодавства свідчить про відсутність чіткого концептуального підходу як щодо розмежування прав і законних інтересів, так і щодо використання цих термінів стосовно захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єкта [4, с. 74].

Відсутність легальних визначень поняття захисту прав суб'єктів господарювання певною мірою компенсується окремими доктринальними положеннями. Зокрема, В. М. Пашков тлумачить захист прав суб'єктів господарювання як систему заходів, що здійснюються відповідно до закону суб'єктом господарювання як самостійно, так і через уповноважених осіб, спрямованих на запобігання і усунення загроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод для здійснення цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та залучення порушників до відповідальності [2, с. 144].

О. П. Подцерковний визначає поняття захисту прав суб'єктів господарювання як сукупність взаємозалежних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких при необхідності забезпечується захист законних прав суб'єктів господарювання при їх порушенні. Також поняття захисту прав суб'єктів господарювання (та споживачів) пропонують визначати, як введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав цих суб'єктів та недопущення їх порушень [3, с. 2].

Здійснення права на належний захист суб'єкта господарювання права чи охоронюваного законом інтересу та саме виникнення цього права та інтересу ґрунтується на факті їх порушення, оспорювання чи невизнання, що може бути

водночас визначено як підстава для захисту прав суб'єктів господарювання [2, с. 145].

Питання визначення підстав захисту прав та охоронюваних законом інтересів неодноразово досліджувалось в науковій літературі. Так, С. С. Алексєєв вважає, що для застосування захисту достатньо об'єктивно протиправної поведінки – того, що може бути названо «правовою аномалією», а вина не входить до фактичних підстав захисту. Своєю чергою, О. В. Аушева підставами для захисту прав суб'єктів господарювання визначає як фактичне порушення прав, так і посягання на право у формі його невизнання або оспорювання [5, с. 280].

Підсумовуючи, варто зазначити, що захист прав суб'єктів господарювання є специфічною, визначеною господарським законодавством, процедурою, особливості, підстави та способи здійснення якої обумовлені особливостями та специфікою здійснення саме господарської діяльності. Отже, захист прав суб'єктів господарювання можна визначити як комплекс дій правового характеру, які застосовуються в разі порушення, невизнання, оспорювання прав суб'єкта господарювання, або з інших, визначених законом підстав, спрямованих на недопущення порушення, або відновлення порушеного права, а також забезпечення дотримання інтересів суб'єкта господарювання.

1. Григорчук М. В. *Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Економіка та право.* 2016. № 3(45). С. 90–97.
2. Сенюта С. Я. *Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. Проблеми правового забезпечення підприємства в Україні.* С. 143–146. URL: file:///C:/Users/aovsh/Desktop/Ppip_2016_15_37.pdf.
3. Лісніча Т. В. *Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання.* С. 1–8. URL: <file:///C:/Users/aovsh/Desktop/1685-%96-3316-1-10-20150417.pdf>
4. Семенюк І. Я. *Окремі теоретичні аспекти судового захисту прав суб'єктів господарювання. Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні.* Львів, 2019. С. 73–75. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/30_05_2019.pdf.
5. *Господарське право: підручник / за заг. ред. В. Д. Задихайло, В. М. Пашкова. Х: Право, 2012. 657 с.*

Ірина Швед

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ

На сьогодні в Україні актуальним є питання співробітництва держав щодо врегулювання різних сфер суспільних відносин, зокрема, правових. Стрімке поширення та розвиток злочинності зумовлюють активізацію взаємодії міжнародного та внутрішнього права задля об'єднання зусиль держав у боротьбі проти сучасних викликів та загроз всьому людству. Під час екстрадиції досить часто виникає необхідність та доцільність законного обмеження осіб у правах і

свободах шляхом застосування кримінального процесуального примусу, що необхідно робити з урахуванням загальноєвропейських міжнародних стандартів у галузі прав людини та засад кримінального провадження [1, с. 638].

Місце екстрадиції, тобто інституту видачі злочинців, в системі міжнародного права тлумачиться аж ніяк не однозначно. Іноді його вважають інститутом другорядним, тобто таким, що відходить у небуття.

Тим часом злочинність ускладнюється, не визнаючи ніяких кордонів. Організована злочинність різних країн встановлює тісні контакти, злочинці, які вчинили злочин в одній країні, ховаються на території іншої, часто міняючи місця проживання, отримуючи підтримку і сприяння з боку своїх «побратимів». Все це робить проблему екстрадиції вельми актуальною. У той же час відзначається прагнення багатьох держав не видавати своїх громадян, які вчинили злочини за кордоном, якщо навіть вони не користуються дипломатичним імунітетом. Інші ж країни охоче віддають «своїх» злочинців, знімаючи з себе тягар їх покари [2, с. 7].

Перш за все, варто визначити дефініцію самого поняття «екстрадиції», проте слід зазначити, що воно є складним і багатоаспектним і виступає предметом вивчення багатьох галузей права: міжнародного, кримінального та кримінального процесуального. Саме неоднозначність правової природи детермінувало неоднозначність тлумачення даного поняття [3, с. 81]. Тому важливим виступає питання нормативного закріплення поняття «екстрадиція».

Так, на національному рівні питання екстрадиції отримало законодавче закріплення. Пунктом 2 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що видача особи (екстрадиція) – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [4].

У міжнародному праві під видачею розуміється передача обвинуваченої чи засудженої особи державою, на території якої вона перебуває, державі, в якій вона вважається такою, що вчинила злочин чи в якому була засуджена. На сьогодні правові основи видачі не вичерпуються нормами міжнародного права, чимало сучасних вчених надають визначення поняттю «екстрадиція», та навіть ще Д. П. Нікольський визначив видачу «як сукупність юридичних дій, за допомогою яких одна держава видає іншій державі особу, обвинувачену у вчиненні злочинів у межах останньої держави» [3, с. 81].

Питанням екстрадиційної діяльності присвячено багато міжнародно-правових документів та рішень.

Основними міжнародними правовими актами є: Статут ООН, Загальна декларація прав людини (1948 року), Віденська конвенція 1969 року про право міжнародних договорів, типові договори про взаємодопомогу в галузі кримінального правосуддя, про перейняття кримінального провадження та

видачу, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1990 року), Конвенція ООН 2000 року проти транснаціональної злочинності, а також інші міжнародні акти ООН та інших міжнародних організацій [2, с. 7].

Стаття 11 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. визначає, що у видачі особи, яка вчинила злочин, може бути відмовлено, якщо правопорушення, за яке вимагається видача карається смертною карою за законодавством запитуючої держав і якщо законодавство запитуваної держави не передбачає смертні кари за таке правопорушення і запитуюча сторона не надає гарант того, що смертний вирок не буде виконано. [1, с. 639].

Згідно зі ст. 3 Конвенції видача не проводиться якщо стороні яку запрошують, має достатні підстави вважати, що запит про видачу у зв'язку із звичайним кримінальним правопорушенням був надісланий з метою переслідування чи покарання особи з її расою релігією, громадянством чи політичними переконаннями. Більшість таких правових гарантій включені у національні закони різних держав [2, с. 23].

Також варто зазначити, що в договірній практиці держави закріпили основні засади видачі осіб. Принципи екстрадиції повинні включати засади, які становлять основу інститутів як видачі, так і відмови у видачі підозрюваних, обвинувачених (підсудних) чи засуджених.

Принципи інституту екстрадиції комплексно не досліджувалися, хоча деякі науковці розглядали певні аспекти цієї тематики. Так, О.І. Виноградова поділила принципи екстрадиції на загальні і спеціальні. До загальних Виноградова віднесла такі принципи: незастосування сили або погрози силою; мирне вирішення міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи інших держав; міжнародне співробітництво; рівноправність і самовизначення народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань в міжнародному праві; повага прав людини; недоторканність кордонів; територіальна цілісність. До спеціальних: невидачу громадян і політичних емігрантів; невідворотність покарання; гуманність; захист прав своїх громадян за кордоном [3, с. 82].

Важливим принципом екстрадиції, який вказаний у ч. 1 ст. 2 Конвенції 1957 р., є принцип подвійної кримінальності. Відповідно до нього злочин є екстрадиційним, якщо він карається за законами обох держав, які вступають в екстрадиційні правовідносини. Покарання за злочин, що вчинила особа, повинне бути передбачено за національним кримінальним законодавством як держави, де особа знаходиться, так і держави, де був вчинений злочин і яка вимагає екстрадиції [5, с. 323].

Таким чином, можна вважати, що принципи, покладені в основу інституту екстрадиції, формують нормативну основу регулювання співробітництва держав у сфері видачі осіб, встановлюючи приписи та заборони щодо дій держави.

Враховуючи вище викладене можна зробити висновки, що видача особи (екстрадиція) - це форма міжнародного співробітництва в кримінальній процесуальній сфері, що являє собою сукупність правових відносин між двома державами щодо запиту про видачу обвинувачених і засуджених з метою притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності або виконання вироку на основі нормативно-правових актів міжнародного та національного характеру.

1. Пшенічнова З.І., Севастьянова А.Ю. Екстрадиція: деякі аспекти теорії і практики. «Молодий вчений» № 5 (57) травень, 2018. С. 638- 640.
2. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навчальний посібник / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. Київ : УкрДГПІ, 2016. 277 с.
3. Бойко І. І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2019. 256с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.10.2020).
5. Березняк В.С. Функції та принципи інституту екстрадиції: поняття і ознаки. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ПРАВО», Випуск 2, 2014. С. 320- 325.

Ірина Швед

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Ортинський

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Серед найбільш складних, дискусійних і найменш досліджених кримінологічних проблем є питання про особу злочинця та особистість злочинця. Жоден кримінолог, представник будь-якої школи, не може оминати проблеми, пов'язані з людиною, яка скоює кримінальне правопорушення [1, С. 77].

На думку відомого кримінолога В.М. Кудрявцева, кримінологія, як наука, розпочинається з вивчення особи злочинця. З часу виникнення кримінології як окремої науки по різному ставилось і вирішувалось питання про поняття особи злочинця й те, чи мають злочинці специфічні риси, що їх відрізняють [2, С. 1].

Як зазначає Голін В. В. особа злочинця - це складне інтегруюче поняття, що містить в собі і біологічні, і психологічні, і соціальні сторони людини. До набору біологічних якостей людини включаються анатомо-фізіологічні, генетичні, нервово-мозкові та інші властивості організму, а також прояви складного механізму успадкування [3, С. 34].

Згідно з частиною 1 ст. 18 Кримінального кодексу України (далі – КК України) суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у певному віці передбаченому КК України. Кримінальній відповідальності та покаранню може підлягати особа тільки при їхній наявності, це: а) фізична, б) осудна; в) яка досягла певного віку [4, С. 128].

Варто зазначити, що головним питанням кримінології є те, чи існує істотна різниця між особами, що вчиняють кримінальні правопорушення та особами, що цього не роблять. На це питання в науці існують дві протилежні відповіді. Одні вчені вважають, що особи, що вчиняють кримінальні правопорушення відрізняються від правослухняних осіб наявністю у них антисуспільної

спрямованості (установки). Іноді це називають суспільною небезпечністю особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Інша позиція полягає в тому, що її представники взагалі не визнають поняття особистість злочинця, тому що ця категорія не містить специфічних ознак, які б були притаманні тільки особам, що вчиняють кримінальні правопорушення. Вони вважають, що такою формальною ознакою є вступ в законну силу обвинувального вироку суду, тобто визнання таких осіб винними у вчиненні кримінального правопорушення.

Існує і третя компромісна позиція, представники якої вважають, що термін «особа, що вчинила кримінальне правопорушення» є родовим до термінів «особистості злочинця» (криміногенний тип) та випадковий (злочинець) [5, С. 2].

Важливим засобом кримінологічного пізнання особи злочинця є типологія. Типологія являє собою прийом (процедуру) наукового мислення та емпіричного пізнання, що полягає у розподілі явищ на окремі елементи (типи) за найбільш істотними критеріями й у виявленні відмінності між ними [3, С. 40]. Для типології головною ознакою виступає мотив – внутрішнє спонукання до поведінки, те, заради чого воно здійснюється. Досягнення сучасної психології свідчать про те, що якраз у мотиві опосередковуються, конкретизуються потреби, які змінюються і збагачуються разом зі зміною і розширенням кола об'єктів, які служать їх задоволенню [4, С. 138].

Перші спроби виділити типи злочинців були зроблені Ч. Ломброзо. Він разом зі своїм послідовником Е. Феррі розрізняв такі типи злочинців: «вроджені злочинці»; «злочинці внаслідок божевілля», до яких відносили психопатів та тих, хто страждав на психічні аномалії; «злочинці із пристрасті»; «випадкові злочинці»; «звичні» [2, С. 152].

Значна більшість кримінологів вважають, що підставами (критеріями) побудови типології особи злочинців повинні бути: 1) характер антисуспільної спрямованості особи злочинців; 2) ступінь глибини цієї антисуспільної спрямованості. Названі два типологічні критерії, доповнюючи один одного, становлять підґрунтя типології особи злочинців. За першим критерієм усіх злочинців слід поділити на такі типи: насильницький тип особи злочинця, корисливий тип злочинця, злісний соціально дезорганізований тип злочинця, необережні злочинці.

За другим типологічним критерієм, тобто залежно від ступеня глибини антисуспільної спрямованості особи злочинців у перелічених вище трьох перших типах слід виділити: випадкових, ситуаційних, нестійких, злісних, особливо злісних злочинців [3, С. 40].

Досить цікавою є класифікація типологічних особистостей, запропонована психологом О.Ф. Лазурським. При визначенні типів він виходив з: 1) природних психологічних можливостей; 2) особливостей соціального пристосування особистості до дійсності. При чому відповідно до цих ознак він визначив три рівні особистостей: нижчий, середній і вищий. На кожному рівні визначаються так звані «чисті» типи, «змішані» і «спотворені». Кримінологію цікавить спотворений тип особистості, оскільки саме з нього виходить особистість злочинця. О.Ф. Лазурський до «спотворених» типів відносить: 1) пасивний тип, який виступає у вигляді двох різновидів: а) апатичний, що характеризується байдужемлявим ставленням до усього навколишнього, відсутністю яскраво

виражених інтересів і потреб; б) безвільнобоязкий тип, який легко піддається навіюванню, з перевагою пригніченого настрою. На думку вченого, хоча люди такого типу і не належать до кримінального типу, однак можуть бути джерелом поповнення злочинного світу; 2) тип розважливого егоїста. Люди цього типу розважливі і хитрі, черстві і злопам'ятні; на першому плані у них турбота про власні вигоди й інтереси, переважно матеріальні; цей тип близький до кримінального; 3) адекватно-спотворений тип. Його представники – безладно веселі, легковажні люди. За своїми соціальними проявами – п'яниці, забіяки, скандалісти, дрібні злодюжки; 4) активно-спотворений (гвалтівник) тип. Тут два підтипи: а) безладного гвалтівника, який характеризується рішучістю, енергією. Працювати не любить, схильний до бійок; б) зосереджено жорстокий, який не зупиниться і перед вбивством [2, С. 153].

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що жодна з наведених типологічних розробок осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, не може претендувати на повноту. Разом з тим вони мають важливе теоретичне і практичне значення, адже дозволяють виявити основні характеристики осіб, що вчинили кримінальні правопорушення. Це забезпечують можливість їх практичного використання при плануванні та реалізації заходів індивідуальної профілактики, а також надання позитивної соціальної підтримки таким особам з метою їх виправлення.

1. Кримінологія: підручник за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.

2. Козлюк Л. Г. Значення типології особистості злочинця для спеціально-кримінологічного запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх. Юридична наука № 6/2011. Кримінологія. С. 152- 157 URL: file:///C:/Users/aovsh/Desktop/jnn_2011_6_20.pdf

3. Загальна та Особлива частини: підручник. І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

4. Кримінологія : підручник А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416с

5. Особистість злочинця. Харків, 2012– 2013. С. 1- 15 URL: <http://jurfak.univer.kharkov.ua/201213news/newest/kriminologia.pdf>

Олена Швець

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: РЕЖИМ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

На сучасному етапі розвитку держави, завдяки інформаційним технологіям, які у законодавстві тлумачаться як «цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук

інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування», відбувається перехід на новий щабель спілкування й трансляції, транспортування інформації, яку можна ефективно використовувати в усіх галузях життєдіяльності суспільства [1].

У нормативно-правових актах та документах окремих іноземних держав вживаються узагальнені формулювання, які за змістом замінюють термін «відеоконференція».

У Законі Великобританії «Про кримінальне судочинство» (Criminal Justice Act) «живий зв'язок» трактується як «живий» телевізійний або інший зв'язок, що дозволяє свідку, перебуваючи у іншій будівлі, у якій не проводиться судовий розгляд, але розташованому на території Сполученого Королівства, бути побаченим і почутим сторонами процесу та навпаки [2].

В американській судовій системі відеоконференцзв'язок отримав назву «телеправосуддя» (telejustice). Запровадження цієї системи приносить багато вигоди для судової системи, у першу чергу – зниження витрат і пришвидшення судового процесу. За інформацією благодійного фонду П'ю, яке проводило дослідження щодо ефективності введення телеправосуддя в США, справи, які зазвичай розглядалися 120 днів, тепер слухаються не більше 10 днів. Причина – особиста присутність в залі судового засідання є необов'язковою [3].

Відповідно до Наказу Державної судової адміністрації України №196 від 23 квітня 2020 року, відеоконференція – телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією у реальному масштабі часу. Система відеоконференцзв'язку – комплекс технічних засобів та програмного забезпечення (за посиланням на офіційному веб-порталі судової влади України vkz.court.gov.ua) або інші доступні суду та учасниками судового процесу засоби, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку та відповідають вимогам законодавства [4].

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, слідчим суддею, а судового розгляду – судом, у таких випадках: при неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; при необхідності забезпечення безпеки осіб; при проведенні допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; при необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; за наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми (ст. 232, 336 КПК України).

Учасниками дистанційного досудового розслідування можуть бути потерпілі, свідки (у тому числі неповнолітні чи малолітні) та підозрювані особи, також при їх проведенні можуть брати участь представник, захисник, спеціаліст, експерт, перекладачі, педагоги, психологи й інші особи, потреба в яких виникає у зв'язку з особливостями проведення цих дій [5].

Стаття 336 КПК України містить умови та порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження. Судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час

трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі: неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження; наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Дистанційне судове провадження може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, Верховному Суді України під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду [5].

У частині 2 цієї ж статті зазначено, що Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису [5].

Отже, відеоконференція є передбаченою Кримінальним процесуальним кодексом України процедурою здійснення окремих процесуальних дій її учасниками за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів під час трансляції з іншого приміщення у режимі реального часу.

Практика застосування дистанційного судового провадження активно функціонує у багатьох державах та стрімко прогресує, набираючи динамічних обертів та зазнаючи масштабного розвитку. Особливо така технологія є актуальною сьогодні в умовах карантину. Запровадження карантину змусило й державні органи, зокрема судові, мобілізуватись в безальтернативному порядку й частково перевести формат засідань в режим он-лайн. Були внесені відповідні зміни до процесуальних кодексів, які дозволили учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Можливість використання таких прогресивних норм кримінального процесуального законодавства, а саме дистанційного судового провадження, сприяє підвищенню якості правосуддя, забезпеченню його доступності та реалізації права на судовий захист, скороченню строків розгляду справ та економії процесуальної, фінансової.

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98> (дата звернення: 15.07.2020).
2. Criminal Justice Act 2003 URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/introduction> (дата звернення: 16.07.2020)

3. Судове засідання в режимі відеоконференції: вплив карантину на законодавство. URL: https://jurliga.liqazakon.net/ua/news/194366_sudove-zasdannya-v-rezhim-vdeokonferents-vpliv-karantinu-na-zakonodavstvo (дата звернення: 17.07.2020)
4. Про внесення змін до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду: наказ Державної судової адміністрації України від 23.04.2020. №196. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_196_20.pdf (дата звернення: 20.07.2020)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.07.2020)

Сергій Шевчук

магістрант Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Україна активно співпрацює з Європейськими державами в сфері протидії правопорушенням. Основними напрямками даної боротьби зі злочинністю є наступні дії: дослідження та вдосконалення міжнародної кримінально-правової політики; обмін практичного досвіду між країнами в сфері протидії правопорушенням; розробка наукових методів та засобів протидії злочинам, які допомагають правоохоронним органам; проведення міжнародної політики обміну досвіду та інформації стосовно міжнародних злочинців та актів вчинення міжнародних злочинів; надання всебічної допомоги Європейськими державами та України стосовно розшуку осіб, які вчинили правопорушення та переходять на території іншої держави, та допомога у притягненні таких осіб до юридичної відповідальності; укладення міжнародних договорів та угод, які спрямовані на усунення детермінантів (умов та причин) вчинення злочинів, на профілактику правопорушенням, на боротьбу та протидію злочинності, та правового виховання свої громадян. [3, с.180]

Україна разом з Європейськими державами є учасниками багатьох міжнародних програм та організацій в сфері боротьби зі злочинністю. Так Україна тісно співпрацює з Європол (Європейський поліцейський офіс). Європол - це правоохоронна інституція Європейського Союзу, до сфери повноважень якої належать боротьба з міжнародною злочинністю, торгівлею людьми, нелегальною міграцією, тероризмом, незаконною торгівлею автотранспортом, розповсюдженням порнографії, виготовленням фальшивих грошей та інших платіжних засобів, відмиванням грошей, кіберзлочинами. Під час саміту Україна – ЄС (4 грудня 2009р.) між Україною та Європол була

підписана угода стосовно міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії правопорушенням. Дану співпрацю здійснює Міністерство внутрішніх справ України та Секретаріат Європолу. Також між Україною та Європолем у 2015 році, був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європолем щодо встановлення захищеної лінії зв'язку. Це надає змогу оперативно та ефективно обмінюватися в реальному часі інформацією через Європол, між Україною та державами-членами Європейського Союзу. Також даний Меморандум допоможе поглибити зв'язок щодо практичної взаємодії з інституціями Європейських держав в сфері боротьби зі злочинністю. [4]

Важливе значення для нашої держави є те, що українські правоохоронці можуть бути залучені до спільних поліцейських заходів із своїми європейськими колегами, здійснювати між ними обмін оперативної та стратегічної інформації та створювати спільні міжнародні слідчі групи тощо. Було створено в системі апарату Національної поліції України новий структурний підрозділ поліції (Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України), який здійснює представництво в Європолі. [4]

Особливу увагу необхідно звернути на міжнародне співробітництво України з Євроюстом. Європейська організація з питань юстиції (Євроюст) була створена рішенням Ради ЄС від 28 лютого 2002 р. з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами. Завданням Євроюсту є сприяння органам кримінального переслідування держав-членів ЄС у боротьбі проти серйозної транскордонної злочинності, включаючи комп'ютерні злочини, шахрайство і корупцію, відмивання грошей та злочини проти довіри. З цією метою Євроюст координує обмін інформацією, надання правової допомоги та процес видачі правопорушників. Міжнародна співпраця між Україною та Євроюстом полягає у наступних діях : обмін інформації між Європейськими державами та України щодо осіб, які вчинили міжнародні злочини, та надання допомоги аби притягнути даних осіб до кримінальної відповідальності, спільний розгляд міжнародних злочинів, та міжнародний обмін засобів та методів щодо дій спрямованих на профілактику на протидію правопорушенням. [5]

Через те що Україна не є на даний час членом Європейського Союзу, тому в основному міжнародна співпраця в сфері боротьби зі злочинністю між Україною та Європейськими державами здійснюється у рамках підписання міжнародних угод про міжнародну співпрацю. [1, с.91-95]

Так 14 грудня 2016 року було укладено між Україною та Європолем міжнародну угоду «Про оперативне та стратегічне співробітництво», яка набрала чинності 12 липня 2017 року, суть якої полягала у посиленні позицій взаємозв'язків між Україною та Європейським Союзом у сфері профілактики, попередження, боротьби та протидії міжнародним правопорушенням; у виявленні, припиненні та розслідуванні міжнародних суспільно-небезпечних та суспільно-шкідливих діянь та обміну між Україною та Європолем стратегічної та оперативної інформації, яка допоможе в протидії правопорушенням. В даній угоді під оперативною та стратегічною співпрацею розуміють заходи, пов'язані з обміном інформації та матеріалів щодо міжнародних правопорушень, надання в ході співробітництва спеціальних знань та результатів стратегічного аналізу в

сфері протидії правопорушенням, надання спеціальної інформації щодо підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями, спільна участь в заходах, щодо підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів в сфері протидії міжнародних правопорушень, а також надання різноманітних консультацій та методичних рекомендацій. [4]

Як наслідок підписання даної міжнародної угоди, Україна стала активним міжнародним учасником в сфері протидії правопорушенням. Особливу увагу необхідно акцентувати на тому, що українські правоохоронні органи почали співпрацювати з Європейськими правоохоронними органами, що в результаті дало нам змогу ефективно протидіяти правопорушенням в Україні та суттєво знизити рівень злочинності як в державі так і на Європейській арені, та зміцнити кримінально-правову політику нашої держави. [1, с.91-95]

27 червня 2016 року між Україною та Європейським Союзом було підписано міжнародну угоду «Щодо організації з питань юстиції», яка ратифікована Верховною Радою України від 08.02.2017 року. Зміст даної міжнародної угоди виявляється у тому, що зміцнюється співпраця між Україною та державами Європейського Союзу щодо боротьби зі злочинністю в напрямках протидії організованої злочинності та міжнародного тероризму. Вищенаведена міжнародна угода визначає обов'язком держав-учасниць надавати необхідну інформацію та матеріали, які необхідні для боротьби з організованою злочинністю та тероризмом. [5]

На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій, країни Європейського Союзу та Україна при міжнародному співробітництві в сфері протидії правопорушенням, особливу увагу звертають на розбудову механізму протидії правопорушенням в сфері інформаційних технологій, аби запобігти можливій гібридній війні, розголошенням державної та конфіденційної інформації, аби вберегти своїх громадян. Для здійснення недопущення злочинів в інформаційній сфері в зазначених державах на загальних та спільних засадах створюються структурні підрозділи в правоохоронних органах, основним завданням яких є забезпечення міжнародної інформаційної безпеки та безпеки громадян. [2, с.1-6]

Також при дослідженні питання міжнародного співробітництва України в сфері боротьби зі злочинністю, варто звернути увагу на те, що Кримінально-Процесуальний Кодекс України також регламентує дану діяльність на законодавчому рівні, а саме безпосередньо в Розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». [2, с.1-6]

1. Грицаєнко Л.О. Орган Європейського союзу з боротьби зі злочинністю та правові засади їх співробітництва з Україною. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. №1. 91-95 с.

2. Кропнов В.О. Інституції Європейського Союзу у сфері охорони права та здійснення правосуддя // Теорія та практика державного управління. 2013. № 3(42). 1-6 с. URL: <http://www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-3/doc/5/05.pdf>.

3. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доп. Тернопіль: Терно-граф, 2017. 180 с.

4. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво, ратифікована Законом № 2129-VIII від 12.07.2017р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16.

Катерина Шендерова

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ЗРОСТАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Зміни, що відбуваються в державі, у політичній, соціально-економічній і духовній сферах життя суспільства, істотно впливають на ситуацію щодо стану і структури правопорушень. Адже вагомими причинами зростання злочинності, зокрема й злочинності неповнолітніх, пов'язані із суперечностями суспільного розвитку. У більшості населення з'явилося відчуття невизначеності, невпевненості у майбутньому, тривожності, втрати орієнтирів. Як наслідок – постійні зміни у політичних процесах, економічна нестабільність, духовна спустошеність призвели до зростання рівня злочинності, яка, своєю чергою, негативно вплинула і на суспільну свідомість [1].

Безперечно, найбільш вагомими детермінантами злочинної поведінки слід визнати такі чинники, як: майнове розшарування суспільства, помітне зниження життєвого рівня широких верств населення, явне і приховане безробіття, масова міграція, а також породжений економічними труднощами і невирішеними соціальними проблемами несприятливий психологічний фон. Нажаль, у числі найменш захищених соціальних груп населення опинилася молодь країни. Ці причини позначилося на умовах життєдіяльності молодого покоління, яке з огляду на свої вікові особливості зазнає найбільших втрат. Офіційні інститути соціалізації: сім'я, школа, дитячі організації, трудові колективи, переживають кризу та не виконують свої соціальні завдання та функції [2].

Інтенсивна криміналізація неповнолітніх - стає однією з найсерйозніших проблем. Передумови і умови злочинності неповнолітніх мають соціально обумовлений характер. Загострення проблем сімейного неблагополуччя на фоні бідності та необхідності виживати, моральна і соціальна деградація, – призводять до невтішних наслідків. Однією зі специфічних обставин злочинності неповнолітніх є катастрофічне становище організації дозвілля дітей та підлітків за місцем проживання. Руйнування матеріально-технічної бази спортивно-оздоровчих комплексів, технічних і творчих гуртків, закриття літніх таборів відпочинку, комерціалізація та високі ціни на більшість форм проведення вільного часу є чинниками активізації соціальних відхилень серед неповнолітніх [3]. Вона виражається в збільшенні здійснюваних підлітками кримінальних актів,

пияцтво і алкоголізм, наркоманія і токсикоманія, паразитизм і проституція глибоко пустили коріння в підлітковому середовищі. Віковий поріг неповнолітніх із соціальними девіаціями істотно знизився, при цьому одночасно зросла кількість правопорушень. Нездатність державних і суспільних структур задовольнити зростаючі матеріальні та духовні запити молоді у поєднанні зі зростанням рівня криміналізації суспільства та іншими негативними чинниками породжує у багатьох неповнолітніх розчарування, відчуття непотрібності, втрати сенсу. А відсутність у суспільстві повноцінного середовища соціалізації, відчуженість підлітків від основних сфер позитивної життєдіяльності визначає чинники, що детермінують процес становлення неповнолітніх на шлях здійснення злочинів.

Отже, процес соціалізації підлітків набуває все більш негативного характеру: більшою мірою молодь зазнає важкого пресингу збоку кримінального світу і його цінностей, ніж позитивного впливу інститутів цивільного суспільства. Варто також враховувати, що саме в підлітковому віці дітей хвилює проблема самоствердження, визнання серед однолітків. Крім того, чітко простежується певна закономірність: чим молодше підліток, тим значніше для нього роль групи. Бажання підвищити свій авторитет серед однолітків, прагнення до матеріальної незалежності, вікова легковажність, – нерідко призводять до скоєння злочинів. Майже 2/3 злочинів здійснюється підлітками в групі, для молодіжних угруповань стають характерними згуртованість, жорстка ієрархія, сталі норми внутрішньо групового спілкування, девіантної поведінки з вираженою орієнтацією саме на злочинну діяльність. Нажаль, із кожним роком збільшується кількість груп агресивної спрямованості, де переважають акти насильства і хуліганських дій [3].

Сукупність усіх зазначених обставин свідчить про практичну актуальність і необхідність розробки ефективної системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Адже попередження злочинності є найбільш дієвим та прийнятним способом боротьби з нею. Воно здійснюється безліччю суб'єктів, на різних рівнях, включає систему різних за формою та змістом дій і заходів. А виділення окремо правопорушень неповнолітніх, як самостійного об'єкта профілактичної дії, обумовлюється гуманними міркуваннями, необхідністю реалізації відповідальності суспільства перед підростаючим поколінням.

1. Абросімова Ю. Значення соціально-економічного становища сім'ї у структурі причин та умов злочинності неповнолітніх в Україні / Ю. Абросімова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали Дев'ятої регіон. наук.-практ. конф. – Львівський національний університет ім. І. Франка, юрид. фак.-т. – Л., 2003. – С. 371–372.

2. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5 Фактори впливу суспільних процесів на злочинність.

3. Гусаров С.М. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти. Харківській національний університет внутрішніх справ, 2015. Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ.

4. Сливоцька Н.Р. Інститут пробації як попередження злочинності неповнолітніх. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2008. Вип. 5. С. 148–150.

Зоряна Шийка
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олег Несімко
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сьогодні чимало злочинів вчиняються неповнолітніми, щороку кількість неповнолітніх злочинців, на жаль зростає. До того ж, правопорушниками стають дедалі молодші особи. Багато хто вважає, що неповнолітньому ніщо не загрожує та він зможе уникнути відповідальності, проте це не так. Вознюк згадує, що «неповнолітніми визнаються особи, які не досягли 18-річного віку, а малолітніми – особи, які не досягли 14-річного віку»[1, с.201].

Згідно ст.22 Кримінального кодексу України: «Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство, посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, диверсію, бандитизм, терористичний акт, захоплення заручників, згвалтування, сексуальне насильство, крадіжку, грабїж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна, незаконне заволодіння транспортним засобом, хуліганство»[4].

Неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватись при призначенні покарання незалежно від того, чи досяг підсудний на час судового розгляду повноліття[5].

Професор Сухонос зазначає: «специфіка норм КК України про кримінальну відповідальність неповнолітніх базується на визнанні соціальних і політичних особливостей, характерних для підліткового віку. Це і дійсно підвищена емоційність, неповна сформованість вольових якостей, бажання до самоствердження, незакінчене формування власної системи цінностей і пов'язана з цим підвищена залежність дій від поведінки інших осіб, що характерні для старшого покоління тощо. Усе це враховується законодавцем України»[2, с.388].

Кримінальний закон передбачає певні особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх. Ці особливості передбачені в розділі XV КК і стосуються:

– звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97) та у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 107);

– видів і строків покарань, що застосовуються до неповнолітнього (статті 98–102);

– призначення покарання (ст. 103);

– звільнення від покарання та його відбування (статті 104–106, ч. 2 ст. 107);

– погашення та зняття судимості (ст. 108)[3, с.416].

Професор Баулін наголошує на тому, що: «встановлюючи ці особливості, законодавець виходив із психологічної характеристики осіб цього віку: нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки. Така психофізична незавершеність процесу формування особи неповнолітнього призводить до їх нездатності повною мірою (на рівні психофізичного розвитку повнолітньої особи) усвідомлювати фактичні ознаки та суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, адекватно оцінювати свої вчинки»[3, с.416].

Згідно з ст. 98 КК України видами покарань, що застосовуються до неповнолітніх, є:

1) штраф;

2) громадські роботи;

3) виправні роботи;

4) арешт;

5) позбавлення волі на певний строк [4].

Сухонос вказує на те, що: «до неповнолітніх застосовуються тільки певні види покарань. Проте можуть бути застосовані додаткові покарання у вигляді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю»[2, с.390].

У част.1 і 2 ст. 99 ККУ чітко виражено те, що:

«Штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний доход, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Розмір штрафу, в тому числі за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Щодо виправних робіт, то вони можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року з відрахуванням із заробітку в дохід держави від 5 до 10 %.

На підставі ст. 101 КК арешт полягає у триманні неповнолітнього в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах і може бути призначений тільки

неповнолітнім, які досягли на момент постановлення вироку шістнадцяти років, на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб.

Слід наголосити, що позбавлення волі є найсуворішим покаранням щодо неповнолітніх, хоча й призначається на певний строк. Як правило, покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітнім, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Позбавлення волі згідно з ч. 2 ст. 102 КК узагалі не може бути призначене неповнолітньому, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості[3, с.422].

Ст. 102 ККУ передбачає :

«Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

- 1) за нетяжкий злочин - на строк не більше чотирьох років;
- 2) за тяжкий злочин - на строк не більше семи років;
- 3) за особливо тяжкий злочин - на строк не більше десяти років;
- 4) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, - на строк до п'ятнадцяти років»[4].

Відбування цього покарання підлітками здійснюється в спеціальних виховних установах.

Кримінальний кодекс України передбачає два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності:

1) із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України);

2) у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1, 2 ст. 106 КК України).

Примусові заходи виховного характеру – це комплекс заходів, що мають самостійну правову природу і характеристики, а тому є найбільш важливими, якщо взяти особливу відповідальність неповнолітніх і позицію законодавця, який вважає, що «кримінальне покарання неповнолітніх є крайнім заходом, який може застосовувати лише у випадках, коли іншими заходами впливу не можна досягнути мети їх виправлення»[2, с.392].

Ч. 2 ст.105 ККУ закріплює заходи виховного характеру: «застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом»[4].

Стаття 106 КК передбачає особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до такої відповідальності.

У ч. 2 ст. 106 КК передбачено такі строки давності: 1) два роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості; 2) п'ять років — у разі вчинення злочину

середньої тяжкості; 3) сім років — у разі вчинення тяжкого злочину; 4) десять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Варто згадати ст. 103 ККУ, де визначено, що: «При призначенні покарання неповнолітньому суд, крім обставин, передбачених у статтях 65-67 цього Кодексу, враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю кримінальних правопорушень або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років»[4].

Отже, для нормального функціонування системи правосуддя в справах про притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, вона має охоплювати: врахування вікових особливостей неповнолітнього; юридичні гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; повноту індивідуального соціально-психологічного дослідження особистості неповнолітнього; вибір індивідуального заходу впливу та його виконання.

1. *Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. С.201.*
2. *Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос. Суми : Університетська книга, 2016. С.388, 390, 392.*
3. *Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 416, 422.*
4. *Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 22 вересня 2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2020. С.47-49. Ст. 98,99,101,102,103,105,106.*
5. *Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : ППВСУ від 16 квіт. 2004 р. № 5.*

Дмитро Шиян

доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Інституту управління та права
Національного університету «Запорізька політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

Ольга Шиян

доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
юридичного факультету Інституту управління та права
Національного університету «Запорізька політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 210 КК, ВІД ЗАВОЛОДІННЯ БЮДЖЕТНИМИ КОШТАМИ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Одне з найбільш складних питань, що виникає при кваліфікації нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, від заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання

службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2–5 ст. 191 КК).

Виходячи зі змісту чинного законодавства, родовий об'єкт кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можна визначити як суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва всією сукупністю галузей господарства суспільного продукту, його розподілу та обміну, виконання робіт і надання послуг вартісного характеру, а також у процесі формування та виконання бюджетів. Видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є суспільні відносини у сфері забезпечення та охорони бюджетної системи України. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є суспільні відносини, що виникають у процесі виконання державного та місцевих бюджетів у частині використання бюджетних коштів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Родовим та основним безпосереднім об'єктом, зокрема, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, на відміну від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є право власності. На слушну думку Р. О. Мовчана, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, об'єднаних у розділі VI Особливої частини КК, є врегульовані законом відносини власності як економічної категорії, яка забезпечує власникові або законному володільцеві можливість використовувати своє майно на власний розсуд і у своїх інтересах, і які виникають з приводу права власності як сукупності володіння, користування та розпорядження майном, або ж інших речових чи зобов'язальних прав, передбачених законодавством [1, с. 151].

Додатковий обов'язковий об'єкт заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, частково збігаються. Ним є правильна (нормальна) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ і підприємств (незалежно від форми власності). Крім того, додатковими обов'язковими (**необхідними**) об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є економічна безпека. Додатковими факультативними (**необов'язковими**) об'єктами цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, на забезпечення фінансування яких були виділені відповідні кошти та які були порушені цим посяганням: довілля, правосуддя, конституційні права громадян (зокрема, на своєчасне отримання заробітної плати працівником та соціальний захист) тощо.

Предмет заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем ширше, ніж кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, оскільки ним можуть бути не лише бюджетні кошти, а й інше майно, яке не перебувало в правомірному володінні винного. Однак, ним не може бути майно, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні.

При відмежуванні нецільового використання бюджетних коштів,

здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням і їх заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем потрібно мати на увазі, що під викраденням у статтях КК розуміються скоєні протиправні безплатне вилучення і (або) звернення чужого майна на користь винного або інших осіб, які заподіяли збитки власнику чи іншому власникові цього майна. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 191 КК, має три форми об'єктивної сторони, однак викрадення бюджетних коштів можливо лише у третій формі – заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, оскільки ці кошти є бюджетними до того часу, поки перебувають на єдиному казначейському рахунку, а тому не можуть бути ввіреними службовій особі та перебувати в її віданні.

Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням може бути способом вчинення, зокрема, кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, у частині заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Але останнє суспільно небезпечне діяння потрібно відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, вчиненого з корисливих мотивів. При вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, вчиненого з корисливих мотивів, службова особа не заволодіває чужим майном, а протиправно отримує вигоду з нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. При цьому може бути заподіяна майнова шкода, і така шкода може полягати в так званій упущеній вигоді. На відміну від заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК), кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК, вчинене з корисливих мотивів, може супроводжуватись нецільовим використанням бюджетних коштів, здійсненням видатків бюджету чи наданням кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням для придбання майна, використання чужого майна для особистих потреб без мети заволодіння ним тощо.

Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, що вчинюється з корисливих мотивів і спричиняє майнові збитки, за характером наслідків, способом їх заподіяння та за формою вини потрібно відрізнити від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК). За ст. 210 КК матеріальна шкода може полягати як у прямих (реальних) майнових збитках, так і в упущеній (втраченій) вигоді, тоді як за ч. 2 ст. 191 КК – лише у заподіянні реальної майнової шкоди. За ч. 2 ст. 191 КК винний незаконно вилучає майно з наявних фондів та безоплатно обертає його на свою користь, використовуючи для цього службове становище як спосіб такого заволодіння. За ст. 210 КК винний хоча й одержує майнову вигоду чи позбавляється матеріальних витрат, але за рахунок:

1) незаконного використання відповідних коштів; 2) тимчасового їх вилучення з наміром повернення в майбутньому; 3) приховування раніше заподіяних збитків (наприклад, використання відповідних коштів в особистих цілях, тимчасове «запозичення» коштів, заплутування обліку для приховування нестачі тощо).

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 191 КК, вчинене у формі заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, є закінченим не з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК, а з моменту, коли винний фактично заволодів таким майном.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, є спеціальним – фізична осудна особа, яка досягла 16 років та є службовою особою, що наділена повноваженнями щодо використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету (керівники та головні бухгалтери (керівники фінансових підрозділів) організацій, які є розпорядниками або одержувачами бюджетних коштів). Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, вчиненого у формі заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є ширшим, ніж у ст. 210 КК, оскільки ним може бути будь-яка службова особа.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191 КК, вчинених у формі заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, і ст. 210 КК, збігається та характеризується прямим умислом, однак існує відмінність у змісті та формулюванні прямого умислу цих кримінальних правопорушень, що стосується як вольового, так і інтелектуального моментів, оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК, є з формальним складом, а заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем – з матеріальним.

Р. А. Волинець цілком слушно зазначає, що вчинення діянь, які пов'язані з порушенням бюджетного законодавства та передбачені ст. 210 КК, під час списання бюджетних коштів з єдиного казначейського рахунку та їх отримання з метою подальшого обернення службовою особою на свою користь чи інших осіб утворюють готування до заволодіння чужим майном шляхом зловживання зазначеною особою своїм службовим становищем. Подальші дії службової особи, пов'язані з оберненням таких коштів, які втратили статус бюджетних, на свою користь чи користь іншої особи, за необхідних умов можуть визнаватися заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем і потребувати кваліфікації за відповідною частиною ст. 191 КК [2, с. 186]. Не погоджуємося з його тезою, що при цьому потрібно враховувати, що при зазначеному заволодінні чужим майном обов'язковою ознакою його складу є корисливий мотив та мета, оскільки, корисливий мотив не вказаний у диспозиції кримінально-правових норм певних кримінальних правопорушень проти власності; підтримуємо позицію тих учених, які вважають цей мотив необов'язковою ознакою, зокрема, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.

У випадках, коли особа, вчиняючи передбачені ст. 210 КК дії, має на меті заволодіти бюджетними коштами з подальшим оберненням їх на свою користь або користь третіх осіб, вчинене за наявності необхідних ознак потрібно кваліфікувати за ст. 191 КК [3, с. 302].

П. П. Андрушко слушно зазначає, що використання бюджетних коштів у супереччя їх цільовому призначенню може бути способом вчинення інших, більш тяжких кримінальних правопорушень. Наприклад, розкрадання майна має місце в разі використання службовими особами бюджетних коштів на будівництво чи ремонт належного їм на праві приватної власності житла, благоустрій земельних ділянок, оплату навчання їхніх дітей тощо [4, с. 26–32]. Тут необхідно зважати на те, що в тому випадку, коли службова особа заздалегідь планує привласнити бюджетні кошти, але цьому передують їх нецільове використання, усе вчинене охоплюється диспозицією ст. 191 КК і додаткової кваліфікації за ст. 210 КК не потребує. Враховується як спрямованість умислу, так і кінцева мета всього вчиненого службовою особою [5, с. 103].

Таким чином, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, вчиненого з корисливих мотивів, службова особа не заволодіває чужим майном, а протиправно отримує вигоду з нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. При цьому може бути заподіяна майнова шкода, і така шкода може полягати в так званій упущеній вигоді. На відміну від заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК), кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК, вчинене з корисливих мотивів, може супроводжуватись нецільовим використанням бюджетних коштів, здійсненням видатків бюджету чи наданням кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням для придбання майна, використання чужого майна для особистих потреб без мети заволодіння ним.

1. Мовчан Р. О. *Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво* : дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2009. 241 с.

2. Волинець Р. А. *Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства (ст. 210 КК України)* : дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. 215 с.

3. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар* : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

4. Андрушко П. П. *Коментар до статті 210 Кримінального кодексу України. Юридичний вісник України*. 2002. № 2 (342). С. 26–32.

5. Кулаков В. В., Лень В. В., Мірошніченко С. С., Руфанова В. М., Титаренко О. О. *Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів* : наук.-практ. посіб. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2011. 289 с.

В.Шмиговська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

В.Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

«ГРУПИ СМЕРТІ» ТА ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

7 березня 2018 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до статті 120 КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за доведення до самогубства». Більшість ЗМІ пов'язують такі зміни законодавства із так званими «групами смерті».

Спалах популярності таких груп припадає саме на 2017 – 2018 роки. «Групи смерті» – це спільноти, зосереджені переважно у мережі Вконтакте та Інстаграм, розраховані здебільшого на підлітків. Суть таких груп полягає в тому, що їхні адміністратори дають учасникам травматичні «завдання» – наприклад, свідомо порізати собі руки лезом, відзнявши усе це на відео. Кінцевою метою «гри» є доведення дитини до самогубства, яке вона також повинна зафіксувати на камеру [4]. Найбільшого свого поширення такі спільноти набули в Росії (звідки і з'явилися), Україні та Казахстані. Протягом 2017 – 2018 рр. до ЗМІ не припиняли надходити щораз нові повідомлення про самогубства дітей, причиною яких, ймовірно, і була участь у таких групах. Найпопулярнішими є такі спільноти, як «Синій Кит», «Червона Сова», «Момо» та ін.

Тож чому діти та підлітки все ж продовжують брати участь у таких «квестах», знаючи, що це доведе до смерті? Тут можна виділити кілька психологічних факторів. По-перше, адміністратори таких груп не просто обирають своєю цільовою аудиторією дітей – у яких, на відміну від дорослих, ще не сформована свідомість і вони просто не можуть усвідомити всієї серйозності наслідків. По-друге, їх простіше залякати погрозами, якими також нерідко користувались адміністратори, а також впливає і соціальний фактор «куди всі – туди і я». Отже, підлітки та діти, які щойно починають пізнавати дорослий світ і ще не вмюють «грати за його правилами», беруть участь у «спільнотах смерті», навіть не задумуючись про наслідки.

Самогубство – умисне заподіяння собі смерті, часто вчинене з відчаю, причину якого часто відносять до психічних розладів. Але саме по собі самогубство не є злочинним діянням. Злочинними є саме діяння, які призвели до таких дій, тобто доведення до самогубства[2] (унаслідок примусу, погрози, шантажу, жорстокого поводження, приниження людської гідності [3,ст.67]). Особливістю заданого суспільно небезпечного діяння є те, що негативні наслідки вчиняються не винуватцем безпосередньо, а самим потерпілим. Згідно із ст. 120 КК України, доведення особи до самогубства, що є наслідком жорстокого поводження з нею, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або протиправного примусу, що суперечить її волі, а також інших дій, що

сприяють вчиненню самогубства, – карається обмеженням чи позбавленням волі строком до 3 років. Якщо особа, доведена до самогубства, була матеріально залежною від винного, - карається обмеженням або позбавленням волі строком на 5 років. Якщо таке діяння було вчинене щодо неповнолітньої особи, то воно карається обмеженням чи позбавленням волі строком від 7 до 10 років [3].

Основною проблемою притягнення до відповідальності за доведення до самогубства є нечітке формулювання конкретних кримінально-правових норм та кваліфікації цього діяння. Тобто у певних випадках звична поведінка особи без усякого умислу може привести потерпілого до вчинення самогубства. Також доцільно зауважити, що на вчинення цього діяння впливає цілий комплекс різних обставин, а не лише дії конкретних осіб [1]. У певних випадках автор пропонує такі кроки щодо ефективнішого застосування норми, а саме: необхідність запровадити практику індивідуалізації кримінальних проваджень у справах, які стосуються вчинення злочину доведення до самогубства, та об'єктивно враховувати попередню поведінку і певні особливості особи потерпілого; необхідність дослідити також окремі фактори, які можуть впливати на кваліфікацію цього злочину [1].

1. К. Кончина, В. Сисой. Основні причини притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства. Підприємництво, господарство і право, 2019. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/41.pdf> (дата звернення: 16.10.2020)
2. К. Корнієнкова. Кримінальна відповідальність за доведення до самогубства. Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право, 2019. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/45.pdf> (дата звернення: 16.10.2020)
3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. Київ: ПАЛИВОДА, 2020.
4. Ю. Артамощенко. Крупним планом: новини. "Групи смерті": головний кіберполіцейський України розказав подробиці про самогубства підлітків і скандальних китів, 2017. URL: <https://nv.ua/ukr/publications/tse-vbivstva-na-jakih-zarobljajut-dorosli-golovnij-kiberpolitsejskij-ukrajini-rozkazav-pro-grupi-smerti-641854.html> (дата звернення: 16.10.2020)

Шмілик Олег

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та іноваційної освіти

Національного університету «Львівська Політехніка»

Гумін Олексій

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та іноваційної освіти

Національного університету «Львівська Політехніка»

доктор юридичних наук, професор

ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ

Діти – невіддільна частина людства. Майбутнє України, як і кожної держави, залежить від дітей. Тому захист цієї категорії громадян має бути одним із пріоритетних завдань держави .

Згідно ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» та Конвенції прав дитини, дитина – це особа віком до 18 років, якщо згідно з законом держави вона не досягла повноліття раніше, наприклад уклавши шлюб.[1]

Торгівля дітьми – це будь-яка угода або домовленість, предметом якої є дитина, внаслідок якої дитина передається будь якою особою або групою осіб до іншої особи або групи осіб.

Торгівля дітьми кримінальним кодексом класифікується як тяжкий злочин і згідно п. 2 ст. 149 карається позбавленням волі від п'яти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.[2] Така діяльність є третім за прибутковістю видом кримінального заробітку після продажу наркотиків та торгівлею зброєю.

Торгівля дітьми має різні різновиди, серед них можна виділити такі як примусова безоплатна праця, тобто рабство, сексуальна експлуатація, використання дітей у порнографічних фото та відео матеріалах, примусова вагітність, трансплантологія, незаконне проведення дослідів, використання у жебрацтві, насильницьке втягнення в злочинну діяльність, використання в ролі найманця, усиновлення або удочеріння з метою наживи, продаж дитини.[3]

Такі дії відносно до дітей руйнують дитинство та перешкоджають корисному та достойному життю. Це може призвести до негативних наслідків у фізіологічному, психологічному, моральному розвитку та соціальній адаптації дітей, які потім дають наслідки протягом усього життя .

В Україні створена законодавча база для протидії з торгівлею дітьми, зокрема прийнято закон «Про протидію торгівлі людьми». Відповідно до цього закону дитина, яка вважає себе постраждалою, має право звернутися до державних органів із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.[4]

Також згідно постанови Кабінету Міністрів України від 18.01.2012 №29 Міністерство соціальної політики призначило всеукраїнським координатором у сфері протидії торгівлі людьми, в тому числі і дітьми.[5]

За період з 2012 по 2020 роки Міністерство соціальної політики встановило постраждалими від торгівлі дітьми 82 дитини з яких 33 хлопчики та 49 дівчинки.

На сьогодні основними країнами призначення громадян України є Республіка Польща, Республіка Туреччина, Російська Федерація, Об'єднані Арабські Емірати та інші.

Шляхи потрапляння дітей у руки злочинців різні, у більшості випадків діти хочуть покращити своє матеріальне становище, набути незалежності, побачити світ. Переважно старші члени родини не перешкоджають їм у цьому прагненні. Під час вербування пропонують такі види робіт як торгівля на вулиці, робота на фермі, вдома або офіціантами. Проте, на місці їх заставляють надавати секс послуги, продавати наркотики, жебракувати.

Переважно після прибуття дітям повідомляють, що вони мають відшкодувати вартість поїздки, харчування, уніформу, таким чином їх втягують у боргову яму. Платять тютюном, алкогольними напоями, наркотиками. Діти вимушені працювати по дванадцять годин кожного дня з ізоляцією від сім'ї та знайомих. Продаж дітей за кордон здійснюється під прикриттям навчання чи оздоровлення, запрошуючи на навчання чи практику, спокушаючи хорошими умовами та перспективами.

У висновку можна сказати, що проблема торгівлі дітьми в Україні є комплексною проблемою серйозність якої підкреслює той факт, що Україна перша країна в Європі закріпила поняття торгівля людьми в законодавстві в Кримінальному кодексі у ст.149 у 2002 році. Також проблема торгівлі дітьми залишається актуальною на протязі всієї незалежності України, що свідчить про

важливість плідної праці не тільки правоохоронних органів, але і законодавця. Тільки завдяки комплексній боротьбі із цією проблемою ми будемо мати можливість її подолати.

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20200703#Text>(дата звернення 16.10.2020)
2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>(дата звернення 16.10.2020)
3. Конвенція «про захист прав людини і основоположних свобод» від 01.01.1990 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20131002#Text(дата звернення 16.10.2020)
4. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17/ed20200101#Text>(дата звернення 16.10.2020)
5. Постанова КМУ «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми» від 18.01.2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/29-2012-%D0%BF#Text>(дата звернення 16.10.2020)

Олег Шмілик

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та іноваційної освіти

Національного університету «Львівська Політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Становлення України як демократичної правової держави неможливо без неухильного виконання прав та свобод людини в юридичній діяльності. Особливо актуально це для правоохоронних органів, робота яких спрямована на протидію злочинності. У розробленні ефективних засобів та методів і розслідування правопорушень вагому роль відіграє наука кримінологія.

У сучасних умовах реформ кримінальної юстиції вона має динамічно розвиватися, але на жаль слід констатувати, що у нашій країні вона на даний момент не далеко відійшла від радянської криміналістики.[1-с.91-95] Хоча це цілком закономірно, тому що наука саме того часу найбільше вплинула на українську криміналістику.

Пострадянський етап розвитку триває з 1991 року аж до нині, він характеризується намаганням оптимізувати тогочасні підходи до умов роботи у демократичній державі, значного відходу від радянської криміналістики майже не спостерігаються.

Однією з фундаментальних причин такої ситуації є відсутність праць з історії криміналістики, її методології та природи. Також слід констатувати відсутність в вітчизняній кримінології монграфічних досліджень історії науки. Виключення складають лише наукові дослідження з питань внеску окремих вітчизняних та закордонних науковців, а також становлення та розвитку науково-дослідних, експертно-криміналістичних установ, вони не мають

комплексного характеру.[2-с.320-324] Найбільше вивченою є історія радянської криміналістичної науки, переважно з російсько-радянськими позиціями. Переважна більшість їх тверджень є загальними та розпливчастими, зважаючи на специфіку політичного режиму.

На даний момент є потреба в спробі здійснити об'єктивне висвітлення історії науки та оцінити напрацювання в науці криміналістики, взявши до уваги не лише загальновідомі погляди та певні проблеми, але й проаналізувавши вплив на розвиток наукової думки політичних репресій до науковців СРСР.[3]

Оскільки теперішній етап розвитку кримінальної юстиції в Україні здійснюється по дорозі відходу від радянської моделі, слід насамперед оцінити наявне підґрунтям криміналістичної науки та розв'язати питання про раціональність їх використання.[2-с.320-324] Наприклад сьогодні до кримінально процесуальної діяльності відносяться негласні слідчі дії, тактика проведення яких, має бути розроблена в межах кримінальної тактики, але з радянських часів з науки криміналістики виокремилася оперативна-розшукова діяльність, співвідношення якої із криміналістикою в тактичного забезпечення розслідування тоді не було визначеним, а на даний момент є зовсім не зрозумілим.

Підводивши висновок можна сказати, що на даний момент потрібно систематизувати вивчення науки криміналістики відмовившись від радянської наукової спадщини. Через те що вона суперечить теперішнім уявленням про демократичні цінності а також не дає у повній мірі розвинути новим позиціям через свою заангажованість спричинену політичним режимом.

1. Шапірко П. М. *Оперативно-розшукова діяльність як напрям юриспруденції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 91–95.*
2. Даньшин М. В. *Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 320-324*
3. Степанюк Р. Л. *Деякі перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні .Р. Л.Степанюк . Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 389–394. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_61.pdf*

Соломія Юзьків

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Баїк

доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

На жаль, сьогодні у всьому світі, зокрема і в Україні, з кожним днем поширюється гостра інфекційна пандемія Covid-19. Вона впливає та змінює життя не тільки простих громадян, але й суб'єктів господарювання, власників

малих, середніх та великих бізнесів. З огляду на вищесказані події, Кабінет Міністрів України встановив низку карантинних заходів, які мають призупинити поширення цієї хвороби.

Як зазначають спеціалісти в сфері здійснення підприємницької діяльності, «ведення даних заходів може призвести до зниження економічної активності в країні і як наслідок зупинення роботи деяких суб'єктів господарювання, що викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, у зв'язку із обставинами невідвортної сили» [1].

Саме тому, тематика дослідження діяльності підприємств, як основних суб'єктів економічної стабільності в державі, за сучасних умов, є неабияк актуальною сьогодні.

Через карантинні обмеження українські підприємства зазнають великих збитків. Найуразливішим виявився малий бізнес, який не має достатньої «подушки безпеки». Дрібні підприємці зіткнулися з низкою проблем. Зрив закупок і поставок, зменшення обсягів продажів, нестача коштів для оплати оренди та зарплати персоналу, нерівне положення з великими корпораціями, які попри заборони продовжують працювати – це лише деякі з проблем. Більшість підприємств малого бізнесу, а це близько 4 млн робочих місць, втратили до 75% доходів.

За даними Європейської бізнес-асоціації, кожен п'ятий малий бізнес може закритися, що призведе до скорочення надходжень в місцеві бюджети та зростання безробіття, зокрема серед вразливих верств населення [2].

Зауважимо, що дана ситуація щодня приносить все більші збитки не тільки у сфері економіки України, а й в нашій державі загалом. Бізнес є основним джерелом податкових надходжень, які потім розподіляють для державних потреб, та й для громадян, які потребують державної допомоги. При закритті бізнесу за умов пандемії втрачається значна частина цих надходжень, що створює неможливість забезпечення державних потреб.

Ухвалений Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України пакет підтримки підприємців в умовах карантину, передбачає низку тимчасових заходів. Вони стосуються податкових послаблень, звітності бізнесу, скасування деяких платежів та кредитування. Серед податкових заходів – скасування штрафів та пені за порушення податкового законодавства, скасування ЄСВ на два місяці для ФОП, фермерів та громадян, які провадять незалежну професійну діяльність (адвокати, нотаріуси, релігійні служителі, вчені), мораторій на податкові перевірки, відстрочка подання декларацій, відтермінування вимоги застосування касових апаратів тощо. Також тимчасово не буде стягуватися орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у державній та комунальній власності, та пеня за несвоєчасну сплату житлово-комунальних послуг [2].

Проте, виходячи з практики, дані заходи є подекуди неефективні та недові. Власники зазначають, що для відновлення сьогоднішньої ситуації необхідне зняття всіх карантинних обмежень, звільнення бізнесу від податкових зобов'язань та дозвіл на ведення їхньої діяльності без додаткових обмежень та «тягарів».

«Мені пишуть численні листи з проханням пришвидшити процес виходу України з карантину. Цілком розумію причини звернень, але я також усвідомлюю відповідальність влади за життя та здоров'я українців». Саме так прем'єр-міністр Денис Шмигаль аргументував відмову послабити обмеження, внаслідок яких потерпає малий бізнес [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що бізнес та держава знаходяться на роздоріжжі. На терезах стоїть економіка держави та тисячі людських життів. Відновлення бізнесу та стабілізація ситуації залежить від повного зняття карантинних обмежень. На жаль, представники органів державної влади не можуть здійснити ці заходи допоки не зменшиться рівень захворюваності в Україні. Саме тому суб'єкти господарювання знаходяться в режимі очікування. Кожен повинен пам'ятати про те, щоб швидше ми повернулись до звичного ритму життя потрібно берегти себе та дотримуватись карантинних заходів.

1. *Діяльність суб'єктів господарювання під час карантину (правовий аналіз нормативно-правових актів).* URL:

[https://protocol.ua/ru/diyalnist_sub_ektiv_gospodaryuvannya_pid_chas_karantinu_\(pravoviy_analiz_normativno_pravovih_aktiv\)/](https://protocol.ua/ru/diyalnist_sub_ektiv_gospodaryuvannya_pid_chas_karantinu_(pravoviy_analiz_normativno_pravovih_aktiv)/).

2. *У нерівних умовах: як держава (не) рятує малий бізнес на карантині.* URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/05/8/660263/>.

Юлія Ясінська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Останнім часом усе більшої актуальності набуває питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. Я вважаю, що актуальність цієї теми пов'язують, по-перше, з відсутністю дієвих механізмів відновлення порушених прав юридичною особою. По-друге, в Україні дуже гостро постає питання про стягнення проблемної заборгованості з юридичних осіб, що виникає у зв'язку з неможливістю результативно впливати на дії юридичної особи в межах правового поля. По-третє, як свідчить практика, більшість злочинів вчиняється саме за допомогою або для юридичних осіб.

Заходи кримінального характеру застосовуються до юридичних осіб у випадках вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, які передбачені в ч. 1 ст. 96-3 КК України.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р № 314–VII. Загальна частина Кримінального кодексу України (далі – КК) доповнена новим розділом XIV-1, а саме «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» дає можливість визначити про таке:

Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Згідно з п. 1 ст. 96-3 КК вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень:

- легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК);
- використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК);
- підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 1 та 2 ст. 368-3 КК);
- підкуп особи, яка надає публічні послуги (ч. 1 та 2 ст. 368-4 КК);
- пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК);
- зловживання впливом (ст. 369-2 КК).

Згідно з п. 3 ст. 96-3 КК вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень:

- терористичний акт (ст. 258 КК);
- втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК);
- публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК);
- створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК);
- сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК);
- фінансування тероризму (ст. 258-5).

Поняття «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» закон не визначає, лише вказує на їх види:

Відповідно до ст. 96-6 КК передбачені наступні види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб:

- 1) Штраф
- 2) Ліквідація
- 3) Конфіскація майна

1) Штраф - це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення.

Суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. У разі коли неправомірну вигоду не було

одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах:

- за злочин невеликої тяжкості - від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за злочин середньої тяжкості - від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за тяжкий злочин - від двадцяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за особливо тяжкий злочин - від сімдесяти п'яти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років.

2) Ліквідація юридичної особи - припинення існування юридичної особи шляхом внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 255, 258-258-5, 260, 262, 306, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу.

3) Конфіскація майна - примусове безоплатне вилучення у власність держави майна юридичної особи.

До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна - лише як додатковий, в разі ліквідації юридичної особи за рішенням суду, в разі вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК України.

Хочу зазначити, що в Україні система покарань юридичних осіб не є такою розгалуженою та досконалою, як у закордонних державах. До прикладу, до юридичних осіб в окремих країнах, окрім зазначених, застосовують й інші санкції: обмеження діяльності юридичної особи, в тому числі заборона займатись окремими видами діяльності, закриття підрозділів чи філіалів, тимчасове припинення діяльності юридичної особи, а також публікація вироку у ЗМІ.

• Заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, можуть бути застосовані судом до підприємств, установ чи організацій, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, органів, що повністю утримуються за рахунок державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій (ст. 96-4 КК).

Закон (ст. 96-5 КК) передбачає і підставу звільнення від заходів кримінально-правового характеру, якщо сплинули певні строки давності

притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи за вчинення одного зі кримінальних правопорушень, указаних в законі.

У законі не визначена юридична природа і сутність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. У той самий час навіть поверховий аналіз окремих видів заходів кримінального характеру щодо юридичних осіб у порівнянні з окремими видами покарань дає підстави зробити висновок, що вони становлять собою спеціальні види покарань. Так, штраф (ст. 96-7 КК) і конфіскацію майна (ст. 96-8 КК) слід визнати видами одно йменних видів загальних покарань, що вказані у статтях 53 і 59 КК і ви ступають елементами їх системи.

Визнаючи заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як одну із форм реалізації кримінальної відповідальності, потрібно зазначити, що застосування цих заходів має базуватися на відправних принципах кримінальної відповідальності. До них відносяться:

- відповідальність тільки за вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом;
- особиста й винна відповідальність, її невідворотність;
- диференціація й індивідуалізація відповідальності та покарання;
- обмеження меж кримінальної відповідальності.

Щодо звільнення юридичної особи від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних правопорушень, зазначеного у ст. 96-5 КК, і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- 1) 3 роки - у разі вчинення кримінального проступку;
- 2) 5 років - у разі вчинення нетяжкого злочину;
- 3) 10 років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) 15 років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

На мою думку, також можна визначити такі причини низької ефективності та дієвості впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні, а саме:

1. Не достатньо врегульоване питання визнання юридичної особи суб'єктом злочину, розширення переліку покарань, що можуть застосовуватися до юридичних осіб та кількість злочинів, за які юридична особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності;

2. Не визначений механізм захисту прав осіб, які володіють корпоративними правами щодо юридичних осіб;

3. Відсутність норм, які регулюють інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб, у випадку зміни власника юридичної особи.

4. З урахуванням сьогоденних реалій, зокрема, боротьбою фінансових груп, рівня корупції та заполітизованістю у сфері економіки, саме способом боротьби з «непотрібними» та «невигідними» юридичними особами може стати накладення великого розміру штрафу, який є непомірним для подальшого існування певних юридичних осіб. Також можуть виникати корупційні діяння з боку правоохоронних органів

Отже, у даній статті здійснено спробу наголосити і більше детально розкрити зміст кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб. Однак наукова дискусія з цього приводу триватиме ще довго. Це, своєю чергою, створює широке поле для подальших наукових досліджень у галузі кримінального права.

Саме правове явище "притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності" залишається в теорії, однак на практиці закладено перші паростки підвищення рівня відповідальності та правової свідомості учасників і акціонерів корпоративних прав юридичних осіб у вигляді запровадження такого правового інституту, як «застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Проте хаотичне застосування норм чинного законодавства, його значні колізії та прогалини можуть призвести до викривленого сприйняття спроби законодавця підвищити рівень відповідальності юридичних осіб.

1. *Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>*

2. *Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 No 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001.*

Wojciech Jasiński

pracownik naukowo-dydaktyczny, doktor.

Katedra postępowania karnego.

Wydział prawa, administracji i ekonomii.

Uniwersytet Wrocławski

Канцір Володимир

професор кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАПОБІЖНИКИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ: ОКРЕМІ МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ

Забезпечення захисту прав і свобод людини означає здійснення процесуальної діяльності в такому порядку, формі та режимі, за яких втручання в гарантовані законом права й свободи людини зовсім не мало б місця або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності, коли іншими способами вирішити завдання правосуддя не можливо [1, с. 73–76]. До цих завдань, безумовно, належить забезпечення охорони права власності.

У розумінні Європейського Суду з прав людини, термін «майно» знаходить тлумачення у таких кейсах, як: «Маркс проти Бельгії»; «Колишній Король Греції та інші проти Греції», «Спорронг і Льоннрот проти Швеції»; «Мелахер та інші проти Австрії»; «Новоселецький проти України»; «Гайдук та інші проти України»; «Мюллер проти Австрії»; «Грецькі нафтопереробні заводи Стран і Стратіс Андреадіс проти Греції»; «Бурдов проти Росії»; «Прессос Компанія Нав'єра С.А. та інші проти Бельгії»; «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» «Беєлер проти Італії»; «Совтрансавто-Холдинг» проти України»; «Ван Марле та інші проти Нідерландів»; «Тре Тракторер Актіболаг» проти Швеції». З огляду на вищезазначені рішення, поняття «майно» слід розуміти як будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені у речах чи у правах, а також юридичні документи або акти, які підтверджують право на такі активи або інтерес у них [2, с. 554].

Стаття 1 «Конвенції про захист основоположних свобод та прав людини», гарантує кожній фізичній та юридичній особі право володіння власним майном. Тобто, майно виступає предметом суспільного та особистого інтересу. Окремо варто звернути увагу, як співвідносяться поняття «майно», «власність» і «право власності» в їх семантиці. Протоколом № 11 до Конвенції було внесено зміни до ст. 1 Протоколу, яка дістала назву «protection of property» («захист власності»). Варто зазначити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях постійно повторює, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов'язано з національним його розумінням та має тлумачення, незалежне від національного [3, с. 371–374].

Таким чином, виходячи з основних засад конституційного забезпечення права власності, ніхто не може незаконно позбавити особу права володіти, користуватися або розпоряджатися річчю.

Саме принцип гарантування недоторканості права власності введений і в Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема у статті 16, де визначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом [4].

Право на особисту недоторканність, свободу волевиявлення та захист права власності базується на правовій платформі, у форматі юридичних гарантій.

Під недоторканністю права власності в кримінальному провадженні запропоновано розуміти неприпустимість протиправного та незаконного втручання, обмеження чи позбавлення особи права вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном.

Гарантією захисту прав власників майна може вважатись і те, що законодавець ввів винятковий перелік майна, яке може бути арештовано (ст. 170 КПК України).

На наше переконання, базовою гарантією права власності, є право власника майна на звернення до слідчого судді із клопотанням про скасування арешту майна, у випадку прийняття такого рішення за відсутності законного володільця майна та оскарження ухвали слідчого судді в апеляційному порядку.

Запровадження такого механізму захисту є виконанням міжнародних стандартів щодо забезпечення захисту прав законних володільців майна, на яке накладено арешт. Так, у статті 174 КПК України були регламентовані підстави для скасування арешту на майно, які є виключними та гарантують можливість осіб на звернення до слідчого судді та суду [5, с. 143].

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство окреслює способи обмеження права власності: 1) тимчасовий доступ з вилученням; 2) тимчасове вилучення; 3) обшук; 4) арешт майна; 5) добровільне надання майна або документів у паперовій чи електронній формі.

1. Тертышник В., Щерба С. Концептуальная модель системы принципов уголовного процесса в свете сравнительного правоведения. Уголовное право. 2001. № 4. С. 73–76.
2. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ : Фенікс, 2016. 242 с.
3. Мірошниченко О.А. Право власності у розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика). Форум права. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_57 (дата звернення: 02.10.2020).
4. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.10.2020).
5. Симоненко З. В. Гарантії захисту права власності при накладенні арешту на майно у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства, 2016. № 1. С. 140-145.

Dr. Arkadiusz P. Szajna

Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy
w Katowicach
(Polska)

doktor prawa (Ph.D.)

Nazarii Huzela

student studiów magisterskich
instytutu Edukacyjno-naukowego prawa,
psychologii i innowacyjnej edukacji
Narodowego uniwersytetu "Politechnika Lwowska"
(Ukraina)

OKAZANIE OSKARŻONEGO W KONTEKŚCIE REGUŁY *NEMO SE IPSUM ACCUSARE TENETUR*

Problem okazania oskarżonego w celu identyfikacji oskarżonego w postępowaniu karnym na podstawie polskiego prawa karnego procesowego w kontekście reguły *nemo se ipsum accusare tenetur* (nikt nie jest winien oskarżonemu) jest dziś niezwykle pilny. W szczególności dokładne badania kryminalistyczne wymagają zarówno aspektów kryminalistycznych, jak i proceduralnych okazania oskarżonego oraz sposoby uzyskiwania dowodów w postępowaniu karnym.

Kodeks postępowania karnego w art. 173 § 1 k.p.k. przewiduje możliwość okazania osoby (inaczej nazywane bezpośrednim), jej wizerunku (inaczej nazywane pośrednim[1, s.57]), lub rzeczy. Koniecznie trzeba w tym miejscu przytoczyć

stanowisko Sądu Apelacyjnego w Katowicach w kwestii wartości dowodowej okazania, zasługujące według mnie na pełną aprobatę, cyt.: „*Walor dowodowy okazania bezpośredniego jest nieporównywalnie wyższy niż okazania wizerunku z uwagi na bardziej dynamiczny jego charakter, a co za tym idzie możliwość obserwowania również tych cech sprawcy, które z przyczyn naturalnych na fotografii utrwalone być nie mogą (np. mimika twarzy, sposób poruszania się). Niemożność jego dokonania, co również podkreślano wielokrotnie w orzecznictwie sądowym, nie prowadzi jednak do wniosku, iż okazanie wizerunku osoby dokonane w niezbyt odległym odstępie czasowym od samego zdarzenia, pozbawione jest wartości dowodowej. Szczęólnego znaczenia dla oceny takiego dowodu nabierają wówczas nie tylko indywidualne zdolności percepcyjne świadka, ale także wszystkie te obiektywne okoliczności towarzyszące zdarzeniu, które mogą wskazywać na dostateczne zapoznanie się i zapamiętanie przez świadka szczegółów wyglądu potencjalnego sprawcy. Oceniając wartość dowodową okazania, zarówno pośredniego, jak i bezpośredniego, także w przypadku gdy nie dochodzi do niego niezwłocznie po zdarzeniu, szczegółowej analizie poddać należy takie okoliczności, jak: czas obserwacji przez świadka potencjalnego sprawcy, wzajemne położenie tych osób (odległość), pole obserwacji (np. z profilu, en face, "kątem oka" czy też w pełnym polu widzenia), wystąpienie obiektywnych przeszkód utrudniających obserwację (ukształtowanie terenu, przejeżdżające pojazdy, oświetlenie, oślepienie słońcem itp.), dynamikę obserwowanego zdarzenia, pozycję świadka względem osoby obserwowanej (statyczna czy w trakcie przemieszczania się którejkolwiek z nich), a także czynniki szczególne, jak zabarwienie emocjonalne towarzyszące obserwacji (np. rutynowa obserwacja, zaciekawienie obserwowanymi zdarzeniami czy irytacja), charakter obserwowanego zdarzenia (np. czynności codzienne, sytuacja niespotykana, ogniskująca uwagę) czy też wreszcie wystąpienie czynników, które mogły spowodować utwalenie w pamięci świadka wizerunku obserwowanej osoby” [10;11;12;13;14]. Z kolei, cyt.: „*Świadek, który rozpoznaje osobę musi w trakcie zeznań tak opisywać przebieg zdarzeń, proces zapamiętywania osoby, jej wizerunek, aby taki dowód dla sądu był przekonujący i logiczny*” [15].*

Powyżej wskazanym fragmentom orzeczeń należy przypisać walor zasad skierowanych do organów, które zdecydowały się na przeprowadzenie tej metody identyfikacji oraz do tych, które oceniają jej wartość w kontekście rozpatrywanej sprawy. Pamiętać również należy, że okazanie jest czynnością niepowtarzalną[2, s.109;3, s.35]. Trudno jest w praktyce zweryfikować, na ile każde kolejne okazanie stanowi jeszcze aktualizację spostrzeżeń pierwotnych, poczynionych w czasie czynu, na ile zaś oddaje już późniejsze spostrzeżenia, dokonane w toku pierwszego okazania, nawet jeśli nie doszło wówczas do identyfikacji[9].

Oskarżony, jako bierny uczestnik postępowania, nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności ani dostarczania dowodów na swą niekorzyść (reguła *nemo se ipsum accusare tenetur*). Analizując przepisy dotyczące okazania w kontekście powyżej zaprezentowanej reguły, nasuwa się pytanie, czy oskarżony poza biernym zachowaniem jest obowiązany do jakiegoś działania. Według J. Kwiecińskiego od oskarżonego można domagać się ukazania rozpoznającemu stanowiącego podstawę rozpoznania tzw. portretu kinetycznego sprawcy[4, s.60]. Należy zgodzić się z opinią

wyrażoną przez A. Lacha, który uważa, że z poglądem tym nie można się zgodzić, bowiem uprawnienie organów procesowych do okazywania w żaden sposób nie obciąża go obowiązkami innymi niż jego znoszenie[5, s.192] . Warto również w tym miejscu podkreślić, że nie można zmusić danej osoby do poddania się tej czynności za pomocą środków przymusu (byłoby to sprzeczne z taktyką przeprowadzania tej czynności) [6, s.55].

Podkreślić należy zatem, że organy procesowe nie mogą wymuszać na oskarżonym odpowiedniej postawy podczas przeprowadzania okazania bezpośredniego niejawnego[20, s.67]. Nie mogą one oddziaływać na zachowanie biernego uczestnika postępowania podczas prezentacji parady identyfikacyjnej, bowiem jakiegokolwiek jego zmuszanie może przynieść skutek odwrotny do zamierzonego, np. oskarżony może manifestować swój stosunek do całego przedsięwzięcia, co zniweczy obiektywność przeprowadzenia tej czynności[7, s.67].

Należy zauważyć, że w Polsce podczas czynności okazania osoba mająca być zidentyfikowana powinna znajdować się w grupie liczącej co najmniej 4 osoby. Do pozostałych reguł prawidłowo przeprowadzonej czynności okazania należy zaliczyć:

- 1) pokazywanie grupy osób tylko jednej osobie rozpoznającej,
- 2) żadna z osób przybranych nie może być funkcjonariuszem organu przeprowadzającego czynności ani osobą znaną rozpoznającemu,
- 3) liczebność grupy osób powinna być parzysta – ma to związek ze skłonnością do wybierania z grupy osób podobnych przeważnie osoby stojącej w środku[7, s.16],
- 4) celem wykluczenia sugestii organ procesowy przeprowadzający okazanie nie może dopuścić do wzajemnego kontaktu osób rozpoznających,
- 5) zabronione jest okazywanie więcej niż jednej osoby podlegającej identyfikacji (gdy zaistnieje potrzeba okazania więcej osób, należy przeprowadzić tyle okazań ile jest osób mających być okazanych),
- 6) organ przeprowadzający okazanie nie może dopuścić do tego by osoba rozpoznająca zobaczyła osobę okazywaną przed rozpoczęciem czynności,
- 7) organ przeprowadzający okazanie powinien czuć się zobowiązany do ustalenia, czy rozpoznający nie widział wcześniej okazywanego,
- 8) osobę rozpoznającą należy poinformować o celu okazania, akcentując fakt, że nierozpoznanie osoby również jest zrealizowaniem celu czynności[8, s.30],
- 9) osobie, która ma być rozpoznana należy umożliwić wybór miejsca w grupie osób przybranych.

Przed okazaniem bezpośrednim można przeprowadzić, tzw. „okazanie puste”, które polega na tym, że w grupie osób okazywanych nie ma „rzeczywistego” sprawcy czynu. Świadek jest z pewnością przekonany, że w prezentowanej grupie znajduje się sprawca podlegający identyfikacji i wskaże osobę podobną do podejrzanego[8, s.154]. Okazanie to znajduje zastosowanie wówczas, gdy organ procesowy ma uzasadnione wątpliwości co do obiektywizmu osoby rozpoznającej.

Okazanie osoby można podzielić na zwykłe okazanie osoby (jawne) oraz okazanie osoby *incognito* (z ukrycia). Okazanie zwykłe ma miejsce wtedy, gdy osoba rozpoznająca i podlegająca zidentyfikowaniu w trakcie przedmiotowej czynności widzą się wzajemnie, a z okazaniem osoby *incognito* spotykamy się wtedy, gdy

rozpoznający widzi osobę podlegającą rozpoznaniu, ale ta ostatnia nie ma już takiej możliwości (np. zastosowanie lustra fenickiego, wizjera).

1. Lisiecki M., *Bezpośrednie i pośrednie okazanie osób w procesie karnym*, *Prok. i Pr.* 1997, nr 3
2. Lisiecki M., *Zasady i warunki techniczne okazania*, *Prok. i Pr.* 1999, nr 4, s. 109.
3. Juszka K., *Zasady procesowe i kryminalistyczne a powtarzalność okazania w praktyce*, *Problemy kryminalistyki* 2009, nr 269
4. Kwieciński J., *Rekognicja – okazanie w celu rozpoznania*, *WPP* 1998, nr 1-2
5. Lach A., *Granice badań oskarżonego w celach dowodowych. Studium w świetle reguły nemo se ipsum accusare tenetur i prawa do prywatności*, *Wyd. TNOIK Dom Organizatora, Toruń* 2011
6. Lisiecki M., *Okazanie w nowym kodeksie postępowania karnego*, *Prok. i Pr.* 1998, nr. 3
7. Sikora A., *Oskarżony obiektem okazania. Uwagi dotyczące obowiązku oskarżonego poddania się okazaniu w celach rozpoznawczych*, *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ* 2017/7
8. Kulicki M., *Kryminalistyka, cz. I*, *Wyd. UMK, Toruń* 1972
9. Wyrok SN z dnia 18.07.2013 r., sygn. akt: III KK 92/13, OSNKW 2013/11/98
10. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 08.11.2017 r., sygn. akt: II AKa 300/17, LEX nr 2412864
11. Wyrok SA w Katowicach z dnia 17.06.2016 r., sygn. akt: II AKa 149/16, LEX nr 2087866
12. Wyrok SA w Krakowie z dnia 28.11.2013 r., sygn. akt: II AKa 235/13, LEX nr 1466265
13. Wyrok SA w Krakowie z dnia 31.07.2013 r., sygn. akt: II AKa 130/13, LEX nr 1362720
14. Wyrok SA w Krakowie z dnia 07.12.2011 r., sygn. akt: II AKa 225/11, LEX nr 1147598
15. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 11.09.2012 r., sygn. akt: III K 147/11, LEX nr 1237532

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР**

Матеріали Міжнародної конференції
(м. Львів, 30 жовтня 2020 року)

Матеріали опубліковано в авторській редакції

Відповідальні за випуск: О.Гумін, М.Гузела

Підписано до друку 02.11.2020 р.
Формат 60x84/16.Папір офсетний.Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 24,86. Наклад 200 прим.

Видавництво “СПОЛОМ”. 79008 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9. Тел. /факс: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom_lviv@ukr.net. Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк ФОП Гуменецький М. В.